UNIWERSYTET SWPS
Wydział Prawa w Warszawie
Kierunek: Prawo
Seminarium doktorskie

mgr Joachim Królikowski
Numer albumu: 3808/K

Praca doktorska

MECHANIZMY MIĘDZYNARODOWEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ W ZWIĄZKU Z ROSYJSKĄ AGRESJĄ PRZECIWKO UKRAINIE

Tytuł po angielsku:
Mechanisms of International Criminal Accountability in Connection with Russia's Aggression against Ukraine

Słowa kluczowe:
prawo międzynarodowe, zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości, ludobójstwo, zbrodnia agresji, Międzynarodowy Trybunał Karny, odpowiedzialność karna jednostek, Ukraina, Federacja Rosyjska

Key words:
international law, war crimes, crimes against humanity, genocide, crime of aggression, International Criminal Court, individual criminal responsibility, Ukraine, Russian Federation, international humanitarian law

Praca przygotowana pod kierunkiem
dr hab. prof. SWPS Adama Bodnara

Poznań, 2026 roku

Spis treści

Wykaz Skrótów 6

Wstęp 9

Uzasadnienie wyboru tematu 9

Metodologia badań 11

Struktura pracy 15

ROZDZIAŁ I - GENEZA I KONTEKST GEOPOLITYCZNY AGRESJI FEDERACJI ROSYJSKIEJ NA UKRAINĘ 21

1.1. Relacje ukraińsko-rosyjskie 1991-2022 23

1.2. Narracja Rosji legitymizująca działania zbrojne 34

1.2.1. „Operacja specjalna" - narracje o „demilitaryzacji i denazyfikacji" Ukrainy 36

1.2.2. Twierdzenia o zagrożeniu ludności rosyjskojęzycznej i ochrona „Rosjan" w Donbasie 38

1.2.3. Obawa przed zbliżeniem Ukrainy do UE i NATO 41

1.2.4. Dążenie do utrzymania strefy wpływów – neoimperialna polityka Kremla 46

1.2.5. Zasoby naturalne i infrastruktura strategiczna Ukrainy 49

1.2.6. Polityka wewnętrzna: wzmocnienie pozycji Putina i odwrócenie uwagi od problemów wewnętrznych 52

1.2.7. Narracja historyczna: „Russkij Mir" i gloryfikacja dawnych czasów imperialnych 55

1.3. Reakcja społeczności międzynarodowej 59

1.3.1. Impas Rady Bezpieczeństwa ONZ a prawo weta Rosji 61

1.3.2. Działania Unii Europejskiej 63

1.3.3. Działania NATO 67

1.4. Trudności w ustaleniu warunków zawieszenia broni i porozumienia pokojowego 70

1.5. Przebudowa architektury bezpieczeństwa w Europie Wschodniej 74

1.6. Podsumowanie rozdziału I 78

ROZDZIAŁ II - JURYSDYKCJA MIĘDZYNARODOWEGO TRYBUNAŁU KARNEGO ORAZ ODPOWIEDZIALNOŚĆ REPARACYJNA FEDERACJI ROSYJSKIEJ 82

2.1. Kompetencje ratione materiae 83

2.2. Kompetencje ratione personae 86

2.3. Kompetencje ratione loci 92

2.4. Kompetencje ratione temporis 95

2.5. Kompetencje ratione iuris 96

2.6. Zasada jurysdykcji uniwersalnej 99

2.7. Odpowiedzialność państwowa Federacji Rosyjskiej 104

2.7.1. Rejestr Szkód 109

2.7.2. Inicjatywy utworzenia międzynarodowej komisji kompensacyjnej 112

2.7.3. Zamrożone aktywa rosyjskie 116

2.7.4. Wyzwania egzekwowania odpowiedzialności od państwa-agresora bez jego zgody 123

2.8. Podsumowanie rozdziału II – stanowisko autora 131

ROZDZIAŁ III - ZBRODNIA AGRESJI W ŚWIETLE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO. 134
3.1. Ewolucja koncepcji zbrodni agresji 135
3.2. Jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego wobec agresji 139
3.3. Specjalny Trybunał ds. Agresji 142
3.4. Skład Trybunału ds. Agresji 148
3.5. Kompetencje i jurysdykcja Trybunału ds. Agresji 151
3.6. Finansowanie Trybunału ds. Agresji 155
3.7. Relacje z Międzynarodowym Trybunałem Karnym, zasadą komplementarności i sądami krajowymi 158
3.7.1. Ograniczenia i wyzwania Trybunału ds. Agresji 162
3.7.2. Immunitety przywódców a jurysdykcja Trybunału ds. Agresji 162
3.7.3. Egzekwowanie nakazów aresztowania i proces zaoczny 170
3.7.4. Wyzwania polityczne – współpraca państw trzecich i rola Organizacji Narodów Zjednoczonych 173
3.7.5. Nowe technologie w badaniu decyzji o agresji 175
3.8. Lekcje z działalności wcześniejszych Trybunałów 178
3.9. Perspektywa skuteczności Trybunału ds. Agresji 186
3.10. Podsumowanie rozdziału III 190

ROZDZIAŁ IV - ZBRODNIE WOJENNE ORAZ ZBRODNIE PRZECIWKO LUDZKOŚCI POPEŁNIONE PODCZAS ROSYJSKIEJ AGRESJI 194
4.1. Zbrodnie wojenne 195
4.2. Zbrodnie przeciw ludzkości 200
4.2.1. Atak skierowany przeciwko ludności cywilnej 202
4.2.2. Rozległy lub systematyczny charakter ataku 203
4.2.3. Katalog czynów stanowiących zbrodnie przeciwko ludzkości 204
4.2.4. Zamiar i świadomość sprawcy 207
4.3. Przykłady zbrodni popełnionych w Ukrainie po 24 lutego 2022 r. 209
4.3.1. Ataki na ludność cywilną i infrastrukturę cywilną 210
4.3.2. Zabójstwa i tortury ludności cywilnej na okupowanych terytoriach 219
4.3.3. Zabójstwa i znęcanie się nad jeńcami wojennymi 226
4.3.4. Przemoc seksualna jako narzędzie wojenne 229
4.3.5. Bezprawne deportacje i przymusowe przesiedlenia 231
4.3.6. Przymusowa praca i zmuszanie do służby wojskowej 234
4.3.7. Stosowanie zakazanych środków i metod walki 236
4.3.8. Ataki na personel medyczny i obiekty ochrony zdrowia 240
4.4. Przyczyny brutalności armii rosyjskiej 243
4.5. Podsumowanie rozdziału IV 246

ROZDZIAŁ V - KWESTIA LUDOBÓJSTWA ORAZ EKOBÓJSTWA. 247
5.1. Ludobójstwo 249
5.1.1. Definicja ludobójstwa w prawie międzynarodowym 250
5.1.2. Dehumanizująca propaganda i negacja tożsamości ukraińskiej 253

5.1.3. Masowe zbrodnie przeciwko ludności cywilnej Ukrainy ... 257
5.1.4. Przymusowe deportacje i uprowadzanie ukraińskich dzieci ... 260
5.1.5. Niszczenie dziedzictwa i tożsamości kulturowej Ukrainy ... 264
5.2. Argumenty za uznaniem działań Rosji za ludobójstwo ... 267
5.3. Argumenty przeciw uznaniu działań Rosji za ludobójstwo ... 270
5.4. Stanowisko autora ... 275
5.5. Przestępstwa środowiskowe i ekobójstwo ... 276
5.5.1. Zniszczenie zapory w Nowej Kachowce ... 280
5.5.2. Niszczenie zasobów naturalnych Ukrainy ... 286
5.5.3. Argumenty za uznaniem ekobójstwa za zbrodnię prawa międzynarodowego ... 291
5.6. Ocena działań Rosji a odpowiedzialność za naruszenie ochrony środowiska ... 297
5.7. Podsumowanie rozdziału V ... 300

ROZDZIAŁ VI - WYZWANIA DOWODOWE I ROLA NOWYCH TECHNOLOGII W DOKUMENTOWANIU ZBRODNI MIĘDZYNARODOWYCH ... 303
6.1. Wyzwania gromadzenia i oceny dowodów w strefie działań wojennych ... 304
6.1.1. Brak bezpiecznego dostępu do miejsc zbrodni ... 304
6.1.2. Zagrożenie dla osób zbierających dowody oraz dla świadków ... 306
6.1.3. Zniszczenie, utrata lub celowe ukrywanie materiału dowodowego ... 309
6.1.4. Celowa manipulacja informacyjna i kampanie dezinformacyjne ... 310
6.1.5. Skala dokumentacji a zdolność operacyjna systemów ścigania ... 314
6.1.6. Wymogi legalności i rzetelności procesowej ... 316
6.1.7. Trudności w udowodnieniu sprawstwa i odpowiedzialności przełożonych ... 318
6.2. Rola nowych technologii w dokumentowaniu zbrodni ... 320
6.2.1. Obrazy satelitarne i dane z teledetekcji ... 320
6.2.2. Media społecznościowe i OSINT ... 322
6.2.3. Zaawansowane bazy danych i współdzielenie informacji ... 323
6.2.4. Automatyzacja moderacji treści i problem kasowania dowodów ... 324
6.2.5. DNA i nowoczesna genetyka sądowa ... 325
6.2.6. Fotogrametria i skanowanie 3D ... 326
6.2.7. Analiza big data i sztuczna inteligencja ... 327
6.3. Problemy dowodowe a efektywność postępowań karnych ... 327
6.3.1. Selektywność ścigania ... 328
6.3.2. Spowolnienie i wydłużenie procesów ... 328
6.3.3. Ryzyko uniewinnień z powodu niedostatecznych dowodów ... 329
6.4. Międzynarodowe zespoły dokumentujące w Ukrainie ... 331
6.4.1. Mobilne Zespoły Sprawiedliwości ... 333
6.4.2. Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie ... 335
6.4.3. Centrum Wolności Obywatelskich ... 337
6.5. Podsumowanie rozdziału VI ... 340

ZAKOŃCZENIE ... 342

BIBLIOGRAFIA ... 349

I. Źródła prawa, akty normatywne i dokumenty soft law ... 349

1.1. Umowy międzynarodowe, traktaty i statuty sądów międzynarodowych ... 349

1.2. Akty prawa Unii Europejskiej ... 351

1.3. Akty prawa krajowego ... 351

1.3.1. Akty prawa krajowego Ukrainy ... 351

1.3.2. Rzeczpospolita Polska ... 352

1.3.3. Federacja Rosyjska ... 353

1.3.4. Stany Zjednoczone Ameryki ... 354

1.4. Akty, rezolucje i decyzje organizacji międzynarodowych. ... 354

1.5. Dokumenty soft law i wytyczne ... 357

II. Orzecznictwo sądów i trybunałów międzynarodowych ... 359

2.1. Orzecznictwo trybunałów międzynarodowych. ... 359

2.2. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka ... 361

III. Dokumenty urzędowe, raporty i materiały instytucjonalne ... 363

3.1. Dokumenty i oświadczenia ONZ, jej organów i podmiotów systemu Narodów Zjednoczonych ... 363

3.2. Dokumenty, materiały instytucjonalne i oświadczenia organizacji międzynarodowych i regionalnych ... 367

3.3. Dokumenty, komunikaty, wystąpienia i stanowiska organów państwowych ... 377

3.4. Raporty organizacji pozarządowych i organizacji ochrony praw człowieka ... 384

3.5. Raporty eksperckie, analizy think tanków, materiały OSINT i materiały śledcze ... 388

IV. Literatura naukowa ... 394

4.1. Monografie naukowe i opracowania. ... 394

4.2. Prace zbiorowe, komentarze i podręczniki ... 396

4.3. Rozdziały w pracach zbiorowych ... 397

4.4. Artykuły naukowe ... 401

4.5. Glosy, raporty naukowe, opracowania akademickie i rozprawy dyplomowe ... 412

V. Źródła prasowe i materiały internetowe ... 415

5.1. Agencje prasowe ... 415

5.2. Pozostałe materiały internetowe ... 426

Wykaz Skrótów

- ACA - *Atrocity Crimes Advisory Group* (Grupa Doradcza ds. Zbrodni Okrucieństwa)
- AI - *Artificial Intelligence* (Sztuczna inteligencja)
- ART. - Artykuł (odwołanie do przepisów)
- BRICS - Brazil, Russia, India, China, South Africa (grupa państw rozwijających się)
- CCL - *Center for Civil Liberties* (Centrum Wolności Obywatelskich w Kijowie)
- CIA - *Central Intelligence Agency* (Centralna Agencja Wywiadowcza Stanów Zjednoczonych)
- CICED - *Core International Crimes Evidence Database* (Centralna Baza Dowodów Zbrodni Międzynarodowych - Eurojust)
- CWC - *Chemical Weapons Convention* (Konwencja o zakazie broni chemicznej)
- CWI - *Centrum Wiskunde & Informatica* (Holenderski Instytut Badań Informatycznych)
- DFRLab - *Digital Forensic Research Lab (Laboratorium Badań Kryminalistyki Cyfrowej), Atlantic Council (Rada Atlantycka)*
- DNA - *Deoxyribonucleic Acid* (Kwas deoksyrybonukleinowy – profil genetyczny)
- DNR - *Donetsk People's Republic* (Doniecka Republika Ludowa)
- EBOiR – *European Bank for Reconstruction and Development* (Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju)
- ECCC - *Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia* (Nadzwyczajne Izby w Sądach Kambodży)
- EBI - *European Investment Bank* (Europejski Bank Inwestycyjny)
- EKPCz - Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności
- ENTSO-E - *European Network of Transmission System Operators for Electricity* (Europejska Sieć Operatorów Systemów Przesyłowych Energii Elektrycznej)
- EPF - *European Peace Facility* (Europejski Instrument na rzecz Pokoju)
- EUMAM Ukraine - *EU Military Assistance Mission in support of Ukraine* (Europejska Misja Pomocy Wojskowej dla Ukrainy)
- FIDH - *Fédération Internationale des Ligues des Droits de l'Homme* (Międzynarodowa Federacja Praw Człowieka)
- FR - *Russian Federation* (Federacja Rosyjska)
- G7 - *Group of Seven* (Grupa Siedmiu najbardziej uprzemysłowionych państw)

- GCHQ - *Government Communications Headquarters* (Brytyjska Agencja Łączności Rządowej)
- GPU - *„Офіс Генерального прокурора"); ang. Office of the Prosecutor General of Ukraine (*Prokuratura Generalna Ukrainy)
- GRU - *„Главное управление Генерального штаба Вооружённых Сил Российской Федерации"; ang. Main Directorate of the General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation (*Główny Zarząd Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej – wywiad wojskowy)
- HRW - *Human Rights Watch* (organizacja zajmująca się ochroną praw człowieka)
- IAGS - *International Association of Genocide Scholars* (Międzynarodowe Stowarzyszenie Badaczy Ludobójstwa)
- ICJ / MTS - *International Court of Justice* (Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości ONZ)
- ICC / MTK - *International Criminal Court* (Międzynarodowy Trybunał Karny)
- ICPCA / ICPA - *International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine* (Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie)
- ICTR - *International Criminal Tribunal for Rwanda* (Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy)
- ICTY / MTKJ - *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* (Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii)
- ILC - *International Law Commission* (Komisja Prawa Międzynarodowego ONZ)
- IMT - *International Military Tribunal* (Międzynarodowy Trybunał Wojskowy Norymberga/Tokio)
- ISIS - *Islamic State of Iraq and Syria* (Państwo Islamskie w Iraku i Syrii)
- JIT - *Joint Investigation Team* (Wspólny Zespół Dochodzeniowo-Śledczy)
- OBWE - *Organization for Security and Co-operation in Europe* (Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie)
- LIDAR - *Light Detection and Ranging* (Laserowe wykrywanie i pomiar odległości)
- LNR - *Luhansk People's Republic* (Ługańska Republika Ludowa)
- MJT - *Mobile Justice Teams* (Mobilne Zespoły Sprawiedliwości)
- MPPOiP - Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych
- NATO - *North Atlantic Treaty Organization* (Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego)

- NGO - *Non-Governmental Organisation* (Organizacja pozarządowa)
- NSA - *National Security Agency* (Agencja Bezpieczeństwa Narodowego USA)
- NKWD – *Народный комиссариат внутренних дел*; ang. People's Commissariat for Internal Affairs (Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych)
- NSDAP - *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników - partia nazistowska w Niemczech)
- NZ / ONZ - *United Nations* (Organizacja Narodów Zjednoczonych)
- OBWE / OSCE - *Organization for Security and Co-operation in Europe* (Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie)
- OHCHR - *Office of the UN High Commissioner for Human Rights* (Biuro Wysokiego Komisarza ONZ ds. Praw Człowieka)
- OSINT - *Open-Source Intelligence* (Wywiad z otwartych źródeł)
- PACE - *Parliamentary Assembly of the Council of Europe* (Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy)
- RB ONZ - Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych
- RE - Rada Europy
- RSF - *Reporters Without Borders* (Reporterzy bez Granic)
- SAC - *Strategic Airlift Capability* (Zdolność do Strategicznego Transportu Lotniczego - projekt NATO)
- SBU - *„Служба безпеки України"; ang. Security Service of Ukraine* (Służba Bezpieczeństwa Ukrainy)
- SCSL - *Special Court for Sierra Leone* (Specjalny Sąd dla Sierra Leone)
- SS - *Schutzstaffel* (formacja paramilitarna NSDAP - formacja ochronna)
- SSRN - *Social Science Research Network* (Sieciowe Repozytorium Badań Społecznych)
- STL - *Special Tribunal for Lebanon* (Specjalny Trybunał dla Libanu)
- UAV - *Unmanned Aerial Vehicle (*Bezzałogowy statek powietrzny - dron)
- UE - *European Union* (Unia Europejska)
- USA - *United States of America* (Stany Zjednoczone Ameryki)
- WNP – *Commonwealth of Independent States* (Wspólnota Niepodległych Państw)
- Zgrom. Ogólne ONZ / ZO ONZ - *UN General Assembly* (Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych)
- ZSRR - *Союз Советских Социалистических Республик"; ang. Union of Soviet Socialist Republics* (Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich)

Wstęp

Uzasadnienie wyboru tematu

Wybór tematu „Mechanizmy międzynarodowej odpowiedzialności karnej w związku z rosyjską agresją przeciwko Ukrainie" wynika z wyjątkowej doniosłości, aktualności oraz wielowymiarowego charakteru analizowanej problematyki. Pełnoskalowa inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę rozpoczęta 24 lutego 2022 r. stanowi rażące pogwałcenie fundamentalnych norm prawa międzynarodowego, w szczególności zakazu agresji ustanowionego w Karcie Narodów Zjednoczonych. Społeczność międzynarodowa stanęła w obliczu największej wojny w Europie od zakończenia II wojny światowej, aktowi agresji towarzyszą liczne zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości oraz potencjalne akty ludobójstwa. Już w pierwszych tygodniach wojny odnotowano masowe ataki na ludność cywilną, obejmujące m.in. uprowadzenia, egzekucje pozasądowe i tortury na okupowanych terytoriach, działania te skutkowały śmiercią lub obrażeniami tysięcy osób cywilnych. Skala kryzysu humanitarnego należy do największych w Europie po 1945 r. - wewnętrznie przemieszczonych[1] zostało ponad 6,5 mln mieszkańców Ukrainy, a 8,2 miliona osób musiało uciec do krajów sąsiednich[2]. Symbolem bezwzględności agresora stała się masakra ludności cywilnej w Buczy.

Historyczny i polityczny kontekst omawianej rosyjskiej agresji dodatkowo potęguje znaczenie podjętej tematyki. Należy podkreślić, że pełnoskalowy atak zbrojny Federacji Rosyjskiej z 24 lutego 2022 r. stanowił eskalację procesu naruszeń suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy, którego faza kinetyczna rozpoczęła się w 2014 r. poprzez bezprawne zajęcie i aneksję Krymu oraz destabilizację wschodniej Ukrainy[3]. Jednocześnie działania te były poprzedzone wieloletnimi formami presji i oddziaływania poniżej progu klasycznego użycia siły zbrojnej, w szczególności

[1] Wewnętrznie przemieszczone osoby (ang. *internally displaced persons*) oznaczają osoby lub grupy osób zmuszone lub zobowiązane do ucieczki bądź opuszczenia miejsca zamieszkania (w szczególności w następstwie konfliktu zbrojnego, przemocy, naruszeń praw człowieka lub klęsk), które nie przekroczyły międzynarodowo uznanej granicy państwowej; odróżnia je to od uchodźców w sensie prawa międzynarodowego. Zob. Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komisja Praw Człowieka, Zasady przewodnie dotyczące przesiedleń wewnętrznych (*Guiding Principles on Internal Displacement*), dokument E/CN.4/1998/53/Add.2, 11 lutego 1998 [online], [dostęp 17 września 2025 r.]. Dostępny: https://docs.un.org/en/e/cn.4/1998/53/add.2]

[2] A. Bieńczyk-Missala, *Humanitarne konsekwencje wojny w Ukrainie*, Warszawa 2024, s. 30.

[3] P. Grzebyk., „*Aneksja Krymu przez Rosję w świetle prawa międzynarodowego*", „Sprawy Międzynarodowe" 2014, nr 1,

instrumentami polityczno-gospodarczymi oraz działaniami hybrydowymi które tworzyły podatny grunt dla późniejszej eskalacji[4]. Kulminacja nastąpiła w lutym 2022 r., gdy Federacja Rosyjska rozpoczęła nowy etap nielegalnej, niesprowokowanej i nieuzasadnionej wojny napastniczej przeciwko Ukrainie. W działaniach tych upatruje się najpoważniejszego wyzwania dla powojennego porządku prawnego po dziesięcioleciach relatywnej stabilności. Ponownie doszło do pełnoskalowej wojny w Europie co zburzyło przekonanie o trwałości pokoju. Pojawiają się porównania z tragediami XX wieku, a masakra w Buczy bywa określana mianem „nowej Srebrenicy" jako symbol okrucieństwa wobec ludności cywilnej[5]. W rosyjskiej narracji propagandowej pojawiła się retoryka dehumanizująca naród ukraiński, najwyżsi przywódcy Rosji publicznie negują istnienie odrębnej tożsamości narodowej Ukraińców, określając ich mianem „sztucznego", „nazistowskiego" tworu, co stanowi niebezpieczne podżeganie o znamionach nawoływania do ludobójstwa.

Z prawnego punktu widzenia rosyjska agresja przeciwko Ukrainie[6] stała się „sprawdzianem" efektywność norm prawa międzynarodowego służących ochronie pokoju oraz wartości humanitarnych. Zbrodnie prawa międzynarodowego, do których zalicza się agresję, ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości i zbrodnie wojenne należą do tzw. *core crimes*, uznawanych za najcięższe naruszenia prawa międzynarodowego, ścigane na mocy prawa zwyczajowego i traktatowego. Normy te znalazły wyraz m.in. w Karcie Narodów Zjednoczonych[7], Konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa z 1948 r[8]. czterech Konwencjach genewskich z 1949 r[9]. wraz z Protokołami

[4]W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, O decyzji Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy z dnia 14 września 2020 r. „O Strategii bezpieczeństwa narodowego Ukrainy" (ukr. *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України"*), Dekret z 14 września 2020 r., nr 392/2020, pkt 15-20 [online], [dostęp 23 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020/print.

[5] TVN24, *Setki ofiar leżące na ulicach, masowy grób cywilów. Dlaczego Ukraińcy mówią o Buczy „nowa Srebrenica"*, 4 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://tvn24.pl/swiat/wojna-w-ukrainie-dlaczego-bucza-jest-nazywana-nowa-srebrenica-liczba-ofiar-masowe-groby-dowody-zbrodni-st5661601.

[6] W niniejszej rozprawie stosowane będzie określenie „rosyjska agresja" dla opisu sytuacji rozpoczętej 24 lutego 2022 r., traktując je jako adekwatne z perspektywy *ius ad bellum* i odpowiedzialności międzynarodowej, przy odróżnieniu od szerszego, neutralnego semantycznie pojęcia „konfliktu zbrojnego", używanego w prawie humanitarnym dla celów kwalifikacji reżimu normatywnego.

[7] Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych, Dz.U. 1947 Nr 23, poz. 90

[8] Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 r., Dz.U. 1952 Nr 2, poz. 9.

[9] Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r., Dz.U. 1956 Nr 38, poz. 171.

dodatkowymi z 1977 r[10]. a także w Statucie Rzymskim Międzynarodowego Trybunału Karnego z 1998 r.[11] wraz z poprawkami z Kampali z 2010 r. dotyczącymi zbrodni agresji[12]. Mimo tak rozbudowanego katalogu norm, *casus* Ukrainy rodzi pytania o skuteczność ich przestrzegania i egzekwowania. Stawką jest nie tylko sprawiedliwość dla ofiar obecnej wojny, lecz również wiarygodność międzynarodowego porządku prawnego[13]. Jeżeli bowiem jedno z największych mocarstw świata może bezkarnie dokonać zbrojnej napaści i dopuszczać się masowych okrucieństw, podważone zostaną fundamenty systemu bezpieczeństwa zbiorowego. Dlatego tak istotne jest rozliczenie sprawców zbrodni popełnionych na terytorium Ukrainy nie tylko w celu wymierzenia kary, ale też dla przestrogi i utrzymania międzynarodowego pokoju. Rozliczenie zbrodni rosyjskich staje się zadaniem dziejowym, porównywalnym z powojennym sądzeniem zbrodni nazistowskich, a mechanizmy wymiaru sprawiedliwości zostaną poddane próbie, od której zależeć będzie ich autorytet i przyszłość. Wszystko to sprawia, że podjęta tematyka ma znaczenie teoretyczne i praktyczne, wpisując się w debatę o granicach i możliwościach prawa międzynarodowego.

Metodologia badań

W niniejszej rozprawie zastosowano wieloaspektową metodologię badawczą**,** aby w sposób kompleksowy zbadać odpowiedzialność jednostek za zbrodnie międzynarodowe w kontekście zbrojnej napaści Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. Podstawową metodą będzie *metoda formalno - dogmatyczna,* wykorzystana do analizy obowiązujących norm prawa międzynarodowego. Metoda ta stanowi zasadnicze narzędzie pozwalające zinterpretować kluczowe pojęcia i określić zakres obowiązywania oraz praktycznego stosowania prawa międzynarodowego karnego wobec trwającej

[10] Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r., Dz.U. 1992 Nr 41, poz. 175.

[11] Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003 Nr 78, poz. 708.

[12] Poprawki do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, przyjęte podczas konferencji rewizyjnej w Kampali (rezolucje nr 5 i 6) w dniach 10 i 11 czerwca 2010 r., Dz.U. 2018 poz. 1753; zob. też: ustawa z dnia 21 lutego 2014 r. o ratyfikacji tych poprawek, Dz.U. 2014 poz. 500 oraz oświadczenie rządowe w sprawie ich mocy obowiązującej, Dz.U. 2018 poz. 1754.

[13] A.D. Rotfeld., „Porządek międzynarodowy: wartości vs. interesy i potencjały", w: J. Hausner (red.), *Open Eyes Book*, Fundacja Administracji i Gospodarki Publicznej, Kraków 2016, s. 43–67.

wojny[14]. Przyjęcie perspektywy formalno-dogmatycznej wymaga zarazem uwzględnienia zjawiska fragmentacji prawa międzynarodowego, rozumianego jako postępujące różnicowanie jego gałęzi, instytucji i systemów normatywnych, wynikające z ekspansji prawa międzynarodowego na coraz to nowe obszary regulacji oraz z jego funkcjonalnej specjalizacji[15]. W realiach wojny rosyjsko-ukraińskiej problem ten ujawnia się ze szczególną intensywnością, ponieważ ocena jednego ciągu zdarzeń musi być prowadzona równolegle na płaszczyźnie *ius ad bellum*, międzynarodowego prawa humanitarnego, prawa praw człowieka, odpowiedzialności państwa oraz międzynarodowego prawa karnego. Doniosłość tej perspektywy polega na tym, że nie pozwala traktować poszczególnych reżimów jako całkowicie autonomicznych „wysp", lecz wymusza poszukiwanie reguł ich koordynacji, wzajemnego dopełniania i pierwszeństwa zastosowania. Dla niniejszej rozprawy ma to znaczenie metodologiczne: kwalifikacja agresji, zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości czy roszczeń reparacyjnych nie może opierać się na izolowanym odczytaniu pojedynczych norm, lecz wymaga rekonstrukcji szerszej architektury systemu prawa międzynarodowego. Perspektywa fragmentacji pozwala zatem uchwycić, w jaki sposób wielość reżimów jednocześnie komplikuje ocenę prawną i zarazem czyni ją pełniejszą, bo umożliwia analizę konfliktu jako zjawiska obejmującego zarówno odpowiedzialność jednostek, jak i odpowiedzialność państwa, ochronę ofiar oraz reakcję instytucjonalną społeczności międzynarodowej[16]. *Metoda komparatystyczna* zostanie zastosowana w celu porównania wcześniejszych postępowań przed trybunałami międzynarodowymi z aktualnymi rozwiązaniami prawnymi. Pozwoli to zidentyfikować kluczowe różnice w ich podejściu do respektowania prawa, standardów dowodowych oraz zasad odpowiedzialności indywidualnej, co z kolei uwydatni ewolucję doktryny i praktyki w zakresie sądownictwa karnego wobec zbrodni międzynarodowych[17].

[14] T. Barankiewicz, *Metody myślenia, badania prawa i systematyzacji wiedzy w naukach prawnych*, [w:] H. Izdebski, A. Łazarska (red.), *Metodologia dysertacji doktorskiej dla prawników. Teoria i praktyka*, Warszawa 2022, s. 113.

[15] A. Jakubowski, K. Wierczyńska (red.), *Fragmentacja a konstytucjonalizacja prawa międzynarodowego. Studium praktyczne* (*Fragmentation vs the Constitutionalisation of International Law. A Practical Inquiry*), Routledge, London–New York 2016, s. 15-17.

[16] Zob. więcej. E. Cała Wacinkiewicz, *Fragmentacja prawa międzynarodowego*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2018.

[17] T. Barankiewicz, op. cit., s. 124. (metoda komparatystyczna).

Istotna dla pracy będzie *metoda analizy źródeł prawa*, która posłuży do badania aktów normatywnych, orzecznictwa oraz materiału dowodowego odnoszącego się do konkretnych przypadków zbrodni. W ramach tej metody dokonana zostanie dogłębna analiza treści traktatów i konwencji, a także orzeczeń sądów międzynarodowych, w szczególności orzecznictwa Międzynarodowego Trybunału Karnego. Równocześnie przeanalizowana zostanie dokumentacja dowodowa dotycząca wybranych incydentów, co pozwoli powiązać ustalenia prawne z konkretnymi faktami[18]. Uzupełnieniem powyższego będzie *metoda analizy treści*, która została wykorzysta do badania przekazów niemających charakteru normatywnego, lecz istotnych dla kontekstu spraw. Analizie poddane zostaną wypowiedzi polityków, raporty organizacji międzynarodowych oraz materiały medialne i inne dokumenty pozaprawne o znaczeniu dowodowym[19]. Takie podejście umożliwi zrozumienie narracji towarzyszących działaniom wojennym, identyfikację ich źródeł oraz analizę dezinformacji, a ponadto wzbogaci bazę faktograficzną pracy.

Dla osadzenia problematyki w szerszym kontekście czasowym zastosowano *metodę historyczno-opisową*. Umożliwiła ona prześledzenie ewolucji odpowiedzialności karnej jednostek za zbrodnie prawa międzynarodowego od powstania pierwszych Trybunałów po II wojnie światowej do współczesność. Analiza historyczno-opisowa pozwoliła ukazać rozwój instytucji międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości oraz zmieniającą się koncepcję zbrodni agresji. Dzięki temu praca zyskała perspektywę historyczną, niezbędną do zrozumienia, jak doświadczenia poprzednich pokoleń ukształtowały obecne definicje i mechanizmy ścigania zbrodni międzynarodowych, w tym agresji jako „najwyższego przestępstwa przeciwko pokojowi" zdefiniowanego już w Karcie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w 1945 r[20]. Ponadto praca posługuje się *metodą systemową*, aby zbadać funkcjonowanie oraz wzajemne relacje instytucji odpowiedzialnych za egzekwowanie norm prawa międzynarodowego w analizowanym obszarze. W ramach tej metody przeanalizowano role i kompetencje kluczowych organów, takich jak Międzynarodowy Trybunał Karny, Rada Bezpieczeństwa ONZ czy

[18] T. Barankiewicz, op. cit., s. 113. (analiza źródeł prawa – w ramach metody formalno-dogmatycznej).
[19] T. Barankiewicz, op. cit., s. 106–109. (metoda analizy treści).
[20] T. Barankiewicz, op. cit., s. 122–123. (metoda historyczno-opisowa).

organy wymiaru sprawiedliwości Ukrainy. Badanie systemowe pozwolił ocenić, w jaki sposób te instytucje współdziałają przy ściganiu zbrodni[21].

W pracy wykorzystano literaturę naukową z zakresu międzynarodowego prawa karnego i prawa konfliktów zbrojnych, zarówno polsko jak i anglojęzyczną. Szczególnej analizie poddano najnowsze publikacje pojawiające się *in promptu* w reakcji na wojnę w Ukrainie, w których społeczność naukowa stara się interpretować obecne wydarzenia przez pryzmat norm prawa międzynarodowego i wypracować propozycje ich zastosowania. Rozbieżności poglądów w doktrynie (np. co do tego, czy działania Rosji spełniają kryteria ludobójstwa) zostały w pracy przedstawione i poddane polemicznej refleksji.

Zakres czasowy badań obejmuje okres od 24 lutego 2022 r. do połowy II kwartału 2026 r.; rozdział I obejmuje również okres 1991–2022 w zakresie niezbędnym do wyjaśnienia genezy agresji. Zakres przedmiotowy rozprawy koncentruje się na zbrodniach prawa międzynarodowego zaliczanych do kategorii *core crimes,* tj. zbrodni agresji, zbrodniach wojennych, zbrodniach przeciwko ludzkości oraz ludobójstwie, popełnionych lub potencjalnie popełnionych w związku z rosyjską agresją przeciwko Ukrainie. W pracy uwzględniono także zagadnienie ekobójstwa, ujmowane jako postulat *de lege ferenda* dotyczący możliwego rozwoju międzynarodowego prawa karnego. Analiza dotyczy odpowiedzialności karnomiędzynarodowej osób działających w imieniu, na rzecz lub przy wsparciu Federacji Rosyjskiej. Zagadnienia odpowiedzialności Federacji Rosyjskiej jako państwa za czyny międzynarodowo bezprawne, obejmujące w szczególności obowiązek naprawienia szkody, mechanizmy reparacyjne, Rejestr Szkód oraz problematykę zamrożonych aktywów rosyjskich, zostały omówione pomocniczo jako element szerszego systemu rozliczalności. Poza zakresem rozprawy pozostają natomiast ewentualne naruszenia prawa międzynarodowego po stronie ukraińskiej.

Niniejsza praca powstawała pod opieką naukową śp. prof. Teresy Gardockiej, której wsparcie i wskazówki wyznaczyły kierunek prowadzonych badań.

[21] T. Barankiewicz, op. cit., s. 126–129. (metoda systemowa).

Struktura pracy

Głównym problemem badawczym niniejszej rozprawy jest pytanie, *jakie zbrodnie prawa międzynarodowego mogły zostać popełnione przez osoby działające w imieniu, na rzecz lub przy wsparciu Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy po 24 lutego 2022 r oraz w jaki sposób współczesny system prawa międzynarodowego umożliwia legalne i skuteczne pociągnięcie do odpowiedzialności karnej najwyższych decydentów Rosji, jak i bezpośrednich sprawców tych zbrodni*. Główna hipoteza badawcza zakłada, iż skuteczne rozliczenie sprawców zbrodni prawa międzynarodowego popełnionych w związku z agresją Federacji Rosyjskiej jest możliwe, ale wymaga prowadzenia postępowań przez Międzynarodowy Trybunał Karny w zakresie zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości na podstawie uznania jurysdykcji przez Ukrainę, odrębnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji jako jedynego realnego forum do osądzenia czynu agresji na poziomie przywódczym, aktywnego użycia jurysdykcji uniwersalnej przez sądy krajowe dla zamykania luk odpowiedzialności, skoordynowanego wsparcia politycznego i finansowego państw oraz przezwyciężania barier dowodowych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii. Dla zweryfikowania powyższej hipotezy i odpowiedzi na pytanie badawcze, rozprawa została podzielona na sześć rozdziałów, z których każdy podejmuje odrębne problemy badawcze, stawia własne hipotezy cząstkowe oraz korzysta z adekwatnych metod i źródeł, służąc realizacji ogólnego celu pracy.

Rozdział I - Geneza i kontekst geopolityczny agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. Pierwszy rozdział pracy stanowi tło historyczno-polityczne dla analizy wojny rosyjsko-ukraińskiej. Przedstawiona zostaje geneza oraz przyczyny rosyjskiej agresji na Ukrainę z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i geopolitycznych. Omówione są także pierwsze reakcje zarówno społeczności międzynarodowej, jak i stron bezpośrednio zaangażowanych, na wybuch pełnoskalowej wojny. Rozdział ten ma charakter wstępny i faktograficzny. Koncentruje się na faktach, kontekście historycznym oraz narracjach politycznych, ograniczając analizę prawną. Dzięki temu odbiorca zyskuje szerszą perspektywę wydarzeń, które doprowadziły do popełnienia zbrodni na terytorium Ukrainy, co stanowi fundament dla pogłębionych rozważań prawnomiędzynarodowych w kolejnych rozdziałach. W ramach Rozdziału I zastosowano metody badawcze o charakterze interdyscyplinarnym. Przede wszystkim przeprowadzono analizę źródeł historycznych, aby nakreślić ewolucję relacji ukraińsko-rosyjskich w latach 1991–2022 i

ukazać szersze tło konfliktu. Zastosowano także metodę porównawczą zestawiając różne ujęcia i oficjalne narracje stron, co pozwala ujawnić mechanizmy propagandy i politycznego dyskursu. Dla przejrzystości wywodu rozdział podzielono na kilka części tematycznych. W podrozdziale 1.1 omówione zostały stosunki ukraińsko-rosyjskie od uzyskania przez Ukrainę niepodległości w 1991 roku aż do początku 2022 roku, wskazując kluczowe momenty i narastające napięcia, które przygotowały grunt pod obecną agresję. Następnie, w podrozdziale 1.2, przeanalizowano oficjalną narrację Rosji uzasadniającą działania zbrojne przeciwko Ukrainie. Przeanalizowano główne komponenty propagandowe tez Kremla, w tym ogłoszenie inwazji jako *„specjalnej operacji" mającej na celu „demilitaryzację i denazyfikację" Ukrainy*, twierdzenia o rzekomym zagrożeniu ludności rosyjskojęzycznej i potrzebie ochrony „Rosjan" w Donbasie, obawy przed zbliżeniem Ukrainy do UE i NATO, a także dążenie Moskwy do utrzymania swojej strefy wpływów. W ramach analizy omówiono również znaczenie zasobów naturalnych i strategicznej infrastruktury Ukrainy jako potencjalnych motywów agresji, wewnętrzne uwarunkowania polityczne w Rosji, oraz kontekst narracji historycznej - ideologii *„Russkij Mir"* i gloryfikacji dawnych imperialnych czasów, którą posługuje się rosyjska propaganda. Kolejna część rozdziału (podrozdział 1.3) poświęcona jest reakcji społeczności międzynarodowej na agresję Rosji. Ukazano impas decyzyjny w Radzie Bezpieczeństwa ONZ sparaliżowanej wskutek prawa weta Rosji oraz alternatywne działania podjęte na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Scharakteryzowano ponadto zdecydowane kroki Unii Europejskiej i NATO od pakietów sankcji ekonomicznych po wsparcie polityczne i wojskowe udzielane Ukrainie. Następnie w podrozdziale 1.4 zarysowano trudności w ustaleniu warunków zawieszenia broni i porozumienia pokojowego, wynikające m.in. z rozbieżnych celów i braku zaufania między stronami. Wreszcie, podrozdział 1.5 omawia zmiany w architekturze bezpieczeństwa w Europie Wschodniej wywołane wojną, w tym wzmocnienie wschodniej flanki NATO, redefinicję polityki obronnej państw regionu oraz szersze implikacje dla porządku międzynarodowego.

Rozdział II – Jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz odpowiedzialność reparacyjna Federacji Rosyjskiej. Rozdział porządkuje podstawy wykonywania jurysdykcji przez Międzynarodowy Trybunał Karny wobec zbrodni popełnianych na terytorium Ukrainy oraz wyjaśnia znaczenie zasady komplementarności i jurysdykcji uniwersalnej w systemie ścigania najpoważniejszych zbrodni prawa

międzynarodowego. Ma on charakter normatywny i instytucjonalny, przedstawia zakres właściwości Trybunału, jego relacje z sądami krajowymi oraz miejsce poszczególnych forów jurysdykcyjnych w szerszej architekturze odpowiedzialności. Rozdział przygotowuje podstawę dla dalszych analiz dotyczących zbrodni agresji, zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości oraz ograniczeń istniejących mechanizmów rozliczeniowych. W pierwszej kolejności omówiono zakres przedmiotowy właściwości MTK, obejmujący ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne oraz zbrodnię agresji. Następnie przedstawiono zakres podmiotowy odpowiedzialności przed Trybunałem, w tym zasadę indywidualnej odpowiedzialności karnej, irrelewantność funkcji urzędowej oraz odpowiedzialność przełożonych. Kolejne części poświęcono podstawom terytorialnym i czasowym właściwości MTK w sprawie Ukrainy, a także podstawom jej uruchomienia, w tym znaczeniu deklaracji Ukrainy oraz zasadzie komplementarności. Odrębnie omówiono jurysdykcję uniwersalną jako instrument uzupełniający działania MTK i sądów ukraińskich, zwłaszcza wobec sprawców pozostających poza bezpośrednim zasięgiem władz terytorialnych. W drugiej części rozdziału przedstawiono zagadnienia odpowiedzialności Federacji Rosyjskiej jako państwa za czyny międzynarodowo bezprawne, obejmujące w szczególności obowiązek naprawienia szkody, mechanizmy reparacyjne, Rejestr Szkód oraz problematykę zamrożonych aktywów rosyjskich. Część ta ma charakter pomocniczy wobec głównego przedmiotu rozprawy, ponieważ służy ukazaniu szerszego systemu rozliczeń, w którym odpowiedzialność karnomiędzynarodowa jednostek pozostaje powiązana z konsekwencjami naruszenia przez państwo podstawowych norm prawa międzynarodowego.

Rozdział III - Zbrodnia agresji w świetle prawa międzynarodowego. Rozdział przedstawia zbrodnię agresji jako przestępstwo o charakterze kierowniczym oraz analizuje mechanizmy jurysdykcyjne umożliwiające pociągnięcie do odpowiedzialności osób decydujących o bezprawnym użyciu siły. Punktem wyjścia jest zarys ewolucji pojęcia agresji: od Paktu Brianda–Kellogga i orzecznictwa Trybunału Norymberskiego po poprawki kampalskie do Statutu Rzymskiego. Następnie rozdział omawia przyjęty model Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie, obejmujący jego podstawy prawne, kompetencje, finansowanie, relacje z MTK i sądami krajowymi, a także kluczowe wyzwania dotyczące immunitetów, wykonywania nakazów aresztowania, postępowań *in absentia* oraz współpracy międzynarodowej.

Rozdział IV - Zbrodnie wojenne oraz zbrodnie przeciwko ludzkości popełnione podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej po 24 lutego 2022 roku. Rozdział ma charakter materialnoprawny i faktograficzny. Przedstawia zbrodnie wojenne oraz zbrodnie przeciwko ludzkości, a następnie ukazuje ich typowe przejawy w realiach rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie po 24 lutego 2022 r. Celem rozdziału jest zdefiniowanie znamion czynów oraz warunków ich przypisania w tym elementów kontekstowych. Rozdział stanowi łącznik między ujęciem jurysdykcyjnym w rozdz. II, a studium mechanizmów dowodowych rozdz. VI, dostarczając wspólnego języka dla kwalifikacji prawnej poszczególnych zdarzeń. Struktura rozdziału obejmuje pięć części. W podrozdziale 4.1 (Zbrodnie wojenne) zostaną przedstawione normatywne podstawy kwalifikacji zbrodni wojennych: zakres ochrony wynikający z Konwencji genewskich i Protokołów dodatkowych, katalog chronionych dóbr a także modele odpowiedzialności za naruszenia reguł prowadzenia działań zbrojnych w tym zakaz ataków bez rozróżnienia, zakaz nieproporcjonalności, zakaz perfidii, ochrona jeńców. Podrozdział 4.2 (Zbrodnie przeciwko ludzkości) syntetyzuje przesłanki z art. 7 Statutu Rzymskiego: istnienie szeroko zakrojonego lub systematycznego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej, powiązanie czynów z tym atakiem oraz ich typizacja m.in. zabójstwo, tortury, gwałt, deportacja, prześladowania. Ujęcie to porządkuje różnicę między przestępstwami jednostkowymi a przestępczością kontekstową opartą na polityce państwa lub organizacji. Podrozdział 4.3 („Zbrodnie popełnione w Ukrainie po 24 lutego 2022 r.") przedstawia wybrane, przykłady czynów przypisywanych agresorowi, służące rekonstrukcji sposobów wypełniania znamion zbrodni prawa międzynarodowego w realiach rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie po 24 lutego 2022 r. Analiza tych zdarzeń ma na celu osadzenie konkretnych zdarzeń w ramach normatywnych oraz wskazanie, jakie elementy stanu faktycznego mogą być relewantne dla kwalifikacji prawnej i przypisania odpowiedzialności agresorowi. Opisy tych zdarzeń będą stanowić tło dla rozważań nad tym, czy istnieją podstawy do kwalifikacji części działań jako ludobójstwa, co jest przedmiotem analizy w kolejnym rozdziale. Podrozdział 4.4 (Przyczyny brutalności działań sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej) ma charakter analityczny i identyfikuje czynniki determinujące skalę i intensywność naruszeń: komponent polityczny (przyzwolenie i strategia władz), komponent doktrynalno-wojskowy (sposób prowadzenia działań, tolerancja dla strat ubocznych, kultura dowodzenia), komponent informacyjny (dehumanizująca propaganda), komponent strukturalny (kontrola nad

terytoriami okupowanymi), a także czynniki sprzyjające (bezkarność, niewydolność mechanizmów egzekucji). Podrozdział 4.5. jest podsumowaniem ustaleń rozdziału.

Rozdział V - Kwestia ludobójstwa oraz ekobójstwa. Rozdział ma charakter analityczno-krytyczny i porządkuje dwie problematyki o odmiennym statusie normatywnym: ludobójstwo jako zbrodnię *jus cogens* o utrwalonej definicji traktatowej oraz ekobójstwo jako postulat *de lege ferenda* w prawie międzynarodowym karnym. Celem rozdziału jest, po pierwsze, zidentyfikowanie granic kwalifikacji prawnokarnej działań wymierzonych w ludność ukraińską w świetle Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa oraz art. 6 Statutu Rzymskiego, ze szczególnym naciskiem na element zamiaru i wzorzec zachowań kontekstowych. Po drugie, rozdział dokonuje przeglądu i oceny argumentów na rzecz uznania ekobójstwa za odrębną zbrodnię prawa międzynarodowego, wskazując przesłanki materialne i jego możliwą konstrukcję.

Rozdział VI - Wyzwania dowodowe i rola nowych technologii w dokumentowaniu zbrodni międzynarodowych. Rozdział wskazuje kluczowe bariery dowodowe oraz narzędzia technologiczne w dokumentowaniu zbrodni prawa międzynarodowego w warunkach trwających działań zbrojnych. Celem rozdziału jest identyfikacja czynników ograniczających dostęp do wiarygodnego materiału dowodowego oraz rzetelną ocenę jego wartości procesowej oraz zarysowanie potencjału i ograniczeń nowoczesnych technologii w zwiększaniu skuteczności postępowań. Struktura rozdziału obejmuje cztery części. Podrozdział 6.1 (Wyzwania gromadzenia i oceny dowodów w strefie działań wojennych) systematyzuje źródłowe bariery. Podrozdział 6.2 (Rola nowych technologii w dokumentowaniu zbrodni) omawia ramowo kategorie narzędzi oraz ich funkcje probacyjne. Podrozdział 6.3 (Problemy dowodowe a efektywność postępowań karnych) ocenia systemowo wpływ niedoskonałości materiału dowodowego na wynik spraw. Podrozdział 6.4 (Międzynarodowe zespoły dokumentujące w Ukrainie) przedstawia zarys głównych mechanizmów wsparcia i koordynacji. Ujęcie to porządkuje role, przepływy informacji i standardy współpracy.

Zakończenie pełni funkcję syntetyzującą i podsumowującą. Jego konstrukcja podporządkowana jest głównemu problemowi badawczemu rozprawy, tj. ustaleniu zakresu zbrodni prawa międzynarodowego popełnionych w związku z agresją Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie oraz ocenie, w jakim stopniu współczesny system prawa międzynarodowego umożliwia skuteczne pociągnięcie sprawców do odpowiedzialności karnej.

ROZDZIAŁ I - GENEZA I KONTEKST GEOPOLITYCZNY AGRESJI FEDERACJI ROSYJSKIEJ NA UKRAINĘ

W dniu 24 lutego 2022 roku Federacja Rosyjska dokonała pełnoskalowej inwazji na Ukrainę, eskalując trwający od 2014 r. konflikt i wstrząsając fundamentami ładu międzynarodowego[22]. Bezpośrednio przed atakiem Moskwa wysunęła żądania gwarancji nierozszerzania NATO na wschód oraz oskarżenia pod adresem Ukrainy o rzekome „ludobójstwo" ludności rosyjskojęzycznej w Donbasie. Inwazja Rosji stanowi rażące pogwałcenie prawa międzynarodowego, w szczególności fundamentalnej zasady zakazu użycia siły zbrojnej zawartej w art. 2 ust. 4 Karty Narodów Zjednoczonych[23]. Działanie to spotkało się z powszechnym potępieniem większość państw członkowskich[24] ONZ (141 do 5) poparła rezolucję Zgromadzenia Ogólnego wzywającą Rosję do natychmiastowego wycofania wojsk z Ukrainy[25]. Reakcja społeczności międzynarodowej nie ograniczyła się do deklaracji: wobec Rosji szybko zastosowano rozległe sankcje gospodarcze i środki izolacji, zaś Ukrainie udzielono wsparcia politycznego, humanitarnego oraz wojskowego. Rozdział niniejszy poświęcony jest analizie przyczyn tej agresji oraz mechanizmów odpowiedzi społeczności międzynarodowej na kryzys ukraiński. Celem badawczym rozdziału jest zidentyfikowanie głównych przesłanek i motywów stojących za decyzją Rosji o rozpoczęciu pełnowymiarowej wojny przeciw Ukrainie oraz ocena, w jaki sposób społeczność międzynarodowa zareagowała na ten akt agresji w kontekście norm prawa międzynarodowego. Zakres analizy obejmuje zarówno aspekty prawne (legalność działań Rosji i odpowiedzialność za naruszenie *jus ad bellum*), jak i polityczne (reakcje dyplomatyczne, sankcje, pomoc sojusznicza).

---

[22] P. Grzebyk, *Eskalacja konfliktu między Rosją a Ukrainą w 2022 r. w świetle prawa użycia siły i międzynarodowego prawa humanitarnego* (ang. *Escalation of the Conflict between Russia and Ukraine in 2022 in Light of the Law on Use of Force and International Humanitarian Law*), „Polish Yearbook of International Law", t. XLI, 2022, s. 145–162.

[23] Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Agresja przeciwko Ukrainie (ang. Aggression against Ukraine), 2 marca 2022 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://unwatch.org/wp-content/uploads/2022/05/A_RES_ES-11_1-EN.pdf; zob. s. 3, pkt 2.

[24] Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP – Doradczy Komitet Prawny przy Ministrze Spraw Zagranicznych RP, Oświadczenie w sprawie napaści zbrojnej na Ukrainę, 4 marca 2022 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/dyplomacja/oswiadczenie-doradczego-komitetu-prawnego-przy-ministrze-spraw-zagranicznych-rp.

[25] Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Konsekwencje dalszej agresji Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie: rola i reakcja Rady Europy (*ang. Consequences of the Russian Federation's continued aggression against Ukraine: role and response of the Council of Europe*), 27 kwietnia 2022 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://pace.coe.int/en/files/30017/html; zob. pkt 1–2.

W ramach prowadzonych badań sformułowano dwa kluczowe problemy badawcze oraz odpowiadające im hipotezy: Problem badawczy 1.1: Czy rozpoczęcie i prowadzenie przez Rosję działań zbrojnych przeciwko Ukrainie stanowiło naruszenie prawa międzynarodowego (w szczególności Karty Narodów Zjednoczonych), a także czy powoływanie się przez Rosję na okoliczności wyłączające bezprawność takie jak samoobrona zbiorowa lub obowiązek zapobieżenia ludobójstwu może zostać uznane za prawnie uzasadnione? Hipoteza 1.1: Pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę stanowiła akt agresji sprzeczny z fundamentalnymi normami prawa międzynarodowego, zwłaszcza z zakazem użycia siły zawartym w art. 2(4) Karty NZ, nieusprawiedliwiony żadnym z wyjątków przewidzianych w Karcie (brak uzasadnienia w samoobronie ani mandatu Rady Bezpieczeństwa). Powoływane przez Rosję argumenty prawne - odwołanie się do art. 51 Karty NZ w ramach rzekomej samoobrony kolektywnej na rzecz separatystycznych „republik" Donbasu oraz twierdzenie o konieczności interwencji humanitarnej w celu zapobieżenia domniemanemu ludobójstwu zostały odrzucone przez społeczność międzynarodową jako niezgodne ze stanem faktycznym i pozbawione podstaw prawnych. Problem badawczy 1.2: Jakie działania podjęła społeczność międzynarodowa w reakcji na agresję Rosji na Ukrainę oraz jak skuteczne okazały się zastosowane mechanizmy odpowiedzi z punktu widzenia ochrony ładu międzynarodowego opartego na prawie? Hipoteza 1.2: Reakcja społeczności międzynarodowej na pełnoskalową inwazję była zdecydowana, skoordynowana i wielopłaszczyznowa. Państwa potępiły naruszenie prawa w formie rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, podjęły działania dyplomatyczne izolujące Rosję na arenie międzynarodowej, nałożyły sankcje gospodarcze, a także udzieliły Ukrainie szerokiego wsparcia od pomocy humanitarnej po dostawy uzbrojenia w celu wzmocnienia jej zdolności obronnych.

1.1. **Relacje ukraińsko-rosyjskie 1991-2022**

Ogłoszenie niepodległości Ukrainy w 1991 roku zapoczątkowało kształtowanie relacji z Federacją Rosyjską jako odrębnym państwem[26]. Początkowo obie strony deklarowały wolę współpracy - Ukraina dążyła do umocnienia suwerenności i niezależności, zaś Rosja poszukiwała sposobów na utrzymanie wpływów w swoim najbliższym otoczeniu geopolitycznym[27]. Fundament prawny wzajemnych stosunków ustanowiono w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw (w grudniu 1991 r.) oraz poprzez szereg dwustronnych porozumień. Kluczowe znaczenie miał podpisany 31 maja 1997 r. Traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie między Ukrainą a Federacją Rosyjską, w którym strony uznały wzajemnie swoje granice, poszanowanie suwerenności i integralności terytorialnej oraz zobowiązały się do nieagresji i nienaruszania bezpieczeństwa drugiej strony[28]. Tym samym Rosja oficjalnie zrezygnowała z roszczeń terytorialnych wobec Ukrainy, w tym do Krymu, którego przynależność państwowa była wcześniej przedmiotem sporów w rosyjskiej debacie politycznej. W toku negocjacji traktatowych Ukraina sprzeciwiła się m.in. propozycji wprowadzenia podwójnego obywatelstwa dla rosyjskiej mniejszości, obawiając się podważenia swojej spójności wewnętrznej[29]. Zawarty traktat ustanowił formalnie strategiczne partnerstwo między Kijowem a Moskwą, odzwierciedlając początkowy okres współpracy po rozpadzie

[26] Uznanie niepodległości Ukrainy przez Rzeczpospolitą Polską nastąpiło 2 grudnia 1991 r., tj. bezpośrednio po referendum niepodległościowym na Ukrainie z 1 grudnia 1991 r.; Polska należała do pierwszych państw, które dokonały uznania niepodległej Ukrainy. Zob. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 grudnia 1991 r. w sprawie niepodległości Ukrainy (M.P. 1991 Nr 45 poz. 316)

[27] Na temat historycznych źródeł napięć i współzależności w relacjach polsko-rosyjskich *por. A. Nowak,* Polska i Rosja. Sąsiedztwo wolności i despotyzmu X–XXI w., *Kraków 2022; zob. też A. Chwalba, W. Harpula,* Polska–Rosja. Historia obsesji, obsesja historii, *Kraków 2021.*

[28] Znaczenie kwestii terytorium w relacjach ukraińsko-rosyjskich wykracza poza opis historycznych sporów granicznych, ponieważ dotyczy samego statusu państwowości, zakresu suwerenności i trwałości granic uznanych w prawie międzynarodowym. Terytorium nie jest jedynie przestrzennym atrybutem państwa, lecz podstawowym elementów jego bytu prawnego oraz warunkiem skutecznego wykonywania zwierzchnictwa. Dlatego też uznanie granic i integralności terytorialnej w traktacie z 1997 r. miało charakter nie tylko polityczny, ale także konstytutywny dla stabilności wzajemnych stosunków. Naruszenie tych zobowiązań przez Rosję po 2014 r. należy odczytywać nie jako zwykły spór o kontrolę nad określonym obszarem, lecz jako zakwestionowanie podstawowej reguły porządku powojennego, zgodnie z którą terytorium nie może być legalnie nabywane w wyniku groźby lub użycia siły. Por. Jerzy Menkes (red.), Ewelina Cała Wacinkiewicz (red.), *Państwo i terytorium w prawie międzynarodowym*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2015, XXIII, [1], 523 s. Zob. też. A. Mironowicz, *Stosunki ukraińsko-rosyjskie w XXI wieku*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej", 2014, t. 49, nr 2, s. 70 Zob. też. Ukraina – Federacja Rosyjska, Traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie między Ukrainą a Federacją Rosyjską *(ang. Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership between Ukraine and the Russian Federation)*, Kijów, 31 maja 1997, UNTS t. 3007, nr I-52240, art. 2–3 [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%203007/Part/volume-3007-I-52240.pdf.

[29] Ibidem.

ZSRR. Jednocześnie początki relacji ukraińsko-rosyjskich naznaczone były kwestiami spornymi wymagającymi uregulowania traktatowego. Dotyczyły one przede wszystkim statusu Krymu i miasta Sewastopol, a także podziału Floty Czarnomorskiej stacjonującej na Półwyspie Krymskim. Rosyjskie elity polityczne kwestionowały prawomocność przekazania Krymu Ukraińskiej SRR w 1954 r., a w 1992 r. parlament Rosji podjął niewiążącą uchwałę uznającą Sewastopol za „miasto rosyjskie" działania te spotkały się z protestem Ukrainy i społeczności międzynarodowej[30]. W Autonomicznej Republice Krymu w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku narastały tendencje separatystyczne, które znalazły wyraz między innymi w wyborze w 1994 r. prorosyjskiego Jurija Mieszkowa na urząd prezydenta Krymu oraz w podejmowanych przez niego działaniach zmierzających do podporządkowania instytucji autonomii własnej linii politycznej i wzmocnienia więzi z Federacją Rosyjską[31]. W odpowiedzi 17 marca 1995 r. parlament Ukrainy uchylił Konstytucję Autonomicznej Republiki Krymu z 6 maja 1992 r. oraz akty prawne autonomii, w tym ustawy dotyczące wyboru i urzędu prezydenta Krymu, eliminując w ten sposób podstawę normatywną dla utrzymania tej instytucji; równolegle ustawowo przesądzono, że Autonomiczna Republika Krymu stanowi autonomię administracyjno-terytorialną w składzie Ukrainy, a jej konstytucja może wejść w życie dopiero po zatwierdzeniu przez parlament Ukrainy, co ograniczyło pole do jednostronnych działań secesyjnych władz regionalnych[32]. Istotną kwestią pozostał spór o bazę w Sewastopolu i flotę czarnomorską, spór rozwiązano dopiero w połowie lat 90.: w porozumieniu zawartym w Soczi (9 czerwca 1995 r.) ustalono podział okrętów - Rosja otrzymała 81,7% jednostek, a Ukraina 18,3% oraz warunki stacjonowania rosyjskiej marynarki wojennej na Ukrainie[33]. Na mocy odrębnych umów towarzyszących traktatowi z 1997 r. Rosja wydzierżawiła od Ukrainy bazy w Sewastopolu na 20 lat (do 2017 r.) w zamian za opłaty i częściowe rozliczenie ukraińskiego długu za dostawy gazu[34]. Ustalono także, że na okrętach rosyjskiej floty bazującej w Krymie nie będzie broni jądrowej, a rosyjskie siły zbrojne będą respektować

[30] J. Pogłódek, *Prawno-polityczne podstawy przyłączenia Krymu do Federacji Rosyjskiej (w świetle doktryny rosyjskiej)*, „Studia Prawnicze KUL", 2015, nr 2, s. 23.

[31] A. Mironowicz, *Rosja – Ukraina. 25 lat między „ograniczoną współpracą a ograniczoną konfrontacją*" Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej, t. 49, nr 2, 2014, s. 204–206.

[32] Wierchowna Rada Ukrainy, O uchyleniu konstytucji i niektórych ustaw Autonomicznej Republiki Krymu (ukr. *Про скасування Конституції і деяких законів Автономної Республіки Крим*), 17 marca 1995, nr 92/95-BP [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/95-%D0%B2%D1%80/print.

[33] A. Mironowicz, *Stosunki ukraińsko-rosyjskie w XXI wieku*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej", 2014, t. 49, nr 2, s. 81.

[34] Ibidem s.82.

ukraińskie prawo i zwierzchnictwo terytorialne gospodarza. Zawarcie tych porozumień umożliwiło podpisanie wspomnianego traktatu o przyjaźni w 1997 r., który wszedł w życie w 1999 r[35]. Kluczowe znaczenie miało także Memorandum budapeszteńskie z 5 grudnia 1994 r., w którym Rosja wraz z USA i Wielką Brytanią zagwarantowała Ukrainie poszanowanie jej suwerenności i nienaruszalność granic w zamian za zrzeczenie się przez Kijów broni nuklearnej[36].

W latach 90. relacje dwustronne Rosji i Ukrainy cechowały się równoważeniem współpracy i rywalizacji. Ukraina utrzymywała bliskie więzi gospodarcze z Rosją, m.in. prawie 90% importowanego przez nią gazu pochodziło w tym okresie z Rosji, a rynek rosyjski był głównym odbiorcą ukraińskich produktów przemysłowych[37]. Ta asymetria tworzyła zależność energetyczną i ekonomiczną Ukrainy, co Moskwa traktowała jako element wpływu. Z drugiej strony władze ukraińskie starały się prowadzić politykę wielowektorową, szukając zbliżenia z Zachodem przy jednoczesnym utrzymywaniu poprawnych relacji z Rosją. W 1996 r. Ukraina przyjęła konstytucję ustanawiającą język ukraiński jedynym językiem państwowym, co rodziło tarcia na tle pozycji języka rosyjskiego w życiu publicznym[38] (istotnego dla licznej mniejszości rosyjskojęzycznej). Mimo to oficjalna retoryka obu państw podkreślała partnerstwo strategiczne. W 1997 r., równolegle z podpisaniem traktatu z Rosją, Ukraina zawarła Kartę o szczególnym partnerstwie z NATO[39] sygnalizując chęć współpracy z Sojuszem Północnoatlantyckim.

Pierwszym poważnym punktem zwrotnym w relacjach była Pomarańczowa Rewolucja na Ukrainie pod koniec 2004 roku[40]. Społeczne protesty wyniosły do władzy prozachodniego prezydenta Wiktora Juszczenkę, co zostało w Rosji odebrane z niechęcią

[35] W. Konończuk, *Kres Traktatu o przyjaźni Ukrainy i Rosji*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 19 września 2018 [online], [dostęp 22 września 2024 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-09-19/kres-traktatu-o-przyjazni-ukrainy-i-rosji.

[36] R. Lawless, Historia Memorandum budapeszteńskiego i jego rola w konflikcie (ang. *Ukraine Symposium – The Budapest Memorandum's History and Role in the Conflict*), Lieber Institute West Point, 15 stycznia 2025 [online], [dostęp 17 września 2025 r.]. Dostępny: https://lieber.westpoint.edu/budapest-memorandums-history-role-conflict.

[37] A. Szeptycki*, Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy, „*Polityka i Społeczeństwo", nr 1(10), 2013,

[38] Konstytucja Ukrainy z dnia 28 czerwca 1996 r., 1996, nr 30, poz. 141, z późn. zm.

[39] Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy, Współpraca Ukrainy z NATO (ang. *NATO Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*), 6 sierpnia 2021 [online], [dostęp 17 września 2025 r.]. Dostępny: https://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/cooperation-international-organizations/nato.

[40] L. Bivings, Rewolucja pomarańczowa na Ukrainie – wyjaśnienie (ang. *Ukraine's Orange Revolution: Explained*), *The Kyiv Independent*, 24 sierpnia 2022 [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://kyivindependent.com/ukraines-orange-revolution/.

i obawą przed utratą wpływów w Kijowie. Moskwa jawnie wspierała jego konkurenta Wiktora Janukowycza a zwycięstwo obozu „pomarańczowych" oznaczało dla Kremla niepowodzenie polityczne. Nowe władze Ukrainy deklarowały co prawda gotowość utrzymania przyjaznych stosunków z Rosją, lecz jednocześnie otwarcie dążyły do integracji euroatlantyckiej. Prezydent Juszczenko otwarcie artykułował europejski wybór Ukrainy, starając się o zbliżenie z UE i członkostwo w NATO[41]. Te posunięcia pogłębiały nieufność Rosji, która zaczęła postrzegać Ukrainę bardziej jako rywala niż partnera. Formalnie relacje dyplomatyczne pozostawały poprawne, ale pojawiły się pierwsze poważne kryzysy, zwłaszcza na polu energetycznym. W 2006 r. doszło do pierwszej tzw. wojny gazowej, gdy rosyjski Gazprom wstrzymał dostawy gazu na Ukrainę pod pretekstem sporu o ceny i zaległe płatności[42]. Kryzys powtórzył się w zaostrzonej formie na przełomie 2008/2009, kiedy ponowne wstrzymanie dostaw gazu do Ukrainy doprowadziło do przerwania tranzytu do UE w środku zimy[43]. Spory te unaoczniły, że Rosja gotowa była użyć dostaw energii jako narzędzia nacisku politycznego, pomimo że naruszało to ducha porozumień dwustronnych gwarantujących niewykorzystywanie przewagi surowcowej przeciw partnerowi. W tym samym okresie narastały też tarcia wokół interpretacji historii i tożsamości, władze Ukrainy prowadziły aktywną politykę pamięci dotyczącą UPA oraz Hołodomoru, czemu rosyjska propaganda przeciwstawiała zarzuty „faszyzmu". Kwestia statusu języka rosyjskiego również powracała: obóz Juszczenki promował ukrainizację życia publicznego, co Moskwa krytykowała jako rzekome łamanie praw mniejszości rosyjskiej. Istotnym elementem narastających napięć stał się również temat rozszerzenia NATO. Podczas szczytu NATO w Bukareszcie w 2008 r. Ukraina (oraz Gruzja) otrzymały polityczną obietnicę przyszłego członkostwa w Sojuszu[44,45]. Prezydent Władimir Putin miał wówczas powiedzieć, że Ukraina to „sztuczny twór" obejmujący historyczne ziemie Rosji, dając do zrozumienia, iż jej

[41] Fundacja im. Stefana Batorego, *Rok po Euromajdanie. Bilans otwarcia*, Warszawa 2005 [online], [dostęp września 2024 r.]. Dostępny: https://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/rok-po-pl.pdf.

[42] A. Mironowicz, *Stosunki ukraińsko-rosyjskie w XXI wieku*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej", 2014, t. 49, nr 2, s. 85.

[43] Ibidem.

[44] Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), Relacje z Ukrainą (ang. *Relations with Ukraine*), aktualizacja 26 czerwca 2025 [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-ukraine.

[45] Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO, Deklaracja Szczytu w Bukareszcie (ang. *Bucharest Summit Declaration*), 3 kwietnia 2008 r. [online], [dostęp 17 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2008/04/03/bucharest-summit-declaration.

wejście do NATO jest dla Kremla nieakceptowalne[46]. Kilka miesięcy później wybuchła wojna rosyjsko-gruzińska (sierpień 2008 r.), która stanowiła sygnał ostrzegawczy dla Ukrainy: Moskwa pokazała gotowość do użycia siły wobec państwa poradzieckiego zbliżającego się do NATO. W konsekwencji Ukraina tonowała swoje aspiracje. Kolejny prezydent, Wiktor Janukowycz, wywodzący się z obozu prorosyjskiego i wybrany w 2010 r., ogłosił status państwa „neutralnego" i wstrzymał formalne starania o członkostwo w NATO[47]. Jednocześnie starał się balansować kierunki polityki zagranicznej, negocjując z UE Umowę Stowarzyszeniową, ale też utrzymując bliskie relacje z Moskwą. W kwietniu 2010 r. zawarto tzw. umowę charkowską, na mocy, której Ukraina przedłużyła stacjonowanie Floty Czarnomorskiej Rosji w Sewastopolu o 25 lat (do 2042 r.) w zamian za zniżki na rosyjski gaz[48]. Kulminacją sprzeczności była kwestia integracji europejskiej, gdy pod presją Rosji (groźby sankcji handlowych, naciski polityczne) prezydent Janukowycz wstrzymał podpisanie Umowy Stowarzyszeniowej z UE w listopadzie 2013 r. Wywołało to masowe protesty społeczne, protesty społeczne późną jesienią 2013 r. (Euromajdan), określane w literaturze jako Rewolucja Godności[49], doprowadziły w lutym 2014 r. do zasadniczej zmiany układu władzy w Kijowie[50]. Po eskalacji przemocy prezydent Wiktor Janukowycz opuścił stolicę i zaprzestał wykonywania obowiązków, co Rada Najwyższa uznała za jego „samo-usunięcie" od wykonywania kompetencji konstytucyjnych[51]; następnie zarządzono przedterminowe wybory prezydenckie oraz powołano rząd tymczasowy[52] deklarujący kurs proeuropejski. Upadek sprzyjającego Moskwie rządu Janukowycza i perspektywa trwałego wyrwania się Ukrainy z rosyjskiej strefy wpływów skłoniły Rosję do interwencji. W lutym 2014 r.

[46] *Time*, Putin do Zachodu: ręce precz od Ukrainy (ang. *Putin to the West: Hands off Ukraine*), 25 maja 2009 r. [online], [dostęp 11 września 2025 r.]. Dostępny: https://time.com/archive/6946776/putin-to-the-west-hands-off-ukraine.

[47] M. M. Kosman, *Konflikt rosyjsko-ukraiński z perspektywy niemieckiej (luty 2014 r. - luty 2015 r.)*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego", 2015, t. 9, nr 1, s. 15.

[48] T. Iwański, *Ukraina-Rosja: wyhamowane zbliżenie*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 15 grudnia 2010 [online], [dostęp 8 września 2024 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2010-12-15/ukraina-rosja-wyhamowane-zbliżenie.

[49] Y. Shveda, J. H. Park, Ukraińska Rewolucja Godności: dynamika Euromajdanu (a*ng. Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan) „Journal of Eurasian Studies"* 2016, t. 7, nr 1, s. 85–91.

[50] O. Onuch, G. Sasse, Majdan w ruchu: różnorodność i cykle protestu *(ang. The Maidan in Movement: Diversity and the Cycles of Protest, „Europe-Asia Studies*" 2016, t. 68, nr 4, s. 556–587.

[51] Rada Najwyższa Ukrainy, O samo-usunięciu się Prezydenta Ukrainy od wykonywania konstytucyjnych uprawnień oraz wyznaczeniu przedterminowych wyborów Prezydenta Ukrainy (ukr. „*Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України"),* 22 lutego 2014 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://zakon.rada.gov.ua/go/757-18.

[52] Rada Najwyższa Ukrainy, O powołaniu Arsenija P. Jaceniuka na stanowisko Premiera Ukrainy *(ukr. „Про призначення Яценюка А.П. Прем'єр-міністром України"),* 27 lutego 2014 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny https://zakon.rada.gov.ua/go/800-18.

Federacja Rosyjska przeprowadziła operację przejęcia Krymu[53]: kluczowe obiekty i instytucje półwyspu zostały zajęte przez oddziały wojskowe działające bez oznaczeń państwowych (określane jako „zielone ludziki"), co doprowadziło do ustanowienia stanu okupacji[54]. Następnie, w warunkach sprawowania kontroli militarnej, zorganizowano 16 marca 2014 r. lokalne „referendum" nieautoryzowane przez władze Ukrainy, po czym 18 marca 2014 r. ogłoszono przyłączenie Krymu i Sewastopola do Federacji Rosyjskiej[55].

W ocenie Doradczego Komitetu Prawnego przy Ministrze Spraw Zagranicznych RP działania te stanowią aneksję (nielegalne nabycie terytorium w drodze użycia lub groźby użycia siły), przy czym Krym pozostaje w świetle prawa międzynarodowego terytorium okupowanym Ukrainy[56] Stanowisko to koresponduje z reakcją Zgromadzenia Ogólnego ONZ, które podkreśliło brak ważności „referendum" i wezwało państwa do nieuznawania jakiejkolwiek zmiany statusu Krymu opartej na tym głosowaniu[57]. Działania te stanowiły rażące naruszenie prawa międzynarodowego pogwałcono zasadę zakazu użycia siły z art. 2(4) Karty ONZ oraz naruszono zobowiązania wynikające zarówno z Memorandum budapeszteńskiego, jak i dwustronnego traktatu o przyjaźni z 1997 r., który gwarantował nienaruszalność granicy między Rosją a Ukrainą. Społeczność międzynarodowa w zdecydowanej większości nie uznała aneksji (Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło rezolucję 68/262 potwierdzającą suwerenność Ukrainy nad Krymem)[58], a wobec

[53] Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, Przemówienie Prezydenta Federacji Rosyjskiej *(ang. Address by President of the Russian Federation)*, 18 marca 2014 [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://en.kremlin.ru/events/president/news/20603.

[54] Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, Rezolucja 71/205: sytuacja praw człowieka w Autonomicznej Republice Krymu i mieście Sewastopol (Ukraina) *(ang. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine))* , dokument A/RES/71/205, 19 grudnia 2016 [online], [dostęp 12 września 2025 r.]. Dostępny: https://docs.un.org/en/A/RES/71/205.

[55] W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, Porozumienie między Federacją Rosyjską a Republiką Krymu o przyjęciu Republiki Krymu do Federacji Rosyjskiej i utworzeniu nowych podmiotów Federacji *(ang. Agreement on the accession of the Republic of Crimea to the Russian Federation and formation of new constituent entities within the Russian Federation)*, 18 marca 2014 [online], [dostęp 17 września 2025 r.]. Dostępny: https://en.kremlin.ru/events/president/news/20604.

[56] Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP – Doradczy Komitet Prawny przy Ministrze Spraw Zagranicznych RP, *Opinia Doradczego Komitetu Prawnego przy Ministrze Spraw Zagranicznych RP w sprawie przyłączenia Półwyspu Krymskiego do Federacji Rosyjskiej w świetle prawa międzynarodowego*, 22 czerwca 2014 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/attachment/b363dc63-dba0-414e-bf84-672f860919d8

[57] Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, *Integralność terytorialna Ukrainy* (ang. *Territorial integrity of Ukraine*), 27 marca 2014 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_68_262.pdf; zob. s. 2, pkt 5–6.

[58] Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, Rezolucja 68/262: integralność terytorialna Ukrainy (ang. *Resolution 68/262: Territorial integrity of Ukraine*), 27 marca 2014 [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_68_262.pdf

Federacji Rosyjskiej wprowadzono pierwsze sankcje – początkowo przede wszystkim personalne (zamrożenie aktywów oraz zakazy wjazdu wobec osób i podmiotów odpowiedzialnych za działania podważające integralność terytorialną Ukrainy)[59], następnie środki związane bezpośrednio z Krymem i Sewastopolem (w szczególności ograniczenia importowe oraz restrykcje dotyczące określonych form współpracy gospodarczej), a w dalszej kolejności także restrykcje sektorowe (między innymi w obszarze finansowym i w zakresie dostępu do określonych towarów i technologii[60]. Z punktu widzenia prawa była to zbrojna agresja i nielegalna aneksja cudzego terytorium[61]. Rosja próbowała uzasadniać swoje działania argumentami prawnymi (m.in. rzekomym prawem Krymu do samostanowienia czy „zaproszeniem" od obalonego prezydenta Janukowycza[62]. Co więcej, Rosja jednostronnie wypowiedziała w 2014 r. szereg obowiązujących umów z Ukrainą, w tym dotyczących Floty Czarnomorskiej, powołując się na zasadę *rebus sic stantibus* (radykalnej zmiany okoliczności) był to zabieg *ex post* mający nadać pozory legalności skutkom dokonanej aneksji[63]. Równolegle z zajęciem

[59] Departament Stanu Stanów Zjednoczonych, Sankcje Stanów Zjednoczonych dotyczące Ukrainy i Rosji (*ang. Ukraine and Russia Sanctions),* [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.state.gov/division-for-counter-threat-finance-and-sanctions/ukraine-and-russia-sanctions

[60] Por. Ł. Gruszczyński, M.J. Menkes, *Legalność unijnych sankcji handlowych nałożonych na Federację Rosyjską w świetle prawa WTO* (ang. *The Legality of the EU Trade Sanctions Imposed on the Russian Federation under WTO Law*), [w:] W. Czapliński, S. Dębski, R. Tarnogórski, K. Wierczyńska (red.), *Sprawa aneksji Krymu w świetle prawa międzynarodowego* (ang. *The Case of Crimea's Annexation under International Law*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar / Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2017, s. 237–257.

[61] Przed Ukrainą Federacja Rosyjska dopuściła się analogicznej agresji - w sierpniu 2008 r. doszło do wojny między Gruzją a Federacją Rosyjską, po której Rosja uznała „niepodległość" Osetii Południowej i Abchazji, a następnie utrwaliła na tych obszarach stan *de facto* kontroli, co w praktyce ograniczało możliwość wykonywania przez Gruzję władzy zwierzchniej. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy potępiło rosyjskie uznanie tych podmiotów jako naruszenie prawa międzynarodowego, wezwało Federację Rosyjską do cofnięcia uznania oraz zwróciło uwagę na doniesienia o naruszeniach praw człowieka i prawa humanitarnego oraz na skalę przemieszczeń ludności cywilnej. Zob. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, *Konsekwencje wojny między Gruzją a Rosją* (*Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Konsekwencje wojny między Gruzją a Rosją (ang. The consequences of the war between Georgia and Russia), Rezolucja 1633 (2008), 2 października 2008 [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://pace.coe.int/en/files/17681/html; zob. pkt 3–4, 9–10, 13–16 oraz 24.1]*

[62] W. Czapliński, *Samostanowienie – secesja – uznanie. Uwagi o międzynarodowoprawnym tle włączenia Krymu do Federacji Rosyjskiej* (ang. *Self-Determination – Secession – Recognition (Remarks on the International Legal Background to the Incorporation of Crimea into the Russian Federation)*), [w:] W. Czapliński, S. Dębski, R. Tarnogórski, K. Wierczyńska (red.), *Sprawa aneksji Krymu w świetle prawa międzynarodowego* (ang. *The Case of Crimea's Annexation under International Law*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar / Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, 2017, s. 23–42. Zob. też O. Zadorozhnii, *Uzasadniać mimo wszystko: aneksja Krymu w 2014 r. i rosyjska nauka prawa* (ang. *To Justify Against All Odds: The Annexation of Crimea in 2014 and the Russian Legal Scholarship*), „Polish Yearbook of International Law", t. XXXV, 2015, s. 139–170.

[63] Federacja Rosyjska, Ustawa federalna o zakończeniu obowiązywania porozumień dotyczących pobytu Czarnomorskiej Floty Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy *(ros. О прекращении действия соглашений, касающихся пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины)*, 2 kwietnia 2014 (nr 38-ФЗ; przyjęta przez Dumę Państwową 31 marca 2014)

Krymu, wiosną 2014 r. Rosja wsparła wybuch zbrojnej rebelii prorosyjskich separatystów w regionach Donbasu (obwód doniecki i ługański). W kwietniu 2014 r. opanowano siłowo część terytorium tych obwodów, proklamując samozwańcze twory: tzw. „Donięcką Republikę Ludową" i „Ługańską Republikę Ludową"[64]. Choć Rosja oficjalnie zaprzeczała bezpośredniemu udziałowi w konflikcie, to liczne dowody wskazywały na jej zaangażowanie - od napływu uzbrojenia i ochotników, poprzez wsparcie finansowe i propagandowe, aż po udział regularnych oddziałów rosyjskich (szczególnie w kluczowych momentach walk, np. bitwa pod Iłowajskiem w sierpniu 2014)[65]. W rezultacie na wschodzie Ukrainy wybuchła trwająca latami wojna hybrydowa, z udziałem sił nieregularnych wspieranych przez Rosję[66], która pochłonęła do początku 2022 r. ponad 13 tysięcy ofiar[67]. W celu deeskalacji walk podpisano porozumienia (Mińsk I we wrześniu 2014 r. i Mińsk II w lutym 2015 r.)[68]. Były to dwustronnie i międzynarodowo nadzorowane uzgodnienia o zawieszeniu broni, ich postanowienia jednak (m.in. rozejm, wycofanie broni ciężkiej, wymiana jeńców, szczególny status Donbasu w ramach Ukrainy) nie zostały w pełni wdrożone. Wojna weszła w fazę zamrożoną, lecz regularnie dochodziło do naruszeń rozejmu i incydentów zbrojnych.

W odpowiedzi na agresję Ukraina dokonała zasadniczych przewartościowań politycznych: oficjalnie uznała Federację Rosyjską za państwo-agresora, zerwała większość więzi wojskowych i gospodarczych (między innymi wstrzymano dostawy uzbrojenia oraz współpracę przemysłów zbrojeniowych, które wcześniej były ściśle powiązane). W 2014 r. wniosła przeciw Federacji Rosyjskiej skargi międzypaństwowe

[online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://publication.pravo.gov.ru/document/0001201404020002.

[64] A. Sadecki, *Farsa referendum w Donbasie*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 14 maja 2014 [online], [dostęp 29 września 2024 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-05-14/farsa-referendum-w-donbasie.

[65] *BBC*, Nowe narzędzia wpływu Rosji: fundacje wspierane przez Kreml *(ang. Russia's new weapons of influence: Kremlin-backed foundations)*, 21 sierpnia 2019 [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-49426724

[66] O odpowiedzialności sił nieregularnych w konfliktach zbrojnych wspieranych przez państwa Zob. A. Szpak, *Test ogólnej kontroli dla umiędzynarodowienia konfliktu zbrojnego oraz określenia statusu ofiar w orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Karnego ds. zbrodni w b. Jugosławii*, „Studia Prawnicze", nr 1(187), 2011, s. 7 – 32.

[67] Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka (OHCHR), Raport o sytuacji praw człowieka w Ukrainie, 1 lutego–31 lipca 2021 *(ang. Report on the human rights situation in Ukraine, 1 February to 31 July 2021)*, 23 września 2021 [online], [dostęp 17 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/32ndReportUkraine-en.pdf

[68] T. Iwański, *Porozumienie mińskie - rok gry pozorów*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 10 lutego 2016 [online], [dostęp 8 października 2024 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-10/porozumienie-minskie-rok-gry-pozorow.

do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (art. 33 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka), dotyczące okupacji Krymu oraz wydarzeń we wschodniej Ukrainie[69]. Uruchomienie ścieżki strasburskiej unaocznia, że organy rozstrzygające w sprawach praw człowieka nie funkcjonują poza systemem prawa międzynarodowego, lecz stanowią jego wyspecjalizowaną część, współkształtującą sposób rozumienia zobowiązań państw w sytuacjach kryzysowych i konfliktowych. Z perspektywy systemowej istotne jest, że międzynarodowa ochrona praw człowieka nie ogranicza się do kontroli indywidualnych naruszeń, lecz oddziałuje także na interpretację odpowiedzialności państwa, standardów dowodowych, obowiązku współpracy oraz zakresu środków naprawczych. W kontekście agresji przeciwko Ukrainie znaczenie tego ujęcia polega na tym, iż postępowania przed organami ochrony praw człowieka nie stanowią jedynie ubocznego toru reakcji wobec zbrodni, ale włączają się w szerszą strukturę międzynarodowej odpowiedzialności, obok sądownictwa karnego i mechanizmów reparacyjnych. Ujęcie to wzmacnia tezę, że prawa człowieka uległy internacjonalizacji do tego stopnia, iż ich naruszenie podczas konfliktu zbrojnego wywołuje konsekwencje nie tylko moralne czy polityczne, ale stricte prawnomiędzynarodowe. W efekcie organy ochrony praw człowieka uczestniczą w procesie humanizacji prawa międzynarodowego, przesuwając punkt ciężkości z wyłącznej ochrony prerogatyw państwa ku skuteczniejszej ochronie jednostki, także w sytuacji przemocy zorganizowanej, okupacji oraz przymusowych przesiedleń[70]. W 2017 r. Ukraina zainicjowała postępowanie przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości, zarzucając Federacji Rosyjskiej naruszenia Konwencji o zwalczaniu finansowania terroryzmu (w kontekście Donbasu) oraz Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej (w kontekście Krymu)[71].

---

[69] Europejski Trybunał Praw Człowieka, Ukraina przeciwko Rosji (dot. Krymu) – decyzja Wielkiej Izby w przedmiocie dopuszczalności (ang. *Ukraine v. Russia (re Crimea) – Grand Chamber decision on admissibility*), 16 grudnia 2020 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?filename=UKRAINE+v.+RUSSIA+%28RE+CRIMEA%29.pdf&id=001-207622&library=ECHR; zob. s. 10–11 (wskazanie wniesienia skargi międzypaństwowej i jej trybu) Zob. też Europejski Trybunał Praw Człowieka, Ukraina przeciwko Rosji (dot. Krymu) – wyrok Wielkiej Izby (meritum*)* (ang. *Ukraine v. Russia (re Crimea) – Grand Chamber judgment (merits)*), 25 czerwca 2024 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny w World Wide Web: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-235139

[70] E. Wacinkiewicz, „Wpisanie" organów rozstrzygających z zakresu międzynarodowego prawa praw człowieka w system prawa międzynarodowego – rozważania w kontekście humanizacji prawa międzynarodowego i internacjonalizacji praw człowieka", *Studia Prawnicze KUL*, 2020, nr 2, s. 85–102, DOI: 10.31743/sp.11575.

[71] Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Zastosowanie Konwencji o zwalczaniu finansowania terroryzmu oraz Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej *(ang. Ukraina przeciwko Federacji Rosyjskiej)* (*Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation)* 31 stycznia 2024 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.].

W sferze dwustronnej Kijów zaczął wycofywać się z wcześniejszych umów: w 2016 r. wypowiedziano umowę o Małym Ruchu Granicznym, a Traktat o przyjaźni z 1997 r. nie został przedłużony i wygasł ostatecznie w kwietniu 2019 roku[72]. Od tego momentu *de iure* nie istniały już podstawy traktatowe „strategicznego partnerstwa", a relacje weszły w fazę otwartej konfrontacji polityczno-militarnej. Lata 2014–2021 stanowiły okres permanentnego kryzysu w stosunkach ukraińsko-rosyjskich. Długotrwałe działania zbrojne w Donbasie, formalnie ujmowane przez Ukrainę jako Operacja Antyterrorystyczna (ATO), a od 30 kwietnia 2018 r. w formacie Operacji Połączonych Sił (OOS), oraz utrata Krymu determinowały wrogie nastawienie obu rządów[73,74,75]. Ukraina kontynuowała kurs prozachodni, w 2019 r. zmieniono konstytucję wpisując do niej cel członkostwa w UE i NATO[76]. Z kolei Rosja stosowała wobec Ukrainy strategię izolacji i destabilizacji: utrzymywała sankcje gospodarcze, blokowała tranzyt towarów, wydawała masowo rosyjskie paszporty mieszkańcom Donbasu, prowadziła agresywną propagandę przedstawiając władze ukraińskie jako „nazistowski reżim" itp. Doszło też do kolejnych incydentów np. w listopadzie 2018 r. rosyjska marynarka w Cieśninie Kerczeńskiej ostrzelała i zatrzymała trzy okręty ukraińskie wraz z załogami, oskarżając je o naruszenie wód terytorialnych[77].

Dostępny: https://icj-web.leman.un-icc.cloud/sites/default/files/case-related/166/166-20240131-pre-01-00-en.pdf

[72] W. Konończuk, *Kres Traktatu o przyjaźni Ukrainy i Rosji*, Ośrodek Studiów Wschodnich, 19 września 2018 [online], [dostęp 9 października 2024 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-09-19/kres-traktatu-o-przyjazni-ukrainy-i-rosji.

[73] W ukraińskiej kwalifikacji formalnej działania na wschodzie państwa od kwietnia 2014 r. prowadzono w reżimie „operacji antyterrorystycznej" (ATO), a od 30 kwietnia 2018 r. – po zmianie formatu dowodzenia – w reżimie Operacji Połączonych Sił (OOS/JFO). [W. Zełenski Prezydent Ukrainy, *Dekret Prezydenta Ukrainy nr 405/2014 w sprawie decyzji Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy z 13 kwietnia 2014 r. „O pilnych środkach w celu przezwyciężenia zagrożenia terrorystycznego i zachowania integralności terytorialnej Ukrainy"* [ukr. „Указ Президента України № 405/2014…"], 14 kwietnia 2014 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://zakon.rada.gov.ua/go/405/2014;]

[74] Werchowna Rada Ukrainy, Ustawa Ukrainy „O tymczasowych środkach na okres prowadzenia operacji antyterrorystycznej*"* [ukr. „*Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції*"] (nr 1669-VII), 2 września 2014 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://zakon.rada.gov.ua/go/1669-18;

[75] Werchowna Rada Ukrainy, Ustawa Ukrainy „O szczególnych zasadach polityki państwowej w celu zapewnienia suwerenności Ukrainy na czasowo okupowanych terytoriach w obwodach donieckim i ługańskim*"* [ukr. „*Про особливості державної політики…"*] (nr 2268-VIII), 18 stycznia 2018 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://zakon.rada.gov.ua/go/2268-19

[76] *Polska Agencja Prasowa* (*PAP*), *Ukraiński parlament wniósł do konstytucji zapis o dążeniu do UE i NATO*, 7 lutego 2019 [online], [dostęp 8 października 2024 r.]. Dostępny: https://europapnews.pap.pl/ukrainski-parlament-wniosl-do-konstytucji-zapis-o-dazeniu-do-ue-i-nato.

[77] *BBC*, Rosja zwraca Ukrainie okręty zajęte u wybrzeży Krymu *(ang. Russia returns Ukrainian boats seized off Crimea)*, 18 listopada 2019 [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.bbc.com/news/world-europe-50458521

W końcowych miesiącach 2021 roku napięcie osiągnęło szczytowy poziom. Rosja rozpoczęła jesienią 2021 koncentrację wojsk wzdłuż granicy[78] z Ukrainą (oraz na Białorusi i na okupowanym Krymie), żądając jednocześnie od USA i NATO tzw. „gwarancji bezpieczeństwa". Kreml domagał się m.in. prawnie wiążącego wykluczenia możliwości członkostwa Ukrainy w NATO oraz redukcji obecności wojskowej Sojuszu we wschodniej Europie. Postulaty te zostały odrzucone przez Zachód jako sprzeczne z zasadą suwerenności państw do samodzielnego wyboru sojuszy. 21 lutego 2022 r**.** Rosja wykonała kolejny krok eskalacyjny, uznając oficjalnie niepodległość marionetkowych „republik" Donbasu i otwarcie wysyłając tam wojska „pokojowe"[79].

Wczesnym rankiem 24 lutego 2022 r. Federacja Rosyjska rozpoczęła pełnoskalową zbrojną agresję przeciwko Ukrainie: jej siły zbrojne przekroczyły granicę Ukrainy na kilku kierunkach (z północy, wschodu oraz z terytorium okupowanego Krymu), podejmując skoordynowane działania ofensywne na szeroką skalę. Decyzja ta stanowiła eskalację trwającej od 2014 r. rosyjskiej agresji do postaci otwartej wojny międzynarodowej[80]. Była zwieńczeniem wieloletniego narastania napięć oraz polityki, w ramach której władze Federacji Rosyjskiej stopniowo odchodziły od respektowania ograniczeń wynikających z prawa międzynarodowego na rzecz realizacji celów politycznych i strategicznych przy użyciu siły. W odpowiedzi Ukraina zerwała stosunki dyplomatyczne z Moskwą[81], wprowadziła stan wojenny[82] i ogłosiła powszechną mobilizację[83], jednocześnie zwracając się o wsparcie do społeczności międzynarodowej.

---

[78] P. L. Goldberg, Zdjęcia satelitarne budzą obawy o rosyjską aktywność wojskową w pobliżu Ukrainy *(ang. Satellite images raise concerns about Russian military activity near Ukraine)*, *Politico*, 1 listopada 2021 [online], [dostęp 17 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.politico.com/news/2021/11/01/satellite-russia-ukraine-military-518337

[79] W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, Przemówienie Prezydenta Federacji Rosyjskiej *(ang. Address by the President of the Russian Federation)*, 21 lutego 2022 [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: http://en.kremlin.ru/events/president/news/67829.

[80] P. Grzebyk, *Eskalacja konfliktu między Rosją a Ukrainą w 2022 r. w świetle prawa użycia siły i międzynarodowego prawa humanitarnego* (ang. *Escalation of the Conflict between Russia and Ukraine in 2022 in Light of the Law on Use of Force and International Humanitarian Law*), „Polish Yearbook of International Law", t. XLI, 2021, s. 145–162, zwł. s. 145–150.

[81] Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy, Oświadczenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych Ukrainy w sprawie zerwania stosunków dyplomatycznych z Federacją Rosyjską (ang. *Statement by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine regarding the severance of diplomatic relations with the Russian Federation*), 24 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://mfa.gov.ua/en/news/statement-ministry-fo

[82] W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, Wprowadzenie stanu wojennego w Ukrainie (ukr. *Про введення воєнного стану в Україні),* 24 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022

[83] W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, Powszechna mobilizacja (ukr. *Про загальну мобілізацію«,* 24 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://zakon.rada.gov.ua/go/69/2022

Stanowisko Unii Europejskiej zostało wyrażone w szczególności w konkluzjach Rady Europejskiej[84] oraz w deklaracji wysokiego przedstawiciela Unii Europejskiej z 24 lutego 2022 r[85]. potępiających agresję i zapowiadających środki ograniczające. Reakcja władz Rzeczypospolitej Polskiej została sformułowana przez rząd[86] oraz parlament, w tym Sejm[87] i Senat[88], w formie publicznych wystąpień, uchwał i oświadczeń potępiających agresję oraz deklarujących wsparcie dla Ukrainy[89].

1.2. **Narracja Rosji legitymizująca działania zbrojne**

Pierwszym poziomem analizy przyczyn pełnoskalowej inwazji pozostają oficjalne uzasadnienia formułowane przez władze Federacji Rosyjskiej. W dniu rozpoczęcia zbrojnej agresji prezydent Władimir Putin wygłosił orędzie, w którym ogłosił rozpoczęcie „specjalnej operacji wojskowej" przeciwko Ukrainie. Jako zasadnicze cele wskazał „demilitaryzację" i „denazyfikację Ukrainy" oraz konieczność ochrony ludności cywilnej w Donbasie, rzekomo poddawanej „ludobójstwu" przez

[84] Rada Europejska, Konkluzje Rady Europejskiej z 24 lutego 2022 *r.* (ang. *European Council conclusions, 24 February 2022*), 24 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/24/european-council-conclusions-24-february-2022/

[85] Rada Unii Europejskiej, Ukraina: deklaracja wysokiego przedstawiciela w imieniu Unii Europejskiej w sprawie inwazji na Ukrainę przez siły zbrojne Federacji Rosyjskiej (ang. *Ukraine: Declaration by the High Representative on behalf of the European Union on the invasion of Ukraine by armed forces of the Russian Federation*), 24 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/24/ukraine-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-invasion-of-ukraine-by-armed-forces-of-the-russian-federation/

[86] Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Premier w Sejmie: to barbarzyństwo musi spotkać się ze zdecydowanym odporem całego wolnego świata*, 24 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny://www.gov.pl/web/premier/premier-w-sejmie-to-barbarzynstwo-musi-spotkac-sie-ze-zdecydowanym-odporem-calego-wolnego-swiata

[87] Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 lutego 2022 r. w sprawie agresji Rosji na Ukrainę* (Monitor Polski 2022 poz. 281), 23 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://dziennikustaw.gov.pl/MP/2022/281

[88] Senat Rzeczypospolitej Polskiej, *Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4 lutego 2022 r. w sprawie wsparcia Ukrainy* (Monitor Polski 2022 poz. 161), 4 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://eli.gov.pl/api/acts/MP/2022/161/text/O/M20220161.pdf

[89] Parlamentarna praktyka kwalifikowania działań Rosji jako działań o charakterze terrorystycznym stanowi ważny element reakcji na agresję, choć nie tworzy wiążących norm prawa międzynarodowego. Jej znaczenie polega jednak na czym innym: uchwały parlamentarne pełnią funkcję delegitymizującą, interpretacyjną i mobilizującą, wzmacniając wspólną narrację organów przedstawicielskich państw i organizacji europejskich wobec państwa sprawcy. Praktyka parlamentarna, może wzmacniać legitymację dalszych działań instytucjonalnych: sankcji, środków izolacyjnych, inicjatyw reparacyjnych czy projektów nowych mechanizmów odpowiedzialności. Zob. A. Mężykowska, „Resolutions of the Chambers of the Polish Parliament (Sejm and Senate) on Recognition of Russia as a Terrorist State in Light of the Practice of Parliamentary Assembly of the Council of Europe and European Parliament", *Polish Yearbook of International Law*, vol. 42 (2022), publ. 2023-06-30, s. 333–346

władze w Kijowie[90]. Narracja ta nawiązywała do wcześniejszych elementów rosyjskiej krytyki pozimnowojennego ładu bezpieczeństwa w Europie oraz sprzeciwu wobec rozszerzania Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego zostały wyartykułowane już w przemówieniu Putina na Konferencji Bezpieczeństwa w Monachium 10 lutego 2007 r., które bywa wskazywane jako punkt zwrotny w rosyjskiej retoryce wobec Zachodu[91]. W przemówieniu z 24 lutego 2022 roku Putin twierdził, że przez osiem lat władze Ukrainy dopuszczały się przemocy wobec mieszkańców obwodów donieckiego i ługańskiego, a Rosja „nie miała innego wyjścia" niż przyjść im z pomocą. W swoim wystąpieniu prezydent Rosji odwołał się do artykułu 51 Karty ONZ (prawo do samoobrony) oraz do świeżo ratyfikowanych „traktatów o przyjaźni i wzajemnej pomocy" z samozwańczymi republikami Donbasu, próbując nadać interwencji fasadę legalności[92]. Kluczowym wątkiem oficjalnego przekazu Kremla była kwestia bezpieczeństwa Rosji w obliczu rzekomego zagrożenia ze strony NATO. Putin oskarżył Zachód o „bezceremonialne rozszerzanie infrastruktury NATO na wschód", ignorowanie obaw Moskwy i łamanie obietnic nierozszerzania Sojuszu. Stwierdził, że przez 30 lat Rosja bezskutecznie domagała się gwarancji bezpieczeństwa i że dalsze zbliżanie się NATO do granic rosyjskich stanowi śmiertelne zagrożenie, na które Rosja musi odpowiedzieć. W przemówieniu padły odniesienia do historii - Putin wspominał interwencje Zachodu

[90] Koncepcja interwencji humanitarnej ani formuła odpowiedzialności za ochronę nie ustanowiły ogólnej normy uprawniającej państwo do jednostronnego użycia siły zbrojnej pod pretekstem ochrony ludności cywilnej. Odpowiedzialność za ochronę akcentuje przede wszystkim obowiązek państwa do ochrony własnej ludności przed najcięższymi zbrodniami oraz rolę społeczności międzynarodowej działającej zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, a więc w ramach mechanizmów bezpieczeństwa zbiorowego, nie zaś poza nimi. W tym ujęciu powoływanie się na względy humanitarne nie może samoistnie legalizować interwencji zbrojnej prowadzonej bez upoważnienia Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zob. P. Grzebyk, „Miejsce interwencji zbrojnej w koncepcji „odpowiedzialność za ochronę", „Stosunki Międzynarodowe – International Relations" 2015, t. 51, nr 3. Zob. też. J. Zajadło, „Spory wokół legalności i legitymizacji humanitarnej interwencji", [w:] S. Kurek (red.), *W obronie praw człowieka*, Kraków 2004, Zob. też, J. Zajadło, „Humanitarna interwencja a prawo humanitarne: obowiązek działania cum diligentia maxima", [w:] M. Lubiszewski, R. Fordoński, T. Jasudowicz (red.), *Wybrane aktualne problemy międzynarodowego prawa humanitarnego*, Olsztyn 2005. Zob. też J. Zajadło, „Humanitarna interwencja: zagrożenie dla porządku międzynarodowego, moralny imperatyw czy norma zwyczajowa in statu nascendi?", [w:] C. Mik (red.), *Prawa człowieka w XXI wieku*, Toruń 2005. Zob. też J. Zajadło, „Odpowiedzialność za ochronę – szanse i zagrożenia w kontekście kryzysu w Darfurze", „Polski Przegląd Dyplomatyczny" 2007, nr 2(36), s. 89–106. Por. W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, Orędzie Prezydenta Federacji Rosyjskiej (ang. *Address by the President of the Russian Federation*), 24 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://en.kremlin.ru/events/president/news/67843

[91] W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, Przemówienie i następująca po nim dyskusja na Konferencji Bezpieczeństwa w Monachium (ang. *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*), 10 lutego 2007 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034

[92] W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Przemówienie Prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina do współobywateli*..

(Jugosławia, Irak, Libia, Syria)[93] jako dowód hipokryzji i argument, że obecny ład międzynarodowy po zimnej wojnie jest kształtowany wyłącznie przez „samozwańczego zwycięzcę zimnej wojny", ignorującego interesy Rosji[94]. Oficjalna narracja władz rosyjskich przedstawiała inwazję jako działanie podjęte z konieczności: w celu powstrzymania rzekomego ludobójstwa w Donbasie, obrony uciśnionej ludności rosyjskojęzycznej, unicestwienia neonazizmu rządzącego Ukrainą oraz zabezpieczenia fundamentalnych interesów bezpieczeństwa Rosji przed ekspansją NATO. Jednocześnie Putin deklarował, że „nie planuje okupacji terytorium Ukrainy", a działania rosyjskie mają przywrócić pokój i prawo do samostanowienia mieszkańcom Donbasu. Te oficjalne uzasadnienia stanowiły jednak tylko wierzchnią warstwę narracji.

1.2.1. ***„Operacja specjalna" - narracje o „demilitaryzacji i denazyfikacji" Ukrainy***

Rosyjskie uzasadnienia inwazji od początku silnie eksponowały wątek „demilitaryzacji" i „denazyfikacji" Ukrainy, co stało się jednym z centralnych motywów propagandowych Kremla. Termin „specjalna operacja wojskowa" był konsekwentnie używany przez władze rosyjskie i media państwowe zamiast słowa „wojna", w ramach próby kontroli przekazu i przedstawienia agresji jako ograniczonej, koniecznej interwencji o charakterze obronnym. Narracja o „denazyfikacji" opierała się na wieloletnim propagandowym obrazie Ukrainy jako kraju opanowanego przez skrajną prawicę i spadkobierców nazizmu. W przekazie Moskwy ukraińskie władze po 2014 r. były określane mianem „junty neonazistowskiej", która zagraża rosyjskojęzycznej ludności Rosji. Faktem jest, iż ruchy skrajnie nacjonalistyczne istnieją na Ukrainie (jak

[93] Zachodnie interwencje zbrojne po zimnej wojnie istotnie wpłynęły na praktykę interpretacyjną norm ius ad bellum, nawet w przypadkach ocenianych jako prawnie wątpliwe lub wprost bezprawne państwa interweniujące odwoływały się do Karty Narodów Zjednoczonych i rezolucji Rady Bezpieczeństwa, co sprzyjało rozchwianiu standardów legalności użycia siły i ich coraz bardziej elastycznej wykładni. Interwencja w Afganistanie ujawniła zarazem strategiczne granice tego modelu działania: długotrwałe zaangażowanie militarne Zachodu, mimo początkowej legitymizacji i rozbudowanych celów politycznych, nie przełożyło się na trwałą stabilizację państwa, stając się jednym z najbardziej wyrazistych przykładów kosztownej i ograniczenie skutecznej wojny interwencyjnej. Zob. . Grzebyk, *Wpływ zachodnich interwencji zbrojnych na ewolucję prawa do użycia siły*, [w:] M. Madej (red.), Zob. też *Wojny Zachodu. Interwencje zbrojne państw zachodnich po zimnej wojnie*, Warszawa 2017, s. 249–273; M. Madej, *Interwencja w Afganistanie – najdłuższa wojna, największe fiasko?*, [w:] Zob. też M. Madej (red.), *Wojny Zachodu. Interwencje zbrojne państw zachodnich po zimnej wojnie*, Warszawa 2017, s. 106–146.

[94] W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Przemówienie Prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina do współobywateli*..

w większości państw europejskich), lecz nie odgrywają znaczącej roli politycznej. W ukraińskim parlamencie ugrupowania skrajnie prawicowe mają marginesowe poparcie (poniżej 1% miejsc), a sam prezydent Wołodymyr Zełenski jest rosyjskojęzycznym centrystą pochodzenia żydowskiego. Jak trafnie ujął to jeden z analityków, „są na Ukrainie neonaziści, ale nie są u władzy tak jak w Niemczech są neonaziści, ale nie rządzą państwem”[95]. Putin instrumentalnie starał się „ożywić chwalebne wspomnienia Wielkiej Wojny Ojczyźnianej”, przedstawiając walkę z Ukrainą jako kontynuację walki z nazizmem w latach 1941-1945. Historyczna narracja o konieczności ponownego pokonania „faszystów” miała mobilizować społeczeństwo rosyjskie poprzez odwołanie do dumy z wygranej II wojny światowej którą propaganda kremlowska wypacza, przypisując obecnym władzom Ukrainy cechy nazistowskie[96].

Drugim filarem narracji była rzekoma „demilitaryzacja” Ukrainy, czyli zniszczenie jej potencjału wojskowego, aby jak twierdził Putin „uniemożliwić wykorzystywanie terytorium ukraińskiego przeciw Rosji” i usunąć zagrożenie, jakie Ukraina (w domyśle wspierana przez NATO) miałaby stwarzać dla Federacji Rosyjskiej. W praktyce postulaty te stanowiły uzasadnienie dla ataków na infrastrukturę wojskową i przemysłową Ukrainy w pierwszych dniach inwazji. Przekaz wewnętrzny w Rosji prezentował działania zbrojne jako chirurgiczną operację przeciwko ukraińskim instalacjom wojskowym i „nacjonalistycznym batalionom”, przemilczając fakt, że była to pełnoskalowa wojna przeciw suwerennemu państwu. Rosyjska kampania informacyjna poprzedzająca inwazję była intensywna i skoordynowana, już w miesiącach poprzedzających luty 2022 roku w prokremlowskich mediach mnożyły się oskarżenia pod adresem Ukrainy - mówiono o rzekomych planach Kijowa ataku na Donbas, o produkowaniu broni masowej zagłady przez Ukrainę, a nawet o przygotowywaniu przez nią bomby nuklearnej. Te fałszywe narracje miały stworzyć pretekst do interwencji. Analiza Atlantic Council DFRLab wykazała, że w samym przemówieniu z 24 lutego 2022 r. Putin ponad 200 razy nawiązał

[95] M. Rice-Oxley, Czy istnieje jakiekolwiek uzasadnienie dla wojny Putina? *(ang. Is there any justification for Putin's war?)*, *The Guardian*, 13 marca 2022 [online], [dostęp 18 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.theguardian.com/world/2022/mar/13/is-there-any-justification-for-putins-war.

[96] K. M. Bakke, Wykład Eilerta Sundta 2022: geopolityka wśród zwykłych ludzi w „bliskiej zagranicy” Rosji *(ang. The Eilert Sundt Lecture 2022: Geopolitics among ordinary people in Russia's near abroad)*, Uniwersytet w Oslo, Wydział Nauk Społecznych, 10 listopada 2022 [online], [dostęp 12 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.sv.uio.no/english/research/news-and-events/events/the-eilert-sundt-lecture/eilert-sundt-lecture-2022-kristin-bakke.html.

do kluczowych wątków dezinformacyjnych budowanych od 2014 r., obarczając winą USA i NATO, przy jednoczesnym przedstawianiu Rosji jako kraju pragnącego pokoju, zmuszonego podjąć „moralną odpowiedzialność" za stabilność regionu[97].

Główne tezy propagandy można streścić następująco: Rosja dąży do pokoju; ma moralny obowiązek zapewnić bezpieczeństwo; Ukraina jest agresorem (terrorystą, nazistą, budującym broń); Zachód prowokuje napięcia; a Ukraina to marionetka Zachodu. Tak ukształtowana narracja propagandowa Kremla powtarzana nieustannie w rosyjskich mediach kontrolowanych przez państwo stworzyła dla rosyjskiej opinii publicznej obraz wojny koniecznej, obronnej i sprawiedliwej. Jak wskazuje Agata Włodkowska-Bagan, od 2013 r. nastąpiło wyraźne nasilenie rosyjskiej „ofensywy informacyjnej i kulturowej" wymierzonej w Ukrainę, ale także w państwa zachodnie. Rosja zastosowała szeroki wachlarz środków propagandowych, w tym koncepcję „*rosyjskiego miru*" ideę jedności przestrzeni rosyjskiej i obrony rodaków za granicą oraz kreowania wrogów i lansowania własnej narracji poprzez media masowe oraz poprzez rosyjską i rosyjskojęzyczną ludność mieszkającą na Ukrainie[98]. Celem tej długofalowej kampanii było zdyskredytowanie prozachodnich władz w Kijowie, uzasadnienie rosyjskich wpływów na Ukrainie oraz przygotowanie gruntu pod interwencję, przedstawianą jako „misja wyzwoleńcza".

1.2.2. ***Twierdzenia o zagrożeniu ludności rosyjskojęzycznej i ochrona „Rosjan" w Donbasie***

Kolejnym często powtarzanym uzasadnieniem, które pojawiało się w retoryce Kremla, była konieczność obrony rosyjskojęzycznej ludności Ukrainy, zwłaszcza mieszkańców Donbasu przed rzekomymi prześladowaniami i czystkami etnicznymi ze strony władz w Kijowie. Rosyjskie media państwowe oraz przedstawiciele władz Federacji Rosyjskiej, w tym Władimir Putin i minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow, od 2014 r. konsekwentnie oskarżali Ukrainę o prowadzenie „wojny przeciw własnemu narodowi" na wschodzie kraju. Kulminacją tych oskarżeń było pojawienie się

[97] Atlantic Council, Digital Forensic Research Lab (DFRLab), Nasi eksperci analizują przemówienie Putina, które uruchomiło inwazję Rosji na Ukrainę *(ang. Our experts decode the Putin speech that launched Russia's invasion of Ukraine)*, 22 lutego 2023 [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/markup/putin-speech-ukraine-war/.

[98] A. Włodkowska-Bagan, *Rosyjska ofensywa propagandowa. Casus Ukrainy / Russian Offensive Propaganda. The Case of Ukraine*, Warszawa: Akademia Sztuki Wojennej, 2018.

zarzutu ludobójstwa, Putin mówił, że sytuacja w Donbasie „pachnie ludobójstwem”[99], zaś tuż przed inwazją w lutym 2022 publicznie oskarżył Kijów o popełnianie ludobójstwa na mieszkańcach Donieckiej i Ługańskiej Republiki Ludowej. Władze Rosji twierdziły, że skoro na Donbasie ma miejsce ludobójstwo ludności rosyjskiej, to Rosja ma moralny i prawny obowiązek przyjść z pomocą i ochroną swoim rodakom[100]. 21 lutego 2022 r., na trzy dni przed rozpoczęciem pełnoskalowej zbrojnej agresji przeciwko Ukrainie, prezydent Federacji Rosyjskiej ogłosił uznanie kontrolowanych przez Rosję obszarów obwodów donieckiego i ługańskiego, określanych przez Moskwę jako „Doniecka Republika Ludowa” i „Ługańska Republika Ludowa”, za „niezależne” podmioty państwowe;[101] Unia Europejska oceniła ten krok jako rażące naruszenie prawa międzynarodowego[102] oraz porozumień mińskich. Następnie Federacja Rosyjska zawarła z tymi podmiotami porozumienia określane jako „traktaty o przyjaźni, współpracy i wzajemnej pomocy” oraz ogłosiła wprowadzenie rosyjskich wojsk na te obszary, a Unia Europejska ostrzegła, że podpisane pakty mogą zostać wykorzystane jako pretekst do dalszej eskalacji militarnej przeciwko Ukrainie[103]. W rosyjskiej propagandzie inwazja na

[99] *Al Jazeera*, „Pachnie ludobójstwem”: jak Putin uzasadnia wojnę Rosji przeciwko Ukrainie *(ang. 'Smells of genocide': How Putin justifies Russia's war in Ukraine)*, 9 marca 2022 [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.aljazeera.com/news/2022/3/9/smells-of-genocide-how-putin-justifies-russias-war-in-ukraine.

[100] Ibidem.

[101] W orędziu z 24 lutego 2022 r., przekazanym następnie Sekretarzowi Generalnemu Organizacji Narodów Zjednoczonych jako dokument Rady Bezpieczeństwa (S/2022/154), Federacja Rosyjska powołała się na art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych, aprobatę Rady Federacji oraz wskazane traktaty (ratyfikowane 22 lutego 2022 r.) jako element uzasadnienia rozpoczęcia „specjalnej operacji wojskowej” Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, Pismo z 24 lutego 2022 r. Stałego Przedstawiciela Federacji Rosyjskiej przy Organizacji Narodów Zjednoczonych do Sekretarza Generalnego, przekazujące tekst orędzia prezydenta Federacji Rosyjskiej z 24 lutego 2022 r. (dokument S/2022/154; (ang. *Letter dated 24 February 2022 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General*), 24 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://documents-dds ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/268/16/PDF/N2226816.pdf? OpenElement. (Zob. w szczególności s. 6 – wskazanie art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych oraz „traktatów o przyjaźni i wzajemnej pomocy” ratyfikowanych 22 lutego 2022 r.).

[102] Rada Unii Europejskiej, Oświadczenie prasowe przewodniczącego Rady Europejskiej Charles'a Michela oraz przewodniczącej Komisji Europejskiej Ursuli von der Leyen z 21 lutego 2022 r. potępiające decyzję o uznaniu przez Federację Rosyjską kontrolowanych przez nią obszarów obwodów donieckiego i ługańskiego za „niezależne podmioty” (ang. *Press statement by President Charles Michel of the European Council and President Ursula von der Leyen of the European Commission, 21 February 2022*), 21 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/21/press-statement-by-president-charles-michel-of-the-european-council-and-president-ursula-von-der-leyen-of-the-european-commission-21-february-2022/.

[103] Rada Unii Europejskiej, Ukraina: deklaracja wysokiego przedstawiciela w imieniu Unii Europejskiej dotycząca decyzji Federacji Rosyjskiej dalej podważających suwerenność i integralność terytorialną Ukrainy (ang. *Ukraine: Declaration by the High Representative on behalf of the European Union on the decisions of the Russian Federation further undermining Ukraine's sovereignty and territorial integrity*), 22 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/22/ukraine-declaration-by-the-high-

Ukrainę była określana jako „operacja pokojowa" mająca chronić mieszkańców Donbasu[104]. Oczywistym jest, że twierdzenia o „ludobójstwie" na wschodzie Ukrainy są całkowicie bezpodstawne. Wojna w Donbasie, trwająca od 2014 roku, pochłonęła ok. 14 tysięcy ofiar, ale były to ofiary walk toczonych pomiędzy ukraińskimi siłami rządowymi, a separatystami wspieranymi przez Rosję, wśród zabitych byli zarówno cywile, jak i żołnierze obu stron. Mimo braku faktycznych podstaw, Kreml konsekwentnie promował mit zagrożenia rosyjskojęzycznych. W połowie lutego 2022 rosyjski Komitet Śledczy wszczął nawet postępowanie karne w sprawie rzekomego odkrycia masowych grobów cywilów w Donbasie, sugerując, że miały miejsce masakry ludności cywilnej dokonane przez Ukraińców[105]. Rosyjscy dyplomaci kolportowali w ONZ materiały dokumentujące „zbrodnie ukraińskie" w Donbasie, próbując przekonać społeczność międzynarodową do swojej wersji wydarzeń[106].

Narracja o ochronie „uciskanej" ludności rosyjskojęzycznej w Donbasie pełniła funkcję legitymizującą użycie siły i była prezentowana jako uzasadnienie moralne działań Federacji Rosyjskiej. Wpisywała się ona w szerszą koncepcję „Russkij Mir*"*, w której Rosja przypisuje sobie szczególną rolę „opiekuna" osób uznawanych za kulturowo i językowo związane z rosyjskością, niezależnie od granic państwowych i obywatelstwa tych osób W efekcie los rosyjskojęzycznych mieszkańców Ukrainy został w rosyjskim dyskursie państwowym sprowadzony do argumentu instrumentalnego: problem rzekomego systemowego prześladowania posłużył do konstruowania pozoru konieczności „ochrony", przy jednoczesnym współudziale Federacji Rosyjskiej w eskalacji napięć i wytwarzaniu zagrożeń, na które następnie powoływano się jako na przesłankę interwencji. Kluczową rolę w utrwalaniu i rozpowszechnianiu tej narracji odgrywały rosyjskie media kontrolowane przez państwo, w szczególności telewizja,

representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-decisions-of-the-russian-federation-further-undermining-ukraine-s-sovereignty-and-territorial-integrity/.

[104] K. Chawryło, *Propaganda masowego rażenia. Rosyjska telewizja w obliczu wojny*, „Komentarze OSW", nr 443, 6 maja 2022 [online], [dostęp 9 listopada 2024 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny.

[105] Komitet Śledczy Federacji Rosyjskiej, Wszczęto postępowanie karne w związku z ujawnieniem masowych pochówków ludności cywilnej na terytorium Donbasu (rus. *Возбуждено уголовное дело об обнаружении массовых захоронений мирных жителей на территории Донбасса*), 16 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://sledcom.ru/news/item/1656580/.

[106] P. Żochowski, Ośrodek Studiów Wschodnich*, Rosyjska gra ludobójstwem – jak Kreml wykorzystuje kłamstwo o ludobójstwie w Donbasie*, 24 lutego 2022 r. [online], [dostęp 15 listopada 2024 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-24/rosyjska-gra-ludobojstwem-jak-kreml-wykorzystuje-klamstwo-o.

która po 24 lutego 2022 r. została podporządkowana przekazowi wojennemu i uzyskała dominującą pozycję informacyjną[107]. Najważniejsze kanały ogólnokrajowe (m.in. Rossija 1, Rossija 24, Pierwyj Kanał oraz NTV) wydłużyły pasma informacyjne i publicystyczne, wzmacniając formaty talk-show stanowiące nośniki kluczowych tez propagandowych[108]. W przestrzeni publicznej szczególnie widoczni byli propagandziści i prezenterzy utożsamiani z tym przekazem, w tym Dmitrij Kisielow („Wiadomości tygodnia"), Olga Skabiejewa („60 minut") oraz Władimir Sołowjow („Wieczór z Władimirem Sołowjowem"), a także osoby kierujące państwowymi strukturami medialnymi, jak Margarita Simonjan (RT)[109]. Uwzględnienie roli aparatu propagandowego ma znaczenie dla rekonstrukcji kontekstu polityczno-informacyjnego, w jakim przygotowywano i usprawiedliwiano użycie siły; w wymiarze rozliczalności może ono pełnić funkcję dowodową przede wszystkim przy analizie procesu wytwarzania społecznej akceptacji dla agresji oraz równolegle przy ocenie odpowiedzialności za zbrodnie prawa międzynarodowego.

1.2.3. ***Obawa przed zbliżeniem Ukrainy do UE i NATO***

Jednym z kluczowych czynników leżących u podłoża decyzji o inwazji były geostrategiczne obawy Rosji przed dalszą integracją Ukrainy z Zachodem, zarówno w wymiarze polityczno-gospodarczym (Unia Europejska), jak i militarnym (Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego). Ukraina zbliżająca się do NATO i UE od dawna postrzegana była przez Moskwę jako zagrożenie dla jej wpływów i bezpieczeństwa. Już w pierwszej dekadzie XXI w. a zwłaszcza po rewolucji na Majdanie w 2014 r., przywódcy rosyjscy podkreślali, że ewentualne członkostwo Ukrainy w NATO jest „czerwoną linią", której przekroczenie Rosja nie zaakceptuje. Z perspektywy rosyjskiej ekspansja NATO na wschód stanowiła naruszenie niepisanych porozumień po zimnej wojnie i rodziła obawy o rozmieszczenie infrastruktury wojskowej Sojuszu blisko rosyjskich granic. W latach 1999-2004 NATO przyjęło do swojego grona m.in. Polskę, Litwę, Łotwę i Estonię, co było w Moskwie odbierane jako strategiczne osaczanie. Rosyjskie elity bezpieczeństwa odwoływały się przy tym do historycznej pamięci

[107] K. Chawryło, *Propaganda masowego rażenia. Rosyjska telewizja w obliczu wojny,* 6 maja 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny.
[108] Ibidem.
[109] Ibidem.

argumentując, że co sto lat z zachodu nadciągało na Rosję zagrożenie (np. najazd Napoleona, atak hitlerowski), przez co silnie zmilitaryzowany potencjał NATO u granic budzi ich uzasadniony niepokój. Z militarnego punktu widzenia rosyjskie elity polityczne i wojskowe mogły postrzegać rozszerzenie NATO jako zagrożenie, jednocześnie brak było racjonalnych podstaw do przyjęcia, że państwa Zachodu planowały zbrojny atak na Federację Rosyjską a państwa Europy Środkowo-Wschodniej same chciały wejść do NATO, obawiając się imperializmu rosyjskiego.

W przypadku Ukrainy kwestia członkostwa w NATO pozostawała przez lata przedmiotem sporów społecznych i politycznych, a poparcie dla akcesji nie miało charakteru trwałej większości. Dane z wieloletniego monitoringu wskazują, że w 2002 r. poparcie i sprzeciw wobec członkostwa w NATO były zbliżone (około jednej trzeciej społeczeństwa po każdej ze stron), a w latach 2002–2010 odsetek zwolenników istotnie spadł; dopiero od 2014 r. nastąpiła wyraźna, choć stopniowa, zmiana kierunku opinii publicznej (w kwietniu 2014 r. gotowość poparcia członkostwa deklarowało 37% respondentów, w listopadzie 2015 r. 48%, a w badaniu z kwietnia 2021 r. – 54%)[110]. Ewolucję postaw społecznych należy ujmować nie tylko jako reakcję na aneksję Krymu i wojnę w Donbasie, lecz również jako konsekwencję doświadczenia deficytu realnych, skutecznych mechanizmów ochrony bezpieczeństwa państwa. W tym kontekście kluczowe znaczenie ma fakt, iż Ukraina rezygnując w latach dziewięćdziesiątych z odziedziczonego potencjału nuklearnego uzyskała od Federacji Rosyjskiej, Stanów Zjednoczonych i Zjednoczonego Królestwa tzw. zapewnienia bezpieczeństwa w Memorandum budapeszteńskim z 5 grudnia 1994 r[111]. Sygnatariusze zobowiązali się w nim m.in. do poszanowania suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy oraz do powstrzymania się od groźby lub użycia siły przeciwko Ukrainie, a także do konsultacji w razie powstania sytuacji dotyczącej tych zobowiązań. Konstrukcja ta nie była jednak odpowiednikiem twardej gwarancji obronnej (w sensie zbliżonym do zobowiązania kolektywnej obrony), co w percepcji ukraińskiej zwłaszcza po 2014 r. – wzmacniało

[110] Razumkov Centre, Poparcie społeczne dla euroatlantyckiego kursu Ukrainy: oceny i rekomendacje (ang. *Public support for Ukraine's Euro-Atlantic course: Assessments and recommendations*), 2021 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021-nato-eng.pdf.

[111] Organizacja Narodów Zjednoczonych, Memorandum w sprawie zapewnień bezpieczeństwa w związku z przystąpieniem Ukrainy do Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej (Memorandum budapeszteńskie) (ang. *Memorandum on Security Assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*), 5 grudnia 1994 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=0800000280401fbb&clang=_en.

przekonanie, że jedynie włączenie w system bezpieczeństwa zbiorowego może zapewnić skuteczną ochronę przed agresją. W rezultacie argument o „niewiarygodności" zapewnień bezpieczeństwa oraz o konieczności oparcia się na formalnym systemie obrony zbiorowej stawał się ważnym komponentem uzasadnień proakcesyjnych w debacie publicznej[112] Z punktu widzenia Federacji Rosyjskiej już sama perspektywa przyszłego członkostwa Ukrainy w NATO była przedstawiana jako zagrożenie strategiczne. W grudniu 2021 r. Rosja przedstawiła projekty instrumentów mających ustanowić „gwarancje bezpieczeństwa", w tym projekt porozumienia z NATO przewidujący m.in. zobowiązanie państw NATO do powstrzymania się od dalszego rozszerzania (wprost: z uwzględnieniem akcesji Ukrainy) oraz zakaz prowadzenia aktywności wojskowej NATO na terytorium Ukrainy, a także postulat nierozmieszczania dodatkowych sił i uzbrojenia na terytorium państw w Europie poza stanem z 27 maja 1997 r[113].

W projekcie traktatu dwustronnego ze Stanami Zjednoczonymi znalazły się analogiczne postulaty - „zapobieżenia dalszej ekspansji NATO na wschód" i odmowy członkostwa w Sojuszu państwom byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, wraz z zakazem tworzenia baz wojskowych oraz rozwijania współpracy wojskowej z państwami byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich pozostającymi poza NATO. Stany Zjednoczone i NATO przekazały Federacji Rosyjskiej pisemne odpowiedzi 26 stycznia 2022 r., przy czym strona amerykańska podkreślała, że dokument nie zostanie upubliczniony z uwagi na potrzebę zachowania poufności rozmów dyplomatycznych, jednocześnie akcentując gotowość rozmów w obszarach kontroli zbrojeń i redukcji ryzyka, bez przyjmowania rosyjskiego żądania trwałego „zamknięcia" polityki otwartych drzwi NATO[114]. Także Sekretarz Generalny NATO wskazywał na przekazanie Rosji pisemnych propozycji i gotowość rozmów m.in. o przejrzystości wojskowej i kontroli zbrojeń, co nie obejmowało zaakceptowania żądań ograniczających

[112] Razumkov Centre, Poparcie społeczne dla euroatlantyckiego kursu….

[113] Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, Porozumienie w sprawie środków zapewnienia bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i państw członkowskich Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (ang. *Agreement on measures to ensure the security of the Russian Federation and member states of the North Atlantic Treaty Organization*), 17 grudnia 2021 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://augengeradeaus.net/wp-content/uploads/2021/12/20211217_Draft_Russia_NATO_security_guarantees.pdf.

[114] Ambasada i Konsulaty Stanów Zjednoczonych w Republice Włoskiej, Oświadczenie Sekretarza Stanu Antony'ego J. Blinkena podczas briefingu prasowego (ang. *Secretary Antony J. Blinken at a Press Availability*), 26 stycznia 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://it.usembassy.gov/secretary-antony-j-blinken-at-a-press-availability-2/.

suwerenne prawo państw do wyboru sojuszy[115]. Fiasko rosyjskich żądań w zakresie formalnego wyłączenia Ukrainy z przyszłej akcesji do NATO wzmacniało narrację władz Federacji Rosyjskiej o systematycznym „lekceważeniu" i „oszukiwaniu" przez Zachód. W tle tej argumentacji powracała teza o rzekomych obietnicach z 1990 r. („ani cala na wschód"), przy czym w świetle dostępnych zapisów rozmów dyplomatycznych formuła ta pojawiała się w kontekście procesu zjednoczenia Niemiec, a jej status oraz zakres pozostają sporne w dyskursie historyczno-prawnym[116] (wiążący traktat dotyczący ostatecznego uregulowania w odniesieniu do Niemiec (tzw. układ „dwa plus cztery") potwierdzał możliwość przynależności zjednoczonych Niemiec do sojuszy, nie ustanawiając generalnego, prawnie wiążącego zakazu przyszłego rozszerzenia NATO jako takiego)[117].

W relacjach NATO–Rosja doniosłe znaczenie miał Akt Stanowiący z 27 maja 1997 r., który mimo deklaracji o współpracy i bezpieczeństwie nie kreował normy wyłączającej suwerenne decyzje państw trzecich o przystępowaniu do sojuszy, co w praktyce pozostawiało Rosji przestrzeń do politycznego kwestionowania rozszerzenia, jednak bez wyraźnej podstawy traktatowej umożliwiającej prawne „zamrożenie" akcesji Ukrainy do NATO[118].

Oprócz NATO równie ważnym aspektem był proces zbliżenia Ukrainy do Unii Europejskiej. W oczach Kremla integracja Ukrainy ze strukturami europejskimi oznaczała trwałe wyrwanie jej z rosyjskiej strefy wpływów. Punktem zwrotnym była tutaj Pomarańczowa Rewolucja (2004) i później Rewolucja Godności w 2013-2014, kiedy to

[115] Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, Konferencja prasowa – zapis stenograficzny (ang. *Press conference – Transcript*), 26 stycznia 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.nato.int/en/news-and-events/events/transcripts/2022/01/26/press-conference.

[116] Departament Stanu, Memorandum rozmowy M. Gorbaczowa i J. Bakera (Moskwa) (ang. *Memorandum of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow*), 9 lutego 1990 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://nsarchive.gwu.edu/sites/default/files/documents/4325679/Document-05-Memorandum-of-conversation-between.pdf.

[117] Organizacja Narodów Zjednoczonych, Traktat o ostatecznym uregulowaniu w odniesieniu do Niemiec (ang. *Treaty on the Final Settlement with Respect to Germany*), 12 września 1990 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201696/volume-1696-I-29226-English.pdf.

[118] Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, Akt stanowiący o stosunkach wzajemnych, współpracy i bezpieczeństwie między Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego a Federacją Rosyjską (ang. *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation*), 27 maja 1997 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1997/05/27/founding-act.

społeczeństwo ukraińskie masowo zaprotestowało przeciw rezygnacji z umowy stowarzyszeniowej z UE i przeciw prorosyjskiemu kursowi prezydenta Wiktora Janukowycza. Moskwa przedstawiła te prodemokratyczne zrywy jako zamachy stanu inspirowane przez Zachód. Rosyjska propaganda głosiła, że Majdan 2014 został zorganizowany i opłacony przez USA/CIA, aby ustanowić w Kijowie władze wrogie Rosji. W rzeczywistości protesty na Majdanie były ruchem społecznym przeciw korupcji i autorytarnej władzy Janukowycza, a wsparcie Zachodu miało charakter dyplomatyczny i moralny, nie zaś koordynujący. W rosyjskiej percepcji upadek Janukowycza był odbierany jako dowód utraty wpływu Moskwy na kierunek polityczny Ukrainy.

Jednym z motywów niechęci Władimira Putina wobec prozachodniego kursu Ukrainy nie jest wyłącznie kwestia obecności infrastruktury NATO czy formalnych zobowiązań traktatowych, lecz także strach przed pojawieniem się na granicy Rosji modelowego przykładu udanej demokracji i integracji europejskiej. Michael McFaul wskazuje, że przez ostatnie dwie dekady bardziej niż ekspansji NATO Putin obawiał się tzw. „kolorowych rewolucji", czyli oddolnych demokratycznych przemian w krajach postsowieckich. Każdy kolejny taki epizod Serbia 2000, Gruzja 2003, Ukraina 2004, arabska wiosna 2011, protesty w samej Rosji w 2011-12, Ukraina 2014 - utwierdzał Putina w przekonaniu, że oddolne ruchy prodemokratyczne to w istocie inspirowane przez Zachód „przewroty", które zagrażają jego władzy[119]. W tym ujęciu istnienie suwerennej Ukrainy dążącej do UE/NATO stanowił dla Kremla niebezpieczny precedens, który mogłoby zachęcić rosyjskie społeczeństwo do podobnych aspiracji wolnościowych[120]. Putin wielokrotnie dawał wyraz poglądowi, że Ukraińcy nie dokonali samodzielnie wyboru prozachodniego kursu, lecz zostali zmanipulowani przez Stany

[119] Arabska Wiosna oznacza falę protestów społecznych i wystąpień politycznych, która rozpoczęła się na przełomie 2010 i 2011 r. w państwach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu. Jej wspólnym mianownikiem był sprzeciw wobec autorytarnych rządów, korupcji, pogarszających się warunków życia oraz ograniczenia realnego udziału społeczeństw w życiu politycznym. Choć w poszczególnych państwach proces ten miał odmienny przebieg i skutki, łącznie doprowadził do istotnego zachwiania dotychczasowego ładu politycznego i bezpieczeństwa w regionie. Arabska Wiosna z 2011 r. nie stanowiła wyłącznie sekwencji protestów wewnętrznych w państwach Bliskiego Wschodu, lecz zapoczątkowała głębsze przeobrażenia regionalnego środowiska bezpieczeństwa, wpływając na trwałość reżimów, układ sił oraz dynamikę późniejszych konfliktów zbrojnych. W tym sensie mogła być postrzegana nie tylko jako fala mobilizacji społecznej, ale również jako przykład gwałtownej destabilizacji porządku politycznego, wzmacniający w rosyjskiej percepcji lęk przed podobnymi procesami rewolucyjnymi. J. Danecki, „Tło bliskowschodnich przemian 2011 roku", [w:] J. Danecki, S. Sulowski (red.), *Bliski Wschód coraz bliżej*, Warszawa 2011, s. 13–30.

[120] R. Person, M. McFaul, Czego Putin boi się najbardziej *(ang. What Putin Fears Most)*, „Journal of Democracy", t. 33, nr 2, 2022, s. 18-27.

Zjednoczone i Unię Europejską; przykładowo w eseju z 12 lipca 2021 r. twierdził, iż państwa zachodnie „bezpośrednio ingerowały w sprawy wewnętrzne Ukrainy" oraz doprowadziły do stanu „bezpośredniej zewnętrznej kontroli", obejmującej m.in. nadzór nad władzami i siłami zbrojnymi przez „zagranicznych doradców", co w tej narracji deprecjonowało zdolność Ukrainy do samostanowienia i uzasadniało rosyjską interwencję jako rzekome „przywracanie" właściwej orientacji geopolitycznej Ukrainy (tj. zależności od Rosji)[121].

Perspektywa dalszego zbliżenia Ukrainy z NATO i UE była z punktu widzenia Rosji katalizatorem agresji. Kreml uznał, że geopolitycznie traci Ukrainę na rzecz Zachodu. Państwa tego nie udało się utrzymać w orbicie Moskwy metodami politycznymi (presja ekonomiczna, próby instalowania prorosyjskich liderów), więc zdecydowano się na brutalną próbę odwrócenia kursu poprzez interwencję zbrojną. Miał to być sygnał zarówno dla Kijowa, jak i dla Zachodu, że Rosja nie cofnie się przed użyciem siły, by zapobiec wejściu Ukrainy do zachodnich struktur. Ironią losu jest, że rosyjska agresja przyniosła efekt odwrotny do zamierzonego po 2022 r. Ukraina umocniła swą tożsamość narodową i wolę integracji z Europą jak nigdy wcześniej, a NATO znacząco wzmocniło swoją obecność na wschodniej flance.

*1.2.4. **Dążenie do utrzymania strefy wpływów – neoimperialna polityka Kremla***

Inwazja na Ukrainę wpisuje się również w szerszą strategię polityki zagranicznej Rosji polegającą na utrzymaniu (bądź odbudowie) strefy wpływów w przestrzeni poradzieckiej oraz realizacji neoimperialnych ambicji. Prezydent Putin wielokrotnie określał rozpad ZSRR jako „największą katastrofę geopolityczną XX wieku" i nie ukrywał nostalgii za potęgą, jaką Rosja cieszyła się w czasach imperium carskiego i radzieckiego[122]. Ukraina jako duży i ludny kraj leżący na styku Wschodu i Zachodu, odgrywa w tych planach rolę absolutnie kluczową. Bez podporządkowania sobie Ukrainy Rosja nie może odbudować statusu imperium eurazjatyckiego tak w sensie

[121] W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej „O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców" ...
[122] W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Orędzie do Zgromadzenia Federalnego Federacji Rosyjskiej* (ang. *Russian President Putin Delivers State of the Nation Address*), 25 kwietnia 2005 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://irp.fas.org/news/2005/04/putin042505.html.

geopolitycznym (kontrola tzw. „bliskiej zagranicy"), jak i historyczno-symbolicznym (kolebka państwowości Rusi Kijowskiej).

Jak zauważa Jacek Reginia-Zacharski, determinacja Rosji, by podważyć dotychczasowy ład międzynarodowy, ma swe źródła w wielopoziomowych uwarunkowaniach - począwszy od struktury systemu globalnego po wewnętrzne paradygmaty myślenia elit rosyjskich[123]. Jednym z tych paradygmatów jest przekonanie o historycznym prawie Rosji do dominacji w Europie Wschodniej i Eurazji. Współczesna myśl imperialna Kremla pozostaje w dużej mierze niezmieniona od XIX wieku, nadal obowiązuje doktryna sformułowana niegdyś przez carskiego kanclerza Aleksandra Gorczakowa, iż bezpieczeństwo imperium zależy od kontroli nad jego peryferiami, a najskuteczniejszym sposobem zapewnienia bezpieczeństwa tym peryferiom jest włączenie ich terytoriów w obręb imperium[124]. Innymi słowy, Rosja czuje się bezpieczna tylko wtedy, gdy państwa ościenne są od niej zależne politycznie i militarnie, lub wręcz stanowią część państwa rosyjskiego[125]. Ta tradycyjna koncepcja sfery buforowej została po 1991 r. zakwestionowana przez rozpad ZSRR oraz w konsekwencji powstanie niezależnych państw narodowych, z których wiele wybrało integrację z Zachodem. Po zimnej wojnie polityka Moskwy wobec obszaru postsowieckiego zmierzała do reintegracji tego obszaru pod własnym przewodnictwem. Przejawami tego były m.in. tworzenie unii celnych i polityczno-wojskowych (WNP, Eurazjatycka Unia Gospodarcza, Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym), jak również koncepcje ideologiczne w stylu „Russkij Mir" czy „Eurazjatyzm" głoszone przez

[123] J. Reginia-Zacharski, *Geneza rosyjskiej agresji na Ukrainę z 24 lutego 2022 r. w świetle analizy uwarunkowań wielopoziomowych*, „Myśl Polityczna. Political Thought", 2023, s. 90 [online], [dostęp 15 listopada 2024 r.]. Dostępny: https://orka.sejm.gov.pl/MP.nsf/0/F00C79136F6959EFC1258A530059BA01/$file/4_Jacek%20Reginia-Zacharski_MP%201(17)2023_Internet_A.pdf.

[124] S. W. Ławrow, Perspektywa historyczna polityki zagranicznej Rosji [*artykuł Ministra Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej*], [online], [dostęp 15 listopada 2024 r.]. Dostępny: https://poland.mid.ru/pl/rossiya_polsha/ob_istorii_rossii_i_rossijsko_polskih_otnoshenij/vazhnye_istoricheskie_teksty/artyku_ministra_spraw_zagranicznych_rosji_s_w_awrowa_perspektywa_historyczna_polityki_zagranicznej_r/.

[125] Wojna czeczeńska z lat 1994–1996 była związana z dążeniami niepodległościowymi Czeczenii oraz ze sporem o zakres prawa narodów do samostanowienia po rozpadzie ZSRR. Zarazem Rosyjska odpowiedź na te aspiracje była determinowana priorytetem zachowania integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej, co unaocznia trwałość imperialnego wzorca myślenia o przestrzeni postsowieckiej i granicach dopuszczalnej autonomii politycznej." Zob. M. Missala, „Bariery samostanowienia Czeczenii", „Polityka Wschodnia" 2000, nr 2, s. 93–102; J. Zob. też. Modrzejewska-Leśniewska, „Konflikt rosyjsko-czeczeński (1994–1996)", [w:] A. Bartnicki (red.), *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996: historia konfliktów*, Warszawa 1996, roz. 42.

wpływowych doradców (np. Aleksander Dugin)[126]. Ukraina zajmowała centralne miejsce w rosyjskich projektach reintegracyjnych i neoimperialnych jej pełne podporządkowanie (lub przynajmniej utrzymanie w pozycji wasalnej) było niezbędne, by te projekty mogły się powieść. Nieprzypadkowo to właśnie po zwycięstwie rewolucji prozachodniej na Ukrainie Rosja podjęła najbardziej agresywne kroki: w 2014 r. zaanektowała Krym, wsparła działania separatystyczne i doprowadziła do faktycznej okupacji części Donbasu, a w 2022 r. zdecydowała się na inwazję na pełną skalę.

Istotnym świadectwem neoimperialnego myślenia Putina jest jego głośny artykuł z lipca 2021 r. pt. *„O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców”*. W tekście tym, liczącym 5000 słów, Putin kreśli własną wizję dziejów, w której Rosjanie i Ukraińcy przedstawieni są jako „jeden naród”, sztucznie podzielony przez wrogie ingerencje zewnętrzne. Putin kwestionuje prawo Ukrainy do niezależnej państwowości, argumentując, że dzisiejsze terytorium Ukrainy to w dużej części „historyczne ziemie Rosji”, które zostały bezprawnie odebrane stwierdza wręcz, że „Rosję okradziono” z tych terytoriów[127]. Rosyjski prezydent otwarcie sugerował możliwość ponownego rozbioru Ukrainy. Kulminacją rozumowania Putina jest teza, że „prawdziwa suwerenność Ukrainy jest możliwa tylko w partnerstwie z Rosją”. Innymi słowy Ukraina może być w pełni suwerenna tylko wtedy, gdy *de facto* podporządkuje się Moskwie. Taka logika całkowicie neguje podmiotowość narodu ukraińskiego i stanowi odwołanie do imperialnej zasady, wedle której słabsze państwa nie mają prawa do niezależnego bytu poza dominującą orbitą wielkiego mocarstwa. W perspektywie Adama Daniela Rotfelda logika ta nie jest wyłącznie retoryczna a o stosunku Rosji do Ukrainy decyduje postrzeganie kluczowego miejsca Ukrainy w procesie odbudowy rosyjskiego imperium[128]. W tym ujęciu pełnoskalowa agresja stanowiła próbę przymusowego narzucenia Ukrainie statusu

[126] Aleksandr Dugin (ur. 1962) – rosyjski publicysta i geopolityk, zaliczany do najbardziej rozpoznawalnych ideologów współczesnego neo-eurazjatyzmu. W schyłkowym okresie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz w latach dziewięćdziesiątych był aktywny w środowiskach radykalnego nacjonalizmu (m.in. związanych z Partią Narodowo-Bolszewicką oraz ruchem *Pamiat*), a następnie skoncentrował się na działalności intelektualnej i wydawniczej. Do jego najbardziej wpływowych prac zalicza się zwłaszcza *Osnovy geopolitiki. Geopoliticheskoe budushchee Rossii* (1999), *Geopolitika postmoderna. Vremena novykh imperii. Ocherki geopolitiki XXI veka* (2007) oraz *Četviertnaja političeskaja teoria. Rossija i političeskije idiei XXI veka* (2009), w których rozwija projekt budowy „imperium eurazjatyckiego” i przeciwstawia Rosję światu „atlantyckiemu”. P. Eberhardt, „Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina”, *Przegląd Geograficzny*, t. 82, z. 2, 2010, s. 221–240

[127] W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców….

[128] Rotfeld, A. D. „Relacje Polska–Rosja–Ukraina a zmieniający się ład międzynarodowy” (ang. *Relations Between Poland, Russia and Ukraine and the Changing International Order*), „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 1

podporządkowanego, ponieważ – jak wskazuje Rotfeld – strategia Rosji wobec Ukrainy sprowadza się w praktyce do tego, żeby obecną władzę destabilizować, a po jej obaleniu ustanowić tam reżim o ograniczonej suwerenności[129] ponieważ, jeśli reformy na Ukrainie powiodą się, to dla milionów Rosjan będzie to dowodem, że mogą one również powieść się w Rosji a ponadto bez podporządkowania Ukrainy nie uda się odbudować rosyjskiego imperium. Myśl przewodnia tej polityki jest jasna: „nie dopuścimy do tego, by na Placu Czerwonym mogło dojść do podobnych wydarzeń". Jeżeli na Ukrainie powiodą się reformy o charakterze antykorupcyjnym, modernizacyjnym i ustrojowo-reformatorskim, to – z perspektywy rosyjskiej – należy takie przemiany powstrzymać. Ukraina i jej sprawy są w Rosji postrzegane jako pochodna wewnętrznych wyzwań tego państwa. Stawką rosyjskiej strategii wobec Ukrainy jest zatem fiasko procesu reform oraz destabilizacja kraju, co ma jednocześnie ograniczyć ryzyko przemian wewnętrznych i demokratyzacji samej Rosji. Tymczasem od ucieczki Wiktora Janukowycza, od marca 2014 r., Ukraina wdrożyła więcej skutecznych reform niż w poprzednich 25 latach[130]. Zbieżnie, Danyło Łubkiwski zauważał, że Putin rozumie, że ukraińska państwowość i idea narodowa stanowią zagrożenie dla rosyjskiego imperializmu. Ale nie wie, jak rozwiązać ten problem[131].

*1.2.5. **Zasoby naturalne i infrastruktura strategiczna Ukrainy***

Wśród przyczyn rosyjskiej inwazji wymienia się również czynniki gospodarcze i strategiczne związane z bogactwami naturalnymi Ukrainy oraz jej infrastrukturą transportowo-energetyczną. Ukraina jest krajem zasobnym w surowce mineralne i surowce energetyczne, a ponadto jej terytorium ma znaczenie tranzytowe dla transportu surowców. Te atuty mogły stanowić dla Rosji dodatkową pokusę zarówno w sensie przejęcia kontroli nad cennymi zasobami, jak i niedopuszczenia, by przeszły one pod pełną kontrolę Zachodu. Ukraina posiada największe w Europie złoża uranu, ogromne zasoby rud żelaza (drugie największe w Europie), tytanu, manganu, a także nieeksploatowane jeszcze na dużą skalę złoża litu, grafitu i metali ziem rzadkich

[129] Ibidem.
[130] Ibidem.
[131] P. Dickinson, *„Putinowski nowy esej o Ukrainie ujawnia imperialne ambicje*" (*Putin's new Ukraine essay reveals imperial ambitions*), Atlantic Council, 15 lipca 2021 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-new-ukraine-essay-reveals-imperial-ambitions/

(kluczowych dla nowoczesnych technologii). W sumie na Ukrainie znajduje się 117 z 120 najważniejszych rodzajów surowców mineralnych na świecie. Według szacunków ich wartość może sięgać 26 bilionów dolarów[132]. Jest to zatem potencjalnie bogactwo, które, jeśli właściwie wykorzystane mogłoby uczynić z Ukrainy bardzo zamożny kraj i strategicznego dostawcę surowców dla gospodarki światowej. Rosja, która sama jest surowcową potęgą, może postrzegać zasoby Ukrainy dwojako: po pierwsze, jako coś, co warto włączyć do własnej bazy surowcowej (lub kontrolować eksploatację, czerpiąc zyski); po drugie, jako element, który w rękach wrogiego rządu stanowi zagrożenie konkurencyjne. Zasoby naturalne Ukrainy mogły stanowić jeden z czynników wzmacniających strategiczne zainteresowanie Federacji Rosyjskiej kontrolą nad określonymi terytoriami[133]. Od początku wojny w 2022 r. Rosjanie zajęli lub zniszczyli wiele ukraińskich przedsiębiorstw wydobywczych i przejęli kontrolę nad cennymi złożami, przejmując kontrolę nad surowcami i infrastrukturą o znacznej wartości, od węgla i rudy żelaza po metale potrzebne do produkcji elektroniki i zbrojeń.

Jeśli chodzi o infrastrukturę energetyczną, należy wskazać dwa powiązane wymiary: tranzyt surowców oraz zasoby energetyczne Ukrainy. Przed 2022 r. Ukraina pozostawała istotnym państwem tranzytowym dla rosyjskiego gazu ziemnego kierowanego do odbiorców europejskich. Na mocy porozumień tranzytowych z 30 grudnia 2019 r. wolumeny gwarantowane wynosiły 65 miliardów metrów sześciennych w 2020 r. oraz 40 miliardów metrów sześciennych rocznie w latach 2021–2024[134]. Federacja Rosyjska dążyła do ograniczania zależności od ukraińskiej infrastruktury tranzytowej poprzez rozwój szlaków alternatywnych omijających Ukrainę, w tym gazociągów *Nord Stream, Nord Stream 2* oraz *TurkStream*[135]. Po 24 lutego 2022 r., w następstwie kolejnych

[132] MINEX Forum, Bogactwo mineralne Ukrainy przyciąga globalne zainteresowanie; wyceniane na 26 bilionów dolarów *(ang. Ukraine's Mineral Wealth Attracts Global Interest, Valued at $26 Trillion)*, 7 marca 2025 [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://minexforum.com/2025/03/07/ukraines-mineral-wealth-attracts-global-interest-valued-at-26-trillion/.

[133] R. Muggah, R. Rohozinski, Wojny o minerały: jak ukraińskie surowce krytyczne będą napędzać przyszłe rywalizacje geopolityczne *(ang. The Mineral Wars – How Ukraine's Critical Minerals Will Fuel Future Geopolitical Rivalries)*, „Horizons", Winter 2025, nr 29 [online], [dostęp 17 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.cirsd.org/en/horizons/horizons-winter-2025-issue-no-29/the-mineral-wars.

[134] Komisja Europejska (Dyrekcja Generalna ds. Energii), Koniec tranzytu przez Ukrainę – informacje z wniosków oceny Komisji (ang. *End of transit via Ukraine – Information from the conclusions of the Commission's assessment*), 2024 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://energy.ec.europa.eu/document/download/e8a46964-f29b-44f8-9410-689f9e34463b_en.

[135] Congressional Research Service (CRS), Rosyjski gazociąg Nord Stream 2 do Niemiec wstrzymany *(ang. Russia's Nord Stream 2 Natural Gas Pipeline to Germany Halted)*, IF11138, 10 marca 2022 [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.congress.gov/crs-product/IF11138.

ograniczeń dostaw oraz zmiany uwarunkowań polityczno-gospodarczych, wolumeny dostarczane do europejskich odbiorców przez Ukrainę spadły do 14,65 miliarda metrów sześciennych w 2023 r. (w porównaniu z ok. 40 miliardami metrów sześciennych przed wojną). Ukraina dysponuje również rozległymi złożami węglowodorów, w tym w basenie Dniepr–Doniec oraz w obszarach przybrzeżnych Morza Czarnego (w tym w rejonie wokół Półwyspu Krymskiego), co w ujęciu strategicznym nadaje kontroli nad częścią spornych terytoriów dodatkowy wymiar ekonomiczno-energetyczny[136].

Znaczenie infrastruktury energetycznej ujawniło się również w przebiegu działań zbrojnych: 4 marca 2022 r. siły rosyjskie przejęły teren Zaporoskiej Elektrowni Jądrowej, co Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej oceniła jako zdarzenie generujące poważne ryzyka dla bezpieczeństwa jądrowego[137]. W warunkach wojny doszło do awaryjnego odłączenia systemów elektroenergetycznych Ukrainy i Mołdawii od dotychczasowych połączeń na wschód oraz do przyspieszonej synchronizacji z obszarem synchronicznym Europy Kontynentalnej (ENTSO-E) w dniu 16 marca 2022 r[138]. Istotnym elementem infrastrukturalnym była również kwestia połączenia lądowego z Krymem oraz zaopatrzenia półwyspu w wodę. Po 2014 r. Ukraina wstrzymała dostawy wody Kanałem Północnokrymskim. W lutym 2022 r. jednym z pierwszych działań sił rosyjskich było usunięcie przeszkód blokujących dopływ wody do Krymu[139].

[136] U.S. Energy Information Administration, Notatka analityczna dotycząca kraju: Ukraina (ang. *Country Analysis Brief: Ukraine*), 3 czerwca 2025 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_short/Ukraine/Ukraine.pdf.

[137] Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej, Aktualizacja dotycząca sytuacji w Ukrainie: przejęcie terenu Zaporoskiej Elektrowni Jądrowej przez siły rosyjskie (ang. *Update 11 – IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine*), 4 marca 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/update-11-iaea-director-general-statement-on-situation-in-ukraine

[138] Europejska Sieć Operatorów Systemów Przesyłowych Energii Elektrycznej, Połączenie obszaru synchronicznego Europy Kontynentalnej z Ukrainą i Mołdawią (ang. *Continental Europe Synchronous Area connected with Ukraine and Moldova*), 16 marca 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.entsoe.eu/news/2022/03/16/continental-europe-synchronous-area-connected-with-ukraine-and-moldova/.

[139] Reuters, Rosyjskie wojska zniszczyły tamę blokującą dopływ wody na Krym (ang. *Russian forces destroy dam blocking water flow to Crimea*), 26 lutego 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/world/europe/russian-troops-destroy-ukrainian-dam-that-blocked-water-crimea-ria-2022-02-26/.

1.2.6. Polityka wewnętrzna: wzmocnienie pozycji Putina i odwrócenie uwagi od problemów wewnętrznych

Analizując przyczyny inwazji, nie sposób pominąć uwarunkowań wewnętrznych rosyjskiego reżimu politycznego. Decyzja o rozpoczęciu wojny bywa interpretowana również w kontekście kalkulacji Władimira Putina dotyczących konsolidacji własnej władzy, wzmocnienia nastrojów patriotycznych w społeczeństwie oraz odwrócenia uwagi od narastających problemów gospodarczych i społecznych w Rosji[140]. Putin rządzi Rosją od ponad dwóch dekad, tworząc system autorytarny oparty na własnej charyzmie i sieci lojalnych elit (tzw. *„pion władzy”*). Po tak długim okresie władzy reżim napotykał różne wyzwania: spowolnienie gospodarcze (szczególnie od czasu sankcji nałożonych po 2014 r. i wskutek strukturalnej zależności od surowców), niezadowolenie społeczne (m.in. protesty w latach 2011-2012 po sfałszowanych wyborach, później protesty przeciw korupcji ujawnianej przez Aleksieja Nawalnego), czy zmęczenie społeczeństwa stagnacją polityczną. W okresie poprzedzającym inwazję sytuacja wewnętrzna była napięta w 2020 r. gospodarka ucierpiała z powodu pandemii COVID-19 i spadku cen ropy, latem 2021 r. miała miejsce fala protestów opozycji (po uwięzieniu A. Nawalnego). Władza odpowiadała nasileniem represji, ale także poszukiwaniem nowej legitymacji. Historia uczy, że autorytarne reżimy uciekają się do polityki zagranicznej (w tym wojen) jako sposobu na skonsolidowanie poparcia wewnętrznego. Krótka zwycięska wojna może wywołać efekt „oblężonej twierdzy” i zjednoczyć społeczeństwo wokół przywódcy, odwracając uwagę od codziennych trudności[141]. Daniel Fried porównuje kalkulacje Władimira Putina do sposobu myślenia carskiej elity rosyjskiej przed wojną rosyjsko-japońską z lat 1904–1905. W jego ocenie Putin mógł zakładać, że krótka, zwycięska wojna przeciwko Ukrainie stanie się środkiem wzmacniającym stabilność systemu władzy, podobnie jak w początkach XX w. część rosyjskich elit liczyła na to, że sukces militarny odwróci uwagę od narastających problemów wewnętrznych[142]. Aneksja Krymu

[140] Na temat potencjalnych kierunków przemian społecznych i politycznych w Federacji Rosyjskiej oraz scenariuszy jej dalszej ewolucji *por. M. Łuniewski,* Rosja. Od rozpadu do faszystowskiej dyktatury. Scenariusze przyszłości 2026–2036, *Prześwity, 2025*

[141] Doświadczenie obu wojen czeczeńskich, zwłaszcza drugiej wojny czeczeńskiej rozpoczętej jesienią 1999 r., przedstawiane są jako moment konsolidacji władzy Władimira Putina. Eskalacja działań zbrojnych została wykorzystana do wytworzenia efektu mobilizacji wokół przywództwa państwowego, wzmocnienia retoryki bezpieczeństwa oraz legitymizowania dalszej centralizacji władzy federalnej. W tym sensie konflikt czeczeński stanowi precedens dla analizy mechanizmu, w którym wojna zewnętrzna lub wewnętrznie eksternalizowana służy stabilizacji autorytarnego centrum decyzyjnego.

[142] D. Fried, *Dlaczego inwazja Władimira Putina na Ukrainę zakończyła się tak poważnym niepowodzeniem?* (ang. *2022 Review: Why has Vladimir Putin’s Ukraine invasion gone so badly wrong?*), Atlantic Council,

w 2014 r. dostarczyła w tym zakresie istotnego precedensu politycznego, ponieważ po jej przeprowadzeniu odnotowano wyraźny wzrost społecznej aprobaty dla działań Putina, określany często jako efekt „euforii krymskiej”[143].

Wojna mogła też służyć jako instrument dalszej konsolidacji kontroli wewnętrznej i marginalizacji opozycji. Bezpośrednio po 24 lutego 2022 r. wprowadzono pakiet zmian legislacyjnych penalizujących publiczne rozpowszechnianie informacji uznawanych przez władze za nieprawdziwe o użyciu sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej oraz tak zwane „dyskredytowanie” działań armii[144], równolegle organ nadzoru komunikacyjnego (Roskomnadzor) narzucał redakcjom ograniczenia w relacjonowaniu działań wojennych[145]. W konsekwencji blokowano serwisy informacyjne i wymuszano zawieszanie działalności części niezależnych redakcji; w odpowiedzi na te działania Europejski Trybunał Praw Człowieka zastosował środek tymczasowy (Rule 39), wzywając Federację Rosyjską do powstrzymania się od działań prowadzących do zakończenia działalności „Nowej Gazety”[146]. Jednocześnie zatrzymania uczestników pokojowych demonstracji antywojennych w pierwszych tygodniach inwazji liczono w tysiącach[147]. Z perspektywy standardów europejskich praktyki te korespondują z utrwaloną linią orzeczniczą Trybunału w Strasburgu, w której stwierdzano naruszenia art. 10 i 11 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w sprawach dotyczących ograniczeń

19 grudnia 2022 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/2022-review-why-has-vladimir-putins-ukraine-invasion-gone-so-badly-wrong/.

[143] Centrum Lewady, *Wskaźniki. Poziom aprobaty dla Władimira Putina* (ang. *Indicators. Putin’s approval rating*) [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.levada.ru/en/ratings/; zob. też Centrum Lewady, *Ratingi aprobaty* (ang. *Approval ratings*), 11 kwietnia 2019 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.levada.ru/en/2019/04/11/approval-ratings-7/.

[144] Federacja Rosyjska, Federalna ustawa z dnia 4 marca 2022 r. nr 32-FZ o zmianie Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej oraz niektórych przepisów Kodeksu postępowania karnego (*ros. „Федеральный закон от 04.03.2022 № 32-ФЗ …”*), 4 marca 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202203040007.

[145] Federacja Rosyjska, Federalna ustawa z dnia 4 marca 2022 r. nr 31-FZ o zmianie Kodeksu wykroczeń administracyjnych Federacji Rosyjskiej (*ros. „Федеральный закон от 04.03.2022 № 31-ФЗ …”),* 4 marca 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202203040006.

[146] Europejski Trybunał Praw Człowieka, Novaya Gazeta i inni przeciwko Rosji (ang. *Novaya Gazeta and Others v. Russia*), środek tymczasowy (Rule 39), 8 marca 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-241738.

[147] *Reuters*, Ponad 4 300 osób zatrzymanych podczas antywojennych demonstracji w Rosji – dane organizacji monitorującej protesty (ang. *More than 4,300 detained at anti-war protests in Russia – protest monitor*), 7 marca 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/world/europe/more-than-64-people-detained-anti-war-protests-russia-protest-monitor-2022-03-06/.

wolności wypowiedzi[148], blokowania treści w Internecie[149] oraz represyjnego oddziaływania na zgromadzenia publiczne w Federacji Rosyjskiej[150].

Społeczeństwu zaserwowano zaś propagandowy przekaz, że Rosja toczy wojnę sprawiedliwą i obronną z całym Zachodem, co wymaga narodowej jedności i poświęceń. W efekcie przynajmniej w początkowej fazie agresji - reżim Putina ustabilizował sytuację wewnętrzną: niezadowolenie zostało stłumione, większość społeczeństwa poparła działania wojskowe, a ewentualne głosy krytyki łatwo można było zdyskredytować jako zdradę ojczyzny. Z badań Centrum Lewada z końca czerwca 2022 r. wynikało, że większość respondentów w Federacji Rosyjskiej deklarowała poparcie dla działań rosyjskich sił zbrojnych w Ukrainie: w sondażu przeprowadzonym w dniach 23–29 czerwca 2022 r. 75% ankietowanych zadeklarowało poparcie (47% „zdecydowanie", 28% „raczej"), przy 20% deklarujących brak poparcia[151]. Jednocześnie ocena szczerości tych deklaracji w warunkach represji i autocenzury pozostaje ograniczona: w badaniu metodologicznym Centrum Lewada (kwiecień 2022 r.) 56% respondentów wskazywało, że „większość Rosjan" obawia się obecnie wyrażać swoje stanowisko w sondażach, a przekonanie to było szczególnie częste wśród osób niepopierających działań rosyjskich sił zbrojnych w Ukrainie (67%)[152]. Warto też wspomnieć o demograficznym i symbolicznym aspekcie wewnętrznym. Rosja zmaga się z kryzysem demograficznym, malejącą populacją i odpływem młodych ludzi. Ukraina, licząca przed wojną ponad 40 milionów mieszkańców, jest krajem blisko spokrewnionym kulturowo. Niektórzy komentatorzy spekulowali, że Putin może chcieć przyłączenia „bratniej" ludności do Rosji, i zasilenia rosyjskiego narodu milionami „Rusinów"[153] tym bardziej, że w

[148] Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Lashmankin i inni przeciwko Rosji* (ang. *Lashmankin and Others v. Russia*), skarga nr 57818/09 i inne, wyrok z 7 lutego 2017 r. [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170857.

[149] Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Navalnyy przeciwko Rosji* (*Navalnyy v. Russia*) [Wielka Izba], skargi nr 29580/12, 36847/12, 11252/13, 12317/13, 43746/14, wyrok z 15 listopada 2018 r. [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187605.

[150] Europejski Trybunał Praw Człowieka, *OOO Flavus i inni przeciwko Rosji* (*OOO Flavus and Others v. Russia*), skargi nr 12468/15, 23489/15, 19074/16, wyrok z 23 czerwca 2020 r. [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-203178.

[151] Centrum Lewada „Konflikt z Ukrainą (ros. *Конфликт с Украиной*), 30 czerwca 2022 (sondaż ogólnorosyjski: 23–29 czerwca 2022; wywiady bezpośrednie w domach respondentów) [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.levada.ru/2022/06/30/konflikt-s-ukrainoj-3/.

[152] Centrum Lewada, Udział w sondażach i zaufanie do danych (ang. *Participation in surveys and trust in data*), 31 maja 2022 (sondaż: 21–27 kwietnia 2022; wywiady bezpośrednie) [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.levada.ru/en/2022/05/31/participation-in-surveys-and-trust-in-data/.

[153] Określenie „Rusini" (ros. „русины") ma rodowód historyczny jako etnonim odnoszony do części wschodniosłowiańskiej ludności dawnej Rusi/Rusi Halickiej (w historiografii często ujmowany jako Ruthenians), jednak w dyskursie politycznym i propagandowym bywa wykorzystywane instrumentalnie

propagandzie kwestionuje on istnienie odrębnego narodu ukraińskiego. argumenty demograficzno-imperialne, pojawiały się na marginesie dyskursu w kręgach nacjonalistycznych, jednak trudno ocenić, na ile realnie wpływały na decyzje Kremla. Znaczenie miał także osobisty czynnik ambicjonalny. Władimir Putin, zbliżając się do trzeciej dekady rządzenia, myśli o swoim miejscu w historii. Zdobycie Ukrainy byłoby koroną jego dokonań i zapewniłoby mu trwałe miejsce obok „wielkich carów" (Putin porównywał się niekiedy do Piotra Wielkiego)[154]. Ta osobista motywacja połączona z przekonaniem o własnej nieomylności w systemie pozbawionym efektywnych mechanizmów kontroli i równoważenia władzy mogła skłonić go do zaryzykowania agresji, której skali oraz intensywności ukraińskiego oporu najprawdopodobniej nie doszacował.

1.2.7. Narracja historyczna: „Russkij Mir" i gloryfikacja dawnych czasów imperialnych

Ostatnim aspektem omawianego zagadnienia jest ideologia historyczna towarzysząca rosyjskiej inwazji odwołania do historii oraz koncepcja „Russkiego Miru". Wojna przeciw Ukrainie została przez Kreml oprawiona w ramy narracyjne, które sięgają głęboko do rosyjskiej przeszłości imperialnej i radzieckiej. Te narracje historyczne nie są jedynie propagandą na użytek mas, lecz odzwierciedlają rzeczywiste przekonania i resentymenty rosyjskich elit rządzących.

Koncepcja „Russkij Mir" oznacza dosłownie „Rosyjski Świat" i odnosi się do idei ponadpaństwowej wspólnoty wszystkich Rosjan (w sensie etnicznym, językowym,

do relatywizowania lub negowania odrębności narodu ukraińskiego poprzez przedstawianie Ukraińców jako „odmiany" jednego narodu ruskiego/rosyjskiego. Współcześnie trzon tej narracji stanowi teza o „jednym narodzie" Rosjan i Ukraińców, eksponowana w oficjalnych wypowiedziach i publikacjach władz Federacji Rosyjskiej, a następnie wzmacniana w przekazach propagandowych i dezinformacyjnych.

[D. Moskwa, „Ponieważ jesteśmy jednym narodem". Wojna rosyjsko-ukraińska w oficjalnym dyskursie Rosji W. Putina *(ang. 'For We Are One People'. Russo–Ukrainian War in V. Putin's Russia's Official Discourse)*, „Studia Polityczne", t. 53, nr 3, 2025, s. 60–80.]

[154] Na kolportowanej w Niemczech w 1942 roku ulotce członkowie pokojowego antynazistowskiego ugrupowania Biała Róża (jego działacze zostali później straceni) zamieścili cytat z Arystotelesa: „Tyran chętnie podejmuje wojny, aby obywatele (...) nieustannie potrzebowali wodza". Osiemdziesiąt lat później słowa Arystotelesa znów stały się aktualne. Zob. S. Crawshaw, *Ukarać bezkarnych. Zbrodnie wojenne i walka o sprawiedliwość*, Warszawa 2021, s. 291.

kulturowym i religijnym prawosławnym)[155]. Według tej idei granice państwowe są wtórne wobec jedności cywilizacyjnej narodu rosyjskiego, który obejmuje także znaczną część obywateli Ukrainy i Białorusi[156]. Kreml w ostatnich kilkunastu latach chętnie odwoływał się do Russkiego Miru, przedstawiając Rosję jako opiekuna i lidera tej wspólnoty. W praktyce było to ideologiczne uzasadnienie dla ingerowania w sprawy sąsiadów pod pretekstem ochrony „naszych rodaków" i „naszej cywilizacji". A. Włodkowska-Bagan wskazuje, że w rosyjskiej ofensywie propagandowej wykorzystywano koncepcję Russkij Mir do legitymizacji wpływów na Ukrainie Kreml kreował obraz Ukrainy jako części rosyjskiej przestrzeni kulturowej, którą Zachód stara się wyrwać i zniszczyć[157]. Wojna 2022 została więc przedstawiona również jako bitwa o zachowanie jedności rosyjskiego świata przeciw zachodniemu imperializmowi kulturowemu. Patriarcha Cyryl otwarcie błogosławił rosyjskie wojska, mówiąc o „metafizycznej walce" w obronie „jedności Świętej Rusi"[158]. Ten religijno-historyczny wymiar narracji kremlowskiej miał mobilizować emocje i nadawać wojnie znamiona misji dziejowej. Gloryfikacja dawnych czasów imperialnych przejawia się też we obsesji Putina na punkcie II wojny światowej i zwycięstwa nad nazizmem. W kremlowskiej narracji historycznej Ukraina 2022 r. jest analogią do frontu w 1941 r. tak jak ZSRR musiał zmierzyć się ze śmiertelnym wrogiem (hitlerowskimi Niemcami), tak dzisiejsza Rosja (spadkobierczyni ZSRR) musi walczyć z „neonazistami" i ich zachodnimi sponsorami. Propaganda intensywnie wykorzystuje symbole i retorykę z czasów wojny ojczyźnianej: litera „Z" stała się nowym symbolem „wielkiej wojny" z faszyzmem, rosyjscy żołnierze otrzymują wstążki św. Jerzego (symbol zwycięstwa 1945 r.), a media mówią o potrzebie „Powtórzenia" (tj. powtórzenia wyczynu dziadków z 1945). Ta quasi-mityczna narracja ma uzasadniać wszelkie poświęcenia i ofiary: skoro stawką jest tak jak

[155] Do istotniejszych współczesnych publikacji podejmujących tę problematykę należy książka Michała Gołkowskiego Russkij mir. Autor formułuje w niej tezę, iż źródeł określonych wzorców zachowań społecznych i politycznych Rosjan oraz ich skłonności do ekspansji kulturowej należy poszukiwać w głęboko zakorzenionym, atawistycznym dziedzictwie ludów mongolskich. Perspektywa ta, choć ujęta odmiennie, znajduje istotne dopełnienie w rozważaniach Piotra Skwiecińskiego dotyczących ideowych źródeł rosyjskiej agresji. *Zob.* M. Gołkowski, *Russkij mir,* Warszawa–Ożarów Mazowiecki *2025, rozdz. 12 „Koniec świata"; zob. też P. Skwieciński,* Koniec ruskiego miru? O ideowych źródłach rosyjskiej agresji, *Warszawa 2022.*

[156] Hybrid Warfare Analytical Group, „Russkij mir" jako quasi-ideologia Kremla *(ang. "Russkiy Mir" as the Kremlin's Quasi ideology)*, 28 maja 2021 [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://uacrisis.org/en/russkiy-mir-as-the-kremlin-s-quasi-ideology.

[157] A. Włodkowska-Bagan, Rosyjska ofensywa propagandowa. Casus Ukrainy, „Studia Politologiczne", t. 49, 2018, s. 109–124.

[158] KAI, *Rosja: patriarcha Cyryl po raz kolejny błogosławi wojnie przeciwko Ukrainie*, 10 czerwca 2023 [online], [dostęp 18 listopada 2024 r.]. Dostępny: https://www.onet.pl/informacje/kai/rosja-patriarcha-cyryl-po-raz-kolejny-blogoslawi-wojnie-przeciwko-ukrainie/z4dpdt0,30bc1058.

w 1945 przetrwanie ojczyzny i pokonanie absolutnego zła to cel uświęca środki. Historyczna narracja Putina neguje również odrębność narodu ukraińskiego w ujęciu retrospektywnym. W myśl tez zawartych w eseju z 2021 r., historyczna Ukraina nigdy nie istniała jako w pełni suwerenny byt poza Rosją: była albo częścią imperium carów, albo częścią ZSRR, a jej niepodległość w 1991 r. to wypadek przy pracy historii, ewentualnie efekt knowań wrogów[159]. Putin i towarzysząca mu propaganda często powtarzają, że „Ukraina została stworzona przez Lenina" i że obecne ukraińskie granice są sztuczne. Jest to narracja wybiórcza i zakłamująca złożoną historię ukraińskiej państwowości, lecz znajduje odbiór w części rosyjskiego społeczeństwa, wielu Rosjan wierzy, że Ukraińcy i Rosjanie to jeden naród rozdzielony zewnętrzną intrygą. Takie przekonanie ułatwia akceptację wojny: nie napadamy na inny naród, tylko odbijamy „naszych" od wpływów Zachodu[160].

Na poziomie praktycznym, w trakcie inwazji Rosjanie realizowali politykę symbolicznej „restauracji" rosyjskiego imperium: na okupowanych terenach przywracano pomniki Lenina i Stalina, nadawano ulicom nazwy radzieckich bohaterów, wprowadzano programy nauczania historii zgodne z kremlowską wizją. W Mariupolu rosyjscy żołnierze zainscenizowali „paradę zwycięstwa" 9 maja, prezentując sprzęt wojskowy w sposób nawiązujący do radzieckiej symboliki z II Wojny Światowej[161]. Wszystko to miało pokazać, że „Rosja wróciła" na te ziemie jako prawowity spadkobierca zwycięzców z 1945 roku. Warstwa historyczno-ideologiczna stanowiła istotny kontekst i uzasadnienie inwazji. Koncepcja „Russkij Mir" dostarczyła narracji o jednoczeniu rozdzielonego narodu i obronie rosyjskiej cywilizacji; odwołania do Wielkiej Wojny Ojczyźnianej i antyfaszyzmu nadały wojnie rangę moralnej konieczności i kontynuacji chwalebnej misji przodków; wreszcie imperialne tęsknoty i negacja ukraińskiej podmiotowości historycznej ukształtowały przekonanie, że Ukraina „z natury" należy do rosyjskiej przestrzeni państwowej. Wszystkie te idee silnie oddziaływały na społeczeństwo rosyjskie i legitymizowały działania Kremla w ich

[159] W. Putin, *O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców*, …

[160] M. Menkiszak, *Artykuł Putina „O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców"* (ang. *Putin's article: 'On the historical unity of Russians and Ukrainians'*), Ośrodek Studiów Wschodnich, 13 lipca 2021 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2021-07-13/putins-article-historical-unity-russians-and-ukrainians.

[161] J. Askew, Rosja planuje paradę zwycięstwa w Mariupolu – twierdzi ukraiński wywiad *(ang. Russia planning victory parade in Mariupol, says Ukrainian intelligence)*, *Euronews*, 4 maja 2022 [online], [dostęp 18 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.euronews.com/my-europe/2022/05/04/russia-planning-victory-parade-in-mariupol-says-ukrainian-intelligence.

oczach, a zarazem odzwierciedlały sposób myślenia samego Putina i jego zaplecza. Wojna była więc przedstawiana nie jako agresja, lecz jako historyczna konieczność powrotu do dawnych ideałów i porządków, odzyskanie przez Rosję tego, co utraciła w wyniku upadku imperium[162].

Podsumowując powyższe, inwazja Rosji na Ukrainę w 2022 roku jest zjawiskiem złożonym, wynikającym z nakładania się wielu przyczyn i motywacji. Oficjalne uzasadnienia formułowane przez Kreml jak obrona ludności Donbasu przed „ludobójstwem", „denazyfikacja" i „demilitaryzacja" Ukrainy oraz sprzeciw wobec ekspansji NATO - stanowiły jedynie część obrazu, w dużej mierze stworzoną na potrzeby propagandy wewnętrznej i zewnętrznej. Rzeczywiste motywy sięgają głębiej: Rosja pod rządami Władimira Putina dąży do redefinicji ładu postzimnowojennego i odzyskania kontroli nad obszarem postsowieckim, co w przypadku Ukrainy przybrało formę brutalnej próby podporządkowania siłą niezależnego państwa. Obawy geostrategiczne przed utratą Ukrainy na rzecz Zachodu (UE/NATO) splatają się tutaj z ambicjami imperialnymi i przekonaniem o szczególnym prawie Rosji do dominacji nad sąsiadami. Nie bez znaczenia są czynniki gospodarcze, Ukraina jest bogata w surowce i ma infrastrukturę ważną dla energetyki, co mogło stanowić dodatkową zachętę dla Moskwy, by przejąć nad nią kontrolę. Ponadto, decyzja o wojnie zapadła w określonym kontekście wewnętrznym Rosji: autorytarny reżim potrzebował nowego impulsu legitymizacyjnego, a Putin pragnął wzmocnić swoją pozycję i przejść do historii jako przywódca, który odbudował rosyjską potęgę. Wreszcie, narracje historyczne i ideologiczne stworzyły ramy, w których agresja jawić się miała jako uzasadniona misja obrona „rosyjskiego świata" i wypełnienie dziejowej roli. Wszystkie te elementy razem składają się na pełniejszy obraz przyczyn inwazji. Nie była to decyzja impulsywna czy jednowymiarowa a wynikała z długo akumulowanych czynników: poczucia krzywdy i zagrożenia po stronie rosyjskiej elity, imperialnych resentymentów, kalkulacji strategicznych oraz ideologii, w której Ukraina odmawiająca podporządkowania się jawi się jako *„błąd historii"* do skorygowania. Analiza genezy rosyjskiej agresji wymaga spojrzenia wielopoziomowego od poziomu systemowego (rywalizacja mocarstw, rozszerzenie

[162] Należy pamiętać, że w rosyjskim społeczeństwie trwałe pozostaje poczucie szczególnej misji dziejowej oraz przekonanie o własnej wyjątkowości cywilizacyjnej. Por. A. Curanović, *Przeznaczeni do wielkości! Poczucie misji w polityce zagranicznej. Przypadek Rosji*, Warszawa 2020; zob. też A. de Lazari, *Czy Moskwa będzie Trzecim Rzymem*? Studia o nacjonalizmie rosyjskim, *Katowice 1995.*

NATO, słabość ładu międzynarodowego) poprzez poziom państwowy (autorytarny reżim Putina, problemy wewnętrzne Rosji, rywalizacja o wpływy) aż po poziom jednostkowy (światopogląd i decyzje samego Putina) i dopiero uwzględnienie wszystkich tych warstw pozwala w pełni zrozumieć, *dlaczego* 24 lutego 2022 r. doszło do inwazji[163].

1.3. **Reakcja społeczności międzynarodowej**

Już w pierwszych dniach po ataku Rosji na Ukrainę społeczność międzynarodowa podjęła działania na forum ONZ, aby potępić agresora. Ponieważ Rada Bezpieczeństwa nie była w stanie przyjąć rezolucji z powodu weta Rosji, państwa członkowskie skorzystały z procedury „Zjednoczeni dla Pokoju" (*ang. Uniting for Peace*), przenosząc dyskusję do Zgromadzenia Ogólnego[164]. W dniach 28 lutego - 2 marca 2022 r. obradowała Nadzwyczajna Sesja Specjalna Zgromadzenia Ogólnego ONZ, podczas której ponad 100 państw zabrało głos, potępiając działania Rosji[165]. Kulminacją sesji było przyjęcie w dniu 2 marca 2022 r. rezolucji ES-11/1 zatytułowanej *„Agresja przeciwko Ukrainie"*, w której Zgromadzenie Ogólne potępiło agresję Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, uznało ją za naruszenie artykułu 2 Karty ONZ, zażądało natychmiastowego wstrzymania użycia siły oraz całkowitego i bezwarunkowego wycofania sił rosyjskich z

[163] J. Potulski, analizując współczesną rosyjską myśl geopolityczną, wyróżnia cztery zasadnicze kierunki ideowe: Atlantyzm (neookcydentalizm) – nurt prozachodni, zakładający, że Rosja powinna rozwijać się przez zbliżenie do Europy i Zachodu, przyjęcie standardów nowoczesności oraz włączenie się do świata euroatlantyckiego. Neoeurazjatyzm – nurt akcentujący odrębność Rosji od Zachodu i jej zakorzenienie w przestrzeni eurazjatyckiej. Rosja jawi się tu jako osobna cywilizacja i naturalne centrum obszaru eurazjatyckiego, a geostrategia tego kierunku ma charakter bardziej realistyczny i mocarstwowy. Neobizantyzm – kierunek odwołujący się do dziedzictwa Bizancjum, prawosławia i szczególnej duchowo-kulturowej misji Rosji. W tej perspektywie Rosja nie jest tylko państwem, ale nośnikiem odrębnego ładu cywilizacyjnego, często przeciwstawianego Zachodowi. Potulski pokazuje, że nurt ten łączy element religijny, mesjanistyczny i geopolityczny. Rosja-wyspa – nurt izolacjonistyczny, przedstawiający Rosję jako samodzielny „świat w sobie", odrębny od Zachodu i Wschodu zarazem. Akcentuje on potrzebę ograniczenia zależności zewnętrznych i budowy własnej, autonomicznej przestrzeni cywilizacyjnej oraz politycznej „trzeciej drogi". Zob. J. Potulski*, Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk *2010,*. s. 43–254.

[164] Organizacja Narodów Zjednoczonych, Rada Bezpieczeństwa, Rezolucja 2623 (2022): decyzja o zwołaniu nadzwyczajnej sesji specjalnej Zgromadzenia Ogólnego *(ang. Resolution 2623 (2022): Decision to call an emergency special session of the General Assembly)*, dokument S/RES/2623(2022), 27 lutego 2022 [online], [dostęp 18 września 2025 r.]. Dostępny: https://docs.un.org/en/S/RES/2623(2022); Zob. też K. E. Eichensehr, Rosyjska inwazja na Ukrainę spotyka się z powszechnym – choć nie jednomyślnym – potępieniem *(ang. Russian Invasion of Ukraine Draws Widespread—but Not Universal—Condemnation)*, „American Journal of International Law", t. 116, nr 3, 2022, s. 605–614.

[165] Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, Rezolucja 377 A (V): „Zjednoczeni dla Pokoju" *(ang. Uniting for Peace)*, dokument A/RES/377(V), 3 listopada 1950 [online], [dostęp 17 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20A%20RES%20377%20%28V%29.pdf.

terytorium Ukrainy[166]. Rezolucja ta została uchwalona zdecydowaną większością głosów – 141 państw opowiedziało się za, przy 5 przeciw i 35 wstrzymujących się. Tak zdecydowane poparcie większości społeczności międzynarodowej było wyraźnym sygnałem izolacji Rosji na forum ONZ[167]. W kolejnych tygodniach Zgromadzenie Ogólne ONZ kontynuowało wysiłki potępiające rosyjską agresję i naruszenia praw człowieka w Ukrainie. 24 marca 2022 r. przyjęto rezolucję wzywającą do zapewnienia ochrony cywilom i dostępu pomocy humanitarnej na Ukrainie[168]. Natomiast 7 kwietnia 2022 r. Zgromadzenie Ogólne przegłosowało zawieszenie członkostwa Rosji w Radzie Praw Człowieka ONZ uzasadniając to „rażącymi i systematycznymi naruszeniami praw człowieka" przez siły rosyjskie[169]. Było to wydarzenie bez precedensu: po raz pierwszy państwo stałe Rady Bezpieczeństwa zostało zawieszone w prawach członka organu ONZ. Za zawieszeniem Rosji głosowały 93 państwa, przy 24 państwach sprzeciwiających się i 58 wstrzymujących. Ta decyzja pokazała, że społeczność międzynarodowa nie zamierza pozostać bierna wobec masowych zbrodni i naruszeń humanitarnych w Ukrainie. Rezolucje Zgromadzenia Ogólnego ONZ, choć nie mają prawnie wiążącego charakteru odegrały rolę polityczną i moralną. Stanowiły głośne i formalne potępienie rosyjskiej agresji oraz wezwały do poszanowania suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy w jej uznanych granicach[170]. Przytaczane w nich żądania zaprzestania użycia siły, wycofania wojsk, wycofania uznania samozwańczych „republik" w Donbasie jasno określały stanowisko społeczności międzynarodowej. Wsparcie ponad dwóch trzecich członków ONZ dla tych rezolucji (przy niewielkiej liczbie głosów sprzeciwu od tradycyjnych sojuszników Moskwy, jak Białoruś, Syria, Korea Północna dowiodło, że Rosja znalazła się w dyplomatycznej izolacji. W rezolucjach tych potępiono również rolę Białorusi jako współagresora udostępniającego swoje terytorium dla wojsk rosyjskich.

[166] Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, Nadzwyczajna Sesja Specjalna (jedenasta) – 5. posiedzenie plenarne *(ang. Eleventh emergency special session, 5th plenary meeting – Verbatim record)*, dokument A/ES-11/PV.5, 2 marca 2022 [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://docs.un.org/en/A/ES-11/PV.5

[167] Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Kwestia rosyjskiej agresji na Ukrainie na forum ONZ* [online], [dostęp 20 listopada 2024 r.]. Dostępny: https://www.pism.pl/publikacje/kwestia-rosyjskiej-agresji-na-ukraine-na-forum-onz..

[168] Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, Humanitarne konsekwencje agresji przeciwko Ukrainie (ang. *Humanitarian consequences of the aggression against Ukraine*), 24 marca 2022 r. [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/2.

[169] Ł. Jasina, *Oświadczenie MSZ w związku z zawieszeniem członkostwa Rosji w Radzie Praw Człowieka ONZ*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 7 kwietnia 2022 [online], [dostęp 20 listopada 2024 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/dyplomacja/oswiadczenie-msz-w-zwiazku-z-zawieszeniem-czlonkostwa-rosji-w-radzie-praw-czlowieka-onz.

[170] K. E. Eichensehr, Rosyjska inwazja na Ukrainę spotyka się z powszechnym…., s. 605–614.

Zgromadzenie Ogólne wezwało ponadto do przestrzegania prawa humanitarnego i ochrony ludności cywilnej, sygnalizując, że społeczność międzynarodowa będzie monitorować przestrzeganie konwencji genewskich w trakcie konfliktu[171]. Równolegle stanowczą reakcję podjęła Rada Europy: już 25 lutego 2022 r. zawieszono Federację Rosyjską w prawach reprezentacji[172], a następnie – w trybie art. 8 Statutu Rady Europy – 16 marca 2022 r. Komitet Ministrów podjął decyzję o wykluczeniu Federacji Rosyjskiej z członkostwa w tej organizacji[173].

1.3.1. ***Impas Rady Bezpieczeństwa ONZ a prawo weta Rosji***

Podczas gdy Zgromadzenie Ogólne zdecydowanie potępiło agresję, Rada Bezpieczeństwa ONZ okazała się sparaliżowana. Stało się tak dlatego, że Rosja jako stały członek Rady dysponuje prawem weta, z którego skorzystała, by zablokować wszelkie próby przyjęcia wiążącej rezolucji w sprawie własnej agresji. Już 25 lutego 2022 r. Rosja zawetowała projekt rezolucji RB potępiającej jej inwazję pomimo poparcia 11 z 15 członków Rady (przy 3 głosach wstrzymujących Chin, Indii i ZEA)[174]. Było jasne, że dopóki Rosja pozostaje stałym członkiem RB, jakiekolwiek efektywne działanie tego organu w sprawie Ukrainy jest niemożliwe. W efekcie jedyną drogą było odesłanie sprawy do Zgromadzenia Ogólnego (co nastąpiło w trybie nadzwyczajnej sesji specjalnej) W kolejnych miesiącach wojny Rada Bezpieczeństwa była zmarginalizowana w kwestii ukraińskiej. Co prawda, Rada wciąż regularnie debatowała nad sytuacją (omawiano m.in. kryzys humanitarny, oskarżenia o użycie broni masowego rażenia, kwestie zbrodni wojennych), ale z powodu rosyjskiego weta żadne znaczące rezolucje nie mogły zostać uchwalone. Kulisy tych posiedzeń często przybierały dramatyczny obrót - jednym z najbardziej symbolicznych momentów była przemowa prezydenta

[171] Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, Rezolucja ES-11/1: agresja przeciwko Ukrainie *(ang. Aggression against Ukraine)*, dokument A/RES/ES-11/1, 2 marca 2022, pkt 9 oraz 11–13 [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/a_res_es-11_1.pdf.

[172] Rada Europy, Rada Europy zawiesza prawa reprezentacji Federacji Rosyjskiej (*ang. Council of Europe suspends Russia's rights of representation*), 25 lutego 2022 [online], [dostęp 19 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-suspends-russia-s-rights-of-representation

[173] Rada Europy, Federacja Rosyjska zostaje wykluczona z Rady Europy (*ang. The Russian Federation is excluded from the Council of Europe),* 16 marca 2022 [online], [dostęp 19 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-russian-federation-is-excluded-from-the-council-of-europe.

[174] Ibidem.

Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego na forum RB 5 kwietnia 2022 r., kiedy to postawił on pod znakiem zapytania sens istnienia ONZ, skoro nie potrafi ona zatrzymać agresora. Zełenski pytał retorycznie: *„Gdzie jest bezpieczeństwo, które Rada ma gwarantować? (...) Jest oczywiste, że ta kluczowa instytucja światowa po prostu nie działa skutecznie. Rosja zamienia prawo weta w licencję na zabijanie. Jeśli tak będzie dalej, państwa będą musiały polegać wyłącznie na własnej sile, a nie na prawie międzynarodowym. Czy jesteście gotowi zamknąć ONZ? Jeśli nie, musicie działać natychmiast… System ONZ musi zostać zreformowany natychmiast, by weto nie było licencją na zabijanie."*[175] Jedynym formalnym dokumentem Rady Bezpieczeństwa dotyczącym Ukrainy, na jaki Rosja się zgodziła podczas pierwszych miesięcy wojny, było lakoniczne oświadczenie przewodniczącego Rady (tzw. Prezydenckie Oświadczenie S/PRST/2022/3 z 6 maja 2022 r.), w którym Rada wyraziła „głębokie zaniepokojenie" sytuacją na Ukrainie i poparcie dla mediacji Sekretarza Generalnego[176]. Był to jednak dokument czysto deklaratywny, niewymagający głosowania ani nie wskazujący bezpośrednio agresora. Powstał tylko dlatego, że jego treść była na tyle ogólnikowa, iż Rosja go nie zawetowała. Ten kontrast między stanowiskiem Rady Bezpieczeństwa a Zgromadzenia Ogólnego uwidocznił strukturalny problem: mechanizm weta stał się narzędziem chronicznej blokady Rady w sytuacjach, gdy to stały członek jest stroną konfliktu[177]. W odpowiedzi na impas pojawiły się nawoływania do reformy ONZ oraz inicjatywy mające ograniczyć destrukcyjny wpływ weta. W kwietniu 2022 r. Zgromadzenie Ogólne jednogłośnie przyjęło rezolucję nr 76/262, ustanawiającą mechanizm automatycznego zwoływania sesji ZO w ciągu 10 dni od użycia weta przez któregokolwiek stałego członka RB[178]. Inicjatywa ta, zaproponowana przez Liechtenstein i poparta przez ponad 80 państw, w tym USA i Wielką Brytanię, miała na celu zwiększenie odpowiedzialności posiadaczy weta przed ogółem członków ONZ. Choć rezolucja 76/262 nie odbiera prawa weta (co wymagałoby

[175] *OKO.press*, *Ani Ribbentrop, ani Eichmann nie uniknęli kary. Żaden winowajca nie uniknie kary [Zełenski w ONZ słowo w słowo]*, 20 września 2023 [online], [dostęp 20 listopada 2024 r.]..]. Dostępny: https://oko.press/ani-ribbentrop-ani-eichmann-nie-unikneli-kary-zaden-z-winowajcow-nie-uniknie-kary-zelenski-w-onz-slowo-w-slowo.

[176] V. M. Serdiuk, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 76/262 jako wzmocnienie zbiorowej odpowiedzi na korzystanie z prawa weta w Radzie Bezpieczeństwa ONZ *(ang. UN General Assembly Resolution 76/262 as a strengthening of the collective response to the use of the veto right in the UN Security Council)*, „Problems of Legality", t. 1, nr 164, 2024, s. 246–265.

[177] K. E. Eichensehr, Rosyjska inwazja na Ukrainę spotyka się z powszechnym…., s. 605–614.

[178] Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, Rezolucja 76/262: stały mandat debaty Zgromadzenia Ogólnego w razie zastosowania weta w Radzie Bezpieczeństwa *(ang. Standing mandate for a General Assembly debate when a veto is cast in the Security Council)*, dokument A/RES/76/262, 26 kwietnia 2022 [online], [dostęp 18 września 2025 r.]. Dostępny: https://docs.un.org/en/A/RES/76/262

zmiany Karty NZ), to jednak sprawia, że każde weto musi być publicznie uzasadnione i przedyskutowane na forum Zgromadzenia, co wywiera dodatkową presję polityczną na jego użytkowników. W praktyce mechanizm ten został już zastosowany. Dla przykładu po zawetowaniu przez Rosję kolejnych projektów rezolucji w sprawie Ukrainy czy Syrii, zwoływano sesje ZO, gdzie inne państwa mogły skrytykować nadużywanie weta. Ponadto, wojna w Ukrainie ożywiła szerszą debatę o reformie Rady Bezpieczeństwa, zwiększeniu jej liczebności i ograniczeniu prawa weta w sytuacjach masowych zbrodni.

1.3.2. ***Działania Unii Europejskiej***

Najbardziej widocznym elementem reakcji UE było wprowadzenie szeroko zakrojonych sankcji gospodarczych przeciw Rosji[179]. Już w ciągu kilku dni od inwazji Rada UE uzgodniła pierwsze pakiety sankcji, obejmujące m.in. zamrożenie aktywów i zakaz wjazdu dla setek rosyjskich oligarchów i decydentów odpowiedzialnych za agresję, odcięcie wybranych rosyjskich banków od systemu SWIFT, ograniczenia eksportu zaawansowanych technologii do Rosji, a także sankcje sektorowe uderzające w rosyjski sektor finansowy, energetyczny i obronny[180]. Z czasem sankcje te były systematycznie rozszerzane i wzmacniane - do końca 2022 r. UE przyjęła dziewięć kolejnych pakietów sankcyjnych, m.in. embargo na import rosyjskiego węgla i ropy naftowej, zamknięcie przestrzeni powietrznej UE dla rosyjskich linii lotniczych[181], zakaz nadawania dla rosyjskich mediów państwowych szerzących propagandę, a także sankcje wtórne wymierzone w osoby i podmioty wspierające obejście restrykcji[182]. Sankcje UE zostały

[179] Unijne środki ograniczające wobec Rosji nie mają charakteru wyłącznie politycznego, lecz opierają się na art. 29 TUE i art. 215 TFUE oraz podlegają kontroli sądowej sądów unijnych w zakresie podstawy prawnej, uzasadnienia wpisu, proporcjonalności i poszanowania praw. Zob. M. Matusiak-Frącczak, *Sankcje Unii Europejskiej wobec Rosji w kontekście rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie oraz ich kontrola sądowa* (ang. *The EU's Sanctions Against Russia in the Context of Russian Aggression on Ukraine, and Their Judicial Control*), „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica", nr 106, 2024, s. 165–187.

[180] A. Mazurek, M. Widzińska, *Reakcja Unii Europejskiej i NATO na agresję rosyjską w Ukrainie*, „Refleksje. Pismo naukowe studentów i doktorantów Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza", nr 25, 2023, s. 193–205

[181] Na temat sektorowego wymiaru tych restrykcji warto dodać, że w lotnictwie i sektorze kosmicznym obejmowały one nie tylko zamknięcie przestrzeni powietrznej UE dla rosyjskich przewoźników, lecz także zakazy dotyczące dostaw statków powietrznych, części, paliwa lotniczego, technologii podwójnego zastosowania oraz usług ubezpieczeniowych, brokerskich, technicznych i finansowych, przy zachowaniu wąskich derogacji dla niektórych programów międzyrządowych w przestrzeni kosmicznej; zob. K. Michałowska, *Sankcje unijne w sektorach lotniczym i kosmicznym przyjęte po agresji Rosji przeciwko Ukrainie* (ang. *EU sanctions in the aviation and space sectors adopted following Russia's aggression against Ukraine*), „Studia Iuridica", t. 97, 2023, s. 160–166.

[182] A. Mazurek, M. Widzińska, *Reakcja Unii Europejskiej i NATO na agresję rosyjską…..*

skoordynowane z działaniami sojuszników (USA, Kanada, Wielka Brytania, Japonia i in.) i łącznie stanowiły jeden z najszerszych pakietów środków ograniczających zastosowanych wobec dużej gospodarki. Ich celem było osłabienie zdolności Kremla do finansowania wojny oraz wywarcie presji politycznej na Moskwę.

Choć długoterminowa skuteczność sankcji podlega dyskusji, w krótkiej perspektywie spowodowały poważne perturbacje w rosyjskiej gospodarce (spadek wartości rubla, odpływ kapitału i inwestycji, zerwanie łańcuchów dostaw zaawansowanych komponentów wojskowych)[183]. Równolegle Unia Europejska udzieliła Ukrainie znacznej pomocy politycznej, finansowej i humanitarnej. W marcu 2022 r. UE uruchomiła mechanizmy wsparcia finansowego początkowo pomoc makroekonomiczną w postaci pożyczek i grantów na stabilizację ukraińskiego budżetu. W kolejnych miesiącach UE (oraz Europejski Bank Inwestycyjny i Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju) przekazywały miliardowe kwoty na wsparcie funkcjonowania państwa ukraińskiego, wypłatę pensji, emerytur, odbudowę infrastruktury krytycznej czy przygotowanie sezonu grzewczego w warunkach wojennych. Łącznie w 2022 r. sama Komisja Europejska, za zgodą państw członkowskich, zatwierdziła pakiety pomocowe dla Ukrainy sięgające kilkunastu miliardów euro[184]. Przełomowym posunięciem było zaangażowanie UE w pomoc wojskową dla Ukrainy. Tradycyjnie Unia Europejska nie dostarczała broni, jednak tym razem zdecydowano się wykorzystać nowo utworzony fundusz - Europejski Instrument na rzecz Pokoju *(ang. European Peace Facility*) aby refinansować państwom członkowskim koszty przekazywanego Ukrainie uzbrojenia. Na początku marca 2022 r. przyjęto decyzję o przeznaczeniu z EPF 500 mln euro na uzbrojenie dla Ukrainy[185], co stanowiło historyczne odejście od wcześniejszych ograniczeń. W miarę kontynuacji wojny sumę tę wielokrotnie zwiększano. Środki te posłużyły do dostarczenia ukraińskiej armii m.in. systemów obrony przeciwlotniczej,

[183] E. Szyszczak, Skuteczność sankcji: jakie wnioski po trzech latach wojny w Ukrainie? *(ang. Sanctions effectiveness: what lessons three years into the war on Ukraine?)*, Economics Observatory, 19 lutego 2025 [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.economicsobservatory.com/sanctions-effectiveness-what-lessons-three-years-into-the-war-on-ukraine.

[184] Rada Unii Europejskiej, *EU solidarity with Ukraine* [online], [dostęp 25 listopada 2024 r.] Dostępny: https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-solidarity-ukraine/.

[185] Ł. Maślanka, Unijny „fundusz wojenny": sukces i niepewna przyszłość Europejskiego Instrumentu na rzecz Pokoju *(ang. An EU War Chest: the success and uncertain future of the European Peace Facility)*, „OSW Commentary", nr 523, 10 lipca 2023 [online], [dostęp 18 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-07-10/eu-war-chest-success-and-uncertain-future-european-peace.

amunicji, pojazdów opancerzonych czy sprzętu medycznego, przekazywanych głównie z zapasów wojskowych państw UE. Ponadto poszczególne państwa członkowskie UE indywidualnie wysyłały znaczącą pomoc wojskową - zwłaszcza państwa Europy Środkowo-Wschodniej (Polska, Litwa, Łotwa, Estonia, Czechy) przekazały Ukrainie czołgi, artylerię i inny ciężki sprzęt radzieckiego typu, a państwa zachodnie dostarczały nowoczesne systemy (jak haubice czy wyrzutnie rakiet). UE skoordynowała też misję szkoleniową EUMAM Ukraine, w ramach której w krajach Unii przeszkolono dziesiątki tysięcy ukraińskich żołnierzy w zakresie obsługi zachodniego sprzętu i taktyki prowadzenia działań bojowych[186].

Na polu dyplomatycznym i politycznym Unia również podjęła istotne kroki. Podczas gdy NATO koncentrowało się na aspekcie wojskowym, UE stała się forum poparcia politycznego dla Ukrainy. W marcu 2022 r. Parlament Europejski oraz przywódcy unijni wyrazili gotowość zbliżenia Ukrainy z UE[187]. Kulminacją tego procesu była decyzja Rady Europejskiej z 23 czerwca 2022 r. o przyznaniu Ukrainie (oraz Mołdawii) statusu kraju kandydującego do UE[188]. Był to krok o olbrzymim znaczeniu symbolicznym i strategicznym UE przestała akceptować rosyjskie „strefy wpływów" w Europie Wschodniej, sygnalizując, że przyszłość Ukrainy leży we wspólnocie europejskiej. Decyzja ta odzwierciedlała nową rzeczywistość polityczną: wobec wojny stało się jasne, że integracja krajów Europy Wschodniej z UE jest nie tylko możliwa, ale wręcz konieczna dla trwałego pokoju i stabilizacji regionu. Oprócz tego Unia aktywnie wspierała Ukrainę na forach międzynarodowych np. w ONZ (koordynując głosowania ws. rezolucji potępiających Rosję), w Międzynarodowym Trybunale Karnym (gdzie państwa UE wsparły śledztwa w sprawie zbrodni wojennych) czy finansując mechanizmy dokumentacji zbrodni (tzw. *Mobile Justice Teams*)[189]. Instytucje i państwa członkowskie

[186] Europejska Służba Działań Zewnętrznych (EEAS), Unijna Misja Wsparcia Wojskowego na rzecz Ukrainy *(ang. European Union Military Assistance Mission in support of Ukraine (EUMAM Ukraine))* [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.eeas.europa.eu/eumam-ukraine_en?s=410260.

[187] Rada Europejska, Deklaracja wersalska z 10–11 marca 2022 r. (The Versailles declaration, 10 and 11 March 2022), 11 marca 2022 [online], [dostęp 19 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf zob. s. 2, pkt 4.

[188] S. Meister, *Wojna Rosji przeciwko Ukrainie - nowy kształt wschodniej polityki sąsiedztwa UE*, Heinrich-Böll-Stiftung, 31 stycznia 2023 [online], [dostęp 25 listopada 2024 r.] Dostępny: https://pl.boell.org/pl/2023/01/31/wojna-rosji-przeciwko-ukrainie-nowy-ksztalt-wschodniej-polityki-sasiedztwa-ue.

[189] Global Rights Compliance, Mobilne Zespoły Sprawiedliwości (MJT). Ukraina *(ang. Mobile Justice Teams (MJT). Ukraine)* [online], [dostęp 17 września 2025 r.]. Dostępny: https://globalrightscompliance.org/project/mobile-justice-teams-mjt-ukraine.

UE uruchomiły największy w historii mechanizm ochrony dla uchodźców wojennych z Ukrainy. Na mocy decyzji wykonawczej Rady (UE) 2022/382 z dnia 4 marca 2022 r. po raz pierwszy uruchomiono mechanizm ochrony tymczasowej przewidziany w dyrektywie 2001/55/WE[190], zapewniając uprawnienia w zakresie pobytu, dostępu do rynku pracy, edukacji oraz opieki zdrowotnej w państwach członkowskich[191]. Do końca 2022 r. państwa Unii przyjęły ponad 7 milionów ukraińskich uchodźców, głównie kobiety i dzieci, zapewniając im schronienie i pomoc. Unia uruchomiła również dziesiątki projektów pomocowych dostarczających żywność, leki i sprzęt na Ukrainę, m.in. poprzez mechanizm ochrony ludności (*UE Civil Protection Mechanism*). Ponadto UE odegrała kluczową rolę w globalnych inicjatywach mających łagodzić skutki wojny np. wspierając korytarze solidarnościowe dla eksportu ukraińskiego zboża przez terytorium UE, co pomogło zapobiec globalnemu kryzysowi żywnościowemu po zablokowaniu portów czarnomorskich[192].

Reakcja Unii Europejskiej na wojnę w Ukrainie była zatem wielowymiarowa i bezprecedensowa w swojej skali. UE wykazała się jednością i determinacją, odrzucając dawne podziały między państwami członkowskimi w polityce wobec Rosji. Kraje tradycyjnie ostrożne (jak Niemcy czy Francja) dołączyły do twardej linii sankcyjnej i zwiększyły wydatki na obronność, podczas gdy kraje wschodniej flanki (Polska, kraje bałtyckie) stały się liderami wsparcia dla Kijowa. Unia, choć nie jest sojuszem

[190] Uruchomienie mechanizmu ochrony tymczasowej po 24 lutego 2022 r. należy traktować jako jedno z najistotniejszych posunięć Unii Europejskiej na styku prawa migracyjnego, ochrony praw człowieka i reakcji na konflikt zbrojny. Przez długi czas dyrektywa 2001/55/WE uchodziła za instrument „uśpiony", istniejący bardziej potencjalnie niż realnie. Dopiero wojna w Ukrainie pokazała, że może ona pełnić rolę centralnego mechanizmu prawnego w sytuacji masowego napływu osób uciekających przed działaniami wojennymi. Doniosłość tego rozwiązania polega na tym, że ochrona tymczasowa nie ogranicza się do dopuszczenia pobytu. Tworzy ona uproszczony, zbiorowy model ochrony prawnej, który zapewnia natychmiastową stabilizację statusu prawnego uchodźców, dostęp do rynku pracy, świadczeń socjalnych, edukacji i opieki zdrowotnej, a zarazem odciąża klasyczny system azylowy, który w warunkach kryzysu masowego mógłby okazać się niewydolny. Zob. S.K. Mazur, *Dyrektywa o ochronie tymczasowej umarła, niech żyje dyrektywa o ochronie tymczasowej! Niezastępowalność mechanizmu ochrony tymczasowej w porządku prawnym Unii Europejskiej* (ang. *The Temporary Protection Directive is Dead, Long Live the Temporary Protection Directive! Indispensability of the Temporary Protection Scheme in the EU Legal Landscape*), „Polish Yearbook of International Law", t. XLII, 2022, s. 292–294. Zob. też Rada Unii Europejskiej, Decyzja wykonawcza Rady (UE) 2022/382 z dnia 4 marca 2022 r. stwierdzająca istnienie masowego napływu wysiedleńców z Ukrainy w rozumieniu art. 5 dyrektywy 2001/55/WE i skutkująca wprowadzeniem tymczasowej ochrony, *Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej* L 71 z 4 marca 2022 r., s. 1–6, 4 marca 2022 [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj?locale=pl.

[191] A. Mazurek, M. Widzińska, *Reakcja Unii Europejskiej i NATO na agresję rosyjską w Ukrainie*, „Refleksje. Pismo Naukowe studentów i doktorantów WNPiD UAM", 2023, nr 25, s. 193-205.

[192] Ibidem.

militarnym, stała się istotnym aktorem bezpieczeństwa - przyspieszono prace nad wzmocnieniem wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony (m.in. przyjęto w marcu 2022 r. nową Strategię Bezpieczeństwa UE tzw. Kompas Strategiczny dostosowujący priorytety do zagrożeń ze strony Rosji). Wojna w Ukrainie wymusiła na UE wyjście z dotychczasowej strefy komfortu i przyspieszyła rozwój Unii jako aktora geopolitycznego[193]. Mimo pewnych różnic zdań co do szczegółów (np. tempo kolejnych sankcji czy kwestie dostaw czołgów), państwa UE utrzymały zasadniczą solidarność wobec agresji. Rok 2022 zapisał się w historii integracji europejskiej jako moment przełomowy, w którym UE sprostała kryzysowi bezpieczeństwa, stając na wysokości zadania w obronie swoich wartości i stabilności kontynentu.

1.3.3. ***Działania NATO***

Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO) również zareagowała na rosyjską agresję na Ukrainę szybko i stanowczo, choć w nieco inny sposób niż UE. NATO jest sojuszem obronnym, którego podstawową misją jest kolektywna obrona swoich członków, więc od początku jasno komunikowano, że nie dołączy bezpośrednio do wojny na Ukrainie, która nie jest objęta artykułem 5 Traktatu Waszyngtońskiego. Mimo to NATO odegrało kluczową rolę w koordynowaniu odpowiedzi militarnej i odstraszaniu Rosji przed ewentualną eskalacją na terytorium Sojuszu. Od pierwszych dni wojny NATO demonstrowało jedność i determinację w obronie każdego cala terytorium sojuszniczego - zwiększono gotowość Sił Odpowiedzi, aktywowano plany obronne dla wschodniej flanki i podjęto decyzje o wzmocnieniu obecności wojskowej w państwach graniczących z Ukrainą. Na przełomie lutego i marca 2022 r. rozmieszczono dodatkowe wielonarodowe batalionowe grupy bojowe na Słowacji, Węgrzech, w Rumunii i Bułgarii, komplementarne do istniejących od 2017 r. batalionów w Polsce i krajach bałtyckich. Łącznie około 40 tys. żołnierzy znalazło się pod bezpośrednim dowództwem Sojuszu na wschodniej flance, wspieranych przez dziesiątki samolotów i okrętów w stanie podwyższonej gotowości[194]. Stany Zjednoczone równolegle przerzuciły do Europy dodatkowe kontyngenty (osiągając ok. 100 tys. żołnierzy USA na kontynencie), co miało

[193] Ibidem.

[194] Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), Wzmacnianie wschodniej flanki NATO *(ang. Strengthening NATO's eastern flank)* [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/strengthening-natos-eastern-flank.

wzmocnić odstraszanie i zasygnalizować Moskwie gotowość do obrony każdego z sojuszników[195]. Politycznie, NATO natychmiast potępiło rosyjską agresję, 25 lutego 2022 r. Rada Północnoatlantycka wydała oświadczenie określające działania Rosji jako „brutalny akt wojny" i naruszenie prawa międzynarodowego, wzywając Kreml do wycofania wojsk[196]. Sekretarz Generalny Jens Stoltenberg wielokrotnie podkreślał, że „wsparcie dla Ukrainy będzie kontynuowane tak długo, jak będzie to konieczne", a jednocześnie NATO nie pozwoli, by wojna rozlała się poza Ukrainę[197]. Sojusz balansował zatem między aktywnym wsparciem Ukrainy a unikaniem bezpośredniej konfrontacji militarnej z Rosją, aby nie doprowadzić do wybuchu wojny NATO-Rosja. Przykładem tej ostrożnej równowagi była decyzja o odmowie ustanowienia nad Ukrainą strefy zakazu lotów choć apelowały o to ukraińskie władze, Sojusz obawiał się, że wymagałoby to zestrzeliwania rosyjskich samolotów i mogło eskalować do poziomu globalnego starcia jądrowych mocarstw[198]. Mimo braku bezpośredniego zaangażowania militarnego, NATO odegrało kluczową rolę jako platforma koordynacji pomocy wojskowej dla Ukrainy. W praktyce 99% całej pomocy wojskowej otrzymanej przez Ukrainę pochodziło od państw NATO zarówno od USA, jak i od europejskich sojuszników[199] Choć dostawy broni odbywały się na zasadzie bilateralnej (państwo-państwo), to struktury sojuszu ułatwiały wymianę informacji wywiadowczych, ocenę potrzeb armii ukraińskiej oraz logistykę transferu sprzętu. W kwietniu 2022 r. powołano Grupę Kontaktową ds. Obrony Ukrainy (tzw. *format Ramstein*) złożoną z ponad 50 państw (w tym wszystkich członków NATO), która comiesięcznie spotyka się w bazie Ramstein w Niemczech celem omówienia pakietów wsparcia zbrojeniowego dla Kijowa. Format ten, choć formalnie poza strukturą, realnie wzmacnia współdziałanie sojuszników i partnerów. Ponadto NATO udostępniło swoje mechanizmy dostaw (np. samoloty transportowe SAC) do przewozu pomocy, a sąsiednie kraje (Polska, Rumunia, Słowacja)

[195] Ibidem.

[196] J. Stoltenberg, Sekretarz Generalny NATO, Briefing prasowy po nadzwyczajnym posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej *(ang. Press briefing by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following an extraordinary meeting of the North Atlantic Council)*, 24 lutego 2022 [online], [dostęp 18 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192408.htm.

[197] BBC, Przywódcy NATO ostrzegają, że wojna w Ukrainie może trwać „10 lat" bez zachodniego zaangażowania *(ang. NATO leaders warn Ukraine war may last '10 years' without Western commitment)*, 19 lipca 2024 [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.bbc.com/news/articles/c03l9eky1p9o.

[198] A. Mazurek, M. Widzińska, *Reakcja Unii Europejskiej i NATO na agresję rosyjską w Ukrainie*, „Refleksje. Pismo Naukowe studentów i doktorantów WNPiD UAM", nr 25, grudzień 2023, s. 193-205

[199] Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), Odpowiedź NATO na inwazję Rosji na Ukrainę *(ang. NATO's response to Russia's invasion of Ukraine)*, 20 czerwca 2025 [online], [dostęp 17 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm.

stały się kluczowymi węzłami logistycznymi przerzutu uzbrojenia i zaopatrzenia na Ukrainę.

W koncepcji odstraszania ważnym elementem była także demonstracja jedności politycznej i nieustanne konsultacje sojusznicze. Od wybuchu wojny odbyło się szereg nadzwyczajnych szczytów, na których przywódcy potwierdzili nienaruszalność art. 5 i solidarność z członkami wschodniej flanki, zwłaszcza tymi bezpośrednio zagrożonymi potencjalną agresją (Polska, państwa bałtyckie). Przyjęto również decyzje długofalowe: na szczycie w Madrycie w czerwcu 2022 r. NATO ogłosiło nową Koncepcję Strategiczną, w której Rosję wskazano wprost jako „najpoważniejsze i bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa Sojuszu" oraz powrócono do koncepcji obrony przez odstraszanie[200]. Zdecydowano wtedy o znacznym zwiększeniu liczebności sił szybkiego reagowania do ponad 300 tys. żołnierzy oraz wzmocnieniu stałej obecności wojskowej na wschodzie do poziomu brygad. Co więcej, w obliczu agresji Rosji nastąpił historyczny zwrot w polityce neutralności Finlandii i Szwecji, oba te kraje, od lat blisko współpracujące, tuż po inwazji złożyły wnioski o członkostwo w Sojuszu i wkrótce po tym zostały do niego przyjęte[201]. W efekcie działań NATO, Rosja nie odważyła się zaatakować żadnego kraju Sojuszu ani rozszerzyć agresji poza Ukrainę. Kreml co prawda groził użyciem broni jądrowej czy „środkami odwetowymi" za rozszerzenie NATO, ale groźby te spotkały się ze zdecydowaną odpowiedzią. Przywódcy USA, Wielkiej Brytanii i Francji jasno ostrzegli, że użycie broni jądrowej przez Rosję spotka się z „katastrofalnymi konsekwencjami" dla niej samej (zniszczeniem floty czarnomorskiej). NATO z kolei wzmocniło monitoring swojej przestrzeni powietrznej i pozostaje w podwyższonej czujności strategicznej[202].

Podsumowując, NATO zareagowało na wojnę w Ukrainie poprzez wzmocnienie własnego odstraszania i obrony, oraz skoordynowane wsparcie dla Ukrainy, jednocześnie starając się nie dopuścić do bezpośredniego starcia z Rosją. Sojusz pokazał jedność i

[200] Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), NATO zwiększa wsparcie dla Ukrainy i wzmacnia odstraszanie na wschodniej flance sojuszników *(ang. NATO increases support for Ukraine and strengthens deterrence on allies' eastern flank)*, 11 czerwca 2025 [online], [dostęp 18 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197281.htm.

[201] Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), Spotkanie ministrów spraw zagranicznych w Brukseli poświęcone Ukrainie i Bliskiemu Wschodowi *(ang. Foreign Ministers meeting in Brussels to address Ukraine and Middle East)*, 4 kwietnia 2024 [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_195468.htm.

[202] A. Mazurek, M. Widzińska, *Reakcja Unii Europejskiej i NATO na agresję rosyjską w Ukrainie*, „Refleksje. Pismo Naukowe Studentów i Doktorantów WNPiD UAM", nr 25, 28 grudnia 2023, s. 193-205.

zdolność adaptacji do największego kryzysu bezpieczeństwa w Europie od czasów II wojny światowej. Paradoksalnie, działania Moskwy osiągnęły odwrotny skutek do zamierzonego NATO nie osłabło ani się nie podzieliło, lecz rozszerzyło i wzmocniło, potwierdzając swoją centralną rolę w architekturze bezpieczeństwa kontynentu. W świadomości sojuszników odżyło też znaczenie podstawowej misji, jaką jest obrona przed agresją państwową (w przeciwieństwie do ostatnich dekad, gdy koncentrowano się na misjach ekspedycyjnych i walce z terroryzmem). Obecnie Sojusz stoi w obliczu konieczności długoterminowego odstraszania Rosji, przy jednoczesnym wspieraniu Ukrainy.

1.4. Trudności w ustaleniu warunków zawieszenia broni i porozumienia pokojowego

Ustalenie warunków zawieszenia broni oraz trwałego porozumienia pokojowego napotyka bariery o charakterze politycznym, prawnym i bezpieczeństwa. Zawieszenie broni nie jest równoznaczne z pokojem: może ograniczać przemoc w krótkiej perspektywie, lecz bez rozstrzygnięcia kwestii zasadniczych (zwłaszcza statusu okupowanych terytoriów, mechanizmów gwarancyjnych oraz odpowiedzialności za naruszenia prawa międzynarodowego) grozi utrwaleniem stanu niepewności i stworzeniem warunków do wznowienia działań zbrojnych. Ponadto w odróżnieniu od klasycznych sporów terytorialnych, agresja zbrojna stwarza ograniczenia normatywne wynikające z podstawowych zasad prawa międzynarodowego, w tym zakazu użycia siły oraz zakazu nabywania terytorium w wyniku agresji. Przekłada się to na szczególnie wąski margines dla „kompromisu terytorialnego", ponieważ jego uznanie miałoby skutki nie tylko dla stron, ale także dla państw trzecich (problem legalności uznania sytuacji powstałej w wyniku bezprawia).

W pierwszych tygodniach pełnoskalowej inwazji podejmowano bezpośrednie próby rokowań, początkowo w formatach organizowanych przy udziale państw trzecich a w szczególności Turcji[203]. Ukraina sygnalizowała gotowość do rozmów o przyszłych rozwiązaniach bezpieczeństwa (w tym wariantach neutralności) pod warunkiem realnych

[203] Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Biuletyn PISM nr 65 (2484), 20 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.pism.pl/publikacje/rola-turcji-w-rosyjsko-ukrainskich-negocjacjach-w-stambule

gwarancji i wycofania wojsk agresora, natomiast Federacja Rosyjska formułowała żądania uderzające w rdzeń suwerenności Ukrainy oraz dążące do trwałej zmiany jej orientacji strategicznej. W praktyce już wiosną 2022 r. ujawniła się asymetria celów: Ukraina traktowała rokowania jako instrument przerwania agresji i odbudowy bezpieczeństwa, zaś Federacja Rosyjska jako narzędzie wymuszenia trwałych ustępstw politycznych i terytorialnych. Elementem zwrotnym stały się doniesienia o zbrodniach popełnionych na ludności cywilnej na terenach wcześniej okupowanych, w szczególności w rejonie Buczy. W wymiarze społecznym i politycznym doprowadziły one do gwałtownego spadku akceptowalności kompromisu oraz wzmocniły tezę, że ograniczone porozumienia bez twardych mechanizmów weryfikacji i odpowiedzialności mogą jedynie premiować agresora. W konsekwencji, połączenie eskalacji działań wojennych z ujawnieniem skali naruszeń prawa humanitarnego i praw człowieka ograniczyło przestrzeń negocjacyjną oraz utrudniło powrót do rozmów w formule z początku wojny[204]. W miarę przedłużania się wojny doszło do usztywnienia stanowisk stron. Ukraina stopniowo wiązała perspektywę pokoju z pełnym przywróceniem integralności terytorialnej oraz realnymi gwarancjami bezpieczeństwa, a także z postulatem rozliczalności za zbrodnie prawa międzynarodowego. Federacja Rosyjska eskalowała działania, a także podejmowała kroki o charakterze quasi-legalizacyjnym, zmierzające do utrwalenia skutków okupacji. Z politycznego punktu widzenia taki kierunek utrudnia negocjacje, ponieważ zwiększa koszty polityczne i normatywne ustępstw, a dodatkowo wikła ewentualne porozumienie w problem legalności uznania faktów dokonanych. Jednocześnie, obok negocjacji „pokojowych", pojawiły się ograniczone porozumienia o charakterze sektorowym, które nie rozstrzygały przyczyn wojny, lecz miały redukować jej konsekwencje humanitarne i gospodarcze. Najbardziej wymownym przykładem była Inicjatywa dotycząca bezpiecznego transportu zboża i środków spożywczych z portów ukraińskich uzgodniona z udziałem Organizacji Narodów Zjednoczonych i Turcji. Porozumienie to pokazało, że możliwe są techniczne uzgodnienia, jeśli mają jasno

[204] Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, Zabójstwa ludności cywilnej: egzekucje doraźne i ataki bez rozróżnienia w kontekście konfliktu zbrojnego w Ukrainie (ang. *Killings of civilians: Summary executions and indiscriminate attacks in the context of the armed conflict in Ukraine*), 7 grudnia 2022 [online], [dostęp 22 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-OHCHR-Thematic-Report-Killings-EN.pdf.

zdefiniowany przedmiot, mechanizmy operacyjne oraz gwarantów międzynarodowych[205].

Kolejna faza negocjacji charakteryzowała się umiędzynarodowieniem dyskusji o pokoju: dominowały inicjatywy dyplomatyczne, „formaty" konsultacyjne oraz propozycje państw trzecich. Ukraina sformułowała własną agendę warunków pokoju w postaci formuły dziesięciu punktów, prezentowanej jako projekt przywrócenia bezpieczeństwa w oparciu o zasady Karty Narodów Zjednoczonych, z istotnym komponentem humanitarnym i infrastrukturalnym[206]. W ujęciu funkcjonalnym była to próba przesunięcia debaty z poziomu doraźnego na poziom warunków sprawiedliwego pokoju, obejmujących kwestie jeńców, deportacji, bezpieczeństwa energetycznego i żywnościowego oraz odpowiedzialności. Równolegle pojawiły się propozycje państw trzecich, w tym dokument ogłoszony przez Chińską Republikę Ludową w 2023 r. jako zestaw postulatów „politycznego rozwiązania kryzysu ukraińskiego". Wprawdzie inicjatywy takie zwiększały presję na rozmowy i pozwalały państwom trzecim manifestować rolę mediacyjną, jednak ich oddziaływanie na realne rokowania pozostawało ograniczone, jeżeli nie odpowiadały minimalnym warunkom akceptowalności stron – zwłaszcza w zakresie bezpieczeństwa i statusu terytoriów[207]. W tej fazie szczególne znaczenie miały także przełomy polityczne, które wpływały na rachunek strategiczny stron, a więc pośrednio na warunki „dojrzałości" do rokowań. Za taki przełom uznać można w szczególności wizytę prezydenta Wołodymyra Zełenskiego w Waszyngtonie w grudniu 2022 r. oraz towarzyszące jej wystąpienia i deklaracje, które potwierdziły centralność komponentu gwarancji bezpieczeństwa oraz trwałości wsparcia sojuszniczego. W wymiarze negocjacyjnym oznaczało to, że perspektywa pokoju była

[205] Organizacja Narodów Zjednoczonych, Inicjatywa dotycząca bezpiecznego transportu zboża i środków spożywczych z portów ukraińskich (ang. *Initiative on the Safe Transportation of Grain and Foodstuffs from Ukrainian ports*), 22 lipca 2022 [online], [dostęp 22 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2024/05/blackseagraininitiativefulltext.pdf.

[206] W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, Ukraina zawsze była liderem wysiłków pokojowych; jeśli Rosja chce zakończyć tę wojnę, niech dowiedzie tego czynami – przemówienie Prezydenta Ukrainy na szczycie G20 (ang. *Ukraine has always been a leader in peacemaking efforts; if Russia wants to end this war, let it prove it with actions – speech by the President of Ukraine at the G20 Summit*), 15 listopada 2022 [online], [dostęp 22 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.president.gov.ua/en/news/ukrayina-zavzhdi-bula-liderom-mirotvorchih-zusil-yaksho-rosi-79141.

[207] Ministerstwo Spraw Zagranicznych Chińskiej Republiki Ludowej, Stanowisko Chin w sprawie politycznego rozwiązania kryzysu ukraińskiego (ang. *China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis*), 24 lutego 2023 [online], [dostęp 22 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.fmprc.gov.cn/zyxw/202302/t20230224_11030707.shtml.

coraz wyraźniej wiązana nie z deklaracjami politycznymi, lecz z instytucjonalizacją wsparcia i mechanizmów odstraszania na przyszłość[208].

Zmiana administracji w Waszyngtonie w styczniu 2025 r. przyniosła zauważalną korektę retoryki wobec wojny wywołanej zbrojną agresją Federacji Rosyjskiej. W miejsce dominującego wcześniej języka długofalowego wsparcia, w komunikatach i wypowiedziach administracji Donalda Trumpa częściej eksponowano priorytet szybkiego przerwania działań zbrojnych oraz osiągnięcia porozumienia w formule etapowej[209] w tym uzgodnienia techniczne dotyczące bezpieczeństwa żeglugi na Morzu Czarnym oraz powstrzymania uderzeń na infrastrukturę energetyczną[210] jako krok w stronę pełnego zawieszenia broni. Równolegle wzrosła widoczność narracji „transakcyjnej", łączącej wysiłki pokojowe z instrumentami gospodarczymi (w tym z instytucjonalizacją współpracy w zakresie odbudowy i projektów surowcowych) oraz z postulatem większego finansowego ciężaru po stronie europejskich sojuszników, co w warstwie politycznej miało wzmacniać presję na wypracowanie rozstrzygnięć negocjacyjnych[211]. Tego rodzaju przesunięcie akcentów niezależnie od oceny spójności i skuteczności wpływało na kalkulacje stron co do trwałości zewnętrznego wsparcia oraz wzmacniało znaczenie gwarancji bezpieczeństwa i mechanizmów implementacyjnych w projektowanych ramach pokoju przesuwając ciężar ewentualnych gwarancji bezpieczeństwa na sojuszników europejskich. Na przełomie 2025 i 2026 r. dyskusja o warunkach zakończenia wojny została powiązana z pracami nad nową, bardziej rozbudowaną ramą negocjacyjną określaną jako „dwudziestopunktowy" dokument podstawowy. W oficjalnym przekazie strony ukraińskiej podkreślono, że dokument ten

---

[208] Biały Dom, Wypowiedzi Prezydenta Stanów Zjednoczonych i Prezydenta Ukrainy na wspólnej konferencji prasowej (*Remarks by President Biden and President Zelenskyy of Ukraine in Joint Press Conference*), 21 grudnia 2022 [online], [dostęp 22 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/12/21/remarks-by-president-biden-and-president-zelenskyy-of-ukraine-in-joint-press-conference/.

[209] Biały Dom, Oświadczenie Sekretarza Rubio i Doradcy ds. Bezpieczeństwa Narodowego Waltza po rozmowie z prezydentem Zełenskim (ang. Statement from Secretary Rubio and NSA Waltz on Call with Zelenskyy), 19 marca 2025 [online], [dostęp 22 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/2025/03/statement-from-secretary-rubio-and-nsc-waltz-on-call-with-zelenskyy/.

[210] Biały Dom, *Wyniki prac amerykańsko-ukraińskich grup eksperckich dotyczących Morza Czarnego* (ang. *Outcomes of the United States and Ukraine Expert Groups On the Black Sea*), 25 marca 2025 [online], [dostęp 22 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/2025/03/outcomes-of-the-united-states-and-ukraine-expert-groups-on-the-black-sea/

[211] Biblioteka Izby Gmin (Wielka Brytania), *Pomoc wojskowa dla Ukrainy: co zmieniło się w 2025 r.?* (ang. *Military assistance to Ukraine: What has changed in 2025?*), Research Briefing, 30 października 2025 [online], [dostęp 22 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-10308/.

ma charakter fundamentalny, a równolegle rozwijane są odrębne komponenty dotyczące gwarancji bezpieczeństwa oraz odbudowy i współpracy gospodarczej. W sensie funkcjonalnym oznacza to próbę spięcia w jednym schemacie trzech płaszczyzn, które wcześniej często występowały rozdzielnie: (1) natychmiastowych mechanizmów bezpieczeństwa (w tym weryfikacji i zapobiegania ponownej agresji), (2) średnio- i długoterminowej architektury gwarancyjnej oraz (3) instrumentów odbudowy i odporności państwa. Takie ujęcie odpowiada doświadczeniu lat 2022–2024, w których okazało się, że sama idea rozejmu – bez wiarygodnego zaplecza gwarancyjnego i bez rozwiązań dotyczących skutków wojny nie tworzy stabilnej podstawy pokoju[212].

Z perspektywy prawa międzynarodowego niezmiennie kluczowe pozostają dwa zagadnienia graniczne, które determinują realne pole kompromisu: po pierwsze, problem legalności skutków okupacji i prób ich utrwalenia oraz konsekwencje ewentualnych ustępstw dla zasady nienabywania terytorium siłą; po drugie, relacja między warunkami pokoju a obowiązkiem ścigania najpoważniejszych zbrodni prawa międzynarodowego, w tym zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości. Dopóki te elementy nie zostaną rozwiązane w sposób akceptowalny dla Ukrainy i jej partnerów, a zarazem nie stworzą dla Federacji Rosyjskiej bodźców do wstrzymania agresji, zawieszenie broni pozostanie instrumentem operacyjnym niż trwałą podstawą porządku pokojowego.

1.5. **Przebudowa architektury bezpieczeństwa w Europie Wschodniej**

Trwająca wojna stała się punktem zwrotnym, który zakończył dotychczasowy porządek bezpieczeństwa w Europie ukształtowany po zimnej wojnie i wymusza zbudowanie nowej architektury bezpieczeństwa w regionie. Agresja Rosji obaliła kluczowe założenie poprzedniego ładu mianowicie przekonanie, że w Europie panować może stabilna współpraca z Rosją w ramach wspólnej przestrzeni bezpieczeństwa (uosobiona np. przez Akt Końcowy KBWE z 1975 r., Kartę paryską z 1990 r. czy Akt stanowiący NATO-Rosja z 1997 r.). Te dokumenty opierały się na poszanowaniu

[212] W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, Dwudziestopunktowy plan zakończenia wojny stanowi dokument fundamentalny; prace trwają – wystąpienie Prezydenta (*The 20 Points for Ending the War Form a Fundamental Document; We Are Actively Working – Address by the President*), 10 grudnia 2025 [online], [dostęp 22 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.president.gov.ua/en/news/dvadcyat-punktiv-dlya-zakinchennya-vijni-ce-fundamentalnij-d-101909.

suwerenności i integralności terytorialnej wszystkich państw oraz wyrzeczeniu się siły w rozwiązywaniu sporów. Rosyjska inwazja zburzyła te fundamenty, gdyż Rosja jawnie pogwałciła zasadę nienaruszalności granic i zakwestionowała prawo sąsiada do samodzielnego wyboru sojuszy, próbując siłą przywrócić podział Europy na strefy wpływów. W ten sposób Moskwa zerwała więzi łączące ją z zachodnim systemem bezpieczeństwa – odtąd przez państwa europejskie postrzegana jest jako zagrożenie, a nie partner.

Nowa architektura bezpieczeństwa w Europie kształtuje się wokół wzmocnionego NATO i rozszerzającej się Unii Europejskiej. NATO powróciło do swojej podstawowej funkcji odstraszania i obrony kolektywnej. Państwa wschodniej flanki Sojuszu zyskały stałą obecność wojsk sojuszniczych, co oznacza odejście od dotychczasowej, powściągliwej praktyki interpretowania postanowień Aktu NATO–Rosja dotyczących stałej obecności znacznych sił sojuszniczych[213]. Po przystąpieniu Finlandii (4 kwietnia 2023 r.) oraz Szwecji (7 marca 2024 r.) północna flanka Sojuszu uległa istotnej zmianie: granica NATO z Federacją Rosyjską na północy obejmuje obecnie około 1340 kilometrów lądowej granicy fińsko-rosyjskiej, natomiast w rejonie Morza Bałtyckiego wzrosło znaczenie szwedzkiego komponentu bezpieczeństwa, państwa NATO uzyskały dominującą pozycję wśród państw Morza Bałtyckiego, co modyfikuje regionalną równowagę wojskową oraz warunki planowania obronnego. W Europie Środkowej natomiast USA zapowiedziały ustanowienie stałego dowództwa V Korpusu Armii w Polsce, a inne kraje (Wielka Brytania, Niemcy, Kanada) zwiększyły zaangażowanie dowódczo-szkoleniowe. To wszystko wskazuje, że obecność NATO w Europie Wschodniej będzie długofalowa i trwała, jako czynnik odstraszający ewentualne zapędy Rosji także po wojnie. Równolegle, Unia Europejska zacieśnia więzi z państwami Europy Wschodniej w stopniu wcześniej niewyobrażalnym. Przyznanie Ukrainie i Mołdawii statusu kandydatów do UE oznacza, że granice Unii mogą się w przyszłości przesunąć daleko na wschód, obejmując państwa graniczące z Rosją[214]. Proces rozszerzenia UE stał

[213] U.S. Department of State, NATO i Biały Dom: retrospektywa relacji USA–NATO (1997–2001) *(ang. NATO and the White House: A Retrospective on U.S-NATO Relations (1997-2001))* [online], [dostęp 18 września 2025 r.]. Dostępny: https://1997-2001.state.gov/regions/eur/fs_nato_whitehouse.html.

[214] R. Rosołowski, A. Szczepanik, Początek długiej drogi: Ukraina i Mołdawia – państwa kandydujące do Unii Europejskiej *(ang. Beginning a long journey: Ukraine and Moldova - EU candidate countries)*, „Analyses OSW", 24 czerwca 2022 [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2022-06-24/beginning-a-long-journey-ukraine-and-moldova-eu-candidate-countries.

się częścią nowej strategii bezpieczeństwa integracja tych państw ma zapobiec ich pozostawieniu w szarej strefie, narażonej na agresję rosyjską. Jeszcze przed wojną perspektywa członkostwa Ukrainy w UE wydawała się odległa i kontrowersyjna dziś w państwach UE dominuje przekonanie, że stabilna i bezpieczna Europa wymaga pełnego zakotwiczenia Kijowa w strukturach zachodnich. W praktyce już to się dzieje: Ukraina została przyłączona do unijnej sieci energetycznej (ENTSO-E), korzysta z unijnego rynku na podstawie tymczasowej liberalizacji handlu, uczestniczy w programach unijnych (np. w mechanizmie roamingowym czy finansowaniu odbudowy)[215]. W sensie geopolitycznym granica między światem euroatlantyckim a Rosją przesuwa się na wschód. W tym kontekście coraz częściej pojawiają się głosy o potrzebie nowego „ładu helsińskiego", który uregulowałby sytuację w Europie po zakończeniu wojny. Jednak na razie brak warunków do budowy inkluzywnej architektury bezpieczeństwa z udziałem Rosji, gdyż zaufanie zostało kompletnie zniszczone[216]. Rozmowy o nowym układzie bezpieczeństwa sensowne będą dopiero, gdy przyjdzie trwałe zawieszenie broni lub pokój. Na chwilę obecną bardziej realne jest wzmacnianie istniejących sojuszy: NATO i UE oraz tworzenie dodatkowych formatów kooperacji regionalnej. Przykładem może być inicjatywa Trójmorza (skupiająca kraje od Bałtyku po Morze Czarne), czy intensyfikacja współpracy obronnej państw nordyckich i bałtyckich.

Tak więc architektura bezpieczeństwa w Europie Wschodniej po wojnie będzie prawdopodobnie oparta na wysokim poziomie militaryzacji granicy z Rosją i Białorusią (plany zaminowania granicy przez Polskę, Finlandię i kraje bałtyckie), silnej obecności wojskowej NATO, a także na gwarancjach bezpieczeństwa dla Ukrainy. Jeśli Ukraina nie przystąpi od razu do NATO, alternatywą mogą być traktaty gwarancyjne z głównymi mocarstwami, zapewniające Ukrainie wsparcie w razie wznowienia agresji. Szczyt NATO w Wilnie w lipcu 2023 r. przyniósł decyzję o powołaniu Rady NATO-Ukraina, natomiast przywódcy państw G7 przyjęli równolegle wspólną deklarację wsparcia dla Ukrainy, która stała się podstawą negocjowania długoterminowych, dwustronnych

[215] Rada Unii Europejskiej, Ukraina: Rada przyjmuje tymczasową liberalizację handlu z Ukrainą *(ang. Ukraine: Council adopts temporary trade liberalisation with Ukraine)*, 24 maja 2022 [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/05/24/ukraine-council-adopts-temporary-trade-liberalisation-with-ukraine/.

[216] J. Christensen, T. Kanninen, H. Patomäki, Propozycja koncepcyjna procesu pokojowego w Ukrainie *(ang. A Concept Proposal for a Peace Process in Ukraine)*, 1 lutego 2025 (prezentacja 29 stycznia 2025 r., Think Corner, Helsinki) [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://patomaki.fi/wp-content/uploads/2025/02/A-Concept-Proposal-for-a-Peace-Process-in-Ukraine-final.pdf.

zobowiązań bezpieczeństwa obejmujących m.in. dostawy uzbrojenia, szkolenia, wsparcie wywiadowcze oraz wzmacnianie zdolności obronnych Ukrainy [217]. Powstaje nowa architektura bezpieczeństwa w Europie Wschodniej w której Ukraina będzie traktowana jako element zachodniego systemu obronnego. Równie ważnym elementem nowego ładu będzie trwała obecność USA w Europie. Wojna niejako przypieczętowała koniec dyskusji o zmniejszaniu zaangażowania amerykańskiego (pomimo deklaracji prezydenta Donalda Trumpa) USA rozmieściły nowe siły i inwestują w infrastrukturę wojskową w Polsce. Istotne są rosnące budżety obronne państw wschodniej flanki. W przypadku Polski, według szacunków Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, udział wydatków obronnych w produkcie krajowym brutto wyniósł 3,79% w 2024 r., a na 2025 r. oszacowano go na 4,48%, (przekłada się na ok. 175,733 mld zł) co lokuje Polskę jako państwo najwyżej wydatkujące w Sojuszu po USA[218]. Oznacza to wzrost znaczenia kolektywnej obrony i odstraszania przed konwencjonalną agresją, który wielu analityków uznaje za początek nowej zimnej wojny w Europie z tą różnicą, że Rosja jest dziś słabsza gospodarczo i demograficznie niż był ZSRR, a Zachód bardziej zjednoczony.

Wojna w Ukrainie pokazała też ograniczenia dotychczasowych formatów bezpieczeństwa paneuropejskiego, takich jak OBWE. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, zrzeszająca wszystkie państwa regionu (w tym Rosję i Ukrainę), nie zdołała zapobiec wojnie ani jej zatrzymać. W konsekwencji znaczenie OBWE zmalało, a państwa zachodnie przeniosły ciężar działań do NATO/UE oraz koalicji *ad hoc*. W nowej architekturze OBWE może zostać zmarginalizowana, chyba że po wojnie posłuży do negocjacji kontroli zbrojeń czy mechanizmów budowy zaufania. Region staje się jedną z najbardziej napiętych stref bezpieczeństwa w Europie, co pociąga za sobą długofalowe konsekwencje polityczne, gospodarcze i społeczne. Bezpieczeństwo w Europie Wschodniej po wojnie w Ukrainie będzie oparte na sile odstraszania, zjednoczeniu Zachodu i wykluczeniu Rosji z decydującego wpływu na porządek

[217] Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, *Komunikat ze szczytu w Wilnie* (ang. *Vilnius Summit Communiqué*), 11 lipca 2023 r., pkt 29 [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2023/07/11/vilnius-summit-communique; zob. też Rada Europejska, *Wspólna deklaracja G7 w sprawie wsparcia dla Ukrainy* (ang. *G7: Joint declaration of support for Ukraine*), 12 lipca 2023 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/07/12/g7-joint-declaration-of-support-for-ukraine/.

[218] Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, Wydatki obronne państw NATO (2014–2025) (Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2025)), 28 sierpnia 2025 [online], [dostęp 19 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/finance/def-exp-2025-en.pdf.

regionalny. Taki stan może utrzymać się dopóty, dopóki Rosja nie zrewiduje swojej polityki konfrontacji co z kolei uzależnione jest od wewnętrznych przemian politycznych w Moskwie. W międzyczasie państwa regionu i ich partnerzy będą musieli inwestować w obronność i odporność, a także wypracować mechanizmy wsparcia dla powojennej Ukrainy, która stanie się kluczowym elementem tej nowej architektury bezpieczeństwa.

1.6. **Podsumowanie rozdziału I**

Rozdział I pracy poświęcono ocenie prawnej rosyjskiej inwazji na Ukrainę oraz reakcjom społeczności międzynarodowej. W oparciu o przeprowadzone analizy udzielono odpowiedzi na dwa kluczowe problemy badawcze (PB 1.1 i PB 1.2), co pozwoliło zweryfikować postawione hipotezy H 1.1 oraz H 1.2. Wykazano, że rozpoczęcie i prowadzenie działań zbrojnych przez Federację Rosyjską przeciwko Ukrainie w lutym 2022 r. stanowiło rażące pogwałcenie prawa międzynarodowego, w szczególności złamanie zawartej w art. 2 ust. 4 Karty Narodów Zjednoczonych zasady zakazu użycia siły. Inwazja Rosji była aktem agresji w rozumieniu prawa międzynarodowego; jej działania wypełniły znamiona agresji zbrojnej, zdefiniowane m.in. w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 3314 (1974)[219]. Wobec braku upoważnienia ze strony Rady Bezpieczeństwa ONZ, jedyną potencjalną podstawą legalizującą użycie siły mogłaby być samoobrona z art. 51 Karty. Jednak w tym przypadku brak było jakichkolwiek przesłanek samoobrony - Ukraina nie przeprowadziła przeciw Rosji żadnego zbrojnego ataku, który uzasadniałby działania odwetowe, ani nie istniało bezpośrednie zagrożenie mogące legitymować ewentualną samoobronę prewencyjną. Mimo prób kreowania kontrnarracji Rosja nie zdołała wykazać istnienia okoliczności wyłączających bezprawność swojej agresji. Odwołanie się przez władze Rosji do rzekomego prawa do samoobrony zbiorowej na rzecz samozwańczych „republik ludowych" Donbasu okazało się bezzasadne a jednostronne uznanie przez Rosję niepodległości Doniecka i Ługańska tuż przed inwazją nie stworzyło nowych legalnych podmiotów, które mogłyby skutecznie „wezwać Rosję na pomoc" lub same korzystać z prawa samoobrony. Również powoływanie się na obowiązek zapobieżenia ludobójstwu

[219] P. Grzebyk, *Aneksja Krymu w świetle definicji agresji. Czy zakaz agresji ma zastosowanie do Rosji?* (ang. *The Annexation of Crimea in the Light of the Definition of Aggression. Does Prohibition of Aggression Apply to Russia?*), [w:] W. Czapliński, S. Dębski, R. Tarnogórski, K. Wierczyńska (red.), *Sprawa aneksji Krymu w świetle prawa międzynarodowego* (ang. *The Case of Crimea's Annexation under International Law*), Warszawa 2017, s. 137–154

(jakoby dokonywanemu na ludności rosyjskojęzycznej we wschodniej Ukrainie) nie znalazło żadnego potwierdzenia w faktach ani w ustaleniach społeczności międzynarodowej. W świetle powyższego nie istniała żadna legalna podstawa usprawiedliwiająca rosyjską inwazję - potwierdzono tym samym hipotezę H 1., iż napaść Rosji na Ukrainę była aktem agresji sprzecznym z art. 2(4) Karty NZ, nieusprawiedliwionym żadnym wyjątkiem przewidzianym w prawie międzynarodowym (ani samoobroną, ani tzw. interwencją humanitarną).

Analizie poddano także reakcję społeczności międzynarodowej na tę bezprawną agresję (Problem badawczy 1.2). Ustalenia rozdziału dowodzą, że odpowiedź świata była zdecydowana, skoordynowana i wielowymiarowa, co w pełni potwierdza hipotezę H 1.2. Już w pierwszych dniach agresji doszło do bezprecedensowej fali potępień rosyjskich działań. Na forum ONZ zwołano Nadzwyczajne Posiedzenie Zgromadzenia Ogólnego, które 2 marca 2022 r. przyjęło stanowczą rezolucję potępiającą agresję za jej przyjęciem opowiedziało się aż 141 państw (przy zaledwie 5 przeciw)[220]. Rezolucja uznała atak Rosji za naruszenie art. 2(4) Karty NZ i wezwała do natychmiastowego wycofania wojsk z Ukrainy. Również Rada Bezpieczeństwa ONZ, pomimo rosyjskiego weta blokującego przyjęcie rezolucji, wskazała na bezprawność działań Rosji. Inne organy międzynarodowe zabrały głos w podobnym tonie: Rada Praw Człowieka ONZ specjalną rezolucją potępiła pogwałcenie praw człowieka podczas agresji, a Instytut Prawa Międzynarodowego i licznie zgromadzeni eksperci prawa międzynarodowego zgodnie stwierdzili, iż działania Rosji naruszają fundamentalne normy prawa międzynarodowego[221]. Społeczność międzynarodowa nie ograniczyła się do deklaracji. Wprowadzono skoordynowane sankcje wymierzone w Rosję na skalę niespotykaną we współczesnej historii stosunków międzynarodowych. Trzon koalicji państw reagujących

[220] S. Kardaś, *Zabawa w kotka i myszkę – jak Rosja obchodzi sankcje*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa, marzec 2024 r., s. 7.

[221] Współczesny system ochrony praw człowieka opiera się nie tylko na normach materialnych, lecz także na rozwiniętych mechanizmach instytucjonalnych obejmujących monitoring, wczesne reagowanie oraz polityczną i ekspercką ocenę sytuacji w państwach dotkniętych kryzysem. Obejmuje to zarówno rozwiązania wypracowane w ramach misji długoterminowych monitorujących sytuację wewnętrzną państw, jak i reformowane mechanizmy Organizacji Narodów Zjednoczonych służące ocenie przestrzegania praw człowieka, a także działania zewnętrzne Unii Europejskiej, w których prawa człowieka i demokracja stanowią trwały punkt odniesienia dla polityki międzynarodowej. Zob. A. Hałaciński, *Misje długoterminowe OWE*, „Sprawy Międzynarodowe" 1995, nr 2, s. 164. Zob. też. F. J. Hampson, A*n Overview of the Reform of the UN Human Rights Machinery*, „Human Rights Law Review" 2007, nr 7(1), s. 7–27; A. Szmigielski, *Prawa człowieka i demokracja w centrum działań zewnętrznych Unii Europejskiej*, „Przegląd Zachodni" 2016, nr 1, s. 7–21.

stanowczo na agresję stanowiły demokracje zachodnie państwa członkowskie UE oraz m.in. USA, Kanada, Wielka Brytania, Japonia i Australia które wspólnie nałożyły na Rosję, szeroko zakrojone sankcje gospodarcze i finansowe. Restrykcje te objęły m.in. odłączenie rosyjskich banków od systemu SWIFT, zamrożenie aktywów Banku Centralnego Rosji i oligarchów, embargo lub ograniczenia na import rosyjskiej ropy, gazu i węgla, zakaz eksportu technologii (zwłaszcza zaawansowanych komponentów elektronicznych) do Rosji, a także sankcje personalne przeciw setkom osób wspierających reżim. Sankcje zostały skoordynowane tak, by zmaksymalizować presję - pakiety sankcyjne ogłaszano równolegle przez UE, USA i sojuszników, co zadało poważny cios rosyjskiej gospodarce. Celem tych działań było zarówno ukaranie agresora i osłabienie jego potencjału prowadzenia wojny, jak i obrona ładu międzynarodowego poprzez pokazanie, że naruszenie pokoju pociąga za sobą dotkliwe konsekwencje[222]. Rosja znalazła się pod najszerszym reżimem sankcyjnym we własnej historii, a zgodna postawa państw demokratycznych w tym zakresie stanowiła wyraz solidarnej obrony norm prawa międzynarodowego. Filarem odpowiedzi społeczności międzynarodowej okazało się także wsparcie udzielone Ukrainie - szereg państw i organizacji zaangażował się w pomoc polityczną, wojskową i humanitarną na rzecz ofiary agresji. Ponad 50 krajów w tym wszystkie państwa NATO oraz inni partnerzy przystąpiło do koalicji wspierającej obronę Ukrainy, koordynując dostawy broni i sprzętu wojskowego. Sprzęt o coraz większej wartości (od pocisków przeciwpancernych i obrony przeciwlotniczej po czołgi, systemy rakietowe, oraz myśliwce) przekazywany jest armii ukraińskiej, znacząco podnosząc jej zdolność do odparcia agresji. Równolegle udzielano szerokiej pomocy finansowej m.in. UE, USA, Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy zapewniły wielomiliardowe pakiety wsparcia makroekonomicznego, pomagając ustabilizować ukraińską gospodarkę w warunkach wojny. Nie mniej ważna była pomoc humanitarna: państwa sąsiednie (w tym Polska) i wielu innych członków ONZ przyjęło łącznie miliony uchodźców wojennych z Ukrainy, zapewniając schronienie i opiekę. Dostarczano też pomoc medyczną, żywnościową i techniczną dla ludności cywilnej dotkniętej działaniami wojennymi. Tego rodzaju wsparcie - dyplomatyczne, militarne, finansowe i humanitarne zwiększyło odporność Ukrainy i stanowiło zarazem wyraz

[222] Ibidem.

międzynarodowej solidarności w obronie porządku prawnego, w którym agresja nie może być tolerowana[223].

Treść rozdziału udzieliła odpowiedzi na postawione pytania badawcze i wykazała prawdziwość założonych hipotez. Ustalenia te mają istotne znaczenie dla dalszych części pracy. Przedstawione wnioski wzmacniają tezę o kluczowej roli poszanowania prawa międzynarodowego w utrzymaniu bezpieczeństwa globalnego oraz dostarczają podstaw do pogłębionej analizy konsekwencji agresji rosyjskiej dla międzynarodowego porządku prawnego i systemu bezpieczeństwa. W kolejnych rozdziałach możliwe będzie rozwinięcie podjętych zagadnień opierając się na wnioskach wypracowanych w niniejszym rozdziale.

[223] R. Kwiecień, *Agresja Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie: prawo międzynarodowe i polityka siły, czyli „co dzieje się teraz"* (ang. *The Aggression of the Russian Federation against Ukraine: International Law and Power Politics or 'What Happens Now'*), „Polish Review of International and European Law", t. 11, z. 1, 2022, s. 9–21.

ROZDZIAŁ II - JURYSDYKCJA MIĘDZYNARODOWEGO TRYBUNAŁU KARNEGO ORAZ ODPOWIEDZIALNOŚĆ REPARACYJNA FEDERACJI ROSYJSKIEJ

Jednym z zasadniczych forów rozliczenia odpowiedzialności karnej osób fizycznych za zbrodnie prawa międzynarodowego popełnione w związku z wojną rosyjsko-ukraińską jest Międzynarodowy Trybunał Karny, stały sąd karny powołany na podstawie Statutu Rzymskiego do orzekania w sprawach ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych oraz - w ograniczonym zakresie - zbrodni agresji[224]. MTK posiada ściśle określone kompetencje jurysdykcyjne zarówno pod względem zakresu przedmiotowego (*ratione materiae*), podmiotowego (*ratione personae*), terytorialnego (*ratione loci*), czasowego (*ratione temporis*) oraz podstaw prawnych (*ratione iuris*)[225]. Niniejszy rozdział omawia te pięć aspektów kompetencji MTK w kontekście zbrodni popełnianych w Ukrainie i odpowiada na postawiony problem badawczy**:** *2.1: Jak kształtuje się jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego w odniesieniu do zbrodni popełnianych na terytorium Ukrainy po 24 lutego 2022 roku, w szczególności w kontekście zasad komplementarności, jurysdykcji uniwersalnej oraz zakresu kompetencji Trybunału ratione personae, loci, temporis i materiae?* oraz odpowiadającemu powyższemu problemowi badawczemu hipotezę *2.1: Międzynarodowy Trybunał Karny*

[224] Powstanie Międzynarodowego Trybunału Karnego stanowiło przełomowy etap rozwoju międzynarodowego prawa karnego, gdyż oznaczało odejście od modelu doraźnych trybunałów tworzonych dla określonych konfliktów na rzecz stałego sądu o kompetencji do ścigania najpoważniejszych zbrodni prawa międzynarodowego. Dnia 17 lipca 1998 r. w Rzymie 120 państw przyjęło Statut Rzymski, przy 7 głosach przeciwnych (Stany Zjednoczone, Chiny, Irak, Izrael, Libia, Katar i Jemen tzn. galeria złoczyńców) i 21 wstrzymujących się, ustanawiając Międzynarodowy Trybunał Karny jako trwałą instytucję jurysdykcyjną właściwą do orzekania o odpowiedzialności osób fizycznych za zbrodnie o szczególnym ciężarze dla społeczności międzynarodowej. Zob. American Society of International Law, *Wyniki konferencji rzymskiej w sprawie Międzynarodowego Trybunału Karnego* (*Results of the Rome Conference for an International Criminal Court*), 1998 [online], [dostęp 9 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.asil.org/insights/volume/3/issue/10/results-rome-conference-international-criminal-court. Zob. też H. Kuczyńska, *Model oskarżenia przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*, Warszawa 2014; taż, *Dobór oskarżonych przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym: między zasadą oportunizmu a zasadą legalizmu* (ang. *Selection of Defendants before the ICC: Between the Principle of Opportunism and Legalism*), „Polish Yearbook of International Law", t. XXXIV, 2014, s. 187–224, zwł. s. 212–220.

[225] Statut Rzymski ustanowił mechanizm jurysdykcyjny właściwy dla najpoważniejszych zbrodni prawa międzynarodowego, oparty na ściśle określonych przesłankach wykonywania jurysdykcji oraz na zasadzie komplementarności wobec sądów krajowych. Zob. K. Karski, „Realizacja idei utworzenia międzynarodowego sądownictwa karnego", „Państwo i Prawo" 1993, z. 7. Zob. też. M. Płachta, „(Stały) Międzynarodowy Trybunał Karny: triumf idealizmu nad polityką?", „Palestra" 1998, nr 11–12. Zob. też M. Płachta, „Statut Stałego Międzynarodowego Trybunału Karnego: podstawowe zasady kompetencyjne, organizacyjne i procesowe", „Państwo i Prawo" 1998, z. 12. Zob. też. K. Wierzyńska, *Przesłanki dopuszczalności wykonywania jurysdykcji przez Międzynarodowy Trybunał Karny. Studium międzynarodowoprawne*, Warszawa 2016.

posiada jurysdykcję do ścigania zbrodni popełnianych w związku z agresją rosyjską na podstawie uznania przez Ukrainę jurysdykcji Trybunału, a zasada komplementarności i praktyka jurysdykcji uniwersalnej umożliwiają skuteczne uzupełnienie luk w ściganiu sprawców najpoważniejszych naruszeń prawa międzynarodowego, pomimo braku ratyfikacji Statutu Rzymskiego przez Federację Rosyjską i Ukrainę w dacie rozpoczęcia agresji.

2.1. Kompetencje *ratione materiae*

Statut Rzymski przyznaje MTK jurysdykcję w odniesieniu do czterech kategorii czynów uznanych za najpoważniejsze zbrodnie: ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych oraz zbrodni agresji[226]. Oznacza to, że Trybunał może badać i sądzić wyłącznie czyny mieszczące się w tych kategoriach, inne naruszenia prawa międzynarodowego (np. łamanie praw człowieka nieosiągające progu zbrodni przeciwko ludzkości) nie podlegają jego kompetencji[227].

[226] Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708, art. 5.

[227] W dniu 22 kwietnia 2026 r. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej podpisał ustawę z dnia 13 marca 2026 r. o ratyfikacji poprawek do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, przyjętych przez Zgromadzenie Państw-Stron Statutu w latach 2015, 2017 i 2019. Pierwsza z nich, określana jako poprawka norweska z 2015 r., dotyczy usunięcia art. 124 Statutu, który pozwalał państwu przystępującemu do Statutu czasowo wyłączyć jurysdykcję Trybunału w odniesieniu do zbrodni wojennych popełnionych na jego terytorium lub przez jego obywateli. Druga grupa zmian, określana jako poprawki belgijskie z 2017 r., rozszerza katalog zakazanych środków prowadzenia działań zbrojnych o stosowanie broni zawierającej czynniki mikrobiologiczne lub inne biologiczne albo toksyny, broni rażącej odłamkami niemożliwymi do wykrycia w ciele ludzkim za pomocą promieni rentgenowskich oraz broni laserowej przeznaczonej do powodowania trwałej ślepoty. Trzecia, tzw. poprawka szwajcarska z 2019 r., rozszerza definicję zbrodni wojennych popełnianych w niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych przez objęcie nią zamierzonego wykorzystywania głodzenia osób cywilnych jako metody prowadzenia działań wojennych. Ustawa ratyfikacyjna powstała jako projekt rządowy przyjęty przez Radę Ministrów w trybie obiegowym 8 stycznia 2026 r. i skierowany do Sejmu 13 stycznia 2026 r.; następnie została uchwalona przez Sejm 13 marca 2026 r. bez głosów przeciwnych i bez wstrzymujących się, po czym trafiła do Senatu, a po zakończeniu procedury parlamentarnej została podpisana przez Prezydenta i ogłoszona w Dzienniku Ustaw jako Dz.U. 2026 poz. 568. Zob. Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, *Trzy ustawy z podpisem Prezydenta RP*, 22 kwietnia 2026 r. [online], [dostęp 29 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/trzy-ustawy-z-podpisem-prezydenta-rp%2C119010; ustawa z dnia 13 marca 2026 r. o ratyfikacji poprawek do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonego w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., przyjętych przez Zgromadzenie Państw-Stron Statutu w dniu 26 listopada 2015 r. (rezolucja nr ICC-ASP/14/Res.2), w dniu 14 grudnia 2017 r. (rezolucja nr ICC-ASP/16/Res.4) oraz w dniu 6 grudnia 2019 r. (rezolucja nr ICC-ASP/18/Res.5), Dz.U. 2026 poz. 568 [online], [dostęp 29 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20260000568.

Zbrodnia ludobójstwa – zgodnie z Konwencją ONZ z 1948 r. i art. 6 Statutu Rzymskiego, ludobójstwo to czyny dokonane w zamiarze zniszczenia w całości lub w części określonej grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej[228]. MTK może rozpatrywać wyłącznie odpowiedzialność indywidualną sprawców domniemanego ludobójstwa, a nie samej Federacji Rosyjskiej jako państwa. Dotychczas Prokurator MTK nie postawił zarzutów ludobójstwa, koncentrując się na zbrodniach wojennych[229]. Niemniej istnieją przesłanki sugerujące możliwość popełnienia ludobójstwa przez siły rosyjskie o ile zostanie wykazane istnienie zamiaru zniszczenia tożsamości Ukraińców jako odrębnej grupy narodowej[230].

Zbrodnie przeciwko ludzkości – definiowane są w art. 7 Statutu Rzymskiego jako m.in. zabójstwa, tortury, deportacje, zgwałcenia popełnione w ramach rozległego lub systematycznego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej[231]. W realiach obecnej wojny dochodzi do zbiegu zbrodni wojennych ze zbrodniami przeciwko ludzkości[232].

Zbrodnie wojenne – od początku agresji odnotowano liczne przykłady zbrodni wojennych, rozumianych jako poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego w czasie konfliktu zbrojnego (art. 8 Statutu MTK)[233]. Należą do nich m.in. umyślne ataki na ludność cywilną, ataki na obiekty cywilne niebędące celami wojskowymi, zabójstwa jeńców, stosowanie zakazanych środków i metod walki itp[234].

---

[228] Rosyjska inwazja była propagandowo uzasadniana rzekomym „ludobójstwem" ludności rosyjskojęzycznej w Donbasie, co skłoniło Ukrainę do wniesienia skargi przeciw Rosji przed Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości. [Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Zarzuty ludobójstwa na podstawie Konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa (ang. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide)*, Ukraina przeciwko Federacji Rosyjskiej (Ukraine v. Russian Federation), sprawa wszczęta 26 lutego 2022 r., postanowienie o zastosowaniu środków tymczasowych z 16 marca 2022 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.icj-cij.org/case/182]

[229] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Nakazy aresztowania w sprawie sytuacji w Ukrainie (ang. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova)*, komunikat prasowy z 17 marca 2023 r. [online], [dostęp 22 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin

[230] Zob. podrozdział 5.1 niniejszej pracy.

[231] *Statut Rzymski MTK, art. 7.*

[232] Zob. podrozdział 4.2 niniejszej pracy.

[233] *Statut Rzymski MTK, art. 8.*

[234] Jedynym przepisem Statutu Rzymskiego zawierającym wyraźne odwołanie do prawa zwyczajowego jest art. 8, dotyczący zbrodni wojennych. W pozostałych regulacjach Statutu, w tym w przepisach określających prawo właściwe stosowane przez Trybunał, brak jest analogicznego, bezpośredniego odniesienia do zwyczaju międzynarodowego. Okoliczność ta jest postrzegana w doktrynie jako przejaw

Zbrodnie wojenne popełnione w Ukrainie są obszernie dokumentowane przez organy ukraińskie, organizacje pozarządowe i agendy międzynarodowe, co tworzy bazę dowodową dla działań MTK[235].

Zbrodnia agresji, ujęta w art. 8 bis Statutu Rzymskiego, polega na planowaniu, przygotowaniu, inicjowaniu lub wykonaniu przez osobę faktycznie zdolną do kierowania lub kontrolowania działań politycznych albo wojskowych państwa aktu agresji, który ze względu na swój charakter, wagę i skalę stanowi oczywiste naruszenie Karty Narodów Zjednoczonych. Zbrodnia ta została dodana do kompetencji MTK na mocy tzw. poprawek kampalskich (2010)[236] obowiązujących od 2018 r. (art. 8 bis Statutu)[237]. Agresja jest tzw. „zbrodnią kierowniczą" popełnianą wyłącznie przez najwyższych przywódców politycznych lub wojskowych, którzy faktycznie kontrolują działania państwa. W świetle art. 2 ust. 4 Karty Narodów Zjednoczonych, rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ ES-11/1 oraz dominującego stanowiska doktryny rosyjska inwazja z 24 lutego 2022 r. spełnia przesłanki aktu agresji. Jednakże MTK nie może sądzić zbrodni agresji w odniesieniu do działań Rosji, z uwagi na ograniczenia jurysdykcji zawarte w Statucie. Zgodnie z art. 15 bis Statutu[238] Trybunał nie może wykonywać jurysdykcji nad zbrodnią agresji popełnioną przez obywateli państwa, które nie jest stroną Statutu, lub na terytorium takiego państwa. Zarówno Federacja Rosyjska, jak i Ukraina nie były państwem – stroną Statutu Rzymskiego w 2022 r., (Ukraina stała się nim 1 stycznia 2025 r.) w związku z czym warunek ten uniemożliwia jurysdykcję Trybunału. Choć agresja formalnie należy do katalogu zbrodni podległych MTK (*ratione materiae*), w praktyce pozostaje poza zasięgiem Trybunału w tej konkretnej sytuacji, co oznacza brak możliwości osądzenia przez MTK najwyższych władz Rosji za sam fakt wywołania

świadomej, powściągliwej postawy państw-stron wobec prawa zwyczajowego jako źródła odpowiedzialności karnej jednostki w prawie międzynarodowym karnym. P. Grzebyk, *Zbrodnia agresji przeciwko Ukrainie: rola regionalnego prawa zwyczajowego* (ang. *Crime of Aggression against Ukraine: The Role of Regional Customary Law*), „Journal of International Criminal Justice" 2023, t. 21, nr 3, s. 441.

[235] Zob. podrozdział 4.1 niniejszej pracy.

[236] Poprawki do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, przyjęte w Kampali w dniach 10–11 czerwca 2010 r., Dz.U. z 2018 r. poz. 1753 (dalej: „Poprawki kampalskie"), w szczególności art. 8 bis oraz art. 15 bis i art. 15 ter Statutu Rzymskiego MTK.

[237] Zgromadzenie Państw Stron Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Aktywacja jurysdykcji Trybunału w odniesieniu do zbrodni agresji (ang. Activation of the jurisdiction of the Court over the crime of aggression)*, rezolucja ICC-ASP/16/Res.5, 14 grudnia 2017 r., pkt 1 [online], [dostęp 9 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/Resolutions/ASP16/ICC-ASP-16-Res5-ENG.pdf

[238] *Rzymski Statut MTK, art. 8 bis.*

nielegalnej wojny[239]. Zagadnienie odpowiedzialności za zbrodnię agresji zostało szczegółowo omówione w rozdziale III.

2.2. **Kompetencje *ratione personae***

Międzynarodowy Trybunał Karny jest sądem karnym powołanym do orzekania o odpowiedzialności indywidualnej osób fizycznych. Jurysdykcja podmiotowa MTK obejmuje zatem wszystkie osoby, bez względu na ich obywatelstwo czy status, które są podejrzane o popełnienie jednego z przestępstw należących do właściwości Trybunału[240]. W odróżnieniu od sądów międzypaństwowych (jak Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości), MTK nie sądzi państw, rządów ani organizacji, lecz wyłącznie jednostki - osoby fizyczne, które ukończyły 18 lat (art. 25 ust. 1 i art. 26 Statutu)[241]. W kontekście Ukrainy oznacza to, że każdy konkretny sprawca zbrodni wojennej, przeciwko ludzkości czy ludobójstwa popełnionych na terytorium Ukrainy od 2013 r. - niezależnie od tego, czy jest obywatelem Rosji, Ukrainy czy innego państwa może zostać pociągnięty do odpowiedzialności przed MTK. Zasada kompetencji personalnej MTK w odniesieniu do sytuacji ukraińskiej opiera się głównie na kryterium terytorialnym (o czym niżej), niemniej warto zauważyć, że Statut przewiduje dwa filary jurysdykcji: przez obywatelstwo państwa-strony (MTK może osądzić osobę będącą obywatelem kraju, który ratyfikował Statut) oraz przez miejsce popełnienia czynu (jeśli zbrodnia miała miejsce na terytorium państwa będącego stroną Statutu lub które zgodziło się na jurysdykcję)[242]. Ukraina ratyfikowała Statut Rzymski dnia 25 października 2024 r., przy czym Statut wszedł w życie w stosunku do Ukrainy dnia 1 stycznia 2025 r. Niezależnie od tego, jeszcze przed uzyskaniem statusu państwa-strony Ukraina – korzystając z mechanizmu deklaracji *ad hoc* przewidzianego w art. 12 ust. 3 Statutu – uznała jurysdykcję Międzynarodowego Trybunału Karnego w odniesieniu do zbrodni objętych Statutem popełnionych na jej terytorium w określonych ramach czasowych: po pierwsze w zakresie zbrodni przeciwko ludzkości związanych z wydarzeniami z okresu 21 listopada 2013 r.–22 lutego 2014 r. po drugie w zakresie zbrodni przeciwko ludzkości oraz zbrodni wojennych popełnianych od dnia 20 lutego 2014 r. bez określenia daty

[239] A. Zmarzły, *Jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego nad rosyjską „specjalną operacją wojskową" w Ukrainie – osądzenie „rosyjskiej wielkiej trojki"*, „Palestra" 2023, nr 7, s. 77–78.
[240] P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe prawo karne*, s. 79 – 81.
[241] H. Kuczyńska, *Model oskarżenia przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*…. s. 187–224.
[242] P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe…,* s. 79.

końcowej[243]. W konsekwencji, co do zasady, jurysdykcja Trybunału może obejmować sprawców niezależnie od ich narodowości, o ile czyn mieści się w jurysdykcji przedmiotowej i temporalnej MTK. Zasada ta dotyczy w szczególności obywateli Federacji Rosyjskiej, którzy popełniali czyny zabronione na terytorium ukraińskim – brak członkostwa Rosji w MTK nie chroni ich, ponieważ zbrodnia wydarzyła się na obszarze podlegającym jurysdykcji Trybunału. Analogicznie obywatele państw trzecich (np. Korei Północnej) podlegaliby jurysdykcji MTK, gdyby dopuścili się zbrodni w Ukrainie. Jurysdykcja terytorialna MTK ma charakter obiektywny, oznacza to, że międzynarodowemu prawu humanitarnemu i ewentualnej odpowiedzialności karnej przed Trybunałem podlegają w równym stopniu obywatele Ukrainy, w tym członkowie jej sił zbrojnych, jeśli dopuściliby się oni zbrodni wojennych na własnym terytorium (np. wobec jeńców wojennych czy cywilów). Aspekt równego podlegania normom prawa konfliktów zbrojnych przez stronę broniącą się wywołał szeroką, międzynarodową dyskusję w sierpniu 2022 r. po publikacji komunikatu Amnesty International. Organizacja ta zarzuciła wówczas wojskom ukraińskim stosowanie taktyki narażającej ludność cywilną, m.in. poprzez lokowanie oddziałów w rejonach zurbanizowanych i obiektach cywilnych[244]. Choć raport ten spotkał się z krytyką polityczną, z perspektywy prawnomiędzynarodowej przypomniał o fundamentalnej zasadzie: normy chroniące ofiary wojny obowiązują wszystkie strony konfliktu, a MTK zachowuje pełną kompetencję do badania i ścigania zbrodni niezależnie od przynależności państwowej sprawcy[245].

Najważniejszym aspektem *ratione personae* w działalności MTK jest zasada irrelewantności stanowiska urzędowego sprawcy. Zasada ta, zapisana w art. 27 Statutu, stanowi, iż żadne stanowisko państwowe ani immunitet nie chroni osoby przed odpowiedzialnością przed MTK[246]. Fakt bycia głową państwa, szefem rządu, ministrem

[243] Por. B. Krzan, *Kryzys ukraiński a perspektywy międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości karnej* (ang. *The Ukrainian Crisis and the Prospects for International Criminal Justice*), [w:] W. Czapliński, S. Dębski, R. Tarnogórski, K. Wierczyńska (red.), *Sprawa aneksji Krymu w świetle prawa międzynarodowego* (ang. *The Case of Crimea's Annexation under International Law*), Warszawa 2017, s. 293–310.

[244] Amnesty International, *Ukraina: Taktyka walki wojsk ukraińskich zagraża ludności cywilnej (ang. Ukraine: Ukrainian fighting tactics endanger civilians)*, 4 sierpnia 2022 r. [online], [dostęp 14 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tactics-endanger-civilians

[245] H. Kuczyńska, *Model oskarżenia przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*…. s. 187–224.

[246] W. A. Schabas, *Wprowadzenie do Międzynarodowego Trybunału Karnego* (ang. *An Introduction to the International Criminal Court*), Cambridge 2017, s. 76.

czy dowódcą wojskowym nie zwalnia od jurysdykcji Trybunału, a sprawowanie wysokiej funkcji publicznej nie może być powoływane jako okoliczność wyłączająca ściganie lub odpowiedzialność[247]. Ta fundamentalna norma odzwierciedlająca zasadę, iż nikt nie stoi ponad prawem i pozwala MTK oskarżać i ścigać nawet urzędujących prezydentów czy premierów. Znalazła ona zastosowanie m.in. w wydaniu przez MTK nakazów aresztowania dla prezydentów Sudanu Omara al-Baszira (2009 r.)[248] i Libii Muammara Kaddafiego (2011 r.)[249] a ostatnio Władimira Putina (2023 r.)[250]. Fakt, że MTK formalnie oskarżył urzędującą głowę państwa stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ, jest wymownym potwierdzeniem, iż immunitety szefów państw nie obowiązują przed tym sądem. Trybunał kieruje się przy tym przesłanką, że najpoważniejsze zbrodnie powinny być ścigane niezależnie od pozycji sprawcy. Praktyczna egzekucja tej zasady napotyka jednak na trudności natury prawno-międzynarodowej i politycznej. Pomimo, iż Statut Rzymski wyłącza możliwość powoływania się na stanowisko państwowe jako przeszkodę dla jurysdykcji MTK (art. 27) w prawie zwyczajowym, urzędujący szefowie państw, szefowie rządów i ministrowie spraw zagranicznych korzystają z immunitetu osobistego, który chroni ich przed aresztowaniem i ściganiem przez organy innych państw w okresie sprawowania urzędu. Dlatego też pojawia się pytanie: czy państwo-strona MTK jest zobowiązane aresztować głowę państwa na żądanie Trybunału, pomimo że zwyczajowo taka osoba korzysta z immunitetu? MTK w swoim orzecznictwie (sprawy al-Baszira) stwierdza, że tak - państwa członkowskie powinny wykonać nakaz aresztowania nawet urzędującego prezydenta państwa niebędącego stroną Statutu natomiast Rosja stanowczo utrzymuje, że wszelkie działania przeciw jej przywódcom

[247] P. Gaeta, Odpowiedzialność urzędowa i immunitety (ang. Official Capacity and Immunities), [w:] *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, red. A. Cassese, P. Gaeta, J.R.W.D. Jones, t. 1, Oxford 2002, s. 975.

[248] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Reguły postępowania i dowodowe (ang. Rules of Procedure and Evidence)*, przyjęte przez Zgromadzenie Państw Stron, wersja skonsolidowana 2013 r. [online], [dostęp 23 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf

[249] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Elementy zbrodni (ang. Elements of Crimes)*, przyjęte przez Zgromadzenie Państw Stron, wersja skonsolidowana 2011 r. [online], [dostęp 23 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf

[250] K.A.A. Khan KC, Prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Oświadczenie w sprawie wydania nakazów aresztowania wobec Władimira Putina i Marii Lwowej-Biełowej (ang. Statement of the Prosecutor on the issuance of arrest warrants against President Vladimir Putin and Ms Maria Lvova-Belova)*, 17 marca 2023 r. [online], [dostęp 23 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-karim-khan-kc-issuance-arrest-warrants-against-president-vladimir-putin

naruszałyby zasady immunitetu[251]. Państwa-Strony MTK są związane obowiązkiem pełnej współpracy, w tym wykonania nakazów aresztowania i przekazania osób poszukiwanych (art. 59 i 89 Statutu). Powoduje to jednak niejasność prawno-dyplomatyczną: prawo traktatowe obliguje do aresztowania, podczas gdy prawo zwyczajowe – w odniesieniu do urzędujących najwyższych przedstawicieli państwa – bywa przywoływane jako podstawa ochrony immunitetowej. W efekcie niektóre państwa (np. RPA) wyrażały wątpliwości co do możliwości zatrzymania W. Putina w razie jego wizyty, obawiając się konfliktu zobowiązań[252]. Inne zaś (np. Niemcy) publicznie zadeklarowały, że wykonają nakaz aresztowania, jeżeli nadarzy się ku temu okazja[253]. Jednocześnie praktyka dowodzi, że nawet państwo-strona Statutu może nie wykonać wniosku MTK: Mongolia – mimo członkostwa w MTK – nie zatrzymała W. Putina podczas jego wizyty, a MTK formalnie stwierdził niewykonanie obowiązku współpracy i skierował sprawę do Zgromadzenia Państw-Stron[254]. Zagadnienie skuteczności jurysdykcji MTK i dylematów politycznych państw-stron powróciło w listopadzie 2024 r., po wydaniu przez Trybunał nakazu aresztowania B. Netanjahu[255]. Sprawa ta wywołała zróżnicowane reakcje na arenie międzynarodowej w kontekście ewentualnego wykonania takiego zobowiązania. Wyjątkowo kategoryczne stanowisko zajęła Polska - na początku stycznia 2025 r. Rada Ministrów przyjęła specuchwałę, w której polski rząd zadeklarował zagwarantowanie „wolnego i bezpiecznego" udziału przedstawicieli Izraela w obchodach

[251] T. Lachowski, Odpowiedzialność Władimira Putina przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym, „Sprawy Międzynarodowe" 2023, t. 76, nr 2, s. 49–50.

[252] *BBC News, Dylemat Republiki Południowej Afryki wobec Putina: dlaczego aresztowanie rosyjskiego przywódcy stanowi problem (ang. South Africa's Putin dilemma: Why arresting the Russian leader is such a problem), 30 maja 2023 r. [online], [dostęp 27 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.bbc.com/news/world-africa-65759630*

[253] *The Kyiv Independent*, *Minister sprawiedliwości: Niemcy są zobowiązane do zatrzymania Putina i przekazania go MTK (ang. Justice Minister: Germany is obliged to detain Putin, hand him over to the ICC)*, 18 marca 2023 r. [online], [dostęp 23 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://kyivindependent.com/justice-minister-germany-is-obliged-to-detain-putin-hand-him-over-to-the-icc

[254] Międzynarodowy Trybunał Karny, Stwierdzenie na podstawie art. 87 ust. 7 Statutu Rzymskiego niewykonania przez Mongolię wniosku o współpracę w zakresie aresztowania i wydania Władimira Władimirowicza Putina oraz skierowanie sprawy do Zgromadzenia Państw-Stron (ang. *Finding under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by Mongolia with the request by the Court to cooperate in the arrest and surrender of Vladimir Vladimirovich Putin and referral to the Assembly of States Parties*), ICC-01/22-90, 24 października 2024 r. [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/0902ebd1809d1971.pdf.

[255] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Sytuacja w Państwie Palestyna: I Izba Przygotowawcza odrzuca zastrzeżenia Państwa Izrael dotyczące jurysdykcji i wydaje nakazy aresztowania wobec Benjamina Netanjahu i Joawa Galanta (ang. Situation in the State of Palestine: ICC Pre-Trial Chamber I rejects the State of Israel's challenges to jurisdiction and issues warrants of arrest for Benjamin Netanyahu and Yoav Gallant)*, 21 listopada 2024 r. [online], [dostęp 17 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/situation-state-palestine-icc-pre-trial-chamber-i-rejects-state-israels-challenges

80. rocznicy wyzwolenia obozu Auschwitz-Birkenau[256]. Deklaracja ta, *de facto* zapowiadająca zawieszenie obowiązku wykonania ewentualnego nakazu aresztowania na terytorium RP, wywołała reakcję MTK, w której Trybunał przypomniał, iż państwa-strony nie mogą jednostronnie decydować o zasadności nakazów, a wszelkie spory dotyczące funkcji sądowniczych i obowiązków współpracy są rozstrzygane wyłącznie przez sam Trybunał na mocy przepisów Statutu Rzymskiego[257]. W praktyce wyegzekwowanie aresztowania wysoko postawionych podejrzanych stanowi jedno z największych wyzwań MTK. Sam Trybunał nie dysponuje aparatem przymusu i zależny jest od woli i zdolności państw do zatrzymywania poszukiwanych osób. Rosja odmawia jakiejkolwiek współpracy. Z kolei sami ścigani ograniczają podróże do państw sprzyjających, by nie ryzykować aresztowania. Przykładowo prezydent al-Baszir przez wiele lat unikał aresztowania podróżując do państw afrykańskich sprzymierzonych z Sudanem, mimo nakazów MTK. Podobnie można przewidywać, że póki Putin sprawuje władzę i przebywa w Rosji lub innych niechętnych MTK krajach, wykonanie nakazu będzie nierealne. Sytuacja ta nie umniejsza jednak znaczenia samej zasady odpowiedzialności jednostek niezależnie od ich pozycji. Nakazy aresztowania wysyłają sygnał, że społeczność międzynarodowa uznaje dane osoby za podejrzane o najcięższe zbrodnie co przekłada się na izolację polityczną (np. ograniczenie wizyt zagranicznych) i piętno prawne, które może zostać zrealizowane w przyszłości. Historia pokazuje, że wielu wysoko postawionych zbrodniarzy prędzej czy później trafia przed wymiar sprawiedliwości, zwłaszcza po utracie stanowiska (jak serbski prezydent Slobodan Milošević czy liberyjski prezydent Charles Taylor, czy w ostatnim czasie prezydent filipin Rodrigo Duterte). W przypadku Ukrainy personalna jurysdykcja MTK jest zatem narzędziem pozwalającym formalnie sięgnąć po najwyższych decydentów, ustanawiając zasadę, że nawet głowa mocarstwa nuklearnego może zostać oskarżona za zbrodnie. Choć egzekucja takiego oskarżenia stoi pod znakiem zapytania, już samo jego istnienie stanowi precedens wzmacniający międzynarodowe praworządność i potencjalnie odstraszający innych przywódców od podobnych czynów.

[256] Rada Ministrów, Uchwała nr 3 Rady Ministrów z dnia 9 stycznia 2025 r. w sprawie planowanych uroczystości 80. rocznicy wyzwolenia Byłego Niemieckiego Nazistowskiego Obozu Koncentracyjnego i Zagłady Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, M.P. 2025 poz. 2321.

[257] Biuro Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Stanowisko w sprawie obowiązku współpracy państw-stron w kontekście oświadczenia władz Rzeczypospolitej Polskiej* (ang. *Statement on the obligation of States Parties to cooperate in the context of the declaration of the authorities of the Republic of Poland*), 10 stycznia 2025, akapit dotyczący wyłącznej kognicji z art. 119 Statutu Rzymskiego [online], [dostęp 16 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-cooperation-poland-10-january-2025

MTK realizuje zasadę indywidualizacji odpowiedzialności także poprzez koncepcję odpowiedzialności przełożonych (*ang. command responsibility*). Zgodnie z art. 28 Statutu, dowódcy wojskowi lub przełożeni cywilni mogą ponosić odpowiedzialność za zbrodnie popełnione przez podległe im osoby, jeżeli wiedzieli lub powinni byli wiedzieć o popełnianiu zbrodni, a nie podjęli wszelkich koniecznych i rozsądnych środków, aby im zapobiec lub ukarać sprawców. Odpowiedzialność ta ma charakter łączny z odpowiedzialnością bezpośrednich wykonawców oznacza to, że MTK może oskarżyć zarówno żołnierza, który dokonał zbrodni jak i jego dowódcę, który tolerował lub nie zapobiegł takiej zbrodni, mimo iż miał ku temu środki. Instytucja odpowiedzialności przełożonych (*ang. command responsibility*) będzie miała doniosłe znaczenie w sprawach ukraińskich, ponieważ umożliwia pociągnięcie do odpowiedzialności nie tylko bezpośrednich sprawców, lecz także ich przełożonych. Otwiera to drogę do rozliczania całych łańcuchów dowodzenia, a nie wyłącznie sprawców wykonawczych, co lepiej odpowiada strukturze zbrodni międzynarodowych, w których impuls decyzyjny, organizacyjny lub tolerowanie praktyk przestępczych jest ulokowane na poziomie dowódczym[258].

[258] Sprawa *Prokurator przeciwko Jean-Pierre Bemba Gombo* dotyczyła odpowiedzialności dowódcy za zbrodnie (w szczególności zabójstwa, zgwałcenia i grabieże) popełnione przez żołnierzy Ruchu Wyzwolenia Konga (MLC) na terytorium Republiki Środkowoafrykańskiej w latach 2002–2003. Izba Orzekająca III przyjęła odpowiedzialność oskarżonego na podstawie art. 28 lit. a Statutu, uznając, że jako osoba faktycznie sprawująca funkcję dowódcy wojskowego posiadał „efektywną kontrolę" nad podwładnymi, a ponadto nie podjął „wszystkich koniecznych i rozsądnych środków" w celu zapobieżenia zbrodniom lub ich ukarania; w uzasadnieniu szczegółowo zrekonstruowano elementy *command responsibility* (w tym standard „wiedział lub ze względu na okoliczności powinien był wiedzieć") i wskazano możliwość stosowania tej konstrukcji wobec przełożonych na różnych szczeblach łańcucha dowodzenia. Następnie Izba Apelacyjna uchyliła wyrok skazujący i uniewinniła oskarżonego, akcentując m.in. konieczność ścisłej oceny realnych, dostępnych przełożonemu środków w kontekście jego faktycznych możliwości oddziaływania na podwładnych.

[Międzynarodowy Trybunał Karny, *Wyrok na podstawie art. 74 Statutu w sprawie Prokurator przeciwko Jean-Pierre Bemba Gombo (ang. Judgment pursuant to Article 74 of the Statute)*, nr dok. ICC-01/05-01/08-3343, 21 marca 2016 r., pkt 170–188, w szczególności pkt 179 oraz pkt 184–185 [online], [dostęp 11 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2016_02238.PDF]

[Międzynarodowy Trybunał Karny, *Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie odwołania Jean-Pierre Bemba Gombo od „Judgment pursuant to Article 74 of the Statute" (ang. Judgment on the appeal of Mr Jean-Pierre Bemba Gombo against Trial Chamber III's "Judgment pursuant to Article 74 of the Statute")*, nr dok. ICC-01/05-01/08-3636-Red, 8 czerwca 2018 r., w szczególności rozważania dotyczące standardu „wszystkich koniecznych i rozsądnych środków" [online], [dostęp 23 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_02984.PDF]

Tak więc kompetencje *ratione personae* MTK umożliwiają objęcie ściganiem wszystkich potencjalnych sprawców zbrodni w Ukrainie od szeregowców po głowy państw. W sensie formalnym Trybunał nie uznaje żadnych immunitetów ani wyjątków. W sensie praktycznym jurysdykcja personalna MTK jest ograniczona koniecznością uzyskania fizycznej kontroli nad podejrzanymi, co wymaga współpracy państw. W realiach agresji rosyjskiej, najważniejsi podejrzani pozostają poza zasięgiem egzekucji chronieni przez państwo-agresora lub immunitety dyplomatyczne w państwach trzecich. Mimo to sam system prawny MTK przewiduje, iż żaden sprawca zbrodni nie może czuć się bezpieczny, a najwyższy urząd nie gwarantuje bezkarności.

2.3. Kompetencje *ratione loci*

Zgodnie z ogólną zasadą wyrażoną w art. 12 ust. 2 lit. a Statutu, MTK posiada jurysdykcję w odniesieniu do czynów popełnionych na terytorium państwa będącego stroną Statutu lub państwa, które uznało jurysdykcję Trybunału[259]. Jurysdykcja terytorialna jest zatem kluczowym łącznikiem prawnym umożliwiającym działanie MTK w danej sytuacji geograficznej[260]. W przypadku Ukrainy zastosowano właśnie to kryterium: Ukraina, choć do niedawna nie była państwem-stroną Statutu, skorzystała z możliwości złożenia deklaracji przyjmującą jurysdykcję MTK na swoim terytorium (art. 12(3) Statutu)[261]. Pierwsza taka deklaracja została złożona przez rząd ukraiński w kwietniu 2014 r. (ze skutkiem obejmującym okres od 21 listopada 2013 r. do 22 lutego 2014 r., czyli czas trwania rewolucji godności na Majdanie)[262]. Druga i kluczowa z

[259] P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe prawo karne*, s.62.

[260] W. A. Schabas, *Wprowadzenie do Międzynarodowego Trybunału Karnego* (ang. *An Introduction to the International Criminal Court*), Cambridge 2017, s. 81.

[261] Rosja nigdy nie uznała jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego z powodów zarówno politycznych, jak i doktrynalnych. W 2000 r. Federacja Rosyjska podpisała Statut Rzymski, ale nigdy go nie ratyfikowała, a w 2016 r. „wycofała" swój podpis spod traktatu. Moskwa utrzymuje, że MTK jest instrumentem politycznym Zachodu i że nie może ingerować w sprawy suwerennych mocarstw. Takie stanowisko jest konsekwencją rosyjskiej wizji prawa międzynarodowego, w której pierwszeństwo mają interesy państwa i zasada „suwerennej równości". W praktyce Rosja postrzega Trybunał podobnie jak Stany Zjednoczone - jako instytucję, której wyroki mogłyby podważać status mocarstwa - „jesteśmy mocarstwem i nie będziemy się poddawali jurysdykcji zewnętrznego organu" [A. Bodnar, Jak rozliczyć zbrodniarzy?, *Gazeta Wyborcza. Magazyn Świąteczny*, 5 marca 2022 r. [online], [dostęp 25 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28338896,jak-rozliczyc-zbrodniarzy.html]

[262] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Deklaracja Rady Najwyższej Ukrainy o uznaniu jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego (ang. Declaration of the Verkhovna Rada of Ukraine on the recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court)*, 9 kwietnia 2014 r. [online], [dostęp 12 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.icccpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJuristiction09-04-2014.pdf

punktu widzenia obecnej agresji deklaracja wpłynęła we wrześniu 2015 r. i rozszerzyła uznanie jurysdykcji MTK na czas nieokreślony, począwszy od 20 lutego 2014 r. Objęto nią całe terytorium Ukrainy. W efekcie Trybunał uzyskał mandat do badania zbrodni popełnionych w jakimkolwiek miejscu pod jurysdykcją Ukrainy od wskazanej daty[263]. Oznacza to, że każdy czyn zakwalifikowany jako ludobójstwo, zbrodnia przeciw ludzkości lub zbrodnia wojenna, do którego doszło na terytorium Ukrainy w jej uznanych międzynarodowo granicach od lutego 2014 r., podlega jurysdykcji miejscowej MTK[264]. W praktyce szczególne znaczenie ma tu kwestia Krymu i obszarów wschodniej Ukrainy kontrolowanych przez siły prorosyjskie lub bezpośrednio przez Federację Rosyjską. Aneksja Autonomicznej Republiki Krymu i Sewastopola w marcu 2014 r. oraz utworzenie samozwańczych „republik ludowych" w Donbasie (ługańskiej i donieckiej) rodziły pytania o to, czy terytoria te są objęte jurysdykcją MTK. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego, Krym oraz obwody doniecki i ługański pozostają integralną częścią Ukrainy, znajdującą się jedynie pod bezprawną okupacją/efektywną kontrolą Rosji lub wspieranych przez nią sił. MTK podziela ten pogląd: już w 2016 r. w raporcie prokurator Fatou Bensoudy stwierdzono, iż sytuacja na Krymie stanowi konflikt między Rosją a Ukrainą, a półwysep jest „okupowany" przez Rosję[265]. Konsekwencją takiej kwalifikacji jest traktowanie zbrodni popełnionych na Krymie jako zbrodni popełnionych na terytorium Ukrainy, co mieści się w ramach zadeklarowanej jurysdykcji. Federacja Rosyjska, nie uznając tej kwalifikacji, „wycofała" w 2016 r. swój podpis pod Statutu MTK dwa dni po publikacji raportu[266] w proteście przeciw nazwaniu jej działań „okupacją". Nie zmienia to jednak stanu prawnego: MTK uważa Krym oraz okupowaną część Donbasu za część terytorium Ukrainy, a zatem zbrodnie tam popełnione mogą być

[263] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Deklaracja Rządu Ukrainy o uznaniu jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego na podstawie art. 12 ust. 3 Statutu Rzymskiego MTK (ang. Declaration of the Government of Ukraine on the recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court under Article 12(3) of the Rome Statute)*, 8 września 2015 r. [online], [dostęp 22 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf

[264] H. Kuczyńska, Odpowiedzialność przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym za zbrodnie prawa międzynarodowego popełnione w czasie konfliktu w Ukrainie, „Palestra" 2022, nr 4, s. 9–10.

[265] *Biuro Prokuratora Międzynarodowego Trybunału Karnego, Sprawozdanie z działań w ramach wstępnej analizy spraw za 2016 r. (ang. Report on Preliminary Examination Activities 2016), 14 listopada 2016 r., § 169 [online], [dostęp 16 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf*

[266] *Sekretariat Organizacji Narodów Zjednoczonych, Notyfikacja Federacji Rosyjskiej o zamiarze nieprzystąpienia do Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego (ang. Russian Federation: Notification of the intention not to become a party to the Rome Statute of the International Criminal Court), C.N.886.2016.TREATIES-XVIII.10, 16 listopada 2016 r. [online], [dostęp 14 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2016/CN.886.2016-Eng.pdf*

objęte śledztwem MTK. Jurysdykcja terytorialna Trybunału rozciąga się również na inne regiony, które znalazły się pod rosyjską okupacją po 24 lutego 2022 r. (części obwodów chersońskiego, zaporoskiego, charkowskiego itd.), ponieważ pozostają one terytorium Ukrainy *de iure*[267]. Niezależnie do MTK, Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPCz), w swoich orzeczeniach wskazywał, że państwo dokonujące agresji ponosi odpowiedzialność za terytoria, nad którymi sprawuje faktyczną, efektywną kontrolę, mimo że obszary te nadal przynależą do państwa napadniętego. Podejście to zostało wyraźnie wyartykułowane przez Wielką Izbę Trybunału w Strasburgu zarówno w kontekście oceny rosyjskich działań zbrojnych w Gruzji[268] jak i okupacji ukraińskiego Krymu[269]. Powyższe orzecznictwo dowodzi systemowej spójności prawa międzynarodowego: nielegalne użycie siły i okupacja nie znoszą pierwotnego tytułu prawnego do terytorium. To z kolei utwierdza obiektywną podstawę dla MTK do egzekwowania swojej jurysdykcji na wszystkich zbrojnie zajętych obszarach państwa-strony Statutu Rzymskiego[270].

Jurysdykcja terytorialna MTK obejmuje także przestępstwa, których istotna część dokonuje się na terytorium objętym Statutem, nawet jeśli inne elementy zachowania zachodzą poza nim[271]. Przykładem są masowe deportacje ukraińskich dzieci i dorosłych do Rosji - choć końcowym miejscem przetrzymywania ofiar jest terytorium rosyjskie (poza jurysdykcją MTK), to sam akt uprowadzenia i przymusowego przesiedlenia rozpoczyna się na terytorium Ukrainy. Podobnie ostrzał rakietowy prowadzony z terytorium Rosji, ale uderzający w cele po stronie ukraińskiej, jest w sensie skutku przestępstwem popełnionym na terytorium Ukrainy. W prawie międzynarodowym

---

[267] Na początku 2026 roku Federacja Rosyjska okupowała 20% terytorium Ukrainy. [A. Wilk, P. Żochowski, *Czwarty rok wojny: stabilizacja frontu, pozory negocjacji* (ang. *The fourth year of the war: stabilization of the front, semblance of negotiations*), Ośrodek Studiów Wschodnich, 24 lutego 2026 [online], [dostęp 26 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2026-02-24/czwarty-rok-wojny-stabilizacja-frontu-pozory-negocjacji.

[268] Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Wyrok w sprawie Gruzja przeciwko Rosji (II) (ang. Judgment in the case of Georgia v. Russia (II))* [Wielka Izba], skarga nr 38263/08, 21 stycznia 2021 r. [online], [dostęp 12 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207757

[269] Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Decyzja w sprawie Ukraina przeciwko Rosji (dot. Krymu) (ang. Decision in the case of Ukraine v. Russia (re Crimea))* [Wielka Izba], skarga nr 20958/14, 14 stycznia 2021 r. [online], [dostęp 18 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207622

[270] [270] H. Kuczyńska, *Model oskarżenia przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*…. s. 187–224.

[271] M*iędzynarodowy Trybunał Karny, Decyzja w przedmiocie „Wniosku Prokuratora o rozstrzygnięcie w kwestii jurysdykcji na podstawie art. 19 ust. 3 Statutu" (ang. Decision on the 'Prosecution's Request for a Ruling on Jurisdiction under Article 19(3) of the Statute'), Izba Przygotowawcza I, Sytuacja w Ludowej Republice Bangladeszu / Republice Związku Mjanmy, nr dok. ICC-RoC46(3)-01/18-37, 6 września 2018 r., § 64–70 [online], [dostęp 19 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_04203.PDF*

karnym ugruntowała się doktryna, że częściowo transgraniczny charakter czynu nie pozbawia Trybunału jurysdykcji, o ile skutek zbrodniczy nastąpił na terytorium objętym Statutem. Potwierdziła to m.in. decyzja MTK dotycząca deportacji Rohingjów z Mjanmy do Bangladeszu (2018 r.), gdzie Trybunał przyjął właściwość, mimo że sprawcy działali na terenie państwa niebędącego stroną, ponieważ ofiary przekraczały granicę do państwa-strony, co czyniło przestępstwo dokonane w części na terytorium państwa-strony[272].

2.4. **Kompetencje *ratione temporis***

Jurysdykcja czasowa MTK wynika z art. 11 Statutu, zgodnie z którym Trybunał może sądzić jedynie zbrodnie popełnione po wejściu w życie Statutu (1 lipca 2002 r.) lub po wejściu w życie Statutu dla danego państwa[273]. Ponieważ Statut wszedł w życie dla poszczególnych państw w różnych datach w zależności od ratyfikacji, jurysdykcja czasowa jest z reguły prospektywna (nie działa wstecz przed datą ratyfikacji, chyba że państwo zadeklaruje inaczej)[274]. W przypadku Ukrainy, która początkowo nie ratyfikowała Statutu, zastosowanie miało szczególne rozwiązanie: państwo składające deklarację na podstawie art. 12 ust. 3 może dowolnie określić datę początkową, od której akceptuje jurysdykcję (nie wcześniej niż 2002 r.). Ukraina skorzystała z tej możliwości, retroaktywnie obejmując jurysdykcją MTK okres od 21 listopada 2013 r. (pierwsze protesty Euromajdanu). Pierwsza deklaracja pokrywała czasowo okres 21.11.2013 - 22.02.2014, czyli od wybuchu protestów do obalenia prezydenta Wiktora Janukowycza[275]. Druga deklaracja, z września 2015 r., rozszerzyła ramy czasowe od 20

[272] Decyzja Izby Przygotowawczej I z 6 września 2018 r. w sprawie *Bangladesh/Myanmar*. Trybunał uznał, że w świetle art. 12 ust. 2 lit. a Statutu Rzymskiego ma on jurysdykcję w sytuacjach, w których przynajmniej jeden istotny element zbrodni np. skutki przestępstwa lub jego część wykonawcza ma miejsce na terytorium państwa-strony. W ten sposób MTK stworzył precedensową wykładnię rozszerzającą zasięg swojej właściwości terytorialnej na przypadki o charakterze transgranicznym, co umożliwiło później badanie m.in. przestępstw popełnianych częściowo poza obszarem jurysdykcji Trybunału, lecz skutkujących na terytorium państwa będącego stroną Statutu. [Ibidem, § 64–70.]

[273] W. A. Schabas, *Wprowadzenie do Międzynarodowego Trybunału Karnego* (ang. *An Introduction to the International Criminal Court*), Cambridge 2017, s. 69.

[274] P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe prawo karne*, s. 81 – 82.

[275] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Deklaracja Rady Najwyższej Ukrainy o uznaniu jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego* (ang. *Declaration of the Verkhovna Rada of Ukraine on the recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court*), 9 kwietnia 2014 r. [online], [dostęp 12 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJuristiction09-04-2014.pdf

[275] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Deklaracja Rządu Ukrainy o uznaniu jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego na podstawie art. 12 ust. 3 Statutu Rzymskiego MTK* (ang. *Declaration of the Government of Ukraine on the recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court under Article 12(3) of the Rome Statute*), 8 września 2015 r. [online], [dostęp 22 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf

lutego 2014 r. aż do przyszłości (tj. bez daty końcowej). Tym samym od listopada 2013 r. do dziś obowiązuje zgoda Ukrainy na jurysdykcję MTK. Z punktu widzenia Trybunału oznacza to, że wszystkie zbrodnie popełnione w Ukrainie od końca 2013 r. aż do zakończenia agresji (i później) mogą być przedmiotem dochodzeń MTK, o ile mieszczą się w zakresie przedmiotowym i terytorialnym omówionym wyżej. Warto zauważyć, że decyzja Ukrainy o przyznaniu MTK jurysdykcji wstecz od 2013 r. była nietypowa (wiele państw czyniło to od „teraz w przód"), co świadczy o determinacji władz w Kijowie, by rozliczyć zbrodnie władz Janukowycza na Majdanie oraz późniejsze wydarzenia związane z rosyjską agresją. Gdyby Ukraina nie objęła deklaracją okresu Majdanu, MTK nie mógłby nigdy zbadać np. okoliczności krwawej pacyfikacji protestów w lutym 2014 r. (ponieważ państwo nie było stroną, a czyny te poprzedzały jakiekolwiek uznanie jurysdykcji), Tym samym, nie ma znaczenia, że Ukraina ratyfikowała Statut dopiero w 2024 r., gdyż jej wcześniejsze deklaracje skutecznie związały ją odnośnie do przeszłych i przyszłych zdarzeń.

2.5. **Kompetencje *ratione iuris***

Ostatnim z rozpatrywanych aspektów jest podstawa prawna, na której MTK opiera wykonywanie swoich kompetencji w odniesieniu do zbrodni popełnionych w Ukrainie. Fundamentem działania MTK jest Statut Rzymski z 1998 r., umowa międzynarodowa ustanawiająca Trybunał i szczegółowo regulująca warunki jego jurysdykcji oraz procedurę[276]. W przeciwieństwie do *ad hoc* powoływanych trybunałów (jak trybunały dla byłej Jugosławii czy Rwandy)[277] MTK może działać tylko w granicach wyznaczonych przez ten traktat. Nie ma też uniwersalnej jurysdykcji nad wszystkimi zbrodniami na świecie. Statut Rzymski przewiduje trzy podstawowe tryby wszczęcia sprawy (art. 13): (1) skierowanie przez państwo-stronę Statutu, (2) skierowanie przez Radę Bezpieczeństwa ONZ, działającą na mocy rozdz. VII Karty NZ, (3) działanie *proprio motu* Prokuratora, za uprzednią autoryzacją Izby Przygotowawczej MTK. W kontekście

[276] P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe prawo karne*, s. 83.

[277] K. Bachmann, *Historia Rwandy: Od monarchii do post-ludobójczej sprawiedliwości* (ang. *A History of Rwanda: From the Monarchy to Post-genocidal Justice*), Londyn 2023; K. Bachmann, A. Fatić, *Międzynarodowe trybunały karne ONZ: Transformacja bez sprawiedliwości?* (ang. *The UN International Criminal Tribunals: Transition without Justice?*), Londyn 2015; Zob, też. K. Bachmann, Jak pył na wietrze czy wiatr zmian? Wpływ międzynarodowych trybunałów karnych na narracje i ramy medialne (ang. *Like Dust before the Wind, or, the Winds of Change? The Influence of International Criminal Tribunals on Narratives and Media Frames*), „International Journal of Transitional Justice", t. 13, nr 2, 2019, s. 368–386.

Ukrainy nie doszło do skierowania sprawy przez RB ONZ, jako że Rosja (stały członek RB ONZ) zapowiedziała użycie weta przeciwko każdej rezolucji zmierzającej do oddania sytuacji ukraińskiej pod jurysdykcję MTK. Prokurator Karim Khan 28 lutego 2022 r. ogłosił, że wystąpi o zgodę Izby Przygotowawczej na wszczęcie śledztwa z urzędu[278] tego samego dnia grupa państw (ostatecznie 43) dokonała referencji sprawy Ukrainy do MTK[279], co pozwoliło pominąć procedurę zatwierdzenia śledztwa przez Izbę Przygotowawczą (skierowanie sytuacji w Ukrainie do MTK przez państwa-strony Statutu uprawnia Prokuratora do wszczęcia dochodzenia, bez konieczności uzyskiwania zgody sędziów).

Zasadniczą podstawą prawną dla jurysdykcji MTK w sprawie Ukrainy jest art. 12 ust. 3 Statutu Rzymskiego. Przepis ten stanowi, że państwo niebędące stroną Statutu może, składając odpowiednią deklarację do Sekretariatu Trybunału, uznać jurysdykcję MTK w odniesieniu do określonych przestępstw, tak jakby było stroną Statutu. W świetle prawa traktatowego taka deklaracja rodzi skutki analogiczne do ratyfikacji. Na podstawie art. 12 Statutu Rzymskiego Ukraina jest zobowiązana m.in. do przekazywania Trybunałowi dowodów, ułatwiania wizyt i śledztw na miejscu, oraz zatrzymywania i wydawania osób oskarżonych - o ile znajdą się pod jej kontrolą. Podstawy prawne odpowiedzialności badanych zbrodni znajdują się również w materialnych normach Statutu Rzymskiego. W prowadzonych postępowaniach będą miały zastosowanie definicje przestępstw z art. 6 (ludobójstwo), 7 (zbrodnie przeciwko ludzkości), 8 (zbrodnie wojenne)[280].

Ważnym elementem podstaw prawnych działania MTK jest zasada komplementarności (art. 17 Statutu), choć nie jest ona bezpośrednio kryterium

[278] Prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego K.A.A. Khan KC*, Oświadczenie w sprawie sytuacji w Ukrainie: „Zdecydowałem o wszczęciu śledztwa" (ang. Statement of ICC Prosecutor Karim A. A. Khan QC on the Situation in Ukraine: "I Have Decided to Proceed with Opening an Investigation"),* 28 lutego 2022 r. [online], [dostęp 24 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-i-have-decided-proceed-opening

[279] Prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego K.A.A. Khan KC*, Oświadczenie w sprawie sytuacji w Ukrainie: dodatkowe przekazania sprawy przez Japonię i Republikę Macedonii Północnej (ang. Statement of ICC Prosecutor Karim A. A. Khan QC on the Situation in Ukraine: Additional Referrals from Japan and the Republic of North Macedonia),* 11 marca 2022 r. [online], [dostęp 21 stycznia 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-additional-referrals-japan-and

[280] V. Navrotskyi, *Korelacja międzynarodowego prawa karnego i krajowego prawa karnego w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej* (ang. *Correlation of International Criminal Law and National Criminal Law in the Context of the Russian-Ukrainian War*), „Studia Iuridica Toruniensia", t. 34, nr 1, 2024, s. 93–114.

jurysdykcji, wpływa na dopuszczalność spraw. Zasada ta stanowi, że MTK jest sądem komplementarnym wobec jurysdykcji krajowej, tzn. działa jedynie wtedy, gdy państwa krajowe nie chcą lub nie są w stanie autentycznie prowadzić postępowań w sprawie danych zbrodni[281]. W przypadku Ukrainy oznacza to, że priorytet mają sądy ukraińskie w rozliczaniu zbrodni popełnionych na jej terytorium. Od 2014 r. Ukraina mimo trwającej agresji prowadzi szeroko zakrojone śledztwa krajowe. W połowie II kwartału 2026 r., Narodowa Policja Ukrainy prowadzi 200 tysięcy postępowań karnych dotyczących zbrodni wojennych popełnionych przez siły Federacji Rosyjskiej[282]. Równolegle, według danych przekazanych przez biuro Prokuratora Generalnego w sprawach prowadzonych na podstawie art. 438 kodeksu karnego Ukrainy ogłoszono 1 012 jako osoby podejrzane, akty oskarżenia skierowano do sądu wobec 742 osób, natomiast ukraińskie sądy skazały 202 rosyjskich wojskowych (w 19 przypadkach oskarżeni byli obecni podczas rozpraw)[283].

Skoro więc Ukraina sama wymierza sprawiedliwość, pojawia się pytanie: czy potrzebne jest jeszcze działanie MTK? Odpowiedź brzmi: tak, ponieważ komplementarność nie wyklucza równoległych działań, zwłaszcza gdy dotyczą innych osób lub innych szczebli odpowiedzialności. MTK koncentruje się zgodnie z polityką Biura Prokuratora na najpoważniejszych sprawcach, a więc na architektach i głównodowodzących poszczególnych zbrodni. Tymczasem Ukraina w praktyce może skazać jedynie tych sprawców, którzy wpadną w jej ręce. Najczęściej będą to szeregowi żołnierze ewentualnie oficerowie średniego szczebla schwytani na froncie. Najważniejsi oskarżeni rosyjscy generałowie, ministrowie, a tym bardziej prezydent są poza zasięgiem ukraińskiej jurysdykcji, zarówno z powodu immunitetów dyplomatycznych, jak i czysto fizycznego braku kontroli nad nimi. To właśnie tutaj kluczowe znaczenie ma MTK.

[281] K. Wierczyńska, *Przesłanki dopuszczalności wykonywania jurysdykcji przez Międzynarodowy Trybunał Karny. Studium międzynarodowoprawne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2016,. s. 86–115.

[282] *Ukrinform*, *Policja wszczęła niemal 200 tysięcy spraw dotyczących zbrodni wojennych rosyjskich żołnierzy* (ukr. *Поліція відкрила майже 200 тисяч справ щодо воєнних злочинів російських військових*), 14 lutego 2026 r. [online], [dostęp 17 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4091002-policia-vidkrila-majze-200-tisac-sprav-sodo-voennih-zlociniv-rosijskih-vijskovih.html Zob. też I. Marchuk, Krajowe działania rozliczeniowe w odpowiedzi na wojnę rosyjsko-ukraińską: ocena pierwszych procesów o zbrodnie wojenne w Ukrainie (ang. *Domestic Accountability Efforts in Response to the Russia–Ukraine War: An Appraisal of the First War Crimes Trials in Ukraine*), „Journal of International Criminal Justice", t. 20, nr 4, 2022, s. 787–803.

[283] Ibidem. Zob. też A. Kosylo, A. Dmytriv, *Implementacja i wykładnia definicji zbrodni międzynarodowych w krajowej jurysdykcji Ukrainy* (ang. *Implementation and Interpretation of the Definitions of International Crimes in the National Jurisdiction of Ukraine*), „Polish Yearbook of International Law", t. 43, 2023, s. 357–369.

Trybunał może wystawić za nimi listy gończe, tworząc mechanizm międzynarodowego ścigania, którego państwo ukraińskie nie byłoby w stanie samodzielnie zapewnić[284].

2.6. **Zasada jurysdykcji uniwersalnej**

Zasada jurysdykcji uniwersalnej stanowi normę prawa międzynarodowego zwyczajowego, zgodnie z którą każde państwo może, a wręcz powinno, ścigać sprawców najpoważniejszych zbrodni prawa międzynarodowego, niezależnie od miejsca popełnienia czynu oraz obywatelstwa sprawcy czy ofiary[285]. Ideę tę wyraża m.in. preambuła Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, przypominając, że „obowiązkiem każdego Państwa jest wykonywanie jurysdykcji karnej w stosunku do osób odpowiedzialnych za zbrodnie międzynarodowe"[286]. Historycznie koncepcja ta wywodzi się ze ścigania *hostis humani generis* „wrogów całej ludzkości" (pierwotnie piratów), a współcześnie obejmuje czyny jak ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości czy zbrodnie wojenne. W istocie społeczność międzynarodowa uznaje, że zbrodnie te godzą w uniwersalne wartości i porządek prawny całości społeczeństwa, toteż żadnemu państwu nie przysługuje wyłączność jurysdykcji w ich osądzeniu. Takie stanowisko potwierdza choćby Studium Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża z zakresu prawa zwyczajowego, stwierdzające, że państwa mają prawo przyznać swoim sądom jurysdykcję uniwersalną w odniesieniu do zbrodni wojennych[287]. W konsekwencji

[284] W marcu 2025 r. fiński sąd w Helsinkach skazał obywatela Federacji Rosyjskiej na karę dożywotniego pozbawienia wolności za zbrodnie wojenne popełnione w 2014 r. we wschodniej Ukrainie. Sprawa ta jest praktycznym przykładem wykorzystania jurysdykcji krajowej (w tym w ujęciu zbliżonym do jurysdykcji uniwersalnej) do ścigania zbrodni międzynarodowych popełnionych poza terytorium państwa sądzącego, w sytuacji gdy najważniejsi sprawcy pozostają poza zasięgiem organów Ukrainy. Przypadek ten pokazuje, że obok mechanizmu Międzynarodowego Trybunału Karnego państwa trzecie mogą realnie wspierać rozliczalność poprzez własne postępowania karne. [Sąd Rejonowy w Helsinkach, *Oskarżony skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności za zbrodnie wojenne popełnione w 2014 r. we wschodniej Ukrainie* (fin. *Vastaaja tuomittiin elinkautiseen vankeusrangaistukseen Itä-Ukrainassa vuonna 2014 tapahtuneista sotarikoksista*), 14 marca 2025 r. [online], [dostęp 19 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://tuomioistuimet.fi/karajaoikeudet/helsinginkarajaoikeus/fi/index/tiedotteet/2025/vastaajatuomittiinelinkautiseenvankeusrangaistukseenita-ukrainassavuonna2014tapahtuneistasotarikoksista.html]

[285] Precedensem w stosowaniu jurysdykcji uniwersalnej było aresztowanie Augusto Pinochet 10 października 1998 roku w Londynie na wniosek hiszpańskiego sędziego Baltasara Garzóna, oskarżenia dotyczyły łamania praw człowieka, w tym tortur i zaginięć podczas jego rządów w Chile (1973–1990). Zob. Amnesty International Polska, *10. rocznica aresztowania Augusto Pinocheta*, 16 października 2008 r. [online], [dostęp 8 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.amnesty.org.pl/10-rocznica-aresztowania-augusto-pinocheta/.

[286] *Statut Rzymski MTK, Preambuła, akapit 6.*

[287] J. M. Henckaerts, L. Doswald-Beck, *Zwyczajowe międzynarodowe prawo humanitarne. Tom I: Reguły* (ang. *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*), Cambridge 2005, s. 568–574 (zasady 156–158).

wiele państw wprowadziło do swoich porządków prawnych odpowiednie regulacje umożliwiające ściganie sprawców tych czynów bez względu na ich związek z danym państwem. Przykładowo, Polski Kodeks karny w art. 113 ustanawia tzw. zasadę represji wszechświatowej, pozwalającą stosować ustawę karną RP do cudzoziemca, który popełnił za granicą czyn podlegający ściganiu z mocy ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych[288]. Należy jednak podkreślić, że obowiązujący mechanizm jurysdykcyjny został uznany w doktrynie i praktyce za niewystarczający do adekwatnego ścigania zbrodni prawa międzynarodowego[289]. Jak wynika z najnowszych prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, konieczna jest dogłębna nowelizacja art. 113 k.k. W uzasadnieniu projektu zmian wskazano, że efektywna ochrona wartości uniwersalnych wymaga odejścia od dotychczasowego, blankietowego charakteru tego przepisu. Planowana zmiana ma na celu ukształtowanie jurysdykcji ekstraterytorialnej w taki sposób, aby umożliwić polskim organom ścigania pociąganie do odpowiedzialności sprawców najcięższych zbrodni międzynarodowych całkowicie niezależnie od obywatelstwa sprawcy oraz miejsca popełnienia czynu[290]. Stanowi to kluczowy krok w stronę pełnej implementacji zobowiązań wynikających ze Statutu Rzymskiego do polskiego porządku prawnego. Polska będąc stroną traktatów takich jak Konwencje Genewskie[291] Konwencja o ludobójstwie[292] czy konwencje antyterrorystyczne[293] przyjęła na siebie obowiązek ścigania tych zbrodni we własnym systemie prawnym, nawet jeśli zostały popełnione daleko od jej granic. Zasada jurysdykcji uniwersalnej nabrała szczególnego znaczenia w kontekście rosyjskiej agresji, już w pierwszych tygodniach szereg państw, zwłaszcza europejskich, ogłosiło wszczęcie dochodzeń w sprawie zbrodni

[288] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 383, art. 113.

[289] W praktyce jurysdykcji uniwersalnej kluczową przeszkodą nie jest samo istnienie podstawy ustawowej do ścigania zbrodni międzynarodowych, lecz możliwość skutecznego przezwyciężenia immunitetów jurysdykcyjnych osób pełniących funkcje państwowe. Jeżeli bowiem przyjąć szerokie rozumienie immunitetów także w sprawach dotyczących zbrodni międzynarodowych, wówczas jurysdykcja uniwersalna wobec najwyższych sprawców staje się instrumentem w znacznym stopniu symbolicznym. Zob. M. Biszczanik, *Niedopuszczalność immunitetu jurysdykcyjnego osób odpowiedzialnych za popełnienie zbrodni międzynarodowych w kontekście krajowych postępowań opartych na jurysdykcji uniwersalnej* (ang. *The Inadmissibility of Jurisdictional Immunity of Persons Responsible for the Commission of International Crimes in Terms of Domestic Universal Jurisdiction Proceedings*), „Polish Yearbook of International Law", t. 43, 2023, s. 311–321,

[290] Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego, *Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw wraz z uzasadnieniem*, 2025 r. [online], [dostęp 23 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/projekty-aktow-prawnych

[291] Konwencje genewskie o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r., Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171; 75 UNTS 31.

[292] Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalona w Paryżu dnia 9 grudnia 1948 r., Dz.U. z 1952 r. Nr 2, poz. 9; 78 UNTS 277.

[293] Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu bombowego terroryzmu, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 15 grudnia 1997 r., Dz.U. z 2004 r. Nr 117, poz. 1226; 2149 UNTS 256.

wojennych i pokrewnych zbrodni międzynarodowych, powołując się na jurysdykcję uniwersalną[294]. Polska należała do pionierów tych działań, prokurator generalny Zbigniew Ziobro 28 lutego 2022 r. zarządził wszczęcie śledztwa w sprawie agresji Rosji przeciwko Ukrainie oraz związanych z nią zbrodni[295]. Śledztwo to, prowadzone przez zespół prokuratorów w ramach Mazowieckiego Wydziału Zamiejscowego Prokuratury Krajowej, objęło zarówno sam czyn agresji jak i liczne czyny zakwalifikowane jako zbrodnie przeciwko ludzkości oraz zbrodnie wojenne popełniane w toku inwazji[296]. Podstawę prawną stanowią tu m.in. przepisy polskiego kodeksu karnego penalizujące agresję (art. 117 kk), zbrodnie wojenne (np. art. 122 i 123 kk) oraz zbrodnie przeciwko ludzkości (art. 118a kk, art. 125 kk) przy czym polska jurysdykcja opiera się właśnie na zasadzie uniwersalnej, skoro czyny te są ścigane niezależnie od obywatelstwa sprawców i ofiar oraz miejsca ich dokonania[297]. Polskie organy ścigania zgromadziły obszerny materiał dowodowy dotyczący rosyjskich zbrodni w Ukrainie. Przesłuchano ponad 3000 świadków głównie uchodźców wojennych, którzy znaleźli schronienie w Polsce i zidentyfikowano blisko 40 zdarzeń noszących znamiona konkretnych zbrodni wojennych[298]. Wśród badanych przestępstw znajdują się m.in. zabójstwa ludności cywilnej, ostrzały obiektów chronionych, umyślne niszczenie mienia, torturowanie jeńców oraz bezprawne deportacje ludności ukraińskiej. Polskim śledczym udało się ustalić tożsamość niektórych domniemanych sprawców, wskazano np. konkretnych dowódców rosyjskich odpowiedzialnych za tortury w tzw. obozach filtracyjnych dla

[294] *PBS Frontline, Czym są zbrodnie wojenne? Co warto wiedzieć, gdy Rosja jest oskarżana o okrucieństwa w Ukrainie (ang. What are war crimes? Here's what to know as Russia is accused of atrocities in Ukraine), 17 marca 2022 r. [online], [dostęp 1 lutego 2025 r.]. Dostępny: https://www.pbs.org/wgbh/frontline/article/what-are-war-crimes-russia-ukraine/*

[295] B. Krzan, *Polskie zaangażowanie w ściganie zbrodni międzynarodowych popełnionych w Ukrainie* (ang. *Polish Involvement in Prosecuting International Crimes Committed in Ukraine*), [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *Konflikt rosyjsko-ukraiński i zbrodnie wojenne: wyzwania dokumentowania i międzynarodowego ścigania* (ang. *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*), Routledge, Abingdon–New York 2025, s. 243–254 Zob. też *Prokuratura Krajowa, Komunikat o polskim i międzynarodowym śledztwie dotyczącym rosyjskiej inwazji na Ukrainę, 28 marca 2022 r. [online], [dostęp 4 lutego 2025 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/komunikat-o-polskim-i-miedzynarodowym-sledztwie-dotyczacym-rosyjskiej-inwazji-na-ukraine*

[296] Ibidem.

[297] *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 383, art. 113.*

[298] *Prokuratura Krajowa, Komunikat o polskim i międzynarodowym śledztwie dotyczącym rosyjskiej inwazji na Ukrainę, 28 marca 2022 r. [online], [dostęp 10 lutego 2025 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/komunikat-o-polskim-i-miedzynarodowym-sledztwie-dotyczacym-rosyjskiej-inwazji-na-ukraine*

ludności ukraińskiej[299]. Ściganie odbywa się w ścisłej współpracy międzynarodowej. W marcu 2022 r. z inicjatywy Polski, Ukrainy i Litwy przy wsparciu Agencji UE ds. Współpracy Organów Wymiaru Sprawiedliwości (Eurojust) powołano Wspólny Zespół Śledczy (ang. *Joint Investigation Team,* JIT) do badania zbrodni popełnianych w trakcie rosyjskiej agresji[300]. JIT umożliwia skoordynowane prowadzenie dochodzeń, wymianę informacji oraz dowodów między zainteresowanymi państwami, eliminując bariery prawne w transgranicznym gromadzeniu materiału dowodowego - więcej o JIT w podrozdziale 6.4.

W kontekście jurysdykcji uniwersalnej pojawia się pytanie o relację między działaniami państw (takich jak Polska), a jurysdykcją Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz zasadą komplementarności. Statut MTK wyraźnie stanowi, że Trybunał ma charakter komplementarny w stosunku do jurysdykcji krajowej. Oznacza to, iż priorytet w ściganiu zbrodni spoczywa na państwach, MTK może wkroczyć dopiero wtedy, gdy władze krajowe nie są zdolne lub nie chcą rzeczywiście przeprowadzić postępowania[301]. Zasada jurysdykcji uniwersalnej doskonale uzupełnia ten mechanizm. Państwa, korzystając ze swoich uprawnień uniwersalnych, podejmują wysiłek rozliczenia sprawców we własnych sądach, co odciąża MTK i realizuje założenie, że najpoważniejsze zbrodnie „nie mogą pozostać bezkarne" dzięki działaniom zarówno poszczególnych państw, jak i w ramach wzmocnionej współpracy międzynarodowej[302]. W przypadku Ukrainy obserwujemy właśnie taki podział ról: MTK skupia się na najwyższych rangą osobach i najokrutniejszych czynach, a równolegle setki innych zbrodni dokumentowane są przez organy ukraińskie oraz prokuratury krajów trzecich, takich jak Polska, Niemcy czy kraje bałtyckie, co zapewnia, że nawet sprawcy średniego i niższego szczebla mogą zostać osądzeni[303]. W praktyce model ten sprzyja sprzężeniu

[299] *TVN24, Wojna w Ukrainie. Zbrodnie wojenne Rosjan. Polska prokuratura zbiera dowody, 25 lutego 2023 r. [online], [dostęp 10 lutego 2025 r.]. Dostępny: https://tvn24.pl/polska/wojna-w-ukrainie-zbrodnie-wojenne-rosjan-polskaprokuratura-zbiera-dowody-st6776352.*

[300] *Prokuratura Krajowa, Komunikat o polskim i międzynarodowym śledztwie dotyczącym rosyjskiej inwazji na Ukrainę, 28 marca 2022 r. [online], [dostęp 11 lutego 2025 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/komunikat-o-polskim-i-miedzynarodowym-sledztwie-dotyczacym-rosyjskiej-inwazji-na-ukraine.*

[301] K. Wierzyńska, „Współpraca międzynarodowych trybunałów karnych z państwami w świetle praktyki", [w:] J. Nowakowska-Małusecka (red.), *Międzynarodowe i europejskie prawo karne – osiągnięcia, kierunki rozwoju, wyzwania*, Katowice 2015.

[302] P. Grenich, „Uniwersalna jurysdykcja a odpowiedzialność karna za zbrodnie wojenne", „PPUW" 2005, nr 3.

[303] Zob. B. Krzan, *Polskie zaangażowanie w ściganie zbrodni międzynarodowych popełnionych w Ukrainie…*

działań krajowych i międzynarodowych: organy ścigania poszczególnych państw gromadzą i zabezpieczają materiał dowodowy, który może być udostępniany Trybunałowi, w ramach wspólnego zespołu dochodzeniowo-śledczego funkcjonującego przy Eurojust. Równolegle współpraca dowodowa z Trybunałem nie wyklucza prowadzenia postępowań krajowych w razie spełnienia przesłanek jurysdykcyjnych. Polska, jako państwo-strona Statutu Rzymskiego, jest ponadto prawnie zobowiązana do współpracy z Trybunałem, w tym do wykonywania wniosków o aresztowanie i dostarczenie osób. W okresie polskiej prezydencji w Radzie Unii Europejskiej (I półrocze 2025 r.) kwestia rozliczeń zbrodni popełnionych w związku z wojną przeciwko Ukrainie była systematycznie podejmowana na forum spotkań ministrów sprawiedliwości, a jednocześnie rozwijana w formatach eksperckich, w tym podczas konferencji w Brukseli z udziałem ministra Adama Bodnara oraz prof. Philippe'a Sandsa[304].

Praktyka państw europejskich potwierdza, że jurysdykcja uniwersalna przestała mieć charakter wyłącznie deklaratywny, a stała się operacyjnym instrumentem ścigania najpoważniejszych zbrodni prawa międzynarodowego. W Niemczech i Niderlandach prowadzone są postępowania karne dotyczące czynów popełnionych przez członków tzw. Państwa Islamskiego wobec ludności jezydzkiej w Iraku i Syrii w 2014 r., kwalifikowanych jako ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości oraz zbrodnie wojenne. Obejmują one m.in. czyny polegające na zabójstwach, zniewoleniu, przemocy seksualnej, a także uprowadzaniu dzieci[305]. W Szwecji Hamid Nouri został zatrzymany po przylocie do Sztokholmu w 2019 r., a następnie skazany w 2022 r. na karę dożywotniego pozbawienia wolności za udział w egzekucjach i wymuszonych zaginięciach więźniów politycznych w Iranie w 1988 r[306]. W Szwajcarii Ousman Sonko,

[304] Ministerstwo Sprawiedliwości, *„Od Norymbergi do Hagi. W obronie sprawiedliwości dla Ukrainy". Seminarium w Brukseli z udziałem Ministra Adama Bodnara*, 26 marca 2025 r. [online], [dostęp 18 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/od-norymbergi-do-hagi-w-obronie-sprawiedliwosci-dla-ukrainy-seminarium-w-brukseli-z-udzialem-ministra-adama-bodnara.

[305] Doughty Street Chambers, *Niemiecki sąd wydaje drugi wyrok skazujący za ludobójstwo wobec członka ISIS w związku z zniewoleniem i wykorzystywaniem jezydzkiej kobiety w Syrii* (*ang. German Court Hands Down Second Genocide Conviction against ISIS Member following Enslavement and Abuse of Yazidi Woman in Syria*), 28 lipca 2022 r. [online], [dostęp 31 marca 2026 r.]. Dostępny: https://www.doughtystreet.co.uk/news/german-court-hands-down-second-genocide-conviction-against-isis-member; M. Capacci, *Niderlandy otworzą pierwszy proces dotyczący zbrodni przeciwko Jezydom* (ang. *Netherlands to Open First Trial on Crimes against Yazidis*), *JusticeInfo*, 22 maja 2023 r. [online], [dostęp 31 marca 2026 r.]. Dostępny: https://www.justiceinfo.net/en/117090-netherlands-to-open-first-trial-on-crimes-against-yazidis.html.

[306] Amnesty International, *Skazanie byłego irańskiego urzędnika za udział w masakrach więziennych z 1988 r. historycznym krokiem ku sprawiedliwości* (ang. *Iran: Conviction of former Iranian official over involvement in 1988 prison massacres landmark step towards justice*), 14 lipca 2022 r. [online], [dostęp

były minister spraw wewnętrznych Gambii, został zatrzymany w 2017 r. po zawiadomieniu złożonym przez TRIAL International; jego proces przed Federalnym Sądem Karnym rozpoczął się 8 stycznia 2024 r., a 15 maja 2024 r. został uznany za winnego wielokrotnych zabójstw, tortur i bezprawnych pozbawień wolności jako zbrodni przeciwko ludzkości i skazany na 20 lat pozbawienia wolności[307].

Uzupełnieniem krajowych postępowań opartych na jurysdykcji uniwersalnej może być Konwencja Lublana–Haga z 2023 r., której celem jest usprawnienie wzajemnej pomocy prawnej i ekstradycji w sprawach ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych oraz innych zbrodni prawa międzynarodowego. Nie tworzy ona jednak nowego sądu ani mechanizmu kompensacyjnego, lecz wzmacnia współpracę między państwami w postępowaniach krajowych[308].

2.7. **Odpowiedzialność państwowa Federacji Rosyjskiej**

Przedmiotem niniejszej pracy jest kwestia odpowiedzialności za zbrodnie prawa międzynarodowego w świetle prawa karnego. Dla pełnego uchwycenia charakteru i kontekstu prowadzonych rozważań konieczne jest jednak odniesienie się także do

15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/07/iran-conviction-of-former-iranian-official-over-involvement-in-1988-prison-massacres-landmark-step-towards-justice/; zob. też JURIST, *Szwedzki Sąd Najwyższy utrzymuje wyrok dożywotniego pozbawienia wolności wobec byłego irańskiego urzędnika skazanego za naruszenia praw człowieka* (ang. *Sweden Supreme Court upholds life sentence of former Iran official convicted of human rights abuses*), 7 marca 2024 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.jurist.org/news/2024/03/sweden-supreme-court-upholds-guilty-verdict-for-former-iran-official-convicted-of-human-rights-abuses/.

[307] Federalny Sąd Karny Szwajcarii, *Izba Karna Federalnego Sądu Karnego skazuje byłego ministra spraw wewnętrznych Gambii na karę 20 lat pozbawienia wolności za zbrodnie przeciwko ludzkości* (niem. *Die Strafkammer des Bundesstrafgerichts verurteilt den ehemaligen Innenminister Gambias wegen Verbrechen gegen die Menschlichkeit zu einer Freiheitsstrafe von 20 Jahren*), 15 maja 2024 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.bstger.ch/de/media/comunicati-stampa/2024/2024-05-15/1404.html; zob. też TRIAL International, *Sprawa Ousmana Sonki: drugi proces dotyczący zbrodni przeciwko ludzkości w Szwajcarii rozpocznie się w styczniu 2024 r.* (ang. *Ousman Sonko case: the second trial for crimes against humanity in Switzerland to take place in January 2024*), 3 listopada 2023 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://trialinternational.org/latest-post/ousman-sonko-case-the-second-trial-for-crimes-against-humanity-in-switzerland-to-take-place-in-january-2024/.

[308] Rząd Republiki Słowenii, *Konwencja Lublana–Haga w sprawie międzynarodowej współpracy w ściganiu zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych i innych zbrodni międzynarodowych* (ang. *Ljubljana–The Hague Convention on International Cooperation in the Investigation and Prosecution of the Crime of Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes and other International Crimes*), 26 maja 2023 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZEZ/projekti/MLA-pobuda/The-Ljubljana-The-Hague-MLA-Convention.pdf.

zagadnienia odpowiedzialności reparacyjnej[309]. Niniejszy podrozdział ma charakter uzupełniający, stanowiąc tło dla zasadniczej części opracowania i służy jedynie zarysowaniu problematyki odpowiedzialności reparacyjnej, bez podejmowania jej pogłębionej analizy, która wymagałaby osobnej rozprawy w celu pełnego ujęcia.

Prawo zwyczajowe przewiduje, iż każde państwo, które popełnia czyn międzynarodowo bezprawny, ma obowiązek pełnego naprawienia wynikłej z tego działania szkody[310]. Zasada ta została ugruntowana w orzecznictwie - m.in. w sprawie fabryki w Chorzowie, gdzie Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej w 1928 r. stwierdził, że naprawienie szkody powinno *„wymazać wszystkie konsekwencje czynu bezprawnego"*[311]. Właśnie to rozstrzygnięcie, zapadłe na tle sporu polsko-niemieckiego, ukształtowało współczesny model odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie międzynarodowym publicznym, wykluczając jednocześnie możliwość powoływania się przez państwo na prawo wewnętrzne w celu uniknięcia wypłaty reparacji. W ujęciu artykułów Komisji Prawa Międzynarodowego o odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowo bezprawne obowiązek pełnego naprawienia szkody obejmuje restytucję, odszkodowanie i satysfakcję, stosowane pojedynczo albo łącznie. W kontekście rosyjskiej agresji restytucja oznaczałaby przede wszystkim przywrócenie stanu zgodnego z prawem, w tym zakończenie okupacji, odszkodowanie - kompensację szkód materialnych i niematerialnych, a satysfakcja - formy uznania naruszenia, przeprosiny lub inne środki symboliczne i deklaratoryjne.

W kontekście agresji Rosji mamy do czynienia z naruszeniem *ius ad bellum*, tj. zakazu użycia siły zbrojnej przeciwko integralności terytorialnej i suwerenności innego państwa (art. 2 ust. 4 Karty ONZ). W świetle tego, państwo dokonujące aktu agresji

---

[309] J. Kranz, *Rosyjskie zbrodnie w Ukrainie: między winą a odpowiedzialnością* (ang. *Russian Crimes in Ukraine: Between Guilt and Responsibility*), „Polish Yearbook of International Law", t. XLII, 2022, s. 40–41.

[310] Komisja Prawa Międzynarodowego ONZ, *Artykuły o odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowo bezprawne* (ang. *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*), 2001 r., art. 31; tekst w załączniku do rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ 56/83 [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf.

[311] Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej, *Sprawa Fabryki w Chorzowie (roszczenie odszkodowawcze) – meritum* (ang. *Factory at Chorzów (Claim for Indemnity) (The Merits)*), Niemcy przeciwko Polsce, wyrok nr 13, Series A nr 17, 13 września 1928 r., s. 47 [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://files.pca-cpa.org/pcadocs/bi-c/1.%20Investors/4.%20Legal%20Authorities/CA327.pdf. Zob. szerzej: A. Zbaraszewska, *Odpowiedzialność państwa za czyny międzynarodowo bezprawne*, Poznań 2018; W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 2014, s. 721 i n.

ponosi odpowiedzialność za wszelkie wynikłe szkody i zobowiązane jest do ich naprawienia na rzecz państwa-ofiary oraz poszkodowanych podmiotów. Prawo konfliktów zbrojnych i międzynarodowe prawo humanitarne również przewidują obowiązek rekompensaty. Przykładowo, art. 91 Protokołu dodatkowego I do konwencji genewskich (1977) stanowi, że państwo naruszające postanowienia prawa humanitarnego *„będzie zobowiązane do wypłacenia odszkodowania"*[312]. Federacja Rosyjska jest stroną Protokołu dodatkowego I do konwencji genewskich, a w 2019 r. wycofała jedynie deklarację uznającą kompetencję Międzynarodowej Komisji Humanitarnej ds. Ustalania Faktów na podstawie art. 90 Protokołu I. Nie uchyla to związania Rosji normami Protokołu I, w tym art. 91, ani zwyczajową zasadą odpowiedzialności państwa za naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego. Dotyczy to m.in. zbrodni wojennych popełnianych przez siły rosyjskie na ludności cywilnej, ataków na obiekty chronione, czy zniszczenia mienia bez konieczności wojskowej, wszystkie te czyny generują (obok odpowiedzialności karnej) odpowiedzialność odszkodowawczą państwa. Również naruszenia praw człowieka w trakcie konfliktu mogą rodzić roszczenia odszkodowawcze na gruncie prawa międzynarodowego. Orzecznictwo potwierdza obowiązek reparacji za bezprawną agresję i towarzyszące jej czyny. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS) w wyroku w sprawie *Demokratyczna Republika Konga przeciw Ugandzie* (2005) uznał Ugandę za odpowiedzialną naruszenia suwerenności DR Konga i pogwałcenia prawa humanitarnego podczas okupacji prowincji Ituri, i w 2022 r. przyznał DR Konga łącznie 325 mln USD odszkodowania od Ugandy za szkody wyrządzone konfliktem[313]. Podobnie, w sprawie Nikaragua przeciw USA (1986) MTS stwierdził, że USA naruszyły zakaz użycia siły wspierając zbrojnie kontrrewolucję w Nikaragui, co rodziło obowiązek naprawienia szkód (choć postępowanie zakończyło się bez wypłaty odszkodowań z powodu wycofania skargi przez nowy rząd Nikaragui w 1991 r.)[314]. Innym przykładem jest postępowanie przed Komisją Roszczeń Erytrea–

[312] Protokół dodatkowy I do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175, art. 91.

[313] Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Działania zbrojne na terytorium Konga (Demokratyczna Republika Konga przeciwko Ugandzie), Reparacje* (ang. *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Reparations*), wyrok z 9 lutego 2022 r., I.C.J. Reports 2022, s. 405–408 [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20220209-JUD-01-00-EN.pdf

[314] Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Działalność wojskowa i paramilitarna w Nikaragui i przeciwko niej (Nikaragua przeciwko Stanom Zjednoczonym Ameryki), meritum* (ang. *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits*), wyrok z 27 czerwca 1986 r., I.C.J. Reports 1986, s. 14 [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf

Etiopia powołaną po wojnie granicznej z lat 1998–2000. W orzeczeniu z 19 grudnia 2005 r. Komisja stwierdziła, że Erytrea naruszyła zakaz użycia siły z art. 2 ust. 4 Karty Narodów Zjednoczonych, rozpoczynając 12 maja 1998 r. działania zbrojne i zajmując Badme, co przesądzało o jej odpowiedzialności odszkodowawczej. W orzeczeniu końcowym z 17 sierpnia 2009 r. Komisja określiła wysokość należnej Etiopii kompensacji, przyznając jej łącznie 174 036 520 dolarów amerykańskich za szkody wojenne[315]. Te precedensy pokazują, że w praktyce międzynarodowej państwa-agresorzy byli w różnych formach zobowiązywani do wypłaty reparacji. Praktyka historyczna również potwierdza odpowiedzialność odszkodowawczą agresorów. Po II wojnie światowej na państwa Osi nałożono obowiązki reparacyjne w traktatach pokojowych - Włochy musiały wypłacić odszkodowania Grecji i Jugosławii, a Niemcy, mimo że ich bezpośrednie reparacje wobec aliantów zostały ograniczone ze względu na plan Marshalla[316] przekazały mienie i środki w ramach podziału stref okupacyjnych, a później wypłacały świadczenia ofiarom Holokaustu[317]. Współcześnie najbardziej znany mechanizm reparacyjny dotyczył Iraku po inwazji na Kuwejt (1990). Rada Bezpieczeństwa ONZ, działając na mocy rozdziału VII Karty, utworzyła w 1991 r. Komisję Odszkodowawczą ONZ (UNCC), która rozpatrzyła roszczenia przeciw Irakowi i przyznała poszkodowanym ok. 52,4 mld USD odszkodowań finansowanych z dochodów ze sprzedaży irackiej ropy. Irak pokonany militarnie i objęty sankcjami

[315] Stały Trybunał Arbitrażowy, *Komisja Roszczeń Erytrea–Etiopia, Częściowy wyrok: jus ad bellum – roszczenia Etiopii 1–8* (ang. *Eritrea–Ethiopia Claims Commission, Partial Award: Jus Ad Bellum – Ethiopia's Claims 1–8*), 19 grudnia 2005 r., Reports of International Arbitral Awards (RIAA), t. XXVI, s. 457–469 [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXVI/457-469.pdf

[316] W polskim dyskursie polityczno-prawnym do dzisiaj powraca kwestia niezakończonego procesu reparacji i zadośćuczynienia ze strony państwa niemieckiego za zbrodnie i gigantyczne zniszczenia z okresu II wojny światowej. Wyrazem aktualności tego problemu było m.in. stanowisko, które zaprezentował D. Tusk, Prezes Rady Ministrów, podczas XVI polsko-niemieckich konsultacji międzyrządowych w lipcu 2024 r. Polski premier stanowczo podkreślił wówczas, że chociaż w ocenie rządu niemieckiego kwestia reparacji uchodzi za formalnie i prawnie zamkniętą (na mocy wcześniejszych traktatów), to w sensie historycznym, moralnym i materialnym zadośćuczynienie Polsce i żyjącym ofiarom wciąż nie zostało w pełni zrealizowane i wymaga od Berlina adekwatnych działań. Złożoność tego zagadnienia w szczególności dylemat relacji między reparacjami międzypaństwowymi w formule poczdamskiej a ewentualnymi roszczeniami w świetle współczesnego prawa międzynarodowego stanowi od lat przedmiot dogłębnych analiz polskiej doktryny, w tym w szczególności fundamentalnych opracowań badawczych J. Barcza. Zob. kompleksowe analizy prawne tego problemu w literaturze polskiej, m.in.: J. Barcz, J. Kranz, Reparacje od Niemiec po drugiej wojnie światowej w świetle prawa międzynarodowego. Aspekty prawa i praktyki, Warszawa 2019; oraz monografię J. Barcz, Sprawy polskie podczas Konferencji „2+4". Potwierdzenie granicy polsko-niemieckiej i odszkodowania od Niemiec Warszawa 2021.

[317] J. Farquharson, Plan Marshalla a brytyjska polityka wobec reparacji od Niemiec w latach 1947–1949 (ang. *Marshall Aid and British Policy on Reparations from Germany, 1947–1949*), „Review of International Studies", t. 22, nr 4, 1996, s. 361–379.

ostatecznie podporządkował się temu mechanizmowi, a ostatnie transze należności wypłacono w 2021 r[318]. Przypadki te pokazują, że skuteczne wyegzekwowanie reparacji jest możliwe, lecz wymaga współdziałania społeczności międzynarodowej oraz odpowiednich środków nacisku na państwo-agresora. W kontekście Rosji uzyskanie takiej współpracy jest znacznie trudniejsze z uwagi na status Rosji jako stałego członka RB ONZ z prawem weta oraz mocarstwa nuklearnego. Niemniej, społeczność międzynarodowa podejmuje działania na rzecz pociągnięcia Rosji do odpowiedzialności cywilnej.

Zgromadzenie Ogólne ONZ w specjalnej sesji nadzwyczajnej uchwaliło Rezolucję ES-11/5 z 14 listopada 2022 r. „Działania na rzecz realizacji środków naprawczych i reparacyjnych w związku z agresją przeciwko Ukrainie" *(ang. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine)*, w której uznało potrzebę ustanowienia międzynarodowego mechanizmu odszkodowawczego we współpracy z Ukrainą oraz zarekomendowało utworzenie międzynarodowego rejestru szkód dokumentującego straty wyrządzone przez Rosję[319]. Rezolucja ta przyjęta większością 94 państw przy 14 przeciw (w tym m.in. Rosja, Białoruś, Syria, Korea Płn.) i 73 wstrzymujących się, stwierdza, że Rosja musi ponieść konsekwencje prawne wszystkich swoich bezprawnych działań, łącznie z obowiązkiem zadośćuczynienia za wyrządzone szkody. Choć rezolucje ZO ONZ nie mają mocy wiążącej, akt ten stanowi polityczno-prawną podstawę dalszych działań i wskazuje wolę społeczności międzynarodowej, aby pociągnąć agresora do odpowiedzialności cywilnej oraz stworzyć ku temu odpowiednie instrumenty. W odpowiedzi na te wezwania Ukraina i państwa sprzymierzone podjęły szereg inicjatyw, które mają wypełnić lukę pozostawioną przez niemożność działania Rady Bezpieczeństwa. Poniżej omówiono trzy kluczowe elementy rodzącego się mechanizmu kompensacyjnego: Rejestr Szkód, inicjatywy powołania międzynarodowej komisji odszkodowawczej oraz kwestie zamrożonych aktywów rosyjskich jako potencjalnego źródła reparacji.

[318] Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Irak zakończył wypłatę reparacji za inwazję na Kuwejt, dokonując ostatniej płatności w wysokości 52,4 mld USD* (ang. *Iraq completes reparations for invasion of Kuwait, with final payment of $52.4 billion*), 9 lutego 2022 r. [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://news.un.org/en/story/2022/02/1111632

[319] Zgromadzenie Ogólne ONZ, *Rezolucja ES-11/5 „Dalsze działania na rzecz środków naprawczych i reparacji za agresję przeciwko Ukrainie"* (ang. *Furtherance of Remedy and Reparation for Aggression against Ukraine*), A/RES/ES-11/5, 14 listopada 2022 r. [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://undocs.org/en/A/RES/ES-11/5.

2.7.1. ***Rejestr Szkód***

Pierwszym instrumentem instytucjonalnym służącym dokumentowaniu roszczeń odszkodowawczych jest Rejestr Szkód wyrządzonych agresją Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie (ang. *Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation Against Ukraine*). Podstawę prawną Rejestru stanowi Rezolucja Komitetu Ministrów Rady Europy z 12 maja 2023 r., która ustanowiła tzw. Poszerzone Porozumienie Częściowe w sprawie Rejestru Szkód[320]. Porozumienie to jest otwarte poza państwami członkowskimi Rady Europy - mogą do niego przystąpić również inne państwa zainteresowane. W momencie ustanowienia inicjatywę poparło 37 z 46 państw członkowskich Rady Europy oraz Unia Europejska, Kanada, Japonia i USA[321]. Ostatecznie do Rejestru przystąpiło łącznie 44 państwa jako pełnoprawni uczestnicy oraz dodatkowo 4 państwa jako obserwatorzy[322]. Funkcje Rejestru Szkód zostały wyraźnie określone w statucie załączonym do rezolucji Rady Europy. Mandat Rejestru sprowadza się do gromadzenia dokumentacji dotyczącej szkód spowodowanych agresją Rosji, Rejestr ma stanowić zapis w formie dokumentacyjnej dowodów oraz informacji o roszczeniach dotyczących szkody, straty lub uszczerbku doznanych przez wszystkie poszkodowane podmioty - osoby fizyczne, osoby prawne oraz samo państwo Ukraina w następstwie bezprawnych działań Federacji Rosyjskiej po 24 lutego 2022 r. na terytorium Ukrainy w jej granicach uznanych międzynarodowo[323]. Zakres temporalny od 24.02.2022 oznacza, że Rejestr dokumentuje straty wynikłe z pełnoskalowej inwazji, pomijając niestety szkody wyrządzone we wcześniejszym okresie agresji (było to przedmiotem krytyki ze strony Ukrainy niemniej uzgodniony kompromis polityczny skupił się na obecnej fazie wojny). Do głównych zadań Rejestru należą: (1) przyjmowanie i

[320] Rada Europy, *Informacje o Rejestrze Szkód spowodowanych agresją Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie* (ang. *About the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine*), 2023 r. [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://rd4u.coe.int/en/about-the-register.

[321] Komitet Ministrów Rady Europy, Rezolucja CM/Res(2023)3 ustanawiająca Rozszerzone Porozumienie Częściowe w sprawie Rejestru Szkód spowodowanych agresją Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie, 12 maja 2023 r. [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://search.coe.int/cm?i=0900001680ab2595.

[322] Rada Europy, *Członkostwo – Rejestr Szkód dla Ukrainy* (ang. *Membership – Register of Damage for Ukraine*), 2025 r. [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://rd4u.coe.int/en/membership.

[323] Rada Europy, *Statut Rejestru Szkód spowodowanych agresją Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie* (ang. *Statute of the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine*), 2023 r., art. 2 [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/register-of-damage-for-ukraine.

rejestrowanie zgłoszeń szkód oraz dowodów od poszkodowanych, (2) wstępna weryfikacja informacji i ocena kwalifikowalności roszczeń do ujęcia w Rejestrze, (3) zabezpieczanie i przechowywanie dokumentacji dotyczącej szkód, oraz (4) współpraca z partnerami krajowymi i międzynarodowymi w celu koordynacji zbierania danych o szkodach wojennych[324]. Rejestr pełni więc rolę archiwum dowodowego i bazy roszczeń, nie zaś organu orzekającego o odszkodowaniach - Rejestr nie posiada kompetencji do przyznawania rekompensat ani ustalania wysokości odszkodowań - jest to jedynie pierwszy krok na drodze do mechanizmu kompensacyjnego.

Uruchomienie przyjmowania zgłoszeń do Rejestru Szkód (RD4U) nastąpiło 2 kwietnia 2024 r. i miało charakter etapowy: w fazie początkowej otwarto wyłącznie kategorię szkód w nieruchomościach mieszkaniowych, dla której w momencie startu przewidywano łącznie 300–600 tysięcy roszczeń[325]. W połowie II kwartału 2026 r. zgłoszenia osób fizycznych są przyjmowane w rozszerzonym katalogu kategorii, obejmujących w szczególności przymusowe przemieszczenie wewnętrzne, przymusowe przemieszczenie poza granice Ukrainy, śmierć lub zaginięcie najbliższego członka rodziny, poważne obrażenia ciała, przemoc seksualną, tortury lub nieludzkie bądź poniżające traktowanie albo karanie, pozbawienie wolności, przymusową pracę lub służbę, przymusowe przemieszczenie lub deportację dzieci i dorosłych, a także różne postacie szkód majątkowych, w tym uszkodzenie lub zniszczenie nieruchomości mieszkalnej i niemieszkalnej, utratę mieszkania lub miejsca zamieszkania, utratę zatrudnienia zarobkowego, utratę indywidualnej działalności gospodarczej oraz utratę dostępu lub kontroli nad nieruchomością na terytoriach czasowo okupowanych[326]. Od 29 kwietnia 2026 r. Rejestr umożliwia składanie zgłoszeń przez państwo ukraińskie, w tym jego organy regionalne i lokalne oraz podmioty kontrolowane przez państwo, a także przez osoby prawne, w kategoriach obejmujących uszkodzenie lub zniszczenie infrastruktury krytycznej i niekrytycznej oraz uszkodzenie, zniszczenie lub utratę

[324] Rada Europy, *Mandat i funkcje – Rejestr Szkód dla Ukrainy* (ang. *Mandate and Functions – Register of Damage for Ukraine*), 2023 r. [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://rd4u.coe.int/en/mandate-and-functions.

[325] Rejestr Szkód dla Ukrainy (RD4U), *Rejestr Szkód dla Ukrainy rozpoczyna przyjmowanie zgłoszeń* (ang. *Register of Damage for Ukraine Opens for Claims*), 2 kwietnia 2024 r. [online], [dostęp 12 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://rd4u.coe.int/en/-/register-of-damage-for-ukraine-opens-for-claims

[326] Rejestr Szkód dla Ukrainy, *Dokumenty* (ang. *Documents*), sekcja: *Claim Forms and Rules for Individuals* [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://rd4u.coe.int/en/documents.

aktywów[327]. Według ostatnich publicznie zakomunikowanych danych RD4U z 30 kwietnia 2026 r. Rejestr otrzymał niemal 150 000 zgłoszeń, natomiast Rada Rejestru zarejestrowała łącznie ponad 45 000 roszczeń; jednocześnie wskazano, że kolejne kategorie będą otwierane sukcesywnie w następnych miesiącach[328].

Rejestr Szkód ma istotną doniosłość polityczną i symboliczną. Jego powstanie pokazuje determinację społeczności międzynarodowej, by zapewnić ofiarom agresji drogę dochodzenia sprawiedliwości, nawet jeśli w chwili obecnej nie ma możliwości wyegzekwowania odszkodowań. Stanowi to sygnał dla Rosji, że wyrządzone zniszczenia nie zostaną zapomniane ani darowane, lecz udokumentowane, co w przyszłości ma ułatwić dochodzenie roszczeń. Rejestr tworzy również ramy instytucjonalne i eksperckie pod komisję kompensacyjną - posiada Sekretariat oraz Radę złożoną z niezależnych ekspertów i przedstawiciela Ukrainy, Konferencję Uczestników (państw-stron porozumienia) oraz dyrektora wykonawczego[329]. Struktura ta zapewnia już teraz personel i procedury, które docelowo zostaną włączone do szerszego mechanizmu. Zgodnie z planem, po utworzeniu komisji roszczeniowej zebrana dokumentacja i bieżąca działalność Rejestru zostaną przeniesione do nowej instytucji, tak by ciągłość procesu była zachowana[330]. Choć sam Rejestr Szkód nie daje poszkodowanym materialnego zadośćuczynienia, to umożliwia im formalne zgłoszenie krzywd, co ma wymiar psychologiczny. Z punktu widzenia odpowiedzialności międzynarodowej szczególnie istotne jest to, że Rejestr przenosi debatę o reparacjach z poziomu deklaracji politycznych na poziom uporządkowanej praktyki instytucjonalnej. Umożliwia zachowanie ciągłości między stwierdzeniem bezprawności agresji a etapem adjudykacji i wypłaty świadczeń.

[327] Rejestr Szkód dla Ukrainy, *Rejestr Szkód dla Ukrainy ogłasza uruchomienie kategorii roszczeń B1.1, B1.2, C1.1, C1.2 oraz C3.1 dla osób prawnych i państwa ukraińskiego* (ang. *Register of Damage for Ukraine Announces Launch of Claims Categories B1.1, B1.2, C1.1, C1.2 and C3.1 for Legal Entities and the State of Ukraine*), 29 kwietnia 2026 r. [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.rd4u.coe.int/en/-/register-of-damage-for-ukraine-announces-launch-of-claims-categories-b1.1-b1.2-c1.1-c1.2-c3.1-for-legal-entities-and-the-state-of-ukraine.

[328] Rejestr Szkód dla Ukrainy, *11. posiedzenie Rady: Rejestr Szkód dla Ukrainy przekracza 45 000 zarejestrowanych roszczeń i otwiera nowe kategorie* (ang. *11th Board Meeting: Register of Damage for Ukraine Surpasses 45,000 Recorded Claims, Opens New Categories*), 30 kwietnia 2026 r. [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://rd4u.coe.int/en/-/11th-board-meeting-register-of-damage-for-ukraine-surpasses-45-000-recorded-claims-opens-new-categories.

[329] A. Dąbrowska, Rejestr szkód spowodowanych agresją Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie: geneza i główne cele mechanizmu, „Prawo i Więź" 2024, nr 6 (53), s. 1376.

[330] Rada Europy, *Najczęściej zadawane pytania – projekt Komisji Roszczeń* (ang. *FAQ – Draft Claims Commission*), 2025 r. [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://rd4u.coe.int/en/faq

W realiach wojny rosyjsko-ukraińskiej jest to rozwiązanie przełomowe także dlatego, że wzmacnia pozycję ofiar: ich szkoda zostaje formalnie nazwana, opisana i wpisana do międzynarodowego rejestru, co przeciwdziała zatarciu materialnych skutków agresji i wzmacnia podstawy przyszłej odpowiedzialności finansowej Rosji[331].

*2.7.2. **Inicjatywy utworzenia międzynarodowej komisji kompensacyjnej***

Międzynarodowa komisja kompensacyjna dla Ukrainy ma być organem, który rozpatrzy merytorycznie zgłoszone roszczenia i zdecyduje o przyznaniu odszkodowań ofiarom agresji. Wspomniana rezolucja ZO ONZ z 2022 r. „uznaje potrzebę ustanowienia międzynarodowego mechanizmu reparacyjnego". Na początku 2023 r. Rada Europy zadeklarowała gotowość, by stać się „platformą instytucjonalną" dla takiego mechanizmu. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło 26 stycznia 2023 r. Rezolucję nr 2482, w której poparło utworzenie kompleksowego systemu kompensacyjnego dla Ukrainy[332].

Utworzenie drugiego komponentu mechanizmu kompensacyjnego – Międzynarodowej Komisji Roszczeń dla Ukrainy – zostało sformalizowane w drodze konwencji Rady Europy. Projekt konwencji uzyskał pozytywną opinię Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (Opinia 308 (2025)), a następnie został zatwierdzony przez Deputowanych Ministrów na 1541. posiedzeniu w dniu 22 października 2025 r[333]. Konwencję przyjęto i otwarto do podpisu podczas konferencji dyplomatycznej w Hadze (15–16 grudnia 2025 r.), współorganizowanej przez Radę Europy i Królestwo Niderlandów[334] równolegle przyjęto rezolucję zapraszającą Niderlandy do pełnienia

---

[331] A. Mężykowska, *Utworzenie Rejestru Szkód – pierwszy element zapewnienia odpowiedzialności finansowej Rosji za agresję przeciwko Ukrainie* (*Establishment of the Registry of Damage – The first element in ensuring Russia's financial accountability for the aggression against Ukraine*), „European Society of International Law Reflections" 2023, vol. 12, 3, s. 1–10.

[332] A. Mężykowska, *Rejestr Szkód dla Ukrainy: pierwszy krok w kierunku międzynarodowego mechanizmu kompensacyjnego dla ofiar rosyjskiej agresji* (*Register of Damage for Ukraine: First Step Towards an International Compensation Mechanism for Victims of Russian Aggression*), [w:] M. Balcerzak, E. Cała-Wacinkiewicz (red.), *Perspektywy prawne wojny rosyjsko-ukraińskiej. Ujęcie międzynarodowe i polskie* (*Legal Perspectives on the Russia-Ukraine War. International and Polish Approaches*), London–New York 2025, s. 74–88.

[333] Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Opinia nr 308 (2025) w sprawie projektu konwencji ustanawiającej Międzynarodową Komisję Roszczeń dla Ukrainy (ang. *Opinion 308 (2025) Draft convention establishing an international claims commission for Ukraine*), 1 października 2025 r. [online], [dostęp 23 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://pace.coe.int/en/files/35679/html

[334] Rejestr Szkód dla Ukrainy (RD4U), *Konferencja dyplomatyczna współorganizowana przez Radę Europy i Niderlandy przyjmuje konwencję ustanawiającą Międzynarodową Komisję Roszczeń, następcę Rejestru*

funkcji państwa-gospodarza Komisji[335]. Przyjęta Konwencja ustanawiająca Międzynarodową Komisję Roszczeń dla Ukrainy (CETS nr 229) tworzy Komisję jako niezależny organ w ramach instytucjonalnych Rady Europy oraz określa jej mandat: rozpoznawanie roszczeń o kompensację szkód, strat lub obrażeń spowodowanych międzynarodowo bezprawnymi czynami Federacji Rosyjskiej w lub przeciwko Ukrainie – w tym agresją sprzeczną z Kartą Narodów Zjednoczonych oraz naruszeniami Międzynarodowego Prawa Humanitarnego i Międzynarodowego Prawa Praw Człowieka, które powstały w związku ze zdarzeniami po dniu 24 lutego 2022 r., a także ustalanie wysokości należnej kompensacji w każdej sprawie[336]. Konwencja wejdzie w życie pierwszego dnia miesiąca następującego po upływie trzech miesięcy od spełnienia łącznie dwóch warunków: (1) 25 sygnatariuszy wyrazi zgodę na związanie się konwencją, oraz (2) łączna kwota ich wkładów do budżetu Rejestru Szkód osiągnie co najmniej 50% całego budżetu Rejestru na dany rok[337]. Konwencja reguluje też relacje Komisji z Rejestrem Szkód: po ustanowieniu Komisji prace Rejestru mają zostać przeniesione do Komisji (w tym platforma cyfrowa, zgromadzone dane i materiał dowodowy), przy zachowaniu ciągłości procesu przyjmowania i porządkowania roszczeń; funkcje Rejestru w zakresie organizacji składania roszczeń mają być następnie kontynuowane już w ramach Komisji[338]. Ustrój Komisji oparto na organach kolegialnych (Zgromadzenie, Rada, Panele Komisarzy oraz Sekretariat), a konwencja zawiera gwarancje niezależności i bezstronności komisarzy oraz sekretariatu, w tym zakaz przyjmowania instrukcji od państw[339]. Komisja ma mandat wyłącznie kompensacyjny i zgodnie z ujęciem przyjętym w pracach Rady Europy ma uzupełniać, a nie zastępować, postępowania przed innymi organami orzekającymi w związku z agresją, w tym przed Europejskim Trybunałem Praw

Szkód dla Ukrainy (ang. *Diplomatic Conference Hosted by Council of Europe and the Netherlands Adopts Convention Establishing an International Claims Commission to Succeed the Register of Damage for Ukraine*), 17 grudnia 2025 r. [online], [dostęp 23 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.rd4u.coe.int/en/-/diplomatic-conference-hosted-by-council-of-europe-and-the-netherlands-adopts-convention-establishing-an-international-claims-commission-to-succeed-the-register-of-damage-for-ukraine

[335] Rząd Królestwa Niderlandów, *Niderlandy będą goszczącym państwem Międzynarodowej Komisji Roszczeń dla Ukrainy* (ang. *Netherlands to host International Claims Commission for Ukraine*), 17 grudnia 2025 r. [online], [dostęp 23 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.government.nl/latest/news/2025/12/17/netherlands-to-host-international-claims-commission-for-ukraine.

[336] Rada Europy, *Konwencja ustanawiająca Międzynarodową Komisję do spraw Roszczeń dla Ukrainy*, CETS nr 229, Haga, 16 grudnia 2025 r., art. 2–3 [online], [dostęp 23 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://rm.coe.int/488029d658

[337] Ibidem. art. 30 ust. 3 lit. a–b

[338] Ibidem. art. 24–25

[339] Ibidem. art. 7–13, art. 15 ust. 1–3 oraz art. 20 ust. 1

Człowieka oraz Specjalnym Trybunałem ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie[340]. Konwencja przewiduje również możliwość przystąpienia Federacji Rosyjskiej, zastrzegając jednak jako warunek m.in. złożenie deklaracji obejmującej uznanie odpowiedzialności międzynarodowej, zobowiązanie do wykonania decyzji Komisji i zapewnienia środków na wypłatę kompensacji oraz zwrot kosztów funkcjonowania Komisji[341].

Zgodnie z założeniami, komisja zbada wszystkie roszczenia zgromadzone w Rejestrze Szkód, a także nowe roszczenia zgłaszane bezpośrednio do Komisji po jej utworzeniu[342]. Jurysdykcja czasowa i terytorialna Komisji pokrywa się z jurysdykcją Rejestru Szkód: obejmuje wyłącznie szkody powstałe od 24 lutego 2022 r. na terytorium Ukrainy w jej granicach uznawanych międzynarodowo. Zakres podmiotowy roszczeń obejmuje wszelkie szkody poniesione przez osoby fizyczne, osoby prawne oraz państwo ukraińskie. Zarówno indywidualne ofiary np. obywatele, którzy utracili mienie lub doznały krzywdy na osobie, jak i np. przedsiębiorstwa czy instytucje, które poniosły straty materialne, a także samo państwo mogą dochodzić przed Komisją Kompensacyjną. Kategorie szkód rozpatrywanych przez Komisję będą bardzo szerokie. Roszczenia będą dotyczyć m.in.: utraty życia lub zdrowia osób (śmierć członków rodzin, ciężkie obrażenia ciała, trwały uszczerbek na zdrowiu), zbrodni i naruszeń osobistych (przypadki tortur i okrutnego traktowania, przemocy seksualnej, zaginięć osób, bezprawnego pozbawienia wolności), przymusowych przesiedleń i deportacji (w tym wywózki dzieci i dorosłych w głąb Rosji) oraz szkód majątkowych (zniszczenia lub uszkodzenia mienia zarówno nieruchomości mieszkalnych, jak i obiektów niemieszkalnych, a także utrata dostępu do mienia na terenach okupowanych)[343]. Procedura działania komisji będzie miała charakter *quasi*-sądowy, lecz z elementami uproszczonymi, dostosowanymi do masowego charakteru roszczeń. Rozpatrywanie spraw odbywać się będzie przed panelami orzekającymi złożonymi z komisarzy. Komisarze będą niezależnymi ekspertami w dziedzinach takich jak prawo międzynarodowe, rozstrzyganie sporów, szacowanie szkód,

[340] Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Opinia nr 308 (2025) w sprawie projektu konwencji ustanawiającej Międzynarodową Komisję Roszczeń dla Ukrainy (ang. *Opinion 308 (2025) Draft convention establishing an international claims commission for Ukraine*), 1 października 2025 r., pkt 3 [online], [dostęp 23 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://pace.coe.int/en/files/35679/html.

[341] Rada Europy, *Konwencja ustanawiająca Międzynarodową Komisję do spraw Roszczeń dla Ukrainy*, CETS nr 229, Haga, 16 grudnia 2025 r., art. 28 ust. 1 lit. a–c [online], [dostęp 23 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://rm.coe.int/488029d658

[342] A. Mężykowska, *Register of Damage for Ukraine …*

[343] Ibidem.

finanse, ubezpieczenia itp. Kandydaci na komisarzy będą mogli zgłaszać się sami lub być nominowani przez państwa-strony, po czym Sekretariat dokona przeglądu i sporządzi listę kandydatów, która następnie będzie co roku zatwierdzana przez Zgromadzenie Państw Stron[344]. Taki mechanizm ma zapewnić przejrzystość i merytoryczny dobór składu orzekającego. Na początek powołane zostaną trzy panele komisarzy, z możliwością utworzenia kolejnych w miarę potrzeb i decyzji państw-stron. Panele będą analizować dowody i okoliczności każdego roszczenia, po czym wydadzą rekomendacje co do odpowiedzialności i wysokości należnej kompensacji[345].

Użycie terminu „rekomendacje" wynika z tego, że wypłata przyznanych kwot jest uzależniona od dostępności środków finansowych. Samo orzeczenie komisji nie stanowi gwarancji ich wypłaty - w przypadku braku odpowiednich funduszy decyzja będzie miała charakter deklaratywny, a nie egzekwowalny (nie będzie to wyrok sądu międzynarodowego). Niemniej przewiduje się, że orzeczenia Komisji będą miały autorytet międzynarodowy i będą mogły stanowić tytuły do zaspokojenia roszczeń, np. z funduszy uzyskanych ze skonfiskowanych aktywów rosyjskich czy ze składek państw. Istotną kwestią jest uniknięcie podwójnej kompensacji tj. sytuacji, gdy ta sama szkoda zostałaby dwukrotnie pokryta z różnych źródeł. Projekt konwencji zobowiązuje Komisję, by przy podejmowaniu decyzji uwzględniała w miarę potrzeby właściwe orzeczenia innych sądów międzynarodowych lub trybunałów dotyczące danych zdarzeń, by zapobiegała dublowaniu odszkodowań za tę samą szkodę[346]. Komisja będzie rozstrzygać o zasadności i wysokości roszczeń, ale nie zajmie się bezpośrednio egzekucją wypłat. W tym celu przewidziano trzeci element mechanizmu - fundusz kompensacyjny, który ma zostać utworzony odrębnie. Na razie trwają prace nad ustaleniem źródeł jego finansowania.

[344] Rada Europy, *Projekt konwencji w sprawie ustanowienia Międzynarodowej Komisji Roszczeń dla Ukrainy* (ang. *Draft Convention on the Establishment of an International Claims Commission for Ukraine*), pkt 11 [online], [dostęp 27 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.coe.int/en/web/portal/draft-convention-establishing-an-international-claims-commission-for-ukraine

[345] Ibidem.

[346] Ibidem. pkt. 17.

2.7.3. Zamrożone aktywa rosyjskie

W następstwie rosyjskiej inwazji państwa zachodnie zastosowały sankcje finansowe wobec Rosji, zamrażając aktywa należące do państwa rosyjskiego oraz oligarchów. Zamrożone aktywa obejmują przede wszystkim około 300 mld USD rezerw Banku Centralnego Rosji ulokowanych w walutach i papierach wartościowych, głównie na rachunkach w bankach centralnych i komercyjnych krajów G7 oraz w międzynarodowych izbach rozliczeniowych, ponadto dziesiątki miliardów dolarów w postaci majątków prywatnych powiązanych z reżimem - kont bankowych, nieruchomości, jachtów itp. należących do sankcjonowanych osób[347]. Zamrożenie oznacza, że środki te pozostają nienaruszone, lecz zablokowane, właściciel nie może ich przenieść ani użyć, ale formalnie nie zostały one przejęte na własność przez państwa sankcjonujące. Od ponad czterech lat trwania wojny toczy się debata, jak wykorzystać te zamrożone fundusze na potrzeby odbudowy Ukrainy i zadośćuczynienia ofiarom. W dyskusji pojawiają się dwa główne podejścia: (1) konfiskata i redystrybucja (przejęcie aktywów na własność i przekazanie ich Ukrainie jako reparacji) oraz (2) wykorzystanie pośrednie (np. inwestowanie zamrożonych środków i przekazywanie wygenerowanych dochodów, bądź użycie ich jako gwarancji pod pożyczki dla Ukrainy). Aspekty prawne tej kwestii są złożone i budzą spory, ponieważ państwo i jego własność a zwłaszcza rezerwy banku centralnego podlegają ochronie przed egzekucją sądową i przymusowym zajęciem przez inne państwa[348]. Zamrożenie aktywów rosyjskich nastąpiło w ramach środków sankcyjnych będących reakcją na naruszenie pokoju i bezpieczeństwa, co mieści się w ramach dozwolonych retorsji lub środków ograniczających. Jednak stała konfiskata tych środków tj. nieodwracalne przejęcie ich i wydatkowanie, byłaby krokiem dalej idącym potencjalnie kolidującym z immunitetem i z prawem własności chronionym również w porządkach konstytucyjnych państw zachodnich[349]. Wskazuje się na

---

[347] Europejska Służba Analiz Parlamentarnych (EPRS), *Zamrożone rosyjskie aktywa a finansowanie odbudowy Ukrainy* (ang. *Frozen Russian assets and the financing of Ukraine's reconstruction*), Parlament Europejski, 2025 r. [online], [dostęp 26 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2025)775908

[348] *Organizacja Narodów Zjednoczonych, Konwencja Narodów Zjednoczonych o immunitetach jurysdykcyjnych państw i ich mienia (ang. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property), Nowy Jork 2004 r., art. 19 [online], [dostęp 25 października 2025 r.]. Dostępny: https://treaties.un.org/doc/source/RecentTexts/English_3_13.pdf*

[349] Spór o rosyjskie nieruchomości w Warszawie stanowi studium granic immunitetów w warunkach konfliktu politycznego między państwami. Jego znaczenie polega na ukazaniu, jak w praktyce sądów krajowych krzyżują się immunitet państwa, immunitet dyplomatyczny oraz zagadnienia dotyczące statusu i

możliwość uzasadnienia konfiskaty aktywów prawem odpowiedzialności państw, odwołując się do doktryny tzw. kontrposunięć państw trzecich (ang. *third-party countermeasures*). Koncepcja ta zakłada, że w obliczu rażącego naruszenia przez agresora norm bezwzględnie wiążących (*ius cogens*), które mają charakter zobowiązań wobec całej społeczności międzynarodowej (*erga omnes*), każde państwo a nie tylko państwo bezpośrednio poszkodowane jest uprawnione do reakcji[350]. Zgodnie z interpretacją Artykułu 54 w zw. z Artykułem 48 Projektu artykułów o odpowiedzialności państw, społeczność międzynarodowa może zastosować środki, które w normalnych okolicznościach byłyby uznane za naruszenie prawa, celem przymuszenia sprawcy do zaprzestania naruszeń i naprawienia szkody[351]. Zgodnie z artykułami o odpowiedzialności państw, kontrposunięcia muszą być tymczasowe i odwracalne oraz proporcjonalne do naruszenia. Krytycy konfiskaty wskazują, że ekspropriacja aktywów państwowych byłaby nieodwracalna, a więc wykraczałaby poza klasyczne rozumienie kontrposunięć. Kontrposunięcia w odróżnieniu od sankcji karnych mają na celu jedynie nakłonienie państwa naruszającego prawo do wywiązania się ze zobowiązań (w tym do zaprzestania naruszeń i naprawienia szkody). Oznacza to, że zastosowane środki muszą być dobrane w taki sposób, aby w momencie ustania bezprawia możliwe było przywrócenie stanu pierwotnego (tzw. odwracalność skutków), co w przypadku definitywnego przepadku mienia jest niemożliwe[352].

Alternatywnie proponowano inne podstawy prawne: wspomina się o rozszerzonej samoobronie zbiorowej (Art. 51 Karty ONZ) argumentując, że pomoc finansowa dla Ukrainy z aktywów agresora to element samoobrony przed atakiem[353]. Jednak

przeznaczenia konkretnych nieruchomości. Casus ten pokazuje, że nawet w sytuacji rażących naruszeń prawa międzynarodowego przez państwo-agresora krajowy wymiar sprawiedliwości nie może abstrahować od formalnych reguł ochrony mienia państwowego i dyplomatycznego. Zob. O. Kuc, *Rosyjskie nieruchomości w Warszawie. Wieloletnie polsko-rosyjskie dyplomatyczne i prawne zmagania o parytet oraz kwestie immunitetów przed sądami polskimi* (ang. *Russian Properties in Warsaw. Decades-long Polish-Russian Diplomatic and Legal Battles for Parity and the Questions of Immunities in Polish Courts*), „Polish Yearbook of International Law", t. 42, 2022, s. 303–332.

[350] Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Rezolucja 56/83 *Odpowiedzialność państw za czyny międzynarodowo bezprawne* (ang. *Responsibility of States for internationally wrongful acts*), A/RES/56/83, 28 stycznia 2002 r., załącznik: *Projekt artykułów o odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowo bezprawne*, art. 48 ust. 1 lit. b oraz art. 54 wraz z Komentarzem Komisji Prawa Międzynarodowego [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n01/477/97/pdf/n0147797.pdf

[351] M. Dawidowicz, *Kontrposunięcia państw trzecich w prawie międzynarodowym* (ang. *Third-Party Countermeasures in International Law*), Cambridge 2017, s. 25–30 oraz s. 360 i n.

[352] W. Czapliński, *Odpowiedzialność międzynarodowa państwa: uwagi na tle prac Komisji Prawa Międzynarodowego*, „Państwo i Prawo", z. 9, 2002, s. 33–55.

[353] Ibdiem.

zastosowanie prawa do samoobrony do środków nie siłowych jest dyskusyjne i mogłoby implikować, że państwa konfiskujące uznają się za współprowadzące wojnę z Rosją, co jest z oczywistych względów politycznie niepożądane. Inny pomysł opierał się na procedurze „Zjednoczeni dla Pokoju" w ONZ (rezolucja ZO nr 377(V) z 1950 r.), gdzie Zgromadzenie Ogólne w sytuacji paraliżu RB mogłoby rekomendować daleko idące wspólne działania - teoretycznie także ustanowienie mechanizmu konfiskaty jednak zdobycie wymaganej większości 2/3 dla takiej decyzji jest mało realne[354]. Brak jest jednoznacznej podstawy prawnej na trwałe wywłaszczenie państwa z jego rezerw, nawet jeśli to państwo popełniło zbrodniczą agresję. Od strony prawa UE także istnieją ograniczenia, obecne regulaminy sankcyjne UE pozwalają na zamrażanie środków związanych z agresją, lecz nie przewidują konfiskaty[355]. Aby umożliwić skuteczną konfiskatę majątku w związku z naruszaniem środków ograniczających, Unia Europejska musiała najpierw stworzyć podstawę harmonizacji prawa karnego państw członkowskich w tym zakresie. W tym celu Rada, działając na podstawie art. 83 ust. 1 TFUE, uznała naruszanie unijnych środków ograniczających za obszar przestępczości o wymiarze transgranicznym, a następnie Parlament Europejski i Rada przyjęły dyrektywę 2024/1226 ustanawiającą standardy dotyczące definicji przestępstw i sankcji za naruszanie środków ograniczających. Regulacja ta zobowiązuje państwa członkowskie do penalizacji m.in. obchodzenia sankcji oraz umożliwia stosowanie instrumentów konfiskacyjnych wobec sprawców takich przestępstw, zgodnie z prawem krajowym i unijnymi standardami w zakresie przepadku mienia[356]. Ten instrument dotyczy jednak głównie aktywów prywatnych oligarchów pozwalając np. zająć mienie, jeśli właściciel próbował je ukryć czy przenieść mimo zamrożenia.

W odniesieniu do aktywów państwowych Federacji Rosyjskiej, w szczególności rezerw Banku Rosji, państwa Unii Europejskiej oraz partnerzy przyjęli podejście

[354] Ibidem.

[355] M. Matusiak-Frącczak, *Sankcje Unii Europejskiej wobec Rosji w kontekście rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie oraz ich kontrola sądowa* (ang. *The EU's Sanctions Against Russia in the Context of Russian Aggression on Ukraine, and Their Judicial Control*), „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica", nr 106, 2024, s. 165–187.

[356] Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1226 z dnia 24 kwietnia 2024 r. w sprawie definicji przestępstw i kar za naruszanie unijnych środków ograniczających oraz zmieniająca dyrektywę (UE) 2018/1673 (ang. *Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673*), Dz.U. UE L 2024/1226 z 29 kwietnia 2024 r. [online], [dostęp 18 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1226/oj

polegające na wykorzystaniu nie kapitału bazowego, lecz nadzwyczajnych przychodów powstających w następstwie unieruchomienia tych aktywów[357]. W jurysdykcjach partnerów z Grupy Siedmiu, Unii Europejskiej i Australii unieruchomiono ok. 300 mld euro aktywów Banku Rosji, z czego ok. 210 mld euro znajduje się w Unii Europejskiej[358] znacząca część jest utrzymywana w belgijskim Euroclear, który na koniec września 2025 r. raportował ok. 193 mld euro rosyjskich aktywów objętych sankcjami[359]. W praktyce sankcje spowodowały kumulację nadzwyczajnych sald gotówkowych (w tym z tytułu zablokowanych wypłat kuponów i wykupów), które zgodnie z procedurami Euroclear są reinwestowane i generują odsetki; Euroclear wskazywał, że odsetki powiązane z aktywami objętymi sankcjami rosyjskimi wyniosły ok. 4,4 mld euro w 2023 r., co miało przełożyć się na ok. 1,085 mld euro wpływów podatkowych w Belgii[360]. Na poziomie prawa Unii Europejskiej od lutego 2024 r. wprowadzono obowiązek wyodrębniania nadzwyczajnych sald i odpowiadających im przychodów oraz zakaz dysponowania zyskiem netto, a 21 maja 2024 r. dostosowano ramy prawne tak, aby nadzwyczajne przychody mogły zostać przeznaczone na wsparcie Ukrainy, czego praktycznym skutkiem było uruchomienie kolejnych transferów: pierwszej płatności w wysokości 1,5 mld euro w dniu 26 lipca 2024 r., drugiej w wysokości 2,1 mld euro w kwietniu 2025 r. oraz kolejnej transzy w wysokości 1,4 mld euro, zapowiedzianej przez Komisję Europejską 31 marca 2026 r. i obejmującej przychody z drugiego półrocza 2025 r.[361]. Na mocy instrumentów przyjętych w październiku 2024 r. nadzwyczajne przychody mają ponadto w przeważającej części zasilać mechanizm współpracy pożyczkowej na rzecz Ukrainy, służący obsłudze pożyczek udzielanych w ramach inicjatywy Grupy Siedmiu. Euroclear raportował, że do lipca 2025 r. przekazał Komisji Europejskiej 1,6 mld euro

[357] Rada Unii Europejskiej, Unieruchomione aktywa rosyjskie: Rada postanawia odłożyć nadzwyczajne przychody (ang. *Immobilised Russian assets: Council decides to set aside extraordinary revenues*), 12 lutego 2024 r. [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/02/12/immobilised-russian-assets-council-decides-to-set-aside-extraordinary-revenues/.

[358] Rada Unii Europejskiej, Sankcje Unii Europejskiej wobec Rosji: pytania i odpowiedzi (ang. *EU sanctions against Russia: questions and answers*), 18 grudnia 2025 r. [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia-explained/.

[359] Euroclear, Euroclear utrzymuje silną dynamikę w III kwartale 2025 r. (ang. *Euroclear builds on strong momentum in Q3 2025*), 24 października 2025 r. [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.euroclear.com/newsandinsights/en/press/2025/mr-29-strong-third-quarter-results.html.

[360] Euroclear, Euroclear osiąga dobre wyniki w 2023 r. (ang. *Euroclear delivers strong performance in 2023*), 1 lutego 2024 r. [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.euroclear.com/newsandinsights/en/press/2024/2024-mr-04-strong-performance-fy2023.html.

[361] Komisja Europejska, *UE przekaże 1,4 mld euro przychodów z unieruchomionych rosyjskich aktywów na wsparcie Ukrainy* (*EU to deliver €1.4 billion in revenue from immobilised Russian assets to be used for support to Ukraine*), 31 marca 2026 r., ec.europa.eu, dostęp: 15 maja 2026 r.

tytułem wkładu nadzwyczajnego z przychodów od unieruchomionych rosyjskich aktywów państwowych, natomiast kolejna płatność za 2025 r., w wysokości ok. 1,4 mld euro, była oczekiwana na początku 2026 r.; według danych Euroclear za 2025 r. rezerwa na wkład nadzwyczajny wyniosła 3,3 mld euro, a przychody od rosyjskich aktywów objętych sankcjami osiągnęły ok. 5 mld euro[362]. Mechanizm ten został włączony w architekturę Grupy Siedmiu, w październiku 2024 r. przywódcy oraz ministrowie finansów uzgodnili udostępnienie Ukrainie ok. 50 mld USD (45 mld euro) pożyczek, których obsługa i spłata mają być pokrywane z przyszłych przepływów nadzwyczajnych przychodów wynikających z unieruchomienia rosyjskich aktywów suwerennych, przy jednoczesnym utrzymaniu deklaracji, że aktywa te pozostaną unieruchomione do czasu zakończenia agresji i naprawienia szkód[363]. W konsekwencji rozwiązanie to jest w uzasadnieniach polityczno-prawnych przedstawiane jako ostrożniejsza alternatywa wobec bezpośredniej konfiskaty kapitału, choć w literaturze wskazuje się na pozostające ryzyka prawne i systemowe związane z długofalowym utrzymaniem takiej konstrukcji[364].

Równolegle w UE toczy się debata nad tzw. „pożyczką reparacyjną", która koncentruje się na próbie pogodzenia dwóch sprzecznych celów: zapewnienia Kijowowi dużej, szybkiej płatności bez natychmiastowego obciążania budżetów państw członkowskich oraz utrzymania zgodności z reżimem immunitetu państwa i immunitetu majątku banku centralnego. W ujęciu proponowanym przez Komisję Europejską mechanizm miałby polegać nie na konfiskacie aktywów Banku Centralnego Rosji, lecz na tym, że UE pożyczałaby od instytucji finansowych utrzymujących unieruchomione rosyjskie rezerwy (w szczególności Euroclear w Belgii) saldo środków pieniężnych powiązane z tymi aktywami, a następnie przekazywała je Ukrainie jako

---

362 Euroclear, *Euroclear odnotowuje silny wzrost przychodów biznesowych i zysku w I kwartale 2026 r.* (ang. *Euroclear reports strong growth in business income and profit in Q1 2026*), 8 maja 2026 r. [online], [dostęp 8 czerwca 2026 r.]. Dostępny: https://www.euroclear.com/newsandinsights/en/press/2026/mr-12-euroclear-delivers-q1-2026-results.html.

363 Komisja Europejska, *UE przekaże 1,4 mld euro przychodów z unieruchomionych rosyjskich aktywów na wsparcie Ukrainy* (ang. *EU to deliver €1.4 billion in revenue from immobilised Russian assets to be used for support to Ukraine*), 31 marca 2026 r. [online], [dostęp 5 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-deliver-%E2%82%AC14-billion-revenue-immobilised-russian-assets-be-used-support-ukraine_en

364 G. Kozłowski, Unieruchomienie i wykorzystanie aktywów Banku Centralnego Rosji jako szczególny rodzaj sankcji zachodnich wobec Federacji Rosyjskiej (ang. *The immobilization and use of the assets of the Central Bank of Russia as a specific type of Western sanctions against Russian Federation*), „Forum Nauk Społecznych", nr 3, 2025, s. 41–60.

nieoprocentowaną pożyczkę do spłaty dopiero w razie uzyskania reparacji od Rosji[365] formalnie prawa własności Rosji pozostawałyby „nietknięte", a same aktywa dalej byłyby zamrożone (co ma budować argument o odwracalności[366]. Spór dotyczy jednak tego, czy konstrukcja „odwracalności" nie jest wyłącznie zabiegiem językowo-prawnym: krytycy – z belgijskim premierem Bartem De Weverem jako najbardziej wyrazistym głosem określają ją jako „konfiskatę w przebraniu", wskazując na bezprecedensowość użycia unieruchomionych rezerw jako uprzedzającej realizacji roszczeń reparacyjnych oraz na długofalowe koszty systemowe (ryzyko działań odwetowych Rosji, spory odszkodowawcze – w tym na tle BIT Belgia–Rosja oraz erozję zaufania do europejskiej infrastruktury rynku finansowego i euro jako waluty rezerwowej)[367]. W szczególnie krytycznej perspektywie podnosi się, że niezależnie od moralnej intuicji „Rosja powinna zapłacić" międzynarodowe sądownictwo konsekwentnie broni immunitetów w sprawach o odszkodowanie (m.in. na tle orzecznictwa ETPC i MTS), a nawet środki „nieostateczne" (np. ustanowienie zabezpieczenia na majątku państwa) mogą być kwalifikowane jako niedopuszczalne „środki przymusu" wobec mienia państwowego; w tej optyce argument „zastawu/kolateralu" oraz odwołanie do kontrśrodków bywa oceniane jako prawnie wątłe (brak utrwalonej praktyki kontrśrodków osób trzecich wobec immunitetu banku centralnego, problem proporcjonalności oraz ryzyko legitymizowania egzekucji na podstawie hipotetycznych, niewydanych jeszcze orzeczeń reparacyjnych)[368]. Do tego dochodzą ryzyka stricte unijne: potrzeba utrzymania zamrożenia aktywów bez ryzyka weta przy okresowym odnawianiu sankcji, co w debacie prowadzi do koncepcji oparcia części środków na art. 122 TFUE i głosowaniu większościowym, ale jednocześnie rodzi spór o granice podstaw prawnych i „konstytucyjne" napięcia w porządku UE. W tej układance Belgia artykułuje trzy zasadnicze obawy: po pierwsze ryzyko płynności (UE musi mieć pewność natychmiastowej spłaty instytucjom finansowym nawet bez „płatności wyrównawczych"

[365] Komisja Europejska, *Wniosek dotyczący rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego Pożyczkę Reparacyjną dla Ukrainy oraz zmieniającego rozporządzenie (UE) 2024/792 ustanawiające Instrument na rzecz Ukrainy* (ang. *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing the Reparations Loan to Ukraine and amending Regulation (EU) 2024/792 establishing the Ukraine Facility*), COM(2025) 3502 final, Bruksela, 3 grudnia 2025 r. [online], [dostęp 23 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://commission.europa.eu/document/download/ceae8dde-0291-4ee3-8519-80b30317bf35_en.

[366] S. Kelly, Rosyjskie aktywa: niebezpieczna gra UE (ang. *Russian Assets: the EU's Dangerous Game*), 15 grudnia 2025 r. [online], [dostęp 23 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://internationallaw.blog/2025/12/15/russian-assets-the-eus-dangerous-game

[367] Ibidem.

[368] S. Kelly, Rosyjskie aktywa: niebezpieczna gra UE…jw.

od Ukrainy, co w belgijskim ujęciu wymaga twardych, bezwarunkowych gwarancji wszystkich państw); po drugie alokację odpowiedzialności prawno-finansowej (Belgia nie chce zostać jedynym „adresatem" ryzyka procesowego i kosztów ewentualnych sporów); po trzecie problem koncentracji (sprzeciw wobec modelu, w którym ciężar ryzyka spoczywa zasadniczo na Euroclear/Belgii, zamiast zostać rozproszony między wszystkie państwa posiadające istotne rosyjskie aktywa)[369].

Argumenty ekonomiczne i polityczne wokół użycia zamrożonych aktywów również odgrywają istotną rolę. Zwolennicy konfiskaty podkreślają, że agresor powinien płacić i że jest to kwestia sprawiedliwości - rosyjskie rezerwy to *de facto* „krwawe pieniądze" zgromadzone nierzadko dzięki eksploatacji surowców, których użyto teraz do finansowania wojny, więc moralnie uzasadnione jest ich przekazanie na odbudowę zniszczeń. Ponadto odciążono podatników zachodnich państw, którzy muszą pokrywać wielomiliardową pomoc dla Ukrainy co jest coraz trudniejsze w obliczu spowolnienia gospodarczego i zmęczenia kosztami wojny. Użycie rosyjskich aktywów zapewniłoby też pewną ciągłość wsparcia niezależną od woli politycznej, fundusz z przejętych środków mógłby systematycznie zasilać odbudowę Ukrainy przez lata nawet gdy zainteresowanie mediów i opinii publicznej osłabnie. Z punktu widzenia Ukrainy to jedyna realna szansa na uzyskanie pełnych reparacji - szkody materialne samej infrastruktury oszacowano już na ponad 588 mld USD[370] co przekracza możliwości pomocy zagranicznej. Przeciwnicy ostrzegają jednak przed ryzykiem precedensu i destabilizacją systemu finansowego. Istnieje obawa, że konfiskata rezerw centralnych Rosji podważy zaufanie innych państw do lokowania swoich rezerw w dolarach czy w Euro np. Europejski Bank Centralny przestrzegł, iż naruszenie ochrony aktywów banków centralnych może osłabić pozycję euro i odstraszyć zagranicznych inwestorów[371].

---

[369] P. van Elsuwege, Chodzenie po linie – o prawnych stawkach proponowanej przez UE pożyczki reparacyjnej dla Ukrainy (ang. *Walking a Tightrope: On the Legal Stakes of the EU's Proposed Reparations Loan for Ukraine*), 8 grudnia 2025 r. [online], [dostęp 25 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://verfassungsblog.de/on-the-legal-stakes-of-the-eus-proposed-reparations-loan-for-ukraine/

[370] Bank Światowy, Rząd Ukrainy, Komisja Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Piąta szybka ocena szkód i potrzeb Ukrainy: luty 2022 r. – grudzień 2025 r.* (ang. *Ukraine Fifth Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 – December 2025*), luty 2026 r., s. 14–15 [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/c52d910e-e4f9-4bcd-9257-6867bdd89dd4.

[371] Europejska Służba Analiz Parlamentarnych (EPRS), *Ukraina: dwa lata po rosyjskiej inwazji – stan obecny i perspektywy* (ang. *Ukraine: Two Years after the Russian Invasion – State of Play and Outlook*), PE 775.908, Bruksela, luty 2025 r., s. 4 [online], [dostęp 27 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775908/EPRS_BRI(2025)775908_EN.pdf.

Dotychczas jednak sam fakt zamrożenia nie spowodował masowego odwrotu od walut G7, niemniej pełna konfiskata mogłaby wywołać silniejszą reakcję. Politycznie, rządy obawiają się też, że wywłaszczenie Rosji usunie jedną z kart przetargowych w przyszłych negocjacjach, zamrożone aktywa są postrzegane jako dźwignia, którą można wymusić na Rosji pewne ustępstwa np. zawarcie pokoju czy zgoda na odszkodowania. Gdyby aktywa rozdysponować teraz jednostronnie, Rosja nie miałaby motywacji do jakiejkolwiek współpracy, a wręcz mogłaby zareagować eskalacyjnie. Kreml już zapowiedział, że traktowałby przekazanie jego aktywów jako *„kradzież”* i groziłby retorsjami np. wywłaszczeniem zachodnich firm w Rosji czy nieuznaniem jakichkolwiek porozumień[372]. Z punktu widzenia państw prawa istnieje też troska o dochowanie standardów nawet wobec agresora tak aby nie podważać własnych zasad ochrony własności i legalizmu.

2.7.4. Wyzwania egzekwowania odpowiedzialności od państwa-agresora bez jego zgody

Pomimo opisanych wyżej mechanizmów, egzekwowanie odpowiedzialności cywilnej Rosji za agresję napotyka wyzwania prawne i polityczne. Fundamentalnym problemem jest brak zgody i współpracy ze strony państwa-agresora. W klasycznych przypadkach reparacji wojennych kluczowym momentem był upadek lub kapitulacja agresora bądź zawarcie traktatu pokojowego, w którym zobowiązywał się on do wypłaty odszkodowań. W obecnym konflikcie Rosja nie tylko nie została pokonana (i prawdopodobnie nigdy nie zostanie), ale aktywnie neguje swoją odpowiedzialność. Władze rosyjskie konsekwentnie kwestionuje jurysdykcję trybunałów (np. MTS nakazał w marcu 2022 r. Rosji zawiesić działania wojenne w ramach środków tymczasowych w sprawie toczącej się z skargi Ukrainy - Rosja polecenia nie wykonała)[373] i starają się

[372] *Bloomberg*, *Rosja opracowuje plan zajęcia zagranicznych aktywów w razie działań UE dotyczących środków* (ang. *Russia Drafts Plan to Seize Foreign Assets if EU Acts on Funds*), 1 października 2025 r. [online], [dostęp 27 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-10-01/russia-drafts-plan-to-seize-foreign-assets-if-eu-acts-on-funds.

[373] A. Wyrozumska, *Rosyjska „specjalna operacja wojskowa” w Ukrainie przed sądami międzynarodowymi* (ang. *The Russian “Special Military Operation” in Ukraine Before International Courts*), „Polish Yearbook of International Law”, t. XLII, 2022, s. 9–32, zwł. s. 14–15 i 31–32. Zob. też Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Zarzuty ludobójstwa na podstawie Konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa (Ukraina przeciwko Federacji Rosyjskiej) – postanowienie z 16 marca 2022 r.* (ang. *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation), Order of 16 March 2022*), Haga, 16 marca 2022 r. [online],

unikać wszelkich konsekwencji prawnych swoich czynów[374]. W tych warunkach wszelkie decyzje odszkodowawcze będą wydawane *in absentia* wobec Rosji. To rodzi pytanie o skuteczność prawomocnych rozstrzygnięć. Nawet jeśli Międzynarodowa Komisja Roszczeniowa orzeknie, że Rosja musi zapłacić danej osobie X kwotę Y za zniszczony dom, to jak zmusić Rosję do zapłaty? Wykonanie wyroków wobec państw opiera się na ich dobrowolnym zastosowaniu się lub na mechanizmach egzekucyjnych w ramach organizacji międzynarodowych. W przypadku orzeczeń MTS, gdy strona ich nie wykonuje, sprawę można skierować do Rady Bezpieczeństwa ONZ (art. 94 Karty ONZ), ale jak wielokrotnie wspomniano Rosja ma prawo weta i zablokuje wszelkie próby egzekucji. Europejski Trybunał Praw Człowieka może po stwierdzeniu naruszeń Konwencji orzekać o „słusznym zadośćuczynieniu" na podstawie art. 41, a w sprawach międzypaństwowych dopuszcza zasądzenie kwot, które następnie mają zostać rozdysponowane na rzecz indywidualnych ofiar naruszeń[375]. Ograniczenia tego mechanizmu dobrze ilustruje wcześniejsze orzecznictwo strasburski. Sprawa Janowiec i inni przeciwko Rosji stanowiła próbę przypisania Federacji Rosyjskiej odpowiedzialności za sposób traktowania rodzin ofiar zbrodni katyńskiej[376]. Skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wniosło piętnastu krewnych polskich jeńców wojennych i więźniów zamordowanych w 1940 r. przez funkcjonariuszy NKWD. Skarżący zarzucali władzom rosyjskim odmowę przeprowadzenia realnego, jawnego i dostępnego dla rodzin śledztwa, nieuznanie ich statusu pokrzywdzonych, utajnienie kluczowych akt postępowania oraz utrzymywanie stanu niepewności co do prawnej

[dostęp 27 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf.

[374] Środki tymczasowe służą zabezpieczeniu praw stron do czasu rozstrzygnięcia meritum oraz zapobieganiu nieodwracalnej szkodzie, nie mogą natomiast być traktowane jako „wyrok wstępny" ani przesądzenie zasadności roszczenia co do istoty. Z tej perspektywy postanowienie MTS z 16 marca 2022 r. nie stanowiło sądowego stwierdzenia ludobójstwa ani jego braku, lecz klasyczne zastosowanie mechanizmu ochronnego wobec sporu o interpretację i stosowanie Konwencji z 9 grudnia 1948 r. Zob. M. Balcerzak, K. Widlas-Klimsiak, *Czy prawa milkną pośród oręża? Środki tymczasowe na podstawie Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa w sprawie Ukraina przeciwko Federacji Rosyjskiej przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości* (ang. *Silent Leges Inter Arma? Provisional Measures under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Ukraine v. Russian Federation Case at the International Court of Justice*), „Review of International, European and Comparative Law", t. XX, 2022, s. 251–264.

[375] Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284, art. 41.

[376] Sprawa Janowiec i inni przeciwko Rosji bywa ujmowana jako jedna z najważniejszych spraw dotyczących Polski rozpoznawanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, mimo że formalnie była skierowana przeciwko Federacji Rosyjskiej. Zob. A. Bodnar, Od Dody do Grzegorza Brauna. Trzydzieści lat Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Polsce, *Onet*, 1 maja 2023 r. [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/bodnar-od-dody-do-brauna-30-lat-europejskiej-konwencji-praw-czlowieka/vqkkqw7.

kwalifikacji losu ich bliskich[377]. Podstawą sprawy była decyzja Biura Politycznego Komitetu Centralnego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii bolszewików z dnia 5 marca 1940 r., wydana na podstawie notatki Ławrientija Berii do Józefa Stalina, w której wskazano, że sprawy polskich jeńców i więźniów mają zostać rozpoznane w „trybie specjalnym", bez wzywania zatrzymanych, bez przedstawienia zarzutów, bez decyzji o zakończeniu śledztwa i bez aktu oskarżenia, z zastosowaniem najwyższego wymiaru kary, czyli rozstrzelania[378]. A także późniejsze działania władz sowieckich i rosyjskich: wieloletnie zaprzeczanie odpowiedzialności, tylko częściowe ujawnienie dokumentów po 1990 r., pozorne prowadzenie rosyjskiego śledztwa i jego umorzenie w dniu 21 września 2004 r., a następnie objęcie trzydziestu sześciu tomów akt klauzulą „ściśle tajne", ośmiu kolejnych tomów ograniczeniem do użytku wewnętrznego oraz utajnienie samej decyzji o umorzeniu[379].

Skarżący opierali swoje zarzuty na trzech podstawowych płaszczyznach: po pierwsze, na proceduralnym aspekcie prawa do życia, wynikającym z art. 2 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, który nakłada na państwo obowiązek przeprowadzenia skutecznego, niezależnego i rzetelnego postępowania w każdym przypadku wiarygodnego podejrzenia bezprawnego pozbawienia życia; po drugie, na zakazie nieludzkiego i poniżającego traktowania z artykułu 3 Konwencji, ponieważ wieloletnia odmowa informacji i formalistyczne traktowanie rodzin pogłębiały ich cierpienie; po trzecie, na obowiązku współpracy państwa z Trybunałem, ponieważ Federacja Rosyjska odmówiła przedłożenia decyzji o umorzeniu śledztwa[380]. Wielka Izba przyjęła jednak bardzo wąskie rozumienie swojej jurysdykcji czasowej: uznała, że nie może zbadać zarzutu naruszenia artykułu 2 Konwencji, gdyż egzekucje nastąpiły w 1940 r., a więc zarówno przed przyjęciem Konwencji w 1950 r., jak i przed jej ratyfikacją przez

[377] Europejski Trybunał Praw Człowieka, Wyrok Wielkiej Izby w sprawie Janowiec i inni przeciwko Rosji (ang. Grand Chamber judgment Janowiec and Others v. Russia), skargi nr 55508/07 i 29520/09, 21 października 2013 r., par. 1 – 7. [online], [dostęp 29 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?filename=001-127684.pdf&id=001-127684&library=ECHR.

[378] Instytut Pamięci Narodowej, Decyzja Biura Politycznego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii bolszewików o wymordowaniu obywateli polskich, w większości oficerów wziętych do niewoli we wrześniu 1939 r. – notatka Ławrientija Berii do Józefa Stalina z propozycją wymordowania polskich jeńców wojennych, 5 marca 1940 r. [online], [dostęp 29 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://katyn.ipn.gov.pl/kat/bibliografia-i-mediatek/3643,Decyzja-Biura-Politycznego-WKPb-o-wymordowaniu-obywateli-polskich-w-wiekszosci-o.html.

[379] Europejski Trybunał Praw Człowieka, Wyrok Wielkiej Izby…par. 38 – 48.

[380] Ibidem. par. 162–176.

Federację Rosyjską w 1998 r.; Trybunał podkreślił, że między śmiercią ofiar a datą wejścia Konwencji w życie wobec danego państwa musi istnieć rzeczywisty związek, którego w tej sprawie nie stwierdzono ze względu na upływ pięćdziesięciu ośmiu lat oraz brak istotnych czynności śledczych po 5 maja 1998 r[381]. Trybunał odmówił również zastosowania koncepcji „podstawowych wartości Konwencji" do zdarzeń poprzedzających jej przyjęcie, co w literaturze skrytykował między innymi William Schabas, wskazując, że data 1950 r. została potraktowana jako sztuczna granica ochrony przed najcięższymi zbrodniami międzynarodowymi[382]. W zakresie artykułu 3 Konwencji Wielka Izba nie stwierdziła naruszenia, uznając, że po 1998 r. los ofiar był już zasadniczo znany, a więc sprawa nie mieściła się w klasycznym modelu wymuszonego zaginięcia; rozumowanie to również spotkało się z krytyką, ponieważ pomijało szczególne znaczenie prawa rodzin do prawdy, rehabilitacji i dostępu do dokumentów dotyczących śmierci ich bliskich[383]. Jedynym naruszeniem stwierdzonym jednomyślnie było naruszenie artykułu 38 Konwencji: Federacja Rosyjska odmówiła przedstawienia Trybunałowi decyzji z dnia 21 września 2004 r., powołując się na tajemnicę państwową, podczas gdy Trybunał uznał, że prawo krajowe i ogólne odwołanie do bezpieczeństwa państwa nie mogą usprawiedliwiać niewykonania obowiązków konwencyjnych, zwłaszcza gdy chodzi o dokument kończący śledztwo w sprawie masowego mordu nieuzbrojonych jeńców[384]. W sensie formalnym Trybunał potwierdził obowiązek współpracy państwa z organem międzynarodowym, ale w sensie materialnym odmówił rodzinom ofiar oceny rzetelności rosyjskiego śledztwa. Z tego powodu sprawa jest w doktrynie oceniana jako przykład nadmiernego formalizmu jurysdykcyjnego, „przekazania sprawy sądowi historii", pogorszenia sytuacji skarżących po rozpoznaniu sprawy przez Wielką Izbę oraz przekształcenia opóźnionej sprawiedliwości w trwałą odmowę sprawiedliwości[385].

---

[381] Ibidem. par. 128–161.

[382] W. Schabas, Czy „podstawowe wartości" Europejskiej Konwencji Praw Człowieka zaczynają się w 1950 r.? *(ang. Do the "Underlying Values" of the European Convention on Human Rights Begin in 1950*?), „Polish Yearbook of International Law", t. XXXIII, 2013, s. 247–258 [

[383] G. Citroni, Janowiec i inni przeciwko Rosji: długa historia opóźnionej sprawiedliwości przekształcona w trwały przypadek odmowy sprawiedliwości (*ang. Janowiec and Others v. Russia: A Long History of Justice Delayed Turned into a Permanent Case of Justice Denied),* „Polish Yearbook of International Law", t. XXXIII, 2013, s. 279–294

[384] Europejski Trybunał Praw Człowieka, Wyrok Wielkiej Izby…par. 202–216.

[385] I. C. Kamiński, Zbrodnia katyńska przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka: relacja osobista (*ang. The Katyń Massacre before the European Court of Human Rights: A Personal Account*), „Polish Yearbook of International Law", t. XXXIII, 2013, s. 205–226.; Zob. też. Y. Kozheurov, Sprawa Janowiec i inni przeciwko Rosji: zrzeczenie się jurysdykcji na rzecz sądu historii (*ang. The Case of Janowiec and Others v. Russia: Relinquishment of Jurisdiction in Favour of the Court of History*), „Polish Yearbook of International Law", t. XXXIII, 2013, s. 227–246; Zob. też. S. Sanz-Caballero, Jak mogło pójść tak źle? Reformatio in peius przed Wielką Izbą Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Janowiec i

Ukraina uruchomiła tor odpowiedzialności przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka wnosząc skargi przeciwko Federacji Rosyjskiej dotyczące m.in. okupacji Krymu[386] oraz wojny we wschodniej Ukrainie[387]. W decyzji Wielkiej Izby z 25 stycznia 2023 r. (sprawa *Ukraine and the Netherlands v. Russia*) Trybunał uznał skargi częściowo za dopuszczalne, co przesądziło o możliwości merytorycznego badania zarzutów w ramach jurysdykcji konwencyjnej Rosji[388]. Następnie w wyrokach Wielkiej Izby z 25 czerwca 2024 r. (Krym) oraz 9 lipca 2025 r. (Ukraina i Niderlandy) ETPCz stwierdził wielokrotne naruszenia Konwencji i przypisał Federacji Rosyjskiej odpowiedzialność za systemowe praktyki naruszeń, przy czym w obu sprawach rozstrzygnięcie co do art. 41 zostało odroczone jako „niegotowe do decyzji" na tym etapie postępowania[389]. Skuteczność mechanizmu kompensacyjnego pozostaje jednak ograniczona z przyczyn instytucjonalnych: Federacja Rosyjska została wykluczona z Rady Europy 16 marca 2022 r. i z dniem 16 września 2022 r. przestała być stroną Konwencji,[390] choć ETPCz zachowuje jurysdykcję *ratione temporis* wobec działań i zaniechań do tej daty, a Komitet Ministrów utrzymuje (co do zasady) nadzór nad wykonaniem wyroków oraz ugód zawartych w sprawach przeciwko Rosji[391]. Tak więc wykonanie wyroków ETPCz jest

inni przeciwko Rosji, czyli polska pamięć zbiorowa zawiedziona w Strasburgu (*ang. How Could It Go So Wrong? Reformatio in Peius before the Grand Chamber of the ECtHR in the Case Janowiec and Others v. Russia (or Polish Collective Memory Deceived in Strasbourg)*), „Polish Yearbook of International Law", t. XXXIII, 2013, s. 259–278. Zob. A. Mężykowska, P. Kobielski (red.), *Zbrodnia katyńska przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. Zbiór dokumentów przedłożonych przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej w postępowaniu w sprawie Janowiec i inni p. Rosji*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2015.

386 Europejski Trybunał Praw Człowieka, Wyrok w sprawie międzypaństwowej dotyczącej Krymu – informacja prasowa (ang. *Grand Chamber judgment Ukraine v. Russia (re Crimea)*), 25 czerwca 2024 r. [online], [dostęp 11 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7981802-11134245;

387 Europejski Trybunał Praw Człowieka, Wyrok w sprawie międzypaństwowej Ukraina i Niderlandy przeciwko Rosji – informacja prasowa (ang. *Grand Chamber judgment Ukraine and the Netherlands v. Russia*), 9 lipca 2025 r. [online], [dostęp 14 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-8279845-11657965.

388 Europejski Trybunał Praw Człowieka, Sprawa wschodniej Ukrainy i lotu MH17 – skargi częściowo dopuszczalne (ang. *Grand Chamber decision Ukraine and the Netherlands v. Russia – Flight MH17 and eastern-Ukraine-conflict case partly admissible*), 25 stycznia 2023 r. [online], [dostęp 18 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7550165-10372782.

389 Europejski Trybunał Praw Człowieka, Wielka Izba: liczne naruszenia w sprawie Krymu; art. 41 odroczony jako niegotowy do rozstrzygnięcia (ang. *Grand Chamber judgment – multiple violations in case brought by Ukraine against Russia concerning Crimea*), 25 czerwca 2024 r. [online], [dostęp 7 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7981802-11134245 (zob. część „Article 41").

390 Rada Europy, Rosja przestaje być stroną Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (ang. *Russia ceases to be party to the European Convention on Human Rights*), 16 września 2022 r. [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights

391 Komitet Ministrów Rady Europy, Rezolucja CM/Res(2022)3 w sprawie skutków prawnych i finansowych ustania członkostwa Federacji Rosyjskiej w Radzie Europy (ang. *Resolution CM/Res(2022)3 on legal and financial consequences…*), 23 marca 2022 r. [online], [dostęp 12 stycznia 2026 r.]. Dostępny:

nierealne bez współpracy Rosji. Pozostają mechanizmy faktyczne: zajęcie dostępnego majątku rosyjskiego za granicą i tu wracamy do kwestii zamrożonych aktywów. Zgromadzone zagraniczne środki Rosji stanowią jedyne „namacalne" zabezpieczenie roszczeń odszkodowawczych, jeśli Rosja nie zapłaci dobrowolnie, państwa wspierające Ukrainę mogą wspólnie zdecydować się użyć tych aktywów jako substytutu. Jak omówiono, trwa poszukiwanie formuły legalnej i konsensualnej, aby to zrobić. Mimo przygotowań, skala szkód przewyższa dostępne aktywa, nawet całość rezerw ok 300 mld USD nie pokryje pełnych strat wojennych, szacowanych już teraz na setki miliardów dolarów i rosnących z każdym miesiącem walk[392]. Dlatego priorytetyzacja roszczeń będzie niezbędna: pierwszeństwo będą miały roszczenia osób fizycznych - ofiary cywilne, rodziny poległych, ranni, osoby, które utraciły domy, potem kluczowa infrastruktura, a dopiero na końcu roszczenia państwa jako całości.

Ograniczone środki przymusu dostępne przeciw opornemu agresorowi to nie tylko kwestia finansów, ale i polityki. Rosja jako mocarstwo nuklearne nie może zostać zmuszona siłą do zapłaty reparacji, scenariusz militarnego pokonania i okupacji, jak Niemiec w 1945, jest nierealny. Pozostaje presja polityczno-ekonomiczna: kontynuowanie i zaostrzanie sankcji, izolacja dyplomatyczna, ewentualnie warunkowanie jakichkolwiek przyszłych relacji z Rosją - zniesienie sankcji, dopuszczenie do rynków, pomoc gospodarcza od uregulowania kwestii odszkodowań. Ukraina i jej sojusznicy mogą zatem traktować zamrożone aktywa i widmo dalszych konsekwencji jako „kij i marchewkę" wobec przyszłych władz Rosji. Być może dopiero zasadnicza zmiana polityczna w Moskwie otworzy drogę do negocjacji, w których nowa władza dążąc do normalizacji relacji międzynarodowych zaakceptuje program świadczeń kompensacyjnych. Historyczną analogię stanowią podjęte przez Republikę Federalną Niemiec działania z początku lat pięćdziesiątych: zawarte w Luksemburgu 10 września

https://rm.coe.int/resolution-cm-res-2022-3-legal-and-financial-conss-cessation-membershi/1680a5ee99 w szczególności pkt 7.

[392] Według wyników piątej szybkiej oceny szkód i potrzeb Ukrainy - RDNA5, opublikowanej w lutym 2026 r. przez rząd Ukrainy, Grupę Banku Światowego, Komisję Europejską i Organizację Narodów Zjednoczonych łączne potrzeby Ukrainy w zakresie odbudowy i naprawy, oszacowano na 587,7 mld USD, tj. w perspektywie dziesięcioletniej obejmującej lata 2026–2035. Bank Światowy, Rząd Ukrainy, Komisja Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Ukraina: piąta szybka ocena szkód i potrzeb — RDNA5, luty 2022 r.–grudzień 2025 r. (ang. *Ukraine: Fifth Rapid Damage and Needs Assessment — RDNA5, February 2022–December 2025*), 23 lutego 2026 r., s. 6 [online], [dostęp 29 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022026094036395/pdf/P514499-22f93f3a-4278-42bc-b907-db9553d12069.pdf.

1952 r. porozumienia z Państwem Izrael[393] oraz Konferencja ds. Roszczeń Materialnych Żydów wobec Niemiec, które ustanowiły ramy materialnych świadczeń związanych z nazistowskimi prześladowaniami, stanowiąc element polityki zadośćuczynienia za szkody wyrządzone przez reżim nazistowski[394]. Taki scenariusz jest jednak niepewny i odległy. Obecna władza Rosji nie daje najmniejszych sygnałów gotowości do przyjęcia odpowiedzialności a propaganda utrzymuje, że to Ukraina i „Zachód" są winni zniszczeń, a wszelkie żądania reparacyjne to bezpodstawne ataki na Rosję[395]. Wymiar polityczny egzekwowania reparacji jest więc niezwykle trudny. Skuteczność podejmowanych działań uwarunkowana jest długoterminową jednością sojuszniczą oraz determinacją społeczności międzynarodowej do utrzymania presji na Federację Rosyjską, zważywszy, iż długotrwałe stosowanie reżimów sankcyjnych generuje wymierne obciążenia gospodarcze również dla państw je implementujących. Na forum międzynarodowym zauważalne są wyraźne dywergencje w podejściu do inicjatyw reparacyjnych. Znaczna część państw, w tym między innymi Chińska Republika Ludowa, Republika Indii oraz liczne państwa afrykańskie i południowoamerykańskie, wstrzymała się od głosu lub głosowała przeciwko rezolucjom Zgromadzenia Ogólnego ONZ w przedmiocie reparacji. Stanowisko to motywowane jest najczęściej obawą przed tworzeniem niepożądanych precedensów prawnych bądź zbieżnością interesów geopolitycznych z państwem-agresorem. Powyższe implikuje, iż instrumenty takie jak Rejestr Szkód dla Ukrainy funkcjonują *de facto* jako porozumienia partykularne koalicji państw zainteresowanych, nie zaś jako powszechny reżim prawnomiędzynarodowy. Sytuacja ta stwarza Federacji Rosyjskiej przestrzeń do deprecjonowania tych mechanizmów na arenie międzynarodowej, w tym poprzez instrumentalizację narracji o rzekomym narzucaniu rozwiązań przez państwa zachodnie. W tym kontekście należy zważyć, iż na obniżenie rangi oraz faktycznej skuteczności tworzonych instrumentów kompensacyjnych wpływ może mieć ewoluująca pozycja Stanów Zjednoczonych. Dostrzegalny w amerykańskiej polityce zagranicznej rosnący dystans wobec wielostronnych inicjatyw instytucjonalnych

[393] Porozumienie reparacyjne między Izraelem a Republiką Federalną Niemiec (ang. *The Reparations Agreement between Israel and the Federal Republic of Germany*), „American Journal of International Law", t. 48, nr 4, 1954, s. 564–578. Zob. też. T. Lachowski, *Perspektywa praw ofiar w prawie międzynarodowym*, Łódź 2018, s. 137.

[394] R. Wojciechowski, Porozumienie luksemburskie z 10 września 1952 roku, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem", t. 47, nr 4, 2025, s. 284–295,

[395] *The Insider*, *Przygotowania do reparacji: jak Rosja może zrekompensować przynajmniej część strat Ukrainy* (ang. *Preparations for reparations: How Russia can compensate at least some of Ukraine's losses, even before the fighting ends*), 13 maja 2024 r. [online], [dostęp 27 października 2025 r.]. Dostępny: https://theins.ru/en/politics/271541.

oraz ostrożność w angażowaniu się w długoterminowe mechanizmy obciążeń prawno-finansowych mogą osłabić uniwersalny charakter całego przedsięwzięcia[396]. Wymusza to zatem konieczność zagwarantowania maksymalnej transparentności oraz ścisłego legalizmu projektowanych mechanizmów, co ma na celu zminimalizowanie ryzyka podważania ich legitymacji przez państwa sceptyczne i niezaangażowane w konflikt.

Egzekwowanie odpowiedzialności odszkodowawczej państwa w sytuacji braku jego kooperacji stanowi istotne wyzwanie dla współczesnego reżimu prawa międzynarodowego. Zjawisko to wymusiło wykształcenie nowych mechanizmów instytucjonalnych. Instrumenty, które zostały już formalnie wdrożone, w szczególności funkcjonujący Rejestr Szkód dla Ukrainy, a także procedowane modele konfiskaty zamrożonych aktywów państwowych, stanowią materializację dążeń do przełamania tradycyjnych przeszkód jurysdykcyjnych, w tym zasady immunitetu państwa. Praktyka prawnomiędzynarodowa dostarcza precedensów skutecznej egzekucji roszczeń pomimo początkowej obstrukcji procesowej, czego dowodem jest między innymi spór pomiędzy Demokratyczną Republiką Konga a Ugandą, w którym orzeczenie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości doprowadziło do faktycznego uruchomienia transz reparacyjnych w 2022 roku[397]. W kontekście działań Federacji Rosyjskiej skala naruszeń doprowadziła do ukształtowania się nowej praktyki państw europejskich, ukierunkowanej na instytucjonalizację procesów kompensacyjnych. Z punktu widzenia dogmatyki prawa międzynarodowego, kompleksowe uregulowanie skutków konfliktu zbrojnego wymaga implementacji dwoistego reżimu odpowiedzialności obejmującego odpowiedzialność prawnokarną w stosunku do jednostek oraz majątkową w stosunku do państwa jako podmiotu prawa międzynarodowego[398]. Konsekwentna aplikacja tych

[396] M. Piotrowski, D. Szeligowski, Perspektywy polityki wobec Ukrainy po wyborach prezydenckich w USA, „Biuletyn PISM" nr 127 (2937), 30 sierpnia 2024 r. [online], [dostęp 25 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://pism.pl/publikacje/perspektywy-polityki-wobec-ukrainy-po-wyborach-prezydenckich-w-usa.

[397] Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Działania zbrojne na terytorium Konga (Demokratyczna Republika Konga przeciwko Ugandzie), Reparacje – wyrok z 9 lutego 2022 r.* (ang. *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Reparations, Judgment of 9 February 2022*), pkt 405 (5), s. 128 (PDF) [online], [dostęp 16 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/116/116-20220209-JUD-01-00-EN.pdf.

[398] J. Kranz, odróżnia winę karną jednostek, odpowiedzialność międzynarodowoprawną państwa oraz polityczną, moralną i historyczną odpowiedzialność narodu; podkreśla zarazem, że brak winy zbiorowej nie wyłącza odpowiedzialności, a odpowiedzialność państwa przybiera postać reparacji, restytucji lub satysfakcji. Zob. *Rosyjskie zbrodnie w Ukrainie: między winą a odpowiedzialnością* (ang. *Russian Crimes in Ukraine: Between Guilt and Responsibility*), „Polish Yearbook of International Law", t. XLII, 2022,. s. 39–41.

mechanizmów stanowi obligatoryjny element procesu przywracania stanu zgodności z prawem w postkonfliktowych relacjach międzynarodowych.

2.8. **Podsumowanie rozdziału II – stanowisko autora**

Podsumowując pierwszą część rozdziału, należy stwierdzić, że Międzynarodowy Trybunał Karny prowadzi działania w sprawie Ukrainy w oparciu o Statut Rzymski, którego zastosowanie umożliwiła *ad hoc* zgoda Ukrainy na podstawie art. 12 ust. 3. Tym samym Trybunał posiada umocowanie traktatowe do ścigania zbrodni popełnionych od końca 2013 r. na terytorium Ukrainy[399]. Mimo braku rezolucji Rady Bezpieczeństwa, skutecznie zadziałał mechanizm wielostronny w postaci skierowań dokonanych przez państwa-strony, co pozwoliło ominąć polityczną blokadę w strukturach ONZ. Podstawy prawne odpowiedzialności osób fizycznych opierają się na definicjach zbrodni zawartych w Statucie Rzymskim oraz ich rozwinięciach w prawie zwyczajowym. Znaczącą luką prawną pozostaje jednak niemożność objęcia jurysdykcją zbrodni agresji przeciwko Ukrainie, a więc pociągnięcia do odpowiedzialności najwyższego kierownictwa za sam akt napaści - ograniczenie to wynika z brzmienia art. 15 bis Statutu. Ograniczenia i wyzwania stojące przed MTK w tej sprawie wynikają zatem nie z braku jurysdykcji (która została skutecznie ustanowiona), lecz z czynników praktycznych i politycznych: braku własnych sił wykonawczych, oporu państwa-agresora, złożonej sytuacji bezpieczeństwa oraz potencjalnych konfliktów z zasadą immunitetu. Trybunał nie dysponuje również odpowiednim zapleczem organizacyjnym i kadrowym, które pozwoliłoby na rozpatrzenie tak dużej liczby spraw, z jaką ma i będzie miał do czynienia w kontekście trwającej inwazji, w związku z tym działalność MTK będzie koncentrować się na kilku - kilkunastu, najpoważniejszych przypadkach zbrodni oraz na osobach zajmujących najwyższe stanowiska dowódcze, odpowiedzialnych za popełnienie lub nadzorowanie zbrodni. Trybunał ds. Agresji z kolei skupi się na pociągnięciu do odpowiedzialności członków kierownictwa państwowego, odpowiedzialnych za podjęcie decyzji o rozpoczęciu aktu agresji. Natomiast odpowiedzialność za liczne zbrodnie popełniane przez szeregowych żołnierzy oraz oficerów niższego i średniego szczebla spoczywać

[399] B. Krzan, *Kryzys ukraiński a perspektywy międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości karnej* (ang. *The Ukrainian Crisis and the Prospects for International Criminal Justice*), [w:] W. Czapliński, S. Dębski, R. Tarnogórski, K. Wierczyńska (red.), *Sprawa aneksji Krymu w świetle prawa międzynarodowego* (ang. *The Case of Crimea's Annexation under International Law*), Warszawa 2017, s. 293–307.

będzie w pierwszej kolejności na sądach ukraińskich zgodnie z zasadą komplementarności a w dalszej kolejności na sądach państw trzecich, działających w oparciu o zasadę jurysdykcji uniwersalnej.

Odnosząc się do drugiej części rozdziału – w ocenie autora środki finansowe zdeponowane w Europie, należące do Federacji Rosyjskiej, można bez wahania określić mianem „krwawych pieniędzy", ich swobodny obrót i brak odpowiedniego zabezpieczenia przyczyniałby się do kontynuowania działań wojennych oraz do dalszego popełniania zbrodni na terytorium Ukrainy, jednocześnie konfiskata tych aktywów przez państwa europejskie stanowiłaby krok zbyt daleko idący naruszający fundamenty prawne, na których opiera się współczesny porządek międzynarodowy i wewnętrzny państw zachodnich. Fakt, iż Federacja Rosyjska rażąco i systemowo narusza normy prawa międzynarodowego, nie może stanowić uzasadnienia dla działań, które same w sobie godziłyby w te normy. Ochrona prawa własności jako jednej z podstawowych zasad ustrojowych i filarów cywilizacji zachodniej nie może zostać poświęcona nawet w obliczu najbardziej dramatycznych okoliczności. Nie ulega wątpliwości, że Rosja musi ponieść realne konsekwencje swoich bezprawnych działań, w tym kontekście szczególne znaczenie zyskuje opracowywana koncepcja udzielenia przez państwa zachodnie pożyczek zabezpieczonych aktywami Federacji Rosyjskiej, których spłata następowałaby z dochodów generowanych przez inwestowanie tych środków. Mechanizm ten ma charakter konsensualny i pozwala na uruchomienie wsparcia finansowego dla odbudowy zniszczonej wojną Ukrainy, przy jednoczesnym zachowaniu zgodności z międzynarodowymi zasadami ochrony własności. W przeciwieństwie do bezpośredniej konfiskaty nie prowadzi on do naruszenia stabilności systemu prawnego ani do podważenia zaufania do międzynarodowego ładu finansowego. Należy bowiem pamiętać, że współczesny system finansowy jest jednym z najbardziej jaskrawych przykładów porządku wyobrażonego, którego trwałość opiera się na zaufaniu podmiotów do instytucji finansowych i do samej idei bezpieczeństwa obrotu. Konfiskata tak znacznych środków, nawet jeżeli należą one do państwa zbrodniczego, mogłaby poważnie zachwiać tym zaufaniem i w dłuższej perspektywie osłabić stabilność globalnego systemu gospodarczego. Problem ten ma zatem charakter nie tylko prawny, lecz także etyczny i filozoficzny. Społeczność międzynarodowa, a w szczególności opinia publiczna państw wspierających Ukrainę, słusznie odczuwa moralną potrzebę ukarania agresora poprzez pozbawienie go środków, które w oczywisty sposób powinny posłużyć

do naprawienia wyrządzonych szkód. Jednak nawet w obliczu najpoważniejszych wyzwań cywilizacyjnych obowiązuje zasada prymatu prawa – zasada, której korzenie sięgają tradycji jurystów rzymskich i która stanowi fundament europejskiego porządku prawnego. To właśnie wierność tym regułom, a nie ich doraźne zawieszenie, odróżnia wspólnotę państw prawa od tych, które prawo lekceważą. Nie można przy tym tracić z pola widzenia perspektywy długofalowej: instrumenty prawne przyjmowane w warunkach presji politycznej i moralnej mogą po latach stać się przedmiotem sporów przed sądami i trybunałami międzynarodowymi, a rozstrzygnięcia niekorzystne dla państw stosujących rozwiązania wykraczające poza utrwalone ramy prawa międzynarodowego - w tym potencjalnie korzystne dla Federacji Rosyjskiej - mogą rodzić obowiązki restytucyjne lub odszkodowawcze. Z tego względu ostrożność nie jest przejawem bierności, lecz konsekwencją trzymania się legalności także wtedy, gdy cel polityczny wydaje się szczególnie doniosły.

ROZDZIAŁ III - ZBRODNIA AGRESJI W ŚWIETLE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO.

Zbrodnia agresji, niegdyś określana jako zbrodnia przeciwko pokojowi, oznacza zaplanowanie, przygotowanie, rozpoczęcie lub prowadzenie przez osoby sprawujące efektywną władzę państwową działania zbrojnego sprzecznego z Kartą ONZ[400]. W prawie międzynarodowym zakaz użycia siły zbrojnej stanowi fundament ładu powojennego (art. 2 ust. 4 Karty Narodów Zjednoczonych), a jego naruszenie w postaci agresji uznano w wyroku norymberskim za *„najwyższą zbrodnię międzynarodową… zawierającą w sobie skumulowane zło całego okrucieństwa*"[401]. Agresja Federacji Rosyjskiej, będąca jaskrawym pogwałceniem *ius contra bellum*, wywołała wysiłki społeczności międzynarodowej na rzecz rozliczenia decydentów politycznych za zaatakowanie Ukrainy[402]. Niniejszy rozdział poświęcony jest analizie prawnych, politycznych i praktycznych uwarunkowań utworzenia Specjalnego Trybunału do spraw Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie (dalej: Trybunał ds. Agresji lub Trybunał), ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień immunitetów, podstaw i zakresu jurysdykcji oraz konsekwencji dla systemu indywidualnej odpowiedzialności karnej. W ramach badań podjęto pytania badawcze oraz odpowiadające im hipotezy. Problem badawczy 3.1. *Jakie są szanse oraz możliwe drogi pociągnięcia do odpowiedzialności głównych decydentów Rosji za zbrodnię agresji*? Hipoteza badawcza 3.1., *Brak zgody Rosji na jurysdykcję MTK w zakresie agresji sprawia, że tylko odrębny Trybunał może realnie umożliwić ściganie tej zbrodni*. Problem badawczy 3.2: *Od czego zależy skuteczność przyszłego Trybunału dla Ukrainy?* Hipoteza badawcza 3.2., *Skuteczność Trybunału zależy od szerokiego wsparcia politycznego i finansowego społeczności międzynarodowej a także jednoznacznego wykluczenia immunitetów w treści statutu Trybunału.* W niniejszym rozdziale omówiono ewolucję pojęcia zbrodni agresji (od Norymbergi do

[400] Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze, *Wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego* (ang. *Judgment of the International Military Tribunal*), 30 września – 1 października 1946 r., s. 25 [online], [dostęp 12 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf. Zob. też T. Cyprian, „Zbrodnia przeciw pokojowi", „Państwo i Prawo" 1948, z. 3

[401] D. Kestenbaum, Zamknięcie luk bezkarności w odniesieniu do zbrodni agresji (ang. *Closing Impunity Gaps for the Crime of Aggression*), Global Institute for the Prevention of Aggression, 2023, s. 4 [online], [dostęp 25 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://crimeofaggression.info/documents/2023/03/closing-impunity-gaps-for-the-crime-of-aggression.pdf

[402] R. Kwiecień, *Agresja Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie: prawo międzynarodowe i polityka siły, czyli „co dzieje się teraz"* (ang. *The Aggression of the Russian Federation against Ukraine: International Law and Power Politics or 'What Happens Now'*), „Polish Review of International and European Law", t. 11, z. 1, 2022, s. 9–21.

Kampali), ograniczenia jurysdykcji MTK wobec agresji na Ukrainie, założenia Trybunału ds. Agresji (podstawy prawne, struktura, relacje z MTK i sądami krajowymi), kluczowe wyzwania (immunitety, egzekucja wyroków, kwestie dowodowe, rola ONZ), potencjał wykorzystania nowych technologii w dochodzeniu odpowiedzialności za zbrodnię agresji, oraz lekcje płynące z doświadczeń wcześniejszych trybunałów międzynarodowych. Tak ujęta analiza umożliwi ocenę czy mechanizmy odpowiedzialności dają szansę rozliczenia rosyjskich przywódców za zbrodnię agresji. Ma to szczególne znaczenie w kontekście ostrzeżenia prof. Philippe'a Sandsa, jednego z najważniejszych zwolenników powołania trybunału, który wskazywał, że najbardziej niepożądanym scenariuszem byłoby skazanie po latach bezpośrednich wykonawców, przy jednoczesnym uniknięciu odpowiedzialności przez osoby zajmujące najwyższe stanowiska decyzyjne[403].

3.1. **Ewolucja koncepcji zbrodni agresji**

Pojęcie ścigania prawnego za nielegalne użycie siły pojawiło się wyraźnie dopiero po II wojnie światowej, choć próby zakazania wojny agresywnej datują się wcześniej – pierwszym istotnym krokiem było przyjęcie Paktu Brianda-Kellogga z 1928 r., w którym państwa wyrzekły się wojny jako instrumentu polityki narodowej[404]. Jednak dopiero utworzenie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze dało początek indywidualnej odpowiedzialności za agresję, określaną wówczas jako *crime against peace* (zbrodnia przeciwko pokojowi[405]). Statut Trybunału Norymberskiego (załącznik do tzw. London Agreement z 8 sierpnia 1945 r.) w art. 6 lit. a - uznał za zbrodnię planowanie, przygotowanie, rozpętanie lub prowadzenie wojny napastniczej wbrew traktatom i zapewnieniom[406]. W procesie norymberskim Międzynarodowy Trybunał

[403] P. Wintour, Spór kompetencyjny MTK blokuje ukraińską próbę postawienia Putina przed sądem za zbrodnie wojenne (ang. *ICC "turf war" blocking Ukrainian bid to prosecute Putin for war crimes*), *The Guardian*, 6 lutego 2024 r. [online], [dostęp 10 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.theguardian.com/law/2024/feb/06/icc-turf-war-blocking-ukrainian-bid.

[404] Liga Narodów, *Pakt o wyrzeczeniu się wojny (Pakt Brianda–Kellogga)* (ang. *General Pact for the Renunciation of War*), 1928 r., art. 1 [online], [dostęp 25 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2094/v94.pdf.

[405] Por. T. Cyprian, Zbrodnia przeciw pokojowi, „Państwo i Prawo" 1948, z. 3.

[406] Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego* (ang. *Charter of the International Military Tribunal*), 8 sierpnia 1945 r., art. 6 lit. a [online], [dostęp 25 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.3_Charter%20of%20the%20International%20Military%20Tribunal.pdf.

Wojskowy uznał część głównych oskarżonych winnymi zbrodni przeciwko pokojowi tj. planowania, przygotowania, inicjowania i prowadzenia wojen napastniczych (punkt 2 aktu oskarżenia)[407]. Wśród skazanych w Norymberdze za tą zbrodnie znalazło się ścisłe kierownictwo III Rzeszy m.in. Joachim von Ribbentrop, Hermann Göring, Wilhelm Keitel i Alfred Jodl; łącznie odpowiedzialność z tytułu „*crimes against peace"* przypisano 12 z 22 głównych oskarżonych, co utrwaliło w prawie międzynarodowym zasadę indywidualnej odpowiedzialności karnej za planowanie, przygotowanie, inicjowanie lub prowadzenie wojny agresywnej[408]. Równoległy Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu (Tokio, 1946–1948) również osądził japońskich przywódców za „*crimes against peace"* w związku z agresją w Azji Wschodniej i na Pacyfiku[409]; w sprawie 28 oskarżonych, orzeczono siedem kar śmierci, dwóch oskarżonych zmarło w toku procesu, jednego uznano za niezdolnego do udziału z powodu choroby psychicznej, a pozostali zostali skazani na kary dożywotniego lub czasowego pozbawienia wolności (nikt nie został uniewinniony)[410]. Cesarz Hirohito nie został postawiony w stan oskarżenia, co w wiąże się z uwarunkowaniami polityki okupacyjnej i oceną gen. Douglasa MacArthura co do stabilności powojennego porządku w Japonii[411].

Po zakończeniu działalności trybunałów norymberskiego i tokijskiego, przez dekady nie istniał stały mechanizm karania za agresję. Zimna wojna skutecznie blokowała rozwój instytucji sądowych mogących pociągać do odpowiedzialności przywódców państw za użycie siły. Niemniej w sferze normatywnej dokonano postępu w definiowaniu i potępieniu agresji. Kluczowym dokumentem była Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 3314 (XXIX) z 14 grudnia 1974 r., która w sposób niewiążący zdefiniowała akt agresji popełniony przez państwo jako „*użycie siły zbrojnej przez jedno państwo przeciwko suwerenności, terytorialnej integralności lub politycznej niezależności innego*

[407] T. Cyprian, J. Sawicki, *Prawo norymberskie: bilans i perspektywy*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1948, s. 88–92 Zob. też T. Cyprian, J. Sawicki, Walka o zasady norymberskie, Warszawa 1956. Zob. też
[408] Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze, *Wyrok z 1 października 1946 r.* (ang. *Judgment of 1 October 1946*), 1 października 1946 r. [online], [dostęp 18 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf
[409] T. Cyprian, J. Sawicki, Proces japońskich przestępców wojennych, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1951
[410] K. Karski, D. Świętońska, Proces przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu i jego miejsce w świadomości historycznej Japończyków, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej" 2013, nr 4, s. 16.
[411] Ibidem. s. 33–34.

państwa, lub w inny sposób niezgodny z Kartą ONZ"[412]. Rezolucja 3314 wymieniała przykładowe akty agresji (m.in. inwazja, bombardowanie, blokada portów, atak sił zbrojnych, udzielenie zgody na użycie własnego terytorium do agresji przez państwo trzecie, wysłanie najemników) i stała się podstawą późniejszej kodyfikacji. Na gruncie odpowiedzialności państw, Komisja Prawa Międzynarodowego w 2001 r. przyjęła Projekt artykułów o odpowiedzialności państw za czyny bezprawne, gdzie agresja jako poważne naruszenie normy *ius cogens* została zaliczona do szczególnej kategorii rażących lub systemowych naruszeń zobowiązań *erga omnes* (art. 40-41)[413]. Oznacza to, iż w razie poważnego naruszenia zobowiązania wynikającego z normy bezwzględnie wiążącej w szczególności zakazu agresji oraz zakazu nabycia terytorium w wyniku groźby lub użycia siły, na państwach trzecich spoczywa obowiązek współdziałania w celu położenia kresu naruszeniu, a także obowiązek nieuznawania za legalną sytuacji powstałej w wyniku takiego naruszenia oraz powstrzymania się od udzielania pomocy w utrzymaniu tej sytuacji[414].

W odniesieniu do Krymu, Zgromadzenie Ogólne ONZ (zgodnie z art. 40-41 o odpowiedzialności państw za czyny bezprawne) wskazało, że referendum z 16 marcu 2014 r. „nie ma ważności" i nie może stanowić podstawy do zmiany statusu Autonomicznej Republiki Krymu i miasta Sewastopol, wzywając wszystkie państwa, organizacje międzynarodowe oraz agencje ONZ do nieuznawania jakiejkolwiek zmiany tego statusu[415]. Analogicznie, w kontekście „referendów" z 23–27 września 2022 r. i następczej próby bezprawnej aneksji obwodów donieckiego, chersońskiego, ługańskiego i zaporoskiego, Zgromadzenie Ogólne stwierdziło brak ważności tych działań w świetle

---

[412] Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Rezolucja 3314 (XXIX) *Definicja agresji* (ang. *Definition of Aggression*), 14 grudnia 1974 r. [online], [dostęp 27 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/nr0/739/16/pdf/nr073916.pdf.

[413] R. Kwiecień, *Agresja Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie: prawo międzynarodowe i polityka siły, czyli „co dzieje się teraz"* (ang. *The Aggression of the Russian Federation against Ukraine: International Law and Power Politics or 'What Happens Now'*), „Polish Review of International and European Law", t. 11, z. 1, 2022, s. 9–21. Zob. też International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, 2001, art. 40–41 [online], [dostęp 27 czerwca 2025 r.]. Dostępny w World Wide Web: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf.

[414] Komisja Prawa Międzynarodowego ONZ, *Projekt artykułów o odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowo bezprawne* (ang. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*), 2001 r., art. 40–41 [online], [dostęp 27 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf.

[415] Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Rezolucja 56/83 *Odpowiedzialność państw za czyny międzynarodowo bezprawne* (ang. *Responsibility of States for internationally wrongful acts*), A/RES/56/83, 12 grudnia 2001 r., załącznik: *Projekt artykułów o odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowo bezprawne*, art. 40–41 [online], [dostęp 23 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n01/477/97/pdf/n0147797.pdf

prawa międzynarodowego i wezwało wszystkie państwa do nieuznawania jakiejkolwiek zmiany statusu wskazanych regionów Ukrainy[416]. Ujęcie to koresponduje z opinią Doradczego Komitetu Prawnego przy Ministrze Spraw Zagranicznych RP z 22 czerwca 2014 r., która kwalifikuje przyłączenie Krymu do Federacji Rosyjskiej jako aneksję i akcentuje międzynarodowo prawny obowiązek nieuznawania sytuacji powstałej w wyniku bezprawnego użycia siły oraz jej skutków[417].

Pomimo deklaracji i norm, przez dziesięciolecia brakowało sądu międzynarodowego uprawnionego do sądzenia jednostek za zbrodnię agresji[418]. Statuty trybunałów ad hoc ONZ (dla byłej Jugosławii i Rwandy w latach 90.) nie obejmowały agresji, skupiając się na zbrodniach wojennych, ludobójstwie i zbrodniach przeciw ludzkości. Dopiero Statut Rzymski z 1998 r. włączył agresję do katalogu tzw. czterech zbrodni międzynarodowych podlegających jurysdykcji Trybunału, obok ludobójstwa, zbrodni przeciw ludzkości i zbrodni wojennych. Jednak w 1998 r. nie uzgodniono definicji agresji ani warunków wykonywania jurysdykcji. Art. 5 ust. 2 Statutu stanowił, że MTK będzie wykonywał jurysdykcję nad agresją po przyjęciu odpowiednich postanowień, co odłożono na przyszłość[419]. Tę lukę zapełniły dopiero poprawki przyjęte na Konferencji Przeglądowej Statutu w Kampali. W drodze konsensusu państwa-strony MTK uzgodniły definicję zbrodni agresji (dodając art. 8bis do Statutu) niemal dosłownie opartą na rezolucji 3314 ONZ z 1974 r., rozszerzając ją o tzw. klauzulę przywódczą - ograniczenie odpowiedzialności do osób, które mają możność efektywnie kierować działaniami politycznymi lub wojskowymi państwa. Poprawki określiły też reżim jurysdykcyjny. Według art. 15bis Statutu, MTK może badać zbrodnię agresji z własnej inicjatywy lub na wniosek państwa tylko, jeśli zarówno państwo-agresor, jak i państwo-ofiara są stronami Statutu (lub uznały jurysdykcję Trybunału)[420]. Państwo-strona może ponadto złożyć

[416] Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Rezolucja 68/262 *Integralność terytorialna Ukrainy* (ang. *Territorial integrity of Ukraine*), A/RES/68/262, 27 marca 2014 r., pkt 5–6 [online], [dostęp 23 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n13/455/17/pdf/n1345517.pdf.

[417] Doradczy Komitet Prawny przy Ministrze Spraw Zagranicznych RP, Opinia Doradczego Komitetu Prawnego przy Ministrze Spraw Zagranicznych RP w sprawie przyłączenia Półwyspu Krymskiego do Federacji Rosyjskiej w świetle prawa międzynarodowego (22 czerwca 2014 r., s. 2 (Streszczenie) [online], [dostęp 23 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/attachment/b363dc63-dba0-414e-bf84-672f860919d8.

[418] P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe prawo karne s. 142.*

[419] Statut Rzymski MTK, art. 5 ust. 2.

[420] Zgromadzenie Państw Stron Statutu Rzymskiego MTK, *Poprawki do Statutu Rzymskiego dotyczące zbrodni agresji* (ang. *Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression*), rezolucja RC/Res.6, 11 czerwca 2010 r., art. 15 bis [online], [dostęp 25 czerwca 2025 r.]. Dostępny:

deklarację wyłączającą jurysdykcję Trybunału w zakresie zbrodni agresji (*opt-out*), co skutkuje brakiem możliwości wykonywania przez MTK jurysdykcji w odniesieniu do agresji popełnionej przez obywateli tego państwa lub na jego terytorium (art. 15 bis ust. 4). Najdalej idące ograniczenie przewiduje jednak art. 15 bis ust. 5: „*Trybunał nie może wykonywać jurysdykcji w sprawie zbrodni agresji, jeżeli czyn został popełniony przez obywatela państwa, które nie jest stroną Statutu, lub na terytorium takiego państwa."* Innymi słowy, jeżeli czyn agresji jest przypisywany państwu, które nie jest stroną Statutu Rzymskiego, jurysdykcja MTK w trybie art. 15 bis (odesłanie przez państwo-stronę lub wszczęcie z urzędu) jest wyłączona; wyjątek stanowi skierowanie sytuacji do MTK przez Radę Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych na podstawie art. 15 ter, działającą w ramach uprawnień z rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych.

Poprawki kampalskie weszły w życie w 2018 r., po ich ratyfikacji przez wymagane 30 państw i podjęciu przez Zgromadzenie Państw-Stron decyzji o aktywacji jurysdykcji (co nastąpiło 17 lipca 2018 r.). W połowie II kwartału 2026 r. protokoły te ratyfikowało zaledwie około 45 państw spośród 125 stron Statutu Rzymskiego – w tym Polska. Wiele kluczowych państw, takich jak Francja, Japonia czy Brazylia, pozostaje jedynie sygnatariuszami, natomiast inne - jak Chiny, Indie czy Izrael - nigdy nie przystąpiły do Międzynarodowego Trybunału Karnego. Stany Zjednoczone natomiast w dniu 6 maja 2002 r. złożyły Sekretarzowi Generalnemu ONZ formalną notyfikację, w której oświadczyły, że nie zamierzają stać się stroną traktatu. Oświadczenie to, złożone w Nowym Jorku przez administrację prezydenta G. W. Busha, skutecznie uchyliło skutki prawne wcześniejszego podpisu USA pod Statutem Rzymskim[421].

3.2. Jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego wobec agresji

Pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę została powszechnie uznana za akt agresji w rozumieniu prawa międzynarodowego – już w marcu 2022 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ większością 141 głosów potępiło „agresję przeciwko Ukrainie"

https://asp.icc-cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/EA9AEFF7-575B-4C0E-9FFA398E8C07C6E7/0/RCRes6ENG.pdf.

[421] Departament Stanu Stanów Zjednoczonych, *Międzynarodowy Trybunał Karny – list do Sekretarza Generalnego ONZ Kofiego Annana* (ang. *International Criminal Court: Letter to UN Secretary General Kofi Annan*), 6 maja 2002 r. [online], [dostęp 12 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2002/9968.htm.

(Rezolucja ES-11/1)[422] a 16 marca 2022 r. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości nakazał Rosji (większością głosów: trzynaście do dwóch) wstrzymać działania zbrojne[423]. Mimo oczywistości naruszenia zakazu użycia siły, architektura prawna MTK uniemożliwia postawienie zarzutów zbrodni agresji najwyższym przywódcom rosyjskim. Podstawowym problemem jest status stron Statutu: Federacja Rosyjska nie jest stroną MTK (podpisała Statut w 2000 r., lecz wycofała podpis w 2016 r.). Natomiast Ukraina (jak zostało wyjaśnione w rozdziale II) dwukrotnie skorzystała z procedury deklaracji *ad hoc* (art. 12 §3 Statutu), uznając jurysdykcję MTK nad zbrodniami popełnionymi na jej terytorium w 2014 r. (z datą wsteczną od listopada 2013 r., obejmującą m.in. wydarzenia Majdanu i aneksję Krymu) oraz w 2015 r. bezterminowo, w związku z działaniami wojennymi na wschodzie kraju[424]. Te deklaracje pozwoliły Prokuratorowi MTK prowadzić dochodzenie w sprawie zbrodni wojennych i przeciw ludzkości na Ukrainie (w jego ramach wydano nakazy aresztowania wobec Władimira Putina i Marii Lwowej-Biełowej, a następnie także wobec Siergieja Kobyłasza, Wiktora Sokołowa, Siergieja Szojgu i Walerija Gierasimowa[425]). Jednak deklaracje te nie mogą objąć zbrodni agresji - poprawki kampalskie wykluczają taką możliwość wobec agresji państwa niebędącego stroną MTK (art. 15bis §5). Rosja jako państwo-agresor nie jest stroną Statutu i nie uznaje jurysdykcji MTK, zatem Trybunał nie ma kompetencji rzeczowej do ścigania jej przywódców za tą zbrodnie. Teoretyczną drogą byłoby skierowanie sprawy do MTK

[422] Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Rezolucja ES-11/1 *Agresja przeciwko Ukrainie* (ang. *Aggression against Ukraine*), A/RES/ES-11/1, 2 marca 2022 r. [online], [dostęp 28 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/1.

[423] Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Zarzuty ludobójstwa na podstawie Konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa (Ukraina przeciwko Federacji Rosyjskiej) – postanowienie z 16 marca 2022 r.* (ang. *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation), Order of 16 March 2022*), 16 marca 2022 r. [online], [dostęp 25 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220316-ORD-01-00-EN.pdf

[424] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Deklaracja Ukrainy o uznaniu jurysdykcji MTK na podstawie art. 12 ust. 3 Statutu Rzymskiego MTK* (ang. *Declaration of Ukraine accepting ICC jurisdiction under Article 12(3) of the Rome Statute*), 8 września 2015 r. [online], [dostęp 26 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf. Zob. też. B. Krzan, *Kryzys ukraiński a perspektywy międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości karnej* (ang. *The Ukrainian Crisis and the Prospects for International Criminal Justice*), [w:] W. Czapliński, S. Dębski, R. Tarnogórski, K. Wierczyńska (red.), *Sprawa aneksji Krymu w świetle prawa międzynarodowego* (ang. *The Case of Crimea's Annexation under International Law*), Warszawa 2017, s. 293–307.

[425] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Sytuacja w Ukrainie: sędziowie MTK wydają nakazy aresztowania wobec Władimira Władimirowicza Putina i Marii Aleksiejewny Lwowej-Biełowej* (ang. *Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova*), 17 marca 2023 r. [online], [dostęp 26 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and-maria-alekseyevna-lvova-belova.

przez Radę Bezpieczeństwa ONZ (na mocy art. 13 lit. b Statutu). Taki precedens miał miejsce w przypadku Sudanu i Libii, gdzie Rada, działając w ramach rozdz. VII Karty ONZ, przymusowo objęła jurysdykcją MTK państwa niebędące jego stronami[426]. Jednak w sytuacji Ukrainy jest to *de facto* niemożliwe, ponieważ Rosja posiada prawo weta jako stały członek Rady Bezpieczeństwa i z oczywistych względów zablokowałaby każdą rezolucję kierującą jej czyny do MTK[427]. Ta „luka niekaralności" uwidoczniła się w 2022 r. i uruchomiła intensywną debatę nad alternatywnymi drogami rozliczenia zbrodniarzy. Postulat pociągnięcia do odpowiedzialności karnej najwyższych przedstawicieli państwa-agresora był podnoszony przez stronę ukraińską od początkowego etapu agresji, sama koncepcja powołania mechanizmu sądowniczego uległa oficjalnej krystalizacji w ramach dyplomatycznej inicjatywy określanej mianem formuły pokoju, zaprezentowanej przez Prezydenta Ukrainy, w dniu 15 listopada 2022 roku podczas szczytu grupy G20 na Bali. Postulat utworzenia Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji został zintegrowany z siódmym filarem planu, zatytułowanym „Przywrócenie sprawiedliwości"[428]. Oficjalne stanowisko Kijowa w tym zakresie stanowiło punkt wyjścia do późniejszych prac instytucjonalnych, w kwietniu 2022 roku Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło Rezolucję 2436 (2022), w której wyartykułowano wymóg pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawców agresji przeciwko Ukrainie oraz wskazano na konieczność utworzenia w tym celu adekwatnego trybunału międzynarodowego[429]. W rezolucji Parlamentu Europejskiego z 19 stycznia 2023 roku określono natomiast, iż przewidywany Trybunał winien dysponować jurysdykcją obejmującą kierownictwo polityczne i wojskowe Federacji Rosyjskiej oraz

---

[426] *E. de Wet, Przekazania spraw do Międzynarodowego Trybunału Karnego na podstawie rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych a immunitet zagranicznych funkcjonariuszy państwowych (ang. Referrals to the International Criminal Court Under Chapter VII of the United Nations Charter and the Immunity of Foreign State Officials), „American Journal of International Law Unbound", t. 112, 2018, s. 34.*

[427] P. Wintour, Spór kompetencyjny MTK blokuje ukraińską próbę postawienia Putina przed sądem za zbrodnie wojenne (ang. *ICC "turf war" blocking Ukrainian bid to prosecute Putin for war crimes*), *The Guardian*, 6 lutego 2024 r. [online], [dostęp 26 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://www.theguardian.com/law/2024/feb/06/icc-turf-war-blocking-ukrainian-bid.

[428] W. Zełenski, *Ukraina zawsze była liderem wysiłków pokojowych; jeśli Rosja chce zakończyć tę wojnę, niech udowodni to czynami - przemówienie Prezydenta Ukrainy na szczycie G20* (ang. *Ukraine has always been a leader in peacemaking efforts; if Russia wants to end this war, let it prove it with actions - speech by the President of Ukraine at the G20 Summit*), 15 listopada 2022, sekcja dotycząca punktu siódmego: Przywrócenie sprawiedliwości [online], [dostęp 16 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.president.gov.ua/en/news/ukrayina-zavzhdi-bula-liderom-mirotvorchih-zusil-yaksho-rosi-79141.

[429] Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Rezolucja 2436 (2022) *Agresja Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie* (ang. *The Russian Federation's aggression against Ukraine*), 27 kwietnia 2022 r., pkt 11.2 [online], [dostęp 16 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://pace.coe.int/en/files/29984/html.

Republiki Białorusi wypełniając lukę jurysdykcyjną w istniejącej architekturze międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości[430].

3.3. Specjalny Trybunał ds. Agresji

Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, mimo braku kompetencji do ustanawiania sądów o jurysdykcji „przymusowej" wobec państw bez ich zgody, może przyjmować rekomendacje skierowane do państw członkowskich oraz inicjować działania polityczne i organizacyjne w sytuacji, w której Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych jest sparaliżowana (w szczególności na skutek prawa weta stałego członka). Instrumentem tradycyjnie przywoływanym w tym kontekście jest procedura „Zjednoczenie dla pokoju", przewidziana w rezolucji 377 A (V) z 3 listopada 1950 r[431]. Znaczenie takiej rezolucji dla konstrukcji Trybunału polega na wzmacnianiu legitymizacji międzynarodowej i mobilizacji państw do współdziałania, nie zaś na bezpośrednim ustanowieniu sądu o skutecznej jurysdykcji karnej. W rezolucji A/RES/ES-11/5 z 14 listopada 2022 r. Zgromadzenie Ogólne uznało potrzebę ustanowienia we współpracy z Ukrainą międzynarodowego mechanizmu reparacyjnego za szkody, straty i uszczerbki wynikłe z bezprawnych działań Federacji Rosyjskiej (punkt 3), a ponadto zarekomendowało utworzenie przez państwa członkowskie, we współpracy z Ukrainą, międzynarodowego rejestru szkód jako instrumentu dokumentowania dowodów i informacji o roszczeniach (punkt 4)[432]. Rezolucja ta dotyczy jednak odpowiedzialności odszkodowawczej i stanowi podstawę polityczno-instytucjonalną dla komponentów mechanizmu kompensacyjnego, a nie dla odpowiedzialności karnej jednostek za zbrodnię agresji (patrz rozdział 2.7.). Jednocześnie, przy okazji prac nad powyższą rezolucją, badano możliwość przyjęcia analogicznego aktu rekomendującego

[430] Parlament Europejski, Rezolucja z dnia 19 stycznia 2023 r. w sprawie powołania trybunału do spraw zbrodni agresji przeciwko Ukrainie (ang. *European Parliament resolution of 19 January 2023 on the preparation of a tribunal on the crime of aggression against Ukraine*), 2022/3017(RSP), 19 stycznia 2023 r., pkt 4–5 [online], [dostęp 18 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0015_PL.html.

[431] Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Rezolucja 377 A (V) *Zjednoczenie dla pokoju* (ang. *Uniting for Peace*), 3 listopada 1950 r. [online], [dostęp 12 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://digitallibrary.un.org/record/111843

[432] Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Rezolucja ES-11/5 *Dalsze działania na rzecz środków naprawczych i reparacji za agresję przeciwko Ukrainie* (ang. *Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine*), A/RES/ES-11/5, 14 listopada 2022 r., pkt 3–4 [online], [dostęp 7 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://digitallibrary.un.org/record/3994052.

utworzenie specjalnego trybunału karnego. Ostatecznie idea ta została odrzucona z obawy braku wystarczającej większości i poparcia poza blokiem zachodnim[433].

W związku z powyższym ciężar inicjatywy wzięły na siebie instytucje europejskie: Unia Europejska (zwłaszcza Komisja i Rada Europejska) oraz Rada Europy. 30 listopada 2022 r. Komisja Europejska przedstawiła państwom UE wstępne opcje ścigania agresji, a 15 grudnia 2022 r. Rada Europejska wezwała do dalszych prac nad „mechanizmem rozliczenia zbrodni agresji"[434]. Na początku 2023 r. uformowała się nieformalna „Grupa Rdzeniowa" (ang. *Core Group*) - koalicja zainteresowanych państw wspierających Ukrainę w pracach nad specjalnym Trybunałem. W skład grupy weszło ok. 40 państw, w tym wszystkie państwa UE, Wielka Brytania, USA, Kanada, Japonia, a także m.in. Australia, Korea Płd. (Polska była jednym z liderów grupy)[435]. W toku kolejnych miesięcy dominującą ideą stało się ustanowienie Trybunału na podstawie umowy między Radą Europy a Ukrainą, uzupełnionej poszerzonym porozumieniem częściowym regulującym zasady wsparcia, finansowania i kwestie administracyjne[436]. Unia Europejska komunikowała poparcie dla tej architektury nie tylko na szczeblu technicznym, lecz także w wypowiedziach jej najwyższych przedstawicieli: przewodnicząca Komisji Europejskiej wskazywała na konieczność rozliczenia „zbrodni agresji", a wysoka przedstawiciel do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa akcentowała znaczenie ustanowienia Trybunału jako elementu sprawiedliwości i odstraszania[437].

[433] N. Duclos, Specjalny trybunał do spraw zbrodni agresji przeciwko Ukrainie.

[434] Rada Europejska, *Konkluzje Rady Europejskiej z 15 grudnia 2022 r.*, 15 grudnia 2022 r., § 23 [online], [dostęp 28 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/15/european-council-conclusions-15-december-2022.

[435] P. Wintour, Spór kompetencyjny MTK blokuje ukraińską próbę postawienia Putina przed sądem za zbrodnie wojenne (ang. *ICC "turf war" blocking Ukrainian bid to prosecute Putin for war crimes*), *The Guardian*, 6 lutego 2024 r. [online], [dostęp 28 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://www.theguardian.com/law/2024/feb/06/icc-turf-war-blocking-ukrainian-bid.

[436] Rada Europy, Deputowani Ministrów, Decyzje CM/Del/Dec(2024)1497/10.2 „Grupa Rdzeniowa w sprawie ustanowienia Specjalnego Trybunału do spraw zbrodni agresji Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie" (ang. *Core Group on the establishment of a Special Tribunal for the Crime of Aggression of the Russian Federation against Ukraine*), 30 kwietnia 2024 r. [online], [dostęp 8 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://rm.coe.int/0900001680af831c.

[437] Komisja Europejska, Międzynarodowa koalicja uzgadnia powołanie Specjalnego Trybunału do spraw zbrodni agresji przeciwko Ukrainie (ang. *International coalition agrees on the establishment of a Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*), 9 maja 2025 r. [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://enlargement.ec.europa.eu/news/international-coalition-agrees-establishment-special-tribunal-crime-aggression-against-ukraine-2025-05-09_en.

14 maja 2025 r. Komitet Ministrów Rady Europy formalnie autoryzował Sekretarza Generalnego RE do zawarcia umowy z Ukrainą o utworzeniu Trybunału ds. Agresji[438] Tego samego dnia rząd Ukrainy oficjalnie wystąpił do RE z wnioskiem o jego powołanie[439]. 9 maja 2025 r. w Lwowie podpisano porozumienie polityczne („Deklarację Lwowską") potwierdzające zakończenie prac przygotowawczych. Dokument sygnowali premier Ukrainy Denys Szmyhal, wysoka przedstawicielka Unii do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa Kaja Kallas, komisarz UE do spraw sprawiedliwości Michael McGrath oraz przedstawiciele Rady Europy[440]. W dniu 25 czerwca 2025 roku, w siedzibie Rady Europy, Pałacu Europy w Strasburgu prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski oraz sekretarz generalny Rady Europy Alain Berset uroczyście podpisali porozumienie o utworzeniu Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie wraz ze statutem tej instytucji[441]. Następnie, 1 lipca 2025 roku, prezydent Zełenski podpisał dokumenty ratyfikacyjne[442] zaś 15 lipca 2025 roku Rada Najwyższa Ukrainy zatwierdziła umowę, przyjmując ją większością - 323 głosów[443]. Zgodnie z art. 9 umowy jej wejście w życie następuje pierwszego dnia miesiąca następującego po spełnieniu trzech warunków: 1) podpisaniu umowy przez Sekretarza Generalnego Rady Europy, wyrażającym zgodę Rady Europy na związanie się umową; 2) pisemnym zawiadomieniu Rady Europy przez Ukrainę o zakończeniu wewnętrznych procedur prawnych; 3) ustanowieniu poszerzonego porozumienia częściowego (ang. *Enlarged Partial*

[438] Amnesty International., *Ustanowienie Specjalnego Trybunału – sprawiedliwość zorientowana na ofiary* (ang. *Establishment of the Special Tribunal – Victims-Centered Justice*), 14 maja 2025 r. [online], [dostęp 28 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2025/05/ukraine-establishment-of-the-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-must-ensure-victims-centered-justice/.

[439] Ibidem.

[440] Komisja Europejska (DG ds. Rozszerzenia i Sąsiedztwa), *Koalicja międzynarodowa uzgadnia utworzenie Specjalnego Trybunału do spraw zbrodni agresji przeciwko Ukrainie* (ang. *International coalition agrees on the establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*), 9 maja 2025 r. [online], [dostęp 28 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://enlargement.ec.europa.eu/news/international-coalition-agrees-establishment-special-tribunal-crime-aggression-against-ukraine-2025-05-09_en.

[441] *Reuters*, *Ukraina i Rada Europy podpisują porozumienie w sprawie trybunału dotyczącego rosyjskiej agresji* (ang. *Ukraine, European rights body sign accord on tribunal for Russian aggression*), 25 czerwca 2025 r. [online], [dostęp 28 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/world/ukraine-european-rights-body-sign-accord-tribunal-russian-aggression-2025-06-25/.

[442] *The Kyiv Independent*, *Zełenski podpisuje dokumenty ratyfikacyjne uruchamiające specjalny trybunał w sprawie rosyjskiej agresji* (ang. *Zelensky signs ratification documents to launch special tribunal on Russian aggression*), 25 czerwca 2025 r. [online], [dostęp 28 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://kyivindependent.com/zelensky-signs-ratification-documents-to-launch-special-tribunal-on-russian-aggression-2/.

[443] *European Pravda*, *UE pomoże uruchomić specjalny trybunał w sprawie zbrodni rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie – Komisja Europejska* (ang. *EU to help launch special tribunal for crime of Russian aggression against Ukraine – European Commission*), 15 lipca 2025 r. [online], [dostęp 28 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2025/07/15/7215950/.

Agreement) tworzącego Komitet Zarządzający oraz zapewniającego ramy finansowania i obsługi administracyjno-zarządczej Trybunału[444].

Etap ustanowienia Poszerzonego Porozumienia Częściowego został formalnie zamknięty 15 maja 2026 r., gdy podczas 135. sesji Komitetu Ministrów Rady Europy w Kiszyniowie, przyjęto Rezolucję CM/Res(2026)5 ustanawiającą Poszerzone Porozumienie Częściowe w sprawie Komitetu Zarządzającego Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie[445]. Zamiar uczestnictwa w tym mechanizmie wyraziło 36 państw oraz Unia Europejska, przy czym grupa ta obejmuje 34 państwa członkowskie Rady Europy, Australię i Kostarykę oraz Unię Europejską[446]. Oznacza to przyjęcie zasadniczych instrumentów założycielskich i instytucjonalnych. Pełna działalność orzecznicza Trybunału pozostaje uzależniona od dalszych czynności wdrożeniowych. Na obecnym etapie obejmują one przede wszystkim wejście w życie Poszerzonego Porozumienia Częściowego, ukonstytuowanie Komitetu Zarządzającego,

[444] W odniesieniu do Polski należy odnotować, że kwestia przystąpienia do Poszerzonego Porozumienia Częściowego była przedmiotem oświadczenia senatorskiego jeszcze przed formalnym zgłoszeniem deklaracji woli przystąpienia. Na 56. posiedzeniu Senatu w dniu 8 kwietnia 2026 r. senator Adam Bodnar skierował do wiceprezesa Rady Ministrów, ministra spraw zagranicznych Radosława Sikorskiego oświadczenie dotyczące harmonogramu i zakresu działań Polski zmierzających do związania się Enlarged Partial Agreement. W odpowiedzi Ministerstwo Spraw Zagranicznych wskazało, że 9 kwietnia 2026 r. Rada Ministrów wyraziła zgodę na złożenie przez Ministra Spraw Zagranicznych Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy deklaracji woli przystąpienia do Poszerzonego Porozumienia Częściowego, a deklaracja została złożona 14 kwietnia 2026 r.; Polska znalazła się tym samym w gronie pierwszych 16 państw, które złożyły taką deklarację. MSZ zastrzegło zarazem, że późniejsze przystąpienie Polski do Porozumienia będzie wymagało zatwierdzenia przez Radę Ministrów ze względu na skutki finansowe związane z obowiązkiem opłacania składki na utworzenie i działalność Trybunału. Zob. Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Oświadczenie złożone przez senatora Adama Bodnara na 56. posiedzeniu Senatu w dniu 8 kwietnia 2026 r., oświadczenie skierowane do wiceprezesa Rady Ministrów, ministra spraw zagranicznych Radosława Sikorskiego, s. 1 [online], [dostęp 5 czerwca 2026 r.]. Dostępny: https://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/senatoswiadczenia/6163/11_056_022_osw.pdf. Zob. też Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Odpowiedź na oświadczenie senatora Adama Bodnara w sprawie powołania specjalnego trybunału do spraw zbrodni agresji przeciwko Ukrainie, dokument nr BM.6003.7.2026/4, Warszawa, elektroniczny znacznik czasu, s. 1–2 [online], [dostęp 5 czerwca 2026 r.]. Dostępny: https://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/senatoswiadczenia/6163/11_056_1453_1_odp.pdf.

[445] Komitet Ministrów Rady Europy, Rezolucja CM/Res(2026)5 ustanawiająca Poszerzone Porozumienie Częściowe w sprawie Komitetu Zarządzającego Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie (*ang. Resolution CM/Res(2026)5 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Management Committee of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*), dokument nr CM/Res(2026)5, 15 maja 2026 r., preambuła oraz art. 1 ust. 1–2 Statutu Komitetu Zarządzającego stanowiącego załącznik do rezolucji [online], [dostęp 15 maja 2026 r.]. Dostępny: https://search.coe.int/cm?i=09125948802bc2c6.

[446] Rada Europy, Specjalny Trybunał dla Ukrainy: szerokie poparcie dla porozumienia Rady Europy (*ang. Special Tribunal for Ukraine: broad support for Council of Europe agreement*), oficjalny komunikat prasowy, 15 maja 2026 r., akapity 1–2 oraz nota końcowa [online], [dostęp 5 czerwca 2026 r.]. Dostępny: https://www.coe.int/en/web/portal/-/special-tribunal-for-ukraine-broad-support-for-council-of-europe-agreement.

przyjęcie budżetu oraz zapewnienie finansowania w wysokości przewidzianej w umowie założycielskiej. Wejście w życie Porozumienia zależy od finalizacji właściwych procedur wewnętrznych przez uczestników. Procedury te będą obejmować w szczególności decyzję rządu, zgodę parlamentarną, zabezpieczenie składki budżetowej praz notyfikację Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy[447]. Samo rozpoczęcie działania Trybunału zostało ukształtowane etapowo. Pierwsza faza operacyjna może rozpocząć się po zabezpieczeniu środków wystarczających na ustanowienie Trybunału oraz pierwsze 12 miesięcy jego funkcjonowania, a także po uzyskaniu deklaracji finansowych odpowiadających przewidywanym kosztom kolejnych 24 miesięcy. Po osiągnięciu tego progu Sekretarz Generalny Rady Europy poinformuje Komitet Zarządzający, który zdecyduje o rozpoczęciu pierwszej fazy działania Trybunału. Etap ten obejmuje rekrutację podstawowego personelu, objęcie funkcji przez sekretarza Trybunału i niezbędny personel administracyjny, utworzenie listy sędziów, wybór Prezesa Trybunału oraz przyjęcie Reguł postępowania i dowodzenia. Zgodnie ze statutem w tej fazie Trybunał zostaje uruchomiony organizacyjnie, bez wykonywania jurysdykcji[448]. Pełna zdolność Trybunału do wykonywania jurysdykcji powstanie w drugiej fazie. Statut wiąże ją z wejściem w życie umowy z państwem-gospodarzem, po czym funkcje obejmą sędziowie, prokurator i zastępcy prokuratora, a Prezes Trybunału zawiadomi strony umowy, że Trybunał został ukonstytuowany zgodnie ze statutem. Od tego momentu Trybunał będzie mógł prowadzić postępowania jako sąd karny[449]. Wejście w życie umowy z państwem-gospodarzem zostało dodatkowo uzależnione od zawarcia 10 umów o współpracy oraz od zapewnienia minimalnej liczby zobowiązań dotyczących trzech kategorii współpracy: ochrony i relokacji świadków, wykonywania kar oraz zwolnienia, w tym zwolnienia tymczasowego. W konsekwencji, na stan z maja 2026 r., Trybunał posiada przyjęte instrumenty założycielskie i instytucjonalne, a jego działalność sądowa pozostaje przed etapem pełnego uruchomienia.

---

[447] Rada Unii Europejskiej, Decyzja Rady (UE) 2026/1121 z dnia 5 maja 2026 r. w sprawie stanowiska, jakie ma być zajęte w imieniu Unii Europejskiej w organach Rady Europy w odniesieniu do Poszerzonego Porozumienia Częściowego w sprawie Komitetu Zarządzającego Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie (*ang. Council Decision (EU) 2026/1121 of 5 May 2026 on the position to be taken on behalf of the European Union within the Council of Europe bodies as regards the Enlarged Partial Agreement on the Management Committee of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*), Dz.U. UE L, 2026/1121, 21 maja 2026 r., załącznik, projekt decyzji przedstawicieli w Komitecie Ministrów, pkt 2 lit. i–iii [online], [dostęp 16 maja 2026 r.]. Dostępny: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32026D1121.

[448] Rada Europy i Ukraina, Umowa między Radą Europy a Ukrainą... art. 6 ust. 2 umowy oraz art. 53 ust. 1 lit. a Statutu.

[449] Ibidem.

Wybór Rady Europy jako instytucjonalnego „nośnika" ma wymiar praktyczny: umowa przewiduje szczególny reżim przywilejów i immunitetów dla sędziów, prokuratora, zastępców prokuratora i obrońców (w oparciu o standard Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych), a także objęcie personelu i urzędników oddelegowanych ochroną wynikającą z Ogólnej umowy o przywilejach i immunitetach Rady Europy - co służy zabezpieczeniu niezależności i sprawności działania jako instytucji umiejscowionej w ramach organizacji międzynarodowe[450]. Sama umowa częściowo wzorowana jest na wcześniejszych precedensach w międzynarodowym sądownictwie karnym: Specjalny Trybunał dla Libanu został oparty na umowie ONZ–Liban z 2007 r., której wejście w życie zostało przesądzone decyzją Rady Bezpieczeństwa ONZ w rezolucji S/RES/1757 (2007)[451], natomiast Nadzwyczajne Izby w Sądach Kambodży powstały w oparciu o porozumienie ONZ–Kambodża z 6 czerwca 2003 r., zatwierdzone (wraz z tekstem porozumienia jako załącznikiem) przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w rezolucji A/RES/57/228B i uzupełnione ustawodawstwem krajowym Kambodży[452]. W modelu przyjętym dla Ukrainy kluczowa jest „podwójna" architektura: umowa Ukraina–Rada Europy ustanawia Trybunał ds. Agresji i przyznaje mu międzynarodową osobowość prawną, natomiast rozszerzone porozumienie częściowe ma zapewnić platformę współdziałania, finansowania i zarządzania otwartą także dla państw niebędących członkami Rady Europy oraz dla Unii Europejskiej, bez uzależniania samej jurysdykcji od ratyfikacji wielostronnej[453]. Zgodnie ze Statutem, jurysdykcja Trybunału ds. Agresji opiera się na terytorialnej jurysdykcji Ukrainy, co włącza tę instytucję w kategorię sądownictwa umiędzynarodowionego (w którym państwo-ofiara „internacjonalizuje" własną podstawę jurysdykcyjną przez powierzenie jej organowi o charakterze międzynarodowym), a jednocześnie ułatwia powiązanie z podstawą

[450] Rada Europy, Umowa między Radą Europy a Ukrainą o utworzeniu Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie wraz ze Statutem (ang. *Agreement between the Council of Europe and Ukraine on the Establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine and Statute*), 25 czerwca 2025 r., art. 7 ust. 4–5 [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://rm.coe.int/agreement-and-statut-english/1680b66127.

[451] Rada Bezpieczeństwa ONZ, Rezolucja S/RES/1757 (2007) w sprawie ustanowienia Specjalnego Trybunału dla Libanu (ang. *Resolution 1757 (2007)*), 30 maja 2007 r. [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://docs.un.org/en/S/RES/1757(2007);

[452] Zgromadzenie Ogólne ONZ, Rezolucja A/RES/57/228B w sprawie procesów Czerwonych Khmerów (ang. *Khmer Rouge trials: Resolution 57/228 B*), 13 maja 2003 r. [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://digitallibrary.un.org/record/494448/files/A_RES_57_228B-EN.pdf.

[453] Rada Europy, Umowa między Radą Europy a Ukrainą o utworzeniu Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie wraz ze Statutem...art. 3 oraz art. 5 (w zw. z preambułą).

materialnoprawną w prawie krajowym, tj. penalizacją zbrodni agresji w art. 437 Kodeksu karnego Ukrainy[454].

3.4. Skład Trybunału ds. Agresji

Architektura instytucjonalna Specjalnego Trybunału została ukształtowana w Statucie stanowiącym załącznik do umowy zawartej między Radą Europy a Ukrainą. Zgodnie z tym rozwiązaniem Trybunał obejmuje trzy zasadnicze organy: Izby (część orzeczniczą), Urząd Prokuratora (organ ścigania) oraz Rejestr (organ administracyjny)[455]. Równolegle, dla zapewnienia finansowania oraz wykonywania funkcji zarządczo-administracyjnych przewidziano Komitet Zarządzający, tworzony w ramach instytucjonalnych Rady Europy na podstawie poszerzonego porozumienia częściowego; do jego kompetencji należy m.in. wybór sędziów oraz prokuratora, zatwierdzanie budżetu i zapewnianie warunków organizacyjnych niezbędnych do wykonywania mandatu Trybunału[456].

Izby orzekają w trzech formacjach: w składzie jednoosobowym (sędzia do spraw postępowania przygotowawczego), w składzie trzyosobowym (izba pierwszej instancji) oraz w składzie pięcioosobowym (izba odwoławcza)[457]. Dopuszczono także wyznaczanie sędziów zastępczych do poszczególnych formacji, co ma ograniczać ryzyko paraliżu postępowania w razie dłuższej niedyspozycji członka składu orzekającego[458]. Korpus sędziowski ma charakter „listowy": przewidziano listę piętnastu sędziów, z której Prezes Trybunału ds. Agresji wyznacza składy do konkretnych spraw i etapów postępowania[459]. Sędziowie muszą spełniać wymóg wysokiego autorytetu moralnego, bezstronności i integralności oraz posiadać kwalifikacje wymagane w państwie pochodzenia do powołania na najwyższe stanowiska sędziowskie; zakazano jednoczesnego zasiadania na

[454] Verkhovna Rada Ukrainy, Kodeks karny Ukrainy (ukr. *Кримінальний кодекс України*), 5 kwietnia 2001 r., art. 437 [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14;

[455] Rada Europy; Ukraina, Umowa między Radą Europy a Ukrainą o ustanowieniu Specjalnego Trybunału w sprawie zbrodni agresji przeciwko Ukrainie oraz Statut Specjalnego Trybunału (ang. *Agreement between the Council of Europe and Ukraine on the Establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*), 25 czerwca 2025 r. [online], [dostęp 12 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://rm.coe.int/agreement-and-statut-english/1680b66127 (załącznik: Statut Specjalnego Trybunału, art. 6.

[456] Ibidem. art. 5 ust. 1–2; art. 6 ust. 4.

[457] Ibidem. art. 7 ust. 1–5.

[458] Ibidem.

[459] Ibidem art. 8 ust. 1–7, ust. 1–4 oraz ust. 6–7.

liście dwóch sędziów tej samej przynależności państwowej. Przy wyborze uwzględnia się doświadczenie w prawie karnym (w szczególności doświadczenie procesowe) oraz potrzebę zrównoważenia geograficznego i reprezentacji różnych systemów prawnych, przy dążeniu do równowagi płci. Procedura wyłaniania sędziów ma charakter wieloetapowy. Kandydatów mogą zgłaszać członkowie i członkowie stowarzyszeni Komitetu Zarządzającego, przy czym kandydat nie musi posiadać obywatelstwa państwa zgłaszającego. Następnie niezależny panel doradczy złożony z siedmiu uznanych autorytetów (m.in. sędziów najwyższych sądów krajowych lub byłych sędziów międzynarodowych trybunałów karnych) rekomenduje Komitetowi Zarządzającemu osoby najbardziej odpowiednie do pełnienia funkcji[460]. Spośród kandydatów pozytywnie ocenionych Komitet Zarządzający dokonuje wyboru w głosowaniu tajnym bezwzględną większością głosów, na nieodnawialną kadencję dziewięcioletnią. Spośród sędziów znajdujących się na liście wybierani są Prezes i Wiceprezes; Prezes pełni jednocześnie funkcję przewodniczącego składu odwoławczego, a jego podstawową rolą ustrojową jest przydzielanie sędziów do formacji orzekających oraz zapewnianie sprawności pracy Izb. Dodatkowo, w celu wzmocnienia gwarancji bezstronności przewidziano zasadę, że sędzia, który zatwierdzi akt oskarżenia na etapie postępowania przygotowawczego, nie może następnie orzekać w tej samej sprawie w pierwszej instancji ani w instancji odwoławczej[461].

Urząd Prokuratora stanowi niezależny organ Trybunału odpowiedzialny za prowadzenie postępowań przygotowawczych i popieranie oskarżenia. Prokurator oraz stały personel Urzędu nie mogą przyjmować instrukcji od rządów ani innych podmiotów oraz mają obowiązek działania bezstronnego[462]. Prokurator jest wspierany co najmniej przez jednego zastępcę oraz personel, w tym personel śledczy, w zakresie koniecznym do efektywnego wykonywania mandatu. Wyłanianie prokuratora również oparto na modelu wieloetapowym: kandydatury zgłaszają państwa uczestniczące w Komitecie Zarządzającym, a panel doradczy rekomenduje kandydatów najbardziej odpowiednich[463]. Ostatecznego wyboru dokonuje Komitet Zarządzający w głosowaniu tajnym bezwzględną większością głosów. Kadencja prokuratora oraz zastępców wynosi siedem

[460] Ibidem.
[461] Ibidem.
[462] Ibidem. art. 9 ust. 1–2
[463] Ibidem. art. 10 ust. 1–4).

lat i nie podlega ponownemu wyborowi, a wymagania kwalifikacyjne obejmują m.in. najwyższy poziom kompetencji zawodowych, nieposzlakowaną reputację oraz rozległe doświadczenie w prowadzeniu postępowań karnych.

Rejestr zapewnia obsługę organizacyjną i techniczną funkcjonowania Trybunału, w tym wsparcie pracy Izb i Urzędu Prokuratora. Rejestrowi przewodniczy Sekretarz (kierownik Rejestru), wybierany przez sędziów obradujących w trybie plenarnym, a następnie mianowany przez Sekretarza Generalnego Rady Europy na czteroletnią kadencję z możliwością ponownego mianowania. W ramach Rejestru mają funkcjonować trzy wyspecjalizowane jednostki: jednostka do spraw ofiar i świadków (w tym organizowanie reprezentacji ofiar), jednostka detencyjna oraz niezależna Jednostka Obrony[464]. Jednostka Obrony jest gwarancją realnego prawa do obrony. Do jej zadań należy w szczególności ochrona praw obrony, prowadzenie listy obrońców dopuszczonych do występowania przed Trybunałem, a także zapewnianie wsparcia merytorycznego i organizacyjnego obrońcom oraz osobom uprawnionym do pomocy prawnej (w tym wsparcie w kwerendach prawnych, gromadzeniu materiału dowodowego i sporach incydentalnych). W praktyce znaczenie Jednostki Obrony szczególnie wzrasta w kontekście dopuszczalności prowadzenia postępowania pod nieobecność oskarżonego: Statut nakłada wówczas obowiązek zagwarantowania, aby oskarżony miał ustanowionego obrońcę, a w razie odmowy lub braku wyznaczenia obrońcy – aby obrońca został wyznaczony przez Jednostkę Obrony, z zapewnieniem pełnej reprezentacji interesów i praw oskarżonego[465].

Choć umowa ustanawiająca Trybunał ds. Agresji została podpisana, kwestia jego stałej siedziby pozostaje na etapie wdrażania. Umowa wskazuje, że siedziba ma znajdować się na terytorium jednego z państw, które przystąpią do poszerzonego porozumienia częściowego przewidzianego dla zapewnienia finansowania i zarządzania Trybunałem, przy czym warunkiem jej uruchomienia jest zawarcie odrębnego porozumienia z państwem-gospodarzem[466]. Takie porozumienie powinno określić status Trybunału w krajowym porządku prawnym państwa-gospodarza, w tym zakres przywilejów i immunitetów niezbędnych do niezależnego wykonywania mandatu. W

[464] Ibidem. art. 11 ust. 1–6, ust. 3 lit. a–c
[465] Ibidem. art. 28 ust. 1–3; art. 19 ust. 2 lit. c; art. 20 ust. 1 lit. b oraz e.
[466] Ibidem. art. 2 ust. 1–2 oraz art. 3 ust. 1–2.

połowie II kwartału 2026 r. Rada Europy nie ogłosiła jeszcze ostatecznej decyzji co do lokalizacji siedziby Trybunału, wskazując, że kwestia lokalizacji ma zostać doprecyzowana w kolejnych miesiącach[467]. Jednocześnie w październiku 2025 r. Niderlandy sformalizowały ofertę goszczenia siedziby Trybunału w fazie przygotowawczej, co w praktyce wzmacnia rolę Hagi jako zaplecza instytucjonalnego dla tego projektu[468]. Ocena ta znajduje także uzasadnienie funkcjonalne: w Hadze działa już Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie w strukturze Eurojustu, powołane w celu koordynowania i zabezpieczania materiału dowodowego pod kątem przyszłych postępowań dotyczących zbrodni agresji[469]. Dodatkowo, w styczniu 2026 r. Unia Europejska i Rada Europy uzgodniły finansowanie zespołu przygotowawczego, którego zadaniem jest stworzenie instytucjonalnych i logistycznych podstaw działania Trybunału[470].

3.5. Kompetencje i jurysdykcja Trybunału ds. Agresji

Jurysdykcja Trybunału została ściśle określona w jego Statucie i ograniczona do wąskiego zakresu. Trybunał będzie zajmował się wyłącznie zbrodnią agresji dokonaną przeciwko Ukrainie. Oznacza to, że jego kompetencje obejmują tylko ten jeden czyn zabroniony. Agresja jest przestępstwem kierowniczym co oznacza, że przypisana może być wyłącznie osobom sprawującym najwyższe funkcje państwowe i decyzyjne w aparacie państwa agresora (gdyż tylko one miały faktyczną kontrolę nad działaniami zbrojnymi państwa). Trybunał skupi się na indywidualnej odpowiedzialności karnej

[467] Rada Europy, Najczęściej zadawane pytania – Specjalny Trybunał w sprawie zbrodni agresji przeciwko Ukrainie (ang. *Frequently Asked Questions – Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*), brak daty [online], [dostęp 9 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.coe.int/en/web/portal/special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine-frequently-asked-questions.: pyt. 20

[468] Rada Europy, Specjalny Trybunał w sprawie zbrodni agresji przeciwko Ukrainie – strona informacyjna (ang. *Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*), [online], [dostęp 21 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.coe.int/pl/web/special-tribunal-ukraine/.

[469] Eurojust, Historia się tworzy – Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie rozpoczyna działalność w Eurojuście (ang. *History in the making – the International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression Against Ukraine starts operations at Eurojust*), 3 lipca 2023 r. [online], [dostęp 27 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.eurojust.europa.eu/news/history-making-international-centre-prosecution-crime-aggression-against-ukraine-starts-operations-at-eurojust.

[470] Komisja Europejska, Unia Europejska i Rada Europy uzgadniają powołanie zespołu przygotowawczego dla Specjalnego Trybunału w sprawie zbrodni agresji przeciwko Ukrainie (ang. *EU and Council of Europe agree to set up an advance team for the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*), 23 stycznia 2026 r. [online], [dostęp 26 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/da/ip_26_198/IP_26_198_EN.pdf .

konkretnych osób. W kręgu potencjalnych oskarżonych znajdują się zatem przede wszystkim czołowi decydenci Federacji Rosyjskiej: Prezydent, Premier, Minister Spraw Zagranicznych oraz inni członkowie ścisłego kierownictwa politycznego Kremla, a także najwyżsi dowódcy rosyjskich sił zbrojnych. Ściganiem w zakresie zbrodni agresji mogą zostać objęte także osoby działające w imieniu państw innych niż Federacja Rosyjska, o ile spełniają wymóg przywódczy, a zachowanie tego państwa stanowiło „akt agresji" w rozumieniu Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego; katalog „aktów agresji" obejmuje również dopuszczenie, aby własne terytorium, oddane do dyspozycji innego państwa, zostało użyte przez to państwo do dokonania agresji przeciwko państwu trzeciemu[471]. W realiach wojny ukraińsko-rosyjskiej odnosi się to w szczególności do Republiki Białorusi, której terytorium było wykorzystywane do rozpoczęcia i prowadzenia ataków na Ukrainę. W dokumentach organizacji międzynarodowych formułowane są postulaty, aby mechanizmy odpowiedzialności za zbrodnię agresji obejmowały także rolę i współudział białoruskiego kierownictwa polityczno-wojskowego[472]. Trybunał nie będzie zajmował się ściganiem szeregowych żołnierzy ani bezpośrednich sprawców innych zbrodni wojennych, te czyny podlegają jurysdykcji MTK. Jurysdykcja Trybunału obejmuje okres trwania rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie, rozumianej jako ciągły akt agresji rozpoczęty w lutym 2014 r. i trwający nadal. W preambule umowy założycielskiej podkreślono, że pełnoskalowa inwazja rozpoczęta 24 lutego 2022 r. była kontynuacją agresji Rosji przeciw Ukrainie trwającej od lutego 2014 r., kiedy to doszło do zajęcia Krymu i zainicjowania wojny w Donbasie[473]. W związku z tym Trybunał będzie mógł badać działania składające się na agresję począwszy od 20 lutego 2014 aż do zakończenia działań wojennych i wycofania wojsk rosyjskich z terytorium Ukrainy.

[471] Zgromadzenie Państw Stron Statutu Rzymskiego MTK, Rezolucja RC/Res.6 *Zbrodnia agresji* (ang. *Resolution RC/Res.6: The Crime of Aggression*), 11 czerwca 2010 r. [online], [dostęp 5 września 2025 r.]. Dostępny: https://treaties.un.org/doc/source/docs/RC-Res.6-ENG.pdf Załącznik I, art. 8 bis ust. 1 i 2 lit. f oraz art. 25 ust. 3 bis.

[472] Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, *Prawne i prawoczłowiecze aspekty agresji Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie* (ang. *Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine*), dokument 15689, 24 stycznia 2023 r., pkt 7.1 [online], [dostęp 9 września 2025 r.]. Dostępny: https://pace.coe.int/en/files/31576/html.

[473] Rada Europy, *Umowa między Radą Europy a Ukrainą w sprawie ustanowienia Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji...* preambuła, s. 2.

Podstawą prawną jurysdykcji Trybunału jest zasada jurysdykcji terytorialnej Ukrainy - Ukraina, jako państwo napadnięte, ma prawo sądzić osoby odpowiedzialne za akt agresji popełniony na jej terytorium, a poprzez umowę z Radą Europy przekazała wykonywanie tej jurysdykcji Trybunałowi międzynarodowemu. Oznacza to, iż podstawą ścigania jest ukraiński porządek prawny (Kodeks karny Ukrainy w art. 437 kryminalizuje agresję), lecz dla zapewnienia bezstronności i skuteczności Ukraina deleguje swoje uprawnienia organowi międzynarodowemu. Procedura działania Trybunału w zakresie ścigania i sądzenia oparta jest na standardowych mechanizmach prawa karnego, zaadaptowanych do realiów międzynarodowych. Postępowanie przygotowawcze będzie wszczynane i prowadzone przez Prokuratora Trybunału. Formalnym impulsem do podjęcia śledztwa ma być wniosek strony ukraińskiej. Zgodnie ze Statutem Prokurator Generalny Ukrainy może przekazać Prokuratorowi Trybunału materiały dotyczące zbrodni agresji wraz z wnioskiem o zbadanie, czy jedna lub więcej określonych osób powinno zostać oskarżonych. Na podstawie wniosku, Prokurator Trybunału ocenia wstępnie materiał dowodowy i decyduje czy istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia zbrodni oraz podstawa do wszczęcia pełnego dochodzenia. Prokurator może także odmówić wszczęcia lub umorzyć postępowanie, jeśli uzna, że zebrane dowody dostatecznie uprawdopodabniają popełnienie zbrodni agresji przez określoną osobę, wówczas sporządza akt oskarżenia zawierający zwięzły opis stanu faktycznego oraz czyn zarzucany oskarżonemu. Następnie akt oskarżenia jest kierowany do sędziego przygotowawczego Trybunału, który dokonuje weryfikacji zarzutów. Sędzia przygotowawczy musi formalnie zatwierdzić akt oskarżenia, jeśli uzna, że dowody dostatecznie wskazują na popełnienie zbrodni przez oskarżonego[474]. Może on przy tym żądać uzupełnienia materiału dowodowego lub poprawienia zarzutów, a także rozstrzygać wstępne kwestie prawne (np. o ewentualnym braku właściwości Trybunału). Dopiero zatwierdzony akt oskarżenia zostanie przekazany do Izby Orzekającej (składu trzyosobowego), która przeprowadzi właściwy proces sądowy.

Oskarżonemu przysługiwać będą wszystkie podstawowe prawa procesowe, w tym prawo do obrony (łącznie z możliwością wyznaczenia obrońcy z urzędu, jeśli nie ma własnego adwokata), prawo do tłumaczenia, prawo do przesłuchania świadków oskarżenia i powoływania świadków obrony, domniemanie niewinności, prawo do

[474] Ibidem, art. 25.

milczenia itd. Proces będzie jawny, chyba że sąd z ważnych względów postanowi inaczej (np. dla ochrony tajemnicy lub świadków). Wyroki w I instancji będą zapadać większością głosów sędziów w składzie orzekającym. Stronom przysługuje apelacja od wyroku do pięcioosobowej Izby Apelacyjnej, która będzie mogła utrzymać w mocy, uchylić lub zmienić wyrok pierwszej instancji. W przypadku skazania osoby za zbrodnię agresji, Trybunał będzie uprawniony do wymierzenia kary pozbawienia wolności. W świetle art. 36 ust. 1 Statutu kara terminowego pozbawienia wolności za zbrodnię agresji nie może przekroczyć 30 lat, przy czym w razie wyjątkowej wagi zbrodni oraz przy uwzględnieniu indywidualnych okoliczności osoby skazanej Trybunał będzie mógł wymierzyć karę dożywotniego pozbawienia wolności[475]. Wykonywanie kar pozbawienia wolności będzie realizowane na podstawie umów o wykonywaniu wyroków zawieranych przez Trybunał z państwami deklarującymi gotowość przyjmowania osób skazanych. Jeżeli umowy takie zawrze więcej niż jedno państwo, Prezes Trybunału wskaże państwo wykonania kary w konkretnej sprawie, uwzględniając potrzebę sprawiedliwego podziału obciążeń oraz zdolność państwa do wykonania całej kary zgodnie z wyrokiem. W braku państwa, które zawarło stosowną umowę, Statut dopuszcza wykonywanie kary na Ukrainie, jednocześnie wyłączając możliwość wykonywania kary w państwie pełniącym funkcję państwa-gospodarza siedziby Trybunału[476]. Analogiczny model oparty na dobrowolnych porozumieniach państw funkcjonuje w praktyce Międzynarodowego Trybunału Karnego (w ostatnim czasie Rząd Polski zawarł z Międzynarodowym Trybunałem Karnym umowę o wykonywaniu wyroków, na podstawie której osoby skazane przez Międzynarodowy Trybunał Karny będą mogły odbywać karę pozbawienia wolności w Polsce, o ile Trybunał wskaże Polskę jako państwo wykonania kary, a właściwe organy polskie zaakceptują takie wyznaczenie)[477]. Trybunał ds. Agresji ma działać do czasu wykonania mandatu, rozumianego jako zakończenie wszystkich wszczętych postępowań (w tym postępowań odwoławczych), a także wyczerpanie rozsądnych działań zmierzających do ujęcia osób pozostających w stanie ucieczki. Po potwierdzeniu spełnienia tych warunków, komitet zarządzający może zarekomendować rozwiązanie Trybunału i ustanowienie mechanizmu rezydualnego, który przejmie

[475] Ibidem, art. 36 ust. 1.
[476] Ibidem, art. 49 ust. 1–3.
[477] Ustawa z dnia 9 października 2025 r. o ratyfikacji Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Międzynarodowym Trybunałem Karnym w sprawie wykonywania wyroków Międzynarodowego Trybunału Karnego, podpisanej w Hadze dnia 3 grudnia 2024 r., Dz.U. 2025 poz. 1608.

zadania pozostałe, w szczególności w zakresie ochrony świadków, nadzoru nad wykonywaniem kar oraz rozpoznawania wniosków o zwolnienie[478].

3.6. Finansowanie Trybunału ds. Agresji

Finansowanie Trybunału ds. Agresji stanowi istotny aspekt polityczny (hipoteza H 3.2). Ponieważ Trybunał ds. Agresji został zaprojektowany jako organ umiejscowiony w ramach instytucjonalnych Rady Europy, jego finansowanie wymaga odrębnego mechanizmu budżetowego, opartego na dobrowolnym udziale państw oraz Unii Europejskiej. Rozwiązaniem tym stało się Poszerzone Porozumienie Częściowe w sprawie Komitetu Zarządzającego Specjalnego Trybunału do spraw Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie, ustanowione Rezolucją CM/Res(2026)5 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 15 maja 2026 r., przyjętą podczas 135. sesji Komitetu Ministrów Rady Europy w Kiszyniowie[479]. Porozumienie to tworzy Komitet Zarządzający jako strukturę odpowiedzialną za finansowanie, nadzór administracyjny oraz organizacyjne zabezpieczenie działalności Trybunału, a tym samym dopełnia model wynikający z umowy między Radą Europy a Ukrainą o ustanowieniu Specjalnego Trybunału[480]. Przyjęcie Porozumienia oznacza przejście od etapu projektowania konstrukcji instytucjonalnej Trybunału do etapu jej operacjonalizacji. Udział w Porozumieniu zadeklarowało 36 państw oraz Unia Europejska[481]. Udział ma charakter dobrowolny - państwa same zdecydują o przyłączeniu się i zadeklarowaniu wkładu. W połowie II kwartału 2026 r. nie opublikowano jeszcze ostatecznego budżetu rocznego Specjalnego Trybunału a Rada Europy podkreśla, że szczegółowe koszty pozostają w fazie doprecyzowywania[482]. Jednocześnie umowa ustanawiająca Trybunał przewiduje, że

[478] Rada Europy; Ukraina, Umowa między Radą Europy a Ukrainą o ustanowieniu Specjalnego Trybunału..., art. 54 ust. 1–3).

[479] Komitet Ministrów Rady Europy, *Rezolucja CM/Res(2026)5 ustanawiająca Poszerzone Porozumienie Częściowe w sprawie Komitetu Zarządzającego Specjalnego Trybunału do spraw Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie* (ang. *Resolution CM/Res(2026)5 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Management Committee of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*), dokument nr CM/Res(2026)5, 15 maja 2026 r., art. 1 ust. 1–2 [online], [dostęp 16 maja 2026 r.]. Dostępny: https://search.coe.int/cm?i=09125948802bc2c6.

[480] Ibidem. art. 1 ust. 2 oraz art. 4 ust. 1–2.

[481] Rada Europy, *Specjalny Trybunał dla Ukrainy: szerokie poparcie…*

[482] Rada Europy, Najczęściej zadawane pytania – Specjalny Trybunał w sprawie zbrodni agresji przeciwko Ukrainie (ang. *Frequently Asked Questions - Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*), 24 stycznia 2026 r. [online], [dostęp 28 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.coe.int/en/web/portal/special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine-frequently-asked-questions.

roczny budżet ma być zatwierdzany przez komitet zarządzający; rozpoczęcie pierwszej fazy działalności zostało powiązane z zabezpieczeniem środków wystarczających na ustanowienie Trybunału ds. Agresji i co najmniej dwanaście miesięcy jego funkcjonowania, wraz z wiążącymi deklaracjami finansowania na kolejne dwadzieścia cztery miesiące[483].

W tym kontekście istotne są wstępne szacunki przedstawione w toku prac parlamentarnych w Estonii, według których roczny koszt funkcjonowania Trybunału ds. Agresji może wynosić około 60–70 milionów euro, dzielonych pomiędzy państwa uczestniczące[484]. Taki poziom wydatków odpowiada przewidzianej w Statucie rozbudowanej strukturze organów i jednostek (w tym urzędu prokuratorskiego, rejestru odpowiedzialnego za administrację, jednostki ochrony ofiar i świadków, jednostki detencyjnej oraz niezależnej jednostki obrony zapewniającej wsparcie obrońcom i osobom uprawnionym do pomocy prawnej), a także kosztom infrastruktury, bezpieczeństwa i obsługi postępowań. Równolegle, na potrzeby fazy przygotowawczej, Unia Europejska zadeklarowała dobrowolną wpłatę 10 milionów euro na sfinansowanie zespołu przygotowawczego, który ma opracować fundamenty instytucjonalne, logistyczne i organizacyjne[485]. Główny ciężar finansowania spocznie zapewne na grupie państw, które od początku popierały tą ideę m.in.: państwa UE, Wielka Brytania, Norwegia, Szwajcaria, Liechtenstein, a spoza Europy Australia, Kanada, Japonia[486]. Stany Zjednoczone w okresie administracji prezydenta J. Bidena aktywnie wspierały ideę utworzenia Trybunału ds. Agresji i publicznie deklarowano jego poparcie[487]. Po zmianie

[483] Rada Europy; Ukraina, Umowa między Radą Europy a Ukrainą o ustanowieniu Specjalnego Trybunału..... art. 6 ust. 2 i 4

[484] Riigikogu (Parlament Estonii), *Parlament Estonii uchwalił trzy ustawy* (ang. *The Riigikogu passed three Acts*), 14 stycznia 2026 r. [online], [dostęp 22 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.riigikogu.ee/en/sitting-reviews/the-riigikogu-passed-three-acts-3/.

[485] Komisja Europejska, Unia Europejska i Rada Europy uzgadniają powołanie zespołu przygotowawczego dla Specjalnego Trybunału w sprawie zbrodni agresji przeciwko Ukrainie (ang. *EU and Council of Europe agree to set up an advance team for the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*), 22 stycznia 2026 r. [online], [dostęp 29 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_26_198

[486] Max-Planck-Gesellschaft (Towarzystwo Maxa Plancka), *Agresor przed sądem: jakie kompetencje będzie miał planowany Specjalny Trybunał? – pytania i odpowiedzi* (ang. *Aggressor on trial: what powers will the envisioned Special Tribunal have?*), 7 lipca 2025 r. [online], [dostęp 27 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.mpg.de/25047100/faq-special-court-ukraine.

[487] Departament Stanu USA, Wystąpienie Ambasador Beth Van Schaack w sprawie propozycji USA ustanowienia umiędzynarodowionego trybunału ds. zbrodni agresji przeciwko Ukrainie (ang. Ambassador Van Schaack's Remarks on the U.S. Proposal to Establish an Internationalized Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression against Ukraine), 27 marca 2023 r. [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://2021-2025.state.gov/ambassador-van-schaacks-remarks/.

administracji prezydenckiej, w marca 2025 r. Departament Sprawiedliwości USA oficjalnie notyfikował wycofanie się tego państwa z prac grupy trzonowej (*Core Group*)[488]. Decyzja ta, uzasadniana była koniecznością „przesunięcia zasobów" i rewizją podejścia do międzynarodowych instytucji karnych[489]. Unia Europejska jako jeden z największych orędowników powołania Trybunału ds. Agresji[490] prawdopodobnie w znacznej części wesprze Trybunał finansowo.

Aby zapewnić spójność z systemem Rady Europy, zdecydowano, że w sprawach administracyjnych i finansowych będą stosowane regulacje Rady Europy. Prezes Trybunału będzie co roku sporządzał raport z działalności i wydatków, który będzie przedkładany do zatwierdzenia Komitetowi Zarządzającemu i publikowany do wiadomości publicznej. Finanse Trybunału mają zatem podlegać zewnętrznemu audytowi i normom rozliczalności analogicznym do tych, jakie obowiązują w systemie Rady Europy. Przyjęty model finansowania, oparty w głównej mierze na systemie dobrowolnych składek implikuje bezpośrednią zależność sprawności operacyjnej od trwałego poparcia politycznego oraz partycypacji państw-donatorów. Z perspektywy instytucjonalnej tego rodzaju konstrukcja prawna charakteryzuje się jednak elastycznością, stwarzając podstawy do zaangażowania szerokiej koalicji podmiotów. Otwartość reżimu finansowego może zatem stanowić czynnik, który wzmacnia legitymację oraz międzynarodowy autorytet powoływanej instytucji[491].

---

[488] R. Tait, *Administracja Trumpa wycofuje USA z organu badającego inwazję na Ukrainę* (ang. *Trump administration pulls US out of body investigating Ukraine invasion*), *The Guardian*, 17 marca 2025 [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.theguardian.com/us-news/2025/mar/17/trump-russia-ukraine

[489] Obecna administracja Stanów Zjednoczonych utrzymuje wrogie stanowisko wobec Międzynarodowego Trybunału Karnego. W lutym 2025 r. prezydent D. Trump wydał rozporządzenie wykonawcze przewidujące możliwość nakładania sankcji finansowych oraz wizowych na osoby zaangażowane w działania MTK uznane przez administrację za „nieuprawnione" wobec Stanów Zjednoczonych lub ich sojuszników. W oficjalnym uzasadnieniu wskazano, że działania MTK mogą zagrażać suwerenności USA oraz interesom bezpieczeństwa narodowego. Zob. D. Trump, Prezydent Stanów Zjednoczonych, *Nałożenie sankcji na Międzynarodowy Trybunał Karny* (ang. *Imposing Sanctions on the International Criminal Court*), Executive Order 14203, 6 lutego 2025 r. [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.federalregister.gov/documents/2025/02/12/2025-02612/imposing-sanctions-on-the-international-criminal-court.

[490] Rada Europy, *Najczęściej zadawane pytania – Unia Europejska była ściśle zaangażowana w proces ustanawiania Specjalnego Trybunału* (ang. *Frequently Asked Questions – The European Union has been closely involved in setting up the Special Tribunal*), [online], [dostęp 27 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.coe.int/en/web/portal/frequently-asked-questions.

[491] G. Nuridzhanian, *Wystarczająco międzynarodowy? Specjalny Trybunał Rady Europy ds. Zbrodni Agresji* (ang. *International Enough? A Council of Europe Special Tribunal for the Crime of Aggression*), *Just Security*, 3 czerwca 2024, [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.justsecurity.org/96320/council-of-europe-ukraine-tribunal/.

3.7. Relacje z Międzynarodowym Trybunałem Karnym, zasadą komplementarności i sądami krajowymi

Wobec istnienia MTK oraz równoległych krajowych dochodzeń, kluczową kwestią jest ułożenie relacji kompetencyjnych, by uniknąć konfliktu czy podwójnego sądzenia (zasada *ne bis in idem*). Trybunał ds. Agresji będzie miał wąską jurysdykcję (tylko zbrodnia agresji**)**, podczas gdy MTK (w odniesieniu do wojny rosyjsko-ukraińskiej) może się zajmować zbrodniami wojennymi, zbrodniami przeciw ludzkości, oraz ewentualnym ludobójstwem. Tym samym zakresy właściwości obu instytucji się uzupełniają. Trybunał ds. Agresji osądzi *ius ad bellum* odpowiedzialność za bezprawne rozpętanie wojny natomiast MTK (oraz sądy Ukrainy czy państw trzecich) rozliczają *ius in bello*, czyli zbrodnie popełniane w trakcie działań wojennych[492]. W praktyce, aby zachować spójność wymiaru sprawiedliwości, współpraca między trybunałami będzie konieczna. MTK posiada już zgromadzone dowody i prowadzi postępowania, Trybunał ds. Agresji będzie korzystać z materiałów zebranych przez Wspólny Zespół Dochodzeniowo-Śledczy (JIT) i przez Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji (ICPA) w Hadze. ICPA utworzono w lipcu 2023 r. w strukturze Eurojust właśnie w celu gromadzenia dowodów dotyczących agresji na Ukrainę i przygotowania gruntu dla przyszłych oskarżeń[493]. Zgodnie z poczynionymi ustaleniami, zgromadzony materiał dowodowy zostanie przekazany Prokuratorowi Trybunału ds. Agresji bezzwłocznie po ukonstytuowaniu się i zainicjowaniu działalności tego organu (szczegółowa analiza prawno-instytucjonalna ICPA stanowi przedmiot rozważań w rozdziale IV).

Możliwa pozostaje sytuacja, w której sąd krajowy, działając w ramach własnej jurysdykcji, wyda wcześniej wyrok wobec osoby należącej do rosyjskiego kierownictwa politycznego lub wojskowego za czyn kwalifikowany jako zbrodnia agresji, a następnie sprawa tej samej osoby zostanie przedstawiona Prokuratorowi Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie. Taki scenariusz ma znaczenie zwłaszcza w odniesieniu do Ukrainy, według komunikatu Prokuratora Generalnego z 24 marca 2022

[492] P. Grzebyk, *Klasyfikacja konfliktu między Ukrainą a Rosją w prawie międzynarodowym (ius ad bellum i ius in bello)* (ang. *Classification of the Conflict between Ukraine and Russia in International Law (Ius ad Bellum and Ius in Bello)*), „Polish Yearbook of International Law", t. XXXIV, 2014, s. 42–60

[493] Eurojust, *Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie* (ang. *International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine*), [online], [dostęp 1 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.eurojust.europa.eu/international-centre-for-the-prosecution-of-the-crime-of-aggression-against-ukraine.

r. w tzw. sprawie głównej dotyczącej rosyjskiej agresji wskazywano 186 podejrzanych, wśród których znajdowali się przedstawiciele rosyjskiego aparatu państwowego, a w późniejszych komunikatach Prokuratura Generalna informowała o przedstawianiu zarzutów obejmujących m.in. prowadzenie wojny agresywnej z art. 437 k.k. Ukrainy[494]. Utworzenie Specjalnego Trybunału ma jednak ograniczyć ryzyko równoległego ścigania tych samych osób na poziomie krajowym i międzynarodowym. W preambule umowy założycielskiej wskazano, że Trybunał stanowi najwłaściwsze rozwiązanie dla ustalenia odpowiedzialności karnej osób ponoszących największą odpowiedzialność za zbrodnię agresji przeciwko Ukrainie oraz dla uniknięcia dublowania postępowań krajowych przeciwko tym samym osobom[495]. Mechanizm przewidziany w statucie polega przy tym na przekazaniu przez Prokuratora Generalnego Ukrainy Prokuratorowi Trybunału postępowań, informacji lub dowodów dotyczących zbrodni objętej jurysdykcją Trybunału, z wnioskiem o ocenę, czy określone osoby powinny zostać oskarżone przed Trybunałem[496]. Nie jest to więc automatyczne „przeniesienie" wszystkich spraw krajowych do Trybunału. Prokurator Trybunału zachowuje samodzielną kompetencję do oceny otrzymanych materiałów i podjęcia decyzji, czy istnieje rozsądna podstawa do wszczęcia postępowania. Statut przewiduje zarazem możliwość wykorzystania dowodów zgromadzonych przed utworzeniem Trybunału przez organy Ukrainy, inne państwa, Eurojust oraz Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie, przy czym o ich dopuszczalności i wartości dowodowej decydować będą izby Trybunału[497]. Ewentualny wcześniejszy wyrok sądu krajowego nie prowadzi więc automatycznie do wyłączenia jurysdykcji Trybunału, ponieważ znaczenie ma treść art. 17 Statutu, regulującego zasadę *ne bis in idem*. Jeżeli dana osoba została już osądzona przez sąd krajowy za to samo zachowanie, Trybunał co do zasady nie powinien prowadzić ponownego postępowania w tej samej sprawie. Wyjątek przewidziano jednak wtedy, gdy

[494] Prokuratura Generalna Ukrainy, *Prokurator Generalny o miesiącu niezłomności i przeciwdziałania zbrodniom wojennym Federacji Rosyjskiej* (ukr. *Генпрокурор про місяць незламності та протидії воєнним злочинам рф*), 24 marca 2022 r. [online], [dostęp 5 czerwca 2026 r.]. Dostępny: https://gp.gov.ua/ua/posts/genprokuror-pro-misyac-nezlamnosti-ta-protidiyi-vojennim-zlocinam-rf; zob. też Prokuratura Generalna Ukrainy, *Szefowi Głównego Zarządu Operacyjnego Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej przedstawiono zarzut prowadzenia wojny agresywnej* (ukr. *Начальнику Головного оперативного управління Генштабу ЗС РФ повідомлено про підозру у веденні агресивної війни*), 14 lutego 2023 r. [online], [dostęp 5 czerwca 2026 r.]. Dostępny: https://gp.gov.ua/ua/posts/nacalniku-golovnogo-operativnogo-upravlinnya-genstabu-zs-rf-povidomleno-pro-pidozru-u-vedenni-agresivnoyi-viini.

[495] Rada Europy, *Umowa między Radą Europy a Ukrainą w sprawie ustanowienia Specjalnego Trybunału...* preambuła s.2.

[496] Ibidem. art. 23 ust. 1–2.

[497] Ibidem. art. 31.

wcześniejsze postępowanie krajowe służyło ochronie tej osoby przed odpowiedzialnością karną albo zostało przeprowadzone w sposób niespełniający wymogów niezależności, bezstronności i rzetelnego procesu.

Osobnego zastrzeżenia wymaga hipotetyczna możliwość przyszłych postępowań przed sądami Federacji Rosyjskiej. W obecnych realiach politycznych wariant ten ma charakter wyłącznie teoretyczny, jednak z perspektywy konstrukcji systemu odpowiedzialności międzynarodowej zasługuje na odnotowanie. Gdyby w przyszłości doszło w Rosji do zmiany politycznej i nowe władze zdecydowały się na ściganie osób odpowiedzialnych za zaplanowanie, przygotowanie, rozpoczęcie albo prowadzenie wojny agresywnej przeciwko Ukrainie, powstałoby pytanie o wpływ takiego postępowania na jurysdykcję Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie. Problem ten należałoby rozpatrywać przede wszystkim przez pryzmat zasady *ne bis in idem*, przewidzianej w art. 17 Statutu Trybunału, zgodnie z którą osoba prawomocnie osądzona za czyn stanowiący zbrodnię agresji przez Trybunał albo przez inny sąd zasadniczo korzysta z ochrony przed ponownym osądzeniem za ten sam czyn[498]. Ochrona ta nie ma jednak charakteru absolutnego. Statut Trybunału, podobnie jak art. 20 ust. 3 Statutu Rzymskiego, przewiduje możliwość pominięcia skutku blokującego wcześniejszego postępowania, jeżeli miało ono służyć ochronie osoby przed rzeczywistą odpowiedzialnością karną albo nie było prowadzone niezależnie lub bezstronnie zgodnie z gwarancjami rzetelnego procesu[499]. Z tego względu ewentualny przyszły wyrok sądu rosyjskiego mógłby wyłączyć późniejsze postępowanie przed Trybunałem jedynie wtedy, gdy postępowanie krajowe miałoby rzeczywisty, niezależny i bezstronny charakter, obejmowało ten sam czyn oraz prowadziło do realnej oceny odpowiedzialności za zbrodnię agresji. Postępowanie pozorne, selektywne, ograniczone do osób niższego szczebla albo kwalifikujące czyn wyłącznie jako naruszenie prawa krajowego bez rzeczywistego zbadania odpowiedzialności za agresję nie powinno blokować jurysdykcji Trybunału. W tym sensie hipotetyczne przyszłe procesy w Rosji mogłyby mieć znaczenie dla dopuszczalności sprawy przed Trybunałem, jednak tylko pod warunkiem spełnienia rygorystycznych standardów rzeczywistego postępowania karnego. Na obecnym etapie

[498] Rada Europy, *Umowa między Radą Europy a Ukrainą w sprawie ustanowienia Specjalnego Trybunału...art. 17.*

[499] Statut Rzymski art. art. 20 ust. 3. Zob. też Umowa między Radą Europy a Ukrainą w sprawie ustanowienia Specjalnego Trybunału... art. 17 ust. 2.

pozostaje to scenariusz odległy i spekulatywny, lecz jego uwzględnienie pozwala precyzyjniej pokazać, że Trybunał ds. Agresji nie ma zastępować autentycznych postępowań krajowych, lecz zabezpieczać odpowiedzialność w sytuacji braku realnej woli albo zdolności państw do ścigania osób ponoszących największą odpowiedzialność za zbrodnię agresji.

W założeniach Trybunał opiera się na zasadzie komplementarności funkcjonalnej względem Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz krajowych porządków prawnych[500]. Jego ustanowienie nie narusza kompetencji traktatowych MTK, lecz wypełnia lukę jurysdykcyjną w zakresie zbrodni agresji[501]. Stanowisko to koresponduje z deklaracjami Prokuratora MTK, Karima Khana. W swoich wystąpieniach publicznych wskazywał on, iż jakkolwiek MTK pozostaje centralnym ogniwem systemu sprawiedliwości międzynarodowej, to inicjatywy ukierunkowane na osądzenie zbrodni agresji mogą stanowić uzupełnienie wysiłków na rzecz pociągnięcia sprawców do odpowiedzialności, pod warunkiem zachowania spójności systemu i unikania fragmentacji działań procesowych[502]. Co do sądów krajowych, Trybunał ma pełnić rolę forum głównego dla osądzenia przywódców. W ten sposób zachowany zostanie podział ról: MTK ściga i sądzi wybrane zbrodnie przeciwko ludzkości czy wojenne, sądy Ukrainy i innych państw ścigają wielu sprawców niższego szczebla, a specjalny Trybunał zapełnia lukę na samym szczycie „piramidy" odpowiedzialności, zajmując się zbrodnią pierwotną, która doprowadziła do wszystkich pozostałych okrucieństw[503].

[500] Szerzej na tle agresji przeciwko Ukrainie o modelu, w którym ograniczona jurysdykcja MTK w sprawie samej zbrodni agresji uzasadnia powołanie forum uzupełniającego, przy równoczesnym pozostawieniu MTK i sądom krajowym ich odrębnych ról oraz przy wsparciu krajowych dochodzeń przez Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie (ICPA), zob. Ł. Kułaga, *Jurysdykcja krajowa i międzynarodowa w kontekście inicjatywy ustanowienia specjalnego trybunału dla zbrodni agresji* (ang. *Domestic and International Criminal Jurisdiction in the Context of the Initiative for a Special Tribunal for the Crime of Aggression*), „Polish Yearbook of International Law", t. 43, 2023, s. 339–351,

[501] Patrycja Grzebyk, *Klasyfikacja konfliktu między Ukrainą a Rosją w prawie międzynarodowyms. 42–60*

[502] K.A.A. Khan, Przemówienie otwierające podczas konferencji „Zjednoczeni dla Sprawiedliwości" (ang. *Opening remarksat United for Justice Conference*), Lwów, 3 marca 2023 r., część dotycząca współpracy między organami sądowymi [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-kc-united-justice-conference-lviv-ukraine.

[503] P. Sands, Potrzebujemy trybunału do spraw zbrodni agresji (ang. *We need a tribunal for aggression*), *Financial Times*, 2 marca 2022 r. [online], [dostęp 10 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.ft.com/content/8d414ba2-6c39-4d8b-b38c-2b50884e3bde.

3.7.1. Ograniczenia i wyzwania Trybunału ds. Agresji

Przed Trybunałem ds. Agresji stoi wiele wyzwań, które mogą zadecydować o jego skuteczności. Można je podzielić na trzy grupy: (1) ograniczenia prawne, zwłaszcza problem immunitetów państwowych, (2) trudności faktyczne związane z egzekucją orzeczeń (aresztowanie oskarżonych, przeprowadzenie procesu wobec nieobecnych) oraz (3) bariery polityczno-finansowe, jak brak współpracy państw i zapewnienie trwałego wsparcia.

3.7.2. Immunitety przywódców a jurysdykcja Trybunału ds. Agresji

Z perspektywy efektywności jurysdykcji Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie zasadnicze znaczenie ma napięcie między dążeniem do pociągnięcia do odpowiedzialności osób decydujących o użyciu siły a regułami immunitetów przysługujących najwyższym przedstawicielom państwa. Wymaga to rozróżnienia poszczególnych rodzajów immunitetów oraz ustalenia, w jakim zakresie mogą one oddziaływać na etap jurysdykcyjny, związany z orzekaniem o odpowiedzialności karnej, oraz na etap egzekucyjny, obejmujący wykonywanie środków przymusu. W prawie międzynarodowym zasadniczo wyróżnia się immunitet osobisty (*ratione personae*) oraz immunitet funkcjonalny (*ratione materiae*). Immunitet osobisty przysługuje wąskiej kategorii urzędujących przedstawicieli państwa, w szczególności głowie państwa, szefowi rządu oraz ministrowi spraw zagranicznych, i jest związany z pełnieniem funkcji państwowej, a nie z charakterem zarzucanego czynu. Obejmuje on zarówno immunitet od jurysdykcji karnej państw obcych, jak i towarzyszącą mu nietykalność, w tym zakaz stosowania środków przymusu, zatrzymania i aresztowania. Jego zakres rozciąga się na czyny urzędowe i prywatne, niezależnie od momentu ich popełnienia[504].

Immunitet funkcjonalny natomiast wiąże się z „urzędowym" charakterem czynu: przysługuje szerszemu kręgowi funkcjonariuszy i ma chronić państwo przed pośrednim podważaniem jego suwerenności przez kwalifikowanie czynów organów jako podstawy

[504] K. Wierczyńska, *Immunitet urzędującej głowy państwa – kilka uwag* (w: Izabella Skomerska-Muchowska (red.), „*Ewolucja immunitetów mających swoje źródło w prawie międzynarodowym"*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014), s. 189–206.

odpowiedzialności karnej w państwie obcym; co istotne, nie wygasa wraz z zakończeniem pełnienia funkcji, ponieważ dotyczy działań podjętych w ramach kompetencji organu[505]. W analizie jurysdykcji Trybunału ds. Agresji kluczowe jest dodatkowe rozróżnienie: immunitet w znaczeniu przeszkody jurysdykcyjnej (zakaz osądzania) oraz immunitet w znaczeniu przeszkody egzekucyjnej (zakaz stosowania środków przymusu), które w praktyce mogą rodzić odmienne konsekwencje procesowe, nawet jeśli punkt wyjścia stanowi ta sama reguła prawa zwyczajowego[506]. Najbardziej autorytatywne potwierdzenie zakresu immunitetu osobistego w relacjach „horyzontalnych" (państwo–państwo) przyniosło orzeczenie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie nakazu aresztowania z 11 kwietnia 2000 r. (Demokratyczna Republika Konga przeciwko Belgii). MTS przyjął, że urzędujący minister spraw zagranicznych korzysta w państwie obcym z pełnego immunitetu od jurysdykcji karnej oraz nietykalności, a ochrona ta nie zależy ani od ciężaru zarzucanych czynów, ani od tego, czy zostały popełnione przed objęciem urzędu czy w jego trakcie[507]. Jednocześnie Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości podkreślił procesowy charakter immunitetu, iż nie znosi on odpowiedzialności karnej jako takiej, lecz czasowo blokuje wykonywanie jurysdykcji przez państwa obce; po zakończeniu sprawowania funkcji immunitet osobisty wygasa, a odpowiedzialność może być realizowana[508]. Ta „klauzula" Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, otworzyła pole do sporu o to, czy (i w jakich warunkach) immunitet osobisty przestaje być skuteczny przed sądami międzynarodowymi oraz w jakim stopniu dotyczy to trybunałów tworzonych poza mechanizmem Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Praktyka trybunałów międzynarodowych wykształciła normę, zgodnie z którą pełnienie wysokiej funkcji publicznej nie stanowi przeszkody dla odpowiedzialności karnej jednostki za najpoważniejsze zbrodnie. Już Statut Międzynarodowego Trybunału Wojskowego z 1945 r. (tzw. „Karta norymberska") wyłączał możliwość powoływania się

[505] W. Czapliński, *Immunitet wysokich funkcjonariuszy państwa w orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości* (w: Izabella Skomerska-Muchowska (red.), „Ewolucja immunitetów mających swoje źródło w prawie międzynarodowym", Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014), s. 153–161.

[506] K. Wierczyńska, *Immunitet urzędującej głowy państw...* s. 189–206.

[507] Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Nakaz aresztowania z 11 kwietnia 2000 r. (Demokratyczna Republika Konga przeciwko Belgii) (ang. *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*), wyrok z 14 lutego 2002 r., § 51–60 [online], [dostęp 9 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.icj-cij.org/case/121.

[508] Ibidem. § 61

na stanowisko urzędowe jako na podstawę „uwolnienia" od odpowiedzialności lub złagodzenia kary[509]. Analogiczne rozwiązania przyjęto w statutach trybunałów karnych dla byłej Jugosławii[510] i dla Rwandy[511], ustanowionych rezolucjami Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, które *expressis verbis* wyłączały znaczenie funkcji urzędowej dla odpowiedzialności jednostki. W Statucie Rzymskim Międzynarodowego Trybunału Karnego przyjęto rozwiązanie dwupoziomowe. Z jednej strony art. 27 Statutu ustanawia zasadę irrelewantności stanowiska urzędowego, obejmującą także głowę państwa lub szefa rządu, i wyłącza możliwość powoływania się przed Trybunałem na immunitety związane z pełnieniem funkcji państwowych. Z drugiej strony art. 98 Statutu reguluje proceduralny problem wykonywania wniosków o współpracę, gdy ich realizacja mogłaby wymagać od państwa wezwanego działania sprzecznego z jego zobowiązaniami międzynarodowymi dotyczącymi immunitetów państwa trzeciego[512]. W doktrynie szczególnie doniosłą rolę odegrało rozstrzygnięcie Izby Apelacyjnej Specjalnego Sądu dla Sierra Leone w sprawie Charlesa Ghankaya Taylora z 31 maja 2004 r., w którym rozważano, czy urzędujący prezydent państwa trzeciego może skutecznie powołać się na immunitet jurysdykcyjny wobec postępowania przed Trybunałem o charakterze międzynarodowym. Izba Apelacyjna, opierając się na różnicy pomiędzy sądami krajowymi a sądami międzynarodowymi, przyjęła, że zasada suwerennej równości państw (która uzasadnia immunitet osobisty w relacjach *par in parem non habet imperium*) nie blokuje osądzenia urzędującej głowy państwa przed

[509] Porozumienie Londyńskie, *Umowa w sprawie ścigania i karania głównych zbrodniarzy wojennych Osi Europejskiej wraz ze Statutem Międzynarodowego Trybunału Wojskowego* (ang. *Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal*), 8 sierpnia 1945, Statut MTW, sekcja II: „Jurisdiction and General Principles", art. 7 [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf.

[510] Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, Rezolucja 827 (ang. *Resolution 827*), S/RES/827 (1993), 25 maja 1993, załącznik: Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (ang. *Statute of the International Tribunal for the former Yugoslavia*), art. 7 ust. 2 [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf.

[511] J. Nowakowska-Małusecka, *Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy. Cz. 1*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej", nr 4(45), 2001, Zob. też Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, Rezolucja 955 (ang. *Resolution 955*), S/RES/955 (1994), 8 listopada 1994, załącznik: Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy (ang. *Statute of the International Tribunal for Rwanda*), art. 6 ust. 2 [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.irmct.org/sites/default/files/documents/ictr-statute-en.pdf

[512] H. Kuczyńska, K. Wierczyńska, *Immunitet głowy państwa w relacjach trójkątnych. Sprawa Al-Baszira przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym* (ang. *Head of State Immunity in Triangular Relations. The Case of Al-Bashir before the ICC*), „Czech Yearbook of Public & Private International Law", t. 10, 2019, s. 47–63, zwł. s. 55–63. Zob. też Statut Rzymski Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003 nr 78 poz. 708, art. 27–98.

międzynarodowym trybunałem karnym[513]. Co istotne, w tym samym orzeczeniu zaakcentowano odrębność problemu wykonywania środków przymusu: nawet gdy Trybunał ma kompetencję do prowadzenia postępowania, wykonanie nakazu aresztowania zależy od współpracy państw, a brak podstawy traktatowej lub decyzji o charakterze „wertykalnym" może skutkować praktyczną niewykonalnością[514]. Wniosek ten ma bezpośrednią relewancję dla Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie, który podobnie jak Specjalny Sąd dla Sierra Leone powstaje w trybie umownym, a nie w drodze rezolucji Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych[515]. Równolegle praktyka Międzynarodowego Trybunału Karnego unaoczniła, że spór o immunitety ma dwa poziomy: (1) czy sam sąd międzynarodowy może „nie uznawać" immunitetów; (2) czy państwo wykonujące wniosek o aresztowanie i przekazanie może powołać się na immunitet osoby pełniącej funkcję w państwie niebędącym stroną danego reżimu[516]. W wyroku Izby Apelacyjnej Międzynarodowego Trybunału Karnego z 6 maja 2019 r. (w sprawie skierowania dotyczącego Jordanii) stwierdzono, że brak jest dostatecznej praktyki państw dla istnienia immunitetu głowy państwa wobec sądu międzynarodowego, a konsekwencją ma być brak przeszkody immunitetowej także na etapie aresztowania i przekazania, gdy państwo-strona wykonuje wniosek Trybunału[517]. Jednocześnie to stanowisko, choć wzmacnia argument o „międzynarodowym" charakterze jurysdykcji karnej, pozostaje w doktrynie oceniane niejednoznacznie, m.in. z uwagi na wrażliwy punkt styku pomiędzy zobowiązaniami

[513] Izba Apelacyjna Sądu Specjalnego dla Sierra Leone, *Prokurator przeciwko Charlesowi Ghankayowi Taylorowi, Decyzja w sprawie immunitetu jurysdykcyjnego* (ang. *Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor, Decision on Immunity from Jurisdiction*), sprawa nr SCSL-2003-01-AR72(E), 31 maja 2004, pkt 51–53 oraz 58 [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/Appeal/059/SCSL-03-01-I-059.pdf.

[514] Ibidem. § 57.

[515] Na temat Specjalnego Sądu dla Sierra Leone zob. szerzej W. A. Schabas, *Relacja między komisjami prawdy a sądami międzynarodowymi: przypadek Sierra Leone* (ang. *The Relationship Between Truth Commissions and International Courts: The Case of Sierra Leone*), „Human Rights Quarterly", t. 25, nr 4, 2003, s. 1035–1066.

[516] H. Kuczyńska, K. Wierczyńska, *Immunitet głowy państwa w relacjach trójkątnych. Sprawa Al-Baszira przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym* (ang. *Head of State Immunity in Triangular Relations. The Case of Al-Bashir before the ICC*), „Czech Yearbook of Public & Private International Law", t. 10, 2019, s. 47–63, zwł. s. 55–63.

[517] Izba Apelacyjna Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Prokurator przeciwko Omarowi Hassanowi Ahmadowi Al-Bashirowi, Wyrok w sprawie apelacji Jordanii dotyczącej skierowania* (ang. *Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al-Bashir, Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal*), sprawa nr ICC-02/05-01/09 OA2, 6 maja 2019, pkt 1–4, 117 oraz 124–127 [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.legal-tools.org/doc/0c5307/pdf.

traktatowymi państw-stron a prawami państw trzecich (w tym uprawnieniem do powołania się na immunitet osobisty[518].

Na tym tle Statut Specjalnego Trybunału do spraw Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie przyjmuje rozwiązanie, które w sposób wyraźny różnicuje skutki *ratione materiae* i *ratione personae*, a zarazem stara się ograniczyć ryzyko zarzutu, że Trybunał jest jedynie „przedłużeniem" jurysdykcji jednego państwa. Z jednej strony Statut zawiera standardową klauzulę irrelewantności stanowiska urzędowego: pełnienie funkcji głowy państwa lub rządu, członka rządu czy przedstawiciela państwa nie zwalnia od odpowiedzialności i nie może stanowić samoistnej podstawy złagodzenia kary[519]. Z drugiej strony Statut idzie dalej niż sama „irrelewantność" i wprost wyłącza możliwość powołania się na immunitet funkcjonalny: „*immunitet funkcjonalny nie ma zastosowania w postępowaniu przed Trybunałem*"[520]. Jest to rozwiązanie szczególnie istotne w odniesieniu do zbrodni agresji, ponieważ planowanie, przygotowanie, rozpoczęcie lub wykonanie aktu agresji jest realizowane w formach działania organów państwa; pozostawienie *ratione materiae* jako skutecznej przeszkody procesowej prowadziłoby do nieusuwalnej kolizji pomiędzy konstrukcją „zbrodni przywódczej" a praktyczną bezkarnością sprawców podejmujących decyzje w ramach kompetencji publicznych. Takie rozumowanie jest spójne z linią rozwoju prawa międzynarodowego karnego, analizowaną również w polskiej literaturze, która wskazuje, że prymat norm zakazujących zbrodni międzynarodowych w praktyce międzynarodowej wymusza ograniczenie roli immunitetu funkcjonalnego jako „tarczy" dla aktów urzędowych[521].

Jednocześnie Statut nie przyjmuje wprost tezy, że immunitet osobisty urzędującej głowy państwa, szefa rządu i ministra spraw zagranicznych jest całkowicie irrelewantny wobec Specjalnego Trybunału. Zamiast tego wprowadza mechanizm proceduralny, który odpowiada uznaniu, że w odniesieniu do tej kategorii osób istnieje szczególna przeszkoda dla podejmowania działań o charakterze „przymusowym" i dla formalnego przejścia do

[518] A. Zmarzły, *Jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego w sprawie agresji na Ukrainę* „Palestra", nr 7, 2023, s. 62–80.
[519] Rada Europy, Ukraina, *Umowa między Radą Europy a Ukrainą o ustanowieniu Specjalnego Trybunału* art. 4 ust. 2.
[520] Ibidem, art. 23 ust. 4.
[521] A. Domagała, *Odpowiedzialność międzynarodowa karna Władimira Putina: immunitet jurysdykcyjny głowy państwa w kontekście ścigania i karania sprawców zbrodni międzynarodowych*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego", nr 1 (83), 2025, s. 167–185.

fazy osądzenia. W szczególności Statut stanowi, że w odniesieniu do urzędującej głowy państwa, urzędującego szefa rządu oraz urzędującego ministra spraw zagranicznych, sędzia do spraw przygotowawczych nie zatwierdza aktu oskarżenia i zarządza zawieszenie postępowania do czasu ustania pełnienia funkcji albo zrzeczenia się immunitetu[522]. Ponadto, choć prokurator zachowuje uprawnienia do prowadzenia czynności wyjaśniających i zabezpieczających, Statut ogranicza katalog możliwych działań: środki wskazane jako typowe dla fazy przygotowawczej mogą być podejmowane jedynie o tyle, o ile „nie stanowią środków przymusu"[523].

Z punktu widzenia teorii immunitetów oznacza to wyraźne rozdzielenie dwóch płaszczyzn: (a) negacji immunitetu funkcjonalnego jako przeszkody jurysdykcyjnej; (b) zachowania – przynajmniej czasowo – ochrony odpowiadającej immunitetowi osobistemu, zwłaszcza w zakresie nietykalności i środków egzekucyjnych. Takie rozwiązanie należy odczytywać jako kompromis pomiędzy „ambicją" międzynarodowego sądu karnego a ostrożnością wobec spornego stanu prawa zwyczajowego i przewidywalnych trudności wykonawczych. Z jednej strony orzecznictwo Specjalnego Sądu dla Sierra Leone stanowi argument, że międzynarodowy trybunał karny może wyłączyć możliwość skutecznego powoływania się na immunitet osobisty urzędującej głowy państwa wobec własnej jurysdykcji. Z drugiej strony praktyka Międzynarodowego Trybunału Karnego pokazuje, że nawet przy przyjęciu interpretacji maksymalizującej „brak immunitetu" wobec sądu międzynarodowego, węzłowym problemem staje się współpraca państw, zwłaszcza w sytuacjach, w których państwo, na którego terytorium przebywa poszukiwany, podnosi argumenty dotyczące zobowiązań w zakresie immunitetów oraz statusu państwa trzeciego. W tym sensie mechanizm „zawieszenia" postępowania może być interpretowany jako narzędzie minimalizujące ryzyko wytworzenia sytuacji analogicznej do sporów o wykonanie nakazów aresztowania w sprawach omawianych na gruncie Statutu Rzymskiego: Trybunał zachowuje możliwość gromadzenia dowodów i przygotowania sprawy, lecz wstrzymuje kluczowy moment procesowy (zatwierdzenie aktu oskarżenia), dopóki immunitet osobisty w ujęciu prawa zwyczajowego może być podnoszony. W

[522] Rada Europy, Ukraina, *Umowa między Radą Europy a Ukrainą o ustanowieniu Specjalnego Trybunału ...* art. 23 ust. 5.
[523] Ibidem, art. 24 ust. 4.

konsekwencji „wyłączenie immunitetów" w Statucie Specjalnego Trybunału ma charakter selektywny: pełne i jednoznaczne w odniesieniu do immunitetu funkcjonalnego (*ratione materiae*), lecz jedynie częściowe (czasowe i powiązane ze środkami przymusu oraz formalnym przejściem do fazy osądzenia) w odniesieniu do immunitetu osobistego (*ratione personae*).

W ujęciu krytycznym należy zauważyć, że choć rozwiązanie to redukuje ryzyka prawne, w tym argument, że Trybunał „narusza" zwyczajowy immunitet osobisty urzędującej głowy państwa, równocześnie przesuwa w czasie realną możliwość osądzenia osób o najwyższym znaczeniu decyzyjnym, a więc tych, których rola w zbrodni agresji jest z definicji centralna. Z drugiej strony, konstrukcja Statutu może być postrzegana jako próba zachowania zgodności z wykładnią Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie nakazu aresztowania (w zakresie nieistnienia wyjątku od immunitetu osobistego przed sądami krajowymi państw obcych), przy jednoczesnym utrzymaniu kierunku rozwoju prawa międzynarodowego karnego, który konsekwentnie wypiera immunitet funkcjonalny w sprawach o zbrodnie międzynarodowe. Niezależnie od rozwiązań „wewnętrznych" Statutu, pozostaje problem zewnętrznej wykonalności nakazów aresztowania i innych środków przymusu, co w realiach międzynarodowego prawa karnego przesądza o praktycznej skuteczności instytucji. W tym zakresie istotna jest zasada, że umowa międzynarodowa nie tworzy obowiązków ani praw dla państw trzecich bez ich zgody (*pacta tertiis nec nocent nec prosunt*)[524]. Oznacza to, że nawet jeśli państwa przystępujące do reżimu współpracy ze Trybunałem ds. Agresji zobowiążą się do wykonywania wniosków o aresztowanie i przekazanie, państwa pozostające, poza tym reżimem nie będą związane analogicznym obowiązkiem, a w relacji „państwo trzecie–osoba chroniona immunitetem osobistym" mogą powrócić standardowe argumenty wynikające z prawa zwyczajowego. W praktyce Międzynarodowego Trybunału Karnego już wielokrotnie ujawniało się, że nawet formalne zobowiązania współpracy nie gwarantują zatrzymania osoby poszukiwanej; przykładowo niewykonanie nakazu aresztowania wobec urzędującej głowy państwa w Republice Południowej Afryki stało się przedmiotem zarówno sporów sądowych w tym

[524] Konwencja wiedeńska o prawie traktatów, sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r., Dz.U. 1990 nr 74 poz. 439, art. 34.

państwie[525] jak i postępowania o stwierdzenie niewykonania zobowiązań współpracy wobec Międzynarodowego Trybunału Karnego[526]. Ten przykład ma wymiar „ostrzegawczy" dla Trybunału ds. Agresji nawet jeśli zostaną spełnione przesłanki jurysdykcji i dojdzie do wydania nakazów aresztowania wobec osób nieobjętych mechanizmem zawieszenia z art. 23 ust. 5 Statutu, ich wykonanie będzie zależeć od stopnia, w jakim państwa uczestniczące w reżimie współpracy będą skłonne traktować polecenia Trybunału jako nadrzędne względem ewentualnych roszczeń immunitetowych podnoszonych przez państwo trzecie.

Podsumowując, Specjalny Trybunał do spraw Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie w obecnym brzmieniu Statutu nie realizuje „pełnego wyłączenia immunitetów". W zakresie immunitetu funkcjonalnego przyjęto rozwiązanie jednoznaczne, spójne z logiką współczesnego międzynarodowego prawa karnego i wprost zapisane w Statucie. W zakresie immunitetu osobistego zastosowano mechanizm zawieszenia i ograniczenia środków przymusu wobec urzędującej głowy państwa, szefa rządu i ministra spraw zagranicznych, co stanowi rozwiązanie ostrożne, potencjalnie wzmacniające odporność instytucji na zarzut sprzeczności z prawem zwyczajowym, ale jednocześnie odsuwające w możliwość formalnego osądzenia osób sprawujących najwyższe funkcje. W wymiarze praktycznym skuteczność tego modelu będzie zależała od zdolności do utrzymania długoterminowej współpracy państw, a także od tego, czy w przyszłości – wraz ze zmianą sytuacji politycznej – dojdzie do ustania pełnienia funkcji przez osoby objęte immunitetem osobistym, co otworzy drogę do przejścia od fazy przygotowawczej do fazy osądzenia.

[525] Najwyższy Sąd Apelacyjny Republiki Południowej Afryki, *Minister Sprawiedliwości i Rozwoju Konstytucyjnego i inni przeciwko Południowoafrykańskiemu Centrum Sporów Sądowych i innym* (ang. *The Minister of Justice and Constitutional Development and Others v The Southern African Litigation Centre and Others*), sygn. 867/15, [2016] ZASCA 17, 15 marca 2016, pkt 4–7 oraz 93–95 [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.icla.up.ac.za/images/news/2016/Judgment-The%20Minister%20of%20Justice%20and%20Constitutional%20Development%20v%20The%20Southern%20African%20Litigation%20Centre.pdf.

[526] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Decyzja w trybie artykułu 87 ust. 7 Statutu Rzymskiego w sprawie niewykonania przez Republikę Południowej Afryki wniosku Trybunału o aresztowanie i przekazanie Omara Al-Baszira* (ang. *Decision under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by South Africa with the request by the Court for the arrest and surrender of Omar Al-Bashir*), sprawa nr ICC-02/05-01/09-302, 6 lipca 2017, pkt 102–108 [online], [dostęp 27 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.legal-tools.org/doc/68ffc1/pdf.

3.7.3. Egzekwowanie nakazów aresztowania i proces zaoczny

Gdy Trybunał ds. Agresji zacznie funkcjonować i wyda akty oskarżenia wobec głównych decydentów (przy założeniu, wygaśnięcia immunitetów) pojawia się praktyczny problem: jak postawić ich przed wymiarem sprawiedliwości, skoro przebywają na terytorium państwa agresora lub państw sprzymierzonych? Trybunał nie będzie dysponował własnymi siłami przymusu i tak jak MTK, będzie zależny od współpracy państw w aresztowaniu i przekazaniu oskarżonych. Rosja nie wyda swoich przywódców, Białoruś również nie (przynajmniej do czasu trwania reżimów). Państwa neutralne lub niezaangażowane także nie mają obowiązku tego czynić, chyba że do Trybunału przystąpią. W rezultacie może się okazać, że Trybunał ds. Agresji wyda nakazy aresztowania, które pozostaną niewykonane przez wiele lat (wiele lat potrwa sama możliwość wydania nakazów aresztowania). Przywódcy i byli przywódcy, którym wygasł immunitet osobisty unikaliby podróży do krajów wspierających Trybunał ds. Agresji np. Putin od wydania nakazu MTK w 2023 r. ograniczył wizyty zagraniczne do państw sprzyjających (Chiny, Iran, Białoruś, itp.), obawiając się potencjalnego ryzyka aresztu, nie pojawiając się również na szczycie BRICS w 2023 odbywającym się w RPA[527]. Wyjątkiem była wizyta w 2024 roku w Mongolii (państwie-stronie MTK), która nie zatrzymała go; MTK w decyzji z 24 października 2024 r. stwierdził niewykonanie przez Mongolię obowiązku współpracy w zakresie aresztowania i przekazania oraz skierował sprawę do Zgromadzenia Państw-Stron[528]. Niezależnie jednak od przypadków lekceważenie zobowiązań traktatowych (jak w przypadku Mongolii), nakazy aresztowania wzmacniają izolację dyplomatyczną i ograniczać swobodę przemieszczania się osób poszukiwanych.

[527] Republika Południowej Afryki, RPA finalizuje format XV szczytu BRICS (ang. *South Africa finalises XV BRICS Summit format*), 19 lipca 2023 r. [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://dirco.gov.za/south-africa-finalises-xv-brics-summit-format/.

[528] Międzynarodowy Trybunał Karny, Stwierdzenie na podstawie art. 87 ust. 7 Statutu Rzymskiego niewykonania przez Mongolię wniosku o współpracę w zakresie aresztowania i wydania Władimira Władimirowicza Putina oraz skierowanie sprawy do Zgromadzenia Państw-Stron (ang. *Finding under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by Mongolia with the request by the Court to cooperate in the arrest and surrender of Vladimir Vladimirovich Putin and referral to the Assembly of States Parties*), nr ICC-01/22-90, 24 października 2024 r. [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/0902ebd1809d1971.pdf.

Wobec niepewności z zatrzymaniem podejrzanych, Trybunał ds. Agresji dopuszczać będzie przeprowadzenia procesu *in absentia,* czyli zaocznie, bez ujęcia oskarżonych. Tradycja prawa anglosaskiego i standardy międzynarodowe co do zasady nie dopuszczają procesów *in absentia*, uznając prawo oskarżonego do osobistej obrony za fundamentalne. W sytuacji postępowania zaocznego rola obrońcy nabiera znaczenia ustrojowego, ponieważ to właśnie profesjonalna reprezentacja procesowa staje się podstawowym instrumentem ochrony praw oskarżonego nieobecnego przed sądem. W prawie międzynarodowym precedens ustanowił Trybunał Specjalny dla Libanu (STL), który z racji niemożności schwytania oskarżonych członków Hezbollahu prowadził cały proces (2014–2020) przeciw czterem osobom zaocznie, łącznie z ogłoszeniem wyroku (skazano jednego z nich, pozostałych uniewinniono)[529]. Statut Specjalnego Trybunału dla Libanu przewidywał jednak prawo skazanego do powtórzenia procesu w sytuacji, gdy osoba ta stawi się dobrowolnie lub zostanie zatrzymana już po wydaniu wyroku zaocznego. Analogiczne rozwiązanie zostało wprowadzone również w Statucie Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie. Artykuł 28 ust. 1 Statutu stanowi, że po zatwierdzeniu aktu oskarżenia Trybunał może prowadzić postępowanie pod nieobecność oskarżonego, jeżeli oskarżony zrzekł się prawa do obecności albo jeżeli podjęto wszelkie rozsądne kroki w celu zapewnienia jego stawiennictwa przed Trybunałem oraz poinformowania go o zarzutach i konsekwencjach niestawiennictwa, a zarazem wymagają tego interesy wymiaru sprawiedliwości. Zgodnie z art. 28 ust. 3 Statutu, w razie skazania pod nieobecność oskarżonego osoba skazana ma prawo do ponownego procesu w swojej obecności przed Trybunałem albo mechanizmem następczym, chyba że pisemnie zrzekła się prawa do ponownego procesu albo zaakceptowała wyrok[530]. Taka konstrukcja umożliwia przeprowadzenie procesu i wydanie wyroku – co będzie mieć dużą wagę moralno-prawną (ustalenie winy w oczach świata), a jednocześnie zabezpiecza minimalne prawa oskarżonego na wypadek późniejszego ujęcia. Niemniej organizacje międzynarodowe podkreślają, iż procesy *in absentia* mogą rodzić wątpliwości co do obiektywizmu i rzetelności procesu[531].

[529] C. Kreß, Zbrodnia agresji przeciwko Ukrainie a reforma międzynarodowego porządku prawnego (ang. *The Crime of Aggression Against Ukraine and the Reform of the International Legal Order*), „European Journal of International Law" 2022, t. 33, nr 4, s. 1213–1234.

[530] Rada Europy, *Umowa między Radą Europy a Ukrainą w sprawie ustanowienia Specjalnego Trybunału… art. 28 ust. 1–3.*

[531] Amnesty International, *Ukraina: ustanowienie Specjalnego Trybunału do spraw zbrodni agresji musi zapewnić sprawiedliwość zorientowaną na ofiary* (ang. *Ukraine: Establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression must ensure victims-centred justice*), 28 maja 2025 r. [online], [dostęp 16 lipca 2025 r.]. Dostępny:

Wskazują, że Trybunał ds. Agresji powinien unikać zaocznego orzekania, bo może to osłabić postrzeganie bezstronności wyroku, wszak oskarżony nie miał możliwości osobistej obrony[532]. Z drugiej strony, jeśli nie dojdzie do zatrzymań, brak procesu oznaczałby impas i może Trybunał ds. Agresji czynić bezowocnym przez dekady. Należy pamiętać, że procesy zaoczne już się odbywają np. w Ukrainie[533] z danych przytoczonych w raporcie Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy (opartych na statystykach Prokuratury Generalnej Ukrainy) wynika, że do stycznia 2025 r. (ostatnie dostępne dane) skierowano do sądów 543 akty oskarżenia w sprawach dotyczących naruszenia praw i zwyczajów wojennych, co doprowadziło do wydania 141 wyroków; jedynie 19 osób skazano przy ich osobistym udziale, natomiast pozostałe rozstrzygnięcia zapadły w trybie zaocznym[534]. W odniesieniu do standardu strasburskiego kluczowe znaczenie ma jednak, że proces *in absentia* nie jest sam w sobie niezgodny z art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, lecz jego dopuszczalność jest warunkowa. Europejski Trybunał Praw Człowieka wskazuje, iż powiadomienie o postępowaniu musi zapewniać realną możliwość skorzystania z praw obrony a zaprzeczenie prawa do rzetelnego procesu zachodzi w szczególności wtedy, gdy osoba skazana zaocznie nie ma następnie zapewnionej realnej możliwości uzyskania ponownego merytorycznego rozpoznania sprawy[535].

Skazanie *in absentia* nie oznacza odbycia kary, Trybunał nie będzie mógł samodzielnie wyegzekwować kary pozbawienia wolności. Wyrok zatem pozostałby „na papierze" do czasu ewentualnej zmiany sytuacji politycznej (np. zmiany reżimu w Rosji

https://www.amnesty.org/en/latest/news/2025/05/ukraine-establishment-of-the-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-must-ensure-victims-centered-justice/.

[532] Ibidem.

[533] Również Federacja Rosyjska prowadzi procesy in absencja, w tym wobec cudzoziemców z państw zachodnich. Przykładowo, Generalna Prokuratura Federacji Rosyjskiej informowała o wyroku Południowego Okręgowego Sądu Wojskowego z 26 czerwca 2024 r., wydanym pod nieobecność oskarżonych pozostających poza terytorium Federacji Rosyjskiej. [Generalna Prokuratura Federacji Rosyjskiej, Sąd zaocznie skazał na długie kary pozbawienia wolności zagranicznych najemników walczących po stronie Sił Zbrojnych Ukrainy (ros. *Суд заочно приговорил к длительным срокам лишения свободы иностранных наемников, воевавших на стороне вооруженных сил Украины*), 26 czerwca 2024 r. [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://epp.genproc.gov.ru/ru/gprf/mass-media/news/main/e469371/).]

[534] Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Prawne i prawoczłowiecze aspekty agresji Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie (ang. *Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine*), raport, Doc. 16193, 5 czerwca 2025 r. [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://pace.coe.int/en/files/34333/html, pkt 35).

[535] Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Sprawa Sejdovic przeciwko Włochom* (ang. *Sejdovic v. Italy*), wyrok Wielkiej Izby z 1 marca 2006 r., skarga nr 56581/00, §§ 81–82, 86, 99 [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72629.

i wydania zbrodniarzy). Historia pokazuje jednak, że nie jest niemożliwe doczekanie takiego momentu, serbski przywódca Slobodan Milošević został przekazany do Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii dopiero po zmianie władzy w Serbii w 2001[536] poszukiwani latami Karadžić i Mladić zostali ujęci po 13 i 16 latach ukrywania się[537]. Prezydent Filipin Rodrigo Duterte został aresztowany 11 marca 2025 r. przez nowe władze Filipin na podstawie międzynarodowego nakazu aresztowania wydanego przez MTK za zbrodnie przeciwko ludzkości, związane z tzw. „wojną z narkotykami"[538].

3.7.4. Wyzwania polityczne – współpraca państw trzecich i rola Organizacji Narodów Zjednoczonych

Polityczna trwałość Trybunału ds. Agresji zależy od tego, na ile stanie się on instytucją akceptowaną nie tylko przez zachodnie demokracje, ale szerzej przez społeczność międzynarodową. Rosja neguje i będzie negować jego legalność, rzecznik Kremla Dmitrij Pieskow już w 2023 r. stwierdził, że pomysł Trybunału ds. Agresji to „bezprawny akt zemsty" i że Rosja nigdy go nie uzna[539]. Chociaż uznanie Rosji nie jest potrzebne do prawomocnego działania, istotna będzie opinia państw Globalnego

[536] Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii (ICTY), *Slobodan Milošević przekazany do dyspozycji Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii* (ang. *Slobodan Milošević Transferred to the Custody of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*), 28 czerwca 2001 r. [online], [dostęp 16 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/en/press/slobodan-milosevic-transferred-custody-international-criminal-tribunal-former-yugoslavia.

[537] Holocaust Memorial Day Trust, *21 lipca 2008 r.: zatrzymanie Radovana Karadžicia* (ang. *21 July 2008: The arrest of Radovan Karadžić*), [online], [dostęp 16 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://hmd.org.uk/resource/21-july-2008-the-arrest-of-radovan-karadzic/

[538] Prezydent Filipin Rodrigo Duterte został aresztowany 11 marca 2025 r. przez władze Filipin na podstawie nakazu aresztowania wydanego przez Izbę Przygotowawczą I Międzynarodowego Trybunału Karnego w związku z zarzutami zbrodni przeciwko ludzkości, dotyczącymi zabójstw i usiłowań zabójstw popełnionych w ramach tzw. „wojny z narkotykami". W dniu 14 marca 2025 r. Duterte po raz pierwszy stawił się przed MTK. W dniach 23–27 lutego 2026 r. odbyło się posiedzenie w przedmiocie zatwierdzenia zarzutów, a 23 kwietnia 2026 r. Izba Przygotowawcza I MTK jednomyślnie zatwierdziła wszystkie zarzuty i przekazała sprawę do rozpoznania przed Izbą Orzekającą. Zob. Międzynarodowy Trybunał Karny, *Sytuacja na Filipinach: Rodrigo Roa Duterte w dyspozycji MTK* (ang. *Situation in the Philippines: Rodrigo Roa Duterte in ICC custody*), 4 lipca 2025 r. [online], [dostęp 16 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/situation-philippines-rodrigo-roa-duterte-icc-custody. Zob. też Międzynarodowy Trybunał Karny, Izba Przygotowawcza I MTK zatwierdza wszystkie zarzuty przeciwko Rodrigowi Roa Duterte i przekazuje go do procesu (ang. *ICC Pre-Trial Chamber I confirms all charges against Rodrigo Roa Duterte and commits him to trial*), 23 kwietnia 2026 r. [online], [dostęp 29 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/icc-pre-trial-chamber-i-confirms-all-charges-against-rodrigo-roa-duterte-and-commits-him-trial.

[539] Rosyjska Agencja Informacyjna *TASS*, *Rosja uznaje nakaz aresztowania Putina wydany przez MTK za „nieważny" – rzecznik Kremla* (ang. *Russia slams ICC's warrant for Putin's arrest 'null and void' – Kremlin*), 17 marca 2023 r. [online], [dostęp 19 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://tass.com/politics/1590501

Południa. Wiele z nich ma historyczne resentymenty związane z interwencjami mocarstw zachodnich i może postrzegać Trybunał ds. Agresji jako instrument jednostronny. Już na obecnym etapie pojawiły się zarzuty o „podwójne standardy": czemu surowo ściga się Rosję, skoro np. agresja USA na Irak w 2003 r. nie doczekała się takich konsekwencji?[540]

Dalszą komplikacją pozostaje relacja Trybunału ds. Agresji z systemem Narodów Zjednoczonych. Rada Bezpieczeństwa w praktyce nie jest w stanie udzielić w tym zakresie wsparcia instytucjonalnego, ponieważ Federacja Rosyjska jako stały członek może blokować rozstrzygnięcia merytoryczne w drodze weta przewidzianego w Karcie Narodów Zjednoczonych[541]. W konsekwencji w debacie dotyczącej podstaw legitymizacji wskazuje się na potencjalną rolę Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych, które w ramach kompetencji o charakterze rekomendacyjnym mogłoby przyjąć rezolucję aprobującą utworzenie Trybunału w porozumieniu z Ukrainą lub wzywającą państwa do współpracy w tym zakresie[542]. Tego rodzaju rezolucja nie zastępowałaby mandatu Rady Bezpieczeństwa ani nie miałaby charakteru wiążącego, ale mogłaby wzmacniać legitymizację polityczną przedsięwzięcia oraz ograniczać podatność na zarzuty selektywności. Możliwość uzyskania formalnego poparcia Zgromadzenia Ogólnego pozostaje jednak trudna do przesądzenia i zależy od wielu czynników, w tym od kwalifikacji danej decyzji jako „kwestii ważnej" w rozumieniu art. 18 Karty Narodów Zjednoczonych (co wpływa na wymaganą większość głosów)[543]. Na zmienność poziomu konsensu wśród państw członkowskich wskazuje praktyka głosowań w ramach Jedenastej Nadzwyczajnej Sesji Specjalnej: rezolucja ES-11/1 z 2 marca 2022 r., potępiająca agresję i wzywająca do natychmiastowego, pełnego i bezwarunkowego wycofania wojsk rosyjskich, została przyjęta 141 głosami za (5 przeciw, 35 wstrzymujących się)[544]. Z kolei rezolucja ES-11/5 z 14 listopada 2022 r., odnosząca się do potrzeby ustanowienia mechanizmu reparacyjnego i rekomendująca utworzenie międzynarodowego rejestru szkód, uzyskała wyraźnie niższe poparcie – 94 głosy za (14

[540] N. Duclos, Specjalny trybunał do spraw zbrodni agresji przeciwko Ukrainie (ang. *A Special Tribunal for Aggression in Ukraine*), Institut Montaigne, 2023 r.
[541] Karta Narodów Zjednoczonych, sporządzona w San Francisco dnia 26 czerwca 1945 r., Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90, art. 27.
[542] Karta Narodów Zjednoczonych, art. 10 i art. 14.
[543] Karta Narodów Zjednoczonych, art. 18.
[544] Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, Rezolucja ES-11/1 *Agresja przeciwko Ukrainie* (ang. *Aggression against Ukraine*), A/RES/ES-11/1, 2 marca 2022 r., pkt 2–4 [online], [dostęp 9 września 2025 r.]. Dostępny: https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/1

przeciw, 73 wstrzymujące się)[545]. W rezultacie ewentualne poparcie Zgromadzenia Ogólnego należy ujmować jako możliwy, lecz nieprzesądzony kierunek wzmacniania legitymizacji trybunału w przyszłości, zależny od dynamiki politycznej.

3.7.5. Nowe technologie w badaniu decyzji o agresji

Postępowanie zmierzające do ustalenia odpowiedzialności za rozpoczęcie zbrojnej agresji będzie – wbrew pozorom – zasadniczo odmienne od postępowań prowadzonych przed MTK w sprawach dotyczących innych zbrodni międzynarodowych. W przypadku zbrodni agresji kluczowe znaczenie ma bowiem odtworzenie procesu decyzyjnego na najwyższych szczeblach władzy państwowej – ustalenie, kto, w jakim zakresie i na podstawie jakich przesłanek podjął decyzję prowadzącą do aktu agresji. Ciężar dowodowy koncentruje się zatem nie tylko na skutkach działań zbrojnych, lecz przede wszystkim na mechanizmie polityczno-wojskowego podejmowania decyzji, który doprowadził do ich podjęcia. Wiele dokumentów jest ściśle tajnych, a kluczowe narady odbywały się w wąskim gronie na szczytach władzy. Jednak współczesne technologie i praktyki wywiadowcze oferują pewne nadzieje na zgromadzenie wystarczających dowodów pośrednich i okolicznościowych potwierdzających przestępcze zamiary. Jeszcze przed wybuchem wojny w 2022 r. wywiady USA i Wlk. Brytanii przechwyciły wiele informacji o rozkazach i planach inwazji, władze amerykańskie podjęły wówczas bezprecedensową decyzję upubliczniania części swoich danych wywiadowczych w celu ostrzeżenia świata przed nadchodzącą agresją (tzw. strategia „*prebunking*" - wyprzedzająca, proaktywna strategia budowania odporności na dezinformację poprzez przygotowanie odbiorców na kontakt z fałszywymi przekazami zanim się z nimi zetkną)[546].

W styczniu 2022 r. administracja USA ujawniała zdjęcia satelitarne koncentracji wojsk rosyjskich oraz szczegóły takie jak „list proskrypcyjnych" osób do eliminacji na Ukrainie czy gromadzenie zapasów krwi przy granicy - celowo obnażając rosyjskie

[545] Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, *Protokół stenograficzny: Jedenasta nadzwyczajna sesja specjalna, 15. posiedzenie plenarne* (ang. *Eleventh emergency special session, 15th plenary meeting*), dokument A/ES-11/PV.15, 14 listopada 2022 r. [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://docs.un.org/en/A/ES-11/PV.15.

[546] *CNN*, *Jak amerykański wywiad trafnie przewidział rozwój wydarzeń w Ukrainie – i co dalej?* (ang. *How US intelligence got it right on Ukraine – and what's next*), 26 lutego 2022 r. [online], [dostęp 18 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://edition.cnn.com/2022/02/26/politics/us-intelligence-ukraine-russia.

kłamstwa, że to tylko ćwiczenia[547]. Zachodnie służby najpewniej dysponowały istotnym wglądem w rosyjskie kręgi decyzyjne. Trzeba jednak zakładać, że materiał wywiadowczy bywa w postępowaniach przed trybunałami karnymi trudny do bezpośredniego wykorzystania – przede wszystkim ze względu na konieczność ochrony źródeł, metod pozyskania oraz łańcucha dowodowego. W praktyce istnieją jednak rozwiązania pośrednie: późniejsza deklasyfikacja, selektywne ujawnienie, a także przedstawienie treści w formie zredagowanej albo w postaci uzgodnionych streszczeń, które zachowują walor dowodowy[548]. Co więcej, orzecznictwo międzynarodowych Trybunałów karnych zna korzystanie z przechwyconych łączności i innych zapisów komunikacji, o ile ich autentyczność i wiarygodność zostają wykazane (np. poprzez zgodność z innymi dowodami, opiniami ekspertów, danymi technicznymi). W praktyce ICTY dopuszczał dowody z przechwyconych komunikatów (m.in. radiowych), podkreślając znaczenie niezależnej weryfikacji i korelacji z pozostałym materiałem[549]. Również historycznie wątek kontroli i dekodowania komunikacji pojawiał się w materiałach związanych z Norymbergą (co pokazuje, że tego typu źródła były znane i analizowane w realiach powojennych postępowań). Na tym tle, przy badaniu genezy agresji, można racjonalnie zakładać, że z upływem czasu dojdzie do odtajnienia lub częściowego ujawnienia materiałów potwierdzających kluczowe momenty decyzyjne – w tym np. okoliczności wydania rozkazu ataku. Taki dowód (nagranie, przechwycona łączność, komunikat operacyjny) mógłby mieć szczególną wagę, bo bezpośrednio wiąże konkretnych decydentów z decyzją, a nie tylko z późniejszymi skutkami działań zbrojnych[550].

[547] Ibidem.

[548] A. M. Martignetti, Ustawa o procedurach dotyczących informacji niejawnych (CIPA) a prawo do rzetelnego procesu sądowego (ang. *The Classified Information Procedures Act (CIPA) and the Right to a Fair Trial*), praca magisterska, Uniwersytet w Lund, 2010, s. 30, [online], [dostęp 12 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://lup.lub.lu.se/luur/download?fileOId=1670607&func=downloadFile&recordOId=1670606.

[549] Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Popović i inni, Decyzja w sprawie dopuszczalności przechwyconej komunikacji* (ang. *Prosecutor v. Popović et al., Decision on Admissibility of Intercepted Communications*), IT-05-88-T, 7 grudnia 2007, s. 3 [online], [dostęp 15 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/x/cases/popovic/tdec/en/071207a.pdf.

[550] Uniwersytet w Lejdzie, *Wytyczne z Lejdy dotyczące wykorzystania dowodów pochodzących ze źródeł cyfrowych przed międzynarodowymi sądami i trybunałami karnymi* (ang. *Leiden Guidelines on the Use of Digitally Derived Evidence in International Criminal Courts and Tribunals*), 4 kwietnia 2022, s. 35 [online], [dostęp 20 stycznia 2026 r.]. Dostępny: guidelines.com/assets/Leiden%20Guidelines%20on%20the%20Use%20of%20DDE%20in%20ICCTs_20220404.pdf.

Być może w toku wojny pojawią się też sygnaliści np. wysocy oficerowie czy urzędnicy rosyjscy, którzy po zmianie reżimu lub z innych pobudek zdecydują się zeznawać. Ponadto rewolucja technologiczna sprawiła, że ogrom danych jest szeroko dostępny: zdjęcia satelitarne (komercyjne), dane geolokalizacyjne, informacje z mediów społecznościowych. Dzięki nim dokładnie wiadomo, kiedy rosyjskie wojska przekroczyły granicę, jakie jednostki brały udział, jak intensywne było przygotowanie - to wszystko buduje narrację o skali i premedytacji agresji. Faktem notoryjnym jest publiczne przemówienie W. Putina z 24 lutego 2022 r. o rozpoczęciu „specjalnej operacji wojskowej". To przemówienie (oraz wcześniejsze z 21 lutego o uznaniu „republik" Donbasu) może służyć jako dowód *mens rea*: Putin otwarcie brał odpowiedzialność za decyzję, nawet jeśli ubierał ją w fałszywe uzasadnienia. Tak więc materiały wideo, nagrania medialne posłużą prokuraturze jako dowody przyznania się do autorstwa działań. Nawet posty na oficjalnych kontach (np. ogłoszenia Ministerstwa Obrony Rosji) mogą wiązać określone osoby z dowodzeniem. Ponadto w erze cyfrowej zwiększa się prawdopodobieństwo wycieków dokumentów jak przykładowo e-maile administracji Putina ujawnione przez hakerów[551] czy raporty FSB krytyczne wobec przygotowań do inwazji (list tzw. *„Wind of Change*")[552]. To wszystko może być zweryfikowane i włączone do akt sprawy. Zebranie przekonującego materiału przeciw członkom władz rosyjskich za akt agresji wymaga lat pracy: przesiania ogromu informacji, uzyskania współpracy wywiadów (które niechętnie dzielą się danymi), przekonania świadków z kręgu władzy do zeznań (co jest mało realne, dopóki reżim trwa).

W procesach norymberskich kluczową rolę odgrywały przejęte dokumenty wroga, które stanowiły dowód planowania i realizacji zbrodni. W przypadku współczesnych działań Rosji uzyskanie takich materiałów – jak pisemne rozkazy czy wewnętrzne raporty wojskowe – jest mało prawdopodobne, dopóki państwo to nie zdecyduje się ich ujawnić. Poszlakowym dowodem zamiaru może być fakt, że Rosja kilkukrotnie przesuwała datę inwazji, a ostatecznie przeprowadziła atak w przeddzień

[551] L. Cook, Ujawnione e-maile Surkowa: opublikowano tysiące zhakowanych wiadomości wysokich rangą urzędników Kremla (ang. *Surkov leaks: Thousands of hacked emails of high-ranking Kremlin officials published*), *International Business Times*, 4 listopada 2016 r. [online], [dostęp 19 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.ibtimes.co.uk/surkov-leaks-thousands-hacked-emails-high-ranking-kremlin-officials-published-1588645.

[552] T. O'Connor, Ujawnione listy FSB wskazują na „wojnę domową" wśród sojuszników Putina – Prigożyna i Kadyrowa (ang. *Leaked FSB letters reveal 'civil war' brewing among Putin allies Prigozhin and Kadyrov*), *Newsweek*, 25 listopada 2022 r. [online], [dostęp 19 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.newsweek.com/leaked-fsb-letters-civial-war-putin-allies-prigozhin-kadyrov-1760455

zaplanowanego posiedzenia Rady Bezpieczeństwa ONZ, co pokazuje świadome złamanie pokoju pomimo trwającej dyplomacji, a zatem *mens rea* w postaci zamiaru bezprawnego użycia siły. Ponadto liczne wypowiedzi propagandystów i urzędników przed wojną (artykuł Dmitrija Miedwiediewa z 2021 r. odmawiający Ukrainie państwowości[553], tekst agencji RIA Nowosti z 26 lutego 2022 r. świętujący rzekomy upadek Kijowa, który przez pomyłkę opublikowano przedwcześnie)[554] wskazują na z góry powzięty plan aneksji Ukrainy. Dowodem koronnym byłoby uzyskanie kopii rozkazu lub notatki z 23 lutego 2022 r. sporządzonej pomiędzy Władimirem Putinem a Siergiejem Szojgu – ówczesnym ministrem obrony Federacji Rosyjskiej z datą 23.02.2022. z poleceniem rozpoczęcia inwazji. Proces norymberski trwał niecały rok z uwagi na przytłaczające dowody z archiwów III Rzeszy. Tu proces (zwłaszcza zaoczny) może trwać latami, bo prokurator będzie musiał przedstawić bardzo szeroki obraz przygotowań politycznych i wojskowych, by ponad rozsądną wątpliwość wykazać osobisty udział oskarżonych w planowaniu i wydaniu rozkazu agresji.

3.8. **Lekcje z działalności wcześniejszych Trybunałów**

Historia międzynarodowej sprawiedliwości karnej dostarcza cennych precedensów, które kształtują Trybunał ds. Agresji pod względem modeli jurysdykcji, standardów dowodowych i praktycznych rozwiązań. W szczególności warto odnieść się do: (a) trybunałów po II wojnie światowej (w Norymberdze i Tokio), (b) trybunałów ad hoc ONZ z lat 90. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy oraz (c) nowożytnych trybunałów mieszanych (np. Specjalny Trybunał dla Sierra Leone, Specjalny Trybunał dla Libanu).

Norymberga i Tokio (1945–48) - te pionierskie sądy ustanowiły koncepcję indywidualnej odpowiedzialności za agresję i pokazały, że nawet najwyżsi przywódcy mogą być osądzeni. Ustalono zasadę, że immunitet głowy państwa nie chroni przed trybunałem międzynarodowym, Statut IMT art. 7 mówił, iż stanowisko oskarżonego

[553] P. Dickinson, Miedwiediew powtarza niebezpieczną obsesję Putina na punkcie Ukrainy (ang. *Medvedev echoes Putin's dangerous Ukraine obsession*), Atlantic Council, 3 maja 2024 r. [online], [dostęp 19 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/medvedev-echoes-putins-dangerous-ukraine-obsession/

[554] J. Kelion, Konflikt w Ukrainie: hakerzy Anonymous twierdzą, że przeprowadzili cyberatak na Rosję (ang. *Ukraine conflict: Anonymous hackers claim cyberattack against Russia*), *BBC News*, 28 lutego 2022 r. [online], [dostęp 16 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.bbc.com/news/technology-60562240

(nawet głowy państwa) nie stanowi okoliczności zwalniającej od odpowiedzialności[555]. To dziedzictwo jest bezpośrednią podstawą art. 27 Statutu MTK[556]. Trybunały powojenne wypracowały także podstawową definicję: agresywna wojna została zakwalifikowana jako zbrodnia przeciwko pokojowi. W chwili orzekania brak było jednak jednoznacznej, wyraźnej normy traktatowej wprost penalizującej wszczęcie wojny, co stało się przedmiotem krytyki opartej na zarzucie retroaktywności (*ex post facto)* – warto odnotować, iż w toku postępowania *United States v. von Weizsäcker et al.* (tzw. proces ministerstw), oskarżyciel Telford Taylor wykorzystał materiał dowodowy z procesu Petera von Hagenbacha do zneutralizowania zarzutów *ex post facto* odnośnie do zbrodni przeciwko ludzkości. Argumentacja oskarżenia opierała się na wykazaniu tożsamości materialnej między dawnym zarzutem „deptania praw boskich i ludzkich" a definicją zbrodni międzynarodowych[557]. Recepcja tego stanowiska znalazła wyraz również w orzecznictwie, w szczególności w uzasadnieniu wyroku w sprawie *United States v. Wilhelm von Leeb et al.* (tzw. proces wyższego dowództwa), w którym Trybunał Wojskowy *explicite* powołał się na skazanie Petera von Hagenbacha jako dowód na istnienie w europejskiej kulturze prawnej norm penalizujących czyny o charakterze zbrodniczym na długo przed uchwaleniem Statutu Międzynarodowego Trybunału Wojskowego[558]. W konsekwencji proces Breisach z roku 1474 r, zyskał miano „punktu zerowego" w genealogii międzynarodowego prawa karnego, stanowiąc kluczowy element narracji o ciągłości zasad sprawiedliwości i podważając zarzuty o arbitralnym charakterze sądownictwa norymberskiego.

---

[555] Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego* (ang. *Charter of the International Military Tribunal*), 8 sierpnia 1945 r., art. 7 lit. b [online], [dostęp 22 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/nuremberg-tribunal-charter-1945/article-7b.

[556] Statut Rzymski MTK, art. 27.

[557] Gordon G., The Trial of Peter von Hagenbach: Reconciling History, Historiography and International Criminal Law [w:] K. Heller, G. Simpson (red.), The Hidden Histories of War Crimes Trials, Oxford 2013, s. 13–49. Zob. też Amerykański Trybunał Wojskowy w Norymberdze, *Stany Zjednoczone Ameryki przeciwko Ernstowi von Weizsäckerowi i in. (Sprawa ministerstw)* (ang. *United States of America v. Ernst von Weizsäcker et al. (The Ministries Case)*), w: *Procesy zbrodniarzy wojennych przed Norymberskimi Trybunałami Wojskowymi na mocy Ustawy nr 10 Sojuszniczej Rady Kontroli* (ang. *Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10*), t. XIII, United States Government Printing Office, Washington 1952, s. 96–97 [online], [dostęp 14 stycznia 2026 r.]. Dostępny: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/NT_war-criminals.html.

[558] Amerykański Trybunał Wojskowy w Norymberdze, *Stany Zjednoczone Ameryki przeciwko Wilhelmowi von Leebowi i in. (Sprawa naczelnego dowództwa)* (ang. *United States of America v. Wilhelm von Leeb et al. (The High Command Case)*), uzasadnienie wyroku, w: *Procesy zbrodniarzy wojennych przed Norymberskimi Trybunałami Wojskowymi na mocy Ustawy nr 10 Sojuszniczej Rady Kontroli* (ang. *Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10*), t. XI, United States Government Printing Office, Washington 1950, s. 476 [online], [dostęp 21 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/NT_war-criminals.html.

Współcześnie art. 2 ust. 4 Karty Narodów Zjednoczonych wprost zakazuje użycia siły przeciwko integralności terytorialnej lub niezależności politycznej jakiegokolwiek państwa. Trybunały w Norymberdze i Tokio były jednak często postrzegane jako tzw. „sądy zwycięzców", ponieważ zarówno sędziowie, jak i prokuratorzy wywodzili się wyłącznie z państw koalicji alianckiej – które same dopuściły się działań mogących być kwalifikowanych jako zbrodnie wojenne. Podobna krytyka może zostać skierowana wobec ewentualnego Trybunału ds. Agresji, o ile nie uzyska on szerokiego, międzynarodowego poparcia. Ostatecznie społeczność międzynarodowa zaakceptowała legalność Trybunału Norymberskiego oraz Trybunału Tokijskiego jako precedensu wymiaru sprawiedliwości wobec sprawców najpoważniejszych naruszeń prawa. Lekcją z tych trybunałów jest konieczność skrupulatnej rzetelności procedury. Trybunałowi Tokijskiemu zarzucano nadmiernie polityczny charakter części orzeczeń, natomiast norymberskiemu - pośpiech i ograniczony czas na przygotowanie obrony (zaledwie jeden proces 22 oskarżonych przeprowadzony w ciągu roku[559]). Doświadczenia te spowodowały, że współczesne trybunały międzynarodowe prowadzą postępowania znacznie dłużej, kładąc szczególny nacisk na rzetelność procedury i pełne poszanowanie praw oskarżonych. Istotne jest również, aby skład sędziowski odzwierciedlał różnorodność geograficzną i prawną społeczności międzynarodowej - tylko wówczas Trybunał ds. Agresji przeciwko Ukrainie nie zostanie uznany za „sąd zwycięzców".

Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii (1993–2017) i Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy (1994–2015) - te *ad hoc* Trybunały ONZ, choć nie sądziły agresji dają ważne precedensy. Po pierwsze, pokazały skuteczność działania nawet bez zgody państwa oskarżonego. Słobodan Milošević – były prezydent Serbii i Federalnej Republiki Jugosławii - został oskarżony i aresztowany pomimo faktu, że Serbia formalnie nie uznawała jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii. Doszło do tego dopiero po zmianie władzy w Serbii, pod silną presją społeczności międzynarodowej oraz w związku z uzależnieniem pomocy finansowej od współpracy z Trybunałem. Sytuacja ta stanowi istotną analogię – prawdopodobnie dopiero zmiana władzy w Federacji Rosyjskiej mogłaby umożliwić przekazanie rosyjskich podejrzanych przed Trybunał ds. Agresji. Warto jednak zauważyć, że Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii funkcjonował i prowadził

[559] T. Cyprian, J. Sawicki, Materiały norymberskie, Warszawa 1948.

postępowania już wcześniej – wydając zaoczne akty oskarżenia oraz nakazy aresztowania, a następnie konsekwentnie oczekując na ich wykonanie. W rezultacie Trybunał ten doczekał się ujęcia i osądzenia Radovana Karadžića i Ratko Mladića, mimo że od wydania pierwszych zarzutów upłynęło kilka lat. Doświadczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii pokazuje, że podobnie jak w jego przypadku, Trybunał ds. Agresji musi być przygotowany na długofalowe funkcjonowanie, oparte na konsekwentnym gromadzeniu i utrwalaniu dowodów. Trybunały *ad hoc,* takie jak Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii czy Międzynarodowy Trybunał dla Rwandy wypracowały bowiem zaawansowane procedury dowodowe – często oparte na zeznaniach świadków, analizie schematów działań zbrojnych oraz rekonstrukcji wydarzeń poprzez zestawienie licznych dowodów pośrednich, tworzących spójną mozaikę faktów potwierdzających odpowiedzialność sprawców. W procesie Radovana Karadžicia Międzynarodowy Trybunał dla byłej Jugosławii wykorzystywał szerokie spektrum materiałów dowodowych - od publicznych wypowiedzi medialnych i notatek służbowych po kopie rozkazów wojskowych. Podobny model postępowania dowodowego można przewidywać w przypadku Trybunału ds. Agresji, gdzie konieczne będzie łączenie różnorodnych źródeł w spójną całość. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii musiał również dostosować tempo pracy do skali i złożoności materiału dowodowego. W sprawie Słobodana Miloševicia trybunał zgromadził i przeanalizował około 46 000 stron protokołów rozpraw oraz ponad 300 000 stron dokumentów złożonych jako dowody i oświadczenia[560]. Tak ogromna baza materiałów wymagała wieloletniej, metodycznej pracy, to doprowadziło do nadmiernej przewlekłości - proces Miloševicia trwał 4 lata i nie zakończył się przed śmiercią oskarżonego[561]. To przestroga dla Trybunału ds. Agresji - powinien unikać nadmiernej liczby zarzutów czy dowodów, by skupić się na najistotniejszych tezach. Trybunały *ad hoc* wyraźnie pokazały, że skuteczność wymiaru sprawiedliwości międzynarodowej w dużej mierze zależy od współpracy państw. Bez presji i zaangażowania struktur takich jak NATO, państwa byłej Jugosławii nie zdecydowałoby się na aresztowanie oskarżonych, mimo ciążących na nich międzynarodowych nakazów.

[560] M.Z. Wise, Lekcje z procesu Miloševicia: szybsze i bardziej efektywne procesy (ang. *The Milosevic Lessons: Faster and More Efficient Trials*), *The New York Times*, 2 kwietnia 2006 r. [online], [dostęp 23 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.nytimes.com/2006/04/02/world/europe/the-milosevic-lessons-faster-and-more-efficient-trials.html.

[561] Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prosecutor v. Slobodan Milošević*, Case No. IT-02-54-T [online], [dostęp 19 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/en/case/slobodan_milosevic.

W przypadku Ukrainy sytuacja jest znacznie bardziej złożona. Brakuje bowiem jakiegokolwiek mechanizmu egzekwowania nakazów wobec Federacji Rosyjskiej, a warunki geopolityczne uniemożliwiają realne przymuszenie jej do współpracy.

W tym kontekście wymowny jest przypadek Sudanu. Pomimo wydania przez MTK nakazu aresztowania prezydenta Omara al-Baszira, przez ponad dekadę podróżował on swobodnie po krajach afrykańskich, które odmawiały jego zatrzymania, powołując się na immunitet głowy państwa i więzi polityczne. Dopiero wewnętrzne załamanie reżimu doprowadziło do jego obalenia i przekazania władzom krajowym. Można więc przypuszczać, że w odniesieniu do rosyjskich przywódców mechanizm będzie podobny: nawet przy istnieniu formalnego mandatu ścigania realna możliwość postawienia ich przed wymiarem sprawiedliwości często pojawia się dopiero wtedy, gdy zmienia się układ władzy. Dopóki reżim pozostaje stabilny, jego liderzy korzystają z ochrony wynikającej z kontroli nad aparatem państwa oraz braku współpracy w zatrzymaniu i przekazaniu – a przełom następuje dopiero wraz z politycznym przesileniem, które umożliwia wykonanie wniosków o aresztowanie i transfer. W aktualnej przestrzeni międzynarodowej analogicznych schemat, strachu przed osądzeniem po utracie władzy jest widoczny w przypadku premiera Izraela; po wydaniu przez MTK 21 listopada 2024 r. nakazów aresztowania wobec urzędującego premiera B. Netanjahu oraz byłego ministra obrony Y. Gallanta,[562] w debacie publicznej podnoszono, że ewentualna utrata władzy (a więc zmiana woli politycznej co do współpracy z MTK) mogłaby zwiększać podatność na rozliczenie zbrodni popełnionych przez siły izraelskie w strefie Gazy. Równolegle część analiz łączyła przedłużanie wojny i utrzymywanie mobilizacji wewnętrznej z kalkulacją polityczną nastawioną na konsolidację koalicji i odsunięcie politycznego przesilenia, a pośrednio – ograniczanie ryzyka rozliczenia[563].

[562] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Sytuacja w Państwie Palestyny: Izba Przygotowawcza I oddala zarzuty Izraela i wydaje nakazy aresztowania wobec Benjamina Netanjahu i Joawa Gallanta* (ang. *Situation in the State of Palestine: ICC Pre-Trial Chamber I rejects the State of Israel's challenges to jurisdiction and issues warrants of arrest for Benjamin Netanyahu and Yoav Gallant*), 21 listopada 2024 r. [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/situation-state-palestine-icc-pre-trial-chamber-i-rejects-state-israels-challenges.

[563] Arab Center Washington DC, *Kalkulacja konfliktu: polityczne przetrwanie Netanjahu poprzez przedłużoną wojnę* (ang. *A Calculus of Conflict: Netanyahu's Political Survival Through Extended War*), 16 kwietnia 2025 r. [online], [dostęp 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://arabcenterdc.org/resource/a-calculus-of-conflict-netanyahus-political-survival-through-extended-war/.

Trybunały hybrydowe/mieszane Specjalny Trybunał dla Sierra Leone, Nadzwyczajne Izby w Sądach Kambodży[564], Specjalny Trybunał dla Libanu: Spośród nich, szczególnie Specjalny Trybunał dla Libanu dostarcza istotnej lekcji: został powołany do osądzenia zamachu terrorystycznego (zabójstwa premiera Rafika Haririego) poprzez umowę Liban-ONZ i rezolucję RB ONZ. Jego statut przewidywał tryb zaoczny, ponieważ oskarżeni byli nieuchwytni[565]. Ostatecznie jednak żadna z osób objętych postępowaniem nie została pozbawiona wolności, a trybunał kosztował ~970 mln USD przez kilkanaście lat[566], finansowanie pochodziło w około 51% ze środków Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz w 49% z budżetu państwa libańskiego[567]. Taki model okazał się jednak wyjątkowo niestabilny. Wskutek pogłębiającego się kryzysu gospodarczego i politycznego w Libanie, a także malejącej liczby dobrowolnych wpłat państw członkowskich ONZ, STL wielokrotnie stawał w obliczu braku płynności finansowej. W 2021 r. jego władze oficjalnie poinformowały, że dostępne środki wystarczą jedynie na utrzymanie działalności do końca lipca tego roku, co groziło przedwczesnym zakończeniem funkcjonowania trybunału[568]. Po kryzysie budżetowym z 2021 r., który niemal doprowadził do natychmiastowego zamknięcia trybunału, ONZ i kilka państw-darczyńców zapewniły tymczasowe finansowanie, pozwalające dokończyć najpilniejsze postępowania apelacyjne. Ostatecznie Izba Apelacyjna Specjalnego Trybunału dla Libanu wydała prawomocne orzeczenie w przedmiocie kary w sprawie

[564] Por. P. Grzebyk, *Kambodżańska droga do sprawiedliwości*, [w:] J. Nakonieczna, J. Zajączkowski (red.), *Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych. Bezpieczeństwo – Gospodarka – Cywilizacja*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2011, s. 202–222

[565] R. Ożarowski, *Specyfika funkcjonowania Specjalnego Trybunału dla Libanu*, [w:] Ł. Fijałkowski, E. Stadtmüller (red.), *Normy, wartości i instytucje we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, t. 1, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2015, s. 331–343. Zob. też M. Milanović, Analiza: Specjalny Trybunał dla Libanu – instytucja o wyjątkowym charakterze (ang. *Analysis: The Special Tribunal for Lebanon – A Unique Institution*), Global Justice at Queen's University, 12 sierpnia 2020 r. [online], [dostęp 25 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://globaljustice.queenslaw.ca/news/analysis-the-special-tribunal-for-lebanon-a-unique-institution. Zob. też. A. Kleczkowska, *Dlaczego potrzebny jest organ międzynarodowy do sądzenia zbrodni terroryzmu – doświadczenia przeszłości i przyszłe możliwości* (ang. *Why There Is a Need for an International Organ to Try the Crime of Terrorism - Past Experiences and Future Opportunities*), „Hungarian Journal of Legal Studies", t. 60, nr 1, 2019, s. 40–64.

[566] *Justice Info*, *Specjalny Trybunał dla Libanu: proces za miliard dolarów?* (ang. *The Special Tribunal for Lebanon: A Billion-Dollar Trial?*), 10 września 2020 r. [online], [dostęp 16 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.justiceinfo.net/en/44825-special-tribunal-for-lebanon-billion-dollar-trial.html.

[567] A. Kleczkowska, *Specjalny Trybunał dla Libanu zbankrutuje?*, Przegląd Prawa Międzynarodowego, 8 czerwca 2021 r.

[568] H. Smith, Co oznaczałoby zamknięcie Specjalnego Trybunału dla Libanu dla prowadzonych spraw (ang. *What the Closure of the Special Tribunal for Lebanon Would Mean for Its Cases*), Lawyering Justice Blog – Public International Law & Policy Group, 19 lipca 2021 r. [online], [dostęp 21 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.publicinternationallawandpolicygroup.org/lawyering-justice-blog/2021/7/19/what-the-imminent-closure-of-the-special-tribunal-for-lebanon-means-for-its-cases.

zamachu z 14 lutego 2005 r. wymierzając kary dożywotniego pozbawienia wolności *in absentia* dla Salima Jamila Ayyasha, natomiast Hassana Habiba Merhiego i Husseina Hassana Oneissiego uniewinnił. Po tym wyroku Trybunał zakończył wszystkie aktywne postępowania, przekazał dokumentację do archiwów ONZ w Hadze i przeszedł w fazę likwidacyjną. Oficjalnie ogłoszono, że mandat STL wygasł 31 grudnia 2023 r., a jego pozostałe funkcje administracyjne przejął Sekretariat ONZ[569].

Przypadek Specjalnego Trybunału dla Libanu (STL) wyraźnie pokazuje, że trwałość i skuteczność sądów międzynarodowych w dużej mierze zależą od stabilnego, wielostronnego systemu finansowania. Trybunał pozbawiony możliwości ujęcia oskarżonych z czasem traci zarówno zainteresowanie darczyńców, jak i uwagę opinii publicznej. Dla Trybunału ds. Agresji stanowi to przestrogę - konieczne będzie utrzymanie ciągłości działania oraz wykazanie realnej wartości poprzez aktywność, nawet w przypadku nieobecności oskarżonych. Jednym z rozwiązań może być wydawanie wyroków *in absentia,* które choć nie skutkują natychmiastowym wykonaniem mają znaczenie symboliczne i stanowią autorytatywne potępienie czynów zbrodniczych. Warto w tym kontekście przywołać również doświadczenie Specjalnego Sądu dla Sierra Leone (SCSL), trybunału hybrydowego powołanego w 2002 r. do osądzenia sprawców zbrodni popełnionych w trakcie wojny domowej. Trybunał ten odegrał przełomową rolę, gdyż postawił w stan oskarżenia urzędującego prezydenta Liberii, Charlesa Taylora, bez zgody jego państwa. Taylor został aresztowany dopiero po ustąpieniu z urzędu, jednak już samo oskarżenie wyznaczyło nowy standard w prawie międzynarodowym. W wyroku w jego sprawie SCSL przesądził, że urzędująca głowa państwa nie korzysta z immunitetu przed sądem międzynarodowym, co stanowiło istotny precedens w zakresie odpowiedzialności indywidualnej najwyższych przywódców[570].

[569] Organizacja Narodów Zjednoczonych, *W związku z zamknięciem Specjalnego Trybunału dla Libanu Sekretarz Generalny przyjmuje do wiadomości zakończenie jego działalności z dniem 31 grudnia* (ang. *As Lebanon Special Tribunal Closes, Secretary-General Takes Note of Closure on 31 December*), komunikat SG/SM/22099, 30 grudnia 2023 r. [online], [dostęp 25 września 2025 r.]. Dostępny: https://press.un.org/en/2023/sgsm22099.doc.htm.

[570] W. Burek, *Specjalny Trybunał dla Sierra Leone jako nowy etap rozwoju międzynarodowego sądownictwa karnego*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego", t. 4, 2006, s. 94 – 120.

Z analizy funkcjonowania wcześniejszych trybunałów międzynarodowych wynika szereg kluczowych wniosków, które mogą wpłynąć na funkcjonowanie Trybunału ds. Agresji 1) Doświadczenia dotyczące wszystkich trybunałów - od Trybunału w Norymberdze po Specjalny Sąd dla Sierra Leone - potwierdzają, że immunitet - także głowy państwa - nie może stanowić przeszkody w realizacji sprawiedliwości międzynarodowej. Zasada ta stała się filarem współczesnego prawa międzynarodowego karnego, uznając, że nikt, niezależnie od funkcji, nie jest ponad prawem. 2) Historia pokazuje, że osądzenie najważniejszych sprawców może nastąpić dopiero po wielu latach, a nawet dekadach od popełnienia zbrodni. Trybunał musi być zatem przygotowany na długofalowe funkcjonowanie, gromadzenie i zabezpieczanie dowodów oraz oczekiwanie na moment politycznie sprzyjający egzekucji nakazów aresztowania. 3) Aby uniknąć zarzutów o „sprawiedliwość zwycięzców" Trybunał ds. Agresji musi zapewniać pełne poszanowanie praw oskarżonych, w tym w postępowaniach *in absentia* - poprzez ustanawianie obrońców z urzędu, prawo do wznowienia postępowania po ujęciu oskarżonego oraz przejrzystość procedur[571]. Równie istotne jest, by skład sędziowski był zróżnicowany geograficznie i kulturowo, co zwiększy legitymację instytucji w oczach społeczności międzynarodowej. 4) Trybunał ds. Agresji nie może być postrzegany jako narzędzie politycznego odwetu, lecz jako mechanizm egzekwowania odpowiedzialności za czyny naruszające fundamenty ładu międzynarodowego. Jego przesłaniem musi być jasne potwierdzenie, że agresja określana mianem „zbrodni ponad zbrodniami" nie może pozostać bezkarna, niezależnie od sprawcy. 5) Kluczowym warunkiem trwałości i wiarygodności takiej instytucji jest stabilne i wielostronne finansowanie, oparte nie tylko na doraźnych składkach państw, lecz również na zobowiązaniach długoterminowych. Przykład Specjalnego Trybunału dla Libanu pokazuje, że brak zapewnionych środków może sparaliżować działalność sądu, podważyć jego niezależność i osłabić wiarę w skuteczność międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości.

[571] O „sprawiedliwość zwycięzców" zob. szerzej W. A. Schabas, *Niewyobrażalne okrucieństwa. Sprawiedliwość, polityka i prawa człowieka w trybunałach zbrodni wojennych* (ang. *Unimaginable Atrocities: Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals*), Oxford 2012, s. 73 – 99.

3.9. **Perspektywa skuteczności Trybunału ds. Agresji**

Próbując ocenić potencjalną skuteczność Trybunału ds. Agresji, należy zdefiniować kryteria sukcesu. Można wskazać trzy główne miary: 1) osiągnięcie celów jurysdykcyjnych (osądzenie winnych i wykonanie kar), 2) egzekwowalność orzeczeń w praktyce oraz 3) wpływ prewencyjno-normatywny na społeczność międzynarodową.

1) Trybunał będzie skuteczny formalnie, jeśli uda mu się objąć aktem oskarżenia i wyrokiem osoby faktycznie ponoszące największą odpowiedzialność, a więc prezydenta Putina, kluczowych członków Rady Bezpieczeństwa FR i dowództwa wojskowego. Już samo wydanie aktów oskarżenia i nakazów aresztowania przeciw tym osobom będzie krokiem sytuując ich w rzędzie zbrodniarzy za samą zbrodnie agresji (obok wydanych nakazów aresztowania przez MTK), zrywając resztki ich legitymizacji. Gdyby Trybunał ds. Agresji nie odważył się oskarżyć np. Putina, uznano by to za porażkę. Tak więc z punktu widzenia skuteczności moralno-prawnej, nawet wyrok skazujący Putina i innych *in absentia* byłby znaczącym osiągnięciem. Pełny sukces to doprowadzenie do fizycznego procesu z udziałem oskarżonego. Perspektywa takiego procesu nie jest całkiem nierealna. Doświadczenia międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości karnej wskazują, że zmiana sytuacji politycznej w państwie może prowadzić do wykonania międzynarodowych nakazów aresztowania wobec byłych przywódców, czego aktualnym przykładem jest sprawa Rodriga Dutertego na Filipinach[572]. Nie da się wykluczyć, że w perspektywie kilku lub kilkunastu lat dojdzie w Rosji do przemian politycznych, które umożliwią pociągnięcie do odpowiedzialności karnej osób odpowiedzialnych za zaplanowanie i prowadzenie agresji. Lecz nawet bez tego, istnienie wyroku będzie formą wymierzenia sprawiedliwości symbolicznej i historycznej. Istotnym ograniczaniem jest jednak fakt respektowania przez Trybunał ds. Agresji immunitetów osobistych.

2) Jak wskazano wcześniej, jednym z głównych wyzwań dla Trybunału ds. Agresji będzie realne wykonanie orzeczonych kar. Skazanie *in absentia* nie oznacza faktycznego odbycia kary pozbawienia wolności – w praktyce, dopóki oskarżeni

[572] Amnesty International, *Filipiny: aresztowanie byłego prezydenta Duterte przełomowym krokiem w kierunku sprawiedliwości* (ang. *Philippines: Former President Duterte's arrest a monumental step for justice*), 1 marca 2025 r. [online], [dostęp 10 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2025/03/philippines-former-president-dutertes-arrest-a-monumental-step-for-justice/.

pozostają poza zasięgiem jurysdykcji państw współpracujących z trybunałem, wymiar sprawiedliwości pozostaje w dużej mierze symboliczny. Niemniej jednak działania Trybunał ds. Agresji mogą znacząco ograniczyć swobodę funkcjonowania osób skazanych, wykorzystując instrumenty współpracy międzynarodowej, takie jak noty Interpolu czy wezwania do państw o zatrzymanie podejrzanego w przypadku jego obecności na ich terytorium itp. (obok analogicznych działań prowadzonych przez MTK). Skuteczność tych działań będzie w istocie testem politycznej siły– pokaże, czy Republika Południowej Afryki, Turcja czy Indie, zdecydują się respektować jego orzeczenia, czy też zlekceważą je w imię interesów geopolitycznych.

Już dziś, na skutek obowiązujących nakazów aresztowania MTK, swoboda podróżowania podejrzanych jest w praktyce istotnie ograniczona: realnie muszą oni liczyć się z ryzykiem zatrzymania, a więc zawężać kierunki wyjazdów, planować trasy przelotu i tranzyt tak, by unikać jurysdykcji skłonnych do współpracy z MTK. To ograniczenie nie jest czysto symboliczne a przekłada się na codzienną kalkulację ryzyka i widoczne zawężenie przestrzeni międzynarodowej mobilności. Na tym tle przyszłe orzeczenia Trybunału ds. Agresji nawet jeśli nie zostaną powszechnie wykonane lub będą ignorowane przez część państw (co znamy z doświadczeń związanych z MTK) mogą ten efekt dalej wzmocnić i utrwalić. Nakazy MTK już teraz „domykają" przestrzeń podróży, natomiast ewentualne orzeczenie Trybunału ds. Agresji będzie stanowiło kolejny, jakościowo istotny etap eskalacji presji prawnej i politycznej, zwiększając koszty oraz ryzyka każdego wyjazdu i jeszcze bardziej redukując katalog państw, w których podejrzani mogą czuć się względnie bezpiecznie. W konsekwencji, dla osoby, która w państwie sprawowania władzy działa w warunkach faktycznej bezkarności, już samo istniejące ograniczenie mobilności wynikające z nakazów MTK jest dotkliwe i „uwłaczające"; a potencjalne przyszłe rozstrzygnięcia Trybunału ds. Agresji mogą tę dotkliwość spotęgować.

3) Najbardziej długofalową miarą skuteczności Trybunału ds. Agresji będzie fakt, iż może przyczynić się on zmniejszenia ryzyka wojen w przyszłości oraz do wzmocnienia architektury prawa międzynarodowego. Od zakończenia II wojny światowej nie doszło w Europie do aktu agresji o porównywalnej skali - obejmującego zbrojną inwazję i próbę aneksji tak rozległego terytorium suwerennego państwa. Reakcja społeczności międzynarodowej w postaci powołania sądu karnego stanowi zatem test dla skuteczności

systemu zbiorowego bezpieczeństwa i wiarygodności norm prawa międzynarodowego. Choć trudno oczekiwać, by sam Trybunał ds. Agresji mógł powstrzymać wszelkie przyszłe wojny, jego znaczenie ma wymiar prewencyjno-symboliczny. Wydanie wyroków, nawet zaocznych, wobec najwyższych przywódców politycznych i wojskowych Federacji Rosyjskiej będzie jednoznacznym komunikatem, że bezkarność za zbrodnię agresji nie jest dopuszczalna w cywilizowanym porządku międzynarodowym. Nawet jeśli odstraszający efekt takiego orzecznictwa trudno jest zmierzyć, nie sposób przecenić jego długofalowego wpływu na świadomość polityków i decydentów. Być może w przyszłości utrwalanie praktyki indywidualizowania odpowiedzialności karnej za naruszenie zakazu użycia siły, w tym ściganie i osądzanie osób zajmujących najwyższe stanowiska państwowe, będzie oddziaływać prewencyjnie na decydentów rozważających działania sprzeczne z Kartą Narodów Zjednoczonych. Trudno bowiem ocenić, ile wojen nie wybuchnie właśnie dlatego, że precedens ten zostanie utrwalony w świadomości świata. To subtelna, lecz fundamentalna funkcja odstraszania, która stanowi istotę istnienia międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości: zapobieganie nie poprzez przymus, lecz poprzez pamięć, normę i przykład. W tym aspekcie szczególne znaczenie ma przywoływany w literaturze epizod związany z przygotowaniami III Rzeszy do napaści na Polskę. W toku odprawy wojskowej z 22 sierpnia 1939 r. Adolf Hitler miał odwołać się do wcześniejszego doświadczenia eksterminacji Ormian jako przykładu zbrodni, która nie spotkała się z adekwatną i trwałą reakcją wspólnoty międzynarodowej zachęcając generałów, aby ignorowali wszelkie reguły, bo i tak nie będzie żadnych konsekwencji. pytał przy tym retorycznie: „*W końcu kto dziś jeszcze pamięta o zagładzie Ormian*?”[573]. Sens tej wypowiedzi, ujawnia istotny związek pomiędzy historyczną bezkarnością a gotowością sprawców do podejmowania kolejnych aktów przemocy na masową skalę. W tym ujęciu pamięć o zbrodniach przeszłości nie ma wyłącznie znaczenia historycznego, lecz pełni również funkcję prewencyjną: zaniechanie rozliczenia wcześniejszych sprawców może bowiem wzmacniać przekonanie, że także przyszłe naruszenia pozostaną bez realnych konsekwencji. Z perspektywy międzynarodowego prawa karnego zjawisko to należy ujmować jako element szerszej zależności między deficytem odpowiedzialności a reprodukowaniem wzorców przemocy. Brak mechanizmów ścigania, osądzania i karania sprawców najpoważniejszych zbrodni prawa międzynarodowego może wytwarzać po

[573]A. Hitler. (1939, 22 sierpnia). Przemówienie w Obersalzbergu. Cyt. za: Lochner, L. (1943). *What about Germany?* New York: Dodd, Mead & Co.

stronie decydentów politycznych i wojskowych poczucie faktycznej immunizacji od odpowiedzialności. W takim kontekście przywołanie przez Hitlera losu Ormian staje się nie tylko historyczną ilustracją cynizmu sprawcy, lecz także prawnomiędzynarodowym argumentem na rzecz powstania Trybunału ds. Agresji.

Trybunał ds. Agresji może stworzyć nowy precedens instytucjonalny, iż w razie paraliżu RB ONZ, państwa mogą alternatywnie wymierzyć sprawiedliwość pod egidą organizacji regionalnej. Rozwiązanie to ma charakter innowacyjny, jednak rodzi pytania o jego spójność systemową oraz o długofalowe skutki dla architektury międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości. W szczególności należy rozważyć ryzyko fragmentacji: jeżeli państwa lub grupy państw zaczną powoływać trybunały o zbliżonym mandacie poza ramami powszechnie uzgodnionych mechanizmów, może to doprowadzić do powstania równoległych, konkurencyjnych forów, których legitymacja i standardy proceduralne będą kwestionowane przez część społeczności międzynarodowej. Taka proliferacja trybunałów mogłaby w konsekwencji wzmocnić selektywność ścigania i postrzeganie międzynarodowego prawa karnego jako instrumentu politycznego, zamiast narzędzia bezstronnej ochrony podstawowych wartości. Powinno stać się standardem, aby każda agresja – niezależnie od tożsamości sprawcy była traktowana jako zbrodnia podlegająca ściganiu na podstawie jednolitych kryteriów. Tylko konsekwentne stosowanie tych samych zasad wobec wszystkich państw może ograniczać zarzut selektywności i podwójnych standardów, a w konsekwencji wzmacniać legitymację systemu Narodów Zjednoczonych. Warunkiem zbliżenia się do tak rozumianego uniwersalizmu jest jednak także gotowość państw zachodnich do poparcia rozwiązań instytucjonalnych, które dotychczas wspierały wybiórczo – w tym do akceptacji i ratyfikacji poprawek kampalskich do Statutu Rzymskiego w zakresie zbrodni agresji, do czego wprost wzywał Parlament Europejski w rezolucji z 19 stycznia 2023 r[574].

Trybunał ds. Agresji będzie wyjątkiem, ale może stać się zalążkiem np. Stałego Międzynarodowego Trybunału ds. Agresji - osobnej instytucji czy mechanizmu obok MTK. Być może w wyniku doświadczeń z Ukrainy pojawi się inicjatywa zmian Statutu

[574] Parlament Europejski, Rezolucja z dnia 19 stycznia 2023 r. w sprawie ustanowienia trybunału do spraw zbrodni agresji przeciwko Ukrainie (2022/3017(RSP)) (ang. *European Parliament resolution of 19 January 2023 on the establishment of a tribunal on the crime of aggression against Ukraine (2022/3017(RSP))*), 19 stycznia 2023 r., 2023/0015(RSP), CELEX: 52023IP0015 [online], [dostęp 18 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52023IP0015.

MTK, by wyeliminować obecne warunki art. 15bis np. pozwolić ZO ONZ kierować sprawy agresji do MTK, gdy RB jest zablokowana. To postulat *de lege ferenda*, który można wyprowadzić: reforma systemu rzymskiego tak, by nigdy więcej podobna luka nie uniemożliwiła ścigania. Skuteczność Trybunału mierzona będzie także tym, czy uda się takie zmiany zainspirować. Z drugiej strony, porażka Trybunału ds. Agresji np. rozpad z braku funduszy lub uniewinnienia z braku dowodów, mogłaby znacząco zaszkodzić, utwierdzając części społeczności, iż potężnym agresorom i tak nic nie grozi. Dlatego tak ważne jest, by procesy były profesjonalne i dobrze udokumentowane. Na koniec warto wspomnieć też o woli narodu ukraińskiego i sprawiedliwości dla ofiar - skuteczność Trybunału ds. Agresji będzie dla nich wymierna, gdy ofiary zbrodni i naród ukraiński zobaczy efekty. Ukraińskie społeczeństwo wspiera pomysł takiego rozwiązania (to część ich walki o uznanie krzywdy). Sukcesem będzie zatem także zaspokojenie tego poczucia sprawiedliwości. Jak stwierdziła Oleksandra Matwijczuk - ukraińska laureatka pokojowego Nobla „*Trybunał to przełom dla milionów Ukraińców pokrzywdzonych agresją*”[575].

3.10. **Podsumowanie rozdziału III**

Przeprowadzona analiza prowadzi do wniosku, że utworzenie Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie stanowi zasadniczy instrument wypełnienia luki odpowiedzialności za zbrodnię agresji popełnioną przez Federację Rosyjską. W odniesieniu do głównego problemu badawczego, obejmującego ocenę dróg pociągnięcia rosyjskich decydentów do odpowiedzialności karnej, należy przyjąć, że utworzony Trybunał międzynarodowy pozostaje podstawowym mechanizmem osądzenia najwyższego kierownictwa Federacji Rosyjskiej za akt agresji, wobec ograniczeń jurysdykcyjnych Międzynarodowego Trybunału Karnego w tym zakresie. Tym samym potwierdzenie znajduje hipoteza H 3.1. Analiza przeprowadzona w niniejszym rozdziale pozwala również uznać, że przyjęty model ustanowienia Trybunału mieści się w ramach prawa międzynarodowego, a jego skuteczność zależy od trwałego wsparcia politycznego,

[575] Amnesty International, *Ukraina: ustanowienie Specjalnego Trybunału do spraw zbrodni agresji musi zapewnić sprawiedliwość zorientowaną na ofiary* (ang. *Ukraine: Establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression must ensure victims-centred justice*), 28 maja 2025 r. [online], [dostęp 24 lipca 2025 r.]. Dostępny: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2025/05/ukraine-establishment-of-the-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-must-ensure-victims-centered-justice/.

instytucjonalnego i finansowego społeczności międzynarodowej. W tym zakresie potwierdzenie znajduje hipoteza H 3.2. Doświadczenia wcześniejszych trybunałów międzynarodowych wskazują, że realna efektywność takiego mechanizmu zależy od zapewnienia stabilnego finansowania, współpracy państw w zakresie zatrzymań i przekazywania osób oskarżonych oraz konsekwentnego zaplecza dyplomatycznego. W przypadku Specjalnego Trybunału ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie szczególne znaczenie odgrywa Unia Europejska, której udział finansowy i organizacyjny może przesądzać o operacyjnej zdolności Trybunału do wykonywania mandatu. Osłabienie poparcia międzynarodowego, wynikające ze zmęczenia wojną albo zmiany priorytetów politycznych państw wspierających Ukrainę, mogłoby istotnie ograniczyć praktyczną skuteczność Trybunału. Dotychczasowy przebieg prac nad jego utworzeniem wskazuje jednak, że w państwach zachodnich utrzymuje się szerokie poparcie dla instytucjonalnego rozliczenia zbrodni agresji.

W odniesieniu do szczegółowych problemów badawczych rozdział prowadzi do następujących ustaleń. Po pierwsze, wykazano, że powołanie Trybunału ds. Agresji może opierać się na połączeniu zgody Ukrainy z wielostronnym porozumieniem zawartym w ramach Rady Europy; omówione precedensy oraz unikatowa formuła w ramach Rady Europy pozwalają przyjąć, że obowiązujące prawo międzynarodowe nie stanowi przeszkody dla utworzenia Trybunału ds. Agresji, natomiast rozstrzygające znaczenie mają wola polityczna oraz faktyczna mobilizacja środków. Po drugie, zbadano problem immunitetów, analiza prowadzi do wniosku, że dla skuteczności Trybunału ds. Agresji konieczne jest wyłączenie immunitetów najwyższych przedstawicieli państwa w jego statucie - rozwiązanie to zostało przewidziane, jednak tylko częściowo – wyłączając immunitet funkcjonalny ale w zakresie immunitetu osobistego zastosowano mechanizm zawieszenia i ograniczenia środków przymusu wobec urzędującej głowy państwa, szefa rządu i ministra spraw zagranicznych, odsuwa możliwość formalnego osądzenia osób sprawujących najwyższe funkcje. Po trzecie, oceniono ryzyka wynikające z możliwego braku współpracy państw trzecich i związany z tym fakt, że Trybunału ds. Agresji będzie w dużej mierze mechanizmem „państw dobrej woli"; jednocześnie wskazano, że poparcie udzielone przez liczne państwa tworzy koalicję wykonawczą. Równolegle zidentyfikowano problem finansowania, ściśle powiązany z kwestią skuteczności całego projektu: skoro budżet ma opierać się na dobrowolnych składkach, konieczne jest jego stabilne zabezpieczenie, aby uniknąć scenariusza znanego z doświadczeń Specjalnego

Trybunału dla Libanu. Po czwarte, analiza wzorców trybunałów historycznych potwierdza standardy takie jak brak przedawnienia najpoważniejszych zbrodni, a zarazem ostrzega przed ryzykiem instytucjonalnym w szczególności przed piętnem „sądu zwycięzców", niebezpieczeństwem politycznej stronniczości, nadmiernymi kosztami i przewlekłością postępowań co prowadzi do wniosku, że Trybunał ds. Agresji powinien wbudować w swój model najlepsze praktyki gwarancyjne, zwłaszcza neutralność i bezstronność składu sędziowskiego, zapewnienie prawa do obrony oraz mechanizmy włączenia i ochrony ofiar. Po piąte, ustalono, że Trybunał ds. Agresji ma pełnić funkcję komplementarną wobec Międzynarodowego Trybunału Karnego: obejmie wyłącznie zbrodnię agresji w zakresie, w jakim MTK z przyczyn jurysdykcyjnych nie może jej obecnie skutecznie osądzić, nie naruszając przy tym zasady *ne bis in idem* w odniesieniu do innych kategorii zbrodni; w konsekwencji Trybunał ds. Agresji może współistnieć z MTK i postępowaniami krajowymi.

Pomyślne funkcjonowanie Trybunału ds. Agresji pozwoli pociągnąć do odpowiedzialności konkretnych architektów niesprowokowanej wojny, co będzie miało wymiar zarówno sprawiedliwości dziejowej, jak i zadośćuczynienia dla ofiar, a zarazem wzmocni normatywny przekaz, że epoka bezkarności agresorów dobiega końca. Jeżeli jednak projekt „ugrzęźnie" choćby z przyczyn politycznych, braku konsekwentnej współpracy lub niedostatecznego finansowania stanie się to sygnałem słabości porządku prawnego wobec logiki siły i faktów dokonanych. Przeprowadzona analiza wskazuje jednak, że dotychczasowe działania państw i instytucji międzynarodowych potwierdzają rosnącą determinację, by do takiego impasu nie dopuścić, a przynajmniej by maksymalnie ograniczyć ryzyka, które mogłyby sparaliżować funkcjonowanie Trybunału ds. Agresji. W tym sensie hipotezy H 3.1. i H 3.2. znajdują potwierdzenie: Trybunał jawi się jako instrument niezbędny dla domknięcia luki odpowiedzialności za agresję, a jednocześnie otrzymuje wsparcie konieczne do uruchomienia i utrzymania jego działania, przy czym wsparcie to pozostaje wrażliwe na jakość przywództwa politycznego oraz na trwałość woli utrzymania presji i konsekwencji w egzekwowaniu przyjętych rozwiązań. Z tych powodów wnioski płynące z całości mają charakter umiarkowanie optymistyczny: mechanizmy prawa międzynarodowego, choć powolne, wielowarstwowe i podatne na napięcia polityczne, wykazują zdolność adaptacji, aby wypełnić lukę odpowiedzialności,

której istnienie trudno legitymizować[576]. W dłuższej perspektywie powołanie Trybunału ds. Agresji może stać się kamieniem milowym w budowie systemu zapobiegania agresji poprzez odstraszanie oparte na osobistej odpowiedzialności decydentów - *„uczynić przywódców odpowiedzialnymi przed prawem”,* jak postulował sędzia Robert H. Jackson, pełniąc funkcję głównego oskarżyciela w Norymberdze[577].

[576] W kontekście sceptyków Trybunału ds. Agresji, należy przywołać doświadczenia z powstania Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii tuż po jego utworzeniu w 1993 r. W relacjach z pierwszego okresu jego działalności wskazywano, że był on narzędziem politycznej demonstracji niż organem, któremu rzeczywiście zamierzano zapewnić warunki skutecznego działania; opisywano go jako „listek figowy”, pozwalający sprawiać wrażenie reakcji na zbrodnie popełniane w byłej Jugosławii bez podjęcia pełnego ciężaru ich realnego ścigania. Ocena ta znajdowała potwierdzenie w ówczesnej sytuacji instytucjonalnej Trybunału. Antonio Cassese wspominał, że na początku działalności sędziowie nie dysponowali żadnym zapleczem organizacyjnym: brakowało budżetu, personelu, budynku, sal rozpraw i podstawowej infrastruktury, a sam Trybunał był przez wielu traktowany jako rozwiązanie zastępcze, które prawdopodobnie nie osiągnie stadium pełnej operacyjności. W pierwszej fazie działalności słabość ta była widoczna również na poziomie egzekucyjnym. Przez dłuższy czas nie dochodziło do zatrzymań. Zarazem sam fakt istnienia Trybunału nie wywołał efektu odstraszającego: dwa lata po jego powołaniu doszło do ludobójstwa w Srebrenicy. W perspektywie długoterminowej MTKJ stał się jednym z najważniejszych instrumentów międzynarodowej odpowiedzialności karnej, a spośród 161 oskarżonych wszystkie osoby zostały ostatecznie objęte działaniem wymiaru sprawiedliwości, przy czym z czasem zatrzymano także najwyżej postawionych sprawców. Doświadczenie to pokazuje więc, że początkowa słabość organizacyjna, polityczna instrumentalizacja oraz brak natychmiastowej skuteczności nie przekreślają sensu powołania trybunału międzynarodowego. Zob. S. Crawshaw, „Niedokończona sprawa. Kulisy nowej Norymbergi (*Unfinished Business: Behind the Scenes at the New Nuremberg*)”, *Independent on Sunday*, 8 kwietnia 2001 r.; Zob. też. G. J. Bass, *Powstrzymać rękę zemsty: polityka trybunałów ds. zbrodni wojennych* (*Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals*), Princeton 2000; Zob. też. A. Cassese, wypowiedź cyt. za: J. H. H. Weiler, „Nino – własnymi słowami (*Nino – In His Own Words*)”, „European Journal of International Law” 2011, t. 22, nr 4, s. 931–947, tu: s. 938–939; Zob. też. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, „Kluczowe dane dotyczące spraw (*Key Figures of the Cases*)”, wrzesień 2023 r. [online], [dostęp 27 marca 2026 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/en/cases/key-figures-cases; Zob. też. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, „Zbiegowie (*The Fugitives*)” [online], [dostęp 27 marca 2026 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/en/about/office-of-the-prosecutor/the-fugitives; Zob. też. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, „Duško Tadić (IT-94-1)” [online], [dostęp 27 marca 2026 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/en/case/tadic.

[577] R. H. Jackson, *Przemówienie otwierające głównego oskarżyciela Stanów Zjednoczonych* (ang. *Opening Statement for the United States of America*), 21 listopada 1945 r., w: *Proces głównych zbrodniarzy wojennych przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym, Norymberga, 14 listopada 1945 – 1 października 1946* (ang. *Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal, Nuremberg, 14 November 1945 - 1 October 1946*), s. 154 [online], [dostęp 20 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/2011525338_NT_Vol-II/2011525338_NT_Vol-II.pdf.

ROZDZIAŁ IV - ZBRODNIE WOJENNE ORAZ ZBRODNIE PRZECIWKO LUDZKOŚCI POPEŁNIONE PODCZAS ROSYJSKIEJ AGRESJI

Rozdział IV niniejszej rozprawy poświęcony jest analizie zjawiska zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej. Celem rozdziału nie jest skatalogowanie pojedynczych incydentów czy opisywanie każdej zbrodni z osobna, lecz przedstawienie szerokiej, systematycznej oceny tych czynów w kontekście prawnomiędzynarodowym. Rozdział zmierza do ukazania, jak oraz dlaczego działania podejmowane w toku tej wojny wypełniają znamiona zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, a także jakie wnioski płyną z tego dla prawa międzynarodowego i społeczności międzynarodowej. Aby zrealizować powyższy cel, w rozdziale dokonano analizy ram prawnych obowiązujących w zakresie zbrodni wojennych i przeciwko ludzkości. Omówiono kluczowe źródła prawa międzynarodowego, które definiują i penalizują tego rodzaju czyny w szczególności Statut Rzymski Międzynarodowego Trybunału Karnego z 1998 r., konwencje genewskie z 1949 r. wraz z protokołami dodatkowymi z 1977 r., a także normy prawa zwyczajowego oraz inne traktaty z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego. W świetle tych regulacji przedstawiono, jakie typy zachowań stanowią zbrodnie wojenne (np. celowe ataki na ludność cywilną, tortury jeńców, gwałty czy grabież) oraz zbrodnie przeciwko ludzkości (m.in. masowe zabójstwa, deportacje czy tortury dokonywane w ramach rozległego lub systematycznego ataku na ludność cywilną). Analiza obejmuje również wybrane przykłady udokumentowanych zdarzeń z trwającej wojny, ilustrujące sposób, w jaki powyższe normy prawnomiędzynarodowe są naruszane w praktyce. Istotnym elementem rozdziału jest uwzględnienie kwestii międzynarodowej odpowiedzialności karnej za stwierdzone naruszenia. Rozdział koncentruje się zarówno na odpowiedzialności indywidualnej konkretnych sprawców jak i na odpowiedzialności dowódczej wyższych rangą osób, które wydawały rozkazy lub nie zapobiegły zbrodniom swoich podwładnych. W prawie międzynarodowym ugruntowana jest zasada, że dowódcy i zwierzchnicy mogą ponosić odpowiedzialność, jeżeli wiedzieli lub powinni byli wiedzieć o popełnianych zbrodniach, a nie podjęli odpowiednich działań zapobiegawczych. Taka perspektywa pozwala zbadać, na ile działania w Ukrainie były rezultatem decyzji i przyzwolenia ze strony najwyższych władz wojskowych i politycznych. Co ważne, analiza ta uwypukla również aspekt systemowości i strategii państwowej - wskazuje, że omawiane czyny nie miały charakteru przypadkowych

ekscesów pojedynczych żołnierzy, lecz stanowiły element szerszej polityki prowadzenia działań zbrojnych przez Federację Rosyjską.

W niniejszym rozdziale, w celu udzielenia odpowiedzi na główny problem badawczy pracy, postawiono pomocniczy problem badawczy oraz odpowiadającą mu hipotezę badawczą. Problem badawczy 4.1**:** *Jakie rodzaje zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości zostały popełnione w trakcie wojny rosyjsko-ukraińskiej po 24 lutego 2022 roku, jakie są ich podstawy prawne w świetle prawa międzynarodowego oraz jakie czynniki determinują skalę i brutalność działań sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej wobec ludności cywilnej?* Hipoteza badawcza 4.1: *W trakcie wojny rosyjsko-ukraińskiej po 24 lutego 2022 roku siły zbrojne Federacji Rosyjskiej dopuściły się licznych zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości, obejmujących systematyczne ataki na ludność cywilną, przymusowe deportacje, przemoc seksualną, tortury oraz niszczenie infrastruktury cywilnej, przy czym skala i brutalność tych działań wynikają zarówno z przyzwolenia władz politycznych Federacji Rosyjskiej, jak i z celowej strategii zastraszania społeczeństwa ukraińskiego w celu złamania jego oporu.* Tak sformułowany problem badawczy i hipoteza wpisują się bezpośrednio w główny problem całej rozprawy, którym jest prawna ocena dotycząca możliwości rozliczenia zbrodni międzynarodowych popełnionych w trakcie wojny rosyjsko-ukraińskiej.

4.1. Zbrodnie wojenne

Pojęcie zbrodni wojennych kształtowało się stopniowo wraz z rozwojem międzynarodowego prawa humanitarnego i karnego. Już pod koniec XIX wieku społeczność międzynarodowa podjęła próby uregulowania zasad prowadzenia wojen - przykładem są konwencje haskie z 1899 i 1907 roku[578]. Wcześniej, w 1863 r., na gruncie prawa zwyczajowego powstał tzw. Kodeks Liebera, który jako pierwszy systematycznie opisał niedozwolone czyny w czasie wojny, zakazując m.in. zbędnej przemocy wobec ludności cywilnej, zabójstw jeńców czy rabunku[579]. Po I wojnie światowej zwycięskie państwa próbowały pociągnąć do odpowiedzialności sprawców okrucieństw wielkiej

[578] M. Matwijczuk, O. Skarbarczuk, *Zbrodnie wojenne i ich dokumentowanie na przykładzie Ukrainy* (ang. *War crimes and their documentation on the example of Ukraine*), „Studia – Konteksty Pogranicza", nr 7, 2023, s. 95-96.

[579] P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe prawo karne*, Warszawa 2020, s. 19.

wojny m.in. poprzez Komisję ds. Odpowiedzialności z 1919 r., jednak wysiłki te miały ograniczony skutek[580]. Dopiero po II wojnie światowej nastąpił przełom - Trybunał w Norymberdze i Trybunał Tokijski uznały poważne naruszenia prawa wojennego za przestępstwa międzynarodowe i skazały indywidualnych sprawców tych czynów[581]. Kolejnym kamieniem milowym były Konwencje Genewskie z 1949 r., które zdefiniowały poważne naruszenia prawa konfliktów zbrojnych. Do takich naruszeń zaliczono m.in. umyślne zabójstwa, tortury lub nieludzkie traktowanie osób chronionych (np. jeńców wojennych, rannych, chorych, ludności cywilnej) oraz celowe powodowanie wielkich cierpień lub poważnych uszkodzeń ciała. Konwencje nałożyły na państwa obowiązek karania sprawców tych czynów niezależnie od ich narodowości. Rozwinięciem konwencji były Protokoły Dodatkowe z 1977 r., które doprecyzowały ochronę ludności cywilnej i zakazały m.in. ataków bez rozróżnienia na cele cywilne. Wysiłki mające na celu zapewnienie rozliczalności za zbrodnie wojenne doprowadziły ostatecznie do utworzenia stałego Międzynarodowego Trybunału Karnego. Statut Rzymski MTK (1998) zawiera obszerną definicję zbrodni wojennych, czerpiąc z dorobku Konwencji Genewskich, prawa haskiego oraz powojennych trybunałów[582]. Dziś zbrodnie wojenne obok ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni agresji należą do tzw. zbrodni międzynarodowych, ściganych na mocy prawa międzynarodowego w imię ochrony fundamentalnych wartości ludzkości[583].

---

[580] Proces cesarza Wilhelma II, przewidziany w art. 227 Traktatu wersalskiego, stanowił pierwszą w nowożytnej historii tak wyraźnie sformułowaną próbę pociągnięcia byłej głowy państwa do odpowiedzialności przed trybunałem międzynarodowym. Traktat zakładał powołanie specjalnego trybunału złożonego z pięciu sędziów delegowanych przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, Francję, Włochy i Japonię, a sam zarzut ujęto jako „najwyższą obrazę moralności międzynarodowej i świętości traktatów". Wokół planowanego postępowania koncentrowały się zasadnicze spory, które później powracały w rozwoju międzynarodowego prawa karnego: czy dopuszczalne jest przypisanie jednostce odpowiedzialności za wywołanie wojny, czy możliwe jest przełamanie immunitetu głowy państwa, czy wolno oprzeć osądzenie na normach dopiero kształtujących się oraz jak zorganizować międzynarodowy trybunał karny z rzeczywistymi gwarancjami prawa do obrony. Proces ostatecznie nie doszedł do skutku z uwagi na odmowę wydania Wilhelma II przez Niderlandy, jednak sam projekt zachował znaczenie precedensowe jako istotny etap kształtowania idei odpowiedzialności indywidualnej za najpoważniejsze naruszenia prawa międzynarodowego. Zob. szerzej William A. Schabas, The Trial of the Kaiser, Oxford 2018,

[581] P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe prawo karne* s. 21.

[582] W. A. Schabas, *Wprowadzenie do Międzynarodowego Trybunału Karnego* (ang. *An Introduction to the International Criminal Court*), Cambridge 2017, s. 122.

[583] Idea podporządkowania działań wojennych określonym regułom normatywnym ma długą genezę historyczną i nie stanowi wyłącznie wytworu epoki nowożytnej. Już w starożytności dostrzegano potrzebę ograniczania przemocy, czego przykładem jest reakcja współczesnych na wydarzenia z okresu wojny peloponeskiej, w szczególności eksterminację ludności męskiej na wyspie Melos przez Ateńczyków. W późniejszych epokach podobne intuicje przybierały formę zaleceń religijnych i moralnych, takich jak przypisywane kalifowi Abu Bakrowi wskazania zakazujące zabijania kobiet, dzieci i osób starszych oraz niszczenia zasobów niezbędnych do przetrwania ludności. W europejskiej tradycji średniowiecznej rozwijano refleksję nad ograniczaniem przemocy poprzez formułowanie zasad

Zbrodnią wojenną jest poważne naruszenie międzynarodowego prawa humanitarnego popełnione w związku z konfliktem zbrojnym[584]. W prawie międzynarodowym nie istnieje jeden wyczerpujący akt prawny, który zawiera pełny katalog zbrodni wojennych. Definicje te znajdują się w różnych źródłach, w tym w prawie traktatowym (Konwencje haskie, Konwencje Genewskie i Protokoły dodatkowe) oraz w prawie zwyczajowym, a także w statucie MTK[585]. Kwalifikacja czynu jako zbrodni

traktowania jeńców i ochrony ludności cywilnej, czego wyrazem była m.in. *Księga uczynków wojennych i rycerstwa* Krystyny de Pizan. Równolegle podejmowano próby normatywnego ujęcia zasad prowadzenia działań wojennych w praktyce wojskowej, czego przykładem są pisemne ordonanse Henryka V przed bitwą pod Azincourt, zawierające zakazy samowolnego niszczenia mienia oraz działań zagrażających kobietom i dzieciom. Pomimo istnienia tych norm rzeczywistość konfliktów zbrojnych pozostawała w dużej mierze sprzeczna z ich założeniami. Niemniej podejmowano również próby pociągania do odpowiedzialności za naruszenia tych zasad, czego przykładem jest proces Petera von Hagenbacha z 1474 r., w którym uznano, że dowódca ponosi odpowiedzialność za zbrodnie popełnione przez podległe mu oddziały, jeśli nie zapobiegł ich popełnieniu. Polskich wkładem w tym okresie była działalność Pawła Włodkowica, Włodkowic podjął próbę systematycznego uzasadnienia dopuszczalności użycia siły w relacjach między wspólnotami politycznymi, odwołując się do koncepcji wojny sprawiedliwej osadzonej w prawie naturalnym. W jego ujęciu wojna mogła być uznana za dopuszczalną jedynie wówczas, gdy służyła przywróceniu naruszonego porządku i pokoju, w szczególności w ramach obrony własnej lub odzyskania bezprawnie odebranych dóbr, przy czym wykluczone było jej prowadzenie z pobudek takich jak chciwość, zemsta czy nienawiść. Jednocześnie Włodkowic rozwijał koncepcję odpowiedzialności za naruszenia prawa wojennego, wskazując, że podmiot prowadzący wojnę ponosi odpowiedzialność nie tylko za działania wynikające z wydanych rozkazów, lecz również za czyny popełnione przez podległe mu oddziały, co stanowiło istotne rozwinięcie idei odpowiedzialności zwierzchniej. Włodkowic postulował istnienie ponadpaństwowego porządku normatywnego regulującego stosunki między narodami oraz wskazywał na potrzebę instytucjonalizacji mechanizmów rozstrzygania sporów międzynarodowych. Wraz z rozwojem myśli prawniczej następował proces stopniowej kodyfikacji zasad prowadzenia wojny. Przełom stanowiło dzieło Hugona Grocjusza *De iure belli ac pacis* z 1625 r., w którym autor podjął próbę systematycznego ujęcia norm regulujących prowadzenie działań zbrojnych, postulując m.in. ograniczenie grabieży oraz humanitarne traktowanie jeńców wojennych. Dalszy etap instytucjonalizacji tych zasad nastąpił w XIX wieku, wraz z opracowaniem tzw. kodeksu Liebera (Instrukcji dla dowódców Armii Stanów Zjednoczonych w polu z 1863 r.), który stanowił jeden z pierwszych nowoczesnych zbiorów norm regulujących prowadzenie działań wojennych i został następnie przejęty lub zaadaptowany przez inne państwa europejskie. Zob. też Steve Crawshaw, *Ukarać bezkarnych. Zbrodnie wojenne i walka o sprawiedliwość*, Warszawa 2021, s. 31- 35. Zob. M. Płotka, *Wojna sprawiedliwa i prawo naturalne w refleksji Pawła Włodkowica*, „Myśl Polityczna. Political Thought" 2020, nr 2(3), s. 37–49. Zob. też G.S. Gordon, *Proces Petera von Hagenbacha: uzgodnienie historii, historiografii i międzynarodowego prawa karnego* („The Trial of Peter von Hagenbach: Reconciling History, Historiography and International Criminal Law"), [w:] K.J. Heller, G. Simpson (red.), *Ukryte historie procesów o zbrodnie wojenne* („The Hidden Histories of War Crimes Trials"), Oxford 2013, s. 31–49. Zob. też Zob. S.C. Neff, *Sprawiedliwość między narodami. Historia prawa międzynarodowego* („Justice among Nations: A History of International Law"), Cambridge (Mass.) 2014

[584] Nie wszystkie uchybienia reżimowi ochronnemu konfliktów zbrojnych osiągają próg zbrodni wojennej, przykładowo wystawianie jeńców wojennych na widok publiczny, ich przesłuchiwanie w zakresie danych wrażliwych czy zaniedbania związane z pochówkiem zabitych - pozostają bezprawne i wymagają reakcji państwa, lecz na gruncie prawa międzynarodowego nie są co do zasady traktowane jako zbrodnie wojenne, których katalog obejmuje najpoważniejsze, ciężkie naruszenia. Zob. P. Grzebyk, *„Specjalna operacja wojskowa" Rosji w Ukrainie – indywidualna odpowiedzialność za zbrodnie agresji i zbrodnie wojenne*" Państwo i Prawo" 2022, nr 9, s. 63 – 64.

[585] Kwalifikacja konfliktu zbrojnego ma znaczenie konstytutywne dla ustalenia zakresu ochrony przysługującej ofiarom oraz dla identyfikacji tych naruszeń, które mogą zostać zakwalifikowane jako zbrodnie wojenne. Nie jest to więc problem terminologiczny, lecz kwestia przesądzająca o tym, jaki reżim normatywny znajduje zastosowanie do działań bojowych, okupacji, traktowania jeńców, ochrony

wojennej zależy od istnienia konfliktu zbrojnego oraz od tego, czy naruszenie dotyczy chronionych osób lub dóbr. Konwencje Genewskie z 1949 r. wraz z Protokołem Dodatkowym I (1977) ustanawiają ochronę określonych kategorii osób (ranni i chorzy żołnierze, jeńcy wojenni, ludność cywilna pod okupacją itp.) oraz obiektów (szpitale, infrastruktura cywilna). Szczególnie rażące naruszenia tych traktatów określono jako poważne naruszenia *(grave breaches)* należą do nich m.in.: umyślne zabójstwo osób chronionych, tortury lub nieludzkie traktowanie, świadome powodowanie wielkich cierpień, nielegalne deportacje lub przesiedlenia ludności cywilnej, branie zakładników czy bezprawne niszczenie dużej skali mienia nieuzasadnione koniecznością wojskową. Państwa strony Konwencji mają nie tylko zakaz popełniania tych czynów, ale i obowiązek ścigania i karania ich sprawców niezależnie od narodowości sprawcy czy miejsca popełnienia czynu. Ta zasada powszechnej jurysdykcji została uznana m.in. w art. 146 IV Konwencji Genewskiej, co sprawia, że zbrodniarze wojenni mogą być sądzeni przed sądami któregokolwiek państwa, jeśli państwo macierzyste ich nie osądzi. Obok naruszeń genewskich, prawo konfliktów zbrojnych (prawo haskie) wylicza też inne poważne pogwałcenia praw i zwyczajów wojennych, które uznano za zbrodnie wojenne. Katalog zbrodni wojennych z art. 8 Statutu Rzymskiego obejmuje m.in.: *Grave breaches* Konwencji Genewskich, czyli czyny wymienione powyżej, popełnione przeciw osobom lub mieniu chronionym (np. rozmyślne zabijanie, tortury, nieludzkie traktowanie, wielkie cierpienia zadane cywilom lub jeńcom, rozmyślne niszczenie mienia bez konieczności wojskowej[586]) oraz inne poważne naruszenia praw i zwyczajów wojny, np.: intencjonalne

ludności cywilnej i obiektów chronionych. Zob. A. Szpak, *Prawna kwalifikacja konfliktu zbrojnego w Ukrainie w świetle międzynarodowego prawa humanitarnego* (ang. *Legal classification of the armed conflict in Ukraine in light of international humanitarian law*), „Hungarian Journal of Legal Studies", t. 58, nr 3, 2017, s. 261–280.

586 Konieczność wojskowa nie stanowi samoistnej podstawy uchylenia bezprawności naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, lecz wyznacza granice dopuszczalnego doboru środków i metod walki tylko w takim zakresie, w jakim działania pozostają rzeczywiście ukierunkowane na osiągnięcie konkretnego celu wojskowego i są podporządkowane zasadom rozróżniania, proporcjonalności oraz humanitaryzmu. Nie usprawiedliwia ona zatem ataków bez rozróżnienia, niszczenia mienia pozbawionego związku z potrzebą operacyjną ani użycia środków objętych zakazem bezwzględnym; odwołanie do konieczności wojskowej nie może legalizować ani rozszerzająco interpretować wyjątków od zakazów ochronnych prawa konfliktów zbrojnych. Zob. A. Górbiel, *Konieczność wojskowa w prawie międzynarodowym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze", z. 44, 1970; M. Flemming, *Konieczność wojskowa jako instytucja prawa międzynarodowego i prawa karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy" 1977, nr 3. Zob. też M. Gąska, *Zagadnienie konieczności wojskowej*, „Międzynarodowe Prawo Humanitarne" 2011, nr 2,. Zob. też. M. Flemming, *Konwencja o zakazie produkcji i stosowania broni chemicznych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy" 1994, nr 1. Zob. też. P. Grzebyk, *Fragmentacja prawa celów ataku* (ang. *Fragmentation of the Law of Targeting – A Comfortable Excuse or Dangerous Trap*), [w:] A. Jakubowski, K. Wierczyńska (red.), *Fragmentation vs the Constitutionalisation of International Law. A Practical Inquiry*, 2016, s. 132–145; Zob. też, P. Grzebyk, *Kto może zostać zabity? Legalne cele ataku w niemiędzynarodowych*

ataki na ludność cywilną lub obiekty cywilne, atakowanie niebronionych miast i wsi, atakowanie szpitali i zabytków, plądrowanie, stosowanie trujących broni. Statut MTK wymienia także gwałty i inne formy przemocy seksualnej jako zbrodnie wojenne, jeśli są związane z konfliktem zbrojnym (art. 8(2)(b)(xxii)). Zasadą jest, iż zgodnie z art. I Zgromadzenie Ogólne ONZ 26 listopada 1968 r. przedawnienie nie ma zastosowania do zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości niezależnie od daty ich popełnienia, natomiast art. IV zobowiązuje państwa do wprowadzenia środków zapewniających wyłączenie takich ograniczeń w prawie wewnętrznym[587].

Należy zaznaczyć, że oprócz prawa traktatowego również prawo zwyczajowe odgrywa istotną rolę w definiowaniu zbrodni wojennych. Wiele norm zawartych w protokołach dodatkowych (np. zasada rozróżnienia celów wojskowych i cywilnych, zakaz używania broni powodującej nadmierne cierpienia, zakaz głodzenia ludności cywilnej jako metody walki) uważane jest za obowiązujące wszystkich jako normy zwyczajowe, nawet państwa niebędące stronami danego traktatu. Przykładowo, głodzenie ludności cywilnej jako metoda prowadzenia wojny jest zakazane zarówno na podstawie art. 54 Protokołu dodatkowego I do Konwencji genewskich, jak i na gruncie zwyczajowego międzynarodowego prawa humanitarnego. W prawie międzynarodowym karnym zachowanie to może stanowić zbrodnię wojenną, polegającą na umyślnym wykorzystywaniu głodu osób cywilnych jako metody prowadzenia działań wojennych. Szczególne znaczenie ma w tym zakresie poprawka do Statutu Rzymskiego przyjęta 6 grudnia 2019 r., która rozszerzyła definicję zbrodni wojennych w niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych o zakaz zamierzonego głodzenia ludności cywilnej jako metody prowadzenia wojny; Polska wyraziła zgodę na ratyfikację tej poprawki ustawą z 13 marca

konfliktach zbrojnych (ang. *Who Can Be Killed? Legal Targets in Non-International Armed Conflicts*), [w:] S. Barela (red.), *Legitimacy and Drones. Investigating the Legality, Morality and Efficacy of UCAVs*, 2015, s. 49–70.

[587] Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Konwencja o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości* (ang. *Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity*), przyjęta rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/RES/2391(XXIII), 26 listopada 1968 r., art. I, IV [online], [dostęp 24 marca 2026 r.]. Dostępny: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-non-applicability-statutory-limitations-war-crimes. Zob. też. Z. Resich, *Konwencja o nieprzedawnieniu zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości*, „Sprawy Międzynarodowe" 1969, nr 3. Zob. też, S. Dąbrowa, *Konwencja ONZ o nieprzedawnieniu zbrodni wojennych – stan i perspektywy realizacji*, „Sprawy Międzynarodowe" 1971, nr 5. Zob. też. J. Symonides, *Polskie inicjatywy dotyczące nieprzedawnienia zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości*, „Sprawy Międzynarodowe" 1980, nr 6, s. 25–34.

2026 r., podpisaną przez Prezydenta RP 22 kwietnia 2026 r[588]. Podobnie wymuszanie służby wojskowej na cywilach wroga, branie zakładników, bezprawna deportacja czy rabunek mienia są zabronione przez prawo zwyczajowe i traktatowe, a ich popełnienie stanowi zbrodnię wojenną. Kluczową cechą odróżniającą zbrodnie wojenne od innych naruszeń jest wymóg związku z konfliktem zbrojnym[589]. Odpowiedzialność ponoszą osoby indywidualne. Dowódcy mogą ponosić tzw. odpowiedzialność dowódczą za zbrodnie popełnione przez podwładnych, jeśli wiedzieli (lub powinni byli wiedzieć) o nich i nie podjęli działań zapobiegających lub karzących. Normy prawa międzynarodowego (art. 28 Statutu MTK) jasno stwierdzają, że zarówno bezpośredni sprawcy, jak i zwierzchnicy tolerujący zbrodnie, mogą być pociągnięci do odpowiedzialności[590].

Podstawy prawne ścigania zbrodni wojennych opierają się na: (a) traktatach międzynarodowych (Konwencje Genewskie i Protokoły, Statut MTK, konwencje o broniach zakazanych np. zakaz broni chemicznej, min przeciwpiechotnych, broni kasetowej), (b) prawie zwyczajowym, (c) orzecznictwie sądów międzynarodowych (precedensy z Norymbergi, wyroki Trybunałów dla byłej Jugosławii i Rwandy, a także orzeczenia MTK precyzujące definicje poszczególnych zbrodni). Wszystkie te źródła tworzą spójny katalog czynów uznanych za *hostis humani generis* - wrogie całej ludzkości i podlegających sankcjom niezależnie od miejsca ich popełnienia czy motywacji politycznych.

4.2. **Zbrodnie przeciw ludzkości**

Zbrodnie popełnione na terytorium Ukrainy przez siły Federacji Rosyjskiej cechują się bezprecedensową skalą i okrucieństwem. Patrząc na całokształt poczynań Rosji da się zauważyć systemowy wzorzec przemocy. Wzorzec ten obejmuje zarówno

[588] Art. 54 ust. 1–2 Protokołu dodatkowego do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzonego w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Protokół I), Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175. Zob. też ustawę z dnia 13 marca 2026 r. o ratyfikacji poprawek do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, Dz.U. z 2026 r. poz. 568.

[589] A. Szpak, *Prawna…,* s. 264.

[590] W orzecznictwie trybunałów międzynarodowych utrwalono, że odpowiedzialność przełożonego obejmuje zarówno zaniechanie zapobieżenia zbrodniom podwładnych, jak i brak ich późniejszego ukarania, przy czym zakres tej odpowiedzialności musi być oceniany z uwzględnieniem rzeczywistych kompetencji i realnych możliwości działania konkretnego dowódcy lub przełożonego cywilnego. Zob. P. Grzebyk," Specjalna *operacja wojskowa"* …, s. 67–68.

fizyczne wyniszczenie społeczności (masowe zabójstwa, ataki na infrastrukturę niezbędną do przetrwania ludności cywilnej), jak i ataki na tkankę społeczną (deportacje, rozbijanie rodzin, prześladowania kulturowe). Liczne czyny od Buczy po Mariupol, od Chersonia po Kramatorsk i powtarzalność tych zbrodni na różnych obszarach prowadzą do jednoznacznego wniosku, iż są to zbrodnie przeciwko ludzkości. W prawie międzynarodowym zbrodnie przeciwko ludzkości definiuje się zasadniczo jako którykolwiek z wyliczonych enumeratywnie czynów, popełniony w ramach rozległego lub systematycznego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej, z wiedzą sprawcy o tym ataku[591]. Zakaz tych czynów ma rangę najwyższą i jest chroniony normą *jus cogens*[592]. Historycznie zbrodnia przeciwko ludzkości była łączona z konfliktem zbrojnym, lecz rozwój prawa zwyczajowego spowodował odejście od tej przesłanki[593]. Współcześnie zbrodnie przeciwko ludzkości nie muszą być związane z wojną, mogą być popełniane także w czasie pokoju[594]. W przypadku wojny na Ukrainie mamy do czynienia z sytuacją, w której zbrodnie przeciwko ludności cywilnej występują równolegle do

[591] Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003, Nr 78, poz. 708, art. 7.

[592] Należy odnotować, że mimo utrwalonego statusu zbrodni przeciwko ludzkości w prawie zwyczajowym oraz ich kodyfikacji w art. 7 Statutu Rzymskiego, nadal brak jest powszechnej konwencji poświęconej wyłącznie obowiązkowi zapobiegania, penalizacji i karania tych zbrodni, analogicznej do Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 1948 r. oraz Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur z 1984 r. Z tego względu istotne znaczenie ma uzgodnienie w 2024 r. rozpoczęcia negocjacji nad odrębną konwencją o zbrodniach przeciwko ludzkości. Projektowany instrument ma służyć wzmocnieniu obowiązków państw w zakresie zapobiegania tym czynom, ich ścigania i karania, a także stworzeniu pełniejszej podstawy odpowiedzialności międzynarodowoprawnej państw za naruszenie tych obowiązków. Zob. Amnesty International, *Zgromadzenie Ogólne ONZ musi rozpocząć formalne negocjacje w sprawie konwencji o zbrodniach przeciwko ludzkości* (ang. UN General Assembly Must Open Formal Negotiations on Crimes against Humanity Convention), 9 października 2024 r. „Road to a New Crimes against Humanity Treaty", *Asymmetrical Haircuts*, 4 października 2024 r.; Zob. też. Amnesty International, *Państwa muszą negocjować solidny traktat o zbrodniach przeciwko ludzkości po przełomowej rezolucji*, (ang. States Must Negotiate a Robust Treaty on Crimes against Humanity after Breakthrough Resolution), 22 listopada 2024 r.

[593] Pojęcie zbrodni przeciwko ludzkości pojawiło się po raz pierwszy w obiegu międzynarodowym w 1915 r., w deklaracji Francji, Wielkiej Brytanii i Rosji odnoszącej się do masakr Ormian w Imperium Osmańskim, gdzie użyto formuły „crimes against humanity and civilization". Wówczas miało ono jeszcze przede wszystkim charakter polityczno-dyplomatyczny, a nie w pełni ukształtowany sens normatywny. Dopiero w okresie drugiej wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu pojęcie to zaczęło nabierać wyraźniejszego znaczenia prawnokarnego, służąc opisowi szczególnie ciężkich i systematycznych aktów przemocy wymierzonych przeciwko ludności cywilnej. Do szerszego obiegu prawniczego i doktrynalnego wprowadził je Hersch Lauterpacht, który ujmował tę kategorię jako instrument ochrony jednostki przed arbitralną i masową przemocą państwa, a jego myśl znalazła odzwierciedlenie w powojennym rozwoju prawa międzynarodowego karnego, zwłaszcza w formule przyjętej w Karcie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze. Zob. K. von Lingen, *Przepływy prawne: wkład prawników emigracyjnych w ukształtowanie pojęcia „zbrodni przeciwko ludzkości" podczas drugiej wojny światowej* (*Legal Flows: Contributions of Exiled Lawyers to the Concept of "Crimes against Humanity" during the Second World War*), „Modern Intellectual History" 2020, t. 17, nr 2, s. 507–525

[594] Statut Rzymski… art. 7.

działań wojennych, co pozwala zaliczać je jednocześnie do zbrodni wojennych i przeciwko ludzkości[595]. Przesłanki zbrodni przeciwko ludzkości to: (1) atak na ludność cywilną, (2) rozległy lub systematyczny charakter tego ataku, (3) popełnienie jednego z czynów zabronionych enumeratywnie jako zbrodnia przeciwko ludzkości, oraz (4) wina umyślna sprawcy połączona ze świadomością kontekstu tego ataku[596]. Zbrodnie wojenne popełniane przez Federację Rosyjską na terytorium Ukrainy są dokonywane za wiedzą i bezpośrednim przyzwoleniem najwyższych organów władzy państwowej. Ich masowy, planowy i skoordynowany wymiar wskazuje, że nie są one rezultatem incydentalnych nadużyć poszczególnych żołnierzy, lecz stanowią element szerszej strategii polityczno-wojskowej, której celem jest zastraszenie ludności cywilnej, złamanie oporu społeczeństwa ukraińskiego oraz wymuszenie kapitulacji państwa ukraińskiego[597].

4.2.1. Atak skierowany przeciwko ludności cywilnej

Atak na ludność cywilną stanowi kluczowy kontekst zbrodni przeciwko ludzkości. Pojęcie „atak" nie oznacza pojedynczego uderzenia zbrojnego, lecz obejmuje szeroko rozumianą kampanię lub serię powiązanych czynów wymierzonych przeciw cywilom. Jak zauważył Trybunał dla byłej Jugosławii (MTKJ), atak ten zazwyczaj jest wynikiem pewnej polityki lub planu i z uwagi na czynniki organizacyjne oraz potencjał militarny prawie zawsze odbywa się z rozkazu władz państwowych lub innych organizacyjnych struktur sprawujących kontrolę[598]. Zbrodnie przeciwko ludzkości rzadko są dziełem odosobnionych jednostek a najczęściej stanowią element szerszej strategii represji lub terroru, za którą stoi aparat państwowy lub zorganizowana grupa. Ludność cywilna jako obiekt ataku oznacza, że celem jest zbiorowość osób cywilnych.

---

[595] Zbrodnia przeciwko ludzkości, podobnie jak ludobójstwo, jest to przestępstwo „o dwóch zamiarach" zbrodnie muszą być popełnione w czasie trwania ataku, a czyny sprawcy muszą stanowić jego część. Czyny muszą być popełnione w określonym kontekście i okolicznościach w ramach wzorca dokonywanego systematycznego lub rozległego ataku. Zob. P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe…, s. 124.*

[596] M. Płachta, *Międzynarodowy Trybunał Karny*, t. 1, Kraków 2004, s. 436–437.

[597] Rosyjskie działania wobec ludności cywilnej w Ukrainie wpisują się w utrwalony wzorzec przemocy znany m.in. z wojen czeczeńskich oraz operacji w Syrii, obejmujący masowe naruszenia prawa humanitarnego, w tym ataki na cele cywilne, tortury i tworzenie nielegalnych ośrodków detencyjnych. Zob. P. Khmilevska, *Zbrodnie wojenne Rosji: sprawiedliwość i odpowiedzialność* (ang. *Russia's War Crimes: Justice and Responsibility*), „Polityka i Społeczeństwo", nr 4(21), 2023, s. 229–231.

[598] Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Fatmirowi Limajowi, Isakowi Musliu i Haradinowi Bali – wyrok* (ang. *Prosecutor v. Fatmir Limaj, Isak Musliu and Haradin Bala – Judgement*), IT-03-66-T, 30 listopada 2005 r., § 191 [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/x/cases/limaj/tjug/en/lim-tj051130-e.pdf.

Zgodnie z I Protokołem Dodatkowym do Konwencji Genewskich, pojęcie ludności cywilnej obejmuje wszystkie osoby cywilne, w razie wątpliwości status danej osoby przyjmuje się za cywilny[599]. Obecność pojedynczych żołnierzy wśród grupy cywilów nie pozbawia tej grupy charakteru ludności cywilnej, o ile całość ma w przeważającej mierze charakter cywilny[600]. Wojna na Ukrainie dostarcza tragicznych ilustracji ataków na ludność cywilną. Od początku inwazji rosyjskie siły systematycznie ostrzeliwują obiekty cywilne a wszystkie te działania nie są przypadkowe ani incydentalne. Stanowią one część szerszego wzorca uderzania w ludność cywilną Ukrainy w celu złamania morale narodu i wymuszenia uległości. Skala i powtarzalność tych zdarzeń wskazują, że nie mamy do czynienia z niezdyscyplinowaniem pojedynczych dowódców, lecz z realizacją polityki agresora. W ten sposób spełniona zostaje główna przesłanka zbrodni przeciwko ludzkości - ukierunkowany atak.

4.2.2. ***Rozległy lub systematyczny charakter ataku***

Nie każdy akt przemocy wobec cywilów będzie od razu zbrodnią przeciwko ludzkości. Prawo międzynarodowe wymaga, by atak na cywilów miał charakter rozległy lub systematyczny[601]. Kryterium to wprowadzono po to, by wyłączyć z kategorii zbrodni przeciwko ludzkości czyny odosobnione i przypadkowe - jednostkowe ekscesy, choćby okrutne, nie wyczerpują tego znamienia. Rozległość odnosi się przede wszystkim do skali ataku, co najczęściej wyraża się w liczbie ofiar lub rozmiarze szkód. Systematyczność oznacza natomiast nieprzypadkową powtarzalność - wskazuje na istnienie planu, organizacji i regularnego schematu działania. W definicjach zbrodni przeciwko ludzkości rozległy lub systematyczny atak traktowane są alternatywnie wystarczy spełnienie jednego z tych wymogów[602]. Kryterium systematyczności ma na celu objęcie odpowiedzialnością sytuacji, gdy atak nie jest jeszcze masowy w skali, ale i tak oczywiste jest jego zaplanowanie i regularność. Przykładowo, jeśli reżim przeprowadza serię

[599] *Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I)*, sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r., Dz.U. z 1992 r., Nr 41, poz. 175 (załącznik), art. 50.

[600] Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Duškowi Tadiciowi – wyrok* (ang. *Prosecutor v. Duško Tadić – Judgement*), IT-94-1-T, 7 maja 1997 r., § 637 [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tsj70507JT2-e.pdf.

[601] A. Szpak, *Kontrola przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego w orzecznictwie międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc*, Toruń 2011, s. 373.

[602] Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Duškowi Tadiciowi – wyrok* (ang. *Prosecutor v. Duško Tadić – Judgement*), IT-94-1-T, 7 maja 1997 r., § 646–648.

starannie zaplanowanych porwań, tortur i egzekucji dysydentów, to nawet wówczas, gdy liczba ofiar obejmuje dziesiątki osób, systematyczny charakter takich represji może przemawiać za kwalifikacją ich jako zbrodni przeciwko ludzkości. W kontekście wojny w Ukrainie obydwa te aspekty są widoczne. Rozległość ataku przejawia się w ogromnej liczbie ofiar cywilnych i rozproszeniu aktów przemocy po całym obszarze objętym działaniami - od obwodu kijowskiego na północy (przykłady Buczy, Borodianki, Irpinia), przez wschód (Mariupol, Izium), po południe kraju (Chersonia, Mariupol). Systematyczność jest równie uderzająca: świadczą o niej choćby powtarzające się metody popełniania zbrodni. W wielu okupowanych przez Rosjan miejscowościach odnotowano niemal identyczny wzorzec działań: najpierw intensywny ostrzał artyleryjski bez rozróżnienia celów wojskowych i cywilnych, następnie zajęcie terenu, a potem fala prześladowań ludności - przeszukania domów, tworzenie tzw. filtracyjnych obozów, arbitralne aresztowania, tortury i egzekucje osób uznanych za wrogów.

4.2.3. ***Katalog czynów stanowiących zbrodnie przeciwko ludzkości***

Nawet najbardziej rozległy i systematyczny atak na cywilów musi jeszcze przejawiać się w formie czynów zabronionych, aby wypełnić definicję zbrodni przeciwko ludzkości. Art. 7 Statutu MTK, zawiera enumeratywny wykaz czynów, które jeśli dokonane w ramach opisanego wyżej kontekstu ataku na cywilów stanowią zbrodnie przeciwko ludzkości. Do najważniejszych zaliczamy:

Zabójstwo - umyślne pozbawienie życia jednej lub wielu osób. W przeciwieństwie do niektórych innych czynów, udowodnienie zbrodni zabójstwa nie wymaga wykazania szczególnych dodatkowych okoliczności poza śmiercią ofiary z ręki sprawcy[603].

Eksterminacja - termin ten obejmuje masowe zabójstwa lub działania obliczone na fizyczne wyniszczenie dużej liczby ludzi. Rozumie się ją nie tylko jako akt jednoczesnego uśmiercenia wielu osób, ale także stworzenie takich warunków życia, które prowadzą do wyniszczenia populacji[604]. Na Ukrainie potencjalnym przykładem

[603] Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003, Nr 78, poz. 708, art. 7 ust. 1 lit. a.
[604] Ibidem art. 7 ust. 2. lit. b.

eksterminacji mogłoby być celowe wywołanie katastrofy humanitarnej (np. długotrwałe odcięcie ludności Mariupola od wody, żywności, ciepła i ewakuacji podczas oblężenia) - jeżeli udowodniono, że intencją było doprowadzenie do zgonów na dużą skalę[605].

Niewolnictwo - polega na traktowaniu ludzi jak własność, włącznie z handlem ludźmi, pracą przymusową czy zniewoleniem seksualnym. Istotą jest wykonywanie uprawnień prawa własności wobec osoby lub osób[606]. W kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej klasyczne przypadki niewolnictwa pojawiają się rzadziej. Odnotowywane są jednak doniesienia o wykorzystywaniu cywilów do pracy przymusowej na terytoriach okupowanych. Wskazuje się także na przypadki przymusowego wywożenia osób do Rosji w celu ich dalszego wykorzystania. Zachowania te mogą być analizowane przez pryzmat znamienia niewolnictwa, jeżeli wiązały się z wykonywaniem wobec ofiar uprawnień odpowiadających prawu własności.

Deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności - bezprawne przesiedlenie osób chronionych z obszaru, na którym legalnie przebywają, do innego miejsca, wbrew ich woli[607]. Klasycznym przykładem jest deportacja tysięcy ukraińskich cywilów na terytorium Rosji lub przymusowe wysiedlenia z okupowanych wiosek na tzw. „filtrację" i wywózki w głąb Rosji. Tego rodzaju czyn stanowi zbrodnię przeciwko ludzkości, jeżeli jest elementem szerszego ataku na ludność (a tak jest w przypadku zorganizowanej akcji wywożenia ludzi z terenów zajętych przez Rosję).

Tortury - umyślne zadawanie silnego bólu lub cierpień (fizycznych albo psychicznych) osobie znajdującej się pod kontrolą sprawcy, w celach takich jak uzyskanie informacji, kara, zastraszenie lub dyskryminacja[608]. Liczne relacje z Ukrainy mówią o systematycznych torturach osób przetrzymywanych przez siły rosyjskie (np. w improwizowanych aresztach w piwnicach czy w tzw. obozach filtracyjnych).

[605] Samo oblężenie miasta nie jest per se zakazane przez międzynarodowe prawo humanitarne, jednak odmowa dopuszczenia pomocy humanitarnej oraz stosowanie głodu ludności cywilnej jako metody prowadzenia działań wojennych stanowi zbrodnię wojenną. P. Grzebyk, *„Specjalna operacja wojskowa" ...*, s. 67.
[606] Ibidem art. 7 ust. 2. lit. c.
[607] Ibidem art. 7 ust. 2 lit. d.
[608] Ibidem art. 7 ust. 2. lit. e.

Prześladowanie - oznacza celowe i poważne naruszanie praw podstawowych określonej grupy lub wspólnoty, z przyczyn takich jak jej przynależność narodowa, etniczna, rasowa, religijna czy polityczna[609]. W kontekście Ukrainy można argumentować, że wiele działań rosyjskich ma podłoże dyskryminacyjne narodowościowo - ofiarami są Ukraińcy jako tacy, neguje się tożsamość narodową ukraińską i prześladuje osoby przejawiające patriotyzm ukraiński.

Uwięzienie lub inne dotkliwe pozbawienie wolności - chodzi o bezprawne uwięzienie cywilów (np. osadzanie w więzieniach, obozach, piwnicach) w sposób stanowiący istotne pogwałcenie ich podstawowych praw[610] - kwalifikuje się jako zbrodnia przeciwko ludzkości. Przykładem są masowe porwania i przetrzymywanie ukraińskich działaczy, dziennikarzy czy zwykłych obywateli w okupowanych miejscowościach, nierzadko połączone z torturami.

Apartheid oznacza nieludzkie czyny o charakterze podobnym do innych czynów wymienionych w art. 7 ust. 1 Statutu Rzymskiego, popełnione w kontekście zinstytucjonalizowanego reżimu systematycznego ucisku i dominacji jednej grupy rasowej nad inną grupą lub grupami rasowymi, z zamiarem utrzymania tego reżimu[611]. W realiach wojny rosyjsko-ukraińskiej ta kwalifikacja nie znajduje zastosowania i może zostać wskazana jedynie dla kompletności katalogu.

Gwałty i inne formy przemocy seksualnej - np. zmuszanie do prostytucji, niewolnictwo seksualne, wymuszone ciąże czy sterylizacje[612]. Na Ukrainie odnotowano liczne przypadki gwałtów dokonywanych przez rosyjskich żołnierzy na kobietach (a także mężczyznach) na terenach okupowanych. Gwałty te często miały charakter zbiorowy i publiczny, co wskazuje na ich użycie jako swoistej broni wojennej mającej upodlić społeczność. W wielu okupowanych miejscowościach rosyjscy żołnierze

[609] Ibidem art. 7 ust. 2 lit. g. Por. też: Interesująco rozwija się w literaturze także pogląd, że przy ostrożnym wykorzystaniu art. 7 ust. 1 lit. h Statutu Rzymskiego można teoretycznie rozważać prześladowanie na tle środowiskowym, zwłaszcza gdy masowa degradacja środowiska łączy się z ciężkim naruszeniem prawa do zdrowego środowiska lub z dyskryminacją dotykającą określonej grupy; autorka wyraźnie zaznacza jednak, że jest to koncepcja ostrożna i nadal w dużej mierze teoretyczna. Zob. D. Palarczyk, *Ekobójstwo przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym: prostota jest lepsza niż rozbudowane upiększenia* (ang. *Ecocide Before the International Criminal Court: Simplicity is Better Than an Elaborate Embellishment*), „Criminal Law Forum", t. 34, 2023, s., 195 i n.

[610] Ibidem art. 7 ust. 1. lit. e.

[611] Ibidem art. 7 ust. 2. lit. h.

[612] Ibidem art. 7 ust. 1. lit. g.

dopuszczali się przemocy seksualnej w sposób powtarzalny i tolerowany przez dowództwo.

Wymuszone zaginięcia osób - uprowadzenie lub zatrzymanie osób przez władze (lub za ich przyzwoleniem), połączone z odmową ujawnienia ich losu lub miejsca pobytu, co pozbawia ofiary ochrony prawnej[613]. Na Ukrainie liczne są przypadki, gdy osoby cywilne zostały zabrane przez rosyjskie siły i ślad po nich zaginął, rodziny nie otrzymują informacji, a ciała nie zostają odnalezione.

Inne nieludzkie czyny - tzw. klauzula otwarta pozwalająca ścigać inne podobne okrucieństwa wyrządzające poważne cierpienie lub krzywdę fizyczną bądź psychiczną, jeśli dokonano ich w ramach opisanego ataku na cywilów[614]. Ta kategoria umożliwia objęcie ściganiem czynów, które nie zostały literalnie wymienione w katalogu z art. 7 ust. 1 Statutu Rzymskiego, lecz mają porównywalny ciężar gatunkowy. W odniesieniu do Ukrainy można w tym kontekście rozważać celowe wywoływanie zagrożenia nuklearnego, związane zwłaszcza z ostrzałem, militaryzacją i okupacją Zaporoskiej Elektrowni Jądrowej. Tego rodzaju działania, jeżeli zostałyby powiązane z rozległym lub systematycznym atakiem skierowanym przeciwko ludności cywilnej oraz wykazano by ich poważne skutki dla zdrowia fizycznego lub psychicznego ludności cywilnej, mogłyby być analizowane przez pryzmat „innych nieludzkich czynów" w rozumieniu art. 7 ust. 1 lit. k Statutu Rzymskiego.

4.2.4. ***Zamiar i świadomość sprawcy***

Oprócz obiektywnych przesłanek (omówionych powyżej) zbrodnia przeciwko ludzkości wymaga spełnienia przesłanek subiektywnych po stronie sprawcy, czyli odpowiedniego zamiaru i świadomości. Zbrodni przeciwko ludzkości nie można popełnić nieumyślnie czy przez lekkomyślność[615]. Musi zaistnieć podwójna świadomość: sprawca

[613] Ibidem art. 7 ust. 2. lit. i.

[614] Ibidem. art. 7 ust. 1. lit. k. Zob. też. W orzecznictwie Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone za odrębny „inny nieludzki czyn" uznano także przymusowe małżeństwo, odróżniane od niewolnictwa seksualnego przez narzucenie ofierze statusu „żony" Zob. A. Ptaszyńska, *Przymusowe małżeństwo jako zbrodnia przeciwko ludzkości w świetle orzecznictwa Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone*, „Studia Prawnicze", nr 2(188), 2011, s. 177.

[615] A. Cassese, *Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego – wybrane uwagi wstępne* (ang. *The Statute of the International Criminal Court: Some Preliminary Reflections*), „European Journal of International Law", t. 10, nr 1, 1999, s. 153–154.

musi chcieć popełnić dany czyn zabroniony i zarazem wiedzieć, że jego czyn jest elementem rozległego lub systematycznego ataku na cywilów. Sprawca musi mieć też zamiar bezpośredni lub ewentualny popełnienia czynu[616]. Oznacza to, że chciał on dokonać danego czynu albo przynajmniej przewidywał, że skutek nastąpi i na to się godził. Przykładowo, jeżeli żołnierz strzela do grupy cywilów, zdając sobie sprawę, że mogą oni zginąć, to działa z zamiarem (bezpośrednim, jeśli jego celem było zabicie, lub ewentualnym, jeśli brał pod uwagę śmierć jako skutek uboczny i akceptował go). W kontekście *mens rea* ważne jest rozróżnienie zamiaru od motywu. Motyw nie odgrywa istotnej roli w prawnokarnej kwalifikacji, sprawca może działać z powodów osobistych, ideologicznych, materialnych czy innych, ale dopóki ma zamiar i świadomość, jego czyn może być zbrodnią przeciwko ludzkości[617]. Ta cecha odróżnia zbrodnie przeciwko ludzkości od ludobójstwa, gdzie specyficzny motyw (zamiar zniszczenia grupy) jest warunkiem *sine qua non*. W przypadku zbrodni przeciwko ludzkości wystarczy ogólny zamiar przestępczy. Nie trzeba zatem udowadniać, że sprawca kierował się nienawiścią. Drugim filarem *mens rea* jest świadomość sprawcy dotycząca tego, że jego czyn nie jest pojedynczym incydentem, lecz elementem szerszego ataku na ludność cywilną, a osoba popełniająca czyn musi co najmniej zdawać sobie sprawę z jego bezprawności. Przykładowo, pilot samolotu, który wielokrotnie bombarduje osiedla mieszkaniowe, widząc z góry rozmiar zniszczeń i cywilny charakter celów, nie może zasłaniać się brakiem wiedzy i świadomości, że atak wymierzony jest w ludność cywilną. Podobnie dowódca posterunku filtracyjnego, przez który przewijają się setki zatrzymanych cywilów poddawanych przesłuchaniom i torturom, musi zdawać sobie sprawę, iż jest to element systemowego prześladowania.

Analiza przesłanek zbrodni przeciwko ludzkości prowadzi do wniosku, iż znaczna część zbrodni popełnianych w ramach rosyjskiej agresji na Ukrainę spełnia równocześnie kryteria zbrodni przeciwko ludzkości oraz zbrodni wojennych. Wydarzenia w Ukrainie nie są bowiem serią odosobnionych naruszeń prawa wojennego, lecz elementami spójnej kampanii terroru wymierzonej w ludność cywilną, kampanii rozciągniętej w czasie i

[616] M. E. Badar, *Wyznaczanie granic strony podmiotowej (mens rea) w orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii* (ang. *Drawing the Boundaries of Mens Rea in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*), „International Criminal Law Review", t. 6, 2006, s. 315.

[617] Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Dragoljubowi Ojdanićowi i innym (Milutinović i in.) – wyrok* (ang. *Prosecutor v. Milan Milutinović et al. – Judgement*), IT-05-87-T, 26 lutego 2009 r., § 158.

przestrzeni, zaplanowanej i aprobowanej przez czynniki dowódcze i polityczne. Zbrodnie wojenne nabierają cech zbrodni przeciwko ludzkości, gdy są dokonywane masowo i z premedytacją jako część polityki agresora. W przypadku Ukrainy warunek ten jest spełniony. W związku z powyższym niecelowe jest omawianie tych zbrodni w oderwaniu, próba rozdzielenia zbrodni rosyjskich na Ukrainie na „wojenne" i „przeciwko ludzkości" miałaby charakter sztuczny, skoro w praktyce czyny rosyjskich sił wyczerpuje obie definicje. Dlatego chcąc przedstawiać najtragiczniejsze zbrodnie należy je opisywać kumulatywnie jako czyny stanowiące jednocześnie zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości[618]. Ukazanie tych czynów w perspektywie komplementarnej pozwala lepiej uchwycić ich rzeczywisty ciężar gatunkowy oraz polityczny zamysł, który stoi za ich popełnianiem.

4.3. **Przykłady zbrodni popełnionych w Ukrainie po 24 lutego 2022 r.**

Od początku pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. obserwatorzy międzynarodowi, organizacje humanitarne i organy śledcze gromadzą dowody licznych czynów stanowiących zbrodnie. Poniżej przedstawiono przegląd głównych kategorii tych zbrodni wraz z przykładami incydentów odwołując się do właściwych norm prawa międzynarodowego. Należy zaznaczyć, że większość udokumentowanych naruszeń prawa wojennego została popełniona przez siły rosyjskie, choć odnotowano również jednostkowe przypadki naruszeń po stronie ukraińskiej (np. złe traktowanie jeńców)[619]. Praca koncentruje się jednak na zbrodniach związanych z agresją rosyjską.

---

[618] K. Masło, *Czy zbrodnie popełnione przez żołnierzy rosyjskich podczas agresji na Ukrainie stanowiły zbrodnie wojenne, czy wyczerpują też znamiona zbrodni przeciwko ludzkości*, 2023, s. 20-23.

[619] Naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego mogły pojawiać się również po stronie ukraińskiej, choć ich skala, charakter i kontekst pozostają zasadniczo odmienne od systemowych zbrodni przypisywanych siłom Federacji Rosyjskiej. W debacie międzynarodowej szczególne znaczenie miał komunikat Amnesty International z sierpnia 2022 r., w którym organizacja zarzuciła siłom ukraińskim narażanie ludności cywilnej przez rozmieszczanie jednostek wojskowych w obszarach zaludnionych, w tym w pobliżu szkół i szpitali. Komunikat ten wywołał jednak szeroką krytykę, ponieważ wskazywano, że nie uwzględniał w dostatecznym stopniu realiów obrony przed agresją, charakteru rosyjskich ataków oraz obowiązków strony atakującej wynikających z zasad rozróżniania, proporcjonalności i ostrożności. Z punktu widzenia niniejszej pracy przykład ten ma znaczenie przede wszystkim metodologiczne: potwierdza, że działania strony broniącej się również podlegają ocenie w świetle prawa konfliktów zbrojnych, lecz nie znosi zasadniczej asymetrii odpowiedzialności wynikającej z faktu agresji oraz dominującej skali udokumentowanych zbrodni rosyjskich. Zob. Amnesty International, *Taktyka walki wojsk ukraińskich zagraża ludności cywilnej* (ang. *Ukraine: Ukrainian Fighting Tactics Endanger Civilians*), 4 sierpnia 2022 r. [online], [dostęp 28 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tactics-endanger-civilians/. Por. Międzynarodowa Agencja Prawa Humanitarnego i Zbrojnych Konfliktów przy Akademii Wojskowej

4.3.1. Ataki na ludność cywilną i infrastrukturę cywilną

Jednym z najbardziej jaskrawych przejawów zbrodni w Ukrainie są zamierzone i nieproporcjonalne ataki na cele cywilne. Międzynarodowe prawo humanitarne nakazuje ściśle rozróżniać pomiędzy celami wojskowymi a cywilnymi i bezwarunkowo zakazuje atakowania ludności cywilnej (art. 51 Protokołu I; art. 8 ust. 2(b)(i) Statutu MTK)[620]. Tymczasem systemowo siły rosyjskie prowadziły ostrzały i bombardowania, które uderzały w cywilów i obiekty cywilne, nie dając się usprawiedliwić koniecznością wojskową[621]. Już w pierwszych tygodniach wojny doszło do zmasowanych ostrzałów miast: w oblężonym Czernihowie na początku marca 2022 r. naloty rosyjskie zrównały z ziemią całe kwartały mieszkalne, przykładowo 3 marca 2022 r. na osiedle mieszkaniowe zrzucono kilka bomb lotniczych, zabijając co najmniej 47 cywilów[622]. W kolejnym ataku w Czernihowie, wymierzonym w kolejkę ludzi stojących po chleb przed supermarketem, zginęło co najmniej 17 osób. Szczególnym symbolem cierpienia ludności cywilnej stał się jednak los miasta Mariupol. Od początku marca 2022 r. Mariupol był oblegany i systematycznie ostrzeliwany przez siły rosyjskie. Rosjanie używali ciężkiej artylerii, lotnictwa i rakiet, niszcząc infrastrukturę miejską i zamieniając znaczne obszary miasta w gruzy. W okresie oblężenia zginęły w Mariupolu tysiące mieszkańców - dokładna liczba nie jest znana, ale szacunki miejscowych władz mówią nawet o kilkunastu tysiącach ofiar cywilnych. Jednym z najgłośniejszych zbrodniczych ataków był zbombardowanie Teatru Dramatycznego 16 marca 2022 r. W chwili ataku wewnątrz mogło znajdować się od 800 do 1300 osób. Teatr oznaczony był z dwóch stron napisem „dzieci" w języku rosyjskim. W wyniku bombardowania zginęło od 300 do 600 osób - głównie kobiet i dzieci. Maria Zacharowa, rzeczniczka rosyjskiego MSZ, powiedziała, że

---

Stanów Zjednoczonych w West Point, *Ocena panelu ekspertów dotycząca zarzutów Amnesty International wobec ukraińskich naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego* (ang. *The Expert Panel's Review of Amnesty International's Allegations of Ukrainian IHL Violations*), Lieber Institute, 1 maja 2023 r. [online], [dostęp 28 maja 2026 r.]. Dostępny: https://lieber.westpoint.edu/expert-panels-review-amnesty-internationals-ai-allegations-ukrainian-ihl-violations/.

[620] P. Grzebyk, *Cele osobowe i nieosobowe w konfliktach zbrojnych* (ang. *Human and Non-Human Targets in Armed Conflicts*), Cambridge: Cambridge University Press, 2022, s. 87–113.

[621] O. Sotula, M. Piątkowski, *Wojna powietrzna nad Ukrainą a międzynarodowe prawo humanitarne* (ang. *Air Warfare over Ukraine and International Humanitarian Law*), „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica", t. 106, 2024, s. 13–33.

[622] Human Rights Watch, *Ukraina: rosyjskie ataki zabiły dziesiątki cywilów w Czernihowie (ang. Ukraine: Russian Strikes Killed Scores of Civilians in Chernihiv),* 10 czerwca 2022 r. [online], [dostęp 15 sierpnia 2025 r.]. Dostępny w World Wide Web: https://www.hrw.org/news/2022/06/10/ukraine-russian-strikes-killed-scores-civilians-chernihiv.

Ukraina próbuje wrobić Rosję i że „kłamstwem" jest twierdzenie, że Rosja zbombardowała teatr. Ministerstwo Obrony Rosji zaprzeczyło przeprowadzeniu ataku i oskarżyło pułk Azow Gwardii Narodowej Ukrainy o wysadzenie teatru w ramach „krwawej prowokacji"[623]. Atak ten uznawany jest za jedną z najbardziej brutalnych zbrodni wojennych w trakcie oblężenia Mariupola. Ukraińska grupa hakerska specjalizująca się w tzw. „białym wywiadzie" zdołała zidentyfikować dowódcę 960. Pułku Lotnictwa Szturmowego, pułkownika Siergieja Atroszczenkę, odpowiedzialnego za bombardowania Mariupola oraz bezpośredni rozkaz ataku na szpital położniczy oraz teatr dramatyczny[624]. Ponadto udało się ustalić tożsamość pilotów uczestniczących w nalotach. Atak na teatr – obiekt cywilny pełniący funkcję schronu i niebroniony – stanowi rażące naruszenie art. 25 Regulaminu haskiego z 1907 r. (zakaz ataku na bezbronny cel) oraz art. 8(2)(b)(ii) Statutu MTK (atak na obiekt cywilny jako zbrodnia wojenna). W dniu 9 marca 2022 roku, rosyjskie siły powietrzne dokonały wielokrotnych bombardowań szpitala nr 3 w Mariupolu. Kompleks ten, obejmujący oddział położniczy i szpital dziecięcy, został całkowicie zniszczony. W wyniku ataku zginęły trzy osoby – w tym jedno dziecko – oraz 17 osób zostało rannych a wiele pacjentów znalazło się uwięzionych pod gruzami budynku[625]. Atak wywołał międzynarodowe oburzenie. Oficjalne wersje rosyjskie tłumaczyły nalot twierdzeniem, że szpital był wykorzystywany przez ukraińskie formacje wojskowe (m.in. batalion „Azow"). 13 kwietnia 2022 roku Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie opublikowała raport na temat nalotu, w którym potwierdziła, że szpital był oznakowany i pełnił funkcje medyczną. Ponadto rosyjskie wojsko nie poinformowało ludności cywilnej o planowanym ostrzale ani nie wydało żadnego ostrzeżenia[626]. W związku z tym atak sił rosyjskich stanowił zbrodnię wojenną. Relacja jednej z ocalałych pacjentek, która opisała chwile podczas nalotu, oraz zdjęcia i materiały wideo z miejsca zdarzenia, szybko rozprzestrzeniły się w mediach (stając się symbolem brutalności wojny prowadzonej przez agresora. Wydarzenie to stało się

[623] *The New York Times, Jak Rosja atakuje ludność cywilną w Ukrainie* (ang. *How Russia Has Attacked Civilians in Ukraine*), 18 lutego 2025 r. [online], [dostęp 15 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.nytimes.com/article/russian-civilian-attacks-ukraine.html.

[624] nformNapalm, *Hakerstwo 75387: 960. pułk lotniczy* (ang. *Hacking 75387: 960 Aviation Regiment*), [online], [dostęp 15 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://informnapalm.org/en/hacking-75387-960-aviation-regiment/.

[625] *Al Jazeera, Ukraina oskarża Rosję o zbombardowanie szpitala dziecięcego w Mariupolu* (ang. *Ukraine accuses Russia of bombing children's hospital in Mariupol*), 9 marca 2022 r. [online], [dostęp 15 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.aljazeera.com/news/2022/3/9/ukraine-accuses-russia-of-bombing-childrens-hospital-in-mariupol.

[626] Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Raport OBWE dotyczący naruszeń* (ang. *OSCE Report on Violations*), op. cit., s. 47.

jednym z najbardziej rozpoznawalnych przypadków naruszenia praw międzynarodowego w pierwszych miesiącach wojny na Ukrainie.

Kolejnym tragicznym przykładem celowego atakowania infrastruktury cywilnej przez wojska rosyjskie jest atak przeprowadzony 8 kwietnia 2022 r. na stację kolejową w Kramatorsku, który doprowadził do śmierci 63 cywilów - w tym 9 dzieci. W momencie uderzenia na dworcu znajdowały się tłumy cywilów – głównie kobiet, dzieci i osób starszych - oczekujących na ewakuację z terenów objętych działaniami wojennymi[627]. Atak został przeprowadzony przy użyciu pocisku balistycznego Toczka-U wyposażonego w głowicę kasetową, która eksplodowała nad tłumem. Na miejscu znaleziono fragmenty pocisku z napisem w języku rosyjskim „За детей" (pol. „Za dzieci")[628] oraz numer seryjny pocisku. Władze Rosyjskie obwiniły za atak stronę ukraińską powołując się na twierdzenia, że rosyjskie wojsko nie używa już tego typu pocisków, a atak został przeprowadzony przez ukraińskie wojsko w ramach „prowokacji" mającej na celu zdyskredytowanie Rosji[629] Śledztwo międzynarodowe, wspierane przez organizacje takie jak Human Rights Watch oraz Amnesty International, dostarczyło dowodów wskazujących na odpowiedzialność Rosji. HRW w raporcie z kwietnia 2022 roku potwierdziła, że rakieta pochodziła z terytorium kontrolowanego przez rosyjskie siły zbrojne lub wspieranych przez nie separatystów, a analiza trajektorii lotu i typu uzbrojenia wykluczyła możliwość użycia jej przez Ukrainę przeciwko własnemu terytorium[630] Bellingcat, niezależna grupa śledcza, przeanalizowała dane satelitarne i nagrania wideo, wskazując na pozycje rosyjskich jednostek artyleryjskich w pobliżu linii frontu, skąd mogła zostać wystrzelona rakieta[631]. Pomimo podjętych działań, na stan z połowy II

[627] Human Rights Watch, *Ukraina: atak sił rosyjskich na dworzec w Kramatorsku stanowi zbrodnię wojenną* (ang. *Ukraine: Russian Forces' Attack on Kramatorsk Station a War Crime*), 19 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 15 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.hrw.org/news/2022/04/19/ukraine-russian-forces-attack-kramatorsk-station-war-crime.

[628] *Bellingcat, Śledzenie ataku na dworzec kolejowy w Kramatorsku* (ang. *Tracking the Kramatorsk Railway Station Attack*), 10 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 15 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.bellingcat.com/news/2022/04/10/tracking-the-kramatorsk-railway-station-attack/

[629] Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej, *Oświadczenie* (ros. *Zajawlenije*), 8 kwietnia 2022 r., cyt. za: *TASS*, *Ministerstwo Obrony Rosji zaprzecza odpowiedzialności za atak w Kramatorsku* (ang. *Russian Defense Ministry Denies Responsibility for Kramatorsk Attack*), 8 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 15 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://tass.com/defense/1434629.

[630] Human Rights Watch, *Śmierć na dworcu: rosyjski atak amunicją kasetową w Kramatorsku* (ang. *Death at the Station: Russian Cluster Munition Attack in Kramatorsk*), 21 lutego 2023 r. [online], [dostęp 19 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.hrw.org/video-photos/interactive/2023/02/21/death-at-the-station/russian-cluster-munition-attack-in-kramatorsk.

[631] *Bellingcat, Rosja a Kramatorsk: fakty kontra dowody* (ang. *Russia's Kramatorsk: Facts Versus the Evidence*), 14 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 19 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.bellingcat.com/news/2022/04/14/russias-kramatorsk-facts-versus-the-evidence/.

kwartału 2026 r. nie udało się ustalić jednostki odpowiedzialnej za atak ani zidentyfikować osób stojących za jego przeprowadzeniem. Użycie amunicji kasetowej w miejscu, w którym znajdowała się znaczna liczba cywilów, należy oceniać przede wszystkim przez pryzmat zasady rozróżniania oraz zakazu ataków nieproporcjonalnych. Wprawdzie Konwencja o amunicji kasetowej z 2008 r. ustanawia traktatowy zakaz używania tego rodzaju broni, jednak Federacja Rosyjska i Ukraina nie są jej stronami[632]. Nie wyklucza to oceny konkretnego użycia amunicji kasetowej jako zbrodni wojennej, jeżeli atak miał charakter bez rozróżnienia albo powodował przewidywalne straty cywilne nadmierne w stosunku do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej. Nawet przy założeniu, że dworzec kolejowy miał znaczenie wojskowe, skala ofiar cywilnych mogła wskazywać na naruszenie zasady proporcjonalności wyrażonej w art. 51 ust. 5 lit. b Protokołu dodatkowego[633].

Warto wspomnieć również losy miasta Charków. Jako strategiczne miasto na wschodzie Ukrainy, od pierwszych dni wojny znajdowało się pod ciągłą presją militarną. Rosyjskie siły, dążąc do przejęcia kontroli nad regionem, przeprowadzały regularne ataki na infrastrukturę cywilną, w tym szkoły, szpitale i budynki mieszkalne[634]. Jednym z najbardziej poruszających incydentów był ostrzał internatu dla niewidomych. Budynek ten służył jako schronienie dla osób z niepełnosprawnościami wzroku. Atak miał miejsce w czasie, gdy miasto było już wyczerpane miesiącami wojny, a mieszkańcy szukali bezpiecznych miejsc do przetrwania. Budynek został trafiony pociskami artyleryjskimi a świadkowie opisywali chaos i przerażenie, jakie zapanowały wśród mieszkańców internatu, z których wielu nie mogło samodzielnie uciec z powodu niepełnosprawności.[635]

[632] Konwencja o amunicji kasetowej, sporządzona w Dublinie dnia 30 maja 2008 r.

[633] Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Protokół I), Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175, art. 51 ust. 4–5.

[634] Warto odnotować, że 15 grudnia 1943 roku, sześć tygodni po konferencji moskiewskiej i dwa lata przed Norymbergą, w charkowskiej operze rozpoczął się proces nazistowskich zbrodniarzy wojennych. Zarzuty obejmowały głodzenie na śmierć i rozstrzeliwanie cywilów, bombardowanie szpitali oraz „palenie i równanie z ziemią całych miast". Oskarżyciel porównywał te zbrodnie do czynów „średniowiecznych barbarzyńców lub hord Hunów Attyli" i wskazywał, iż żołnierze „nie mogą nie wiedzieć że takie postępowanie „stanowi złamanie prawa międzynarodowego i praw wszystkich cywilizowanych krajów" Proces ten był pierwszym publicznym procesem nazistowskich zbrodniarzy wojennych przeprowadzony w czasie trwania II wojny światowej. Szczególną wymowę ma zatem fakt, że po upływie osiemdziesięciu lat właśnie Charków i jego okolice ponownie stały się miejscem ataków na ludność cywilną, tym razem ze strony Federacji Rosyjskiej. Zob. S. Crawshaw, *Ukarać bezkarnych. Zbrodnie wojenne i walka o sprawiedliwość*, Warszawa 2021, s. 49.

[635] ReliefWeb, Pod ostrzałem w Charkowie (ang. Under Shelling in Kharkiv), 1 marca 2022 r. [online], [dostęp 19 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://reliefweb.int/report/ukraine/under-shelling-kharkiv.

Na stan z połowy II kwartału 2026 r. nie wykryto sprawców tego ataku. Niemniej jednak śledztwa trwają, a ukraińskie i międzynarodowe instytucje gromadzą materiały, które mogą w przyszłości doprowadzić do postawienia zarzutów. W innych przypadkach ataków na cywilów w Charkowie (np. ostrzał dzielnic mieszkalnych), ukraińskie władze zidentyfikowały niektóre jednostki rosyjskie, takie jak te należące do 1. Armii Pancernej Gwardii[636].

Po niepowodzeniach w szybkim zajęciu Kijowa i innych kluczowych miast na początku inwazji, rosyjskie dowództwo zmieniło strategię, koncentrując się na kampanii bombardowań z wykorzystaniem rakiet balistycznych, pocisków manewrujących, dronów kamikadze (np. irańskich Shahed-136) oraz artylerii dalekiego zasięgu. Od jesieni 2022 roku, a zwłaszcza w okresie zimowym 2022–2023, Rosja rozpoczęła systematyczne ataki na ukraińską infrastrukturę energetyczną, w tym elektrownie, stacje transformatorowe i sieci przesyłowe, co miało na celu pozbawienie ludności dostępu do prądu, ogrzewania i wody w warunkach mroźnej zimy[637]. Miasta takie jak Kijów – stolica i centrum polityczne Ukrainy, Dniepr – ważny ośrodek przemysłowy, Lwów – kluczowy węzeł komunikacyjny na zachodzie kraju, oraz Odessa - portowe miasto o znaczeniu strategicznym nad Morzem Czarnym – stały się głównymi celami tych ataków. Przykładem może być seria uderzeń z 10 października 2022 roku, kiedy to Rosja wystrzeliła ponad 80 rakiet i dronów, niszcząc obiekty energetyczne w 11 regionach, w tym w Kijowie, gdzie zginęło co najmniej 19 osób[638]. Kolejne fale bombardowań, m.in. w listopadzie 2022 i marcu 2023 roku, doprowadziły do blackoutów w całych miastach, a także do uszkodzenia lub zniszczenia setek bloków mieszkalnych, szkół i szpitali. Celem tej kampanii było wywołanie terroru wśród ludności i uczynienie życia nie do

[636] Główne Zarządzenie Wywiadu Ministerstwa Obrony Ukrainy, *Identyfikacja rosyjskich zbrodniarzy wojennych – wywiadowcy ustalili, kto ostrzeliwuje obwody charkowski i sumski rakietami Iskander* (ukr. *Ідентифікація воєнних злочинців рф — розвідники визначили, хто обстрілює Харківщину і Сумщину "іскандерами"*), 25 lipca 2024 r. [online], [dostęp 1 maja 2026 r.]. Dostępny: https://gur.gov.ua/content/identyfikatsiia-voiennykh-zlochyntsiv-rf-rozvidnyky-vyznachyly-khto-obstriliuie-kharkivshchynu-i-sumshchynu-iskanderamy.html

[637] Amnesty International, *Ukraina: rosyjskie ataki na infrastrukturę energetyczną stanowią zbrodnie wojenne* (ang. *Ukraine: Russian Attacks on Energy Infrastructure Amount to War Crimes*), 20 grudnia 2022 r. [online], [dostęp 19 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/12/ukraine-russian-attacks-energy-infrastructure-war-crimes/.

[638] Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka (OHCHR), *Ukraina: raport dotyczący ofiar cywilnych* (ang. *Ukraine: Civilian Casualties Report*), 10 października 2022 r. [online], [dostęp 19 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.ohchr.org/en/news/2022/10/ukraine-civilian-casualties-report-october-2022.

zniesienia, co wykracza poza jakikolwiek bezpośredni cel wojskowy. Tego rodzaju działania mogą być kwalifikowane jako atak mający na celu zastraszenie ludności cywilnej, co również stanowi naruszenie prawa wojennego (art. 51(2) Protokołu I zakazuje ataków mających na celu wywołanie terroru wśród cywilów). Rosyjskie siły zbrojne, działające na rozkaz najwyższych władz państwa, w tym prezydenta Władimira Putina i dowództwa wojskowego, są odpowiedzialne za te ataki. Analiza trajektorii rakiet, dane wywiadowcze NATO oraz zeznania świadków potwierdzają, że pociski były wystrzeliwane z terytorium Rosji, Białorusi oraz okrętów na Morzu Czarnym i Kaspijskim[639]. Rosyjskie władze nie zaprzeczały przeprowadzeniu ataków na infrastrukturę energetyczną, uzasadniając je jako „odpowiedź na ukraińskie prowokacje" (np. atak na Most Krymski w październiku 2022 roku) i twierdząc, że cele miały charakter militarny. Jednakże raporty HRW i ONZ wykazały, że większość zniszczonych obiektów nie miała związku z działalnością wojskową, a ich uszkodzenie służyło wyłącznie destabilizacji życia cywilnego[640].

Masowe bombardowania i długotrwała kampania uderzeń rakietowo-dronowych mają katastrofalne skutki dla ludności cywilnej Ukrainy. Według danych OHCHR, od 24 lutego 2022 r. do 31 marca 2026 r. zweryfikowano 58 930 ofiar cywilnych, w tym 15 578 zabitych i 43 352 rannych, przy czym rzeczywista skala strat pozostaje wyższa, zwłaszcza na terenach okupowanych oraz w miejscach, do których dostęp śledczy był ograniczony[641]. Rosyjskich ataków na infrastrukturę energetyczną nie można oceniać

[639] Reuters, *Rosja uderza w Ukrainę pociskami manewrującymi z Morza Czarnego i Morza Kaspijskiego* (ang. *Russia strikes Ukraine with cruise missiles from Black Sea, Caspian Sea*), 20 marca 2022 r. [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/world/europe/russia-strikes-ukraine-with-cruise-missiles-black-sea-caspian-sea-2022-03-20/; zob. też Harvard Kennedy School, Belfer Center for Science and International Affairs, *Przegląd Rosji, 24–30 czerwca 2022 r.* (ang. *Russia in Review, June 24–30, 2022*), 1 lipca 2022 r. [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.russiamatters.org/news/russia-review/russia-review-june-24-30-2022;

[640] Human Rights Watch, *Ukraina: rosyjskie ataki na infrastrukturę cywilną* (ang. *Ukraine: Russian Strikes on Civilian Infrastructure*), 5 stycznia 2023 r. [online], [dostęp 19 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.hrw.org/news/2023/01/05/ukraine-russian-strikes-civilian-infrastructure. Zob. też Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, Misja Monitorująca Prawa Człowieka ONZ w Ukrainie, *Ataki na infrastrukturę energetyczną Ukrainy: szkody dla ludności cywilnej* (ang. *Attacks on Ukraine's Energy Infrastructure: Harm to the Civilian Population*), 18 września 2024 r. [online], [dostęp 28 maja 2026 r.]. Dostępny: https://ukraine.ohchr.org/en/Attacks-on-Ukraines-Energy-Infrastructure-Harm-to-the-Civilian-Population.

[641] Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (OHCHR), *Ochrona ludności cywilnej podczas konfliktu zbrojnego – marzec 2026* (ang. *Protection of Civilians in Armed Conflict – March 2026*), 10 kwietnia 2026 r. [online], [dostęp: 13 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2026-04/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28March%20%202026%29_ENG.pdf

pryzmat formalnego statusu „obiektów podwójnego zastosowania", ponieważ ich cywilna funkcja – dostarczanie energii, ciepła i wody – ma znaczenie kluczowe dla przetrwania ludności; dlatego przy ocenie legalności takich uderzeń zasadnicze znaczenie ma zasada proporcjonalności oraz przewidywalne, długotrwałe skutki pośrednie dla ludności cywilnej[642]. Szczególnie wyraźnie było to widoczne podczas rosyjskiej kampanii niszczenia infrastruktury energetycznej zimą 2025/2026. Zgodnie z oceną IEA, atak z 3–4 października 2025 r. był największym od początku pełnoskalowej inwazji uderzeniem w ukraińską infrastrukturę gazową i spowodował wyłączenie niemal 60% krajowego wydobycia gazu, a kolejne uderzenie z 16 października dodatkowo pogłębiło kryzys[643]. W listopadzie 2025 r. Rosja przeprowadziła pięć wielkoskalowych, skoordynowanych ataków na energetykę, powodując awaryjne wyłączenia prądu w większości regionów Ukrainy, na ponad 36 godzin, a w styczniu 2026 r. prowadziła systematyczne i powtarzające się ataki na infrastrukturę energetyczną doprowadziły do rozległych zakłóceń w dostawach energii elektrycznej, ogrzewania i wody dla milionów ludzi, gdy temperatury utrzymywały się poniżej zera[644]. Według ustaleń OHCHR, w lutym 2026 r. Ukraina dysponowała jedynie 11 GW mocy wytwórczej wobec około 18 GW potrzebnych w zimowym szczycie zużycia, a po styczniowych atakach w samym Kijowie ponad 1100 budynków wielorodzinnych, zamieszkanych przez dziesiątki tysięcy osób, pozostało bez centralnego ogrzewania do końca sezonu zimowego[645]. Z kolei UNICEF oceniał, że w następstwie nasilonych ataków od października 2025 r. około 50% mocy wytwórczych energii oraz 60% wydobycia gazu pozostawało wyłączonych, przerwy w dostawach dotknęły miliony mieszkańców, a co piąta rodzina zgłaszała

[642] F. Capone, Fala rosyjskich ataków na ukraińską infrastrukturę energetyczną: okazja do nadania znaczenia pojęciu „obiektów podwójnego zastosowania"? (ang. *The Wave of Russian Attacks on Ukraine's Power Infrastructures: An Opportunity to Infuse Meaningfulness into the Notion of "Dual-use Objects"?*), „European Papers" 2023, vol. 8, nr 2, s. 741–754.

[643] International Energy Agency (Międzynarodowa Agencja Energetyczna, IEA), *Ukraine's Energy Security: A Pre-winter Assessment* (*Bezpieczeństwo energetyczne Ukrainy: ocena przedzimowa*), 10 października 2025 r.;

[644] Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (OHCHR), *Nasilające się ataki na infrastrukturę energetyczną Ukrainy narażają ludność cywilną – ostrzegają monitorzy praw człowieka ONZ* (ang. *Increasing attacks on Ukraine's energy infrastructure place civilians at risk, UN human rights monitors warn*), 12 grudnia 2025 r. [online], [dostęp: 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://ukraine.ohchr.org/en/Increasing-attacks-on-Ukraine-s-energy-infrastructure-place-civilians-at-risk-UN-human-rights-monitors-warn.

[645] Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (OHCHR), *Ataki na energetykę podczas wyjątkowo surowej zimy narażają ludność cywilną Ukrainy na skrajne trudności* (ang. *Energy attacks amid an unusually harsh winter are exposing Ukraine's civilians to extreme hardship*), 13 lutego 2026 r. [online], [dostęp: 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://ukraine.ohchr.org/en/Energy-attacks-amid-an-unusually-harsh-winter-are-exposing-Ukraine-s-civilians-to-extreme-hardship-UN-human-rights-monitors-say.

problemy zdrowotne związane z niską temperaturą w mieszkaniach[646]. Skutkiem tej strategii było pogłębianie kryzysu humanitarnego i przymusowych przemieszczeń; według IOM w styczniu 2026 r. około 3,7 mln osób pozostawało wewnętrznie przesiedlonych w Ukrainie[647]. Skalę zniszczeń potwierdza także zaktualizowana ocena potrzeb odbudowy Ukrainy (RDNA5), zgodnie z którą do końca grudnia 2025 r. bezpośrednie szkody przekroczyły 195 mld USD, a sam sektor energetyczny należał do najbardziej dotkniętych – liczba uszkodzonych lub zniszczonych aktywów w tym sektorze wzrosła o około 21% względem poprzedniej oceny[648].

W świetle powyższych przykładów nie ulega wątpliwości, że rosyjskie operacje militarne wielokrotnie naruszyły fundamentalną zasadę rozróżnienia celów oraz proporcjonalności ataku[649]. Atak umyślnie wymierzony w ludność cywilną lub dobra cywilne nawet jeśli nie spowodował wielu ofiar, jest sam w sobie zbrodnią wojenną[650]. W Ukrainie udokumentowano liczne przypadki ostrzału osiedli mieszkalnych, kolumn ewakuacyjnych czy obiektów oznaczonych symbolami ochronnymi (jak szpitale), co stanowi pogwałcenie norm międzynarodowych[651]. Warto nadmienić, że nieprecyzyjność broni nie usprawiedliwia zabijania cywilów – dowódcy mają obowiązek dołożyć starań, by wybrać metody i środki walki minimalizujące straty cywilne. Rosyjskie ataki na

[646] Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka (OHCHR), *Ochrona ludności cywilnej podczas konfliktu zbrojnego – styczeń 2026* (ang. *Protection of Civilians in Armed Conflict – January 2026*), 13 lutego 2026 r. [online], [dostęp: 24 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2026-02/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28January%202026%29_ENG.pdf.

[647] Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM), *Raport o przesiedleniach wewnętrznych w Ukrainie – badanie populacji ogólnej, runda 22, styczeń 2026* (ang. *Ukraine Internal Displacement Report – General Population Survey Round 22, January 2026*), 22 stycznia 2026 r. [online], [dostęp: 13 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_UKR_Internal%20Displacement%20Report_GPS%20R22_January_2026%201.pdf.

[648] rogram Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), *Opublikowano zaktualizowaną ocenę potrzeb odbudowy i rekonstrukcji Ukrainy* (ang. *Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released*), 23 lutego 2026 r. [online], [dostęp: 13 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.undp.org/ukraine/press-releases/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released.

[649] P. Grzebyk, *Cele…,* s. 210–232.

[650] Ibidem.

[651] Szczególnym przejawem naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego jest instrumentalne odwracanie funkcji ochronnej oznaczeń i procedur humanitarnych. Przykładem takich działań są przypadki ostrzeliwania miejsc oznaczanych napisem „Dzieci" czy zaminowywanie korytarzy humanitarnych, praktyki te kwalifikują się w kategorie perfidii w rozumieniu art. 37 Protokołu dodatkowego I. Zob. J. Siekiera, *Między ludobójstwem a zbrodnią wojenną – analiza prawno-kulturowa rosyjskiej agresji na Ukrainę* (ang. *Between Genocide and War Crime – Legal-Cultural Analysis of the Russian Aggression in Ukraine*), „Review of European and Comparative Law", numer specjalny, 2023, s. 64–65.

infrastrukturę cywilną zwiększyły się po nieudanej ofensywie kijowskiej i zmuszeniu wojsk rosyjskich do wycofywania się - nie mogąc złamać ukraińskiego oporu Federacja Rosyjska podjęła działania wymierzone w psychikę ludności cywilnej[652]. Uderzenie w obiekty kluczowe dla codziennego życia, takie jak wodociągi, elektrownie, szpitale czy szkoły, miało na celu zastraszenie i zdemoralizowanie mieszkańców, którzy w obliczu braku podstawowych usług mieli utracić poczucie bezpieczeństwa i stabilności. Braki w dostawach prądu, wody czy ogrzewania miały wywołać frustrację i prowadzić do osłabienia morale, co z kolei miało skłonić społeczeństwo do presji na władze, by zakończyć wojnę.

Niemożliwym jest wymienienie wszystkich zbrodniczych ataków wymierzonych w infrastrukturę cywilną dokonanych przez Federację Rosyjską. Każdego dnia ataków tych przybywa. Rosja zawsze twierdzi, że jej ataki dotyczą wyłącznie celów o znaczeniu militarnym nawet jeśli niektóre z nich znajdują się setki mil od linii frontu. Argumentuje, że za każdym razem, gdy atakowany jest obiekt cywilny, jest to obiekt przejęty przez ukraińskie wojsko i wykorzystywany jako stanowisko dowodzenia, schronienie dla zagranicznych bojowników lub magazyn broni. Bombardowanie infrastruktury cywilnej, w tym szpitali, szkół, budynków mieszkalnych, obiektów kultury i zabytków, narusza fundamentalne normy prawa międzynarodowego i stanowi jedno z najcięższych przestępstw w czasie konfliktu zbrojnego, które może być ścigane przez Międzynarodowy Trybunał Karny oraz sądy krajowe.

Niszczenie infrastruktury cywilnej przez siły Federacji Rosyjskiej należy oceniać w świetle kilku wzajemnie uzupełniających się reżimów międzynarodowego prawa humanitarnego. Podstawowe znaczenie ma zasada rozróżniania, zgodnie z którą strony konfliktu powinny odróżniać ludność cywilną i obiekty cywilne od kombatantów oraz celów wojskowych, a działania zbrojne mogą być kierowane wyłącznie przeciwko celom wojskowym. Zasada ta znajduje wyraz przede wszystkim w art. 48, art. 51 i art. 52 Protokołu dodatkowego I do Konwencji genewskich. Uzupełniają ją normy wcześniejsze, wynikające z regulaminu haskiego z 1907 r., zakazujące atakowania niebronionych miast,

[652] Uderzenia w ukraińską ludność i infrastrukturę cywilną nie stanowią nowego, jednostkowego zjawiska tej wojny a odpowiadają działaniom wojsk rosyjskich podczas wojen w Syrii, Gruzji i Czeczeni, gdzie wojska rosyjskie dopuszczały się masowych zbrodni. Zob. P. Khmilevska, *Zbrodnie wojenne Rosji: sprawiedliwość i odpowiedzialność* (ang. *Russia's War Crimes: Justice and Responsibility*), „Polityka i Społeczeństwo", nr 4(21), 2023, s. 228–231.

osiedli i budynków oraz nakazujące oszczędzanie, o ile to możliwe, obiektów religijnych, naukowych, artystycznych, charytatywnych, historycznych i medycznych. Ochrona ludności cywilnej i infrastruktury cywilnej wynika także z IV Konwencji genewskiej z 1949 r., w szczególności w zakresie ochrony szpitali cywilnych oraz zakazu niszczenia mienia prywatnego przez mocarstwo okupacyjne poza przypadkami absolutnej konieczności wojskowej. Odrębny, wyspecjalizowany reżim ochrony dotyczy dóbr kultury, objętych Konwencją haską z 1954 r., która nakłada na strony konfliktu obowiązek poszanowania dóbr kulturalnych oraz zakazuje aktów wrogości, rabunku i wandalizmu wobec takich obiektów. Na płaszczyźnie prawa karnego międzynarodowego naruszenia te mogą wypełniać znamiona zbrodni wojennych określonych w art. 8 ust. 2 lit. b Statutu Rzymskiego, zwłaszcza w razie umyślnego kierowania ataków przeciwko ludności cywilnej, obiektom cywilnym, niebronionym miejscowościom, szpitalom, zabytkom, miejscom kultu oraz innym obiektom chronionym, o ile nie stanowią one celów wojskowych[653].

4.3.2. Zabójstwa i tortury ludności cywilnej na okupowanych terytoriach

Jedną z najbardziej udokumentowanych kategorii zbrodni popełnianych na terytoriach czasowo okupowanych były zabójstwa, tortury, wymuszone zaginięcia oraz inne formy przemocy wobec ludności cywilnej. Zbrodnie te ujawniały się szczególnie wyraźnie po wycofaniu się sił rosyjskich z miejscowości zajętych w pierwszej fazie pełnoskalowej inwazji, gdy możliwe stały się oględziny miejsc zdarzeń, ekshumacje, identyfikacja ofiar oraz zabezpieczanie relacji świadków.

Symbolem tej kategorii zbrodni stała się Bucza, przedmieście Kijowa, które znalazło się pod rosyjską okupacją w pierwszych dniach inwazji na Ukrainę. Po wycofaniu wojsk rosyjskich (pod koniec marca) na ulicach znaleziono zwłoki dziesiątek

[653] Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej, podpisana w Hadze dnia 18 października 1907 r., Dz.U. z 1927 r. Nr 21, poz. 161, załącznik: Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej, art. 25 i art. 27; Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny, podpisana w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r., Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171, art. 18 i art. 53; Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Protokół I), Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175, art. 48, art. 51 ust. 2 i 5, art. 52 ust. 1–2 oraz art. 53; Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r., Dz.U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212, art. 4; Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708, art. 8 ust. 2 lit. b ppkt i–ii, iv, v oraz ix.

osób w cywilnych ubraniach, wiele ciał miało związane ręce i rany postrzałowe świadczące o egzekucjach[654]. Lokalne i międzynarodowe źródła różnią się szacunkami: ukraińska policja informowała o odkryciu ponad 350 ciał w samej Buczy (spośród około 900 ofiar cywilnych w całym obwodzie kijowskim)[655], zaś inne raporty wskazywały nawet na ponad 500 zabitych cywilów w Buczy[656]. Dokładna liczba ofiar pozostaje niepewna, gdyż wciąż odkrywano nowe ciała, a część mieszkańców uznano za zaginionych. Charakter zbrodni był wyjątkowo brutalny: masowe rozstrzeliwania, w tym starszych mieszkańców, kobiet i dzieci, tortury i znęcanie się przed śmiercią, a także przypadki gwałtów i grabieży dóbr należących do ludności cywilnej[657]. Ofiary znajdowano związane, ze śladami strzałów w głowę, co świadczy o egzekucyjnym charakterze zabójstw. Ponadto odkryto prowizoryczne izby tortur w piwnicach budynków[658]. Informacje o zbrodniach w Buczy zostały szybko potwierdzone przez

[654] Jednym z udokumentowanych przypadków zabójstw ludności cywilnej w Buczy jest śmierć Iriny Filkiny, której los został szeroko opisany w materiałach prasowych. W dniu 5 marca 2022 r., podczas próby przemieszczenia się rowerem po nieudanej ucieczce z miasta, została zastrzelona przez żołnierzy rosyjskich znajdujących się w pojeździe opancerzonym. Rosyjskie wojsko uniemożliwiało zabranie ciał ofiar przez co ciało Iriny – jak i wielu innych mieszkańców miasto przez dłuższy czas pozostawało na ulicy ulegając rozkładowi[654]. Dopiero po odzyskaniu kontroli nad Buczą przez siły ukraińskie pod koniec marca 2022 r. możliwe stało się podjęcie działań identyfikacyjnych i porządkowych. Irinę Filkinę rozpoznano na podstawie fotografii wykonanej przez fotografkę Agencji Reutera, przedstawiającej dłoń ofiary z charakterystycznym walentynkowym manicure'em – czterema czerwonymi paznokciami oraz piątym ozdobionym fioletowym sercem w srebrnej obwódce. Zob. E. Bubola, *Wizażystka rozpoznała ofiarę z Buczy po manicure* (ang. *A Makeup Artist Recognized This Bucha Victim's Picture by Her Manicure*), *The New York Times*, 6 kwietnia 2022 r. Zob. S. Bern, J. Laizans, Przyjaciele i rodzina opłakują ofiarę z Buczy, która stała się symbolem trwającej rok wojny w Ukrainie (ang. Friends, Family Mourn Bucha Victim Who Became Symbol of Ukraine's Year-Long War), *Reuters*, 22 lutego 2023 r. Zob. też Y. Al-Hlou i in., *Uchwyceni na nagraniach, zidentyfikowani przez telefony: rosyjska jednostka wojskowa, która zabiła dziesiątki osób w Buczy* (ang. *Caught on Camera, Traced by Phone: The Russian Military Unit That Killed Dozens in Bucha*), *The New York Times*, 22 grudnia 2022 r.

[655] Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Raport dotyczący naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych w Ukrainie (1 kwietnia – 25 czerwca 2022 r.)* (ang. *Report on Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity Committed in Ukraine (1 April–25 June 2022)*), 2022, s. 38 [online], [dostęp 23 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/522616_0.pdf.

[656] *RBC-Ukraina*, *Brytyjscy dziennikarze ujawniają 13 rosyjskich oficerów zaangażowanych w masakrę w Buczy* (ang. *British journalists expose 13 Russian officers involved in Bucha massacre*), 27 września 2025 r. [online], [dostęp 23 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://newsukraine.rbc.ua/news/british-journalists-expose-13-russian-officers-1759081823.html.

[657] A. Troianovski, R. Pérez-Peña, *Ciała rozrzucone na ulicach Buczy po wycofaniu się wojsk rosyjskich* (ang. *Bodies Scattered on Streets of Bucha after Russian Retreat*), *The New York Times*, 4 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 23 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.nytimes.com/2022/04/04/world/europe/bucha-ukraine-bodies.html.

[658] Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Raport dotyczący naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych w Ukrainie (1 kwietnia – 25 czerwca 2022 r.)* (ang. *Report on Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity Committed in Ukraine (1 April–25 June 2022)*), 2022, s. 38 [online], [dostęp 28 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/522616_0.pdf [dostęp: 29.09.2025].

niezależnych dziennikarzy i śledczych na miejscu zaraz po wycofaniu się wojsk rosyjskich[659]. Materiały filmowe i zdjęciowe (w tym ujęcia satelitarne opublikowane) potwierdziły, że ciała cywilów leżały na ulicach Buczy już w okresie rosyjskiej okupacji, co obaliło twierdzenia rosyjskie o rzekomej mistyfikacji czy „upozorowaniu" masakry po odejściu wojsk rosyjskich. Śledztwa dziennikarskie, raporty wywiadowcze i ustalenia ukraińskich organów ścigania pozwoliły zidentyfikować konkretne jednostki rosyjskich sił zbrojnych, które operowały na terenie Buczy i okolic w okresie masakry. W okolicach tych działało co najmniej 13 formacji rosyjskich zaangażowanych w zbrodnie na cywilach. Na liście tej znalazły się m.in. jednostki wojsk lądowych i powietrznodesantowych[660]. Wśród jednostek 76. Dywizji szczególnie brutalnością „wyróżniał" się 234. Pułk Desantowo-Szturmowy, który operował na kluczowej arterii Buczy ulicy Jabłońskiej, gdzie odkryto najwięcej ciał cywilów. Dziennikarskie dochodzenie *The New York Times* (grudzień 2022) potwierdziło, że masakry na ul. Jabłońskiej dokonywali właśnie spadochroniarze z 234. pułku, pod dowództwem podpułkownika Artioma Gorodilowa[661]. Ponadto na podstawie licznych dowodów (m.in. rozmów przechwyconych z telefonów należących do ofiar i porzuconych dokumentów wojskowych) zidentyfikowano konkretnych żołnierzy obecnych w Buczy podczas okupacji[662]. W kwietniu 2022 r. władze Ukrainy opublikowały listę około 1600 podejrzanych o udział w zbrodniach w rejonie Buczy, Irpinia i Hostomla, ujawniając ich dane i zapowiadając, że „wszyscy zbrodniarze wojenni będą ścigani"[663]. W maju 2022 r.

---

[659] Ibidem.

[660] W tym 64. Samodzielna Brygada Strzelców Zmotoryzowanych (w składzie 35. Armii, Wschodni Okręg Wojskowy), 5. Gwardyjska Brygada Pancerna (36. Armia), 331. oraz 137. Pułk Powietrznodesantowy, 104. i 234. Pułk Desantowo-Szturmowy (elitarne pułki wojsk powietrznodesantowych – WDW), a także oddziały specnazu i Rosgwardii (m.in. 14. i 45. Brygada Specnaz oraz 141. zmotoryzowany pułk Kadyrowa). Kluczową rolę przypisuje się zwłaszcza formacjom z 76. Gwardyjskiej Dywizji Desantowo-Szturmowej (WDW) żołnierze tej dywizji mieli dopuścić się w Buczy największej liczby zbrodni, w tym egzekucji, tortur i grabieży. Zob. *Evening Standard*, *Poszukiwania rosyjskiego dowódcy odpowiedzialnego za zbrodnie w Buczy – ujawniono nazwisko pułkownika* (ang. *Hunt for Russian Commander in Charge of Bucha Atrocities as Colonel Named*), 4 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 25 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.standard.co.uk/news/world/hunt-for-russian-commander-in-charge-of-bucha-atrocities-as-colonel-named-b992288.html.

[661] *The New York Times*, *Najważniejsze ustalenia wynikające z materiałów wizualnych dokumentujących zbrodnie w Buczy (Ukraina)* (ang. *Key Takeaways from Visual Evidence of Atrocities in Bucha, Ukraine*), 22 grudnia 2022 r. [online], [dostęp 28 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.nytimes.com/2022/12/22/video/russia-ukraine-bucha-massacre-takeaways.html.

[662] *Reuters*, *Masakra w Buczy: identyfikacja rosyjskich jednostek wojskowych powiązanych z zabójstwami cywilów* (ang. *Bucha Massacre: Identifying the Russian Military Units Implicated in Civilian Killings*), *Reuters Investigates*, 22 grudnia 2022 r. [online], [dostęp 28 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/investigates/special-report/ukraine-crisis-bucha-killings-soldiers/.

[663] *Ukrainian Pravda*, *GUR publikuje listę rosyjskich żołnierzy zaangażowanych w zbrodnie w Buczy* (ang. *GUR Publishes List of Russian Military Personnel Involved in Atrocities in Bucha*), 4 kwietnia 2022 r.

Prokurator Generalny Ukrainy poinformował o zidentyfikowaniu pierwszych 10 rosyjskich żołnierzy podejrzanych o bezpośrednie znęcanie się nad cywilami w Buczy - przeciwko nim wszczęto zaoczne postępowania karne[664]. Relacje mieszkańców wskazują na powszechność i akceptację zachowań dysfunkcyjnych wśród okupujących jednostek, co z kolei świadczy o roli dowódców (milcząco lub jawnie przyzwalających na przestępstwa). Brytyjskie dochodzenie dziennikarskie, opisane przez *The Sunday Times* (2025), ujawniło listę 13 oficerów i generałów rosyjskich zaangażowanych w zbrodnie w Buczy[665]. Na czele tej listy stoi gen. Aleksandr Czajko - w czasie inwazji dowódca całego Wschodniego Okręgu Wojskowego podejrzewany o dowodzenie operacjami w rejonie Kijowa i koordynowanie działań swoich podwładnych w Buczy.

Ludność cywilna Buczy jako ludność znajdująca się na terytorium czasowo okupowanym przez siły Federacji Rosyjskiej, korzystała z ochrony przewidzianej w IV Konwencji genewskiej z 1949 r. Ochrona ta obejmuje w szczególności zakaz umyślnego zabijania, tortur, nieludzkiego traktowania, bezprawnego pozbawiania wolności oraz powodowania wielkich cierpień osób chronionych. Czyny ujawnione po wycofaniu wojsk rosyjskich z Buczy w tym egzekucje osób cywilnych, przypadki tortur, nieludzkiego traktowania, bezprawnego przetrzymywania oraz przemocy seksualnej mogą być kwalifikowane jako poważne naruszenia IV Konwencji genewskiej w rozumieniu jej art. 147, a zarazem jako zbrodnie wojenne w ścisłym znaczeniu. Znaczenie tej kwalifikacji polega również na tym, że Konwencje genewskie nakładają na państwa obowiązek poszukiwania osób podejrzanych o popełnienie lub nakazanie popełnienia takich naruszeń oraz postawienia ich przed własnymi sądami albo wydania innemu państwu zainteresowanemu ściganiem[666]. Statut Rzymski Międzynarodowego Trybunału

---

[online], [dostęp 25 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/04/7337048/.

[664] Human Rights Watch, *Zniszczenie i straty w Buczy (Ukraina)* (ang. *Devastation and Loss in Bucha, Ukraine*), 30 marca 2022 r. [online], [dostęp 28 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://www.theguardian.com/world/2022/apr/28/ukraine-names-10-russian-soldiers-in-alleged-human-rights-abuses-in-bucha.

[665] *The Times*, *Ujawnieni: 13 rosyjskich oficerów, którzy dowodzili oddziałami „zbrodni wojennych" w Buczy* (ang. *Unmasked: 13 Russian Officers Who Led 'War Crime' Troops in Bucha*), 27 września 2025 r. [online], [dostęp 1 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.thetimes.com/world/russia-ukraine-war/article/russian-officers-war-crimes-bucha-ukraine-m85bb6dvn

[666] Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny, podpisana w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r., Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171, art. 146–147. Art. 147 Konwencji zalicza do poważnych naruszeń m.in. umyślne zabójstwo, tortury lub nieludzkie traktowanie, umyślne powodowanie wielkich cierpień albo poważnych uszkodzeń ciała lub zdrowia, bezprawne deportowanie, przesiedlanie lub pozbawianie wolności osoby chronionej, a także rozległe niszczenie i przywłaszczanie mienia nieuzasadnione koniecznością wojskową. Zob. też Biuro Wysokiego Komisarza Narodów

Karnego zalicza poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego do kategorii zbrodni wojennych. W odniesieniu do konfliktu międzynarodowego szczególne znaczenie mają art. 8 ust. 2 lit. a oraz art. 8 ust. 2 lit. b Statutu, obejmujące m.in. umyślne zabójstwo, tortury lub nieludzkie traktowanie, umyślne powodowanie wielkich cierpień, bezprawne pozbawienie wolności osób chronionych, umyślne kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej, zgwałcenie, grabież oraz niszczenie lub zajmowanie mienia przeciwnika bez konieczności wojskowej. Czyny ujawnione w Buczy — w szczególności egzekucje osób cywilnych, tortury, przemoc seksualna, bezprawne przetrzymywanie oraz grabież mogą być zatem oceniane jako zbrodnie wojenne w rozumieniu Statutu Rzymskiego[667].

Wydarzenia w Buczy mogą być rozpatrywane także w perspektywie zbrodni przeciwko ludzkości. Art. 7 Statutu Rzymskiego obejmuje czyny takie jak zabójstwo, tortury, gwałt, prześladowanie oraz inne nieludzkie czyny, jeżeli zostały popełnione w ramach rozległego lub systematycznego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej, ze świadomością tego ataku. Znaczenie Buczy wykracza więc poza kwalifikację pojedynczych zabójstw lub aktów tortur: zebrane materiały mogą służyć ustaleniu, czy przemoc wobec cywilów na okupowanych terytoriach obwodu kijowskiego była częścią szerszego wzorca działania sił Federacji Rosyjskiej. Podobne akty przemocy ujawniano również w innych miejscowościach pozostających czasowo pod kontrolą rosyjską, co uzasadnia analizę tych zdarzeń przez pryzmat kontekstowych znamion zbrodni przeciwko ludzkości[668].

Odpowiedzialność za zbrodnie ujawnione w Buczy może obejmować zarówno bezpośrednich wykonawców, jak i osoby uczestniczące w ich zaplanowaniu, nakazaniu, ułatwieniu lub tolerowaniu. Zgodnie z art. 25 Statutu Rzymskiego odpowiedzialność karną ponosi osoba, która popełnia zbrodnię, nakazuje jej popełnienie, nakłania do niej, pomaga w jej popełnieniu albo w inny sposób świadomie przyczynia się do jej dokonania. Rozkaz przełożonego nie stanowi skutecznej podstawy wyłączenia odpowiedzialności,

Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Zabójstwa ludności cywilnej: egzekucje doraźne i ataki bez rozróżnienia w kontekście konfliktu zbrojnego w Ukrainie* (ang. *Killings of Civilians: Summary Executions and Indiscriminate Attacks in the Context of the Armed Conflict in Ukraine*), 7 grudnia 2022 r. [online], [dostęp 29 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-OHCHR-Thematic-Report-Killings-EN.pdf

[667] Statut Rzymski…. art. 8 ust. 2 lit. a ppkt i–iii i vii oraz art. 8 ust. 2 lit. b ppkt i, xiii, xvi i xxii

[668] Ibidem. art. 7 ust. 1 i 2.

jeżeli jego bezprawność była oczywista, zwłaszcza gdy dotyczył zabijania, torturowania lub gwałcenia osób cywilnych[669]. Osobnego znaczenia nabiera odpowiedzialność przełożonych. Art. 28 Statutu Rzymskiego pozwala przypisać odpowiedzialność dowódcom wojskowym oraz innym przełożonym, jeżeli wiedzieli albo powinni byli wiedzieć, że podległe im siły popełniają lub zamierzają popełnić zbrodnie, a mimo to nie podjęli koniecznych i rozsądnych środków w celu zapobieżenia im albo ukarania sprawców. W przypadku Buczy oznacza to potrzebę rekonstrukcji łańcucha dowodzenia: od dowódców jednostek operujących w mieście, przez dowódców zgrupowań odpowiedzialnych za kierunek kijowski, po osoby sprawujące realną kontrolę nad działaniami wojskowymi. W tym kontekście znaczenie dowodowe może mieć także późniejsze nadanie 64. Samodzielnej Brygadzie Zmotoryzowanej honorowego tytułu „gwardyjskiej", dokonane przez Władimira Putina 18 kwietnia 2022 r., już po ujawnieniu zbrodni w Buczy. Fakt ten sam w sobie nie przesądza odpowiedzialności karnej, ale może być analizowany jako element szerszego kontekstu politycznego i dowódczego[670]. Międzynarodowy Trybunał Karny włączył zbrodnie popełnione w Ukrainie do prowadzonego postępowania dotyczącego sytuacji w tym państwie. Prokurator MTK Karim Khan odwiedził Ukrainę w kwietniu 2022 r., w tym miejsca ujawnienia zbrodni na ludności cywilnej, a następnie Biuro Prokuratora podjęło współpracę z organami ukraińskimi oraz mechanizmami międzynarodowymi. Szczególne znaczenie miało przystąpienie MTK do wspólnego zespołu dochodzeniowo-śledczego utworzonego z udziałem Ukrainy, Polski i Litwy oraz wspieranego przez Eurojust. Celem tych działań było zabezpieczenie materiału dowodowego, koordynacja postępowań krajowych i międzynarodowych oraz przygotowanie podstaw do ewentualnego ścigania osób ponoszących największą odpowiedzialność za zbrodnie[671].

---

[669] Ibdiem. art. 25 ust. 3 oraz art. 33.

[670] Ibidem. art. 28. Zob. też Prezydent Federacji Rosyjskiej, *64. Samodzielna Brygada Zmotoryzowana otrzymała honorowy tytuł gwardyjskiej* (ang. *64th Detached Motor Rifle Brigade Receives Honourary Title of Guards*), 18 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 29 maja 2026 r.]. Dostępny: https://en.kremlin.ru/events/president/news/68235.

[671] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Oświadczenie Prokuratora MTK Karima A.A. Khana QC dotyczące wizyt w Ukrainie i Polsce: „Zaangażowanie wszystkich aktorów ma kluczowe znaczenie dla skutecznych i niezależnych śledztw"* (ang. *Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on His Visits to Ukraine and Poland: "Engagement with All Actors Critical for Effective, Independent Investigations"*), 16 marca 2022 r. [online], [dostęp 1 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-his-visits-ukraine-and-poland-engagement-all-actors. Zob. też Eurojust, *Wspólny zespół dochodzeniowo-śledczy w sprawie domniemanych zbrodni popełnionych w Ukrainie* (ang. *Joint Investigation Team into Alleged Crimes Committed in Ukraine*) [online], [dostęp 29 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.eurojust.europa.eu/joint-investigation-team-alleged-crimes-committed-ukraine

Podobny wzorzec naruszeń ujawniono po wyzwoleniu Iziumu w obwodzie charkowskim, pozostającego pod kontrolą sił rosyjskich od wiosny do września 2022 r. Po odzyskaniu miasta przez Ukrainę ujawniono masowe miejsca pochówku, miejsca bezprawnego przetrzymywania ludności oraz relacje świadków wskazujące na stosowanie tortur, poniżającego traktowania, arbitralnych zatrzymań i wymuszeń wobec osób cywilnych. Represje nasiliły się latem 2022 roku, gdy ukraińska kontrofensywa zbliżała się do obwodu charkowskiego. W sierpniu, według zdjęć satelitarnych Maxar Technologies, rozpoczęto kopanie masowych grobów w lesie pod Iziumem, co sugeruje przygotowania do ukrycia dowodów zbrodni przed wycofaniem się wojsk rosyjskich[672]. Z masowych grobów ekshumowano 447 ciał, w tym 215 mężczyzn, 194 kobiety, 5 dzieci oraz 22 żołnierzy[673]. Relacje świadków, w tym ocalałych z „katowni", wskazują na obecność rosyjskojęzycznych żołnierzy w mundurach bez dystynkcji, co utrudnia precyzyjną identyfikację jednostek, ale potwierdza ich przynależność do struktur rosyjskich[674].

Oficjalne stanowisko Federacji Rosyjskiej wobec zbrodni w Iziumie charakteryzuje się konsekwentnym zaprzeczeniem odpowiedzialności i aktywną kampanią dezinformacyjną mającą na celu podważenie wiarygodności dowodów przedstawianych przez Ukrainę i społeczność międzynarodową. Po ujawnieniu masowych grobów we wrześniu 2022 roku rzecznik Kremla Dmitrij Pieskow stwierdził, że informacje o zbrodniach w Iziumie to „kłamstwa" porównywalne do narracji o masakrze w Buczy, którą Rosja również odrzuciła jako „prowokację". Pieskow zasugerował, że groby w Iziumie zawierają ciała ukraińskich żołnierzy poległych w walce, a nie cywilów zabitych przez siły rosyjskie, przedstawiając to jako rzekomy dowód na „fabrykację" ze strony Kijowa i Zachodu. Resort obrony twierdził, że zdjęcia

[672] Maxar, *Zdjęcia satelitarne miejsc masowych pochówków w pobliżu Izium* (ang. Satellite Images of Mass Burial Sites near Izium), 17 września 2022 r. [online], [dostęp 3 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://mil.in.ua/pl/news/maxar-opublikowal-zdjecia-satelitarne-miejsc-masowych-pochowkow-w-poblizu-izium/.

[673] *Deutsche Welle*, *Wojna w Ukrainie: ciała w Izium noszą ślady tortur i egzekucji* (ang. *Ukraine War: Izium Bodies Show Signs of Torture and Execution*), 18 września 2022 r. [online], [dostęp 6 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://web.archive.org/web/20220920174215/https://www.dw.com/en/ukraine-war-izium-bodies-show-signs-of-torture-and-execution/a-63163444.

[674] Ukrayina, *Izium. Setki grobów w lesie – co wiadomo o masowych pochówkach w obwodzie charkowskim* (ang. *Izium. Hundreds of Graves in the Forest – What Is Known about Mass Burials in Kharkiv Region*), 19 września 2022 r. [online], [dostęp 5 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://web.archive.org/web/20220919161059/https://ukrayina.pl/ukrayina/7,185830,28929222,1030-1079-1102-1084-1057-1086-1090-1085-1110.html.

i nagrania z ekshumacji zostały zainscenizowane, a ślady tortur na ciałach to efekt „manipulacji zwłokami" dokonanej po wycofaniu się rosyjskich wojsk. Tego typu stanowisko było szeroko promowane w rosyjskich mediach państwowych, takich jak RT i Sputnik, które publikowały materiały sugerujące, że dowody z Iziumu są częścią „antyrosyjskiej kampanii propagandowej" prowadzonej przez NATO i Stany Zjednoczone. Dezinformacja ze strony Rosji miała także charakter międzynarodowy. Przedstawiciele Federacji Rosyjskiej w ONZ, w tym ambasador Wasilij Niebienzia, podczas posiedzenia Rady Bezpieczeństwa 23 września 2022 roku oskarżyli Ukrainę o „prowokację" i wezwali do „obiektywnego śledztwa", jednocześnie blokując dostęp międzynarodowych obserwatorów do terytoriów pod kontrolą rosyjską. Rosyjskie MSZ wydało oświadczenie, w którym zarzuciło Zachodowi „hipokryzję" i „ignorowanie zbrodni ukraińskich nacjonalistów", odwracając uwagę od dowodów przedstawionych przez ukraińskie władze.

4.3.3. ***Zabójstwa i znęcanie się nad jeńcami wojennymi***

Kolejną kategorią zbrodni wojennych, do których dochodzi na Ukrainie, są egzekucje jeńców wojennych oraz znęcanie się nad nimi. Prawo konfliktów zbrojnych – zwłaszcza Konwencja Genewska III o traktowaniu jeńców wojennych – zobowiązuje do humanitarnego traktowania schwytanych żołnierzy przeciwnika i kategorycznie zabrania ich zabijania, torturowania czy okaleczania[675]. Mimo to udokumentowano przypadki rażącego łamania tych norm przez siły rosyjskie. Symbolem okrucieństwa wobec jeńców stało się krótkie nagranie wideo, które obiegło świat na początku marca 2023 r. Widać na nim nieuzbrojonego ukraińskiego żołnierza, stojącego w leśnym okopie, palącego papierosa – gdy wypowiada słowa *„Sława Ukrajini!"* zostaje on z bliska zastrzelony serią strzałów przez rosyjskich wojskowych[676]. Ofiara nie stawiała oporu i była wyraźnie jeńcem wojennym, co oznacza, że jej rozstrzelanie stanowi zbrodnię wojenną zabójstwa jeńca - naruszenie art. 13 i 14 Konwencji III oraz art. 8 ust. 2 lit. a Statutu MTK. To

[675] Więcej o ochronie jeńców wojennych zob. M. Flemming, *Jeńcy w wewnętrznych konfliktach zbrojnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy", 1995, nr 2. Zob. też M. Flemming, *Jeńcy wojenni. Studium prawno-historyczne*, Warszawa 2000. Zob. też M. Flemming, *Traktowanie jeńców wojennych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy", 1991, nr 1.

[676] *The Washington Post*, Ukraina identyfikuje żołnierza, który został prawdopodobnie stracony na nagraniu wideo, jako Tymofija Szadurę (ang. Ukraine Identifies Soldier Apparently Executed in Viral Video as Tymofiy Shadura), 7 marca 2023 r. [online], [dostęp 5 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.washingtonpost.com/world/2023/03/07/ukraine-pow-tymofiy-shadura/.

wydarzenie – identyfikowane jako egzekucja sierż. Ołeksandra Macijewskiego, ujętego w rejonie Wuhłedaru – wywołało poruszenie społeczności międzynarodowej. Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski pośmiertnie odznaczył zamordowanego żołnierza tytułem Bohatera Ukrainy i zapowiedział odnalezienie sprawców, zaś Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy wezwało prokuratora MTK do wszczęcia dochodzenia w tej sprawie[677]. Nagranie zostało też skomentowane przez przedstawicieli państw zachodnich – Departament Stanu USA określił je jako dowód „wstrząsającego barbarzyństwa" i kolejny przykład łamania przez Rosję podstawowych zasad prawa wojny[678]. Ukraińska prokuratura wszczęła śledztwo w kierunku naruszenia praw i zwyczajów wojennych, gromadząc dowody z zamiarem postawienia zarzutów konkretnym żołnierzom rosyjskim (na nagraniu słychać głosy dwóch mężczyzn mówiących po rosyjsku). Do chwili obecnej strona rosyjska nie zatrzymała nikogo w związku z tym czynem ani oficjalnie go nie potępiła - przeciwnie, w niektórych kanałach prokremlowskich w mediach społecznościowych nagranie to usprawiedliwiano twierdząc, że „to normalne" postępowanie wobec wroga. Brak potępienia takich aktów przez dowództwo sprzyja poczuciu bezkarności. Jeszcze bardziej makabryczny charakter miał przypadek okaleczenie i zabójstwo jeńca poprzez obcięcie głowy. W kwietniu 2023 r. w sieci pojawiło się wideo, na którym rosyjscy żołnierze odcinają głowę żywemu ukraińskiemu jeńcowi za pomocą noża[679]. Prezydent Zełenski porównał sprawców do terrorystów z Państwa Islamskiego, podkreślając „jak łatwo te bestie zabijają". Minister spraw zagranicznych Ukrainy Dmytro Kułeba oznajmił, że rozmyślne okaleczanie i mordowanie jeńców dowodzi „przestępczej, wręcz ludobójczej natury" agresji rosyjskiej i wezwał MTK do objęcia śledztwem także tego incydentu[680]. Służba Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU) wszczęła oficjalne dochodzenie w sprawie zbrodni wojennej polegającej na „okrutnym uśmierceniu jeńca poprzez dekapitację". Do podobnego zdarzenia doszło

[677] Ibidem.

[678] *Ukrainian News*, *Departament Stanu USA komentuje zastrzelenie nieuzbrojonego ukraińskiego jeńca wojennego* (ang. *U.S. Department of State Comments on Shooting of Unarmed Ukrainian Prisoner of War*), 7 marca 2023 r. [online], [dostęp 5 września 2025 r.]. Dostępny: https://ukranews.com/en/news/919554-u-s-department-of-state-comments-on-shooting-of-unarmed-ukrainian-prisoner-of-war.

[679] *Reuters*, *Kijów porównuje Rosję do Państwa Islamskiego po ujawnieniu nagrania dekapitacji* (ang. *Kyiv Compares Russia to Islamic State after Beheading Video*), 12 kwietnia 2023 r. [online], [dostęp 3 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/world/europe/kyiv-compares-russia-islamic-state-after-beheading-video-2023-04-12/#:~:text=KYIV%2C%20April%2012%20%28*Reuters*%29%20,Ukrainian%20captive%20with%20a%20knife.

[680] Ibidem.

w okolicach Priwilla (obwód ługański) - pod koniec lipca 2022 r. ujawniono drastyczne nagrania wideo, na których widać rosyjskich żołnierzy okaleczających ukraińskiego jeńca jeden z oprawców w czarnym kapeluszu, należący prawdopodobnie do formacji „Kadyrowców", kastrował nożem bezbronnego jeńca, który miał związane ręce i był zakneblowany. W kolejnym nagraniu ci sami żołnierze zastrzelili ofiarę strzałem w głowę, a następnie znęcali się nad ciałem[681]. Od końca sierpnia 2024 r. Monitorująca Praw Człowieka ONZ na Ukrainie odnotowała 79 egzekucji jeńców w 24 oddzielnych incydentach[682].

Tego rodzaju czyny spełnia znamiona kilku poważnych naruszeń prawa wojennego jednocześnie: zamordowania jeńca (jak wyżej) oraz okaleczania i znęcania się nad osobą pozostającą w rękach przeciwnika, co jest zakazane na mocy art. 13 Konwencji III (nakaz poszanowania życia i integralności jeńców[683]) oraz art. 8 ust. 2 lit. b (xxi) Statutu MTK (znieważanie personalnej godności, okrutne traktowanie). Incydenty te wpisują się w szerszy obraz traktowania ukraińskich jeńców przez Rosję. Niezależny raport OBWE (tzw. mechanizm moskiewski) opublikowany we wrześniu 2025 r. wskazał na powszechne i systematyczne tortury oraz złe traktowanie jeńców wojennych ze strony rosyjskiej[684]. Eksperci stwierdzili, że ukraińscy jeńcy są regularnie bici, rażeni prądem, poniżani i przetrzymywani w nieludzkich warunkach, a przypadki arbitralnych egzekucji po poddaniu się takie jak właśnie zabójstwa jeńców po kapitulacji mają charakter częsty i są tolerowane przez rosyjskie władze wojskowe. Rosyjskie siły bezpieczeństwa często

[681] Amnesty International, *Ukraina: rosyjscy żołnierze sfilmowani podczas brutalnego ataku na ukraińskiego jeńca wojennego muszą zostać pociągnięci do odpowiedzialności* (ang. *Ukraine: Russian Soldiers Filmed Viciously Attacking Ukrainian POW Must Face Justice*), 29 lipca 2022 r. [online], [dostęp 3 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/07/ukraine-russian-soldiers-filmed-viciously-attacking-ukrainian-pow-must-face-justice/#:~:text=Responding%20to%20a%20video%20reportedly,Europe%20and%20Central%20Asia%2C%20said

[682] Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka (OHCHR), *Niepokojący wzrost liczby egzekucji pojmanych ukraińskich żołnierzy* (ang. *Alarming Rise in Executions of Captured Ukrainian Military Personnel*), 26 kwietnia 2024 r. [online], [dostęp 5 września 2025 r.]. Dostępny: https://ukraine.ohchr.org/en/Alarming-Rise-in-Executions-of-Captured-Ukrainian-Military-Personnel.

[683] Zob. W. Michalski, *Potępienie tortur i nieludzkiego traktowania uwięzionych w działalności organów Narodów Zjednoczonych*, „Sprawy Międzynarodowe", 1977.

[684] Rząd Zjednoczonego Królestwa, *Raport w ramach Mechanizmu Moskiewskiego dotyczący traktowania ukraińskich jeńców wojennych przez Federację Rosyjską – wspólne oświadczenie do OBWE* (ang. *Moscow Mechanism Report to Address Treatment of Ukrainian Prisoners of War by the Russian Federation: Joint Statement to the OSCE*), wrzesień 2025 r. [online], [dostęp 30 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.gov.uk/government/speeches/moscow-mechanism-report-to-address-treatment-of-ukrainian-prisoners-of-war-by-the-russian-federation-joint-statement-to-the-osce-september-2025#:~:text=The%20Mission%20states%20that%20Ukrainian,authorities%20of%20the%20Russian%20Federation.

odmawiają jeńcom statusu kombatanta, określając ich eufemistycznie jako „osoby zatrzymane za przeciwstawianie się operacji specjalnej" – co otwiera drogę do bezpodstawnego traktowania ich jak przestępców, a nie jeńców chronionych.

4.3.4. ***Przemoc seksualna jako narzędzie wojenne***

Do katalogu zbrodni wojennych zalicza się również gwałty i inne formy przemocy seksualnej dokonane w związku z konfliktem zbrojnym. Niestety i na tym polu odnotowano liczne przypadki udziału żołnierzy rosyjskich w Ukrainie. Międzynarodowa Komisja Śledcza ONZ potwierdziła we wrześniu 2022 r., że zebrano dowody na przypadki gwałtów i przemocy seksualnej dokonane przez żołnierzy Federacji Rosyjskiej na terenie Ukrainy. Co znamienne, ofiarami były osoby w bardzo różnym wieku od małoletnich dzieci po osoby w podeszłym wieku. Jak podał przewodniczący Komisji, *„w zbadanych przez nas przypadkach wiek ofiar przemocy seksualnej wahał się od 4 do 82 lat"*[685]. Niektóre z tych zbrodni miały wyjątkowo okrutny charakter – zdarzało się, że krewnych zmuszano do obserwowania gwałtu dokonywanego na ich bliskich. Bywało też, że ofiary gwałtów były następnie zabijane; np. w regionie Kijowa patolodzy sądowi stwierdzili przypadki kobiet zgwałconych przed egzekucją przez żołnierzy rosyjskich[686]. Gwałty, podobnie jak tortury, są zakazane przez prawo konfliktów zbrojnych art. 3 Konwencji genewskich zabrania *„zamachów na życie i integralność cielesną"* oraz *„zamachów na godność osobistą, w szczególności upokarzającego i poniżającego traktowania",* co obejmuje czyny seksualnej przemocy. Ponadto Statut MTK wprost kwalifikuje gwałt, niewolnictwo seksualne, zmuszanie do prostytucji czy ciąży pod przymusem jako zbrodnie wojenne, jeżeli mają miejsce w związku z konfliktem zbrojnym (art. 8 ust. 2 lit. b (xxii)). Tym samym rosyjscy żołnierze dopuszczający się takich czynów na ukraińskiej ludności cywilnej (zwłaszcza w okupowanych miejscowościach) dopuszczali się zbrodni wojennych[687]. W kwietniu 2022 r. głośnym

[685] *The Guardian*, *Rosja dopuściła się zbrodni wojennych w Ukrainie – ustalenia śledczych ONZ* (ang. *Russia Has Committed War Crimes in Ukraine, Say UN Investigators*), 23 września 2022 r. [online], [dostęp 3 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.theguardian.com/world/2022/sep/23/russia-has-committed-war-crimes-in-ukraine-say-un-investigators#:~:text=perpetrators

[686] *The Guardian*, *Dowody wskazują, że część Ukrainek została zgwałcona przed zabiciem – twierdzą lekarze* (ang. *Evidence Some Ukrainian Women Raped before Being Killed, Say Doctors*), 25 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 28 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.theguardian.com/world/2022/apr/25/evidence-ukraine-women-raped-before-being-killed-say-doctors-russia-war.

[687] K. Busol, *Zapewnienie reakcji uwzględniających płeć w przypadkach seksualnej przemocy wobec mężczyzn związanej z konfliktem w agresji Rosji przeciwko Ukrainie* (ang. *Ensuring Gender-competent*

echem odbiła się sprawa z wioski Bohdanówka w rejonie browarskim. Dwóch rosyjskich wojskowych wtargnęło do domu młodego małżeństwa - męża zastrzelili na miejscu, po czym wielokrotnie zgwałcili jego żonę grożąc jej bronią[688]. Kobieta przeżyła i złożyła zeznania; w oparciu o nie, ukraińska prokuratura zidentyfikowała sprawcę, żołnierza o nazwisku Michaił Romanow z 90. Dywizji Pancernej i już w czerwcu 2022 r. akt oskarżenia przeciw niemu trafił do sądu. Był to pierwszy proces o gwałt wojenny w Ukrainie, prowadzony zaocznie (oskarżony przebywa na wolności na terenie Rosji, która odmawia jego wydania). Romanow został oskarżony o zbrodnię wojenną gwałtu oraz zabójstwo cywila; grozi mu kara dożywotniego więzienia[689]. W toku postępowania ustalono, że Romanow wraz z innym niezidentyfikowanym żołnierzem dokonywali gwałtu zbiorowego opuścili dom ofiary, by powrócić i gwałcić ją ponownie tego samego dnia. Sprawę utajniono na wniosek pokrzywdzonej, aby chronić jej prywatność. W dostępnych publicznie źródłach brak jest potwierdzenia, aby do połowy II kwartału 2026 r. zapadł prawomocny wyrok skazujący Romanowa[690]. Znaczenie tej sprawy polega więc przede wszystkim na tym, że ukraiński wymiar sprawiedliwości podjął próbę ścigania także zbrodni seksualnych, które z uwagi na traumę, stygmatyzację ofiar oraz trudności identyfikacyjne należą do najtrudniejszych kategorii zbrodni wojennych do udokumentowania i osądzenia. Przykład Romanowa to jeden z nielicznych przypadków, gdzie sprawcę udało się zidentyfikować imiennie i postawić w stan oskarżenia; w pozostałych - dochodzenia trwają, z pomocą m.in. międzynarodowych ekspertów od przemocy seksualnej w konfliktach zbrojnych. Na szczeblu międzynarodowym dokumentacją gwałtów zajmują się organizacje praw człowieka (Human Rights Watch, Amnesty International). Human Rights Watch w kwietniu 2022 r. opublikowała raport opisujący przypadki gwałtów w obwodach kijowskim i czernihowskim. Podkreślono, że

Responses to Conflict-related Male Sexual Violence in Russia's Aggression against Ukraine), „Journal of International Criminal Justice", t. 23, nr 1, 2025, s. 107–131.

[688] *Reuters*, *Ukraina rozpocznie pierwszy proces rosyjskiego żołnierza oskarżonego o gwałt* (ang. *Ukraine to Begin First Trial of Russian Soldier Accused of Rape*), 23 czerwca 2022 r. [online], [dostęp 15 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-begin-first-trial-russian-soldier-accused-rape-2022-06-23/#:~:text=Romanov%20is%20accused%20of%20raping,to%20the%20northeast%20of%20Kyiv.

[689] Ibidem.

[690] I. Domashchenko, *Pierwszy proces dotyczący gwałtu popełnionego przez rosyjskiego żołnierza* (ang. *Ukraine: First Rape Trial of Russian Soldier*), *Institute for War & Peace Reporting*, 6 grudnia 2022 r. [online], [dostęp 5 marca 2026 r.]. Dostępny: https://iwpr.net/global-voices/ukraine-first-rape-trial-russian-soldier. Zob. też *Justice Info*, *Ukraina: pierwszy proces dotyczący gwałtu wojennego odbywa się zaocznie i za zamkniętymi drzwiami* (ang. *Ukraine: The First Wartime Rape Trial Is Held in Absentia and behind Closed Doors*), 14 lipca 2022 r. [online], [dostęp 5 marca 2026 r.]. Dostępny: https://www.justiceinfo.net/en/103572-ukraine-first-war-time-rape-trial-in-absentia-behind-closed-doors.html

takie czyny stanowią zbrodnie wojenne i potencjalnie - jeśli są szeroko rozpowszechnione lub dokonane z określoną intencją mogłyby stanowić również zbrodnie przeciwko ludzkości[691].

4.3.5. ***Bezprawne deportacje i przymusowe przesiedlenia***

Deportacje ludności z terytorium okupowanego stanowią jedną z form zbrodni, zakazanych przez prawo międzynarodowe. IV Konwencja Genewska (art. 49) zabrania okupantowi deportowania lub przymusowego przemieszczania osób cywilnych z terytorium okupowanego na terytorium własne lub innych państw. Niestety, od 2022 roku odnotowano liczne przypadki przymusowych wywózek obywateli ukraińskich (zarówno dorosłych, jak i dzieci) z obszarów zajętych przez Rosję na terytorium Federacji Rosyjskiej albo do kontrolowanych przez nią regionów. Działania te często odbywały się poprzez tzw. obozy filtracyjne, gdzie zatrzymywano ludność uciekającą z terenów objętych działaniami wojennymi, a następnie część osób – zwłaszcza tych uznanych za „niewiarygodne" politycznie wywożono w głąb Rosji. Szczególnie bulwersującym przypadkiem jest deportacja dzieci[692]. Według danych władz ukraińskich, od początku inwazji potwierdzono wywiezienie co najmniej 19 546 dzieci ukraińskich do Rosji (stan na koniec 2023 r.), a rzeczywista liczba może być większa[693]. Dzieci te pochodzą m.in. z Mariupola, obwodu donieckiego, ługańskiego, chersońskiego czy charkowskiego – często zostały sierotami wojennymi lub siłą odebrano je rodzicom. Rosyjskie władze legalizowały ich pobyt poprzez przyspieszoną procedurę nadawania obywatelstwa rosyjskiego i przekazywanie do rodzin zastępczych w Rosji, co ukraińska strona określa

[691] Human Rights Watch, *Ukraina: przypuszczalne zbrodnie wojenne na obszarach kontrolowanych przez Rosję* (ang. *Ukraine: Apparent War Crimes in Russia-Controlled Areas*), 3 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 15 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.hrw.org/news/2022/04/03/ukraine-apparent-war-crimes-russia-controlled-areas

[692] Więcej o szczególnej ochronie w podczas konfliktów zbrojnych zob. J. Nowakowska-Małusecka, *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym. Studium prawnomiędzynarodowe*, Bydgoszcz–Katowice 2012 Zob. też P. Jaros, *Prawa dziecka w konfliktach zbrojnych*, [w:] T. Jasudowicz, M. Balcerzak, J. Kapelańska-Pręgowska (red.), *Współczesne problemy praw człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego. Materiały I Warszawsko-Toruńskiego Kolokwium Praw Człowieka i Międzynarodowego Prawa Humanitarnego, Toruń, 10–11 grudnia 2008*, Toruń 2009. Zob, też E. Karska, K. Karski, *Dziecko a prawo międzynarodowe. Uwagi ogólne* (ang. *The Child and International Law. General Remarks*), „International Community Law Review", t. 27, 2025, s. 527–536.

[693] *Reuters*, *Ukraina wskazuje, że nakaz aresztowania wydany przez MTK wobec Putina pomógł w powrocie deportowanych dzieci* (ang. *Ukraine Says ICC Arrest Warrant for Putin Helped Return Deported Kids*), 8 grudnia 2023 r. [online], [dostęp 15 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-says-icc-arrest-warrant-putin-helped-return-deported-kids-2023-12-08/#:~:text=Sign%20up%20here

jako wynaradawianie i uprowadzanie młodego pokolenia[694]. Tego rodzaju czyny spełniają znamiona zbrodni wojennej bezprawnej deportacji i transferu ludności. Statut MTK w art. 8 ust. 2 lit. b (vii) wymienia *„deportację lub przemieszczanie ludności cywilnej”* jako poważne naruszenie praw wojny. Dodatkowo, jeśli chodzi o dzieci, może wchodzić w grę także kwalifikacja jako ludobójstwo (w aspekcie zamiaru zniszczenia tożsamości narodowej poprzez zabór dzieci). Na skalę i systematyczność deportacji dzieci zwrócił uwagę Międzynarodowy Trybunał Karny. W historycznym kroku, 17 marca 2023 r. sędziowie MTK wydali nakazy aresztowania przeciwko prezydentowi Władimirowi Putinowi oraz rosyjskiej rzecznik praw dziecka Marii Lwowej-Biełowej, zarzucając im odpowiedzialność za zbrodnię wojenną bezprawnej deportacji dzieci z okupowanych obszarów Ukrainy. W uzasadnieniu wskazano, że Putin i Lwowa-Biełowa „*ponoszą indywidualną odpowiedzialność karną”* za organizację masowych transferów dzieci co kwalifikuje się jako naruszenie art. 49 Konwencji IV i odpowiada art. 8 ust. 2 (a)(vii) Statutu MTK. Strona rosyjska bagatelizuje te oskarżenia, twierdząc, że ewakuacja dzieci była działaniem humanitarnym ratującym je przed wojną. Taka argumentacja nie wyklucza jednak oceny tych działań przez pryzmat art. II lit. e Konwencji, ponieważ pojęcie przymusowego transferu obejmuje nie tylko bezpośrednie użycie siły fizycznej, lecz również sytuacje groźby, traumy, nadużycia władzy lub wykorzystania przymusowego środowiska wojennego. Nie jest też konieczne pełne i definitywne włączenie dzieci do innej grupy; wystarczające może być ich odseparowanie od własnego środowiska i umieszczenie pod kontrolą sprawcy, jeżeli towarzyszy temu zamiar trwałego zerwania więzi z grupą pochodzenia. Deklarowany motyw ochronny nie ma przy tym znaczenia rozstrzygającego, jeżeli rzeczywistym celem lub skutkiem działania jest zniszczenie więzi łączących dziecko z jego grupą narodową[695]. Liczne dowody wskazują, iż deportacje odbywały się wbrew woli dzieci i ich rodzin, bez możliwości kontaktu z bliskimi, a dzieci poddawano indoktrynacji prorosyjskiej (np. zmiana programu nauczania, nadawanie obywatelstwa). W efekcie wielu małoletnich utraciło kontakt z

[694] Rosyjski proceder deportacji i przesiedleń dzieci jest tożsamy z metodami znanymi z praktyki sowieckiej i niemieckiego podczas II wpjny światowej, polegającej na odrywaniu dzieci od wspólnoty narodowej, ich reedukacji i podporządkowaniu państwu sprawcy. Zarazem skala działań Federacjo Rosyjskiej jest bezprecedensowa od zakończenia II wojny światowej. Zob. K. Jagusiak, *Deportacje oraz przesiedlenia dzieci podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej*, „Problemy Techniki Uzbrojenia”, t. 167, nr 5, 2023, s. 171–180.

[695] H. Moodrick-Even Khen, *Przymusowe przekazywanie dzieci z Ukrainy jako ludobójstwo. Przebudzenie uśpionego zakazu Konwencji ludobójczej* (ang. *The Forcible Transfer of Children from Ukraine as Genocide. Awakening the Dormant Prohibition of the Genocide Convention*), „The International Journal of Children’s Rights”, t. 32, 2024, s. 87–90, 96, 98–100.

rodziną, ojczyzną, językiem i własną tożsamością narodową[696]. Według danych przekazanych przez Prezydenta Ukrainy w kwietniu 2026 r., w ramach inicjatywy Bring Kids Back UA udało się doprowadzić do powrotu 2 126 ukraińskich dzieci z deportacji, przymusowych transferów oraz terytoriów czasowo okupowanych. Proces ten pozostaje jednak dalece niepełny, ponieważ tysiące dzieci nadal pozostają poza kontrolą władz ukraińskich, a ich identyfikacja, lokalizacja i sprowadzenie wymagają współpracy państw trzecich, organizacji międzynarodowych oraz pośredników humanitarnych. W 2026 r. zaangażowanie w te działania zwiększyły również Stany Zjednoczone, zapowiadając program wsparcia obejmujący identyfikację, powrót i reintegrację dzieci uprowadzonych przez Rosję; w działaniach reunifikacyjnych uczestniczyła także Pierwsza Dama USA Melania Trump[697]. Jak zauważył ukraiński Rzecznik Praw Człowieka Dmytro Łubiniec, przy tym tempie odzyskanie wszystkich deportowanych dzieci zajęłoby ponad 55 lat[698]. Społeczność międzynarodowa potępia rosyjskie deportacje: ONZ uznała je za rażące naruszenie praw dziecka[699], a Rada Europy w rezolucjach wskazała, że praktyki te noszą znamiona zbrodni wojennej i być może ludobójstwa[700]. Trwają także prace nad

[696] Rosyjskie deportacje dzieci miały charakter wysoko zinstytucjonalizowany, po zajęciu części terytoriów Ukrainy przygotowano listy rosyjskich rodzin gotowych do adopcji dzieci, ustalono wysokość państwowego wsparcia finansowego (jednorazowego) dla tych rodzin, które zdecydują się na adopcję, uproszczono procedury nadawania im obywatelstwa rosyjskiego, a rosyjskie Ministerstwo Edukacji opracowało algorytm współdziałania właściwych służb oparty na federalnym banku danych sierot. Równolegle dzieci trafiały do obozów i placówek na terytorium Federacji Rosyjskiej, gdzie ograniczano im kontakt z rodziną, odbierano telefony, poddawano reedukacji i rusyfikacji, a w części przypadków także przygotowywano starszych małoletnich do uczestnictwa w strukturach paramilitarnych. Zob. K. Jagusiak, *Deportacje…,* s. 174–178.

[697] W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, *Dzięki naszej inicjatywie Bring Kids Back UA zapewniliśmy powrót 2 126 ukraińskich dzieci; będziemy kontynuować tę pracę* (ang. *Thanks to Our Bring Kids Back UA Initiative, We Have Secured 2,126 Returns of Ukrainian Children; We Will Continue This Work*), 30 kwietnia 2026 r. [online], [dostęp 1 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.president.gov.ua/en/news/zavdyaki-nashij-iniciativi-bring-kids-back-ua-vdalosya-zabez-104173. Zob. też O. Zełenska, Pierwsza Dama Ukrainy, *Stany Zjednoczone uruchamiają nowy program ratowania ukraińskich dzieci uprowadzonych przez Rosję* (ang. *The United States Launches New Program to Rescue Ukrainian Children Abducted by Russia*), 26 marca 2026 r. [online], [dostęp 1 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.president.gov.ua/en/news/ssha-zapuskayut-novu-programu-dlya-poryatunku-ukrayinskih-di-103549. Zob. też The White House, *Pierwsza Dama Melania Trump podejmuje działania w ramach czwartej ukraińsko-rosyjskiej reunifikacji dzieci* (ang. *First Lady Melania Trump Advances Efforts in Fourth Ukraine–Russia Child Reunification*), 2 kwietnia 2026 r. [online], [dostęp 1 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/2026/04/first-lady-melania-trump-advances-efforts-in-fourth-ukraine-russia-child-reunification/.

[698] D. Lubiniec, *Jeżeli Ukraina będzie sprowadzać jedno dziecko dziennie, zajmie to 55 lat* (ang. *If Ukraine Brings Back One Child Every Day, It Will Take Us 55 Years*), 7 grudnia 2023 r. [online], [dostęp 25 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.pravda.com.ua/eng/news/2023/12/7/7432065/.

[699] Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, *Posiedzenie dotyczące sytuacji w Ukrainie – deportacje ukraińskich dzieci przez Rosję* (ang. *Briefing on the Situation in Ukraine – Russian Deportations of Ukrainian Children*), 5 kwietnia 2023 r. [online], [dostęp 25 września 2025 r.]. Dostępny: https://press.un.org/en/2023/sc15395.doc.htm.

[700] Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy (PACE), *Deportacje i przymusowe przesiedlenia ukraińskich dzieci oraz innych cywilów do Federacji Rosyjskiej lub na tymczasowo okupowane terytoria Ukrainy –*

utworzeniem specjalnego mechanizmu „koalicji na rzecz przywracania ukraińskich dzieci" mającego ułatwić identyfikację i repatriację małoletnich ofiar uprowadzeń[701]. Deportacjom podlegała nie tylko młodzież. Rosyjskie władze okupacyjne przymusowo ewakuowały również dziesiątki tysięcy dorosłych cywilów, zwłaszcza z terenów takich jak Mariupol (po zniszczeniu miasta ludność wywożono na tzw. filtrację, a następnie część dalej do Rosji). Tego rodzaju działania przesiedlenia obywateli Ukrainy na terytorium agresora również wyczerpują znamiona zbrodni wojennej.

4.3.6. Przymusowa praca i zmuszanie do służby wojskowej

Prawo konfliktów zabrania okupantowi również wykorzystywania groźby wobec ludności cywilnej do świadczenia pracy o charakterze przymusowym lub tym bardziej wcielania jej w szeregi swoich sił zbrojnych. Konwencja Genewska IV (art. 51) stwierdza, iż *„Mocarstwo Okupacyjne nie może zmuszać osób chronionych do służby w jego siłach zbrojnych"*, a wszelka presja w tym kierunku jest zabroniona. Mimo to, pojawiły się doniesienia, że rosyjskie władze okupacyjne stosują tego rodzaju praktyki na zajętych terenach Ukrainy. W szczególności, dokumentowane są przypadki przymusowej mobilizacji obywateli ukraińskich na okupowanych obszarach (szczególnie w tzw. Donieckiej i Ługańskiej Republice Ludowej, a także w obwodach zaporoskim i chersońskim po ich zajęciu). Human Rights Watch w raporcie z grudnia 2023 r. wskazał, że rosyjskie władze „otwarcie i bezprawnie zmuszają mężczyzn na okupowanych terenach Ukrainy do walki przeciw własnemu państwu, co stanowi zbrodnię wojenną[702]. Stosowane metody obejmują zarówno jawny pobór do armii rosyjskiej, jak i naciski na więźniów czy internowanych, by zaciągali się do tzw. sił separatystycznych (DNR/LNR).

---

stworzenie warunków do ich bezpiecznego powrotu, powstrzymanie tych zbrodni oraz ukaranie sprawców (ang. *Deportations and Forcible Transfers of Ukrainian Children and Other Civilians to the Russian Federation or to Temporarily Occupied Ukrainian Territories: Create Conditions for Their Safe Return, Stop These Crimes, and Punish the Perpetrators*), rezolucja 2482 (2023), 26 stycznia 2023 r. [online], [dostęp 9 września 2025 r.]. Dostępny: https://pace.coe.int/en/files/31776/html.

[701] Rząd Kanady, *Międzynarodowa koalicja na rzecz powrotu ukraińskich dzieci* (ang. *International Coalition for the Return of Ukrainian Children*), 6 listopada 2023 r. [online], [dostęp 1 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/response_conflict-reponse_conflits/crisis-crises/ukraine-children-enfants.aspx?lang=eng.

[702] Human Rights Watch, *Rosja: zmuszanie Ukraińców na okupowanych terytoriach do wstępowania do sił zbrojnych stanowi zbrodnię wojenną* (ang. *Russia: Forcing Ukrainians in Occupied Areas to Join Military Forces Is a War Crime*), 20 grudnia 2023 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.hrw.org/news/2023/12/20/russia-forces-ukrainians-occupied-areas-military#:~:text=,forces%20is%20a%20war%20crime.

Relacje świadków mówią o propozycjach nie do odrzucenia składanych więźniom - jeśli chcesz poprawy warunków albo wyjścia na wolność, podpisz zgłoszenie ochotnicze do oddziału walczącego po stronie rosyjskiej. Zdarzało się też, że mężczyzn z okupowanych miejscowości siłą brano do wojska podczas tzw. łapanek. Zmuszanie cywilów do służby wojskowej w szeregach wroga jest traktowane jako zbrodnia wojenna (art. 8 ust. 2 lit. a (v) Statutu MTK - *„zmuszanie osoby chronionej do służby w siłach zbrojnych nieprzyjaciela”*). W reakcji na raporty o przymusowej mobilizacji, Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża oraz państwa zachodnie wezwały Rosję do zaniechania tych praktyk, przypominając o jej zobowiązaniach wynikających z Konwencji Genewskich[703]. W praktyce okupacyjne administracje w Donbasie kontynuują pobór miejscowej ludności, traktując ją jako zasób ludzki dla uzupełnienia braków w swoich jednostkach. Inną formą nadużyć jest przymusowa praca cywilów na rzecz okupanta. Prawo dopuszcza jedynie bardzo ograniczone rodzaje pracy na rzecz administracji okupacyjnej (np. utrzymanie podstawowych usług komunalnych), ale zabrania zmuszania cywilów do prac bezpośrednio wspierających wysiłek wojenny. Tymczasem w niektórych miejscach rosyjskie siły wymuszały na mieszkańcach określone prace pod groźbą pozbawienia życia. Rada Miasta Mariupola informowała latem 2022 r., że rosyjskie władze wstrzymały dostarczanie pomocy humanitarnej mieszkańcom zrujnowanego Mariupola, zmuszając ich do odgruzowywania miasta i rozminowywania terenu w zamian za żywność[704]. Tego rodzaju wymuszanie pracy przymusowej jest sprzeczne z art. 40 Konwencji IV oraz narusza zakaz niewolniczej pracy. W skrajnych przypadkach może to być kwalifikowane także jako zbrodnia przeciw ludzkości (zniewolenie), choć w realiach konfliktu zbrojnego na pierwszy plan wysuwa się kwalifikacja zbrodni wojennej. Innym przykładem może być traktowanie ukraińskich jeńców wojennych, chociaż prawo zezwala na wykorzystanie pracy jeńców, to musi się to odbywać w ściśle określonych granicach (prace nie mogą być niebezpieczne, upokarzające ani związane bezpośrednio z działaniami bojowymi). Rosjanie wykorzystywali jeńców do prac ryzykownych i

[703] Ukraiński Czerwony Krzyż, *Humanitarne konsekwencje przymusowej mobilizacji ludności na terytoriach okupowanych do służby w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej* (ang. *Humanitarian Consequences of the Forced Mobilization of the Population in the Occupied Territories to Serve in the Armed Forces of the Russian Federation*), 15 stycznia 2025 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://redcross.org.ua/en/news/2025/01/102618/#:text=,territories%20to%20serve%20in.

[704] Lieber Institute for Law and Land Warfare – West Point, *Przymusowa praca cywilów na terytorium okupowanym* (ang. *Forced Civilian Labor in Occupied Territory*), 27 lipca 2022 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://lieber.westpoint.edu/forced-civilian-labor-occupied-territory/#:~:text=On%20July%2027%2C%20the%20Institute,which%20it%20exercises%20control%20to.

niezgodnych z konwencjami, np. do kopania okopów pod ostrzałem czy prac inżynieryjnych przy umocnieniach frontowych. Raport OBWE z 2025 r. stwierdził, że warunki przetrzymywania jeńców przez Rosjan były na tyle złe (m.in. głodzenie, brak opieki medycznej, przeludnienie), iż więźniowie godzili się na niemal każdą formę „pracy" byle poprawić swój los co uznaje się za formę wymuszonego świadczenia pracy w warunkach przymusu[705]. W świetle prawa, osoby odpowiedzialne za wydawanie rozkazów o przymusowej mobilizacji lub pracy mogą odpowiadać za zbrodnię wojenną niewolniczej pracy lub zmuszania do służby nieprzyjacielowi.

4.3.7. ***Stosowanie zakazanych środków i metod walki***

Prawo konfliktów zbrojnych zawiera także ograniczenia co do środków i metod prowadzenia walki. Zbrodniom jest użycie broni zakazanej przez prawo międzynarodowe lub prowadzenie ataków w sposób nieuchronnie powodujący nadmierne cierpienia ludności cywilnej. W trakcie wojny na Ukrainie udokumentowano wiele takich przypadków. Jednym z nich jest użycie amunicji kasetowej przeciw celom w obszarach zamieszkałych. Amunicja kasetowa (bomby lub pociski rozpraszające wiele subładunków) jest uznawana za szczególnie niebezpieczną dla ludności cywilnej ze względu na swój obszarowy charakter działania i wysoki odsetek niewybuchów. Choć Federacja Rosyjska, podobnie jak Ukraina, nie jest stroną Konwencji o amunicji kasetowej z 2008 r., użycie tego rodzaju broni nadal podlega ocenie w świetle ogólnych zasad międzynarodowego prawa humanitarnego, w szczególności zasady rozróżniania, proporcjonalności oraz obowiązku zachowania środków ostrożności w ataku. Atak z użyciem amunicji kasetowej skierowany przeciwko ludności cywilnej albo obiektom cywilnym może stanowić zbrodnię wojenną w rozumieniu art. 8 ust. 2 lit. b ppkt i–ii Statutu Rzymskiego, natomiast atak powodujący przewidywalne straty cywilne nadmierne w stosunku do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej może być oceniany przez pryzmat art. 8 ust. 2 lit. b ppkt iv Statutu Rzymskiego. 8

[705] Rząd Zjednoczonego Królestwa, *Raport w ramach Mechanizmu Moskiewskiego dotyczący traktowania ukraińskich jeńców wojennych przez Federację Rosyjską – wspólne oświadczenie do OBWE* (ang. *Moscow Mechanism Report to Address Treatment of Ukrainian Prisoners of War by the Russian Federation: Joint Statement to the OSCE*), wrzesień 2025 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.gov.uk/government/speeches/moscow-mechanism-report-to-address-treatment-of-ukrainian-prisoners-of-war-by-the-russian-federation-joint-statement-to-the-osce-september-2025#:~:text=Worryingly%2C%20the%20experts%20concluded%20that,of%20effective%20legal%20representation%2C%20unfair.

kwietnia 2022 r. doszło do tragicznego ataku rakietowego na dworzec kolejowy w Kramatorsku, gdzie tłumy cywilów w tym wiele kobiet i dzieci oczekiwały na ewakuację. Rosyjska rakieta *Toczka-U* wyposażona w głowicę kasetową spadła na stację, zabijając co najmniej 63 cywilów (w tym 9 dzieci) i raniąc ponad 150 osób. Na fragmentach rakiety wymalowano cyniczny napis „Za dzieci" (ros. *Za dietiej*). Human Rights Watch przeprowadził analizę tego zdarzenia, wskazując, że nie było tam legalnych celów wojskowych, a użycie broni kasetowej na zatłoczonym dworcu jest aktem bezprawnym i *„*odrażającym*"*[706]. Rosja nie przyznała się do ataku - próbując oskarżać o niego Ukraińców - i nie wskazała żadnego militarnego uzasadnienia dla ostrzelania tego obiektu. Tego rodzaju czyny spełniają znamiona zbrodni wojennej ataku na ludność cywilną (art. 8 ust. 2 (b)(i) Statutu MTK).

Kolejnym niepokojącym zjawiskiem jest stosowanie min przeciwpiechotnych i innych urządzeń pułapkowych w sposób zagrażający cywilom. Rosyjskie siły zbrojne rozmieściły na Ukrainie co najmniej 13 różnych typów min przeciwpiechotnych od początku inwazji[707]. Wiele z nich to nowoczesne miny, np. POM-3 „Medalion", które wykrywają kroki człowieka i wybuchają w momencie zbliżenia ofiary, wyrzucając ładunek w powietrze (tzw. miny skaczące). Rosja co prawda nie ratyfikowała Konwencji ottawskiej z 1997 r. zakazującej min przeciwpiechotnych, ale pozostaje związana m.in. Protokołem II do Konwencji o broniach konwencjonalnych, który zabrania nieoznakowanego i nierejestrowanego minowania oraz użycia min w sposób nieodróżniający (np. min-pułapek przy obiektach cywilnych)[708]. W praktyce jednak w miastach takich jak Izium, Bucza czy Chersoń stwierdzono po wycofaniu się wojsk rosyjskich masowe zaminowanie obszarów cywilnych miny pułapki znajdowano w

[706] Human Rights Watch, *Ukraina: nowe ustalenia dotyczące rosyjskiego ataku na dworzec kolejowy* (ang. *Ukraine: New Light on Russia's Rail Station Attack*), 21 lutego 2023 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.hrw.org/news/2023/02/21/ukraine-new-light-russias-rail-station-attack#:text=%E2%80%9CRussia%27s%20unlawful%20and%20appalling%20attack,to%20flee%20the%20fighting%2C%E2%80%9D.

[707] *ABC News (Australia)*, *Ukraina usiana minami lądowymi, pułapkami i przewodami potykającymi, gdy wojna z Rosją trwa* (ang. *Ukraine Littered with Land Mines, Booby Traps and Trip Wires as War with Russia Rages On*), 17 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 25 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.abc.net.au/news/2023-06-17/ukraine-landmines-booby-traps-trip-wires-demining-mine-clearing/102468924.

[708] Polska wypowiedziała Konwencję ottawską w reakcji na zmianę środowiska bezpieczeństwa po rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie, przy czym wypowiedzenie stało się skuteczne 20 lutego 2026 r. Zob. ustawa z dnia 25 czerwca 2025 r. o wypowiedzeniu Konwencji o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz o ich zniszczeniu, sporządzonej w Oslo dnia 18 września 1997 r., Dz.U. z 2025 r. poz. 1008

domach, na placach zabaw, a nawet w zabawkach dziecięcych. Taka praktyka narusza zakaz perfidii (użycia podstępu polegającego na udawaniu przedmiotu niegroźnego, podczas gdy faktycznie jest to ładunek wybuchowy) i powoduje długotrwałe zagrożenie dla ludności. Organizacja Human Rights Watch podaje, że od wybuchu pełnoskalowej inwazji Rosji zgłoszono 413 zabitych i 966 rannych w wyniku wybuchu min w Ukrainie - co daje średnio ok. 1-2 osoby poszkodowane dziennie[709]. Rozmieszczanie min przeciwpiechotnych, zwłaszcza tych zaawansowanych jak POM-3, przeciw cywilom narusza podstawową zasadę, iż broń nie może być użyta w sposób nieodróżniający, a więc stanowi zbrodnię wojenną, gdy skutkiem jest pokrzywdzenie cywilów. Human Rights Watch udokumentował również przypadki użycia przez Rosjan min typu motylkowego (PFM-1) w okolicach Iziumu latem 2022 r., co spowodowało liczne amputacje u cywilów (m.in. co najmniej 11 osób straciło stopę lub część nogi, a kilkadziesiąt doznało obrażeń wskutek wybuchu tych min)[710]. Społeczność międzynarodowa, w tym ONZ i Międzynarodowa Kampania Przeciw Minom, potępiła używanie min przeciwpiechotnych na Ukrainie. Pod naciskiem opinii światowej Ukraina zobowiązała się zbadać także incydentalne użycie takich min przez własne siły (ukraińska armia armii rozrzucenie min PFM-1 wokół Iziumu podczas działań obronnych)[711] jednak skala użycia przez Rosję (wiele typów min, rozległe zaminowanie terenów) jest bez porównania większa i bardziej systematyczna. W efekcie Ukrainę czeka rozminowywanie setek tysięcy hektarów, a miny będą jeszcze latami stanowić śmiertelne zagrożenie – więcej o wymiarze ekologicznym używania min w rozdziale V.

Broń chemiczna definiowana jest w Konwencji o zakazie broni chemicznej z 1993 r. (CWC) jako wszelkie toksyczne substancje chemiczne i ich prekursory, a także amunicja i urządzenia służące do powodowania śmierci, trwałego uszczerbku na zdrowiu lub

[709] Landmine and Cluster Munition Monitor, *Ukraina: skutki – profil państwa 2023* (ang. *Ukraine: Impact 2023 – Country Profile*), 2023 r. [online], [dostęp 1 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://the-monitor.org/country-profile/ukraine/impact?year=2023.

[710] Human Rights Watch, *Ukraina: zakazane miny lądowe szkodzą ludności cywilnej* (ang. *Ukraine: Banned Landmines Harm Civilians*), 31 stycznia 2023 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.hrw.org/news/2023/01/31/ukraine-banned-landmines-harm-civilians#:text=One%20healthcare%20worker%20at%20Izium%E2%80%99s,almost%2050%2C%20including%20five%20children.

[711] *Al Jazeera*, *HRW wzywa Ukrainę do zbadania użycia zakazanych min przez jej wojsko* (ang. *HRW Urges Ukraine to Probe Its Military's Use of Banned Mines*), 31 stycznia 2023 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.aljazeera.com/news/2023/1/31/hrw-urges-ukraine-to-probe-its-militarys-use-of-banned-mines#:~:text=mines%20www,in%20Izyum%2C%20causing%20civilian%20casualties.

czasowej dysfunkcji organizmu poprzez toksyczne działanie chemiczne[712]. Użycie tak zdefiniowanej broni jest bezwzględnie zakazane przez prawo międzynarodowe zarówno na mocy Protokołu Genewskiego z 1925 r. o zakazie broni chemicznej i biologicznej, jak i Konwencji CWC, których stronami są Rosja i Ukraina[713]. Zakaz ten, obowiązujący „w każdych okolicznościach", ma charakter *ius cogens* współczesnego prawa konfliktów zbrojnych i znajduje odzwierciedlenie w prawie zwyczajowym. Konwencja CWC zobowiązuje każde państwo-stronę nie tylko do nieużywania broni chemicznej, ale także do jej nierozwijania, niefabrykowania, nabywania czy składowania oraz do eliminacji istniejących arsenałów. Dotyczy to również tzw. środków do rozpraszania zamieszek (np. gazów łzawiących), których wykorzystanie jako metody prowadzenia wojny jest zakazane[714]. Mimo tego absolutnego zakazu, po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji na Ukrainę w 2022 r. pojawiły się doniesienia sugerujące użycie broni chemicznej przez siły rosyjskie**.** W kwietniu 2022 r. obrońcy Mariupola poinformowali o zrzuconym z rosyjskiego drona „toksycznym aerozolu", który spowodował u kilku żołnierzy ukraińskich ostre problemy oddechowe oraz zaburzenia neurologiczne[715]. W kolejnych miesiącach odnotowano podobne incydenty: we wrześniu 2022 r. na pozycje ukraińskie zrzucono z drona pojemniki z substancją trującą, prawdopodobnie granaty K-51 z chloropikryną (duszącym środkiem trującym)[716], zaś w październiku 2022 r. odnotowano

[712] Organizacja ds. Zakazu Broni Chemicznej (OPCW), *Konwencja o zakazie broni chemicznej – artykuł II: definicje i kryteria* (ang. *Chemical Weapons Convention – Article II: Definitions and Criteria*), [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/articles/article-ii-definitions-and-criteria#:~:text=Any%20chemical%20which%20through%20its,in%20the%20Annex%20on%20Chemicals.

[713] Organizacja ds. Zakazu Broni Chemicznej (OPCW), *Oświadczenie rzecznika OPCW w sprawie Ukrainy* (ang. *Statement on Ukraine by the OPCW Spokesperson*), 7 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.opcw.org/media-centre/news/2022/04/statement-ukraine-opcw-spokesperson#:~:text=All%20193%20OPCW%20Member%20States%2C,transfer%20or%20use%20chemical%20weapons.

[714] Public International Law & Policy Group, *Kontrowersje wokół wojny chemicznej, broni chemicznej oraz zakazu jej stosowania* (ang. *The Controversy Around Chemical Warfare, Chemical Weapons, and Their Prohibition*), 9 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.publicinternationallawandpolicygroup.org/lawyering-justice-blog/2023/6/9/the-controversy-around-chemical-warfare-chemical-weapons-and-their-prohibition#:~:text=The%20CWC%20imposes%20a%20ban,retire%20the%20facilities%20producing%20them.

[715] *The Independent*, *Rosja oskarżana o użycie broni chemicznej w Mariupolu (Ukraina)* (ang. *Russia Accused of Using Chemical Weapons in Mariupol, Ukraine*), 12 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-chemical-weapons-mariupol-ukraine-b2056042.html#:~:text=Earlier%2C%20the%20far,%E2%80%9Cdisastrous%20consequences%E2%80%9D%20for%20their%20health.

[716] *Interfax-Ukraina*, *Eksplozja w zakładach Azowstal w Mariupolu – Rosjanie mogli użyć substancji trującej według ukraińskich obrońców* (ang. *Explosion at Azovstal Plant in Mariupol, Russians Could Have Used Poisonous Substance – Ukrainian Defenders*), 11 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.].

użycie przez rosyjskie wojsko ręcznych granatów z gazem CS (2-chlorobenzylidenomalononitrylem, czyli silnym gazem łzawiącym) przenoszonych za pomocą dronów[717]. Gaz CS, choć powszechnie używany przez policję do celów porządkowych, w warunkach konfliktu zbrojnego jest traktowany jako broń chemiczna a jego bojowe użycie stanowi naruszenie prawa wojny. W kwietniu 2022 roku brytyjskie Ministerstwo Obrony ogłosiło, że Rosja użyła amunicji z białym fosforem w obwodzie donieckim na Ukrainie. Władze Ukrainy oskarżyły również Rosję o użycie bomb z białym fosforem na przedmieściach Kijowa i na wyspę Węży[718]. Art. 8 ust. 2 lit. *b* Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego penalizuje użycie trujących broni lub "*gazów duszących, trujących albo innych, oraz wszelkich podobnych środków*" jako zbrodnię wojenną w konflikcie międzynarodowym (analogiczne normy odnoszą się do konfliktów wewnętrznych. Naruszenie zakazu broni chemicznej oznacza pogwałcenie podstawowych zasad międzynarodowego prawa humanitarnego.

4.3.8. ***Ataki na personel medyczny i obiekty ochrony zdrowia***

Jednym z filarów międzynarodowego prawa humanitarnego jest ochrona personelu medycznego, szpitali, ambulansów i innej infrastruktury medycznej podczas działań zbrojnych. Konwencje Genewskie (I i IV) oraz Protokół Dodatkowy I nakazują chronić służby medyczne - ich celowe atakowanie jest zabronione i stanowi zbrodnię wojenną (art. 8 ust. 2 lit. b (ix) Statutu MTK - *intencjonalne atakowanie szpitali, miejsc chorych i rannych lub personelu medycznego*). W szczególności art. 18 Konwencji Genewskiej z 1949 roku stanowi: „*Szpitale cywilne zorganizowane dla zapewnienia opieki nad rannymi, chorymi, kalekami i położnicami nie mogą być w żadnych okolicznościach atakowane; będą one zawsze szanowane i chronione przez strony w konflikcie*". Konwencje genewskie zabraniają również utrudniania pracy placówek

Dostępny: https://en.interfax.com.ua/news/general/860917.html#:~:text=according%20to%20the%20Pivden%20,Operational%20Command.

[717] The New Voice of Ukraine, *Rosyjscy okupanci używają w Ukrainie granatów ręcznych z substancjami chemicznymi* (ang. *Russian Invaders Use Hand Grenades with Chemical Agents in Ukraine*), 19 września 2022 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://english.nv.ua/nation/russians-use-grenades-with-chemical-agents-in-ukraine-50276282.html#:~:text=Russian%20invaders%20use%20hand%20grenades,12.

[718] *The New York Times*, *Ukraina twierdzi, że Rosja użyła amunicji fosforowej na Wyspie Węży* (ang. *Ukraine Says Russia Used Phosphorus Munitions on Snake Island*), 2 lipca 2022 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.nytimes.com/2022/07/02/world/europe/snake-island-ukraine-russia-phosphorous.html.

medycznych, wykorzystywania ich do celów niezgodnych z przeznaczeniem lub jako żywych tarcz. W toku agresji na Ukrainę odnotowano liczne ataki na opiekę zdrowotną z rąk sił rosyjskich. Od lutego 2022 r. do lutego 2025 r. zarejestrowano 1762 ataki na placówki służby zdrowia, personel medyczny i infrastrukturę sanitarną na terytorium Ukrainy. W wyniku tych ataków 910 szpitali i przychodni zostało uszkodzonych lub zniszczonych[719], co najmniej 261 pracowników medycznych zginęło, 94 ataki, dotknęły placówki opieki zdrowotnej dla dzieci, 71 ataków, dotknęło służby zdrowia dla matek, 145 ataków na infrastrukturę szpitalną lub ataki na sieć energetyczną, wpłynęły na dostęp szpitali do infrastruktury[720]. Są to zatrważające statystyki, dowodzące systematycznego charakteru ostrzałów i bombardowań obejmujących obiekty medyczne. Wiele z tych incydentów miało charakter ataków celowych bądź powtarzających się (np. tzw. podwójne uderzenia - najpierw atak, a potem kolejny wymierzony w ratowników przybyłych na miejsce). Physicians for Human Rights[721] określiła te działania jako *„skoordynowaną kampanię terroru przeciw ukraińskim lekarzom i szpitalom”*, wzywając do rozliczenia sprawców jako zbrodniarzy wojennych. Jednym z najbardziej znanych przypadków był atak lotniczy na szpital położniczy w Mariupolu 9 marca 2022 r. Rosyjska bomba trafiła w kompleks szpitalny (oddział położniczy i dziecięcy), zabijając troje cywilów i raniąc kilkanaście innych osób[722]. Budynek został poważnie zniszczony. Atak ten wywołał powszechne potępienie - określono go jako zbrodnię wojenną wymierzoną w bezbronnych pacjentów i personel medyczny. Rosja początkowo próbowała usprawiedliwiać się, twierdząc, że szpital zajmowali rzekomo „bojownicy ukraińscy”. ONZ, UE i USA zgodnie potępiły zbombardowanie szpitala, przypominając,

[719] Physicians for Human Rights, *1762 ataki na opiekę zdrowotną w ciągu trzech lat – Rosja nasila działania przeciwko lekarzom i szpitalom w Ukrainie* (ang. *1762 Attacks on Health Care over Three Years as Russia Escalates Its War on Ukraine's Doctors and Hospitals*), 29 lutego 2024 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://phr.org/news/1762-attacks-on-health-care-over-three-years-as-russia-escalates-its-war-on-ukraines-doctors-and-hospitals phr/#:~:text=The%201762%20attacks%20on%20health,since%20February%2024%2C%202022%20include.

[720] Ibidem.

[721] Physicians for Human Rights jest międzynarodową organizacją pozarządową wykorzystującą wiedzę medyczną i kryminalistyczną do dokumentowania naruszeń praw człowieka, tortur, przemocy seksualnej, ataków na ochronę zdrowia oraz innych zbrodni popełnianych w warunkach konfliktów zbrojnych. W kontekście Ukrainy organizacja prowadzi m.in. dokumentację ataków na personel medyczny, placówki ochrony zdrowia i infrastrukturę medyczną, traktując je jako naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego. Zob. Physicians for Human Rights, *O nas* (ang. *About Us*) [online], [dostęp 1 maja 2026 r.]. Dostępny: https://phr.org/about/.

[722] *The Telegraph*, *Szpital dziecięcy w Mariupolu zniszczony przez rosyjskie naloty* (ang. *Children's Hospital in Mariupol Destroyed by Russian Air Strikes*), 9 marca 2022 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/03/09/childrens-hospital-mariupol-destroyed-russian-air-strikes/.

że nawet jeśli istniałyby podejrzenia co do obecności wojska, to atak był rażąco nieproporcjonalny wobec ryzyka dla matek i dzieci. Ten przypadek stał się jednym z dowodów przedstawianych w międzynarodowych śledztwach. W kwietniu 2022 roku Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie przedstawiła raport dotyczący nalotu, w którym wskazano, że budynek był oznaczony i nadal pełnił swoją funkcję, co przesądza o tym, iż działania rosyjskich sił zbrojnych stanowiły zbrodnię wojenną. Ponadto wojsko rosyjskie nie wydało żadnego ostrzeżenia dla cywilów ani nie zapowiedziało terminu ataku[723]. Według ukraińskich śledczych odpowiedzialnym za wydanie rozkazu ataku na szpital jest gen. por. Nikołaj Gostiew[724]. Niestety, Mariupol nie był wyjątkiem. Ataki na szpitale odnotowano w Czernihowie (zbombardowanie szpitala 3 marca 2022 r.)[725], w Zaporożu (ostrzał oddziału onkologii dziecięcej we wrześniu 2022)[726], wielokrotnie w obwodzie Charkowskim i innych rejonach[727]. Częstokroć szpitale padały ofiarą kampanii niszczenia infrastruktury krytycznej np. jesienią 2022 r. celowe ataki na sieć energetyczną pozbawiły prądu i ogrzewania dziesiątki szpitali, zmuszając chirurgów do operowania przy latarkach[728]. PHR odnotowała też przypadki porwań i tortur lekarzy oraz ratowników przez rosyjskie siły na okupowanych terenach[729]. Raport Vanderbilt University z 2025 r. dokumentuje wiele przypadków ostrzelania karetek pogotowia i zabicia ratowników w trakcie pełnienia przez nich misji humanitarnej na Ukrainie[730]. Mowa tam o *„rozmyślnej, zakrojonej na*

---

[723] Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Raport dotyczący naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych w Ukrainie (1 kwietnia – 25 czerwca 2022 r.)* (ang. *Report on Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity Committed in Ukraine (1 April–25 June 2022)*), 14 lipca 2022 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/515868.pdf.

[724] *Kresy24.pl*, *Ukraina ustaliła odpowiedzialnego za zbombardowanie teatru i szpitala w Mariupolu w 2022 roku*, 15 sierpnia 2023 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://kresy24.pl/ukraina-ustalila-odpowiedzialnego-za-zbombardowanie-teatru-i-szpitala-w-mariupolu-w-2022-roku/.

[725] *Ukrainer*, *Jak Federacja Rosyjska niszczy system ochrony zdrowia Ukrainy* (ang. *How the Russian Federation Destroys Ukraine's Health Care System*), 7 grudnia 2023 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.ukrainer.net/pl/jak-fr-niszczy-system-ochrony-zdrowia-ukrainy/.

[726] Ibidem.

[727] Ibidem.

[728] Physicians for Human Rights, *Opieka zdrowotna w ciemności: ataki na infrastrukturę energetyczną w Ukrainie* (ang. *Health Care in the Dark: Attacks on Energy in Ukraine*), 10 lutego 2023 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://phr.org/our-work/resources/health-care-in-the-dark-attacks-on-energy-in-ukraine/

[729] Physicians for Human Rights, *Przymus i kontrola: system opieki zdrowotnej Ukrainy pod rosyjską okupacją* (ang. *Coercion and Control: Ukraine's Health Care System under Russian Occupation*), 20 marca 2024 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://phr.org/our-work/resources/coercion-and-control-ukraines-health-care-system-under-russian-occupation/

[730] Vanderbilt Law School, *Opinia prawna wzywająca MTK do wszczęcia dochodzenia w sprawie rosyjskich ataków typu „double tap"* (ang. *Legal Brief Calls for ICC Investigation of Russian 'Double Taps'*), 22

szeroką skalę kampanii rosyjskich ataków na cywilny personel medyczny, ambulanse i szpitale na Ukrainie"[731]. Jak już wspomniano Rosja stosuje taktykę podwójnych uderzeń w miejsca, gdzie udzielana jest pomoc rannym ich celem jest zadanie jak największych strat także wśród medyków niosących pomoc ofiarom pierwszego ataku. Władze rosyjskie przyznają się do umyślnego celowania w szpitale, twierdząc, że uderzają tylko w cele wojskowe jednak skala zniszczeń infrastruktury medycznej przeczy tym zapewnieniom. Faktem jest, że ponad 2000 ataków na system opieki zdrowotnej w ciągu trzech lat wojny stanowi brutalne naruszenie konwencji genewskich i będzie jednym z głównych zarzutów stawianych sprawcom przed sądami.

4.4. **Przyczyny brutalności armii rosyjskiej**

Brutalność działań sił rosyjskich w Ukrainie można analizować także w szerszym kontekście historycznym, obejmującym utrwalone wzorce przemocy imperialnej i wojskowej wobec ludności cywilnej. W doświadczeniu polskim należą do nich m.in. represje po powstaniach narodowych, zsyłki, pacyfikacje oraz zbrodnie sowieckie z okresu II wojny światowej, w tym zbrodnia katyńska i deportacje obywateli polskich w głąb ZSRR. Podobne mechanizmy bezwzględnego traktowania ludności cywilnej i przeciwników politycznych ujawniały się później w działaniach ZSRR w Afganistanie[732] oraz Federacji Rosyjskiej w Czeczenii[733]. W tym sensie rosyjska agresja przeciwko Ukrainie nie stanowi zjawiska całkowicie izolowanego historycznie, lecz wpisuje się w dłuższy ciąg praktyk, w których przemoc wobec ludności cywilnej była traktowana jako narzędzie kontroli, zastraszenia i podporządkowania terytorium. Tę „tradycję" kontynuuje współczesna armia rosyjska, która traktuje brutalność jako element doktryny wojskowej. Zarówno dowództwo, jak i szeregowi żołnierze często nie ponoszą konsekwencji za naruszenia prawa wojennego[734]. Rosyjskie sądy i organy ścigania

sierpnia 2023 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://law.vanderbilt.edu/legal-brief-calls-for-icc-investigation-of-russian-double-taps/#:~:text=A%20107,The%20paper

[731] Ibidem.

[732] Afghanistan Justice Project, *Rzucając cień: zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości 1978–2001* (ang. *Casting Shadows: War Crimes and Crimes against Humanity 1978–2001*), 2005 [online], [dostęp 3 maja 2026 r.]. Dostępny: https://reliefweb.int/report/afghanistan/afghanistan-casting-shadows-war-crimes-and-crimes-against-humanity-1978-2001

[733] J. Modrzejewska-Leśniewska, *Konflikt rosyjsko-czeczeński (1994–1996)*, [w:] A. Bartnicki (red.), *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*, Warszawa 1996, s. 469–485.

[734] Druga wojna czeczeńska, zakończona formalnie w dniu 15 kwietnia 2009 r., była przez władze Federacji Rosyjskiej nazywana (podobnie jak woja w Ukrainie) jako operacja antyterrorystyczna. Zob. A. Bieńczyk-Missala, *Zapobieganie masowym naruszeniom praw człowieka*, Warszawa 2014, s. 146.

wykazują daleko idącą powściągliwość w rozliczaniu własnych zbrodni wojennych popełnianych podczas interwencji zbrojnych; znamienne, że po wojnach czeczeńskich spośród 427 odnotowanych przypadków naruszeń wszczęto 29 śledztw, a skazano 46 rosyjskich żołnierzy[735]. Jednym z głównych czynników sprzyjających brutalności jest chroniczny brak dyscypliny w szeregach Armii Rosyjskiej. Tradycyjnie rosyjskie siły zbrojne borykają się z problemem słabej kontroli nad żołnierzami, co wynika z niedostatecznego wyszkolenia oficerów niższego szczebla oraz braku skutecznych mechanizmów egzekwowania regulaminów. W warunkach wojennych ten problem uległ nasileniu, dowódcy często tracą kontrolę nad podwładnymi, co prowadzi do aktów niesubordynacji i przemocy. W wielu przypadkach żołnierze działają na własną rękę, ignorując rozkazy, co sprzyja eskalacji okrucieństwa wobec ludności cywilnej i jeńców wojennych. Przykładem takiego zachowania jest mord w Wołnowasze - 27 października 2023 r. w okupowanej Wołnowasze (obwód doniecki) doszło do masowego morderstwa, w wyniku którego życie straciło dziewięć osób, w tym małżeństwo z dwójką dzieci. Zabójstwo miało miejsce w nocy, gdy ofiary spały. Wydarzenie to natychmiast obiegło rosyjskie i ukraińskie media społecznościowe, wywołując falę oburzenia po obu stronach. W odpowiedzi na te doniesienia Komitet Śledczy Federacji Rosyjskiej wszczął dochodzenie, a 30 października poinformował o zatrzymaniu domniemanych sprawców - dwóch żołnierzy zawodowych rosyjskiej armii pochodzących z Dalekiego Wschodu[736]. Przyczyną zabójstwa była kłótnia między właścicielem domu a rosyjskim wojskiem, które zażądało od niego bimbru.

Zdegenerowanie moralne rosyjskich sił zbrojnych ma swoje korzenie w długotrwałej kulturze przemocy, która przenika zarówno armię, jak i społeczeństwo. Dedowszczina to system nieformalnej hierarchii oparty na przemocy wobec młodszych rekrutów, który od dziesięcioleci kształtuje relacje w wojsku, prowadząc do dehumanizacji i akceptacji brutalnych zachowań[737]. W kontekście wojny w Ukrainie ta kultura znalazła ujście w aktach agresji wobec cywilów i przeciwników, postrzeganych jako „wrogowie" nie

[735] P. Khmilevska, *Zbrodnie wojenne…,* s. 228–229.

[736] Ośrodek Studiów Wschodnich, *Rosyjski mord w Wołnowasze – 614. dzień wojny*, 31 października 2023 r. [online], [dostęp 9 listopada 2024 r.]. Dostępny: https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-10-31/rosyjski-mord-w-wolnowasze-614-dzien-wojny.

[737] *Reuters*, *Biały Dom: Rosja wykonuje egzekucje na żołnierzach, którzy odmawiają wykonania rozkazów* (*White House: Russia is executing soldiers who refuse to follow orders*), 26 października 2023 [online], [dostęp 20 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/world/europe/white-house-russia-is-executing-soldiers-who-refuse-follow-orders-2023-10-26/.

zasługujący na ludzkie traktowanie. Degradacja moralna jest dodatkowo pogłębiana przez państwową propagandę, która dehumanizuje Ukraińców, przedstawiając ich jako zagrożenie dla rosyjskiej tożsamości[738]. Kolejnym istotnym czynnikiem jest masowy werbunek więźniów, zapoczątkowany w 2022 roku przez Jewgienija Prigożyna, szefa Grupy Wagnera, a później kontynuowany przez Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej[739]. Skazani, często za ciężkie przestępstwa, w tym morderstwa czy gwałty, byli zwalniani z więzień pod warunkiem służby na froncie. W zamian za sześciomiesięczną służbę obiecywano im wolność, co przyciągnęło tysiące osób o kryminalnej przeszłości. Wprowadzenie takich jednostek do regularnych działań wojennych znacząco wpłynęło na wzrost brutalności, osoby te pozbawione skrupułów i przyzwyczajone do przemocy, przenosiły swoje wzorce zachowań na pole walki. Ich obecność dodatkowo obniżyła standardy etyczne w armii, sprzyjając aktom okrucieństwa. W miarę trwania wojny obserwuje się postępującą brutalizację stosunków wewnątrz samych oddziałów Armii Rosyjskiej. Wysokie straty, stres bojowy, brak odpowiedniego zaopatrzenia i niskie morale prowadzą do wzrostu wewnętrznych konfliktów oraz przemocy między żołnierzami. W takich warunkach dowódcy uciekają się do surowych metod utrzymania porządku takich jak pokazowe egzekucje za niesubordynację[740]. Działania te przekładają się na jeszcze większą agresję wobec otoczenia zewnętrznego, w tym ludności cywilnej. Brutalność Armii Rosyjskiej podczas wojny w Ukrainie nie jest zjawiskiem przypadkowym, lecz wynika z głęboko zakorzenionych problemów strukturalnych i społecznych[741].

[738] A. Włodkowska-Bagan, *Rosyjska ofensywa propagandowa. Casus Ukrainy* (ang. *Russian Offensive Propaganda. The Case of Ukraine*), 2018, s. 10.

[739] J. Pattison, *Ukraina, Grupa Wagnera i rosyjscy żołnierze-rekrutowani spośród więźniów* (ang. *Ukraine, Wagner, and Russia's Convict-Soldiers*), „Ethics & International Affairs", t. 38, nr 1, 2024, s. 17–30.

[740] Human Rights Watch, *Bolesne przejście. Nieludzkie i poniżające traktowanie nowych poborowych w rosyjskich siłach zbrojnych* (*The Wrongs of Passage: Inhuman and Degrading Treatment of New Recruits in the Russian Armed Forces*), 19 października 2004 [online], [dostęp 10 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.hrw.org/report/2004/10/19/wrongs-passage/inhuman-and-degrading-treatment-new-recruits-russian-armed-forces. Zob. też Amnesty International, *Federacja Rosyjska. Tortury, złe traktowanie i śmierć w armii* (*Russian Federation: Torture, ill-treatment and death in the army*), kwiecień 1997 [online], [dostęp 10 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.amnesty.org/es/wp-content/uploads/2021/06/eur460101997en.pdf.

[741] J. Siekiera, *Między ludobójstwem a zbrodnią wojenną – analiza prawno-kulturowa rosyjskiej agresji na Ukrainę* (ang. *Between Genocide and War Crime – Legal-Cultural Analysis of the Russian Aggression in Ukraine*), „Review of European and Comparative Law", numer specjalny, 2023, s. 57–63.

4.5. Podsumowanie rozdziału IV

Przeprowadzona w rozdziale IV analiza pozwala na sformułowanie jednoznacznego wniosku, że działania zbrojne sił Federacji Rosyjskiej podczas wojny z Ukrainą wyczerpują znamiona zarówno zbrodni wojennych, jak i zbrodni przeciwko ludzkości. Liczne dowody wskazują na rozległe i powtarzające się naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego, takie jak celowe ataki na osoby cywilne, tortury, egzekucje pozasądowe, przymusowe deportacje ludności oraz niszczenie infrastruktury niezbędnej do przetrwania mieszkańców. Działania te spełniają kryteria definicyjne zbrodni wojennych jako poważne pogwałcenia prawa konfliktów zbrojnych, w tym IV Konwencji Genewskiej oraz zbrodni przeciwko ludzkości jako część szeroko zakrojonych lub systematycznych ataków skierowanych przeciwko ludności cywilnej.

Wyniki dokonanej analizy w pełni potwierdzają hipotezę badawczą 4.1. Przytoczone w rozdziale okoliczności i zdarzenia dowodzą, że skala i brutalność rosyjskich działań wojskowych daleko wykraczają poza ramy incydentalnych przypadków niezdyscyplinowania żołnierzy. Mamy do czynienia z wzorcem powtarzalnych naruszeń, które występują na wielu obszarach i etapach działań zbrojnych, co świadczy o ich systemowym charakterze. W toku rozdziału wykazano m.in., że rosyjskie siły zbrojne prowadziły zorganizowane kampanie wymierzone w infrastrukturę cywilną powodując rozległe cierpienia ludności cywilnej. Ponadto, ujawnione przypadki masowych zabójstw cywilów (jak choćby zbrodnie w Buczy), a także liczne akty tortur, gwałtów i przymusowych deportacji ludności ukraińskiej dowodzą, że nie były to odosobnione „ekscesy", lecz element szerszej strategii działań wojennych. Taki schemat postępowania jest możliwy jedynie przy przyzwoleniu lub w wyniku poleceń płynących z najwyższych szczebli dowódczych. Oznacza to, że zbrodnie te stanowiły narzędzie realizacji celów wojennych Rosji służyły zastraszeniu ludności, złamaniu oporu oraz osiągnięciu korzyści strategicznych, nie zaś były dziełem jednostkowych przypadków działania ze strony pojedynczych żołnierzy. Wykazane w rozdziale cechy tych czynów - ich masowość, okrucieństwo oraz powiązanie z polityką państwową wskazują, iż agresor dopuścił się zbrodni o najwyższym ciężarze gatunkowym, co implikuje odpowiedzialność prawną na poziomie międzynarodowym. Rozdział ten stanowi tym samym fundament dla pojętych w rozprawie rozważań.

ROZDZIAŁ V - KWESTIA LUDOBÓJSTWA ORAZ EKOBÓJSTWA.

Niniejszy rozdział omawia dwa zagadnienia o odmiennym statusie normatywnym: ludobójstwo jako zbrodnię prawa międzynarodowego o utrwalonej definicji traktatowej oraz ekobójstwo jako koncepcję *de lege ferenda*, która nie stanowi obecnie odrębnej zbrodni w Statucie Rzymskim. Wojna ta obfituje w masowe naruszenia prawa humanitarnego i praw człowieka, w tym liczne zbrodnie wojenne i przeciwko ludzkości. Szczególną uwagę społeczności międzynarodowej przyciągnęły jednak oskarżenia o ludobójstwo narodu ukraińskiego oraz bezprecedensowa skala zniszczeń środowiska naturalnego, określanych mianem „ekobójstwa". Rozdział koncentruje się właśnie na tych dwóch zbrodniach, analizując ich kwalifikację prawnomiędzynarodową oraz znaczenie w kontekście odpowiedzialności za zbrodnie popełniane w Ukrainie. Zakres rozdziału obejmuje odrębne omówienie ludobójstwa i ekobójstwa, z uwzględnieniem odmiennego statusu normatywnego obu kategorii.

Ludobójstwo jest zbrodnią prawa międzynarodowego o najsilniejszej randze; jego zakaz ma charakter normy *jus cogens*[742], wiążącej wszystkie państwa *erga omnes*. Z kolei ekobójstwo stanowi postulat *de lege ferenda,* idea uznania poważnego niszczenia środowiska za zbrodnię międzynarodową zyskuje poparcie, lecz nie została dotąd skodyfikowana w prawie traktatowym. Rozdział porządkuje te dwie problematyki: przedstawia genezę i definicję ludobójstwa w prawie międzynarodowym oraz bada, czy działania Rosji w Ukrainie po 2022 r. wypełniają znamiona tej zbrodni, a następnie analizuje koncepcję ekobójstwa na tle bieżących wydarzeń i postulatów rozszerzenia katalogu zbrodni międzynarodowych. Układ treści rozdziału V odzwierciedla powyższy podział. W pierwszej części omówiono ludobójstwo - jego definicję na gruncie Konwencji ONZ z 1948 r. i Statutu MTK, oraz dotychczasowe ustalenia dotyczące potencjalnych aktów ludobójstwa w Ukrainie. Analizie poddano m.in. publiczne wypowiedzi rosyjskich elit nawołujące do wyniszczenia narodu ukraińskiego, przypadki masowych zabójstw cywilów oraz przymusowe deportacje ukraińskich dzieci do Rosji. Druga część rozdziału poświęcona jest zagadnieniu ekobójstwa. Przedstawiono w niej ewolucję koncepcji prawnej, mającej penalizować poważne zniszczenie środowiska naturalnego jako zbrodnię przeciwko pokojowi i ludzkości. Ukazano genezę terminu

[742] Na temat norm jus cogens zob. szerzej W. A. Schabas, *Zwyczajowe prawo międzynarodowe praw człowieka* (ang. *The Customary International Law of Human Rights*), Oxford 2021, s. 53.

„ecocide” (ekobójstwo) od potępienia dewastacji środowiska - użycia herbicydu *Agent Orange* podczas wojny w Wietnamie na forum ONZ w latach 70. XX, poprzez pierwsze propozycje ujęcia ekobójstwa jako przestępstwa w prawie międzynarodowym, aż po najnowsze inicjatywy zmierzające do formalnego zdefiniowania tej zbrodni na forum międzynarodowym. Rozdział analizuje przykłady dewastacji środowiska w trakcie obecnej wojny, takie jak wysadzenie zapory w Nowej Kachowce w czerwcu 2023 r., które spowodowało rozległe zalanie znacznych obszarów oraz katastrofę ekologiczną. Rozważono kwalifikacje prawne takich czynów w świetle obowiązującego prawa np. istniejące, lecz mało skuteczne przepisy o zbrodniach wojennych przeciw środowisku, wymagające wykazania bardzo wysokiego progu szkody oraz w perspektywie postulowanego nowego przestępstwa. Podkreślono również, że na gruncie prawa krajowego Ukrainy ekobójstwo jest już typizowane i tamtejsze organy ścigania prowadzą dochodzenia w sprawie umyślnego niszczenia ekosystemów w toku rosyjskiej agresji.

W celu odpowiedzi na te zagadnienia sformułowano dwa zasadnicze problemy badawcze wraz z odpowiadającymi im hipotezami. Problem badawczy 5.1 dotyczy kwestii, *czy w realiach trwającej wojny można mówić o popełnianiu przez siły rosyjskie zbrodni ludobójstwa*. Postawiona hipoteza 5.1 zakłada, że *pomimo licznych i udokumentowanych naruszeń prawa międzynarodowego, na obecnym etapie brak jest wystarczających podstaw do formułowania zarzutu ludobójstwa wobec działań Federacji Rosyjskiej*. Drugi problem badawczy 5.2 odnosi się do *możliwości zakwalifikowania działań wojsk rosyjskich jako „ekobójstwa”, rozumianego jako umyślne i poważne niszczenie środowiska naturalnego na szeroką skalę.* Zgodnie z hipotezą 5.2 takie *działania mogą stanowić przejaw ekobójstwa, co uzasadnia postulowanie rozszerzenia katalogu zbrodni rdzeniowych w Statucie Rzymskim o nową kategorię - zbrodnię ekobójstwa - jako odrębny typ zbrodni prawa międzynarodowego.* Rozdział V stanowi zatem pogłębione studium porównawcze dwóch odmiennych, lecz powiązanych zjawisk ludobójstwa i ekobójstwa w realiach trwającej wojny. Takie ujęcie umożliwia zarówno zweryfikowanie przesłanek odpowiedzialności za te czyny w świetle obowiązującego prawa międzynarodowego, jak i wskazanie najważniejszych luk oraz kierunków jego rozwoju *de lege ferenda*.

5.1. **Ludobójstwo**[743]

Rozmiary zbrodni rosyjskich oraz ich systematyczny charakter sprawiły, że w dyskursie międzynarodowym pojawiły się oskarżenia pod adresem Rosji o dokonanie ludobójstwa na narodzie ukraińskim. 14 kwietnia 2022 r. ukraiński parlament przyjął deklarację uznającą działania Rosji za zbrodnię ludobójstwa[744]. Podobne rezolucje i stanowiska sformułowały także parlamenty niektórych państw oraz komentatorzy, określając rosyjskie działania mianem ludobójczych[745]. Z drugiej strony wielu ekspertów podchodzi do tej kwalifikacji z ostrożnością, wskazując na brak jednoznacznych dowodów zamiaru wyniszczenia narodu ukraińskiego jako takiego oraz przestrzegając

[743] Jedna z hipotez ewolucyjnych zakłada, że ekspansyjny sukces Homo Sapiens był związany nie tylko z przewagą adaptacyjną, liczebną czy technologiczną, lecz także ze zdolnością do intencjonalnej, skoordynowanej przemocy międzygrupowej, nakierowanej na trwałe usunięcie wspólnot postrzeganych jako obce z zajmowanego terytorium. W tym ujęciu eliminacja konkurencyjnych grup homininów nie stanowiła ubocznego skutku kontaktu lub rywalizacji o zasoby, ale mogła przybierać postać świadomie stosowanej strategii przetrwania i dominacji, polegającej na fizycznym wyniszczeniu przeciwnika jako konkurenta ekologicznego i reprodukcyjnego. Taka perspektywa pozwala dostrzec w prehistorii wzorzec przemocy eliminacyjnej, który w sensie antropologicznym można traktować jako głęboki antecedens późniejszych zjawisk eksterminacyjnych, w tym ludobójstwa, rozumianego już jako kategoria prawna i polityczna. Zob. J.M. Gómez, M. Verdú, A. González-Megías, M. Méndez, *Filogenetyczne korzenie śmiercionośnej przemocy u ludzi* (ang. *The phylogenetic roots of human lethal violence*), „Nature" 2016, t. 538, nr 7624, s. 233–237.

[744] Verkhovna Rada Ukrainy, *Draft Law of Ukraine on the Implementation of Provisions of International Criminal and Humanitarian Law*, 2024 [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny w World Wide Web: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA%28eng%29.pdf.

[744] E. Whatcott, *Zestawienie oświadczeń państw określających działania Rosji w Ukrainie jako „ludobójstwo"* (ang. *Compilation of Countries' Statements Calling Russian Actions in Ukraine "Genocide"*), *Just Security*, 27 maja 2022 r. [online], [dostęp 29 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.justsecurity.org/81564/compilation-of-countries-statements-calling-russian-actions-in-ukraine-genocide/.

[744] A. D. Rotfeld, *Koncepcja zbrodni ludobójstwa Rafała Lemkina* (ang. *Rafał Lemkin's Concept of Genocide Crime*), [w:] A. Kołakowski, A. Mencwel, J. Migasiński, P. Rodak, M. Szpakowska (red.), *Wśród ludzi, rzeczy i znaków. Krzysztofowi Pomianowi w darze*, Warszawa 2016, s. 425–437.

[744] R. Lemkin, *Rządy państw Osi w okupowanej Europie: prawo okupacji, analiza systemów rządów, propozycje naprawy* (ang. *Axis Rule in Occupied Europe: Law of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*), Washington 1944, s. 79–93. zob. także: W. A. Schabas, *Ludobójstwo w prawie międzynarodowym: zbrodnia nad zbrodniami* (ang. *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*), Cambridge 2009, s. 83.

[745] Podobne stanowiska sformułowały również polskie izby parlamentu: Sejm RP w uchwale z 8 kwietnia 2022 r. wprost potępił „zbrodnię ludobójstwa na terenie Ukrainy", a Senat RP w uchwale z 30 marca 2023 r. wskazał, że nielegalne deportacje dzieci ukraińskich do Rosji mogą być oceniane jako zbrodnia wojenna, a nawet ludobójstwo. Zob. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 kwietnia 2022 r. w sprawie potępienia zbrodni ludobójstwa na terenie Ukrainy, M.P. z 2022 r. poz. 407; Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 marca 2023 r. potępiająca nielegalne deportacje dzieci ukraińskich do Rosji, M.P. z 2023 r. poz. 350. Zob. też E. Whatcott, *Zestawienie oświadczeń państw określających działania Rosji w Ukrainie jako „ludobójstwo"* (ang. *Compilation of Countries' Statements Calling Russian Actions in Ukraine "Genocide"*), *Just Security*, 27 maja 2022 r. [online], [dostęp 29 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.justsecurity.org/81564/compilation-of-countries-statements-calling-russian-actions-in-ukraine-genocide/.

przed nadużywaniem terminu „ludobójstwo" w celach politycznych. Celem niniejszego podrozdziału jest przedstawienie analizy zagadnienia ludobójstwa w konflikcie rosyjsko-ukraińskim z perspektywy prawnomiędzynarodowej, oraz zbadanie jednego z problemów badawczych pracy - czy działania podejmowane na terytorium Ukrainy mogą zostać zakwalifikowane jako ludobójstwo?

5.1.1. ***Definicja ludobójstwa w prawie międzynarodowym***

Twórcą pojęcia „ludobójstwo" był polski prawnik żydowskiego pochodzenia Rafał Lemkin (1900–1959)[746]. Termin ten wprowadził w 1944 roku w swojej książce *Axis Rule in Occupied Europe*, łącząc greckie słowo genos (ród, plemię, naród) z łacińskim caedere (zabijać)[747]. Lemkin, pod wpływem zbrodni nazistowskich oraz wcześniejszych masakr Ormian w Imperium Osmańskim[748], dążył do stworzenia nowej kategorii prawa międzynarodowego, która pozwalałaby ścigać i karać zorganizowane działania zmierzające do zniszczenia określonych grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych[749]. Zbrodnia ludobójstwa została zdefiniowana w prawie międzynarodowym po raz pierwszy w Konwencji ONZ z 9 grudnia 1948 r. o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa[750]. Definicję tę powtórzono następnie w art.

[746] A. D. Rotfeld, *Koncepcja zbrodni ludobójstwa Rafała Lemkina* (ang. *Rafał Lemkin's Concept of Genocide Crime*), [w:] A. Kołakowski, A. Mencwel, J. Migasiński, P. Rodak, M. Szpakowska (red.), *Wśród ludzi, rzeczy i znaków. Krzysztofowi Pomianowi w darze*, Warszawa 2016, s. 425–437.

[747] R. Lemkin, *Rządy państw…,* s. 79–93. Zob. także: W. A. Schabas, *Ludobójstwo w prawie…,* s. 83.

[748] W latach 1895–1896 doszło do masowych mordów na ludności ormiańskiej, w wyniku których zginęło ponad 200 tys. osób, a około 100 tys. zostało przymusowo zislamizowanych. Wydarzenia te, podobnie jak wcześniejsze akty przemocy z lat 1875–1876, traktowane są jako etap poprzedzający zasadnicze ludobójstwo dokonane w latach 1915–1916. Utworzony w kwietniu 1919 r. sąd w Konstantynopolu przeprowadził postępowania wobec przedstawicieli władz osmańskich, w których jednym ze skazanych na karę śmierci był Kemal Bey. Jego udział w deportacjach ludności ormiańskiej zakwalifikowano jako działania „przeciwko ludzkości i cywilizacji", a orzeczoną karę wykonano przez powieszenie. W końcu maja 1919 r. władze brytyjskie przejęły grupę 67 oskarżonych obywateli tureckich, którym zarzucano udział w zbrodniach wobec Ormian, z zamiarem ich osądzenia poza terytorium Turcji, m.in. na Malcie. Postępowania te nie doprowadziły jednak do finalnych rozstrzygnięć – pod koniec 1921 r. rozpoczęto negocjacje w sprawie przekazania zatrzymanych stronie tureckiej, a osoby internowane na Malcie zostały ostatecznie zwolnione. W literaturze wskazuje się w związku z tym na ograniczoną skuteczność tych działań, określając je niekiedy jako nieudaną próbę rozliczenia sprawców na wzór późniejszych procesów norymberskich. W. Góralczyk, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa, s. 273–274; por. G. Kucharczyk, *Pierwszy holokaust XX wieku*, Poznań, s. 38, 50–51. Zob. też D. Hirsh, *Prawo przeciwko ludobójstwu: procesy kosmopolityczne* (ang. *Law against Genocide: Cosmopolitan Trials*), London–Portland, OR 2003, s. 44 i przyp. 28.; V. N. Dadrian, *The Signal Facts…*, s. 271–272; G. Kucharczyk, *Pierwszy holokaust XX wieku*, s. 127, 163–165; W. A. Schabas, *Ludobójstwo w prawie…,* s. 24; G. J. Bass, *Powstrzymać rękę zemsty* (ang. *Stay the Hand of Vengeance*), Princeton 2000, s. 106.

[749] W. A. Schabas, *Wprowadzenie do Międzynarodowego Trybunału Karnego* (ang. *An Introduction to the International Criminal Court*), Cambridge 2017, s. 99.

[750] J. Siekiera, *Ludobójstwo z perspektywy prawa międzynarodowego*, [w:] E. Krzysztofik, I. Kozak-Balaniuk (red.), *Zbrodnie międzynarodowe popełniane w ramach rosyjskiej agresji zbrojnej na Ukrainę oraz*

6 Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego z 1998 r. oba akty przewidują identyczne kryteria kwalifikujące czyn jako ludobójstwo[751]. Zgodnie z art. II Konwencji, ludobójstwem jest którykolwiek z wymienionych czynów popełniony z zamiarem zniszczenia w całości lub w części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej jako takiej[752]. Katalog czynów ludobójczych obejmuje: (a) zabójstwo członków chronionej grupy, (b) spowodowanie poważnych obrażeń ciała lub rozstroju psychicznego członków grupy, (c) rozmyślne stworzenie dla grupy warunków życia obliczonych na spowodowanie jej fizycznego zniszczenia w całości lub w części, (d) stosowanie środków mających na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy, (e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy[753]. Powyższe znamiona przedmiotowe muszą wystąpić łącznie ze szczególnym zamiarem (*dolus specialis*) wyniszczenia chronionej grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej. Ten specyficzny element subiektywny odróżnia ludobójstwo od innych zbrodni prawa międzynarodowego, takich jak zbrodnie przeciwko ludzkości czy zbrodnie wojenne. Zakres pojęcia chronionej grupy w definicji ludobójstwa obejmuje m.in. grupy narodowe, a więc zbiorowości definiowane przez narodowość lub obywatelstwo[754]. Nie budzi

możliwość ich ścigania przez trybunały międzynarodowe, Wydawnictwo KUL, Lublin 2024, s. 123–138, tu s. 127–135.

[751] W kontekście oddziaływania masakr Ormian na późniejszy rozwój refleksji nad penalizacją ludobójstwa przywołuje się również proces Soghomona Tehliriana, oskarżonego o zabójstwo Mehmeta Talaata, określanego jako Talaat Pasza, zastrzelonego 15 marca 1921 r. przed domem w berlińskiej dzielnicy Charlottenburg. Był to akt odwetu za rolę Talaata w organizowaniu masowych prześladowań i eksterminacji Ormian. Tehlirian wskazywał, że utracił wszystkich członków rodziny, a jego czyn miał stanowić odpowiedź na śmierć rodziców oraz masakry narodu ormiańskiego. Sąd uniewinnił go, przyjmując niepoczytalność w chwili czynu. Proces ten bywa przywoływany jako przykład tego, że brak międzynarodowych mechanizmów osądzenia sprawców zbrodni masowych prowadził do prób zastępczego „wymierzania sprawiedliwości" poza ramami prawa karnego międzynarodowego. Zob. *Zamachowiec przechwala się zabójstwem Talaata (ang. Assassin Boasts of Talaat's Death), The New York Times, 17 marca 1921 r.*

[752] Travaux préparatoires Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 9 grudnia 1948 r. pokazują, że pierwotnie rozważano objęcie jej zakresem również zachowań odpowiadających dzisiejszemu pojęciu ludobójstwa kulturowego, takich jak zakaz używania języka narodowego, niszczenie ksiąg i zabytków czy unicestwianie innych nośników tożsamości grupowej. Ostatecznie państwa negocjujące świadomie zrezygnowały z wprowadzenia odrębnej postaci „cultural genocide", pozostawiając w tekście Konwencji jedynie art. II lit. e dotyczący przymusowego przekazywania dzieci do innej grupy. Z perspektywy wykładni historycznej oznacza to, że obowiązujące prawo konwencyjne nie zna autonomicznej postaci ludobójstwa kulturowego, choć zachowania uderzające w tożsamość grupy mogą pozostawać relewantne dowodowo dla ustalenia dolus specialis albo podpadać pod inne kategorie zbrodni międzynarodowych. Zob. K. Wierczyńska, *Nieuznane ludobójstwo – ponowne przemyślenie ram prawnych niszczenia dziedzictwa kulturowego w Ukrainie i Strefie Gazy* (ang. *The Unrecognized Genocide – Rethinking the Legal Framework for the Destruction of Cultural Heritage in Ukraine and Gaza*), „Santander Art and Culture Law Review", t. 11, nr 2, 2025, s. 61–65.

[753] Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, przyjęta dnia 9 grudnia 1948 r. rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 260 A (III), Dz.U. z 1952 r., nr 2, poz. 9, art. 2.

[754] S. Karović, *Pojęcie ludobójstwa w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2012, s. 96.

wątpliwości, że Ukraińcy stanowią grupę narodową chronioną w rozumieniu art. II[755] (wbrew wypowiedziom Władimira Putina[756]). Tym samym ewentualne czyny wymierzone w Ukraińców jako grupę narodową mogą wypełniać znamiona ludobójstwa, o ile zostaną popełnione ze specjalnym zamiarem wyniszczenia tego narodu[757].

Kluczowym problemem dowodowym w przypadku ludobójstwa jest wykazanie rzeczonego zamiaru ludobójczego. Orzecznictwo międzynarodowe podkreśla, że zamiar zniszczenia grupy może być bezpośredni lub pośredni (domniemany na podstawie zachowania sprawców), lecz zawsze musi być udowodniony ponad uzasadnioną wątpliwość[758]. Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy wskazał, że prokurator chcąc udowodnić ludobójstwo, musi wykazać ponad wszelką wątpliwość, iż sprawcy działali w celu wyniszczenia w całości lub części określonej chronionej grupy[759]. Ten standard dowodowy wynika z faktu, że zamiar ludobójczy istnieje w psychice sprawcy i często bywa maskowany innymi motywami (np. wojskowymi). Udowodnienie ludobójstwa jest szczególnie trudnym zadaniem, wymagającym wykazania specyficznej motywacji sprawców - *animus genocidii* - odróżniającej tę zbrodnię od „zwykłych" zbrodni. Dowody takiego zamiaru mogą mieć postać np. dokumentów, rozkazów lub

[755] Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy (ICTR) zdefiniował „grupę narodową" jako „zbiór ludzi, których postrzega się jako osoby łączące więź prawną opartą na wspólnym obywatelstwie, w połączeniu z wzajemnością praw i obowiązków" Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy, *Prokurator przeciwko Jean-Paulowi Akayesu – wyrok* (ang. *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu – Judgement*), ICTR-96-4-T, 2 września 1998 r., § 512. Istnieją różne rozumienia terminu „grupa narodowa" w kontekście zbrodni ludobójstwa. Niektórzy uważają, że termin ten oznacza mniejszość narodową a nie cały naród. Por. W. A. Schabas, *Ludobójstwo w prawie…,* s. 136–137.

[756] W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, Artykuł *„O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców*...

[757]Problematyką ludobójstwa w tym samym okresie zajmowali się równolegle H. Lauterpacht oraz R. Lemkin Spór między H. Lauterpachtem a R. Lemkinem dotyczył dwóch odmiennych sposobów ujmowania najcięższych zbrodni prawa międzynarodowego. H. Lauterpacht opowiadał się za koncepcją ochrony jednostki jako podstawowego podmiotu prawa międzynarodowego i wiązał z nią rozwój kategorii zbrodni przeciwko ludzkości. Z kolei R. Lemkin akcentował konieczność wyodrębnienia szczególnego typu zbrodni wymierzonej w grupę jako taką, przy czym jego pierwotne ujęcie obejmowało nie tylko fizyczne wyniszczenie, ale także niszczenie podstaw tożsamości kulturowej i społecznej danej zbiorowości. Spór ten dotyczył zatem zakresu ochrony prawa międzynarodowego: z jednej strony ochrony jednostki, z drugiej – ochrony grup ludzkich zagrożonych zniszczeniem. Ostatecznie oba podejścia ukształtowały powojenne prawo międzynarodowe karne, choć w odmienny sposób i w różnym czasie: zbrodnie przeciwko ludzkości zostały uznane wcześniej, natomiast ludobójstwo uzyskało odrębną podstawę normatywną dopiero w prawie powojennym. *Zob. więcej: P. Sands, Powrót do Lwowa. O genezie „ludobójstwa" i „zbrodni przeciwko ludzkości", tłum. J. Soszyński, Warszawa 2018.*

[758] Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy, *Prokurator przeciwko Kayishemie i Ruzindanowi – wyrok* (ang. *Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana – Judgement*), ICTR-95-1-T, 21 maja 1999 r. [online], [dostęp 29 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.worldcourts.com/ictr/eng/decisions/1999.05.21_Prosecutor_v_Kayishema_1.pdf [dostęp: 29.09.2025].

[759] K. Wierzyńska, *Pojęcie ludobójstwa w kontekście orzecznictwa międzynarodowych trybunałów ad hoc*, Warszawa 2010. Zob. też K. Czeszejko-Sochacka, *Zbrojna napaść Rosji na Ukrainę a kwestia odpowiedzialności karnej jednostki*, „Roczniki Nauk Społecznych" 2023, t. 51, nr 2, s. 159.

wypowiedzi nakazujących eksterminację danej grupy, bądź wzorców systematycznych działań, które nie dają się wytłumaczyć inaczej niż dążeniem do unicestwienia grupy. Ludobójstwo nie wymaga całkowitego zniszczenia grupy, wystarczy zamiar wyniszczenia jej w części, przy czym chodzi o część istotną (o znaczącej liczebnie lub kluczowej roli dla istnienia grupy[760]). Międzynarodowy Trybunał Karny dla Byłej Jugosławii w sprawach dot. masakry w Srebrenicy uznał, że zamordowanie 7–8 tysięcy Bośniaków stanowiło ludobójstwo, ponieważ intencją sprawców było zniszczenie znaczącej części wspólnoty bośniackich Muzułmanów[761]- grupy kluczowej dla przetrwania tej społeczności w regionie[762]. Sprawy te pokazują, że kontekst i skala czynów mają istotne znaczenie dla kwalifikacji prawnej: ludobójczy charakter zbrodni częstokroć ujawnia się dopiero po analizie całokształtu zdarzeń i ich wzajemnych powiązań, a nie pojedynczych incydentów[763]. MTKJ wielokrotnie podkreślał, że ocena istnienia zamiaru ludobójstwa wymaga spojrzenia na „cały obraz" sumę okoliczności, ciąg zdarzeń i tło polityczno-historyczne, gdyż analiza fragmentaryczna może zaciemniać prawdziwe intencje sprawców[764]. W świetle powyższego, dalsza część podrozdziału przedstawi ustalenia faktyczne dotyczące działań Rosji w Ukrainie, które potencjalnie odpowiadają czynom z katalogu ludobójstwa, oraz przeanalizuje, czy na ich podstawie można wnioskować o istnieniu zamiaru.

5.1.2. ***Dehumanizująca propaganda i negacja tożsamości ukraińskiej***

Pierwszym elementem kontekstu, który jest wskazywany jako przesłanka ludobójstwa, jest język i retoryka oficjalnej propagandy rosyjskiej odczłowieczającej

---

[760] P. Grzebyk, *Konflikt na Ukrainie – prawne pole walki. Artykuł redakcyjny* (ang. *Conflict in Ukraine – Legal Battlefield. Editorial*), „Polish Review of International and European Law" 2023, t. 12, nr 2, s. 16–18.

[761] W wyniku masowych egzekucji po upadku Srebrenicy w lipcu 1995 roku zamordowano około 8 000 bośniackich mężczyzn i chłopców, co stanowiło około 33%–37% wszystkich bośniackich mężczyzn zamieszkujących gminę Srebrenica według spisu powszechnego z 1991 roku. W niektórych grupach wiekowych, zwłaszcza wśród mężczyzn w wieku 16–60 lat, odsetek zabitych sięgał nawet ponad 80%. Zob. H. Brunborg, T. H. Lyngstad, H. Urdal, *Szacowanie ludobójstwa: ilu ludzi zginęło w Srebrenicy?* (ang. *Accounting for Genocide: How Many Were Killed in Srebrenica?*), „European Journal of Population", t. 19, nr 3, 2003, s. 229–248.

[762] Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie Prokurator przeciwko Radislavowi Krsticiowi* (ang. *Appeals Chamber Judgement in the Case Prosecutor v. Radislav Krstić*), 19 kwietnia 2004 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/en/press/appeals-chamber-judgement-case-prosecutor-v-radislav-krstic

[763] Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Milomirze Stakiciowi – wyrok apelacyjny* (ang. *Prosecutor v. Milomir Stakić – Appeals Judgement*), IT-97-24-A, 22 marca 2006 r., § 55.

[764] Ibidem.

Ukraińców oraz negującej samo istnienie narodu ukraińskiego jako odrębnej grupy[765]. Od początku inwazji rosyjskie władze uzasadniają agresję hasłami „denazyfikacji" Ukrainy, w propagandzie Kremla Ukraińcy są przedstawiani jako „nazistowscy zbrodniarze" zagrażający Rosji[766]. Sam Władimir Putin oraz czołowi rosyjscy ideolodzy publicznie kwestionowali odrębność państwowości i tożsamości ukraińskiej, twierdząc np. że „Ukraina tak naprawdę nie jest narodem" lub że Ukraińcy to sztuczna wspólnota stworzona przez Zachód przeciw Rosji[767]. Tego rodzaju wypowiedzi deprecjonujące naród ukraiński stały się częścią oficjalnej narracji państwowej Rosji. Już przed 2022 r. propaganda rosyjska fałszywie oskarżała Ukrainę o „ludobójstwo" rosyjskojęzycznej ludności Donbasu, co posłużyło jako pretekst do uznania separatystycznych republik i w konsekwencji do inwazji[768]. Gdy jednak błyskawiczne zwycięstwo Rosji nie nastąpiło, retoryka propagandowa uległa radykalizacji, w rosyjskich mediach zaczęto otwarcie podsycać nienawiść i przemoc wobec „sztucznego, nazistowskiego, niewdzięcznego narodu Ukraińców". Pojawiły się wezwania do eksterminacji ukraińskich „nazistów"

[765] W tym kontekście istotne znaczenie ma także orzecznictwo międzynarodowe dotyczące odpowiedzialności karnej osób kształtujących przekaz medialny nawołujący do przemocy wobec chronionej grupy. Ferdinand Nahimana, historyk i współzałożyciel Radio Télévision Libre des Mille Collines, został prawomocnie uznany przez Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy za winnego m.in. bezpośredniego i publicznego podżegania do popełnienia ludobójstwa. Przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norymberdze skazano Juliusa Streichera, redaktora i wydawcę skrajnie antysemickiego tygodnika „Der Stürmer", uznając jego wieloletnią propagandę nienawiści za element prześladowań ludności żydowskiej i zbrodni przeciwko ludzkości. Zestawienie obu spraw wzmacnia tezę, że publiczne i systematyczne odczłowieczanie grupy ma znaczenie dla ustalenia zamiaru ludobójczego, a także samoistnie prowadzi do odpowiedzialności karnej osób współtworzących aparat propagandy.

[766] RAND Corporation, *Nadmierne obciążanie i destabilizowanie Rosji: ocena skutków działań generujących koszty* (ang. *Overextending and Unbalancing Russia: Assessing the Impact of Cost-Imposing Options*), Santa Monica 2023, s. 47 [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RRA3400/RRA3450-1/RAND_RRA3450-1.pdf

[767] Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Oficjalne oświadczenia i wystąpienia – archiwum* (ang. *Official Statements and Speeches – Archive*), [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: http://en.kremlin.ru/events/president/news/page/250

[768] Mimo konsekwentnego, począwszy od 2014 r., formułowania przez Federację Rosyjską zarzutu „ludobójstwa w Donbasie", państwo to nie skorzystało z przewidzianej w Konwencji z dnia 9 grudnia 1948 r. procedury rozstrzygania sporów przed Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, podczas gdy postępowanie zainicjowane przez Ukrainę w dniu 26 lutego 2022 r. w sprawie *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)* zmierzało do wykazania, że Federacja Rosyjska bezpodstawnie powołała się na postanowienia tej Konwencji jako pretekst dla użycia siły, opierając się na nieprawdziwym twierdzeniu o rzekomym dopuszczaniu się ludobójstwa na obszarze obwodów donieckiego i ługańskiego. . Zob. P. Grzebyk, *Konflikt na Ukrainie…,* s. 12–14. Zob. też T. Lachowski, T. Stępniewski, *Wojna Rosji przeciwko Ukrainie: geopolityka, prawo międzynarodowe i ludobójstwo* (ang. *Russia's War on Ukraine: Geopolitics, International Law, and Genocide*), „Prace Instytutu Europy Środkowej", nr 10/2023, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2023, s. 37–39.

oraz do „oczyszczenia" Ukrainy[769], co w praktyce sugeruje zamiar eliminacji oporu poprzez eliminację osób identyfikujących się z narodem ukraińskim.

Takie odczłowieczające określenia i wzywanie do przemocy wobec całej grupy noszą cechy podżegania do ludobójstwa w rozumieniu art. III(c) Konwencji z 1948 r. oraz były historycznie zwiastunem ludobójczych kampanii (np. propaganda radiowa w Rwandzie 1994 określająca Tutsich jako „karaluchy"[770]). Język używany przez rosyjskich przywódców negujący istnienie narodu ukraińskiego i uzasadniający jego podporządkowanie lub zniszczenie wskazuje na istnienie zamiaru ludobójczego lub co najmniej tworzy ideologiczne podłoże dla zbrodni ludobójstwa. Narracja Kremla odmawiająca Ukraińcom prawa do odrębnej egzystencji narodowej jest wykorzystywana do usprawiedliwienia masowych okrucieństw w Ukrainie co sugeruje, iż przemoc nie jest przypadkowa, lecz motywowana ideą zniszczenia narodu ukraińskiego jako takiego. Sąd w Izraelu, rozpatrując sprawę Adolfa Eichmanna, podkreślił kluczową rolę, jaką w procesie eksterminacji odegrała mowa nienawiści oraz dehumanizacja ofiar. W uzasadnieniu wyroku wskazano, że to właśnie „gleba nienawiści wobec Żydów" stała się fundamentem, z którego wyrastały późniejsze zbrodnie. Zjawisko to nie ograniczało się do ideologicznej wrogości, lecz przejawiało się również w używaniu pogardliwych i odczłowieczających określeń, jak „szczury" czy „wszy", które miały na celu pozbawienie Żydów ludzkiej godności i ułatwienie moralnej akceptacji ich zagłady[771].

William Schabas z rezerwą odnosi się do twierdzenia, jakoby sama retoryka negująca istnienie narodu mogła dowodzić zamiaru jego fizycznego zniszczenia. Schabas prowokacyjnie pytał: „*Jak zbrodnia polegająca na zniszczeniu grupy może zaistnieć, jeśli sprawca zaprzecza istnieniu tej grupy?*"[772]. Jednakże negacja odrębności narodu

[769] *Just Security*, *Retoryka eliminacyjna Rosji wobec Ukrainy: zbiór materiałów* (ang. *Russia's Eliminationist Rhetoric Against Ukraine: A Collection*), 18 lipca 2022 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.justsecurity.org/81789/russias-eliminationist-rhetoric-against-ukraine-a-collection/.

[770] *Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy, Prokurator przeciwko Jean-Paulowi Akayesu – wyrok (ang. Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu – Judgement), ICTR-96-4-T, 2 września 1998 r., s. 148–149*. Na temat mowy nienawiści w Rwandzie zob. szerzej W.A. Schabas, *Mowa nienawiści w Rwandzie i droga do ludobójstwa* (ang. *Hate Speech in Rwanda and the Road to Genocide*), 2018.

[771] *Sąd Okręgowy w Jerozolimie, Prokurator Generalny Rządu Izraela przeciwko Adolfowi Eichmannowi – wyrok (ang. Attorney-General of the Government of Israel v. Adolf Eichmann), 12 grudnia 1961 r., „International Law Reports", t. 36, 1968, s. 277.*

[772] W. A. Schabas, *Ludobójstwo a Ukraina: czy słowa znaczą to, co chcemy, aby znaczyły?* (ang. *Genocide and Ukraine: Do Words Mean What We Want Them to Mean?*), „Journal of International Criminal Justice", 2022, t. 20, nr 5, s. 843–857.

ukraińskiego idzie w parze z działaniami zmierzającymi do wymazania wszelkich przejawów tej odrębności, co w efekcie prowadzi do zniszczenia grupy a hasło „*Ukraina to nie naród*" może służyć usprawiedliwieniu wyniszczenia tej wspólnoty, skoro uznaje się ją za fikcyjną lub „nazistowską"[773]. W praktyce międzynarodowe sądy karne zawsze badają kontekst wypowiedzi - np. ICTR w wyroku Akayesu uznał, że określanie Tutsich mianem „wrogów" i „szkodników" ułatwiło popełnienie ludobójstwa, stanowiąc formę podżegania[774]. Podobnie w przypadku Ukrainy, analiza kontekstu lokalnego jest niezbędna do właściwej oceny znaczenia takich wypowiedzi.

---

[773] W literaturze podjęto bezpośrednią polemikę z stanowiskiem W. A. Schabasa wyrażonym w artykule *Genocide and Ukraine: Do Words Mean What We Choose them to Mean?*. Autorzy artykułu *Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide* zarzucają Schabasowi, że nie podejmuje poważnej próby zrozumienia rzeczywistego znaczenia i wszechobecności oficjalnej rosyjskiej narracji negującej istnienie Ukraińców jako odrębnej nacji oraz tego, jak narracja ta służy usprawiedliwianiu i podsycaniu zbrodni popełnianych w Ukrainie. W szczególności polemizują z jego pytaniem, „jak może istnieć zbrodnia zniszczenia grupy, jeśli sprawca zaprzecza samemu jej istnieniu", wskazując, że jest ono oparte na formalnej logice oderwanej od kontekstu wojny rosyjsko-ukraińskiej. Zdaniem Azarova, Kovala, Nuridżanian i Venhera właśnie analiza kontekstu historycznego i politycznego jest w sprawach o ludobójstwo konieczna i stanowi utrwaloną praktykę międzynarodowych trybunałów. Autorzy podnoszą, że ocena zamiaru ludobójczego nie może opierać się na izolowanym oglądzie poszczególnych czynów, ponieważ takie podejście sztucznie rozprasza materiał dowodowy i prowadzi do błędnego wniosku o przypadkowości przemocy. Przeciwnie, *dolus specialis* należy rekonstruować z całokształtu okoliczności, w tym z ogólnego kontekstu, skali i powtarzalności zbrodni, systematycznego doboru ofiar ze względu na ich przynależność do określonej grupy, istnienia planu lub polityki, a także z propagandy, języka pogardy i ideologii towarzyszącej przemocy. W tym sensie autorzy twierdzą, że rosyjska retoryka „denazyfikacji" powinna być odczytywana jako zakamuflowany projekt „deukrainizacji", ponieważ w rosyjskiej narracji „nazistą" staje się każdy Ukrainiec, który podtrzymuje własną tożsamość narodową i popiera niepodległość państwa ukraińskiego. W konsekwencji negowanie istnienia narodu ukraińskiego nie obala tezy o ludobójstwie, lecz przeciwnie, może stanowić element ideologii zniszczenia tej grupy jako takiej. Autorzy uzupełniają tę polemikę argumentem, że Ukraińcy są chronioną grupą narodową zarówno z perspektywy własnej samoidentyfikacji, jak i z perspektywy sprawcy, który rozpoznaje ich jako odrębny podmiot ataku. Dodają ponadto, że o istnieniu zamiaru ludobójczego świadczy nie tylko retoryka władz rosyjskich, lecz również zespół skorelowanych działań: zabójstwa, powodowanie ciężkich cierpień fizycznych i psychicznych, przymusowe transfery dzieci, niszczenie dziedzictwa kulturowego oraz tworzenie warunków życia obliczonych na wyniszczenie grupy. W rezultacie ich polemika ze Schabasem sprowadza się do tezy, że jego sceptycyzm opiera się na zbyt wąskim, ahistorycznym i zdekontekstualizowanym odczytaniu zarówno rosyjskiej ideologii wojennej, jak i standardów dowodzenia zamiaru ludobójczego wypracowanych w orzecznictwie międzynarodowym. Zob. D. Azarov, D. Koval, G. Nuridzhanian, V. Venher, *Zrozumienie działań Rosji w Ukrainie jako zbrodni ludobójstwa* (ang. *Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide*), „Journal of International Criminal Justice", t. 21, nr 2, 2023, s. 233–264; por. W. A. Schabas, *Ludobójstwo a Ukraina: czy słowa znaczą to, co chcemy, by znaczyły?* (ang. *Genocide and Ukraine: Do Words Mean What We Choose them to Mean?*), „Journal of International Criminal Justice", t. 20, nr 4, 2022, s. 843–857.

[774] Ludobójstwo w Rwandzie było jednym z najbardziej jaskrawych przykładów niewydolności wspólnoty międzynarodowej. Masowe akty przemocy miały charakter systematyczny i powtarzalny, występując już w latach: 1959, 1963, 1966, 1973, 1990–1993. Ich zasadniczym podłożem były utrwalone podziały etniczne, rywalizacja o władzę oraz strukturalny deficyt ziemi. Istotną rolę w eskalacji napięć odegrała polityka mocarstw kolonialnych, które – kierując się zasadą *divide et impera* – utrwalały podział ludności na Hutu, Tutsi i Twa, wprowadzając od 1932 r. jego formalne potwierdzenie w dokumentach identyfikacyjnych. Uprzywilejowana przez lata pozycja Tutsi w sferze politycznej i ekonomicznej sprzyjała narastaniu antagonizmów społecznych. Pierwsze masowe mordy skierowane przeciwko Tutsi odnotowano już w 1959 r., po śmierci króla Mutary III Rudahigwy. W ich wyniku śmierć poniosło około 20 tys. osób, a blisko 100 tys. zostało zmuszonych do opuszczenia kraju. Zob. A. Bieńczyk-Missala,

5.1.3. Masowe zbrodnie przeciwko ludności cywilnej Ukrainy

Drugim istotnym elementem są czyny fizyczne popełniane przez siły rosyjskie, które potencjalnie mieszczą się w katalogu aktów ludobójstwa (art. II Konwencji, lit. a–c). Od początku inwazji odnotowano wiele masowych zabójstw cywilów na zajętych terytoriach. Najbardziej nagłośnionym przykładem są wydarzenia w podkijowskiej Buczy i okolicznych miejscowościach w marcu 2022 r., gdzie po wycofaniu się wojsk rosyjskich odkryto ciała setek zabitych cywilów wielu z nich zginęło wskutek egzekucji (związane ręce, strzały w tył głowy)[775]. Masowe groby ofiar cywilnych odnajdywano także w innych wyzwolonych miejscowościach (Irpień, Borodzianka, Izium i in.), co wskazuje na powtarzający się wzorzec zbrodni. Ponadto liczne świadectwa dokumentują akty tortur, gwałtów, uprowadzeń i egzekucji dokonywane na ludności cywilnej w strefach okupowanych[776]. Zdaniem obserwatorów międzynarodowych wiele z tych czynów miało charakter skoordynowany i systematyczny, a nie jedynie incydentalny co stanowi zbrodnie wojenne a przez swoją skoordynowaną formę również zbrodnie przeciw ludzkości (np. zbrodni eksterminacji, tj. masowego zabójstwa dużej liczby cywilów w ramach określonej polityki[777]). W przeciwieństwie jednak do zbrodni przeciw ludzkości, dla stwierdzenia ludobójstwa konieczne byłoby wykazanie, że zabójstwa te dokonano z zamiarem wyniszczenia narodu ukraińskiego[778].

Skala cywilnych ofiar śmiertelnych wojny w Ukrainie pozostaje przedmiotem bieżącej weryfikacji. Według najnowszego, dostępnego na dzień 30 kwietnia 2026 r. zestawienia Misji Monitorującej Prawa Człowieka ONZ w Ukrainie, obejmującego okres od 24 lutego 2022 r. do końca marca 2026 r., zweryfikowano co najmniej 15 578 zabitych

Zapobieganie masowym naruszeniom praw człowieka, Warszawa 2014, s. 147. Zob. też *Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy, Prokurator przeciwko Jean-Paulowi Akayesu – wyrok (ang. Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu – Judgement), ICTR-96-4-T, 2 września 1998 r., § 148–149.*

[775] Patrz rozdział IV.

[776] Patrz rozdział IV.

[777] Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Raport dotyczący naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych w Ukrainie (1 kwietnia – 30 czerwca 2022 r.)* (ang. *Report on the Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity Committed in Ukraine (1 April–30 June 2022)*), Warszawa 2022, s. 1–4 [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/522616_0.pdf.

[778] New Lines Institute, Instytut Praw Człowieka im. Raoula Wallenberga, *Niezależna analiza prawna naruszeń Konwencji o ludobójstwie przez Federację Rosyjską na Ukrainie oraz obowiązku zapobiegania*, maj 2022, s. 22.

cywilów oraz 43 352 rannych, w tym 784 zabite dzieci i 2 668 rannych dzieci[779]. Dane te mają charakter minimalny, ponieważ OHCHR wskazuje, że rzeczywisty zakres szkód wyrządzonych ludności cywilnej zarówno w zakresie ofiar, jak i zniszczeń jest prawdopodobnie znacznie wyższy z uwagi na niemożność weryfikacji części zgłoszeń oraz ograniczony dostęp do niektórych obszarów, w szczególności miejsc intensywnych walk[780]. Szczególnie wyraźnie dotyczy to Mariupola, w odniesieniu do którego Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka - OHCHR - zweryfikowało do czerwca 2022 r. 1 348 cywilnych ofiar śmiertelnych bezpośrednio związanych z działaniami zbrojnymi, w tym 70 dzieci, zastrzegając zarazem, że rzeczywista liczba zabitych cywilów była prawdopodobnie o tysiące wyższa[781]. Według informacji przekazanych w kwietniu 2026 r. przez Wadima Bojczenkę, szefa Administracji Wojskowej Miasta Mariupola, inicjatywa Mariupol Justice udokumentowała 12 500 odrębnych przypadków śmierci cywilów w Mariupolu[782]. Miasto, oblężone w 2022 r., zostało w znacznym stopniu zniszczone; według OHCHR uszkodzeniu albo zniszczeniu uległo do 90% budynków mieszkalnych oraz do 60% domów prywatnych[783].

Pojawiają się analogie do masakr z przeszłości. Np. masakrę ludności w Buczy określano mianem „nowej Srebrenicy" ze względu na okrucieństwo i masowy charakter

[779] OHCHR, Misja Monitorująca Prawa Człowieka ONZ w Ukrainie, Ochrona ludności cywilnej w konflikcie zbrojnym — aktualizacja za marzec 2026 r. (ang. *Ukraine. Protection of Civilians in Armed Conflict. March 2026 Update*), 10 kwietnia 2026 r., s. 4 [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2026-04/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28March%20%202026%29_ENG.pdf. Zob. także: OHCHR, Misja Monitorująca Prawa Człowieka ONZ w Ukrainie, W Ukrainie drony krótkiego zasięgu były najbardziej śmiercionośną bronią dla cywilów w marcu — informują obserwatorzy praw człowieka ONZ (ang. *In Ukraine Short-Range Drones Were the Deadliest Weapon for Civilians in March, UN Human Rights Monitors Say*), 10 kwietnia 2026 r. [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://ukraine.ohchr.org/en/In-Ukraine-Short-Range-Drones-Were-the-Deadliest-Weapon-for-Civilians-in-March-UN-Human-Rights-Monitors-Say.

[780] OHCHR, Misja Monitorująca Prawa Człowieka ONZ w Ukrainie...s.5.

[781] OHCHR, Wysoka Komisarz aktualizuje informacje dla Rady Praw Człowieka w sprawie Mariupola w Ukrainie (ang. *High Commissioner updates the Human Rights Council on Mariupol, Ukraine*), 16 czerwca 2022 r. [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2022/06/high-commissioner-updates-human-rights-council-mariupol-ukraine.

[782] *Ukrinform*, Bojczenko: inicjatywa Mariupol Justice odnotowała 12 500 cywilnych ofiar śmiertelnych w Mariupolu (ang. *Boychenko: Mariupol Justice initiative records 12,500 civilian deaths in Mariupol*), 1 kwietnia 2026 r. [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.ukrinform.net/rubric-ato/4108169-boychenko-mariupol-justice-initiative-records-12500-civilian-deaths-in-mariupol.html.

[783] OHCHR, Wysoka Komisarz aktualizuje informacje dla Rady Praw Człowieka w sprawie Mariupola w Ukrainie (ang. *High Commissioner updates the Human Rights Council on Mariupol, Ukraine*), 16 czerwca 2022 r. [online], [dostęp 30 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2022/06/high-commissioner-updates-human-rights-council-mariupol-ukraine.

zbrodni. Niemniej jednak liczby ofiar w Ukrainie (choć ogromne) są wciąż niższe niż w klasycznych przypadkach ludobójstwa (Rwanda 1994: ok. 800 tys. ofiar w 100 dni; Srebrenica 1995: ok. 8 tys. ofiar w kilka dni). Same w sobie mniejsze rozmiary zbrodni nie wykluczają ludobójstwa, mogą jednak rodzić pytania o intencje sprawców - czy celem była zagłada grupy, czy „tylko" zastraszenie ludności, eliminacja oporu lub inne cele militarno-polityczne. Oprócz bezpośrednich zabójstw, Rosja prowadzi działania wojenne powodujące poważne cierpienia fizyczne i psychiczne ukraińskiej populacji. Ciągłe ostrzały rakietowe miast, bombardowania obiektów cywilnych (szkół, szpitali, bloków mieszkalnych) czy długotrwałe pozbawianie ludności energii elektrycznej i ogrzewania (poprzez niszczenie infrastruktury krytycznej zimą) prowadzą do traumy, okaleczeń oraz zgonów szczególnie wrażliwych osób (np. chorych pozbawionych opieki)[784]. Te działania można rozpatrywać jako spowodowanie poważnego uszczerbku na zdrowiu fizycznym lub psychicznym członków grupy (Konwencja, art. II lit. b), a niektóre także jako rozmyślne stworzenie warunków życia obliczonych na wyniszczenie (art. II lit. c). Przykładowo, oblężenie Mariupola wiosną 2022 r., podczas którego mieszkańcy przez wiele tygodni byli odcięci od żywności, wody, opieki medycznej i możliwości ewakuacji, można uznać za celowe stworzenie takich warunków bytowych, które miały doprowadzić do wyniszczenia części ludności cywilnej tego miasta. Celowe głodzenie ludności cywilnej czy uniemożliwianie pomocy humanitarnej bywa kwalifikowane jako zbrodnia przeciwko ludzkości, ale może też stanowić przejaw ludobójstwa, jeśli jest elementem planu fizycznego wyniszczenia chronionej grupy. Ustalenie popełnienia zbrodni ludobójstwa nie jest uzależnione od faktycznego osiągnięcia skutku w postaci całkowitego lub częściowego fizycznego unicestwienia danej grupy. Wystarczające jest stwierdzenie, że sprawca działał z *dolus specialis* - szczególnym zamiarem zniszczenia grupy jako takiej oraz że podejmowane przez niego działania lub stwarzane warunki życia były ukierunkowane na realizację tego celu. Oznacza to, że odpowiedzialność za ludobójstwo może być przypisana również wówczas, gdy destrukcyjne skutki nie zostały jeszcze w pełni zrealizowane, lecz podjęte działania

[784] Sama skala cierpień wywołanych przez zimowe odcięcie ludności cywilnej od energii, ogrzewania i wody nie wystarcza jeszcze do przyjęcia art. II lit. c Konwencji, jeśli nie zostanie wykazane, że warunki te tworzono w celu fizycznego zniszczenia chronionej grupy jako takiej. Zob. K. Masło, *Czy zbrodnie…,* s. 24 – 25.

wskazują na intencję doprowadzenia do zagłady grupy. Kluczowe znaczenie ma więc nie sam rezultat, lecz zamiar oraz charakter podejmowanych czynów[785].

5.1.4. ***Przymusowe deportacje i uprowadzanie ukraińskich dzieci***

Jednym z najważniejszych elementów odróżniających wojnę w Ukrainie od innych wojen jest skala i charakter przymusowych deportacji ludności cywilnej na terytorium Rosji, zwłaszcza deportacja dzieci[786]. Już w pierwszych miesiącach inwazji napłynęły doniesienia o masowym wywożeniu Ukraińców z terenów okupowanych do Rosji często po „filtracji" w obozach przejściowych[787]. Wśród deportowanych znalazły się tysiące dzieci oddzielonych od rodzin. Wiele z tych dzieci zostało następnie przekazanych pod opiekę rodzin zastępczych w Rosji lub umieszczonych w rosyjskich placówkach opiekuńczych, gdzie poddawano je indoktrynacji w duchu prorosyjskim[788]. W marcu 2023 r. Międzynarodowy Trybunał Karny wydał nakazy aresztowania prezydenta W. Putina oraz rzeczniczki praw dziecka M. Lwowej-Biełowej, zarzucając im zbrodnię deportacji i nielegalnego przesiedlenia dzieci z Ukrainy[789] (kwalifikowaną jako

---

[785] Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Zdravkowi Tolimirowi – wyrok apelacyjny* (ang. *Prosecutor v. Zdravko Tolimir – Appeals Judgement*), IT-05-88/2-A, 8 kwietnia 2015 r., § 225 [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/x/cases/tolimir/acjug/en/150408_judgement.pdf

[786] Kwestia uprowadzania ukraińskich dzieci ma znaczenie szczególne, ponieważ bezprawność tych działań nie wynika tylko z naruszenia zakazu deportacji lub transferu przymusowego, lecz także z godzenia w samo jądro podmiotowości jednostki jej przynależność rodzinną, narodową i kulturową. Zob. E. Cała-Wacinkiewicz, *Humanizacja prawa międzynarodowego i humanizacja w prawie międzynarodowym a upodmiotowienie jednostki*, [w:] E. Cała-Wacinkiewicz, J. Menkes, J. Nowakowska-Małusecka, W. Staszewski (red.), *Podmiotowość prawnomiędzynarodowa i jej współczesne aspekty*, Warszawa 2020, s. 85–95. Zob. też Najbardziej kompleksowe ujęcie sytuacji dziecka dotkniętego konfliktem zbrojnym w polskiej literaturze prawniczej stanowi monografia J. Nowakowskiej-Małuseckiej, *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym. Studium prawnomiędzynarodowe*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz–Katowice 2012.

[787] Human Rights Watch, *„Nie mieliśmy wyboru": „filtracja" i zbrodnia przymusowego transferu ukraińskich cywilów do Rosji* (ang. *"We Had No Choice": "Filtration" and the Crime of Forcibly Transferring Ukrainian Civilians to Russia*), 1 września 2022 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.hrw.org/report/2022/09/01/we-had-no-choice/filtration-and-crime-forcibly-transferring-ukrainian-civilians.

[788] I. Kozak-Balaniuk, I. Kozak, *Ludobójstwo ukraińskich dzieci. Przymusowe przekazywanie ukraińskich dzieci przez Rosję jako próba wymazania tożsamości narodowej* (ang. *Genocide of Ukrainian Children. The Forcible Transfer of Ukrainian Children by Russia as an Attempt to Erase National Identity*), „Prawo i Więź", t. 57, nr 4, 2025.

[789] Na płaszczyźnie terminologicznej warto odróżnić deportację od przymusowego transferu. Deportacja oznacza przemieszczenie przez granicę państwową, natomiast przymusowy transfer obejmuje przymusowe przesunięcie w granicach tego samego państwa, także między obszarami czasowo okupowanymi, które z perspektywy prawa międzynarodowego nadal stanowią terytorium Ukrainy. Rozróżnienie to wyjaśnia, dlaczego MTK w nakazach aresztowania z 17 marca 2023 r. odniósł się równolegle do *unlawful deportation of population (children)* oraz *unlawful transfer of population (children)*. Zob. S. Sykuna, *Czy konflikty zbrojne w XXI w. są bardziej humanitarne? Kilka uwag*

zbrodnia wojenna)[790]. Choć MTK formalnie postawił zarzuty zbrodni wojennej deportacji i bezprawnego przesiedlenia dzieci, zachowanie to odpowiada zarazem czynowi wymienionemu w art. II lit. e Konwencji ludobójczej, tj. przymusowemu przekazywaniu dzieci członków grupy do innej grupy[791]. Przy literalnej wykładni tego przepisu *actus reus* zostaje zrealizowany już przez sam przymusowy transfer dzieci, bez konieczności wykazywania dodatkowego skutku biologicznego lub psychologicznego; rozstrzygające pozostaje jednak udowodnienie *dolus specialis,* czyli zamiaru zniszczenia grupy chronionej w całości lub części. Zarazem orzecznictwo międzynarodowe nie jest jednolite, ponieważ MTS wiązał art. II lit. e raczej z biologicznym wymiarem zniszczenia grupy, podczas gdy praktyka części trybunałów karnych oraz dokumenty MTK pozostawiają szerszą przestrzeń dla oceny, że sam przymusowy transfer, połączony z asymilacją i zerwaniem więzi kulturowych, może mieć znaczenie ludobójcze[792].

W przypadku Ukrainy proceder ten przybrał formę zorganizowanej akcji: Rosja uprościła przepisy umożliwiające szybką adopcję deportowanych dzieci przez rodziny rosyjskie, zmieniano dzieciom obywatelstwo na rosyjskie, a ich wychowanie ukierunkowano na asymilację z narodem rosyjskim[793]. Prezydent Putin osobiście podpisał akty prawne ułatwiające takie transfery dzieci, co dowodzi, iż miał pełną

---

związanych z wojną na Ukrainie (ang. *Are Armed Conflicts in the 21st Century More Humane? Some Remarks on the War in Ukraine*), „Gdańskie Studia Prawnicze", nr 1(66), 2025, s. 177–185.

[790] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Sytuacja w Ukrainie: sędziowie MTK wydają nakazy aresztowania wobec Władimira Władimirowicza Putina oraz Marii Aleksiejewny Lwowej-Biełowej* (ang. *Situation in Ukraine: ICC Judges Issue Arrest Warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova*), 17 marca 2023 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and.

[791] Treść przepisu art II lit. e Konwencji z 9 grudnia 1948 wyrasta z doświadczeń praktyk wynaradawiających dzieci, ormiańskich podczas ludobójstwa z lat 1915–1916, oraz z debat prowadzonych podczas prac nad Konwencją, w których akcentowano, że odebranie dzieci grupie może prowadzić do jej zniszczenia równie realnie jak środki wymierzone w biologiczną reprodukcję. Po wejściu Konwencji w życie zakaz ten pozostawał przez dekady „uśpiony" i był rzadko rozwijany w praktyce orzeczniczej, co uwydatnia wyjątkową wagę przypadków, w których państwo organizuje transfer dzieci w celu trwałego zerwania ich więzi z grupą pochodzenia. Zob. H. Moodrick-Even Khen, *Przymusowe przekazywanie dzieci z Ukrainy jako ludobójstwo. Przebudzenie uśpionego zakazu Konwencji ludobójczej* (ang. *The Forcible Transfer of Children from Ukraine as Genocide. Awakening the Dormant Prohibition of the Genocide Convention*), „The International Journal of Children's Rights", t. 32, 2024, s. 81–87.

[792] K. Wierczyńska, *Nieuznane ludobójstwo – ponowne przemyślenie ram prawnych niszczenia dziedzictwa kulturowego w Ukrainie i Strefie Gazy* (ang. *The Unrecognized Genocide – Rethinking the Legal Framework for the Destruction of Cultural Heritage in Ukraine and Gaza*), „Santander Art and Culture Law Review", t. 11, nr 2, 2025, s. 65–70.

[793] Yale School of Medicine, *Systematyczny program przymusowych adopcji i umieszczania w rodzinach zastępczych ukraińskich dzieci przez Rosję* (ang. *Russia's Systematic Program of Coerced Adoption and Fostering of Ukraine's Children*), 14 lutego 2023 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://medicine.yale.edu/news-article/russias-systematic-program-of-coerced-adoption-and-fostering-of-ukraines-children/.

świadomość tego procederu i aprobował go[794]. Tego rodzaju dowód wiedzy i kontroli nad popełnianymi czynami bywa istotny dla przypisania intencji ludobójczej przywódcom państw. Brak bezpośredniego „rozkazu eksterminacji" można zastąpić wykazaniem, że przywódca celowo wprowadził politykę prowadzącą do wyniszczenia grupy (poprzez asymilację dzieci), co *implicite* ujawnia jego zamiar[795]. Przykładem potwierdzającym szerokie rozumienie zbrodni ludobójstwa jest ustalenie dokonane w 2016 roku przez Niezależną Międzynarodową Komisję Śledczą ds. Syryjskiej Republiki Arabskiej, działającą pod auspicjami ONZ. Komisja uznała, że wobec społeczności jazydzkiej doszło do popełnienia czynów o charakterze ludobójczym. Działania tzw. Państwa Islamskiego (ISIS) obejmowały bowiem nie tylko masowe zabójstwa i przymusowe przesiedlenia, lecz również systematyczne rozdzielanie dzieci jazydzkich od ich rodzin i umieszczanie ich w środowisku bojowników ISIS. Celem tych działań było całkowite odcięcie dzieci od ich wspólnoty religijnej, języka i tradycji, a w konsekwencji wymazanie ich tożsamości jazydzkiej oraz włączenie ich w strukturę i kulturę sprawców[796]. Takie postępowanie, zmierzające do unicestwienia grupy poprzez zniszczenie jej więzi kulturowych, duchowych i rodzinnych, zostało uznane przez Komisję za realizację znamion ludobójstwa w rozumieniu art. II lit. e Konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa z 1948 roku[797].

---

[794] Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Raport dotyczący naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych w Ukrainie (24 lutego – 30 kwietnia 2022 r.)* (ang. *Report on Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity Committed in Ukraine (24 February–30 April 2022)*), Kopenhaga 2022, s. 37 [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.ft.dk/samling/20222/almdel/OSCE/bilag/36/2734155.pdf.

[795] W tym kontekście warto przypomnieć sposób, w jaki Hannah Arendt opisała Adolfa Eichmanna po jego ujęciu przez izraelskich agentów w Argentynie i procesie przed sądem w Jerozolimie. Arendt wskazywała na uderzająco „banalność zła" widoczną w Eichmannie. Zob. H. Arendt, *Eichmann w Jerozolimie. Rzecz o banalności zła*, tłum. A. Szostkiewicz, Kraków 1987.

[796] W Niemczech i w Niderlandach prowadzone są postępowania karne na zasadzie jurysdykcji uniwersalnej dotyczące czynów popełnionych przez członków tzw. Państwa Islamskiego wobec ludności jezydzkiej w Iraku i Syrii w 2014 r., kwalifikowanych jako ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości oraz zbrodnie wojenne. Obejmują one m.in. czyny polegające na zabójstwach, zniewoleniu, przemocy seksualnej, a także uprowadzaniu dzieci. Zob. Doughty Street Chambers, *Niemiecki sąd wydaje drugi wyrok skazujący za ludobójstwo wobec członka ISIS w związku z zniewoleniem i wykorzystywaniem jezydzkiej kobiety w Syrii* (ang. *German Court Hands Down Second Genocide Conviction against ISIS Member following Enslavement and Abuse of Yazidi Woman in Syria*), 28 lipca 2022 r. [online], [dostęp 31 marca 2026 r.]. Dostępny: https://www.doughtystreet.co.uk/news/german-court-hands-down-second-genocide-conviction-against-isis-member; Zob. też M. Capacci, *Niderlandy otworzą pierwszy proces dotyczący zbrodni przeciwko Jezydom* (ang. *Netherlands to Open First Trial on Crimes against Yazidis*), *JusticeInfo*, 22 maja 2023 r. [online], [dostęp 31 marca 2026 r.]. Dostępny: https://www.justiceinfo.net/en/117090-netherlands-to-open-first-trial-on-crimes-against-yazidis.html.

[797] Niezależna Międzynarodowa Komisja Śledcza ds. Syryjskiej Republiki Arabskiej, *„Przybyli, aby zniszczyć": zbrodnie ISIS przeciwko Jazydom*, dokument ONZ A/HRC/32/CRP.2, 15 czerwca 2016 r., s. 62.

Warto tu odwołać się do tzw. Mechanizmu Moskiewskiego OBWE - raportu niezależnych ekspertów, którzy zbadali sprawę przymusowych deportacji ukraińskich dzieci[798]. Raport ten potwierdził istnienie szeroko zakrojonego systemu transferu dzieci z Ukrainy do Rosji, obejmującego setki placówek i tysiące nieletnich. Eksperci OBWE stwierdzili, że działania te stanowią rażące pogwałcenie praw dzieci oraz mogą wyczerpywać znamiona ludobójstwa w razie udowodnienia intencji trwałego odseparowania tych dzieci od grupy narodowej ich pochodzenia. Analogiczne ustalenia przedstawia raport organizacji Genocide Watch z 2023 r., określając uprowadzanie ukraińskich dzieci jako element rosyjskiej strategii „wynarodowienia"[799]. Według danych przekazanych przez stronę ukraińską, tylko w pierwszym roku pełnoskalowej inwazji rosyjskie organy państwowe miały bezprawnie wywieźć około 16 000 dzieci z terytoriów okupowanych[800]. Przymusowa deportacja ukraińskich dzieci i ich asymilacja w Rosji wydaje się najdobitniejszym przykładem działania, które wprost mieści się w definicji ludobójstwa. Jeśli zostanie wykazane, że intencją rosyjskich władz było nie tylko usunięcie tych dzieci z rodzin wroga, lecz trwałe przekształcenie ich tożsamości narodowej (czyli *de facto* zniszczenie części narodu ukraińskiego poprzez odebranie mu dzieci), wówczas warunek *dolus genocidii* mógłby zostać spełniony. Nawet sceptycznie nastawieni analitycy przyznają, że ten element działań rosyjskich stanowi najpoważniejszą przesłankę do zarzutu ludobójstwa[801].

[798] Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Raport dotyczący naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka, zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych w Ukrainie (24 lutego – 30 kwietnia 2022 r.)* (ang. *Report on Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity Committed in Ukraine (24 February–30 April 2022)*), Kopenhaga 2022, s. 1–37 [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.ft.dk/samling/20222/almdel/OSCE/bilag/36/2734155.pdf.

[799] Genocide Watch, *Raport wskazuje na eskalujące ludobójstwo Rosji w Ukrainie* (ang. *Report Shows Russia's Escalating Genocide in Ukraine*), 27 marca 2023 r., s. 11 [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.genocidewatch.com/pl/single-post/report-shows-russia-s-escalating-genocide-in-ukraine.

[800] *The Guardian*, *„Byłam bardzo przestraszona": ukraińskie dzieci wywożone do Rosji dla „korzyści finansowych"* (ang. *'I Was So Scared': The Ukrainian Children Taken to Russia for 'Financial Gain'*), 29 maja 2023 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://www.theguardian.com/world/2023/may/29/i-was-so-scared-the-ukrainian-children-taken-to-russia-for-financial-gain.

[801] W. A. Schabas, *Genocide…,* s. 843–857.

5.1.5. Niszczenie dziedzictwa i tożsamości kulturowej Ukrainy

Choć niszczenie kultury jako takie nie jest enumeratywnie wymienione w definicji ludobójstwa z 1948 r., w doktrynie podkreśla się, że celowe wyniszczanie dziedzictwa kulturowego grupy może stanowić dowód zamiaru zniszczenia tej grupy jako odrębnej całości[802]. W konflikcie na Ukrainie mamy do czynienia z rozległym niszczeniem elementów kultury i tożsamości narodowej na terenach okupowanych. Rosyjskie ataki doprowadziły do zniszczenia setek obiektów dziedzictwa – w tym zabytkowych cerkwi, muzeów, pomników oraz miejsc pamięci narodowej[803]. Zniszczeniu uległy m.in. muzeum w Iwankowie pod Kijowem, w którym przechowywano prace słynnej ukraińskiej artystki ludowej Marii Prymaczenko, Sobór Zaśnięcia Matki Bożej w Charkowie oraz zabytkowy budynek dawnego kina im. Szczorsa w Czernihowie[804]. Zgodnie z danymi Ministerstwa Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy, do października 2023 roku odnotowano 553 przypadki zbrodni wojennych wymierzonych w obiekty dziedzictwa kulturowego[805]. Skala i charakter tych działań wskazują na ich systematyczny i zamierzony charakter, mający na celu nie tylko materialne zniszczenie dóbr kultury, lecz również wykorzenienie pamięci historycznej oraz osłabienie tożsamości narodowej Ukrainy[806]. W odpowiedzi na te przestępstwa władze ukraińskie powołały rejestr szkód w sferze kultury (*Register of*

---

[802] A. Jakubowski, *Zwyczajowy charakter zakazu niszczenia oraz grabieży dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego we współczesnym prawie międzynarodowym*, w: E. Mikos-Skuza, K. Sałaciński (red.), *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji haskiej i 15 lat jej Protokołu II*, „Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej", Warszawa 2015.

[803] Warto osadzić przypadek ukraiński w szerszej praktyce historycznej niszczenia dziedzictwa kulturowego podczas konfliktów zbrojnych. Jak wskazuje K. Wierczyńska, współczesne wojny wielokrotnie potwierdzały, że atak na zabytki, miejsca kultu religijnego i archiwa nie jest jedynie „ubocznym skutkiem" działań zbrojnych, lecz często stanowi świadome uderzenie w materialne nośniki pamięci zbiorowej i tożsamości grupy. Autorka przywołuje w tym kontekście zniszczenie Dubrownika i Mostaru w czasie wojen jugosłowiańskich, wysadzenie Buddów z Bamijanu, dewastację zabytków w Timbuktu, a także zniszczenia Palmyry, Aleppo i Bosry. Precedensy te pokazują, że wojna przeciw dziedzictwu kulturowemu ma charakter powtarzalny i transkonfliktowy, a jej celem bywa nie tylko fizyczne opanowanie terytorium, lecz także symboliczne wykorzenienie wspólnoty z jej własnej historii. Zob. K. Wierczyńska, *Nieuznane ludobójstwo – ponowne przemyślenie ram prawnych niszczenia dziedzictwa kulturowego w Ukrainie i Strefie Gazy* (ang. *The Unrecognized Genocide – Rethinking the Legal Framework for the Destruction of Cultural Heritage in Ukraine and Gaza*), „Santander Art and Culture Law Review", t. 11, nr 2, 2025, s. 57–58.

[804] M. Trzciński, *Ochrona prawna dóbr kultury podczas trwania konfliktów zbrojnych — aspekty karnoprawne w kontekście agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze", nr 13, 2022, s. 209–211.

[805] Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy, *Zniszczone dziedzictwo kulturowe Ukrainy* (ang. *Destroyed Cultural Heritage of Ukraine*), 2024 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://culturecrimes.mkip.gov.ua/.

[806] O. Sałata, *Ludobójstwo dziedzictwa kulturowego narodu rozpoczyna się od zniszczenia miast i architektury* (ang. *Genocide Against the Cultural Heritage of a Nation Begins with the Destruction of Cities and Architecture*), „Wiedza Obronna", t. 294, nr 5, 2025.

Damage to Cultural Heritage) oraz rozpoczęły gromadzenie dowodów, które mają posłużyć w przyszłych postępowaniach międzynarodowych dotyczących zbrodni przeciwko dziedzictwu kulturowemu[807]. Na okupowanych terytoriach polityka rosyjska przybiera postać skoordynowanego zespołu działań wynaradawiających: usuwania ukraińskich symboli państwowych, zastępowania lokalnego nazewnictwa rosyjskim lub sowieckim, eliminowania języka ukraińskiego z urzędów i szkół, przymusowej „paszportyzacji", rusyfikacji edukacji oraz podporządkowywania życia religijnego strukturom lojalnym wobec Moskwy[808]. Dochodziło też do prześladowań osób kultywujących ukraińską kulturę czy religię. Przykładem może być systematyczne niszczenie książek w języku ukraińskim i wprowadzanie rubla oraz rosyjskich mediów jako jedynych dostępnych[809]. Te działania, choć nie uderzają bezpośrednio w biologiczne przetrwanie ludzi, mają na celu unicestwienie odrębnej tożsamości ukraińskiej i asymilację pozostałej ludności do kultury rosyjskiej. Rafał Lemkin wskazywał, iż ludobójstwo jest procesem dwuetapowym i obejmuje nie tylko fizyczne unicestwienie członków danej grupy, lecz także jej kulturową i tożsamościową eliminację - „*ludobójstwo ma dwie fazy: pierwszą jest zniszczenie wzorca narodowego grupy uciskanej, a drugą - narzucenie wzorca narodowego ciemiężyciela*"[810]. Oznacza to, że zbrodnia ta nie ogranicza się do eksterminacji biologicznej, lecz zmierza również do zatarcia śladów istnienia danej wspólnoty jej języka, religii, tradycji i instytucji poprzez zastąpienie ich elementami kultury narzuconej przez sprawcę[811]. Podczas wystąpienia „*Soviet Genocide in Ukraine",* wygłoszonego w Nowym Jorku w 1953 r., w 20. rocznicę Wielkiego Głodu[812] Lemkin opisywał represje wobec narodu ukraińskiego w latach 20. i

[807] Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy, *Rejestr szkód w dziedzictwie kulturowym* (ang. *Register of Damage to Cultural Heritage*), dane z października 2023 r. [online], [dostęp 5 października 2025 r.]. Dostępny: https://culturecrimes.mkip.gov.ua.

[808] M. Maksymiuk, *„Ludobójstwo kulturowe" a wojna na Ukrainie* (ang. *"Cultural Genocide" in the Context of the War in Ukraine*), „Wiedza Obronna" 2025, t. 294, nr 5, s. 26–27.

[809] *Chytomo, Rosjanie konfiskują i niszczą ukraińską literaturę oraz podręczniki historii* (ang. *Russians Confiscating and Destroying Ukrainian Literature and History Textbooks*), 10 czerwca 2022 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://chytomo.com/en/russians-confiscating-and-destroying-ukrainian-literature-and-history-textbooks/

[810] R. Lemkin, *Rządy…,* s. 79.

[811] Jak wskazuje M. Maksymiuk, koncepcja Rafała Lemkina była koncepcją systemową, zakładającą metodyczne działanie aparatu państwowego i prawa jako narzędzi wynaradawiania. Z perspektywy obowiązującego prawa pozostaje to jednak ujęcie szersze od definicji zawartej w art. II Konwencji z 9 grudnia 1948 r., a zatem może pełnić istotną funkcję interpretacyjną przy opisie polityki wynaradawiającej, lecz nie uzasadnia samo przez się rozszerzania katalogu czynów ludobójczych poza ramy konwencyjne. Zob. M. Maksymiuk, *„Ludobójstwo kulturowe"…,* s. 24–25.

[812] Wielki Głód, określany także jako Hołodomor, był katastrofą głodową wywołaną na terytorium sowieckiej Ukrainy w latach 1932–1933 w następstwie polityki przymusowej kolektywizacji, konfiskat zboża, represji wobec chłopstwa oraz działań władz ZSRR wymierzonych w ukraińską wieś. Wskutek głodu zginęło od około 3 do 12 milionów mieszkańców Ukrainy. Głód doprowadził do masowej śmierci

30. XX w. jako długotrwały proces zorganizowany przez przywódców Związku Radzieckiego „w celu stworzenia „człowieka sowieckiego" wyróżnił cztery etapy sowieckiego ludobójstwa Ukraińców. Zgodnie z jego ujęciem: pierwszy etap, zapoczątkowany w latach 20., stanowił uderzenie w inteligencję ukraińską – „mózg narodu"; drugi był wymierzony w „duszę narodu", tj. Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny, który ostatecznie został zlikwidowany przez Kreml i Rosyjski Kościół Prawosławny w połowie lat 30.; trzeci etap polegał na zorganizowanym zagłodzeniu chłopów – „ciała narodu", będących w czasie Wielkiego Głodu głównym nośnikiem ukraińskiej tożsamości narodowej; ostatnim krokiem było osiedlanie innych narodowości, w tym etnicznych Rosjan, głównie na południu i wschodzie Ukrainy, czyli na obszarach najbardziej dotkniętych skutkami Wielkiego Głodu[813].

Niszczenie kultury i pamięci historycznej Ukrainy przez Rosję jest kolejnym elementem wskazującym na ogólny plan zniszczenia narodu ukraińskiego jako takiego. Skoro naród to nie tylko biologiczna populacja, ale też wspólna kultura, język i tożsamość, to dążenie do unicestwienia tych elementów (np. poprzez zniszczenie zabytków, języka, edukacji) świadczy o zamiarze wyeliminowania narodu w jego obecnej postaci[814]. Samo niszczenie dóbr kultury, ujmowane jako odrębny czyn, mieści się w prawie międzynarodowym przede wszystkim w kwalifikacji zbrodni wojennej, w szczególności na gruncie art. 8 ust. 2 lit. b pkt ix Statutu MTK, obejmującego umyślne kierowanie ataków przeciwko budynkom przeznaczonym na cele religijne, edukacyjne, artystyczne, naukowe lub dobroczynne, przeciwko zabytkom, szpitalom oraz miejscom gromadzenia chorych i rannych, pod warunkiem że obiekty te pozostają poza kategorią celów wojskowych. W sprawach dotyczących ludobójstwa niszczenie kultury może jednak pełnić istotną funkcję dowodową, ponieważ pozwala wykazywać szczególny zamiar sprawcy, polegający na dążeniu do zniszczenia grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej jako takiej. Przykładowo, w sprawach o ludobójstwo Bośniaków w

ludności cywilnej, rozpadu lokalnych wspólnot, depopulacji wsi, zniszczenia tradycyjnej struktury społecznej oraz długotrwałej traumy zbiorowej narodu ukraińskiego. Zob. więcej: A. Applebaum, *Czerwony głód. Wojna Stalina z Ukrainą*, tłum. B. Gadomska, Warszawa 2018.

[813] T. Lachowski, *Historyczne sowieckie i współczesne rosyjskie czyny przestępne przeciwko Ukraińcom w świetle Konwencji ONZ o ludobójstwie z 1948 r. Analiza porównawcza* (ang. *Historical Soviet and contemporary Russian criminal acts against Ukrainians under the UN Genocide Convention of 1948. A comparative analysis*), [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes. Challenges for Documentation and International Prosecution*, Routledge, Abingdon 2025, s. 44.

[814] D. Azarov, D. Koval, G. Nuridzhanian, V. Venher, *Zrozumienie działań Rosji w Ukrainie jako zbrodni ludobójstwa* (ang. *Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide*), „Journal of International Criminal Justice", t. 21, nr 2, 2023, s.249 – 250.

Srebrenicy wskazywano, że Serbowie niszczyli meczety i cmentarze muzułmańskie, co interpretowano jako element zamiaru usunięcia śladów obecności tej grupy[815]. Analogicznie, systematyczne wyniszczanie ukraińskiego dziedzictwa może zostać zinterpretowane jako dążenie do wymazania samej idei ukraińskiej państwowości i tożsamości - a więc jako przesłanka *animus genocidii*[816].

5.2. Argumenty za uznaniem działań Rosji za ludobójstwo

Część komentatorów oraz prawników międzynarodowych opowiada się za tezą, iż działania Rosji w Ukrainie wypełniają znamiona ludobójstwa. Argumentacja ta opiera się na łącznej analizie opisanych wyżej okoliczności i wskazuje, że istnieją mocne poszlaki świadczące o zamiarze zniszczenia narodu ukraińskiego co najmniej w części[817].

Po pierwsze, wskazuje się na jednoznacznie chroniony charakter grupy ofiar. Naród ukraiński stanowi grupę narodową w rozumieniu Konwencji z 1948 r., a więc należy do kategorii grup objętych ochroną przed ludobójstwem. Cel ataków nie jest przypadkowy (nie jest to losowa ludność cywilna czy wyłącznie siły zbrojne), lecz wyraźnie zdefiniowany przez kryterium narodowości: ofiarami są Ukraińcy - czy to z racji obywatelstwa ukraińskiego, czy samoidentyfikacji narodowej. Świadczą o tym choćby wypowiedzi rosyjskie odmawiające Ukraińcom prawa do bytu jako odrębnej narodowości. Tym samym mamy do czynienia z atakiem skierowanym przeciwko określonej grupie narodowej jako takiej, co spełnia fundamentalne kryterium ludobójstwa[818].

Po drugie, analizując intencje sprawców, wskazuje się, że kontekst historyczno-polityczny oraz dostępne dowody pośrednie ukazują istnienie planu wyniszczenia narodu

[815] K. Wierczyńska, *Nieuznane ludobójstwo – ponowne przemyślenie…,* s. 74–75. Zob. też Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Radislavowi Krsticiowi – wyrok* (ang. *Prosecutor v. Radislav Krstić – Judgement*), IT-98-33-T, 2 sierpnia 2001 r., § 580.

[816] Obecny system prawa międzynarodowego nie zapewnia adekwatnej odpowiedzi na rozległe niszczenie dziedzictwa kulturowego. Zniszczenie takie jest kwalifikowane jako zbrodnia wojenna, ewentualnie jako element zbrodni przeciwko ludzkości lub dowód *dolus specialis*, lecz brak jego autonomicznego ujęcia jako „ludobójstwa kulturowego" powoduje lukę ochronną, podobnie jak w przypadku ekobójstwa. Zob. K. Wierczyńska, *Nieuznane ludobójstwo – ponowne przemyślenie*... s. 75 – 77.

[817] D. Azarov, D. Koval, G. Nuridzhanian, V. Venher, *Zrozumienie działań Rosji w Ukrainie jako zbrodni ludobójstwa* (ang. *Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide*), „Journal of International Criminal Justice", t. 21, nr 2, 2023, s. 233–264

[818] N. Quénivet, *Konflikt w Ukrainie a ludobójstwo* .... s. 148–151;

ukraińskiego lub co najmniej jego części (systematyczność zbrodni na cywilach w różnych regionach co sugeruje centralną aprobatę dla brutalnych działań), koordynację deportacji dzieci na najwyższym szczeblu państwowym, a także wspomnianą wyżej kampanię propagandową dehumanizującą Ukraińców[819]. Wszystkie te elementy, gdy spojrzy się na nie łącznie, nie są rozproszonymi incydentami, lecz składają się na logiczny ciąg działań zmierzających do złamania i unicestwienia odrębnej tożsamości ukraińskiej. Holistyczna analiza odpowiada podejściu wypracowanemu w sprawach ludobójstwa przed trybunałami ad hoc, gdzie podkreślono konieczność oglądu w „szerszej perspektywie" w celu dostrzeżenia wzorca ludobójczego[820].

Po trzecie, Rosja dopuściła się wszystkich niemal form czynów ludobójczych wymienionych w Konwencji - zabijania członków grupy na masową skalę, zadawania poważnych cierpień (fizycznych i psychicznych) poprzez tortury, gwałty i terror wobec ludności, stwarzania warunków nieznośnych do życia (oblężenia, niszczenie infrastruktury), a także przymusowego transferu dzieci celem ich asymilacji. Z punktu widzenia kwalifikacji prawnej, taka kumulacja aktów zabronionych wzmacnia tezę o ludobójstwie. Wskazuje bowiem, że celem nie jest jedynie fizyczna eliminacja pewnej liczby osób (poprzez zabójstwa), lecz uniemożliwienie biologicznej kontynuacji grupy (poprzez uprowadzanie dzieci) oraz zniszczenie jej tkanki społeczno-kulturowej (poprzez wyniszczenie elit, kultury, pamięci)[821]. Tego rodzaju szeroko zakrojony atak na całą grupę nosi cechy klasycznych kampanii ludobójczych (por. działania III Rzeszy wobec narodu polskiego i żydowskiego czy reżimu Czerwonych Khmerów wobec rozmaitych grup w Kambodży[822]). Skala i charakter rosyjskiej agresji wskazują, że zniszczenie niezależnego narodu ukraińskiego jest faktycznym celem tej wojny - celem zamierzonym, choć niejawnie deklarowanym. Pogardliwy i dehumanizujący stosunek władz Rosji do Ukraińców, podsycany przez propagandę, sugeruje istnienie ogólnego planu ludobójczego; w ramach tego planu wojna służy zniszczeniu niepodległego narodu ukraińskiego i włączeniu go w strukturę narodu rosyjskiego.

[819] D. Azarov, D. Koval, G. Nuridzhanian, V. Venher, *Zrozumienie działań Rosji w Ukrainie...263.*
[820] H. Moodrick-Even Khen, *Przymusowe przekazywanie dzieci z Ukrainy...*, s. 92–93; I. Kozak-Balaniuk, *Czyny popełnione przez obywateli...*, s. 106–108.
[821] D. Azarov, D. Koval, G. Nuridzhanian, V. Venher, *Zrozumienie działań Rosji w Ukrainie...s. 261-264.* .
[822] P. Grzebyk, *Kambodżańska droga do sprawiedliwości*, [w:] J. Nakonieczna, J. Zajączkowski (red.), *Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych. Bezpieczeństwo – Gospodarka – Cywilizacja*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2011, s. 202.

Po czwarte, istotne jest znaczenie dowodów bezpośrednich, które już są dostępne bądź mogą zostać ujawnione. Chodzi tu zwłaszcza o dokumenty lub wypowiedzi rosyjskich oficjeli, które wprost świadczą o zamiarach względem Ukrainy. Przykładowo, często cytowany jest artykuł opublikowany w prokremlowskiej agencji RIA Nowosti w kwietniu 2022 r., w którym otwarcie stwierdzono potrzebę „denacjonalizacji" Ukrainy i ukarania Ukraińców za brak lojalności, sugerując, że sama nazwa „Ukraina" powinna zniknąć[823]. Tego typu wypowiedzi choć nie są oficjalnymi dokumentami rządowymi mogą odzwierciedlać myślenie elit władzy. Jeśli w przyszłości ujawnione zostaną np. rozkazy lub komunikaty wewnętrzne rosyjskiego dowództwa nakazujące brutalne traktowanie ludności cywilnej ze względu na narodowość, stanowiłoby to przełomowy dowód *dolus specialis*. Obecnie strona ukraińska gromadzi materiał dowodowy. Wspierana jest przez międzynarodowe zespoły śledcze, które mają dokumentować nie tylko czyny, ale i kontekst decyzyjny tych czynów[824].

Po piąte, na arenie międzynarodowej pojawiają się głosy uznanych autorytetów, które wprost kwalifikują rosyjskie działania jako ludobójstwo. Przykładowo, Międzynarodowe Stowarzyszenie Badaczy Ludobójstwa (IAGS) w oświadczeniu z 2022 r. ostrzegło, że wydarzenia w Ukrainie noszą znamiona aktywnych przygotowań do ludobójstwa i wezwało społeczność międzynarodową do podjęcia działań zapobiegawczych[825]. Nawet prezydent USA Joe Biden, ostrożny w kwestiach prawniczych terminów, stwierdził w kwietniu 2022 r., iż *„to, co dzieje się w Ukrainie, to ludobójstwo"*[826]. Choć deklaracje polityczne nie stanowią dowodu prawnego, pokazują one pewien konsensus moralny co do charakteru tych zbrodni. W sferze prawnej konkretne kroki poczynił m.in. Parlament

[823] *RIA Novosti*, *Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej twierdzi, że zdjęcia i nagrania z Buczy stanowią prowokację Kijowa* (ros. *Минобороны РФ заявило, что фото и видео из Бучи являются провокацией Киева*), 3 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html.

[824] Eurojust, *Wspólny zespół dochodzeniowo-śledczy do spraw domniemanych zbrodni popełnionych w Ukrainie* (ang. *Joint Investigation Team into Alleged Crimes Committed in Ukraine*), [online], [dostęp 9 kwietnia 2026 r.], Dostępny: eurojust.europa.eu/joint-investigation-team-alleged-crimes-committed-ukraine; Międzynarodowy Trybunał Karny, *Ukraina* (ang. *Ukraine*), [online], [dostęp 9 kwietnia 2026 r.], Dostępny: icc-cpi.int/situations/ukraine.

[825] International Association of Genocide Scholars (IAGS), *Niepokojące ustalenia Komitetu ds. Ukrainy IAGS: uzasadnienia Rosji dla wojny napastniczej oraz ryzyko ludobójstwa w Ukrainie* (ang. *Disturbing Findings of the IAGS Ukraine Committee: Russia's Justifications for Its War of Aggression and the Risk of Genocide in Ukraine*), marzec 2022 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://genocidescholars.org/wp-content/uploads/2022/03/IAGS_HintonBrown_Mar22-Final.pdf.

[826] *Associated Press*, *Biden twierdzi, że zbrodnie w Ukrainie stanowią ludobójstwo* (ang. *Biden Says Atrocities in Ukraine Amount to Genocide*), 12 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-zelenskyy-biden-genocides-c933e9effd7bb2e30d42be11e0384fcd.

Europejski, który w rezolucji z stycznia 2023 r. uznał, że okrucieństwa Rosji wobec Ukrainy stanowią ludobójstwo, wzywając do pociągnięcia winnych do odpowiedzialności[827]. Liczne państwa, w tym Polska, Litwa, Estonia, Łotwa, Kanada, Czechy i Irlandia, uznały działania Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy za noszące znamiona ludobójstwa albo wprost posłużyły się kategorią ludobójstwa w uchwałach parlamentarnych. W Polsce Sejm Rzeczypospolitej Polskiej już w uchwale z 23 marca 2022 r. potępił zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości, akty ludobójstwa oraz systemowe naruszenia praw człowieka popełniane przez Rosję w Ukrainie. Następnie w uchwale z 8 kwietnia 2022 r. Sejm wprost potępił „zbrodnię ludobójstwa na terenie Ukrainy". Senat Rzeczypospolitej Polskiej w uchwale z 30 marca 2023 r., dotyczącej nielegalnych deportacji dzieci ukraińskich do Rosji, wskazał zaś, że deportowanie cywilów na terytorium jednej ze stron konfliktu może stanowić zbrodnię wojenną, a nawet ludobójstwo[828]. Tego rodzaju głosy wzmacniają argumentację, iż społeczność międzynarodowa dostrzega ludobójstwo. Argumenty za uznaniem ludobójstwa opierają się na wykazaniu, że wszystkie elementy definicji są w przypadku działań Rosji spełnione: istnieje chroniona grupa (naród ukraiński)[829], popełniono wiele aktów z katalogu ludobójstwa (zabijanie, szkodzenie, tworzenie śmiercionośnych warunków, uprowadzanie dzieci), a z kontekstu wynika specyficzny zamiar[830].

5.3. **Argumenty przeciw uznaniu działań Rosji za ludobójstwo**

Mimo powyższych argumentów, grono obserwatorów pozostaje sceptyczne co do kwalifikacji prawnej działań Rosji jako ludobójstwa[831]. Argumenty przeciwne skupiają

---

[827] Parlament Europejski, *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 19 stycznia 2023 r. w sprawie ustanowienia trybunału ds. zbrodni agresji przeciwko Ukrainie (2022/3017(RSP))* (ang. *European Parliament Resolution of 19 January 2023 on the Establishment of a Tribunal on the Crime of Aggression against Ukraine (2022/3017(RSP))*), 19 stycznia 2023 r. [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023IP0015.

[828] Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 marca 2022 r. w sprawie popełniania zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości oraz łamania praw człowieka przez Rosję w Ukrainie, M.P. z 2022 r. poz. 367; Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 kwietnia 2022 r. w sprawie potępienia zbrodni ludobójstwa na terenie Ukrainy, M.P. z 2022 r. poz. 407; Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 marca 2023 r. potępiająca nielegalne deportacje dzieci ukraińskich do Rosji, M.P. z 2023 r. poz. 350.

[829] Niektórzy uważają, że termin ten oznacza mniejszość narodową i że należy go zasadniczo interpretować jako synonim grup etnicznych, rasowych i religijnych. Zob. Por. W. A. Schabas, *Ludobójstwo w prawie międzynarodowym. Zbrodnia zbrodni* (ang. *Genocide in International Law. The Crime of Crimes*), Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 136–137.

[830] D. Azarov, D. Koval, G. Nuridzhanian, V. Venher, *Zrozumienie działań Rosji w Ukrainie...s. 263.*

[831] W. A. Schabas, *Genocide…,* , s. 843–857.

się na wskazaniu, że obecny stan dowodów oraz ramy definicji prawnej nie pozwalają (przynajmniej na razie) na stwierdzenie, iż doszło do ludobójstwa w rozumieniu prawa międzynarodowego.

Po pierwsze, brak bezpośrednich dowodów *dolus genocidii*, czyli rozkazu lub polityki nakierowanej na fizyczne wyniszczenie Ukraińców jako grupy. Dotychczas nie ujawniono dokumentu ani wypowiedzi rosyjskiego przywództwa, która jasno mówiłaby o planie eksterminacji narodu ukraińskiego. Propaganda o „denazyfikacji" czy kwestionowanie istnienia narodu nie przekłada się automatycznie na zamiar fizycznego wyniszczenia ludzi należących do tej grupy. Alternatywne wytłumaczenia mogą brzmieć: Rosja dąży do zmiany reżimu w Kijowie, zastraszenia ludności cywilnej by się poddała bądź do ukarania opornych regionów wszystkie te cele mogą prowadzić do masowych okrucieństw, ale niekoniecznie implikują zamiar unicestwienia całej grupy narodowej. Należy podkreślić różnicę między motywem a zamiarem. Np. motywem Rosjan może być odzyskanie kontroli politycznej nad Ukrainą, a masowe zbrodnie są środkiem do tego celu (przerażenie ludności, złamanie oporu), co wciąż mieści się w kategorii zbrodni wojennych czy przeciw ludzkości, ale nie osiąga progu ludobójstwa.

Po drugie, skala zbrodni w Ukrainie, choć wielka, nie wskazuje (jeszcze) na zamiar wyniszczenia istotnej części narodu ukraińskiego. Ludność Ukrainy liczy ponad 40 milionów osób. Nawet najtragiczniejsze szacunki dotyczące ofiar cywilnych (dziesiątki tysięcy zabitych, setki tysięcy deportowanych) stanowią wciąż niewielki ułamek tej populacji. W dotychczasowych przypadkach uznanych prawnie za ludobójstwo (Rwanda, Srebrenica) sprawcy w krótkim czasie wymordowali znaczącą większość danej społeczności lokalnej[832]. Na terenach okupowanych Ukrainy, choć dochodziło do okrucieństw, nie odnotowano powszechnego zabijania każdego napotkanego Ukraińca tylko ze względu na narodowość. Rosyjskie wojska często dążyły raczej do kontroli terytorium niż fizycznej eliminacji populacji stąd też wielu Ukraińców

[832] W sprawie *Krstić* MTKJ przyjął, że ludobójstwo może zostać dokonane również wobec części grupy ograniczonej geograficznie, jeżeli chodzi o część na tyle znaczącą lub emblematyczną, że jej zniszczenie uderza w dalsze trwanie całej wspólnoty. Jednocześnie zarówno orzecznictwo odnoszące się do Bośni i Hercegowiny, jak i późniejsze rozważania na tle Srebrenicy pokazują, że sama rozległość zbrodni, wysoka liczba ofiar czy brutalność okupacji nie wystarczają jeszcze do przyjęcia kwalifikacji ludobójstwa. Konieczne pozostaje wykazanie, iż przemoc była ukierunkowana na zniszczenie tak rozumianej części grupy jako takiej. Zob. N. Quénivet, *Konflikt w Ukrainie a ludobójstwo* (ang. *The Conflict in Ukraine and Genocide*), „Journal of International Peacekeeping", t. 25, nr 2, 2022, s. 141–154.

przeżyło okupację (choć poddani byli represjom). Argument ten można podsumować stwierdzeniem: gdyby Rosja naprawdę zamierzała dokonać ludobójstwa na Ukraińcach, ofiary liczono by w milionach, biorąc pod uwagę potencjał militarny agresora. To, że tak się nie stało, może świadczyć o braku intencji eksterminacji, a raczej o brutalnym, i instrumentalnym traktowaniu ludności cywilnej w ramach prowadzenia wojny.

Po trzecie, zwraca się uwagę na inne możliwe kwalifikacje prawne analizowanych czynów, które wydają się bardziej odpowiednie. Rosja dopuściła się zbrodni agresji oraz licznych zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości. Te kategorie przestępstw są dostateczne, by opisać i osądzić większość udokumentowanych okrucieństw. W szczególności zbrodnie przeciwko ludzkości - takie jak morderstwa, tortury, gwałty, deportacje czy prześladowania wydają się właściwie oddawać charakter działań wobec ukraińskiej ludności cywilnej. Do stwierdzenia zbrodni przeciw ludzkości nie jest potrzebny zamiar specjalny, a jedynie wykazanie, że czyn był elementem rozległego lub systematycznego ataku na ludność cywilną, co w przypadku Ukrainy jest dowodowo mniej wymagające. Nadużywanie terminu ludobójstwo może odwracać uwagę od tych właśnie kategorii zbrodni, które są nie mniej poważne i łatwiejsze do udowodnienia. W rezultacie zamiast skupiać się na trudnym do wykazania ludobójstwie, społeczność międzynarodowa powinna konsekwentnie ścigać zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości, co już się dzieje (np. śledztwo MTK dotyczy głównie tych przestępstw)[833].

Po czwarte, intencje rosyjskie można racjonalnie tłumaczyć inaczej, niż chęcią zniszczenia narodu. Celem Kremla jest raczej podbój i kontrola Ukrainy, ewentualnie integracja jej społeczeństwa z Rosją, a nie fizyczna eliminacja Ukraińców[834]. Gdyby Rosja rzeczywiście chciała unicestwić Ukraińców, prawdopodobnie nie próbowałaby anektować terytoriów (jak Chersoń czy Zaporoże) ani tworzyć tam administracji tymczasem takie działania miały miejsce, sugerując, że Moskwa liczyła na trwałe włączenie tych ziem wraz z ludnością do Rosji. Metody stosowane przez okupanta - filtracja, deportacje „niepewnych" elementów, rusyfikacja są brutalne i przypominają czystki etniczne, ale w logice okupanta służą one podporządkowaniu ludności,

[833] N. Quénivet, *Konflikt w Ukrainie…,* 141–154. Zob. też K. Masło, *Czy zbrodnie…,* s. 265–290.
[834] T. Lachowski, T. Stępniewski, *Wojna Rosji przeciwko Ukrainie: geopolityka, prawo międzynarodowe i ludobójstwo* (ang. *Russia's War on Ukraine: Geopolitics, International Law, and Genocide*), „Prace Instytutu Europy Środkowej", nr 10/2023, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2023, s. 67.

niekoniecznie jej biologicznemu wyniszczeniu[835]. Wskazuje się tu analogię do postępowania ZSRR wobec narodów podbitych po 1939 r.: masowe deportacje i rusyfikacja np. Bałtów czy Tatarów krymskich były zbrodniami przeciw ludzkości, ale nie zostały nazwane ludobójstwem, bo celem było przeobrażenie i podporządkowanie tych narodów, nie ich całkowita eksterminacja[836]. Podobnie może być w przypadku obecnej polityki rosyjskiej wobec Ukrainy, brutalna pacyfikacja i „wymieszanie" Ukraińców z Rosjanami (zwłaszcza młodego pokolenia, poprzez adopcje dzieci) ma stworzyć sytuację, w której naród ukraiński przestanie istnieć jako odrębna siła polityczna, ale niekoniecznie zostanie fizycznie zlikwidowany. Jeśli więc zamiarem sprawców nie jest biologiczna zagłada grupy, a jedynie jej polityczne i kulturowe podporządkowanie, to w sensie prawnym brakuje istotnego elementu ludobójstwa[837].

Po piąte, istnieje ryzyko prawne i polityczne związane z pochopnym oskarżeniem o ludobójstwo. Historia międzynarodowych trybunałów pokazuje, że zarzut ludobójstwa jest najtrudniejszy do udowodnienia i mógł się kończyć fiaskiem, jeśli nie poparto go niezwykle solidnym materiałem dowodowym. Przykładowo, MTK w wielu aktach oskarżenia (np. wobec serbskich przywódców poza Srebrenicą) wycofywał ostatecznie zarzut ludobójstwa, zastępując go łatwiejszymi do dowiedzenia zarzutami (zbrodnie przeciw ludzkości), aby uniknąć uniewinnienia z powodu niewykazania zamiaru ludobójstwa[838]. Prokurator MTK z pewnością rozważa te kwestie, a ewentualna porażka w postaci braku skazania za ludobójstwo mogłaby zostać odebrana propagandowo jako oczyszczenie Rosji z najcięższego piętna. Stąd na razie prokurator MTK postawił zarzuty zbrodni przeciwko ludzkości i zapewne będzie zbierał dowody, zanim ewentualnie

[835] A. Aydıngün, V. Morkva, İ. Aydıngün, *Poza ludobójstwem, etnobójstwem i identycydem: rosyjska „strategiczna imperialna polityka demograficzna" rusyfikacji ukraińskich dzieci* (ang. *Beyond Genocide, Ethnocide and Identicide: Russia's "Strategic Imperial Demographic Policy" of Russifying Ukrainian Children*), „Nations and Nationalism" 2025, s. 1–11,

[836] T. Lachowski, *Historyczne sowieckie i współczesne rosyjskie czyny przestępne przeciwko Ukraińcom w świetle Konwencji ONZ o ludobójstwie z 1948 r. Analiza porównawcza* (ang. *Historical Soviet and Contemporary Russian Criminal Acts against Ukrainians under the UN Genocide Convention of 1948. A Comparative Analysis*), [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes. Challenges for Documentation and International Prosecution*, Routledge, Abingdon 2025, s. 38–50.

[837] A. Aydıngün, V. Morkva, İ. Aydıngün, *Poza ludobójstwem…,* s. 2, 8–9.

[838] K. Masło, *Czy zbrodnie…,* s. 265–290; Zob. też Międzynarodowy Trybunał Karny, *Sytuacja w Ukrainie: sędziowie MTK wydają nakazy aresztowania wobec Siergieja Iwanowicza Kobyłasza i Wiktora Nikołajewicza Sokołowa* (ang. *Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Sergei Ivanovich Kobylash and Viktor Nikolayevich Sokolov*), 5 marca 2024 r., [online], [dostęp 20 lutego 2026 r.], Dostępny: icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-ivanovich-kobylash-and;

poszerzy oskarżenie o ludobójstwo. Na obecnym etapie lepiej nie stawiać formalnie zarzutu ludobójstwa, dopóki dowody nie będą mocniejsze, aby nie zdewaluować powagi tego pojęcia i nie narazić postępowania na klęskę[839].

Po szóste, pojawia się argument natury definicyjnej: czy destrukcja tożsamości narodowej poprzez rusyfikację, propagandę, niszczenie kultury jest równoznaczna z zamiarem fizycznego zniszczenia grupy? Konwencja z 1948 r. skupia się na fizycznym lub biologicznym wyniszczeniu grupy. Zmuszenie członków grupy do porzucenia własnej kultury lub tożsamości (choćby przez wychowanie dzieci w innej kulturze) nie musi oznaczać chęci ich zabicia. Można argumentować, że Rosja chce unicestwić Ukrainę jako naród, ale poprzez asymilację, czyli chce, by Ukraińcy stali się Rosjanami, nie zaś by wszyscy zginęli. Taka strategia była historycznie stosowana i określana bywa mianem kulturobójstwa[840], lecz nie spełnia ścisłej definicji ludobójstwa, która kładzie nacisk na fizyczne zniszczenie. Przymusowe przekazywanie dzieci z jednej grupy chronionej do innej grupy stanowi akt ludobójczy wskazany w art. II lit. e Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 9 grudnia 1948 r. oraz w art. 6 lit. e Rzymskiego Statutu MTK jednak Rosja nie zabija tych dzieci, lecz je indoktrynuje. Rodzi to pytanie, na ile ten element wystarczy do skazania za ludobójstwo, jeśli nie towarzyszy mu masowa fizyczna eksterminacja (jak np. w Rwandzie czy wobec Jezydów przez ISIS)[841].

Z powyższych względów sceptycy konkludują, że na obecnym etapie bardziej właściwe jest mówienie o poważnych zbrodniach wojennych i zbrodniach przeciwko ludzkości, ale jeszcze nie o ludobójstwie *sensu stricto*[842]. Brak jest wystarczająco wysokiej liczby ofiar oraz jednoznacznych dowodów intencji, aby spełnić surowe kryteria konwencyjne. Sytuacja może ulec zmianie, jeśli pojawią się nowe dowody lub jeśli działania Rosji przybiorą na intensywności. Na chwilę obecną jednak w świetle

[839] N. Quénivet, *Konflikt w Ukrainie…,* s. 148–151.
[840] M. Maksymiuk, *„Ludobójstwo kulturowe" a wojna na Ukrainie* (ang. *"Cultural Genocide" in the Context of the War in Ukraine*), „Wiedza Obronna" 2025, t. 294, nr 5, s. 22–25.
[841] H. Moodrick-Even Khen, *Przymusowe przekazywanie dzieci z Ukrainy jako ludobójstwo. Przebudzenie uśpionego zakazu Konwencji ludobójczej* (ang. *The Forcible Transfer of Children from Ukraine as Genocide. Awakening the Dormant Prohibition of the Genocide Convention*), „The International Journal of Children's Rights", t. 32, 2024, s. 81–112, tu s. 87–90, 98–100,
[842] N. Quénivet, *Konflikt w Ukrainie a ludobójstwo*... s. 141–154, Zob. też; K. Masło, *Czy zbrodnie popełnione przez żołnierzy...* s. 19–20

prawa nie można definitywnie stwierdzić, że doszło do ludobójstwa narodu ukraińskiego, choć dochodzi tam do najcięższych zbrodni międzynarodowych.

5.4. **Stanowisko autora**

Przedstawiona powyżej analiza pokazuje złożoność zagadnienia kwalifikacji prawnomiędzynarodowej działań Rosji. Zbrodnia ludobójstwa jest kategorią prawną o wąsko zdefiniowanych znamionach, której zastosowanie musi być oparte na ścisłych kryteriach dowodowych. Z jednej strony, istnieje szereg przesłanek wskazujących na ludobójczy charakter rosyjskiej agresji: skoordynowane masowe zbrodnie przeciw Ukraińcom, deportacje dzieci i próby wynarodowienia, a także oficjalna retoryka Kremla sugerująca zamiar likwidacji ukraińskiej odrębności narodowej. Analizy dowodzą, że podejrzenie ludobójstwa jest uzasadnione, istnieją powody sądzić, że celem rosyjskich działań jest zniszczenie narodu ukraińskiego przynajmniej w części. Z drugiej strony, obowiązujące prawo i dotychczasowa praktyka sądów międzynarodowych wymagają ostrożności w formułowaniu takiej kwalifikacji. Obecny stan dowodów nie dostarcza jeszcze niepodważalnych przesłanek, by przed niezawisłym sądem udowodnić ponad wszelką wątpliwość istnienie specyficznego zamiaru ludobójstwa. Brakuje jawnych dokumentów lub rozkazów, a liczba ofiar choć ogromna, nie osiągnęła skali typowej dla udowodnionych przypadków ludobójstwa.

Mając na uwadze powyższe, Autor podziela stanowisko, że na gruncie obecnego stanu dowodowego nie można jeszcze jednoznacznie uznać działań Rosji za ludobójstwo w sensie prawnym. Odrębną płaszczyzną pozostaje natomiast stanowisko polityczne, w którym państwa, parlamenty i organizacje międzynarodowe mogą posługiwać się kategorią ludobójstwa jako oceną moralno-polityczną, wyrazem solidarności z ofiarami oraz formą presji dyplomatycznej, bez przesądzania o spełnieniu wszystkich znamion tej zbrodni w rozumieniu prawa międzynarodowego karnego. Nie umniejsza to bynajmniej wagi dokonanych zbrodni, które stanowią zbrodnie wojenne i zbrodnie przeciwko ludzkości najwyższej wagi, wymagające stanowczej reakcji wymiaru sprawiedliwości. Jednak kwalifikacja ludobójstwa powinna zostać zarezerwowana do momentu, gdy zgromadzone zostaną twarde dowody intencji wyniszczenia narodu ukraińskiego albo gdy dalsze wydarzenia (oby nie) potwierdzą najgorszy scenariusz. Takie wyważone podejście jest zgodne z zasadą, by w prawie międzynarodowym karnym unikać

nadmiernej inflacji pojęć, a jednocześnie nie wykluczać żadnej kwalifikacji *a priori*. Choć wiele wskazuje na potencjalnie ludobójczy charakter rosyjskiej agresji, w świetle dostępnych dowodów i przy rygorystycznej definicji prawnej nie można na dziś autorytatywnie stwierdzić, że doszło do ludobójstwa narodu ukraińskiego. Ta konkluzja pozostaje w zgodzie z przyjętą tezą - *mimo niezaprzeczalnych zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości, brak jest podstaw do uznania ludobójstwa w rozumieniu prawa międzynarodowego na obecnym etapie wojny.*

5.5. **Przestępstwa środowiskowe i ekobójstwo**

Działania Federacji Rosyjskiej w toku wojny uwidoczniły potrzebę nowelizacji Statutu Rzymskiego i jednoznacznego uzupełnienia katalogu zbrodni o ekobójstwo - obok ludobójstwa, zbrodni agresji, zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości. Poniższy podrozdział przybliża pojęcie ekobójstwa oraz przedstawia argumenty *de lege ferenda*, przemawiające za rozszerzeniem jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego o tę kategorię jako osobną zbrodnię prawa międzynarodowego.

Zjawisko niszczenia środowiska naturalnego w trakcie działań zbrojnych, dziś określane mianem „ekobójstwa", ma długą historię. Praktyka tzw. „spalonej ziemi" polegała na celowym unicestwianiu zasobów niezbędnych przeciwnikowi do przetrwania pól uprawnych, źródeł wody, zwierząt gospodarskich czy terenów przyrodniczych. Już w V wieku p.n.e. Scytowie, wycofując się przed wojskami perskimi, mieli podpalać ziemie rolne oraz zatruwać studnie, by spowolnić natarcie wrogich oddziałów[843]. Pojęcie ekobójstwa (ang. ecocide) odnosi się do najpoważniejszych przestępstw przeciwko środowisku naturalnemu, rozumianych jako masowe, poważne i długotrwałe niszczenie ekosystemów[844]. Etymologicznie termin ten oznacza „*zabicie środowiska*" (od gr. oikos - dom oraz łac. caedere - zabijać). Geneza koncepcji sięga lat 70. XX wieku po raz pierwszy terminu „ekobójstwo" użyto w kontekście zniszczeń środowiska

[843] W. Radecki, *Odpowiedzialność karna za naruszenie środowiska w świetle prawa międzynarodowego*, Wrocław 1981. s. 41
[844] P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe…, . s. 137.*

spowodowanych wojną w Wietnamie[845] (masowe użycie Agent Orange)[846]. Szczególny rozgłos nadał mu premier Szwecji Olof Palme, który na konferencji ONZ w Sztokholmie w 1972 r. potępił dewastację środowiska podczas konfliktów zbrojnych, określając ją mianem ecocide[847]. W kolejnych dekadach pojawiały się propozycje prawnego ujęcia ekobójstwa m.in. w latach 90. rozważano jego włączenie do katalogu zbrodni międzynarodowych. Jednakże przyjęty w 1998 r. Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego ostatecznie nie zawarł odrębnej kategorii „ekobójstwa". W konsekwencji do dziś nie istnieje jednolita, wiążąca definicja ekobójstwa w prawie międzynarodowym *de lege lata*[848].

[845] J. B. Tronto, *Geneza ekobójstwa: ponowne spojrzenie na szlak Ho Chi Minha w czasie wojny w Wietnamie* (ang. *Origins of Ecocide: Revisiting the Ho Chi Minh Trail in the Vietnam War*), „Arcadia", 2015 [online], [dostęp 20 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.environmentandsociety.org/arcadia/origins-ecocide-revisiting-ho-chi-minh-trail-vietnam-war. Por. też. W literaturze jako historyczne antecedencje ekobójstwa przywołuje się również użycie broni chemicznej pod Ypres podczas I wojny światowej, podpalenia szybów naftowych w Zatoce Perskiej oraz użycie białego fosforu w Falludży. M. Shevchuk, D. V. Zatenatskyi, S. Matulienė, *Gromadzenie dowodów i prowadzenie dochodzeń w sprawie ekobójstwa w Ukrainie: problemy, innowacje, perspektywy* (ang. *Collecting Evidence and Investigating Ecocide in Ukraine: Problems, Innovations, Prospects*), „Theory and Practice of Jurisprudence", 2024, nr 2(26), s. 146.

[846] W latach 1962-1971 armia USA prowadziła operację masowego opryskiwania dżungli herbicydami. Wylano dziesiątki milionów litrów defoliantów, spośród których najsłynniejszy to Agent Orange - mieszanina zawierająca silnie trującą dioksynę. Celem było ogołocenie gęstych lasów z liści, aby pozbawić Vietkong kryjówek oraz zniszczenie upraw stanowiących zaopatrzenie wroga. Skutkiem była katastrofalna dewastacja: rozległe obszary tropikalnej puszczy zostały wyniszczone, niezliczone zwierzęta zginęły, a gleby i wody pozostały skażone toksycznymi chemikaliami. Wietnam stracił ogromne połacie lasów - szacuje się, że wskutek działań wojennych powierzchnia lasów zmalała nawet o połowę. Przez lata wiele terenów pozostawało jałowych: gleby skażone herbicydami nie nadawały się pod uprawy, a tropikalne puszcze nie mogły się odrodzić z powodu dioksyn w środowisku. Zniszczeniu uległy całe ekosystemy, w tym siedliska dzikich zwierząt. Równocześnie cierpieli ludzie: setki tysięcy Wietnamczyków zostało narażonych na działanie Agent Orange, co spowodowało epidemię chorób oraz liczne wady wrodzone u dzieci. Zob. N. Yamashita, T.-A. Trinh, *Długofalowe skutki wojny wietnamskiej: Agent Orange a zdrowie ludności wietnamskiej po 30 latach* (*Long-Term Effects of Vietnam War: Agent Orange and the Health of Vietnamese People After 30 Years*), „Asian Economic Journal" 2022, t. 36, nr 2, s. 180–202.

[847] Peace Palace Library, *Prawna definicja ekobójstwa* (ang. *The Legal Definition of Ecocide*), 29 kwietnia 2021 r. [online], [dostęp 22 września 2025 r.]. Dostępny: https://peacepalacelibrary.nl/blog/2021/legal-definition-ecocide#:~:text=The%20concept%20of%20ecocide%20was,in%C2%A02010%20by%20Polly%20Higgins%2C%20a

[848] W ujęciu historycznym rozwój dyskusji o ekobójstwie przebiegał w istocie dwutorowo: z jednej strony przez zakazywanie określonych metod prowadzenia wojny godzących w środowisko, z drugiej zaś przez kolejne, ostatecznie niesfinalizowane próby odrębnej kryminalizacji tej kategorii w pracach Komisji Prawa Międzynarodowego i w debacie poprzedzającej Statut Rzymski. Tłumaczy to, dlaczego prawo międzynarodowe wykształciło wcześniej normy ochronne niż samodzielny typ zbrodni. Zob. M. E. Yawar, M. M. Moradi, Prawo międzynarodowe a ekobójstwo (ang. International Law and Ecocide), „GRS Journal of Arts and Educational Sciences", 2025, t. 1, nr 3, s. 29–30.

Brak ekobójstwa jako odrębnej zbrodni nie oznacza całkowitej próżni prawnej w zakresie ochrony środowiska podczas konfliktów[849]. Statut MTK zawiera w tym zakresie regulację ograniczoną. Art. 8 ust. 2 lit. b ppkt iv Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego kwalifikuje jako zbrodnię wojenną umyślne przeprowadzenie ataku ze świadomością, że spowoduje on przypadkową śmierć lub zranienie ludności cywilnej, szkodę w obiektach cywilnych albo rozległe, długotrwałe i poważne szkody w środowisku naturalnym, jeżeli skutki te byłyby wyraźnie nadmierne w stosunku do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej ogólnej korzyści wojskowej[850]. Podobne normy zawiera prawo humanitarne: Protokoły Dodatkowe do konwencji genewskich z 1977 r. zakazują użycia metod walki powodujących rozległe, długotrwałe i poważne szkody w środowisku (art. 35 ust. 3 I Protokołu Dodatkowego)[851] oraz zobowiązują strony do troski o środowisko naturalne i zakazują ataków mogących wywołać klęskę ekologiczną (art. 55 I Protokołu)[852]. Ponadto ataki na tzw. urządzenia niebezpieczne (np. tamy, zapory) są zakazane, o ile zniszczenie może spowodować uwolnienie niszczących sił i wielkie straty wśród ludności cywilnej (art. 56 I Protokołu)[853]. Niemniej, przepisy te mają wąski zakres i wymagają spełnienia określonych progów (rozległe, długotrwałe i poważne szkody) oraz odnoszą się głównie do działań zbrojnych. Ekobójstwo postuluje się natomiast jako szerszą kategorię, obejmującą umyślne niszczenie środowiska także poza bezpośrednim kontekstem działań wojennych, a przede wszystkim uznającą dobro środowiska *per se,* a nie tylko przez pryzmat szkód dla ludzi[854].

---

[849] Danuta Palarczyk wskazuje, że między pełną kryminalizacją ekobójstwa a bezradnością istnieje jeszcze rozwiązanie pośrednie, polegające na maksymalizowaniu „środowiskowego" potencjału już istniejących przepisów Statutu, przy jednoczesnym unikaniu zbyt szybkiej, wyłącznie symbolicznej rozbudowy jurysdykcji MTK. Zob. D. Palarczyk, *Ekobójstwo przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym: prostota jest lepsza niż rozbudowane upiększenia* (ang. *Ecocide Before the International Criminal Court: Simplicity is Better Than an Elaborate Embellishment*), „Criminal Law Forum", t. 34, 2023, s. 147–207.

[850] Prokurator MTK Karim A.A. Khan KC zainicjował prace nad polityką Biura Prokuratora dotyczącą odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko środowisku, a ich rezultatem było przyjęcie dokumentu *Policy on Addressing Environmental Damage Through the Rome Statute*, określającego sposób uwzględniania szkód środowiskowych przy kwalifikacji, badaniu i ściganiu zbrodni objętych jurysdykcją MTK. Zob. Międzynarodowy Trybunał Karny, Biuro Prokuratora, *Polityka dotycząca uwzględniania szkód środowiskowych na podstawie Statutu Rzymskiego* (ang. *Policy on Addressing Environmental Damage Through the Rome Statute*), 2 grudnia 2025 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2025-12/2025-env-eng.pdf.

[851] Protokół dodatkowy I do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. o ochronie ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie 8 czerwca 1977 r., Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175, art. 35 ust. 3.

[852] Ibidem art. 55.

[853] Ibidem art. 56.

[854] Prawo do życia w zdrowym środowisku jest współcześnie ujmowane jako element katalogu praw człowieka o charakterze solidarnościowym (tzw. prawa trzeciej generacji). Jego normatywne podstawy znajdują wyraz zarówno w aktach prawa międzynarodowego, jak i konstytucyjnego. Na płaszczyźnie uniwersalnej wskazuje się m.in. na zasadę 1 Deklaracji Sztokholmskiej z 1972 r. oraz zasadę 1 Deklaracji

W praktyce kilka państw już uznaje ekobójstwo w prawie wewnętrznym. Ukraina jest jednym z 13 państw[855], które wprowadziły ten typ do kodeksu karnego[856]. Zgodnie z art. 441 ukraińskiego KK ekobójstwem jest „*masowe zniszczenie fauny i flory, skażenie atmosfery lub zasobów wodnych, a także inne działania mogące spowodować katastrofę ekologiczną*"[857]. Podobne przepisy posiada m.in. Rosja (od czasów ZSRR w kodeksie karnym figuruje przestępstwo ekobójstwa), a także m.in. Kazachstan, Wietnam czy Francja (która w 2021 r. przyjęła ustawę uznającą „zbrodnię ekobójstwa" w prawie krajowym) Mimo to w prawie międzynarodowym wciąż brak normy jednoznacznie kryminalizującej ekobójstwo.

Polski Kodeks karny nie zna odrębnego typu czynu zabronionego określanego jako ekobójstwo. Przewiduje jednak kilka typów przestępstw przeciwko środowisku, które obejmują zachowania funkcjonalnie zbliżone do tej kategorii. Art. 181 § 1 k.k. penalizuje powodowanie zniszczenia w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, a więc przypadki poważnej destrukcji flory lub fauny. Art. 181 § 2 k.k. dotyczy niszczenia albo uszkadzania roślin, zwierząt, grzybów, ich siedlisk lub siedlisk przyrodniczych na terenach objętych ochroną, jeżeli powoduje to istotną szkodę. Art. 181 § 3 k.k. chroni natomiast rośliny i zwierzęta objęte ochroną gatunkową. Art. 182 § 1 k.k. penalizuje zanieczyszczenie wody, powietrza lub powierzchni ziemi substancją albo promieniowaniem jonizującym w takiej ilości lub postaci, że może to zagrozić życiu lub zdrowiu człowieka, spowodować istotne obniżenie jakości tych komponentów środowiska albo zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach. Art. 183 k.k. odnosi się do bezprawnego postępowania z odpadami i substancjami zagrażającymi środowisku, w tym ich składowania, usuwania,

z Rio de Janeiro z 1992 r., które akcentują prawo człowieka do życia w środowisku zapewniającym godność i dobrostan. Zob. W. A. Schabas, *Zwyczajowe prawo międzynarodowe praw człowieka* (ang. *The Customary International Law of Human Rights*), Oxford 2021, s. 330.

[855] Do innych krajów, które uznają ekobójstwo na mocy prawa krajowego należą: Ekwador, Wietnam, Uzbekistan, Francja, Kazachstan, Republika Kirgiska, Tadżykistan, Gruzja, Białoruś, Mołdawia, Armenia, Rosja.

[856] Stop Ecocide International, *Pisemne stanowisko przedłożone Wspólnemu Komitetowi Praw Człowieka Parlamentu Zjednoczonego Królestwa* (ang. *Written Evidence Submitted to the UK Parliament Joint Committee on Human Rights*), 2023 r. [online], [dostęp 29 sierpnia 2025 r.]. Dostępny: https://committees.parliament.uk/writtenevidence/126014/html/#:~:text=6,can%20cause%20an%20environmental%20catastrophe%E2%80%9D.

[857] Ukraina, *Kodeks karny Ukrainy* (ukr. *Kryminalnyj kodeks Ukrajiny*), 5 kwietnia 2001 r., nr 2341-III, art. 441 [online], [dostęp 20 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.justice.gov/sites/default/files/eoir/legacy/2013/11/08/criminal_code_0.pdf.

przetwarzania, transportowania oraz transgranicznego przemieszczania w sposób mogący wywołać poważne zagrożenie środowiskowe. Art. 184 k.k. obejmuje nieodpowiednie postępowanie z materiałem jądrowym albo innym źródłem promieniowania jonizującego. Art. 185 k.k. przewiduje typy kwalifikowane, gdy następstwem czynów z art. 182–184 k.k. jest m.in. zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi, ciężki uszczerbek na zdrowiu człowieka albo śmierć człowieka[858]. W konsekwencji polskie prawo karne zna rozbudowany system odpowiedzialności za poważne przestępstwa środowiskowe, lecz ujmuje je w ramach klasycznych typów z rozdziału XXII k.k., bez wyodrębnienia autonomicznej kategorii ekobójstwa.

5.5.1. ***Zniszczenie zapory w Nowej Kachowce***

Jednym z najjaskrawszych przykładów przestępstwa środowiskowego podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej było zniszczenie zapory na Dnieprze w Nowej Kachowce. W nocy z 5 na 6 czerwca 2023 r. doszło do wysadzenia tamy Kachowskiej Elektrowni Wodnej, instalacji ówcześnie znajdującej się pod kontrolą sił rosyjskich. Eksplozja przerwała monumentalną konstrukcję hydrotechniczną, powodując gwałtowne uwolnienie miliardów metrów sześciennych wody z rozległego Zalewu Kachowskiego[859]. Fala powodziowa w ciągu kilkudziesięciu godzin zalała obszar ok. 620 km^2. W wyniku powodzi życie straciło co najmniej 50 osób, a dziesiątki tysięcy mieszkańców południowej Ukrainy zostało zmuszonych do ewakuacji[860]. Zalaniu uległy

[858] Zob. art. 181–185 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny, Dz.U. z 2025 r. poz. 383.

[859] Do analogicznych działań doszło podczas II wojny świadkowej na sąsiedniej Zaporze Dnieprzańskiej w Zaporożu. Po raz pierwszy - 18 sierpnia 1941 r. - wycofujące się wojska radzieckie wysadziły tamę próbując spowolnić natarcie Wehrmachtu. Eksplozja wywołała falę powodziową wysoką na prawie 30 metrów, zalewając rozległe tereny i zabijając tysiące cywilów oraz żołnierzy obu stron, jednak nie zatrzymała wyraźnie niemieckiej ofensywy. Dwa lata później, jesienią 1943 r., podczas odwrotu wojsk niemieckich, Wehrmacht ponownie wysadził zaporę aby utrudnić przeprawę nacierającym oddziałom Armii Czerwonej. Niemiecka eksplozja poważnie uszkodziła konstrukcję tamy i elektrowni, choć dzięki interwencji radzieckich saperów nie doszło do całkowitego zniszczenia zapory, która po wojnie została odbudowana. Zob. *Radio Free Europe/Radio Liberty's Ukrainian Service*, Wojenne wody, echa historii: inna wielka sztucznie wywołana powódź w Ukrainie (*ang. Waters Of War, Echoes Of History: Ukraine's Other Great Manmade Flood*), 7 czerwca 2023 [online], [dostęp 20 lutego 2026 r.]. Dostępny: https://www.rferl.org/a/ukraine-dam-destruction-flood-1941-world-war-ii-german-invasion/32448719.html.

[860] M. Burdon, N. Rajapakse, T. McPhie i in., *Wojna a środowisko: wyzwania prawne związane z przeciwdziałaniem szkodom środowiskowym powstałym w wyniku konfliktu* (ang. *War and Environment: Legal Challenges for Addressing Environmental Damage from Conflict*), „Nature Communications Earth & Environment", 2025, t. 5, nr 1. Dostępny: https://www.nature.com/articles/s43247-025-02153-z Zob. też. International Bar Association, *Ekobójstwo jako broń wojny* (ang. *Ecocide as a Weapon of War*), 6

dziesiątki miejscowości w obwodzie chersońskim, zniszczona została infrastruktura cywilna (drogi, mosty, domy) oraz uprawy na znacznej części żyznych terenów nad Dnieprem. Tama w Nowej Kachowce, zbudowana w latach 50. XX wieku za czasów Związku Radzieckiego, była kluczowym elementem infrastruktury hydroenergetycznej i irygacyjnej południowej Ukrainy. Zbiornik Kachowski, utworzony przez tamę, zapewniał wodę pitną dla milionów ludzi, nawadniał rozległe obszary rolnicze na południu kraju, w tym na okupowanym Krymie oraz zasilał elektrownię wodną o mocy 357 MW[861]. Po aneksji Krymu w 2014 roku przez Rosję, tama stała się narzędziem politycznym, Ukraina ograniczyła dopływ wody na półwysep, co wywołało dodatkowe napięcia między Kijowem a Moskwą. Po rozpoczęciu pełnoskalowej inwazji w lutym 2022 roku siły rosyjskie zajęły tamę już w pierwszym tygodniu wojny[862]. W miesiącach poprzedzających zniszczenie tamy pojawiały się ostrzeżenia ze strony ukraińskich władz oraz obserwatorów międzynarodowych, że Rosja może celowo uszkodzić infrastrukturę w celu destabilizacji regionu. W październiku 2022 roku prezydent Wołodymyr Zełenski ostrzegł, że Rosja zaminowała tamę, przygotowując się do potencjalnego ataku, co miało służyć jako środek nacisku lub odwetu w przypadku niepowodzeń militarnych[863]. Te przewidywania okazały się prorocze, gdy 6 czerwca 2023 roku tama została wysadzona.

Pytanie o sprawstwo zniszczenia tamy w Nowej Kachowce pozostaje przedmiotem sporu i ciągłego dochodzenia[864]. Ukraińskie władze, w tym Ministerstwo Obrony i Służba Bezpieczeństwa Ukrainy, natychmiast oskarżyły Rosję o celowe wysadzenie tamy, wskazując na jej kontrolę nad obiektem od lutego 2022 roku oraz motywy strategiczne, takie jak spowolnienie ukraińskiej kontrofensywy w regionie

grudnia 2023 r. [online], [dostęp 22 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.ibanet.org/Ecocide-as-a-weapon-of-war#:~:text=was%20soon%20submerged%20under%2020,feet%20of%20water.

[861] Międzynarodowa Agencja Energetyczna, *Energetyka wodna w Ukrainie: profil zapory w Kachowce* (ang. *Hydropower in Ukraine: Kakhovka Dam Profile*), 2021.

[862] *Greek Reporter*, *Rosyjska flaga podniesiona nad ukraińską elektrownią* (ang. *Russian Flag Raised at Ukraine's Power Plant*), 24 lutego 2022 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://greekreporter.com/2022/02/24/russian-flag-ukraine-power-plant/.

[863] W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, *Oświadczenie Prezydenta Ukrainy* (ang. *Statement of the President of Ukraine*), 20 października 2022 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.president.gov.ua/en/news/zayava-prezidenta-ukrayini-78945.

[864] K. Gavrysh, *Ściganie jednostek za szkody środowiskowe w konflikcie zbrojnym między Rosją a Ukrainą: przypadek zniszczenia zapory w Kachowce* (ang. *Prosecuting Individuals for Environmental Harm in the Armed Conflict Between Russia and Ukraine: The Case of Destruction of the Kakhovka Dam*), „Polish Yearbook of International Law", t. 43, 2023, s. 261–283.

chersońskim poprzez zalanie terenów na zachodnim brzegu Dniepru[865]. Prezydent Zełenski określił to wydarzenie jako „*największy atak terrorystyczny na infrastrukturę cywilną*" od początku inwazji, wskazując na użycie materiałów wybuchowych przez rosyjskie siły okupacyjne[866]. Rosja zaprzeczyła tym zarzutom, twierdząc, że tama została zniszczona w wyniku ukraińskiego ostrzału artyleryjskiego lub sabotażu. Rzecznik Kremla Dmitrij Pieskow stwierdził, że „*Ukraina celowo dokonała tego aktu, aby odwrócić uwagę od własnych niepowodzeń militarnych*"[867]. Rosyjskie Ministerstwo Obrony sugerowało również, że przyczyną mogły być „*naturalne zużycie*" konstrukcji lub wcześniejsze uszkodzenia w wyniku walk. Twierdzenia te zostały powszechnie odrzucone jako niewiarygodne z uwagi na skalę zniszczeń i brak dowodów na ostrzał ze strony Ukrainy w tym czasie. Międzynarodowe śledztwa prowadzone m.in. przez organizacje takie jak Bellingcat oraz niezależnych ekspertów, dostarczyły dowodów wskazujących na odpowiedzialność Rosji. Analiza zdjęć satelitarnych wykonanych przez firmę Maxar Technologies ujawniła, że tama była nienaruszona do późnych godzin 5 czerwca 2023 roku, a jej zniszczenie nastąpiło w nocy lub wczesnym rankiem 6 czerwca w czasie, gdy kontrolę nad obiektem sprawowały wyłącznie siły rosyjskie[868]. Ponadto eksperci z Norweskiego Instytutu Sejsmologicznego (NORSAR) zarejestrowali sygnał sejsmiczny o godzinie 2:54 czasu lokalnego, wskazujący na eksplozję o sile odpowiadającej detonacji kilkuset kilogramów materiałów wybuchowych, co wyklucza naturalne przyczyny lub przypadkowe uszkodzenie[869]. Zdaniem doradcy szefa Biura Prezydenta Mychajło Podolaka za detonację ładunków wybuchowych odpowiedzialna była 205. Brygada Strzelców Zmotoryzowanych, która od dłuższego czasu stacjonowała w rejonie Nowej Kachowki[870]. Mimo tych ustaleń, brak pełnego dostępu do miejsca

[865] Ministerstwo Obrony Ukrainy, *Oświadczenie w sprawie zniszczenia zapory w Kachowce* (ang. *Statement on Kakhovka Dam Destruction*), 6 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 20 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.mil.gov.ua/en/news/2023/06/06/statement-kakhovka-dam-destruction.

[866] W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, *Przemówienie do narodu* (ang. *Address to the Nation*), 6 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-83921.

[867] D. Pieskow, rzecznik Kremla, *Oświadczenie*, 6 czerwca 2023 r., cyt. za: *TASS*, *Kreml komentuje zniszczenie zapory w Kachowce* (ang. *Kremlin Comments on Kakhovka Dam Destruction*), [online], [dostęp 30 września 2025 r.]. Dostępny: https://tass.com/politics/1627891.

[868] Maxar Technologies, *Analiza zdjęć satelitarnych: zapora w Kachowce* (ang. *Satellite Imagery Analysis: Kakhovka Dam*), 7 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.maxar.com/news/satellite-imagery-kakhovka-dam.

[869] NORSAR, *Analiza sygnałów sejsmicznych: eksplozja zapory w Kachowce* (ang. *Seismic Signal Analysis: Kakhovka Dam Explosion*), 6 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 19 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.norsar.no/news/kakhovka-dam-analysis.

[870] Ośrodek Studiów Wschodnich, *Wysadzenie tamy na Dnieprze w Nowej Kachowce. 467. dzień wojny*, 6 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny:

zdarzenia wciąż znajdującego się pod kontrolą rosyjską oraz brak współpracy ze strony Moskwy uniemożliwiają ostateczne potwierdzenie sprawstwa i ustalenie konkretnych jednostek saperskich odpowiedzialnych za tę zbrodnię.

Katastrofa wywołana destrukcją tamy pociągnęła za sobą poważne skutki humanitarne i ekologiczne. Przerwanie zapory odcięło dostęp do wody pitnej dla ponad miliona ludzi w regionie, a także zakłóciło system irygacyjny zaopatrujący w wodę południowe tereny uprawne Ukrainy oraz Krym[871]. Cofka i opróżnienie Zalewu Kachowskiego groziło również poważnym problemem dla bezpieczeństwa jądrowego - woda z tego zbiornika służyła do chłodzenia reaktorów Zaporoskiej Elektrowni Jądrowej. Na zalanych obszarach nastąpiło skażenie środowiska: do Dniepru dostały się setki ton zanieczyszczeń w tym około 150 ton olejów i smarów przemysłowych z maszynowni elektrowni, a także niezliczone ilości środków chemicznych z gospodarstw domowych, ścieków, nawozów rolniczych i innych toksyn[872]. Ponadto woda zmyła i przemieściła rozmieszczone przez Rosjan miny lądowe oraz niewybuchy, stwarzając długotrwałe zagrożenie dla ludności i fauny. Ekosystemy regionu poniosły niepowetowane straty fala zalała cenne obszary przyrodnicze, m.in. obszary chronione międzynarodowymi konwencjami (takie jak Rezerwat Biosfery „Czarnomorski" wpisany na listę UNESCO czy unikalne mokradła nadczarnomorskie objęte Konwencją Ramsarską[873]). Zniszczone lub poważnie uszkodzone zostały siedliska wielu rzadkich gatunków roślin i zwierząt; wymienia się m.in. zmycie lęgowisk ptaków wodnych, śmierć niezliczonych ryb i drobnych zwierząt, a także zagładę części populacji chronionych gatunków na tym obszarze[874]. Raport Ukraińskiej Grupy ds. Przyrody i Ochrony Środowiska ocenił, że

https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-06-06/wysadzenie-tamy-na-dnieprze-w-nowej-kachowce-467-dzien-wojny.

[871] B. Babin, O. Plotnikov, A. Prykhodko, *Szkody w ekosystemach morskich wynikające ze zniszczenia zapory w Kachowce oraz międzynarodowe mechanizmy ich oceny* (ang. *Damage to the Maritime Ecosystems from the Destruction of the Kakhovka Dam and International Mechanisms of its Assessment*), „Lex Portus", t. 9, nr 5, 2023, s. 23–32.

[872] Middle East Institute, *Choroby, zniszczenia, zalane pola i głód: dalekosiężne konsekwencje zawalenia zapory w Kachowce* (ang. *Disease, Destruction, Flooded Fields, and Hunger: The Far-Reaching Consequence of the Kakhovka Dam Collapse*), 19 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 22 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.mei.edu/publications/disease-destruction-flooded-fields-and-hunger-far-reaching-consequence-kakhovka-dam.

[873] Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego, sporządzona w Ramsarze dnia 2 lutego 1971 r., Dz.U. z 1978 r. Nr 7, poz. 24. Konwencja ramsarska ustanawia międzynarodowy system ochrony obszarów wodno-błotnych o szczególnym znaczeniu ekologicznym, zwłaszcza jako siedlisk ptactwa wodnego, a jej celem jest zachowanie tych obszarów oraz racjonalne użytkowanie ich zasobów.

[874] International Bar Association, *Ekobójstwo jako broń wojny* (ang. *Ecocide as a Weapon of War*), 19 lipca 2023 r. [online], [dostęp 20 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.ibanet.org/Ecocide-as-a-weapon-

skala destrukcji dzikiej przyrody i ekosystemów spowodowana wysadzeniem tamy przewyższa wszystkie dotychczasowe zniszczenia środowiska od początku inwazji w lutym 2022 r.[875]. Szkody mogą objąć nawet 500 000 hektarów gruntów rolnych. Tegoroczne straty spowodowane zniszczeniem tamy mają wynieść 4 miliony ton upraw[876]. Po zniszczeniu zapory Kachowskiej - 15 czerwca 2023 r. Parlament Europejski w specjalnej rezolucji „w *najmocniejszych słowach*" potępił wysadzenie tamy przez Rosję, uznając je za akt ekobójstwa oraz zbrodnię wojenną, i wyraził poparcie dla wszczęcia śledztwa w tej sprawie przez Międzynarodowy Trybunał Karny[877]. Także ukraińskie władze określiły zdarzenie mianem „*największego przypadku ekobójstwa*" od początku inwazji. Prokurator Generalny Ukrainy zakwalifikował incydent jako ekobójstwo w toczącym się krajowym postępowaniu karnym, w oparciu o art. 441 KK Ukrainy[878]. Równolegle, działając na podstawie zasad jurysdykcji komplementarnej, MTK zaczął gromadzić informacje na temat zniszczenia tamy zdarzenie to stało się przedmiotem dochodzenia w ramach śledztw dotyczących zbrodni wojennych w Ukrainie[879].

---

of-war#:~:text=The%20collapse%20did%20not%20only,entire%20national%20parks%20is%20incomparably.

[875] Program Narodów Zjednoczonych ds. Ochrony Środowiska (UNEP), *Zniszczenie zapory w Kachowce (Ukraina) – ocena oddziaływania na środowisko* (ang. *Kakhovka Dam Breach Ukraine – Environmental Impact Assessment*), listopad 2023 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://unepdhi.org/wp-content/uploads/sites/2/2023/11/UNEP_Kakhovka_Dam_Breach_Ukraine_Assessment.pdf?utm.

[876] K. A. Papenfuss, *Czy Stany Zjednoczone zmierzają ku niedoborowi chleba?* (ang. *Is the U.S. Headed for a Bread Shortage?*), *Newsweek*, 21 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 22 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.newsweek.com/us-headed-bread-shortage-1805449.

[877] Parlament Europejski, *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 15 czerwca 2023 r. w sprawie zrównoważonej odbudowy i integracji Ukrainy ze wspólnotą euroatlantycką (2023/2739(RSP))* (ang. *European Parliament Resolution of 15 June 2023 on the Sustainable Reconstruction and Integration of Ukraine into the Euro-Atlantic Community (2023/2739(RSP))*), 15 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 22 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0247_PL.html.

[878] Wszczęto łącznie 37 postępowań dotyczących czynów kwalifikowanych z art. 441 KK Ukrainy. Zob. V. M. Shevchuk, D. V. Zatenatskyi, S. Matulienė, *Gromadzenie dowodów i prowadzenie dochodzeń w sprawie ekobójstwa w Ukrainie: problemy, innowacje, perspektywy* (ang. *Collecting Evidence and Investigating Ecocide in Ukraine: Problems, Innovations, Prospects*), „Theory and Practice of Jurisprudence", 2024, nr 2(26), s. 143. Zob. też *Reuters*, *Ukraina bada wysadzenie zapory jako zbrodnię wojenną – informują prokuratorzy* (ang. *Ukraine Investigating Dam Blast as War Crime, Prosecutors Say*), 6 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 22 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-investigating-dam-blast-war-crime-prosecutors-say-2023-06-06/.

[879] *The Kyiv Independent*, *Międzynarodowy Trybunał Karny rozpoczyna dochodzenie w sprawie zniszczenia zapory w Nowej Kachowce* (ang. *International Criminal Court Starts Investigation into Destroyed Nova Kakhovka Dam*), 15 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://kyivindependent.com/international-criminal-court-starts-investigation-into-destroyed-nova-kakhovka-dam-2/.

Brak ekobójstwa jako odrębnej zbrodni prawa międzynarodowego powoduje, że najpoważniejsze szkody środowiskowe mogą być ujmowane jedynie pośrednio, w szczególności przez pryzmat art. 8 ust. 2 lit. b ppkt iv Statutu Rzymskiego. Przepis ten typizuje zbrodnię wojenną polegającą na umyślnym przeprowadzeniu ataku ze świadomością, że spowoduje on rozległe, długotrwałe i poważne szkody w środowisku naturalnym, wyraźnie nadmierne w stosunku do oczekiwanej, konkretnej i bezpośredniej ogólnej korzyści wojskowej. Taka konstrukcja rodzi istotne problemy dowodowe, w tym konieczność ustalenia, czy szkoda ekologiczna w oczywisty sposób przekraczała przewidywaną korzyść wojskową oraz czy zniszczenie zapory położonej na obszarze pozostającym de facto pod kontrolą Rosji stanowiło „atak" w rozumieniu tego przepisu. Problem ten nabiera znaczenia w świetle zawężającej wykładni pojęcia „atak" - Dniepr, na którym leży tama wyznaczał linie frontu - sytuację tą można więc odróżnić od aktów dokonywanych daleko za linią walk. Spór kwalifikacyjny może wyłączyć możliwość sięgnięcia po art. 8 ust. 2 lit. b pkt (iv) Statutu Rzymskiego. Nawet przy założeniu, że przepis ten ma zastosowanie, trudności dowodowe budzi wykazanie, iż szkoda była zarazem szeroko rozprzestrzeniona, długotrwała i poważna przesłanki te mają charakter kumulatywny, a orzecznictwo nie wypracowało precyzyjnych progów. Zbyt wąska wykładnia - np. wymagająca skutków liczonych w dekadach i obejmujących obszary rzędu dziesiątek tysięcy kilometrów kwadratowych - mogłaby praktycznie pozbawić ten typ skuteczności nawet wobec tak dotkliwych zdarzeń jak Kachowka. Ponadto wątek proporcjonalności ma swój wymiar subiektywny. Nie wystarczy dowieść obiektywnej nieproporcjonalności szkody, elementy czynu zabronionego na gruncie art. 8 ust. 2 lit. b pkt (iv) wymagają także wykazania ponad wszelką wątpliwość, że sprawca dokonał wartościującej oceny i dysponując informacjami dostępnymi w chwili działania uznał przewidywaną szkodę za nieakceptowalnie wysoką wobec zakładanego efektu militarnego. Incydent przyspieszył nałożenie dodatkowych sankcji na Rosję przez Unię Europejską i Stany Zjednoczone, w tym na sektor energetyczny, oraz wzmocniło wsparcie militarne dla Ukrainy.[880] Ponadto Prokurator MTK Karim Khan zapowiedział,

[880] Rada Unii Europejskiej, *Dodatkowe sankcje wobec Rosji* (ang. *Additional Sanctions on Russia*), 15 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 22 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/russia-ukraine.

że takie akty będą priorytetem w dochodzeniach dotyczących Ukrainy[881] a samo zniszczenie tamy jest rozpatrywane jako potencjalna zbrodnia wojenna. Z geopolitycznego punktu widzenia zniszczenie tamy pogłębiło izolację Rosji na arenie międzynarodowej, jednocześnie wzmacniając solidarność Zachodu z Ukrainą. Niestety historycznie, przypadki takie jak zniszczenie infrastruktury w konfliktach zbrojnych (np. bombardowanie tam w Wietnamie przez USA w latach 70. XX wieku[882]) nie prowadziły do indywidualnej odpowiedzialności karnej sprawców[883].

*5.5.2. **Niszczenie zasobów naturalnych Ukrainy***

Prócz wysadzenia zapory, wojna rosyjsko-ukraińska od 2022 r. naznaczona jest wieloma innymi działaniami powodującymi dewastację środowiska naturalnego na dużą skalę. Szczególną dużym problem Ukrainy stało się masowe skażenie ziemi przez miny oraz niewybuchy. Szacuje się, że co najmniej 30% terytorium Ukrainy jest obecnie zanieczyszczone minami i niewybuchami wskutek działań wojennych[884]. Na polach uprawnych w rejonach walk leżą setki tysięcy niewybuchów i ładunków, czyniąc te ziemie nieużytkami na dziesięciolecia. Zaminowanie gruntów rolnych stanowi nie tylko bezpośrednie zagrożenie dla życia ludzi i zwierząt, ale także uniemożliwia uprawę ziemi

[881] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Oświadczenie Prokuratora Karima A.A. Khana QC* (ang. *Statement by Prosecutor Karim A.A. Khan QC*), 7 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 25 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/statement-kakhovka-dam-investigation.

[882] W czasie wojny wietnamskiej tamy i systemy irygacyjne w północnym Wietnamie stały się jednym z celów nalotów amerykańskich. W latach 1972–1973, w ramach operacji „Linebacker II", lotnictwo USA przeprowadziło intensywne bombardowania infrastruktury gospodarczej, obejmujące także zapory wodne i sieci kanałów. Ataki miały na celu przerwanie systemu regulacji wód na rzece Czerwonej, co doprowadziło do katastrofalnych powodzi na terenach gęsto zaludnionych i rolniczych. Wprawdzie amerykańskie władze oficjalnie zaprzeczały, jakoby intencją było wysadzenie tam i zalanie doliny, jednak faktyczne zniszczenia w infrastrukturze hydrotechnicznej wywołały poważne straty materialne i humanitarne, pogłębiając cierpienia ludności cywilnej. Naloty na tamy miały charakter nie tylko militarny, ale również psychologiczny i ekonomiczny - ich celem było osłabienie morale społeczeństwa północnowietnamskiego i ograniczenie zdolności kraju do prowadzenia wojny. Zob. M. N. Schmitt, *Wietnam a prawo konfliktów zbrojnych* (ang. *Vietnam and the Law of War*), „American Journal of International Law", 1973, t. 67, s. 123–145.

[883] Przykładem ataku na infrastrukturę hydrotechniczną, którego konsekwencją były rozległe zniszczenia dóbr cywilnych, była operacja „Chastise", przeprowadzona przez brytyjskie siły powietrzne (RAF) w nocy z 16 na 17 maja 1943 r. na zapory wodne w Zagłębiu Ruhry. Zob. M. Kusiak, *Postępowanie karne w sprawach międzynarodowych*, Warszawa 2020, s. 197.

[884] Komisja Helsińska Stanów Zjednoczonych, *Ekobójstwo Rosji w Ukrainie: zniszczenie środowiska i potrzeba odpowiedzialności – oficjalny zapis* (ang. *Russia's Ecocide in Ukraine: Environmental Destruction and the Need for Accountability – Official Transcription*), Washington D.C., 18 lipca 2023 r., s. 3 [online], [dostęp 26 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.csce.gov/wp-content/uploads/2024/07/Russias-Ecocide-in-Ukraine-Environmental-Destruction-and-the-Need-for-Accountability-Official-Transcription.pdf#:~:text=Therefore%2C%20first%2C%20arenas,has%20inflicted%20one%20of%20the.

i niszczy przyszłe plony - co przekłada się na długofalowe szkody dla bezpieczeństwa żywnościowego regionu. Dodatkowo intensywne bombardowania artyleryjskie i rakietowe powodują skażenie gleby i wód gruntowych odłamkami metali ciężkich, materiałami wybuchowymi i toksycznymi pozostałościami materiałów wojskowych[885]. Wskutek ostrzału miast i przemysłowych obszarów Donbasu doszło do jednej z najpoważniejszych w historii kumulacji zanieczyszczeń (materiałami wybuchowymi, gruzem, azbestem), które stanowi zagrożenie dla zdrowia całego społeczeństwa (wzrost zachorowań na choroby układu oddechowego, nowotwory) oraz dla ekosystemów glebowych. Ministerstwo Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych Ukrainy, we współpracy z ukraińskimi naukowcami, ekologami, prawnikami specjalizującymi się w ochronie środowiska oraz organizacjami pozarządowymi, od początku inwazji dokumentuje przypadki rosyjskiego ekobójstwa. Efektem tych działań jest najbardziej szczegółowy w historii rejestr zniszczeń środowiska powstałych w trakcie wojny. Szacuje się, że stworzona przez ministerstwo internetowa platforma EcoZagroza, służąca do gromadzenia danych o przestępstwach przeciwko środowisku, ujawnia straty o wartości sięgającej obecnie 48 mld funtów[886].

Wojna doprowadziła do katastrofalnych zniszczeń w ukraińskich lasach i parkach przyrody. Pożary wywołane działaniami zbrojnymi oraz celowe wypalanie roślinności dotknęły znaczną część Ukrainy. W wyniku ostrzału płonęły połacie lasów, w tym parków narodowych i rezerwatów - np. pożary stepów i lasostepów w obwodach ługańskim i donieckim strawiły unikatowe siedliska i spowodowały śmierć wielu zwierząt[887]. Ponadto Rosja strategicznie wykorzystuje dewastację środowiska jako broń wojenną celowo podkładając ogień w lasach, niszczą drzewostany ciężkim sprzętem i

[885] Pozostałości materiałów wybuchowych tworzą „toksyczne dziedzictwo" konfliktu: związki TNT i RDX mogą przenikać do wód gruntowych i powierzchniowych, bioakumulować się w osadach, oddziaływać na organizmy wodne oraz utrudniać naturalne procesy regeneracyjne. Problem niewybuchów nie sprowadza się zatem do ryzyka eksplozji, lecz obejmuje także przewlekłe skażenie środowiska wymagające kosztownej i technicznie trudnej remediacji. Zob. Y. D. Wirtu, U. Abdela, *Wpływ wojny na środowisko: ekobójstwo* (ang. *Impact of War on the Environment: Ecocide*), „Frontiers in Environmental Science", 2025, t. 13, pkt 3.2.2.1.1.1–3.2.2.1.1.2.

[886] Rząd Ukrainy, *Ecozagroza – portal monitorowania zagrożeń środowiskowych* (ang. *EcoThreat – Environmental Threat Tracking Portal*), [online], [dostęp 25 września 2025 r.]. Dostępny: https://ecozagroza.gov.ua/en.

[887] M. Pankiv, I. Lutsyk, T. Nahurnyak, O. Tsiuman, O. Hryniv, *Ocena wpływu wojny na środowisko w Ukrainie: wymiar zdrowia zawodowego* (ang. *Assessment of the Impact of the War on the Environment in Ukraine: Occupational Health Dimension*), „Journal of Occupational Medicine and Toxicology", t. 18, 2023, art. 41 [online], [dostęp 27 września 2025 r.]. Dostępny: https://occup-med.biomedcentral.com/counter/pdf/10.1186/s12995-023-00398-y.pdf?utm.

minują je[888]. Dewastacja dotknęła m.in. słynny rezerwat Askania-Nova na Zaporożu - najstarszy stepowy rezerwat biosfery na świecie. Okupacja rosyjska tego terenu i działania wojenne zagroziły setkom gatunków dzikich zwierząt[889]. Po ponad czterech latach pełnoskalowej agresji Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie skala skażenia terytorium Ukrainy minami, niewybuchami i innymi pozostałościami wybuchowymi wojny osiągnęła wymiar katastrofalny. Według danych ukraińskiej Narodowej Platformy Rozminowania z lutego 2026 r. około 132 076 km² terytorium Ukrainy pozostaje obszarem zagrożonym skażeniem minowym i pozostałościami wybuchowymi wojny[890]. Tego rodzaju skażenie tworzy długotrwałe ryzyko dla życia i zdrowia ludności cywilnej, rolnictwa, bezpieczeństwa żywnościowego, infrastruktury krytycznej oraz środowiska naturalnego. Sytuacja ta przywodzi na myśl realia po bitwach I wojny światowej pod Verdun, we Francji. Tam, po zakończeniu działań wojennych, władze uznały, że teren jest zbyt niebezpieczny do zamieszkania, uprawy roli czy gospodarki leśnej. Powstała tzw. *Zone Rouge* - obszar o długości 250 mil, na którym w czasie walk wystrzelono około 40 milionów pocisków artyleryjskich[891]. Do dziś w glebie wokół Verdun znajdują się miliony niewybuchów[892]. Rosja doprowadziła do powstania obszaru skażonego na znacznie większą skalę. Pas zniszczeń ciągnie się od Kijowa aż po Chersoń. Dla

[888] E. Fox, *Lasy Ukrainy doświadczają poważnych zniszczeń w wyniku wojny i pożarów* (ang. *Ukraine's Forests Face Severe Damage from War and Fires*), *Environmental Health News*, 28 sierpnia 2023 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.ehn.org/ukraines-forests-face-severe-damage-from-war-and-fires?utm.

[889] Y. D. Wirtu, U. Abdela, *Wpływ wojny na środowisko: ekobójstwo* (ang. *Impact of War on the Environment: Ecocide*), „Frontiers in Environmental Science", 2025, t. 13, pkt 3.2.1 oraz 3.2.5. Zob. też. *Frontliner*, *Wojna Rosji niszczy przyrodę Ukrainy* (ang. *Russia's War Is Devastating Ukraine's Nature*), 5 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 5 września 2025 r.]. Dostępny: https://frontliner.ua/en/russias-war-devastating-ukraine-nature/?utm.

[890] Humanity & Inclusion, *Miny lądowe: użycie, skażenie i szkody dla ludności cywilnej w Ukrainie. Arkusz informacyjny 2026* (ang. *Landmines: Use, Contamination and Civilian Harm in Ukraine. Factsheet 2026*), 2 kwietnia 2026 r. [online], [dostęp 28 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.hi.org/sn_uploads/document/HI-Factsheet-Landmine-use-in-Ukraine-2026-final-ENG-V2_1.pdf. Zob. też United Nations in Ukraine, *Ukraina zmienia przyszłość działań przeciwminowych i świat powinien zwrócić na to uwagę* (ang. *Ukraine Is Changing the Future of Mine Action and the World Should Pay Attention*), 5 maja 2026 r. [online], [dostęp 28 maja 2026 r.]. Dostępny: https://ukraine.un.org/en/314968-ukraine-changing-future-mine-action-and-world-should-pay-attention; United Nations Geneva, *Ukraina: skażenie minowe jest śmiercionośnym dziedzictwem rosyjskiej inwazji* (ang. *Ukraine: Mine Contamination Is Lethal Legacy of Russia's Invasion*), 7 kwietnia 2025 r. [online], [dostęp 2 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.ungeneva.org/en/news-media/news/2025/04/105133/ukraine-mine-contamination-lethal-legacy-russias-invasion

[891] O. Ben-Yehuda, A. Tkachuk, *Dziedzictwo pod oblężeniem: wpływ wojny rosyjsko-ukraińskiej na dziedzictwo kulturowe* (ang. *Heritage under Siege: The Impact of the Russia–Ukraine War on Cultural Heritage*), „International Journal of Heritage Studies", 2024, t. 30, nr 8, s. 735–752 [online], [dostęp 5 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13527258.2024.2386699?utm.

[892] Szacuje się, że 25% z nich nie eksplodowało i znajdują się tam do dzisiaj.

porównania w samym tylko 2022 roku Rosja wystrzeliwała 38 000 pocisków dziennie[893]. Kluczową różnicą jest jednak skala użycia min lądowych - podczas I wojny światowej stosowano je rzadko, natomiast od 2022 roku Rosja rozmieściła ich ponad 2 miliony[894]. Podobnie jak francuska *Zone Rouge*, tereny te mogą okazać się niezdatne do użytkowania przez przyszłe pokolenia. Rozminowanie stawia poważny dylemat: szybsze i tańsze wysadzanie min na miejscu prowadzi do trwałego skażenia środowiska, natomiast ręczne rozbrajanie jest bardzo kosztowne i czasochłonne. Ukraina „wyprzedziła" Afganistan i Syrię, stając się najbardziej zaminowanym krajem na świecie, około 25 000 km² gruntów rolnych jest potencjalnie usianych minami i innymi niebezpiecznymi pozostałościami[895]. Bank Światowy szacuje, że sam proces usuwania min pochłonie około 37 miliardów dolarów[896]. Łączne wydatki na likwidację skutków rosyjskiej agresji w sferze środowiskowej mogą przekroczyć 100 miliardów dolarów[897].

Działania bojowe spowodowały również liczne awarie i zniszczenia instalacji przemysłowych, skutkujące uwolnieniem zanieczyszczeń do środowiska. W wyniku ostrzałów ucierpiały zakłady chemiczne, magazyny paliw, oczyszczalnie ścieków - uwalniając toksyny do rzek i gleby. Przykładowo, zbombardowanie składowisk ropy i gazu wywołało ogromne pożary i emisje sadzy oraz rakotwórczych substancji do atmosfery[898]. W regionie Morza Czarnego odnotowano masowe śnięcia delfinów - przyczyną mogły być zarówno detonacje min morskich i sonary okrętów, jak i

[893] Open Source Centre, *Od rudy do uzbrojenia: wpływ środowiskowy wojny Rosji w Ukrainie* (ang. *From Ore to Ordnance: The Environmental Impact of Russia's War in Ukraine*), 2023, s. 8 [online], [dostęp 6 września 2025 r.]. Dostępny: https://static.opensourcecentre.org/assets/osc_ore_to_ordnance.pdf

[894] The HALO Trust, *Ukraina* [online], [dostęp 8 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.halotrust.org/where-we-work/europe-and-caucasus/ukraine/?utm.

[895] Światowy Program Żywnościowy (WFP), *Wojna w Ukrainie: jak projekt rozminowywania daje nadzieję rolnikom po dwóch latach* (ang. *War in Ukraine: How a Demining Project Is Bringing Hope to Farmers Two Years On*), 18 kwietnia 2024 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.wfp.org/stories/war-ukraine-how-demining-project-bringing-hope-farmers-two-years?utm.

[896] Tony Blair Institute for Global Change, *Pilna potrzeba rozminowania Ukrainy* (ang. *The Urgent Need to Demine Ukraine*), 7 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 8 września 2025 r.]. Dostępny: https://institute.global/insights/geopolitics-and-security/the-urgent-need-to-demine-ukraine?utm.

[897] Komisja Helsińska Stanów Zjednoczonych, *Ekobójstwo Rosji w Ukrainie: zniszczenie środowiska i potrzeba odpowiedzialności – oficjalny zapis* (ang. *Russia's Ecocide in Ukraine: Environmental Destruction and the Need for Accountability – Official Transcription*), s. 3.

[898] Pożary składów paliw, uszkodzenia infrastruktury energetycznej i same operacje wojskowe generują znaczne emisje gazów cieplarnianych, podczas gdy równoczesna degradacja lasów i innych ekosystemów zmniejsza ich przyszłą zdolność do sekwestracji węgla; wojna może więc jednocześnie zwiększać emisje i niszczyć naturalne mechanizmy ich kompensacji." Y.D. Wirtu, U. Abdela, tamże, pkt 3.2.4 i 3.2.5.1. Zob. też . WWF Central and Eastern Europe, *Ocena wpływu wojny w Ukrainie na środowisko* (ang. *Assessing the Environmental Impacts of the War in Ukraine*), 2023 r. [online], [dostęp 8 września 2025 r.]. Dostępny: https://wwfcee.org/our-offices/ukraine/assessing-the-environmental-impacts-of-the-war-in-ukraine?utm.

zanieczyszczenia wody chemikaliami spływającymi rzekami z terenów działań wojennych[899]. W okupowanych rejonach Donbasu doszło zaś do zatopień kopalń (pozostawionych bez nadzoru), co spowodowało przenikanie silnie zasolonych wód kopalnianych i metali ciężkich do wód gruntowych i rzek - grożąc trwałym zatruciem całych zlewni rzecznych[900]. Wojna w Ukrainie generuje „toksyczne dziedzictwo": gleby, wody i powietrze są skażane na skalę, która będzie stanowić zagrożenie dla zdrowia publicznego przez wiele pokoleń. Już teraz odnotowuje się wzrost zachorowań na choroby układu oddechowego wśród dzieci i osób starszych na terenach objętych działaniami zbrojnymi, co wiąże się z ekspozycją na pyły i toksyny[901]. Przykładem długofalowych konsekwencji zdrowotnych wynikających z ekspozycji na pyły są ataki z 11 września 2001 r. Ponad dwadzieścia lat później skutki narażenia na toksyczny pył, powstały w wyniku zawalenia wież World Trade Center, wciąż dotykają dziesiątki tysięcy osób. Na skutki eksplozji było wystawionych ponad 400 tys. ludzi, w pyle zidentyfikowano 352 czynniki chemiczne, a 44 tys. ratowników i ocalałych ma nowotwory certyfikowane przez WTC Health Program. Do marca 2024 r. do programu zapisało się 140 tys. osób; według jego danych zmarło niemal 7 tys**.** zarejestrowanych członków[902].

Wszystkie powyższe działania - zaminowanie ziem, podpalenia lasów, skażenia chemiczne wpisują się w świadomą taktykę Rosji polegającą na niszczeniu naturalnych zasobów Ukrainy. Mają one na celu osłabienie przeciwnika przez pozbawienie go zaplecza żywnościowego, energetycznego czy czystej wody w efekcie „cichą ofiarą" tej wojny stało się środowisko naturalne określane mianem „zapomnianej ofiary wojny". Zniszczenia te mają charakter długofalowy i trudny do odwrócenia - od zatrutej gleby i

[899] Ukraine War Environmental Consequences Work Group, *Masowa śmiertelność delfinów na Morzu Czarnym: perspektywa wojskowa* (ang. *Mass Dolphin Mortality in the Black Sea: A Military Perspective*), 2 sierpnia 2022 r. [online], [dostęp 10 września 2025 r.]. Dostępny: https://uwecworkgroup.info/mass-dolphin-mortality-in-the-black-sea-a-military-perspective/?utm_source.

[900] O. Milman, N. Polunin, D. S. Gill i in., *Ekologiczny wpływ wojny w Ukrainie: potencjał długotrwałych skutków* (ang. *Ecological Impact of the War in Ukraine: The Potential for Long-Lasting Effects*), „Nature Sustainability", t. 6, 2023 [online], [dostęp 10 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.nature.com/articles/s41893-023-01068-x?utm_source.

[901] V. M. Shapoval, O. I. Tsapko, O. O. Polka i in., *Ekologiczne i żywnościowe konsekwencje wojny w Ukrainie* (ang. *Ecological and Food Security Consequences of the War in Ukraine*), „Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine", nr 6, 2022, s. 3–19 [online], [dostęp 11 września 2025 r.]. Dostępny: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9172231/?utm_source.

[902] National September 11 Memorial & Museum, *Choroby i działania rzecznicze po 11 września* (ang. *Illness and Advocacy After 9/11*), [online], [dostęp 11 września 2025 r.]. Dostępny: https://911memorial.org/illness-and-advocacy-after-911?utm [dostęp: 11 września 2025].

wód, przez wyludnienie siedlisk zwierząt, po zmiany klimatyczne lokalnego mikroklimatu[903]. Wiele z opisanych czynów może wyczerpywać znamiona zbrodni wojennych (np. umyślne niszczenie mienia niezbędnego do przetrwania ludności cywilnej żywności, upraw, urządzeń wodnych, co jest zakazane art. 54 I Protokołu genewskiego; ataki na obiekty zawierające niebezpieczne siły - art. 56 Protokołu; użycie metod powodujących spustoszenie środowiska - art. 35 ust. 3 Protokołu) oraz potencjalnie zbrodni przeciwko ludzkości (gdyż długotrwałe pozbawienie społeczności dostępu do wody czy żywności w wyniku celowego skażenia może być uznane za nieludzkie działania wyrządzające poważne cierpienia ludności cywilnej). Obecna wojna dostarcza zatem studiów przypadku na poparcie postulatu, by najcięższe ataki na środowisko uznać za odrębną zbrodnię międzynarodową - ekobójstwo.

5.5.3. Argumenty za uznaniem ekobójstwa za zbrodnię prawa międzynarodowego

Środowisko naturalne stanowi wspólne dziedzictwo ludzkości, a jego dewastacja zagraża egzystencji obecnych i przyszłych pokoleń. Ochrona przyrody powinna mieć charakter *erga omnes*, podobnie jak ochrona pokoju czy praw człowieka. Obecne prawo międzynarodowe tylko częściowo kryminalizuje niszczenie środowiska[904]. Przepisy o

[903] Z perspektywy ekologii wojny szkoda środowiskowa ma często charakter kaskadowy: poza bezpośrednim skażeniem gleby, wód i powietrza obejmuje degradację siedlisk, spadek bioróżnorodności, presję na obszary chronione, wtórne zmiany użytkowania gruntów oraz osłabienie zdolności ekosystemów do pochłaniania gazów cieplarnianych. Oceniając dane zdarzenie jako potencjalny przypadek ekobójstwa, należałoby więc uwzględniać również skutki rozproszone, odroczone i regeneracyjnie trudne do odwrócenia, a nie tylko jednorazowy akt destrukcji infrastruktury. Y. D. Wirtu, U. Abdela, *Wpływ wojny na środowisko: ekobójstwo* (ang. *Impact of War on the Environment: Ecocide*), „Frontiers in Environmental Science", 2025, t. 13, s. 4.

[904] W tym kontekście warto odnotować Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady Europy 2024/1203 wzmacniającą unijny model karnoprawnej ochrony środowiska Dyrektywa wzmacnia unijny model karnoprawnej ochrony środowiska, zobowiązując państwa członkowskie do penalizacji szeregu poważnych naruszeń środowiskowych, w tym m.in. bezprawnego zrzutu, emisji lub wprowadzenia substancji do powietrza, gleby albo wody, bezprawnego gospodarowania odpadami, nielegalnego handlu okazami dzikiej fauny i flory, niszczenia siedlisk oraz poważnych naruszeń dotyczących substancji zubożających warstwę ozonową. Szczególne znaczenie ma art. 3 ust. 3 dyrektywy, który przewiduje kwalifikowaną postać przestępstw środowiskowych, gdy czyn powoduje zniszczenie albo rozległą i znaczną szkodę, która jest nieodwracalna lub długotrwała, w odniesieniu do ekosystemu o znacznych rozmiarach lub szczególnej wartości środowiskowej, siedliska na obszarze chronionym albo jakości powietrza, gleby lub wody. W motywie 21 wskazano, że tego rodzaju kwalifikowane czyny mogą obejmować zachowania porównywalne z ekobójstwem, znane już prawu niektórych państw i dyskutowane na forum międzynarodowym. Zob. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1203 z dnia 11 kwietnia 2024 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępująca dyrektywy 2008/99/WE i 2009/123/WE, Dz. Urz. UE L 2024/1203 z 30 kwietnia 2024 r., motyw 3, motyw 21 oraz art. 3 [online], [dostęp 2 maja 2026 r.]. Dostępny: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32024L1203.

zbrodniach wojennych wymagają wykazania rozległości, długotrwałości i powagi szkód oraz ich nieproporcjonalności do korzyści wojskowej, co w praktyce ustanawia bardzo wysoki próg dowodowy[905]. W przypadku zbrodni przeciw ludzkości, środowiskowe akty destrukcji mogą podpadać pod „inne nieludzkie czyny" jedynie gdy powodują poważne cierpienia ludziom - koncepcja ta jest wąska i trudna do zastosowania. Tymczasem wiele katastrof ekologicznych (np. masowe wylesianie Amazonii, zanieczyszczenie rzek czy emisje prowadzące do zmian klimatu) nie spełnia tych kryteriów, a mimo to ich skutki są katastrofalne dla ludzkości jako całości[906]. Ekobójstwo jako nowa kategoria wypełniłoby tę lukę, umożliwiając pociągnięcie do odpowiedzialności indywidualnej sprawców poważnych szkód w środowisku naturalnym nawet jeśli nie towarzyszy im natychmiastowa masowa śmierć ludzi. W czerwcu 2021 r. Niezależny Panel Ekspertów ds. Definicji Ekobójstwa powołany przez fundację Stop Ecocide przedstawił projekt nowej definicji zbrodni ekobójstwa[907]. Zgodnie z tą propozycją, ekobójstwo to: *„bezprawne lub rażąco nieodpowiedzialne czyny, popełnione ze świadomością, że istnieje duże prawdopodobieństwo wyrządzenia poważnych i rozległych lub długotrwałych szkód*

[905] Za cel wojskowy uznaje się wyłącznie taki obiekt, który ze względu na swoją naturę, lokalizację, przeznaczenie lub sposób wykorzystania skutecznie przyczynia się do działań wojennych, a jego zniszczenie, opanowanie lub unieszkodliwienie w danych okolicznościach przynosi wyraźną i konkretną korzyść wojskową. Pojęcie to stanowi podstawę zasady rozróżnienia, nakładającej na strony konfliktu obowiązek kierowania ataków wyłącznie przeciwko celom wojskowym, z wyłączeniem ludności cywilnej i obiektów cywilnych, chyba że zostaną one użyte do celów militarnych. W doktrynie i praktyce podkreśla się, że kwalifikacja obiektu jako celu wojskowego ma charakter dynamiczny i zależy od aktualnego sposobu jego wykorzystania, co oznacza, że obiekty co do zasady cywilne (np. budynki mieszkalne, infrastruktura transportowa) mogą utracić ochronę w przypadku ich faktycznego użycia dla potrzeb wojskowych, jednak tylko na czas takiego wykorzystania. Zasada ta pozostaje ściśle powiązana z zasadą proporcjonalności oraz zasadą konieczności wojskowej, które łącznie ograniczają zakres dopuszczalnych ataków i stanowią kluczowy mechanizm ochrony ludności cywilnej; naruszenie tych reguł, w szczególności poprzez atakowanie obiektów niemających charakteru celu wojskowego, kwalifikowane jest jako poważne naruszenie prawa konfliktów zbrojnych, mogące stanowić zbrodnię wojenną. Zob. M. Kusiak, *Postępowanie karne w sprawach międzynarodowych*, Warszawa 2020, s. 195–196.

[906] Nie wszystkie postaci szkody środowiskowej stawiają jednakowe problemy z punktu widzenia techniki penalizacji. J. Gassmann zwraca uwagę, że o ile przypadki względnie uchwytne, jak masywny wyciek substancji o znanej toksyczności, łatwo poddają się kwalifikacji, o tyle szkody klimatyczne i inne skutki wieloczynnikowe rodzą zasadnicze trudności związane z określeniem czynu, progu szkody oraz relacji przyczynowej, skoro mechanizmy oddziaływania i ich wzajemne interakcje pozostają nieuchwytne. J. Gassmann, *Ekobójstwo jako zbrodnia prawa międzynarodowego: napięcie między skutkiem a środkami* (ang. *Ecocide as an International Law Crime: The Tension Between Objective and Means*), „International In-house Counsel Journal", 2026, t. 19, nr 74, s. 1.

[907] D. Robinson wskazuje również, iż problem definicyjny nie sprowadza się do samego wskazania rozległej szkody środowiskowej, lecz do wypracowania kryterium bezprawności, które pozwoli odróżnić międzynarodowo karygodne formy degradacji środowiska od działalności legalnej, choć obciążonej istotnym śladem ekologicznym; stąd znaczenie klauzul typu „unlawful or wanton". Zob. D. Robinson, *Ekobójstwo - problemy i możliwości* (ang. *Ecocide - Puzzles and Possibilities*), „Journal of International Criminal Justice", t. 20, nr 2, 2022, s. 313–347,

w środowisku naturalnym w wyniku tych czynów"[908]. Definicja ta precyzuje ponadto, co oznaczają kluczowe terminy, takie jak „rażąco nieodpowiedzialne", „poważne", „rozległe", „długotrwałe" oraz „środowisko naturalne". Istotne jest, że nie wymaga ona zamiaru zniszczenia środowiska jako takiego - wystarczy świadomość znacznego prawdopodobieństwa szkody i skrajna lekkomyślność co do tego skutku[909]. Tak sformułowana norma miałaby zastosowanie zarówno w czasie pokoju (np. względem niszczycielskich praktyk przemysłowych), jak i podczas konfliktów zbrojnych (uzupełniając obecne przepisy prawa wojennego). Panel ekspertów złożony z wybitnych prawników międzynarodowych (w tym prof. Sands, Dior Fall Sow i dr C. Jalloh) liczył, że definicja posłuży państwom jako podstawa do wprowadzenia ekobójstwa do Statutu MTK[910]. Dodanie ekobójstwa do katalogu zbrodni MTK znacznie umocniłoby międzynarodowe *hard law* w dziedzinie ochrony środowiska, stając się efektywnym narzędziem odstraszania i represjonowania najpoważniejszych „*przestępstw przeciw Ziemi*." Proponowana definicja ekobójstwa ma charakter ekocentryczny, a nie antropocentryczn[911]y - skupia się na ochronie środowiska jako wartości samej w sobie, a nie tylko jako środka do zapewnienia dobrostanu ludzi[912]. Jak ujął to Philippe Sands,

---

[908] Stop Ecocide Foundation, *Komentarz i tekst podstawowy definicji prawnej ekobójstwa (wersja zmieniona)* (ang. *Commentary and Core Text for a Legal Definition of Ecocide (Revised)*), czerwiec 2021 r. [online], [dostęp 11 września 2025 r.]. Dostępny: https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d7479cf8e7e5461534dd07/1624721314430/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+revised+%281%29.pdf.

[909] W doktrynie zwraca się uwagę, że obniżenie progu strony podmiotowej do „znacznego prawdopodobieństwa" szkody lub konstrukcji zbliżonej do lekkomyślności może lepiej oddawać realia szkód środowiskowych, ale zarazem budzi poważne wątpliwości w świetle art. 30 Statutu Rzymskiego. Zob. D. Palarczyk, *Ekobójstwo przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym: prostota jest lepsza niż rozbudowane upiększenia* (ang. *Ecocide Before the International Criminal Court: Simplicity is Better Than an Elaborate Embellishment*), „Criminal Law Forum", t. 34, 2023, s. s. 165 i nas. Zob. też V. M. Shevchuk, D. V. Zatenatskyi, S. Matulienė, *Gromadzenie dowodów i prowadzenie dochodzeń w sprawie ekobójstwa w Ukrainie: problemy, innowacje, perspektywy* (ang. *Collecting Evidence and Investigating Ecocide in Ukraine: Problems, Innovations, Prospects*), „Theory and Practice of Jurisprudence", 2024, nr 2(26), s. 147.

[910] Peace Palace Library, *Prawna definicja ekobójstwa* (ang. *The Legal Definition of Ecocide*), 29 kwietnia 2021 r. [online], [dostęp 12 września 2025 r.]. Dostępny: https://peacepalacelibrary.nl/blog/2021/legal-definition-ecocide#:~:text=For%20over%20half%20a%20century%2C%C2%A0humanity,%E2%80%9D.

[911] Spór między ujęciem antropocentrycznym a ekocentrycznym ma znaczenie nie tylko aksjologiczne, lecz także konstrukcyjne. W pierwszym modelu szkoda środowiskowa nabiera doniosłości prawnej głównie o tyle, o ile uderza w człowieka i jego habitat; w drugim dobro chronione stanowi sam ekosystem, niezależnie od dającego się natychmiast wykazać uszczerbku po stronie człowieka. Z tego punktu widzenia wybór definicji przesądza zarazem o tym, czy środowisko traktowane jest jako dobro samoistne, czy jedynie pochodne wobec interesów ludzkich." M. E. Yawar, M. M. Moradi, *Prawo międzynarodowe a ekobójstwo* (ang. *International Law and Ecocide*), „GRS Journal of Arts and Educational Sciences", 2025, t. 1, nr 3, s. 26–27.

[912] Na marginesie warto zauważyć, że w literaturze samo przeciwstawienie ujęcia ekocentrycznego i antropocentrycznego nie jest uznawane za wystarczające. J. Liljeblad, wskazuje, iż szkoda środowiskowa i szkoda wspólnotowa pozostają relacyjne i współzależne; w konsekwencji definicja ekobójstwa nie

współautor projektu definicji: „*powinna to być koncepcja uznająca środowisko jako cel sam w sobie, a nie wyłącznie instrument służący ludzkości"*[913].

W dniu 9 września 2024 r. trzy państwa wyspiarskie Pacyfiku – Vanuatu, Fidżi i Samoa – złożyły do Sekretarza Generalnego ONZ oraz do Grupy Roboczej ds. Poprawek Zgromadzenia Państw-Stron MTK formalny wniosek o zmianę Statutu Rzymskiego, którego celem jest włączenie „ekobójstwa" do katalogu tzw. zbrodni rdzeniowych[914]. Propozycja oparta na definicji wypracowanej w 2021 r. przez panel ekspertów przewiduje dopisanie do art. 5 nowej litery „(*e) The crime of ecocide*" oraz wprowadzenie art. 8 ter zawierającego typizację przestępstwa jako „*bezprawnych lub rażąco lekkomyślnych czynów popełnianych ze świadomością istotnego prawdopodobieństwa spowodowania poważnych i albo rozległych, albo długotrwałych szkód w środowisku*"[915]. Pod względem proceduralnym inicjatywa ta uruchamia tryb przewidziany w art. 121 Statutu: przy braku konsensu poprawka może zostać przyjęta przez większość dwóch trzecich państw-stron uczestniczących w obradach, zaś z uwagi na to, że dotyczy ona wykazu i definicji zbrodni (art. 5–8), jej wejście w życie następuje zgodnie z art. 121 ust. 5 wyłącznie względem tych państw, które ją przyjmą, po upływie roku od złożenia dokumentów ratyfikacyjnych lub przyjęcia; w stosunku do państw, które poprawki nie zaakceptują, Trybunał nie będzie mógł wykonywać jurysdykcji w odniesieniu do tego czynu[916]. Z perspektywy materialnej

---

powinna ograniczać się do wyboru między ochroną 'natury samej w sobie' a ochroną interesów człowieka, lecz winna ujmować także związek środowiska z pamięcią, kulturą, duchowością i samostanowieniem wspólnot." Zob. J. Liljeblad, *Doprecyzowanie rdzennych ujęć ekobójstwa* (ang. *Clarifying Indigenous Approaches to Ecocide*), „Transnational Environmental Law", 2025, t. 14, nr 3, s. 674–679.

[913] Stop Ecocide Foundation, *Komentarz i tekst…* Dostępny: https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d7479cf8e7e5461534dd07/1624721314430/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+revised+%281%29.pdf.

[914] Zgromadzenie Państw-Stron Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Sprawozdanie Grupy Roboczej ds. Poprawek* (ang. *Report of the Working Group on Amendments*), ICC-ASP/23/26, 1 grudnia 2024 r., załącznik II: *Proposal submitted by Vanuatu to amend the Rome Statute*, s. 8–12 [online], [dostęp 3 maja 2026 r.]. Dostępny: https://asp.icc-cpi.int/sites/default/files/asp_docs/ICC-ASP-23-26-ENG.pdf. Zob. też C. Voigt, *Czy ekobójstwo powinno być zbrodnią prawa międzynarodowego? Nadszedł czas, aby państwa podjęły decyzję* (ang. *Should Ecocide Be an International Crime? It's Time for States to Decide*), EJIL: Talk!, 21 czerwca 2021 r. [online], [dostęp 12 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.ejiltalk.org/should-ecocide-be-an-international-crime-its-time-for-states-to-decide/?utm.

[915] Republika Vanuatu, *Propozycja zmiany Statutu Rzymskiego w celu włączenia zbrodni ekobójstwa* (ang. *Proposal to Amend the Rome Statute to Include the Crime of Ecocide*), dokument przedłożony Zgromadzeniu Państw-Stron Statutu Rzymskiego, listopad 2024 r. [online], [dostęp 12 września 2025 r.]. Dostępny: https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2024/11/Vanuatu-Proposal-Rome-Statute.pdf.

[916] Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, *Statut Rzymski Międzynarodowego Trybunału Karnego (1998), artykuł 121* (ang. *Rome Statute of the International Criminal Court (1998), Article 121*), [online], [dostęp 12 września 2025 r.]. Dostępny: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/icc-statute-1998/article-121?utm.

wniosek ma znaczenie zarówno systemowe, jak i prewencyjne: rozszerza on ochronę prawnokarną środowiska także poza czas działań zbrojnych oraz poprzez zasadę komplementarności może stymulować harmonizację standardów ochrony w prawie krajowym, przy czym zgodnie z art. 25 Statutu odpowiedzialność przed MTK dotyczy wyłącznie osób fizycznych, w tym potencjalnie najwyższego kierownictwa politycznego i korporacyjnego. W efekcie pacyficzna inicjatywa państw najbardziej narażonych na skutki kryzysu klimatycznego inauguruje sformalizowaną debatę nad uznaniem masowej destrukcji środowiska za piątą zbrodnię prawa międzynarodowego. W lipcu 2022 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ jednogłośnie uznało dostęp do czystego, zdrowego i zrównoważonego środowiska za powszechne prawo człowieka (rezolucja A/76/L.75)[917]. Uznanie ekobójstwa za zbrodnię międzynarodową stanowiłoby dopełnienie tej ewolucji - sankcjonowałoby najpoważniejsze naruszenia tego prawa i wzmocniło odpowiedzialność za chronienie globalnego środowiska[918].

Inicjatywa uznania ekobójstwa za zbrodnię spotyka się z rosnącym poparciem w strukturach międzynarodowych. Organizacja Narodów Zjednoczonych wprawdzie nie przyjęła dotąd wiążącego aktu definiującego ekobójstwo, ale agendy ONZ zwracają uwagę na ten problem. W 2022 r. Komisja Prawa Międzynarodowego zakończyła prace nad Projektami zasad dotyczących ochrony środowiska w czasie konfliktu zbrojnego (PERAC), które podkreślają obowiązek państw zapobiegania poważnym szkodom środowiskowym i rozważenia środków prawnych w tym zakresie[919]. Z kolei w marcu

[917] Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Sprawozdanie Niezależnej Międzynarodowej Komisji Śledczej ds. Ukrainy* (ang. *Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine*), A/HRC/49/71, 18 marca 2022 r. [online], [dostęp 13 września 2025 r.]. Dostępny: https://digitallibrary.un.org/record/3982508?v=pdf.

[918] Peace Palace Library, *Prawna definicja ekobójstwa* (ang. *The Legal Definition of Ecocide*), 29 kwietnia 2021 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://peacepalacelibrary.nl/blog/2021/legal-definition-ecocide#:~:text=In%20contrast%20to%20the%20other,the%20protection%20of%20the%20environment.

[919] Komisja Prawa Międzynarodowego, *Projekty zasad dotyczących ochrony środowiska w związku z konfliktami zbrojnymi wraz z komentarzami* (ang. *Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries*), 2022 r., zasady 2, 3, 8, 9 i 13 [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_7_2022.pdf. Zob. też Climate Diplomacy, *UNEA-6 przyjmuje rezolucję w sprawie pomocy środowiskowej i odbudowy na obszarach dotkniętych konfliktem zbrojnym* (ang. *UNEA-6 Passes Resolution on Environmental Assistance and Recovery in Areas Affected by Armed Conflict*), 7 marca 2024 r. [online], [dostęp 12 września 2025 r.]. Dostępny: https://climate-diplomacy.org/magazine/environment/unea-6-passes-resolution-environmental-assistance-and-recovery-areas-affected#:~:text=development%20of%20much,PERAC%20Principles. Zob. też Y. D. Wirtu, U. Abdela,

2024 r. na forum Zgromadzenia ONZ ds. Środowiska (UNEA-6) przyjęto z inicjatywy Ukrainy rezolucję wzywającą do wzmocnienia działań na rzecz usuwania szkód środowiskowych spowodowanych konfliktami i rozliczalności za takie szkody[920]. Również Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża zaktualizował w 2020 r. swoje Wytyczne dot. ochrony środowiska w działaniach zbrojnych, zachęcając państwa do penalizacji poważnych zniszczeń ekologicznych[921]. W środowisku akademickim idea ekobójstwa zyskała wielu zwolenników -powstały liczne opracowania argumentujące za tą koncepcją. Organizacje pozarządowe, zwłaszcza Stop Ecocide International (kontynuująca dzieło pionierki idei ekobójstwa Polly Higgins), prowadzą kampanie informacyjne i lobbingowe na światowych forach od 2017 r.[922]. Ich wysiłki przynoszą efekty: Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1203 z 11 kwietnia 2024 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne nie wprowadza samodzielnego przestępstwa ekobójstwa, jednak przewiduje kwalifikowaną postać przestępstw środowiskowych obejmującą czyny powodujące zniszczenie albo rozległą i znaczną szkodę, która jest nieodwracalna lub długotrwała, w odniesieniu do ekosystemu o znacznych rozmiarach lub szczególnej wartości środowiskowej, siedliska na obszarze chronionym albo jakości powietrza, gleby lub wody[923]. W Polsce, przygotowano projekt ustawy implementującej dyrektywę, oznaczony w wykazie prac legislacyjnych Rady Ministrów jako UC148[924]. Kilkanaście państw m.in. Belgia, Finlandia, Luksemburg,

Wpływ wojny na środowisko: ekobójstwo (ang. *Impact of War on the Environment: Ecocide*), „Frontiers in Environmental Science", 2025, t. 13, art. 1539520, pkt 6.6–6.8.

[920] CEOBS, *UNEA-6 przyjmuje rezolucję w sprawie pomocy środowiskowej i odbudowy na obszarach dotkniętych konfliktem zbrojnym* (ang. *UNEA-6 Passes Resolution on Environmental Assistance and Recovery in Areas Affected by Armed Conflict*), 6 marca 2024 r. [online], [dostęp 14 września 2025 r.]. Dostępny: https://ceobs.org/unea-6-passes-resolution-on-environmental-assistance-and-recovery-in-areas-affected-by-armed-conflict/?utm_source.

[921] Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, *Wytyczne dotyczące ochrony środowiska naturalnego w konfliktach zbrojnych* (ang. *Guidelines on the Protection of the Natural Environment in Armed Conflict*), 2020. Dostępne przez: https://www.icrc.org/en/publication/4382-guidelines-protection-natural-environment-armed-conflict [dostęp: 29.09.2025].

[922] Stop Ecocide International, *Oficjalna strona internetowa* (ang. *Official Website*), [online], [dostęp 13 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.stopecocide.earth/.

[923] Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1203 z dnia 11 kwietnia 2024 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne i zastępująca dyrektywy 2008/99/WE i 2009/123/WE, Dz. Urz. UE L 2024/1203 z 30 kwietnia 2024 r., motyw 21 preambuły, art. 3 ust. 3 oraz art. 28 ust. 1 [online], [dostęp 3 maja 2026 r.]. Dostępny: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32024L1203

[924] Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, nr UC148, 7 kwietnia 2026 r. [online], [dostęp 5 maja 2026 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy--kodeks-karny-oraz-niektorych-innych-ustaw4.

Dania oficjalnie zadeklarowało gotowość poparcia poprawek do Statutu MTK dodających ekobójstwo[925].

Uznanie ekobójstwa za zbrodnię międzynarodową miałoby istotne znaczenie prewencyjne oraz symboliczne[926]. Perspektywa odpowiedzialności przed MTK osób, które decydują o dewastacji środowiska czy to polityków nakazujących niszczenie infrastruktury hydrologicznej w czasie wojny, czy prezesów korporacji bezprawnie wycinających puszcze lub zatruwających miałaby efekt odstraszający. Wprowadzenie osobistej odpowiedzialności karnej za „zabijanie środowiska" zmieniłoby kalkulację zysków i strat - decyzje prowadzące do wyniszczenia natury niosłyby ryzyko oskarżenia i kary więzienia, podobnie jak decyzje o popełnieniu zbrodni wojennych. Ponadto z perspektywy moralnej, penalizacja ekobójstwa odpowiedziałaby na poczucie sprawiedliwości ekologicznej uznając, że ofiarą przestępstwa może być cały ekosystem lub planeta. W dobie kryzysu klimatycznego i szóstego masowego wymierania gatunków, takie podejście odzwierciedlałoby rosnącą świadomość, że niszczenie środowiska zagraża pokojowi i bezpieczeństwu świata. Jak podkreślają zwolennicy - nie ma pokoju na martwej planecie - stąd najwyższy czas, aby prawo międzynarodowe skuteczniej chroniło nasze wspólne dobro, jakim jest biosfera.

5.6. Ocena działań Rosji a odpowiedzialność za naruszenie ochrony środowiska

Analizując powyższe kwestie, należy dokonać krytycznej oceny działań Federacji Rosyjskiej pod kątem ich wpływu na środowisko podczas trwających działań zbrojnych. Rosja prowadzi w Ukrainie wojnę w sposób systematycznie naruszający normy ochrony

[925] Stop Ecocide International, *Pisemne stanowisko przedłożone Wspólnemu Komitetowi Praw Człowieka Parlamentu Zjednoczonego Królestwa* (ang. *Written Evidence Submitted to the UK Parliament Joint Committee on Human Rights*), 2023 r. [online], [dostęp 23 września 2025 r.]. Dostępny: https://committees.parliament.uk/writtenevidence/126014/html/#:~:text=in%20national%20and%20international%20law.

[926] Nie można jednak poprzestać na argumencie symbolicznym projekt kryminalizacji ekobójstwa wymaga nie tylko siły aksjologicznej, lecz przede wszystkim możliwie ścisłego określenia kryminalizowanych zachowań; a pośpieszne wpisanie tej kategorii do Statutu Rzymskiego w formule w znacznej mierze deklaratywnej mogłoby prowadzić do selektywnego ścigania sprawców drugoplanowych przy równoczesnej bezkarności rzeczywistych decydentów odpowiedzialnych za najpoważniejsze zamachy na środowisko, a tym samym osłabić legitymizację całego przedsięwzięcia." Zob. J. Gassmann, *Ekobójstwo jako zbrodnia prawa międzynarodowego: napięcie między skutkiem a środkami* (ang. *Ecocide as an International Law Crime: The Tension Between Objective and Means*), „International In-house Counsel Journal", 2026, t. 19, nr 74, s. 12.

środowiska, co zasługuje na jednoznaczne potępienie z perspektywy prawa międzynarodowego. Przede wszystkim, rosyjska strategia wojskowa wydaje się celowo wykorzystywać dewastację środowiska jako „broń wojenną". Przykładem jest świadome zalewanie terenów - otwieranie śluz zapór wodnych lub budowanie prowizorycznych tam w celu wywołania lokalnych podtopień i utrudnienia ukraińskich natarć[927]. Tego typu działania wpisują się w znaną historycznie taktykę „spalonej ziemi", polegającą na niszczeniu zasobów (plonów, zaopatrzenia w wodę) mogących służyć przeciwnikowi[928]. Rosyjska armia, wycofując się z zajętych terenów (np. z Chersonia), minowała i wysadzała infrastrukturę wodną (studnie, stacje uzdatniania), pozostawiając lokalną ludność bez dostępu do czystej wody[929]. Takie działania są zabronione przez prawo konfliktów zbrojnych i stanowią naruszenie art. 54 Protokołu dodatkowego I do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczącego ochrony dóbr niezbędnych do przetrwania ludności cywilnej (zakaz atakowania obiektów niezbędnych do przetrwania ludności cywilnej, jak ujęcia wody)[930]. Zbrodnicze oddziaływanie wojny odczuły liczne komponenty ukraińskiej przyrody: od wspomnianego masowego pomoru delfinów Morza Czarnego, przez utratę milionów ptaków i zwierząt lądowych, po dewastację parków narodowych. Bioróżnorodność Ukrainy będącej jednym z centrów różnorodności biologicznej Europy poniosła dotkliwe straty, z potencjalnym wymieraniem gatunków endemicznych włącznie. Przymusowe wysiedlenia ludności i trwające walki spowodowały kryzys uchodźców ekologicznych wśród zwierząt - miliony dzikich zwierząt uciekły ze swoich siedlisk, płoszone hałasem i zniszczeniem siedlisk. Ten exodus fauny grozi długofalowym zachwianiem równowagi ekosystemów nie tylko na

[927] *Bellingcat*, *Zdjęcia satelitarne ujawniają, że Rosja spowodowała powódź w okupowanym ukraińskim mieście przed kontrofensywą* (ang. *Satellite Imagery Reveals Russia Caused Flooding in Occupied Ukrainian Town Before Counter-Offensive*), 29 czerwca 2023 r. [online], [dostęp 30 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.bellingcat.com/news/2023/06/29/satellite-imagery-reveals-russia-caused-flooding-in-occupied-ukrainian-town-before-counter-offensive/.

[928] International Bar Association, *Ekobójstwo jako broń wojny* (ang. *Ecocide as a Weapon of War*), 6 grudnia 2023 r. [online], [dostęp 30 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.ibanet.org/Ecocide-as-a-weapon-of-war#:~:text=Environmental%20destruction%20and%20%E2%80%98ecocide%E2%80%99%20in,and%20remove%20essential%20supplies%20of.

[929] *The Guardian, Wojna Rosji z Ukrainą: mer Chersonia ostrzega przed krytycznymi niedoborami wody po zniszczeniu kluczowej infrastruktury przez siły rosyjskie – relacja na żywo* (ang. *Russia-Ukraine War: Kherson Mayor Warns of Critical Water Shortages after Russian Forces Destroyed Key Infrastructure – Live*), 13 listopada 2022 r. [online], [dostęp 13 września 2025 r.]. Dostępny: https://www.theguardian.com/world/live/2022/nov/13/russia-ukraine-war-kherson-mayor-warns-of-critical-water-shortages-after-russian-forces-destroyed-key-infrastructure-live.

[930] Zob. art. 54 ust. 1–2 Protokołu dodatkowego do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzonego w Genewie 8 czerwca 1977 r. (Protokół I), Dz.U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175.

Ukrainie, lecz w całej Europie (np. poprzez migracje ptaków czy drapieżników na sąsiednie tereny). Federacja Rosyjska, podejmując takie działania, rażąco narusza swoje zobowiązania wynikające z prawa międzynarodowego. Federacja Rosyjska pozostaje stroną Protokołu dodatkowego I do Konwencji genewskich; w 2019 r. wycofała natomiast deklarację uznającą kompetencję Międzynarodowej Komisji Śledczej przewidzianej w art. 90 Protokołu I[931]. Tymczasem praktyka rosyjska od ostrzału Zaporoskiej Elektrowni Jądrowej, poprzez użycie amunicji kasetowej na obszarach rolnych, po celowe niszczenie obiektów przemysłowych wskazuje na lekceważenie zasad ochrony ludności i środowiska. Działania te noszą znamiona wielkoskalowych, systemowych naruszeń prawa międzynarodowego. W rezolucjach potępiających agresję na Ukrainę wielokrotnie akcentowano ogrom zniszczeń wyrządzonych także środowisku.

Bilans ekologiczny rosyjskiej inwazji jest katastrofalny: świat obserwuje nie tylko tragedię humanitarną, ale i katastrofę ekologiczną o historycznych rozmiarach. Tak szeroko zakrojone niszczenie środowiska czy to jako efekt uboczny masowych ostrzałów, czy też zamierzona taktyka wymaga stanowczej reakcji prawnej. Federacja Rosyjska powinna zostać pociągnięta do odpowiedzialności nie tylko za zbrodnie przeciwko ludziom, ale i za zbrodnie przeciwko środowisku. W perspektywie długoterminowej oznacza to konieczność uznania ekobójstwa za zbrodnię międzynarodową oraz objęcia nią działań takich, jak opisane powyżej. Społeczność międzynarodowa w tym organy wymiaru sprawiedliwości międzynarodowej musi jednoznacznie potępić i ścigać przypadki intencjonalnego niszczenia środowiska podczas konfliktów. Stanowi to nie tylko kwestię sprawiedliwości wobec ofiar obecnej wojny, ale też warunek utrzymania pokoju i bezpieczeństwa ekologicznego w przyszłości[932].

[931] Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, *Protokół dodatkowy I do Konwencji genewskich — Federacja Rosyjska* (ang. *Additional Protocol I to the Geneva Conventions — Russian Federation*), 8 czerwca 1977 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/state-parties/RU; zob. też Szwajcarski Federalny Departament Spraw Zagranicznych, *Notyfikacja dotycząca wycofania deklaracji Federacji Rosyjskiej złożonej na podstawie art. 90 ust. 2 Protokołu dodatkowego I* (ang. *Withdrawal of a declaration by the Russian Federation*), 30 października 2019 r. [online], [dostęp 15 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.eda.admin.ch/dam/fr/sd-web/VEhTME4oqli4/191030-GENEVE_e.pdf.

[932] Dla wspólnot związanych z terytorium szkoda środowiskowa nie jest wyłącznie uszczerbkiem materialnym. Środowisko stanowi źródło pamięci, norm, duchowości, ładu gospodarczego i tożsamości zbiorowej; dlatego destrukcja ekosystemu może uderzać także w zdolność wspólnoty do samookreślenia. Zob. J. Liljeblad, *Doprecyzowanie rdzennych ujęć ekobójstwa* (ang. *Clarifying Indigenous Approaches to Ecocide*), „Transnational Environmental Law", 2025, t. 14, nr 3, s. 673–675.

5.7. **Podsumowanie rozdziału V**

Rozdział V poświęcono analizie możliwości kwalifikacji wybranych działań Federacji Rosyjskiej jako ludobójstwa oraz ocenie, czy szkody środowiskowe powstałe w toku agresji mogą być ujmowane jako ekobójstwo w znaczeniu *de lege ferenda*. W ramach tego rozdziału sformułowano problemy badawcze (PB 5.1 i PB 5.2) dotyczące tych zagadnień oraz odpowiadające im hipotezy (H 5.1 i H 5.2). Poniżej syntetycznie przedstawiono najważniejsze ustalenia i wnioski autora, odnosząc je do wskazanych pytań badawczych.

W odniesieniu do problemu badawczego 5.1, pytającego *czy w realiach obecnej wojny można mówić, iż siły rosyjskie dokonują ludobójstwa*, przeprowadzona analiza wykazała brak wystarczających podstaw do tak kategorycznego stwierdzenia na obecnym etapie wojny. Siły rosyjskie dopuszczają się wprawdzie licznych zbrodni prawa międzynarodowego w szczególności zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości jednak kwalifikacja ich działań jako ludobójstwa wymaga spełnienia specyficznych kryteriów prawnych. Kluczowym elementem jest wykazanie zamiaru wyniszczenia chronionej grupy narodowej w całości lub w części. Materiał dowodowy zebrany dotychczas nie potwierdza jednoznacznie istnienia po stronie rosyjskich władz polityczno-wojskowych takiego zamiaru eksterminacji narodu ukraińskiego, co zgodnie z poglądami doktryny oznacza brak podstaw prawnych do uznania tych czynów za ludobójstwo na obecnym etapie wojny. Dostrzec można wprawdzie pewne przejawy działań o charakterze ludobójczym m.in. systematyczne podważanie prawa Ukraińców do odrębnej tożsamości narodowej, masowe wywózki ukraińskich dzieci połączone z ich przymusową rusyfikacją, czy też wypowiedzi rosyjskich ideologów nawołujące do fizycznej likwidacji części narodu ukraińskiego niemniej samo stwierdzenie zbrodni ludobójstwa wymaga udowodnienia, że działania te wynikają z intencji zniszczenia owej grupy jako takiej. Taka ludobójcza intencja nie została dotąd wykazana ponad racjonalną wątpliwość[933]. W konsekwencji hipoteza 5.1 - głosząca, iż *pomimo licznych zbrodni*

[933] Brak kwalifikacji ludobójstwa w nakazach aresztowania wydanych przez MTK 17 marca 2023 r. nie przesądza, że art. II lit. e Konwencji nie znajduje zastosowania do transferu dzieci ukraińskich. W piśmiennictwie wskazuje się, że na etapie wydania nakazu aresztowania próg dowodowy ogranicza się do wykazania „*reasonable grounds to believe",* a nie do udowodnienia zamiaru ludobójczego ponad uzasadnioną wątpliwość. Znaczący precedens stanowi tu sprawa Omara al-Bashira, w której Izba Odwoławcza MTK skorygowała zbyt rygorystyczne podejście do oceny na etapie nakazu aresztowania,

popełnianych w toku wojny brak jest podstaw do formułowania zarzutu ludobójstwa wobec ludności ukraińskiej została potwierdzona. Podkreślić należy, że konkluzja ta nie umniejsza ciężaru popełnionych czynów, z których wiele wyczerpuje znamiona zbrodni wojennych lub przeciwko ludzkości, lecz wskazuje na konieczność rygorystycznego stosowania definicji ludobójstwa zgodnie z Konwencją z 1948 r. i Statutem MTK[934].

Odnosząc się natomiast do problemu badawczego 5.2 - *czy działania sił zbrojnych FR mogą zostać zakwalifikowane jako „ekobójstwo"* (rozumiane jako umyślne i poważne niszczenie środowiska naturalnego zagrażające ludności cywilnej) zgromadzony materiał dowodowy i przeprowadzone rozważania pozwalają odpowiedzieć na to pytanie twierdząco. Intensywność i zakres niszczenia środowiska przez rosyjską agresję na Ukrainę wskazują na rozległe, długotrwałe i poważne szkody w ekosystemach, często wynikające z celowych działań niemających uzasadnienia militarnego co odpowiada postulowanej definicji ekobójstwa. Przykładowo, wysadzenie Zapory Kachowskiej w czerwcu 2023 r. doprowadziło do zalania ponad 600 km² terenów, śmierci dziesiątek osób, masowego przesiedlenia lokalnej ludności oraz zagłady lokalnych ekosystemów. Odnotowano także szereg incydentów świadczących o celowej dewastacji przyrody jako taktyce wojennej w tym ostrzały obiektów przemysłu chemicznego, podpalenia lasów, skażenia gruntów i wód gruntowych czy celowe zatruwanie rzek toksycznymi substancjami. Działania te powodują dalekosiężne zagrożenie dla ludności cywilnej m.in. utrata dostępu do czystej wody, żywności czy bezpiecznego środowiska życia i stanowią rażące naruszenie norm ochrony środowiska w konfliktach zbrojnych. Podobne czyny nie są wprost ujęte w katalogu zbrodni międzynarodowych, co ujawnia istotną lukę w obowiązującym systemie prawnym. Ustalenia rozdziału prowadzą zatem do wniosku, że hipoteza 5.2 znalazła potwierdzenie: siły zbrojne Federacji Rosyjskiej dopuszczają się działań wyczerpujących znamiona ekobójstwa, a tym samym zasadne jest postulowanie włączenia tej kategorii do katalogu zbrodni międzynarodowych. Postulat ten znajduje już odzwierciedlenie na arenie międzynarodowej - podejmowane są inicjatywy zmierzające

dopuszczając oparcie go na niższym progu dowodowym oraz na wnioskowaniu z planu, wzorca zachowań i elementów kontekstowych. Z tej perspektywy ograniczenie ukraińskich nakazów do zbrodni wojennych może wynikać nie tyle z wykluczenia art. II lit. e Konwencji, ile z praktycznych i politycznych trudności związanych z reaktywizacją rzadko stosowanego zakazu oraz z ostrożnością procesową prokuratury. Zob. H. Moodrick-Even Khen, *Przymusowe przekazywanie dzieci z Ukrainy jako ludobójstwo. Przebudzenie uśpionego zakazu Konwencji ludobójczej* (ang. *The Forcible Transfer of Children from Ukraine as Genocide. Awakening the Dormant Prohibition of the Genocide Convention*), „The International Journal of Children's Rights", t. 32, 2024, s. 103–112.

[934] K. Masło, *Czy zbrodnie…,* s. 265–290.

do nowelizacji Statutu Rzymskiego MTK tak, by uznać ekobójstwo za odrębną, piątą zbrodnię podlegającą jurysdykcji Trybunału.

ROZDZIAŁ VI - WYZWANIA DOWODOWE I ROLA NOWYCH TECHNOLOGII W DOKUMENTOWANIU ZBRODNI MIĘDZYNARODOWYCH

Skuteczne postępowanie w sprawie zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości czy ludobójstwa wymaga zgromadzenia materiału dowodowego spełniającego międzynarodowe standardy legalności, autentyczności i integralności. Z perspektywy ofiar dowody stanowią jedyną drogę do prawnego uznania doznanych krzywd; z perspektywy wspólnoty międzynarodowej gwarancję, że sprawcy indywidualni poniosą odpowiedzialność bez względu na ich rangę polityczną lub wojskową.

Niniejszy rozdział odpowiada na problem badawczy 6.1. *Jakie są kluczowe bariery w gromadzeniu i ocenie dowodów zbrodni prawa międzynarodowego na obszarach objętych działaniami wojennymi, w szczególności w kontekście wojny rosyjsko-ukraińskiej, oraz w jaki sposób wpływają one na skuteczność postępowań przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym i innymi organami wymiaru sprawiedliwości?* oraz problem badawczy 6.2. *Jaki jest wpływ nowoczesnych technologii takich jak analiza satelitarna, sztuczna inteligencja, geolokalizacja czy blockchain na skuteczność, wiarygodność i dopuszczalność procesową materiału dowodowego w dokumentowaniu zbrodni popełnianych podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej?*.

Weryfikacji poddano hipotezę 6.1, zgodnie z którą *efektywność postępowań karnych dotyczących zbrodni popełnianych w strefach działań wojennych jest istotnie ograniczona wskutek utraty materiału dowodowego, celowej dezinformacji, braku dostępu do miejsc zbrodni oraz nadmiernej ilości niezweryfikowanego materiału dowodowego, co utrudnia jego rzetelną ocenę i wykorzystanie procesowe* oraz hipoteza 6.2. zgodnie z którą *wykorzystanie nowoczesnych technologii, takich jak sztuczna inteligencja, analiza danych satelitarnych, weryfikacja geolokalizacyjna oraz systemy blockchain, znacząco zwiększa skuteczność i wiarygodność procesu dokumentowania zbrodni prawa międzynarodowego, jednocześnie stwarzając nowe wyzwania w zakresie oceny autentyczności i dopuszczalności dowodów*

Zgodnie z art. 69 Statutu MTK dowody uzyskane z naruszeniem postanowień Statutu lub praw człowieka uznanych przez społeczność międzynarodową są niedopuszczalne,

jeżeli: (a) naruszenie to rodzi poważne wątpliwości co do wiarygodności uzyskanego dowodu; lub (b) dopuszczenie dowodu byłoby sprzeczne z rzetelnością postępowania lub mogłoby poważnie jej zagrozić[935]. Ponadto każdy dowód musi zostać pozyskany z zachowaniem zasady *chain of custody* (dokumentacja oraz kontrola nad każdym etapem pozyskiwania, przechowywania, transportu i analizy dowodów) oraz w sposób nienaruszający praw oskarżonego. Komplementarnym dokumentem miękkiego prawa w zakresie pozyskiwania dowodów jest *Berkeley Protocol on Digital Open-Source Investigations*[936], który dostarcza szczegółowych wytycznych dotyczących identyfikowania, pozyskiwania, zabezpieczania, weryfikowania i analizowania materiałów cyfrowych z otwartych źródeł, aby możliwe było wykorzystania takich danych jako dowodów w postępowaniach sądowych zarówno krajowych, jak i międzynarodowych. W niniejszym rozdziale w pierwszej kolejności zidentyfikowane zostaną kluczowe wyzwania pojawiające się przy dokumentowaniu zbrodni w rejonach ogarniętych wojną. Następnie przedstawiona zostanie rola nowych technologii w pozyskiwaniu i weryfikacji informacji o zbrodniach.

6.1.Wyzwania gromadzenia i oceny dowodów w strefie działań wojennych

Dokumentowanie zbrodni w warunkach wojny napotyka szereg przeszkód natury praktycznej, prawnej i bezpieczeństwa. Poniżej omówiono najważniejsze kategorie tych wyzwań.

6.1.1. Brak bezpiecznego dostępu do miejsc zbrodni

Aktywne działania bojowe, okupacja terytoriów oraz ryzyko ostrzału uniemożliwiają wstęp ekipom śledczym na kontrolowane przez Rosję obszary. Skutkiem jest wielomiesięczna luka dowodowa oraz prawdopodobna utrata fizycznych śladów

[935] Statur Rzymski... art. 69.

[936] Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, Human Rights Center Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley, *Protokół berkeleyowski dotyczący cyfrowych dochodzeń opartych na źródłach otwartych* (ang. *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations*), grudzień 2020 r. [online], [dostęp 1 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf.

przestępstw, co potwierdzają analogiczne doświadczenia z Darfuru[937] i Mjanmy[938], gdzie reżim wojskowy odmawiał dostępu do regionów, w których doszło do ludobójstw, czy też w Libii, gdzie chaos wojny domowej skutecznie uniemożliwiał działanie śledczych ONZ oraz innych organów międzynarodowych. Brak dostępu do miejsc zbrodni w tych krajach spowodował znaczące opóźnienia w dokumentacji dowodowej, a czasem wręcz uniemożliwiał skuteczne postawienie sprawców przed wymiarem sprawiedliwości. Podobne problemy pojawiają się w kontekście Ukrainy, gdzie śledczy mają ograniczoną możliwość dotarcia do terenów, na których doszło do naruszeń prawa, co ogranicza śledztwa do terenów, które zostały wyzwolone spod rosyjskiej okupacji. Symbolicznym przykładem był kwiecień 2022 roku, kiedy Karim Khan osobiście odwiedził Buczę – miejscowość, która stała się symbolem rosyjskich zbrodni wojennych. Wizyta ta była możliwa dopiero po wycofaniu się wojsk rosyjskich, dzięki czemu śledczy mogli bezpiecznie przeprowadzić oględziny, zabezpieczyć dowody, przeprowadzić ekshumacje zwłok ofiar oraz zebrać relacje świadków[939]. Natomiast obszary Ukrainy nadal znajdujące się pod okupacją rosyjską pozostają całkowicie zamknięte dla niezależnych organów śledczych. Uniemożliwia to przeprowadzenie czynności dochodzeniowych, takich jak oględziny miejsca zdarzenia, zabezpieczenie fizycznych śladów, pobranie próbek do analiz laboratoryjnych czy ekshumacja zwłok ofiar. Ponadto czas, który upływa pod rosyjską okupacją, działa na niekorzyść śledczych: dowody mogą być celowo niszczone lub fałszowane przez sprawców, a świadkowie zastraszani lub zabijani. Brak

---

[937] Biuro Prokuratora Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Sprawozdanie Prokuratora Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rady Bezpieczeństwa ONZ, sporządzone na podstawie rezolucji 1593 (2005), dotyczące sytuacji w Darfurze (Republika Sudanu)* (ang. *Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the United Nations Security Council pursuant to Resolution 1593 (2005) on the Situation in Darfur, Republic of the Sudan*), ICC-OTP-2025-UNSC-REPORT-40, 27 stycznia 2025 r. [online], [dostęp 1 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2025-01/2025-01-27-otp-40th-unsc-report-darfour-eng.pdf.

[938] Międzynarodowy Trybunał Karny, Sytuacja w Ludowej Republice Bangladeszu i Republice Związku Mjanmy – informacje dla ofiar (ang. Situation in the People's Republic of Bangladesh and the Republic of the Union of Myanmar: Information for Victims), [online], [dostęp 1 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/victims/bangladesh-myanmar.

[939] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Oświadczenie Prokuratora MTK Karima A.A. Khana QC podczas posiedzenia Rady Bezpieczeństwa ONZ w formule Arria w sprawie zapewnienia odpowiedzialności za zbrodnie popełnione w Ukrainie* (ang. *Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, at the Arria-formula meeting of the UN Security Council: Ensuring accountability for atrocities committed in Ukraine*), 27 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-arria-formula-meeting-un-security-council-ensuring. Zob. też Reuters, *Prokurator MTK będzie nadal zwracał się do Rosji o udział w śledztwie dotyczącym zbrodni wojennych w Ukrainie* (ang. *ICC will keep asking Russia to engage with Ukraine war crimes probe - prosecutor*), 14 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/legal/government/icc-will-keep-asking-russia-engage-with-ukraine-war-crimes-probe-prosecutor-2022-04-14/.

dostępu do miejsc zbrodni oznacza zatem nie tylko utratę cennego materiału dowodowego, ale również poważne ryzyko, że w przyszłości sprawcy pozostaną bezkarni.

6.1.2. Zagrożenie dla osób zbierających dowody oraz dla świadków

Nawet jeśli śledczy mają możliwość wejścia na tereny objęte działaniami zbrojnymi, przebywanie w strefie wojny niesie za sobą bezpośrednie ryzyko utraty życia. Obrońcy praw człowieka, reporterzy śledczy czy dziennikarze, którzy dokumentują akty przemocy, stają się celem ataków. W okresie od lutego 2022 r. do czerwca 2025 r. odnotowano 113 potwierdzonych przypadków śmierci pracowników mediów w Ukrainie[940]. Działania takie, choć niezwykle cenne z perspektywy zbierania materiału dowodowego, niosą ze sobą zagrożenie ze strony sprawców, którzy dążą do uniemożliwienia lub utrudnienia udokumentowania swoich działań. Osobną kategorię ryzyka stanowią świadkowie – szczególnie osoby cywilne, które decydują się zeznawać przeciwko sprawcom. Ich sytuacja jest wyjątkowo trudna, ponieważ mogą oni być narażeni na represje, groźby, szantaż, zastraszanie, porwania, tortury lub śmierć ze strony osób lub grup odpowiedzialnych za popełnione przestępstwa. Raport OHCHR z 20 marca 2024 r. (*Occupation and Aftermath*) potwierdza, że w okupowanych przez Rosję częściach Ukrainy świadkowie byli systematycznie zastraszani i szykanowani[941]. Dlatego fundamentalne znaczenie ma skuteczna ochrona tożsamości świadków oraz zagwarantowanie im bezpieczeństwa, zarówno podczas zbierania zeznań, jak i przez cały okres prowadzenia postępowania sądowego. Doświadczenia Centrum Lemkina pokazują, że metodologia pozyskiwania relacji świadków w warunkach wojny powinna być projektowana przede wszystkim z perspektywy bezpieczeństwa osób i ochrony danych, a dopiero wtórnie z perspektywy wygody organizacyjnej. Obejmuje to dobrowolność udziału, poufność, rezygnację z odbierania przysięgi, udział przeszkolonego personelu ograniczającego ryzyko retraumatyzacji, stosowanie zweryfikowanych kwestionariuszy

[940] Institute of Mass Information, *113 pracowników mediów zmarło w Ukrainie od początku wojny rosyjsko-ukraińskiej* (ang. *113 Media Workers Deceased in Ukraine since the Start of the Russo-Ukrainian War*), 9 czerwca 2025 r. [online], [dostęp 20 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://imi.org.ua/en/monitorings/113-media-workers-deceased-in-ukraine-since-the-start-of-the-russo-ukrainian-war-i68745.

[941] Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka (OHCHR), Raport dotyczący okupacji i jej następstw (ang. Report on Occupation and Aftermath), 20 marca 2024 r., s. 27 [online], [dostęp 1 marca 2025 r.]. Dostępny: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-04/2024-03-20%20OHCHR%20Report%20on%20Occupation%20and%20Aftermath_EN.pdf.

obejmujących różne typy naruszeń oraz możliwość przerwania i wznowienia rozmowy w razie reakcji traumatycznej albo zagrożeń technicznych oraz zagrożeń dla bezpieczeństwa. Szczególnej ostrożności wymagają osoby, których bliscy pozostają na terytoriach okupowanych albo które przeszły przez procedury filtracyjne, gdyż okoliczności te wpływają zarówno na gotowość do złożenia relacji, jak i na sposób jej późniejszej oceny[942].

Historia konfliktów, m.in. w byłej Jugosławii, Rwandzie czy Syrii, pokazuje, że sprawcy zbrodni nie wahają się użyć przemocy wobec osób, które ujawniły ich działania lub dostarczyły dowodów organom międzynarodowym. Przykładem jest historia syryjskiego fotografa wojskowego znanego pod pseudonimem „Caesar", który, pracując w wydziale medycyny sądowej, udokumentował i potajemnie wyniósł z kraju ponad 55 tysięcy zdjęć przedstawiających tortury i zabójstwa więźniów politycznych. Po ujawnieniu tych materiałów musiał uciekać z Syrii w obawie o własne życie, a jego rodzina i współpracownicy byli narażeni na represje ze strony reżimu[943]. Ponadto sytuację komplikuje masowe przemieszczenie ludności. Wiele osób, które były świadkami lub ofiarami zbrodni, opuściło tereny objęte działaniami wojennymi i znalazło schronienie w innych państwach. Rozproszenie świadków utrudnia ich identyfikację, kontakt oraz przesłuchanie, a zarazem umożliwia organom ścigania państw przyjmujących uchodźców zabezpieczanie relacji osób, które znalazły się poza bezpośrednim oddziaływaniem państwa-agresora. Szczególne znaczenie miało to dla polskiej prokuratury, która już w marcu 2022 r. zwróciła się do świadków zbrodni wojennych w Ukrainie o zgłaszanie się do polskich organów ścigania, wskazując możliwość składania zeznań, przekazywania nośników z materiałem dowodowym oraz przeprowadzenia przesłuchania w miejscu dogodnym dla uchodźcy. Działania te wpisano w prowadzone przez Mazowiecki Wydział Zamiejscowy Prokuratury Krajowej postępowanie dotyczące wojny napastniczej rozpoczętej przez Federację Rosyjską przeciwko Ukrainie. Według

[942] A. Konopka, K. Wiciarz, *Świadkowie wojny. Centrum Dokumentowania Zbrodni Rosyjskich w Ukrainie im. Rafała Lemkina jako studium przypadku* (ang. *Witnesses to the War: The Raphael Lemkin Center for Documenting Russian Crimes in Ukraine as a Case Study*), w: P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *Konflikt rosyjsko-ukraiński i zbrodnie wojenne. Wyzwania dokumentowania i międzynarodowego ścigania* (ang. *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*), Routledge, 2025, s. 176–192.

[943] International Center for Transitional Justice, *Syryjski sygnalista „Caesar" ujawnia swoją tożsamość* (ang. *Syria's 'Caesar' Whistleblower Unveils Identity*), 25 kwietnia 2025 r. [online], [dostęp 5 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.ictj.org/latest-news/syria%E2%80%99s-%E2%80%98caesar%E2%80%99-whistleblower-unveils-identity.

informacji podawanych przez Prokuraturę Krajową, w ramach tego śledztwa przesłuchano ponad 3000 świadków[944].

Kolejnym czynnikiem komplikującym sytuację świadków jest trauma, której doświadczyli wskutek wydarzeń wojennych[945]. Traumatyczne przeżycia mogą wpływać na kompletność, szczegółowość i spójność relacji, co wymaga odpowiedniej metodologii przesłuchania, a także mogą stanowić przeszkodę psychiczną zniechęcającą do uczestnictwa w procedurach sądowych[946]. Z tego względu niezbędna jest także pomoc psychologiczna i specjalistyczne podejście śledczych oraz przesłuchujących, aby minimalizować negatywny wpływ przeżytej traumy na wartość dowodową składanych zeznań[947]. Warto również zwrócić uwagę, iż ryzyko związane z dokumentowaniem zbrodni nie dotyczy wyłącznie świadków i pokrzywdzonych. W praktyce długotrwały kontakt z relacjami o zabójstwach, torturach, gwałtach i deportacjach naraża także dokumentujących na wtórną traumatyzację, traumę zastępczą oraz wypalenie[948].

---

[944] Prokuratura Krajowa, *Informacja prokuratury dla świadków zbrodni wojennych na Ukrainie*, 8 marca 2022 r. [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/informacja-prokuratury-dla-swiadkow-zbrodni-wojennych-na-ukrainie; Prokuratura Krajowa, *Informacja prokuratury dotycząca podejmowanych działań pomocy ofiarom agresji Rosji na Ukrainę*, 10 marca 2022 r. [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/informacja-prokuratury-dotyczaca-podejmowanych-dzialan-pomocy-ofiarom-agresji-rosji-na-ukraine;

[945] W pierwszych latach działalności ICTR podstawowymi barierami skuteczności były trudności w gromadzeniu dowodów, problemy z odnajdywaniem i ochroną świadków oraz strach potencjalnych zeznających przed odwetem; jest to cenna paralela dla współczesnych postępowań dotyczących zbrodni popełnionych w Ukrainie. Doświadczenia ICTR potwierdzają, że nawet przy jednoznacznym ciężarze zbrodni strach świadków przed odwetem i niestabilność regionu mogą przez lata ograniczać tempo oraz efektywność postępowań. Zob. J. Nowakowska-Małusecka, *Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy. Cz. 2, Działalność sądownicza*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej", nr 1(46), 2002,

[946] Wielokrotne zbieranie relacji przez różne podmioty może prowadzić do retraumatyzacji oraz osłabiać gotowość pokrzywdzonych do dalszego udziału w czynnościach. Samo powtarzanie traumatycznych relacji może obciążać pamięć świadka i wpływać na spójność późniejszych wypowiedzi. Ograniczanie liczby powtórnych wywiadów oraz koordynacja działań dokumentacyjnych służą zatem nie tylko ochronie ofiar i świadków, lecz również zachowaniu jakości materiału dowodowego. Zob. C. Hine, *Upowszechnienie podejścia skoncentrowanego na osobach ocalałych: analiza wytycznych społeczeństwa obywatelskiego dotyczących dokumentowania zbrodni wojennych w Syrii i Ukrainie* (ang. *The Mainstreaming of a Survivor-Centred Approach: An Analysis of Civil Society War Crimes Documentation Guidelines in Syria & Ukraine*), praca magisterska, Utrecht University, Utrecht 2023, s. 49–51.

[947] A. Wylegała, *Etyczne i metodologiczne wyzwania dokumentowania wojny: rejestrowanie świadectw ukraińskich świadków po 24 lutego 2022 r.* (ang. *Ethical and Methodological Challenges of Documenting the War: Recording Testimonies of Ukrainian Witnesses after February 24, 2022*), [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *Konflikt rosyjsko-ukraiński i zbrodnie wojenne. Wyzwania dokumentowania i międzynarodowego ścigania* (ang. *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*), 2024, rozdz. 9.

[948] P. R. Williams, N. Carle, *Wojna w Ukrainie jako studium przypadku współczesnego dokumentowania zbrodni masowych* (ang. *The War in Ukraine: A Case Study in Modern Atrocity Crimes Documentation*), „Case Western Reserve Journal of International Law", t. 55, nr 1, 2023, s. 21–27.

6.1.3. Zniszczenie, utrata lub celowe ukrywanie materiału dowodowego

Wojna z samej swojej natury niesie za sobą nie tylko ogrom cierpienia ludności cywilnej, ale również bezpośrednie zagrożenie dla integralności i dostępności materiałów dowodowych. Infrastrukturę cywilną i miejsca popełnienia zbrodni często dotyka całkowite zniszczenie w wyniku ostrzałów, pożarów, zawaleń konstrukcji budynków czy wtórnych działań militarnych. Dokumenty, przedmioty należące do ofiar, ślady biologiczne czy szczątki broni mogą ulec nieodwracalnemu uszkodzeniu, zniszczeniu albo zatarciu, zanim zostaną zabezpieczone przez uprawnione organy śledcze. Jednym z przykładów takich zdarzeń jest bombardowanie Teatru Dramatycznego w Mariupolu w marcu 2022 r., w którym schronienie znalazły setki osób cywilnych. Pomimo wyraźnego oznaczenia obiektu napisem „Дети" („Dzieci") widocznym z powietrza, budynek został zniszczony w wyniku ataku lotniczego, co doprowadziło do śmierci ukrywających się tam osób cywilnych[949]. Po zajęciu Mariupola przez wojska rosyjskie ruiny teatru zostały bardzo szybko rozebrane; według strony ukraińskiej nie była to akcja porządkowa, lecz celowa próba zatarcia śladów zbrodni i zniszczenia dowodów[950]. Władze okupacyjne twierdziły, że działania te były elementem planowanej odbudowy miasta, jednakże sposób i tempo prowadzenia rozbiórki bez uprzedniego przeprowadzenia oględzin ani ekspertyz kryminalistycznych w oczywisty sposób stoją w sprzeczności z tymi twierdzeniami. Przypadek Mariupola ilustruje fundamentalne znaczenie natychmiastowego zabezpieczania miejsc zbrodni: zwłoka w działaniach dokumentacyjnych, nawet kilkudniowa, może skutkować całkowitą utratą wartościowych dowodów. Problem ten dotyczy nie tylko dowodów rzeczowych, lecz także osobowych – śmierć świadka, zaginięcie lub traumatyzacja mogą skutecznie uniemożliwić uzyskanie zeznań, a upływ czasu prowadzi nieuchronnie do zatarcia w pamięci szczegółów, co z kolei obniża wartość procesową relacji. Dlatego praktyka śledcza oraz międzynarodowe standardy dokumentowania najpoważniejszych naruszeń prawa międzynarodowego wskazują na konieczność szybkiego, profesjonalnego i

[949] Amnesty International Polska, *Ukraina: śmiercionośny atak na teatr w Mariupolu to ewidentna zbrodnia wojenna – śledztwo* (ang. *Ukraine: Deadly Attack on Mariupol Theatre a Clear War Crime – Investigation*), 30 czerwca 2022 r. [online], [dostęp 5 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.amnesty.org.pl/ukraina-smiercionosny-atak-na-teatr-w-mariupolu-zbrodnia-wojenna-sledztwo/.

[950] Reuters, *Rosja rozpoczyna rozbiórkę zbombardowanego teatru w Mariupolu* (ang. *Russia Begins Demolition of Bombed Mariupol Theatre*), 23 grudnia 2022 r. [online], [dostęp 5 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/world/europe/russia-begins-demolition-bombed-mariupol-theatre-2022-12-23/.

metodycznego zabezpieczania miejsca zdarzenia. Chodzi w szczególności o standardy wynikające z Protokołu z Minnesoty dotyczącego badania potencjalnie bezprawnych śmierci, Protokołu z Berkeley odnoszącego się do cyfrowych dochodzeń opartych na źródłach otwartych oraz wytycznych Eurojustu i Międzynarodowego Trybunału Karnego dla podmiotów dokumentujących zbrodnie międzynarodowe[951]. Wspólnym mianownikiem tych dokumentów jest obowiązek utrwalenia stanu miejsca zdarzenia, zapewnienia integralności materiału dowodowego, opisania źródła pochodzenia dowodu, zachowania łańcucha dowodowego oraz stosowania procedur umożliwiających późniejszą procesową weryfikację autentyczności i wiarygodności dowodów.

6.1.4. Celowa manipulacja informacyjna i kampanie dezinformacyjne

Wojna w Ukrainie od początku toczy się na dwóch płaszczyznach: militarnej i informacyjnej. Rosyjska dezinformacja jest zjawiskiem szeroko udokumentowanym. Jej celem jest sianie wątpliwości co do faktów, przedstawianie alternatywnych wersji wydarzeń, obwinianie ofiar lub zaprzeczanie ich istnieniu. Taka manipulacja informacją utrudnia pracę śledczych i osłabia oddziaływanie dowodów na społeczność międzynarodową. Przypadek Buczy jest przykładem tego mechanizmu: pomimo obszernych dowodów Rosja oficjalnie utrzymywała, że masakra w Buczy była „ukraińską inscenizacją"[952]. Rosyjscy dyplomaci próbowali nawet zwołać posiedzenie Rady Bezpieczeństwa ONZ, by przedstawić „dowody" na rzekome upozorowanie masakry przez Ukrainę. Działanie to nie przekonało państw zachodnich, jednak w sferze propagandy wewnętrznej Rosji oraz wśród części odbiorców podatnych na antyzachodnie

[951] Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Protokół z Minnesoty dotyczący badania potencjalnie bezprawnych śmierci* (ang. *The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death*), 2016 [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.ohchr.org/en/publications/reference-publications/minnesota-protocol-investigation-potentially-unlawful-death; Zob. też Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Protokół z Berkeley dotyczący cyfrowych dochodzeń opartych na źródłach otwartych* (ang. *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations*), 2022 [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf; Eurojust, Międzynarodowy Trybunał Karny, *Wytyczne dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego dotyczące dokumentowania zbrodni międzynarodowych i naruszeń praw człowieka dla celów odpowiedzialności karnej* (ang. *Documenting International Crimes and Human Rights Violations for Accountability Purposes: Guidelines for Civil Society Organisations*), 2022 [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2022-09/2_Eurojust_ICC_CSOs_Guidelines_2-EN.pdf

[952] M. W. Zacharowa, Komentarz rzeczniczki MSZ Federacji Rosyjskiej z okazji drugiej rocznicy wydarzeń w Buczy, 3 kwietnia 2024 [online], [dostęp 18 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/1942147/.

narracje mogło oddziaływać na percepcję wydarzeń. Pojawiły się też inne motywy dezinformacyjne, w tym oskarżenia, że to służby brytyjskie miały sfingować masakrę w Buczy jako prowokację. Duża liczba sprzecznych narracji stanowi celową taktykę informacyjną[953].

W szerszym ujęciu brak zgody co do faktów na poziomie narracji politycznej może hamować tworzenie międzynarodowych mechanizmów sprawiedliwości. Jeżeli część państw Globalnego Południa uznaje przekaz Moskwy, zgodnie z którym doniesienia o zbrodniach są zachodnią propagandą lub inscenizacją Kijowa, trudniej o jednomyślne rezolucje ONZ, wsparcie finansowe dla trybunałów czy konsekwentne działania izolacyjne. W Ukrainie i w państwach zachodnich świadomość problemu dezinformacji jest wysoka. Powstały liczne inicjatywy *fact-checkingowe,* takie jak *Demagog, StopFake czy EUvsDisinfo*, demaskujące rosyjskie fałszywe narracje dotyczące wojny w Ukrainie[954]. Tempo produkcji dezinformacji pozostaje jednak znaczne, a wojna informacyjna trwa równolegle do działań militarnych. W ramach wojny informacyjnej towarzyszącej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę od 2022 r. szczególną rolę odgrywają wyspecjalizowane rosyjskie grupy odpowiedzialne za prowadzenie zorganizowanych kampanii dezinformacyjnych. Jednym z najbardziej rozpoznawalnych ośrodków tego typu działalności była tzw. Internet Research Agency (IRA), funkcjonująca w Petersburgu i określana mianem „fabryki trolli"[955]. Struktura ta, finansowana przez oligarchę Jewgienija Prigożyna do czasu jego śmierci, od 2014 r. prowadziła intensywne działania w przestrzeni cyfrowej, wykorzystując fałszywe konta w mediach społecznościowych oraz skoordynowane kampanie narracyjne służące szerzeniu prorosyjskiej propagandy i polaryzacji debat społecznych[956]. Po rozpoczęciu

[953] D. Poljański, Pierwszy Zastępca Stałego Przedstawiciela Federacji Rosyjskiej przy ONZ, *Oświadczenie podczas posiedzenia Rady Bezpieczeństwa ONZ w formule Arria dotyczącego dezinformacji i sabotowania pokoju w Ukrainie* (ang. *Statement by First Deputy Permanent Representative Dmitry Polyanskiy at a UNSC Arria Formula Meeting on Disinformation and Sabotage of Peace in Ukraine*), 2 kwietnia 2025 r. [online], [dostęp 18 marca 2025 r.]. Dostępny: https://russiaun.ru/en/news/arria_02042025/.

[954] Demagog, *Niedopracowana „inscenizacja" w Buczy? Nie, to teoria spiskowa!*, 20 kwietnia 2022 [online], [dostęp 18 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.demagog.org.pl/fake_news/niedopracowana-inscenizacja-w-buczy-nie-to-teoria-spiskowa/.

[955] C. Panella, *Rosyjska „fabryka trolli" oskarżona o ingerencję w wybory w USA zostaje zamknięta po wygnaniu szefa Grupy Wagnera* (ang. *Russian 'Troll Factory' Accused of Interfering in US Elections Shuts Down after Exile of Wagner Boss*), *Business Insider*, 11 lipca 2023 r. [online], [dostęp 2 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.businessinsider.com/wagner-troll-factory-accused-of-interfering-us-elections-shut-down-2023-7?IR=T.

[956] Departament Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych, *Akt oskarżenia: Stany Zjednoczone Ameryki przeciwko Internet Research Agency i innym* (ang. *Indictment: United States of America v. Internet*

pełnoskalowej inwazji IRA koncentrowała się na rozpowszechnianiu dezinformacji dotyczącej rzekomych zbrodni ukraińskich sił zbrojnych, inscenizacji masakr, m.in. w Buczy czy Iziumie, oraz podważaniu autentyczności dowodów zbieranych przez niezależne misje dokumentacyjne. Bardziej zaawansowany charakter miały działania prowadzone przez struktury wojskowego wywiadu Rosji (GRU), zwłaszcza tzw. Jednostkę 54777, znaną także jako „oddziały informacyjne" lub „psychologiczne siły operacyjne". Jednostka ta, formalnie część Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, specjalizuje się w tzw. informacyjnym maskirowaniu, łączącym klasyczną dezinformację, wojnę psychologiczną i działania wpływu[957]. Do jej zadań należy m.in. tworzenie i zarządzanie fałszywymi portalami medialnymi, fabrykowanie „eksperckich" raportów pozornie zachodnich think tanków, a także generowanie treści w językach obcych, mających zdyskredytować Ukrainę i jej sojuszników. Równolegle inne jednostki GRU, takie jak 26165 (*APT28 / Fancy* Bear) i 74455 (*Sandworm*), koncentrują się na ofensywnych działaniach cybernetycznych, w tym włamaniach do systemów administracji ukraińskiej i państw zachodnich, kradzieży danych oraz zakłócaniu infrastruktury informacyjnej.

Integralną częścią rosyjskiej machiny dezinformacyjnej są państwowe środki masowego przekazu: Rossija Siegodnia, Sputnik oraz Russia Today. Te pozornie niezależne agencje medialne, działające pod nadzorem administracji prezydenckiej i FSB, odgrywają rolę narzędzi „miękkiej siły" w promowaniu rosyjskich narracji za granicą. W ich przekazie regularnie pojawiają się twierdzenia o „nazistowskim charakterze władzy w Kijowie", „ludobójstwie ludności rosyjskojęzycznej w Donbasie" czy „zachodnim spisku przeciwko Rosji". Po ujawnieniu masowych zbrodni na cywilach w Buczy RT i Sputnik rozpowszechniały teorie spiskowe o rzekomym upozorowaniu ciał ofiar przez stronę ukraińską, a następnie intensyfikowały kampanię mającą podważyć autentyczność zdjęć satelitarnych i nagrań potwierdzających rosyjską obecność w czasie dokonania egzekucji. Od 2022 r. Rosja coraz intensywniej sięga również po techniki

Research Agency et al.), United States District Court for the District of Columbia, 16 lutego 2018 r. [online], [dostęp 18 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.justice.gov/d9/fieldable-panel-panes/basic-panes/attachments/2018/02/16/internet_research_agency_indictment.pdf.

[957] *Rada Unii Europejskiej, Konkluzje Rady w sprawie zwalczania bezkarności w odniesieniu do zbrodni popełnionych w związku z rosyjską wojną napastniczą przeciwko Ukrainie* (ang. *Council Conclusions on the Fight against Impunity Regarding Crimes Committed in Connection with Russia's War of Aggression against Ukraine*), dokument nr ST 11609/23, 18 września 2023 r. [online], [dostęp 18 marca 2025 r.]. Dostępny: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11609-2023-INIT/en/pdf.

cyfrowej manipulacji obrazu i dźwięku, w tym deepfake. W marcu 2022 r. w mediach społecznościowych pojawiło się spreparowane nagranie, w którym rzekomy prezydent Wołodymyr Zełenski apelował do żołnierzy o poddanie się[958]. Choć autentyczność nagrania szybko obalono, incydent ten pokazał realne ryzyko wykorzystywania technologii sztucznej inteligencji do dezinformacji wojennej. W kolejnych miesiącach odnotowano podobne incydenty, obejmujące publikację zmanipulowanych nagrań, fałszywych zdjęć oraz animacji CGI udających relacje z pola walki. Część tych materiałów była rozpowszechniana przez sieć skoordynowanych kont na platformach takich jak Telegram, TikTok czy X, których aktywność była automatyzowana i dostosowana do konkretnych grup docelowych.

Celem wszystkich opisanych działań jest nie tylko dezinformowanie społeczeństwa ukraińskiego i międzynarodowego, lecz również bezpośrednie podważanie wiarygodności gromadzonych dowodów zbrodni prawa międzynarodowego. Dezinformacja i sabotaż informacyjny stanowią istotne wyzwanie dla prokuratorów, śledczych oraz organizacji międzynarodowych, które muszą nie tylko wykazywać autentyczność każdego pliku cyfrowego, ale również mierzyć się z kampanią podważającą legalność, bezstronność i rzetelność prowadzonych dochodzeń. W tym kontekście wzmacnianie zdolności w zakresie weryfikacji informacji, metadanych, śledzenia źródeł i cyfrowej archiwizacji staje się niezbędnym elementem przeciwdziałania rosyjskim operacjom wpływu. Tylko przy wykorzystaniu narzędzi takich jak analityka OSINT, mechanizmy kryptograficznego zabezpieczania integralności plików oraz zaawansowane platformy AI do wykrywania manipulacji obrazem możliwe będzie skuteczne udaremnianie prób zakłócenia procesów sprawiedliwości międzynarodowej przez aktorów dezinformacyjnych. Można zatem stwierdzić, że manipulacja informacją stanowi istotny czynnik ograniczający efektywność postępowań, ponieważ sprawia, że śledczy muszą nie tylko dowodzić zbrodni, ale także wykazywać prawdziwość dowodów i autentyczność rekonstruowanego przebiegu zdarzeń.

[958] K. Press-Reynolds, *Zełenski zaprzecza nagraniu deepfake przedstawiającemu jego kapitulację po emisji przez hakerów na stronie ukraińskiej telewizji* (ang. *Zelenskyy Denies Deepfake Video of Him Surrendering after Hackers Broadcast It on Ukrainian TV Website*), *Business Insider*, 17 marca 2022 r. [online], [dostęp 18 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.businessinsider.com/volodymyr-zelenskyy-deepfake-video-surrendering-ukraine-russia-forces-2022-3.

6.1.5. Skala dokumentacji a zdolność operacyjna systemów ścigania

Ogromna skala zbrodni popełnianych w toku pełnoskalowej inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę przekłada się bezpośrednio na bezprecedensową ilość informacji wymagających analizy, weryfikacji i zabezpieczenia. W działaniach zbrojnych o charakterze systemowym, z licznymi teatrami działań i wieloletnim czasem trwania, liczba incydentów noszących znamiona zbrodni wojennych sięga dziesiątek tysięcy[959]. Już w ciągu pierwszych sześciu miesięcy od rozpoczęcia inwazji ukraińska Prokuratura Generalna zarejestrowała ponad 13 000 postępowań dotyczących podejrzeń popełnienia zbrodni wojennych przez siły rosyjskie[960]. Liczba ta systematycznie wzrastała, a do końca 2023 r. przekroczyła próg 105 000 zarejestrowanych spraw[961]. Każda sprawa generuje znaczną liczbę plików cyfrowych, takich jak fotografie, nagrania wideo i nagrania audio, dowodów osobowych, w tym zeznań bezpośrednich ofiar, świadków zdarzenia, osób z kręgu rodzinnego i ratowników medycznych, oraz ogromną liczbę dowodów rzeczowych, począwszy od łusek po pociskach, szczątków uzbrojenia i fragmentów bomb. W efekcie mamy do czynienia z sytuacją, w której nie tylko liczba samych zdarzeń, ale również objętość i różnorodność powiązanych danych osiąga skalę niewyobrażalną dla standardowych systemów wymiaru sprawiedliwości. Nawet najbardziej zorganizowany, nowoczesny i zasobny aparat ścigania bez odpowiedniego wsparcia międzynarodowego i technologicznego nie jest w stanie przetworzyć w sposób efektywny takiego wolumenu informacji[962]. Tradycyjne modele prowadzenia postępowań karnych,

[959] Nadmierne dokumentowanie może zwiększać ryzyko retraumatyzacji oraz obniżać gotowość świadków i pokrzywdzonych do dalszego udziału w postępowaniu. Jednocześnie nadmiar odrębnych relacji może tworzyć materiał, z którego obrona będzie wyprowadzać zarzuty niespójności lub „wcześniejszych wypowiedzi sprzecznych". Na niebezpieczeństwo instytucjonalnej rywalizacji między równoległymi mechanizmami prawdy i ścigania wskazywano już na tle doświadczenia postjugosłowiańskiego, gdzie obawy o duplikację materiału i ochronę świadków wpływały na relacje między ICTY a inicjatywami prawdy w Bośni i Hercegowinie. Por. P. R. Williams, N. Carle, Wojna w Ukrainie jako studium przypadku współczesnego dokumentowania zbrodni masowych (ang. The War in Ukraine: A Case Study in Modern Atrocity Crimes Documentation), „Case Western Reserve Journal of International Law", t. 55, nr 1, 2023, s. 33–35.

[960] A. Neville, *Wojna Rosji przeciwko Ukrainie: badanie i ściganie zbrodni międzynarodowych* (ang. *Russia's War on Ukraine: Investigating and Prosecuting International Crimes*), EPRS Briefing, nr PE 733.525, czerwiec 2022 r. [online], [dostęp 6 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733525/EPRS_BRI(2022)733525_EN.pdf.

[961] A. Kostin, Prokurator Generalny Ukrainy, *Prokurator generalny Ukrainy: problemem w badaniu zbrodni wojennych Rosjan jest ich wielka liczba, mamy 105 tys. spraw*, *PAP* (za: *Głos Ameryki*), 26 września 2023 r. [online], [dostęp 6 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.pap.pl/aktualnosci/prokurator-generalny-ukrainy-problemem-w-badaniu-zbrodni-wojennych-rosjan-jest-ich.

[962] Wolters Kluwer, *Wojna w Ukrainie: powstała aplikacja do dokumentowania zbrodni wojennych*, 1 listopada 2023 [online], [dostęp 6 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.wolterskluwer.com/pl-pl/news/wojna-w-ukrainie-powstala-aplikacja-do-dokumentowania-zbrodni-

oparte na linearnym gromadzeniu i analizowaniu materiału dowodowego w jednostkowych sprawach, okazują się niewystarczające w obliczu konieczności obsługi tysięcy równoległych dochodzeń, z których każde wymaga selekcji i walidacji setek plików, dokumentów, relacji i ekspertyz. Z tego względu kluczowe znaczenie ma rozwijanie nowoczesnych narzędzi informatycznych, takich jak scentralizowane bazy danych, platformy do analizy big data, systemy rozpoznawania obrazów, automatyzacja porządkowania dowodów czy sztuczna inteligencja wspomagająca wykrywanie powiązań między sprawami[963]. Tylko dzięki integracji technologicznej, międzynarodowej współpracy i standaryzacji procedur możliwe jest sprostanie wyzwaniu, jakie stanowi udokumentowanie i osądzenie masowych zbrodni w warunkach wojny prowadzonej na tak znaczną skalę[964]. Przykładem takiej współpracy jest udział polskiej prokuratury we Wspólnym Zespole Śledczym do spraw zbrodni popełnionych w Ukrainie, utworzonym przez Polskę, Ukrainę i Litwę przy wsparciu Eurojustu, a następnie rozszerzonym o kolejne państwa oraz udział Międzynarodowego Trybunału Karnego. Znaczenie polskiego komponentu polega przede wszystkim na procesowym zabezpieczaniu relacji świadków i pokrzywdzonych przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz przekazywaniu materiału w ramach międzynarodowej koordynacji dowodowej[965].

---

wojennych#:~:text=uderzaj%C4%85ca,kt%C3%B3rymi%20mog%C4%85%20dysponowa%C4%87%20%C5%9Bwiadkowie%20zbrodni.

963 Szczególna użyteczność cyfrowych rejestrów ujawnia się przy dokumentowaniu zniszczenia i grabieży dóbr kultury. Ukraińska praktyka rozróżnia tu szkody w obiektach nieruchomych oraz straty dotyczące ruchomego dziedzictwa kulturowego, w tym zbiorów muzealnych, archiwalnych i bibliotecznych. Zob. V. Dobrovolska, *Dokumentowanie i rejestracja uszkodzeń oraz zniszczeń obiektów dziedzictwa kulturowego podczas zbrojnej agresji Rosji przeciwko Ukrainie* (ang. *Documentation and registration of damages and destructions of cultural heritage objects during the armed aggression of Russia against Ukraine*), „Library Science. Record Studies. Informology", t. 20, nr 1, 2024, s. 85–86.

964 Istotnego historycznego precedensu dla współczesnych mechanizmów centralizacji materiału dowodowego dostarcza działalność Komisji Narodów Zjednoczonych do spraw Zbrodni Wojennych (UNWCC) – która była organem Organizacji Narodów Zjednoczonych pomagając w ściganiu zbrodni wojennych popełnionych przez nazistowskie Niemcy i inne państwa Osi podczas II wojny światowej. Komisja wymagała od państw przekazywania spraw według ujednoliconego formularza, obejmującego m.in.: określenie zarzucanego czynu, możliwość identyfikacji sprawcy, stopień jego odpowiedzialności, ustalenie, czy działał z własnej inicjatywy, na rozkaz, czy w wykonaniu systemu lub aktu normatywnego, a także wskazanie dostępnych dowodów i prawdopodobnej linii obrony. Zob. D. Plesch, J. Thaler, D. Uczkiewicz, *Precedens dla Ukrainy: doświadczenia Komisji Narodów Zjednoczonych ds. Zbrodni Wojennych w dokumentowaniu zbrodni wojennych* (ang. *Precedent for Ukraine: Experiences of the UNWCC of Documenting War Crimes*), [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *Konflikt rosyjsko-ukraiński i zbrodnie wojenne. Wyzwania dokumentacji i międzynarodowego ścigania* (ang. *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*), Routledge, Abingdon–New York 2025, s. 199–202.

965 Prokuratura Krajowa, *Prokurator Generalny podpisał umowę w sprawie utworzenia zespołu śledczego pomiędzy Ukrainą, Polską i Litwą (JIT)*, 25 marca 2022 r. [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/prokurator-generalny-podpisal-umowe-w-sprawie-utworzenia-zespolu-sledczego-pomiedzy-ukraina-polska-i-litwa-jit. Zob. też Eurojust, *Wspólny*

6.1.6. Wymogi legalności i rzetelności procesowej

Samo zgromadzenie materiałów dowodowych, choć stanowi etap niezbędny, nie jest jeszcze równoznaczne z ich użytecznością procesową. Aby dowody mogły zostać skutecznie wykorzystane w postępowaniu karnym, muszą spełniać określone wymogi prawno-proceduralne, zarówno w zakresie formy, jak i sposobu ich pozyskania. W przeciwnym razie istnieje poważne ryzyko, że w toku procesu zostaną uznane za niedopuszczalne, niewiarygodne albo pozyskane niezgodnie z prawem. W realiach postępowań dotyczących najpoważniejszych naruszeń prawa szczególnie wyraźnie ujawnia to potrzebę ścisłego powiązania standardów dokumentowania, legalności pozyskania materiału oraz późniejszej kontroli jego dopuszczalności i rzetelności procesowej[966]. Każdy dowód powinien być pozyskany w sposób zgodny z obowiązującym prawem i ustalonymi procedurami, niezależnie od tego, czy chodzi o zeznania świadków, oględziny miejsca zdarzenia, czy dokumentację fotograficzną. W odniesieniu do relacji ofiar i świadków wymaga to również przestrzegania zasady *do no harm* i uzyskania świadomej i dobrowolnej zgody na udział w czynności oraz zapewnienia poufności danych i kontroli nad ich dalszym wykorzystaniem[967]. Przy wielopodmiotowym dokumentowaniu zbrodni kluczowe znaczenie może mieć nie tylko ogólna koordynacja instytucjonalna, lecz także ujednolicony formularz przekazywania spraw. Komisja Narodów Zjednoczonych ds. Zbrodni Wojennych wymagała, aby materiał dowodowy obejmował co najmniej: wskazanie zarzucanego czynu, możliwość identyfikacji sprawcy, określenie stopnia jego odpowiedzialności, wyjaśnienie, czy czyn został popełniony z własnej inicjatywy, na rozkaz, w wykonaniu systemu lub dyspozycji

zespół śledczy w sprawie domniemanych zbrodni popełnionych w Ukrainie (ang. *Joint investigation team into alleged crimes committed in Ukraine*) [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.eurojust.europa.eu/joint-investigation-team-alleged-crimes-committed-ukraine

[966] P. Wiliński, K. Kiejnich-Kruk, *Right to Effective Legal Remedy in Criminal Proceedings in the EU. Implementation and Need for Standards*, „Review of European and Comparative Law" 2023, vol. 54, nr 3, s. 147–167.

[967] Międzynarodowe prawo humanitarne nakłada obowiązek badania i ścigania poważnych naruszeń, nie tworzy jednak jednolitych, szczegółowych procedur kryminalistycznych dotyczących zabezpieczania, dokumentowania i oceny materiału dowodowego. W praktyce lukę tę częściowo wypełniają wytyczne o charakterze miękkiego prawa, które porządkują standardy zabezpieczania materiału i zachowania łańcucha dowodowego. Rozwiązanie to wzmacnia spójność działań praktyków, ale nie eliminuje całkowicie problemu rozbieżności między krajowymi protokołami, wymogami dowodowymi i zasadami dopuszczalności, co może utrudniać współpracę transgraniczną i późniejszą ocenę materiału przez sąd. Zob. V. Shevchuk, V. Zhuravel, S. Yevdokimenko, Y. Myshkov, Ekspertyza sądowa i kryminalistyka w badaniu zbrodni wojennych: doświadczenia europejskie i ukraińskie (ang. Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: European and Ukrainian Experiences), „Jurnal Media Hukum", t. 32, nr 1, 2025, s. 65–66. Zob. też C. Hine, Upowszechnienie… s. 33–35,

prawnej, opis dostępnych dowodów, przewidywaną linię obrony oraz ocenę, czy sprawa rokuje postawienie w stan oskarżenia. Wymagano również dołączania tłumaczeń lub streszczeń dokumentów sporządzonych w innych językach. Rozwiązanie to ograniczało chaos informacyjny, zwiększało porównywalność spraw i wzmacniało wstępną ocenę ich przydatności procesowej[968]. Naruszenie procedur może prowadzić do zakwestionowania autentyczności, integralności lub legalności materiału, co w konsekwencji może skutkować jego wyłączeniem z postępowania[969]. Przykładowo, przesłuchiwanie świadków przez osoby nieuprawnione, niebędące funkcjonariuszami organów ścigania ani osobami odpowiednio przeszkolonymi, może obniżyć wartość relacji lub prowadzić do uznania ich za niedopuszczalne. Ryzyko to wzrasta w sytuacjach, gdy przesłuchanie odbywało się w nieodpowiednich warunkach psychologicznych lub doszło do naruszenia godności i bezpieczeństwa przesłuchiwanego. Z tego względu kluczowe znaczenie ma to, aby materiał dowodowy był gromadzony przez podmioty oficjalne lub przeszkolone organizacje partnerskie, które nie tylko posiadają kompetencje prawne, ale także wiedzę z zakresu psychologii ofiar, standardów ochrony danych oraz zasad zachowania łańcucha dowodowego. Nieprawidłowe przesłuchanie świadka może skutkować wyłączeniem zeznania na podstawie art. 69 Statutu MTK[970]. W odpowiedzi na te wyzwania w wielu państwach, w tym również w Polsce, uruchomiono oddolne i instytucjonalne inicjatywy szkoleniowe mające na celu podniesienie świadomości osób zaangażowanych w pomoc uchodźcom oraz dokumentowanie zbrodni. Przykładowo, polscy adwokaci zorganizowali szkolenia dla wolontariuszy, dziennikarzy oraz przedstawicieli organizacji pozarządowych na temat tego, jak poprawnie i bezpiecznie gromadzić relacje uchodźców wojennych oraz ofiar przemocy ze strony sił okupacyjnych[971]. Odnotowania wymaga

[968] D. Plesch, J. Thaler, D. Uczkiewicz, *Precedensy dla Ukrainy…,* s 201 – 202.

[969] Wykorzystanie dowodów cyfrowych z otwartych źródeł wymaga wieloetapowej weryfikacji procesowej. Obejmuje ona w szczególności: prawidłowe zabezpieczenie i utrwalenie materiału w sposób gwarantujący jego integralność oraz odtwarzalność każdej czynności dokonanej na pliku; identyfikację źródła; a następnie badanie autentyczności treści, zwłaszcza przez geolokalizację, chronolokalizację i analizę metadanych. Wskazuje się zarazem, że nawet gdy materiał został wstępnie uwierzytelniony przez jego dostawcę albo przez wyspecjalizowane narzędzie techniczne, organ procesowy powinien przeprowadzić własną weryfikację, a w razie potrzeby posłużyć się pomocą ekspertów z zakresu dochodzeń cyfrowych. Metoda pozyskania i utrwalenia materiału wpływa bowiem nie tylko na jego wiarygodność, lecz także na wagę, jaką sąd gotów będzie przypisać mu przy ocenie dopuszczalności i wartości dowodowej. Zob. H. Kuczyńska, *Dowody cyfrowe w postępowaniach dotyczących zbrodni rosyjskich w Ukrainie* (ang. *Digital evidence in investigations concerning Russian crimes in Ukraine*), w: P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *Konflikt rosyjsko-ukraiński i zbrodnie wojenne. Wyzwania dokumentacji i międzynarodowego ścigania* (ang. *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*), Routledge, London 2024, s. 129–144

[970] Status Rzymski... art. 69.

[971] Naczelna Rada Adwokacka, Webinarium nt. zbierania informacji o dowodach zbrodni w Ukrainie, 24 marca 2022 (zaproszenie opublikowane 21 marca 2022) [online], [dostęp 6 marca 2025 r.]. Dostępne:

Project Sunflowers, jako przykład pozainstytucjonalnego mechanizmu wspierającego dokumentowanie zbrodni. Projekt służy gromadzeniu informacji o dowodach zbrodni międzynarodowych, innych poważnych naruszeń praw człowieka, osobach pokrzywdzonych oraz szkodach powstałych w następstwie wojny, a następnie udostępnianiu tych informacji właściwym organom krajowym i międzynarodowym[972].

6.1.7. Trudności w udowodnieniu sprawstwa i odpowiedzialności przełożonych

Jednym z kluczowych wyzwań w ściganiu zbrodni prawa międzynarodowego jest identyfikacja osób odpowiedzialnych za popełnienie tych zbrodni oraz udowodnienie związku pomiędzy działaniami sprawców „na dole" a decyzjami podejmowanymi przez dowódców i decydentów „na górze". W myśl podstawowej zasady międzynarodowego prawa karnego odpowiedzialność jest indywidualna: ściga się nie państwa ani zbiorowości, lecz konkretne osoby, które dopuściły się czynów zabronionych, wydały rozkazy ich popełnienia lub świadomie ich nie powstrzymały, mając taki obowiązek. W warunkach toczącej się wojny ustalenie bezpośrednich sprawców zbrodni bywa wyjątkowo trudne. W wielu przypadkach możliwe jest stosunkowo szybkie zebranie materiału dowodowego potwierdzającego, że doszło do aktu naruszenia prawa międzynarodowego, np. ostrzelania korytarza humanitarnego, zbiorowego gwałtu, tortur w miejscu detencji czy masakry ludności cywilnej. Znacznie trudniejsze okazuje się natomiast przypisanie tego czynu konkretnej osobie fizycznej. Na obszarach objętych działaniami wojennymi sprawcy często nie noszą imiennych identyfikatorów, a ofiary nie znają nazwisk ani stopni wojskowych sprawców. Z tego względu śledczy zmuszeni są opierać się na poszlakach i rekonstrukcji zdarzeń, takich jak analiza rozmieszczenia i szlaków bojowych jednostek wojskowych w danym regionie, identyfikacja sprzętu, np. po numerach bocznych pojazdów, przechwycone komunikaty radiowe, porównania

https://www.adwokatura.pl/konferencje-i-szkolenia/webinarium-nt-zbierania-informacji-o-dowodach-zbrodni-w-ukrainie-zaproszenie/.

[972] Project Sunflowers, *Misja i wartości* (ang. *Mission and Values*) [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://reportwarcrime.org/mission-and-values/; Zob. też Project Sunflowers, *Report War Crime. Aplikacja do gromadzenia dowodów zbrodni prawa międzynarodowego i ich wpływu na osoby w Ukrainie* (ang. *Report War Crime. Application for gathering evidence of international law crimes and their impact on individuals within Ukraine*) [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://reportwarcrime.org/; Krajowa Izba Radców Prawnych, *Projekt Sunflowers pomoże ścigać i osądzić zbrodnie popełniane w Ukrainie*, 10 czerwca 2024 r. [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://radcaprawny.kirp.pl/aktualnosci/projekt-sunflowers-pomoze-scigac-i-osadzic-zbrodnie-popelniane-w-ukrainie/.

nagrań wideo z obrazami satelitarnymi oraz świadectwa osób, które zetknęły się z danym oddziałem wcześniej lub później. Proces ten jest czasochłonny, wymaga specjalistycznej wiedzy wojskowej, językowej i technicznej oraz współpracy wielu aktorów – od analityków OSINT, przez biegłych balistyków, po prokuratorów. Jeszcze większym wyzwaniem okazuje się udowodnienie odpowiedzialności dowódców wysokiego szczebla, w tym politycznych i wojskowych decydentów[973]. Istnieje tzw. odpowiedzialność przełożonego (ang. *command or superior responsibility*), wyrażona współcześnie przede wszystkim w art. 28 Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego[974]. Konstrukcja ta oznacza, że dowódca wojskowy albo osoba faktycznie działająca jako dowódca może ponosić odpowiedzialność za zbrodnie popełnione przez siły pozostające pod jej efektywnym dowództwem i kontrolą, jeżeli wiedziała albo, stosownie do okoliczności, powinna była wiedzieć, że podległe jej siły popełniają lub zamierzają popełnić zbrodnie, a mimo to nie podjęła wszystkich koniecznych i rozsądnych środków pozostających w jej mocy w celu zapobieżenia ich popełnieniu, powstrzymania ich albo przekazania sprawy właściwym organom[975]. W praktyce procesowej przypisanie takiej odpowiedzialności wymaga wykazania relacji podporządkowania, rzeczywistej zdolności przełożonego do sprawowania kontroli nad podwładnymi, stanu jego wiedzy oraz zaniechania podjęcia dostępnych środków zapobiegawczych lub represyjnych. W realiach trwającego konfliktu zbrojnego ustalenie tych elementów może być szczególnie utrudnione, zwłaszcza gdy państwo, którego funkcjonariusze są objęci podejrzeniem, odmawia współpracy, nie udostępnia dokumentacji wojskowej, korespondencji służbowej, rozkazów ani danych dotyczących struktury dowodzenia. Z tego względu odpowiedzialność przełożonych wymaga zwykle łączenia różnych kategorii materiału dowodowego, w tym dokumentów operacyjnych, danych łączności, przechwyconych komunikatów, zeznań świadków, materiałów

[973] S. Hill, *Międzynarodowe wysiłki na rzecz gromadzenia dowodów związanych z rosyjską agresją przeciwko Ukrainie* (ang. *International Efforts to Collect Evidence Related to Russia's Aggression Against Ukraine*), „Saint Louis University Law Journal", t. 68, nr 2, 2024, s. 243–256.

[974] Statut Rzymski… art. 28.

[975] Międzynarodowy Trybunał Karny, *Prokurator przeciwko Jean-Pierre Bemba Gombo, wyrok Izby Apelacyjnej w sprawie apelacji od wyroku skazującego* (ang. *The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Judgment on the appeal against Trial Chamber III's Judgment pursuant to Article 74 of the Statute*), ICC-01/05-01/08-3636-Red, 8 czerwca 2018 r., w szczególności pkt 167–194 [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2018_02984.PDF; Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Delalićowi i innym, wyrok Izby Apelacyjnej* (ang. *The Prosecutor v. Delalić et al., Appeal Judgment*), IT-96-21-A, 20 lutego 2001 r., pkt 195–198 [online], [dostęp 26 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.icty.org/x/cases/mucic/acjug/en/cel-aj010220.pdf.

audiowizualnych, danych OSINT oraz ustaleń dotyczących faktycznego rozmieszczenia jednostek wojskowych.

Powyższe trudności sprawiają, że dokumentowanie zbrodni w warunkach wojny jest wyścigiem z czasem i walką z przeciwnościami. Wymaga doskonałej organizacji, specjalistycznej wiedzy, odwagi oraz zasobów finansowych i logistycznych. Tylko skoordynowany wysiłek licznych podmiotów może sprostać skali wyzwań dowodowych. Następna część rozdziału pokaże, jak nowe technologie mogą zarówno pomagać w przezwyciężaniu niektórych z przeszkód, jak i generować nowe problemy.

6.2. Rola nowych technologii w dokumentowaniu zbrodni

Dynamiczny rozwój technologiczny ostatnich dekad w znaczący sposób zmienił metody dokumentowania zbrodni. Zarówno narzędzia pozyskiwania informacji, ich archiwizacji, jak i analizy ewoluowały, dając śledczym nowe możliwości. Wojna w Ukrainie demonstruje, jak kluczowe stały się obrazy satelitarne, media społecznościowe, smartfony, techniki OSINT (ang. *open source intelligence*) czy zaawansowane bazy danych w ujawnianiu i dokumentowaniu zbrodni[976]. Poniżej omówiono główne obszary, w których nowe technologie odgrywają rolę oraz korzyści i wyzwania z tym związane.

6.2.1. Obrazy satelitarne i dane z teledetekcji

Współczesne satelity obrazujące Ziemię dostarczają zdjęć o wysokiej rozdzielczości niemal w czasie rzeczywistym. Stały się one narzędziem dokumentowania skutków ataków i miejsc zbrodni. Jak już wcześniej wspomniano, zdjęcia satelitarne pomogły powiązać rosyjskie wojska z masakrą w Buczy, ukazując ciała ofiar na ulicach

[976] W ujęciu porównawczym obecna praktyka dokumentowania zbrodni w Ukrainie nie stanowi całkowicie nowego zjawiska, lecz rozwija model wykształcony wcześniej w Syrii. Od 2011 r. syryjskie organizacje społeczeństwa obywatelskiego, działające w warunkach ograniczonego dostępu organów międzynarodowych do miejsc zbrodni, wykorzystywały smartfony, media społecznościowe, i archiwa cyfrowe do utrwalania naruszeń prawa humanitarnego oraz praw człowieka. Doświadczenia syryjskie stały się następnie ważnym punktem odniesienia dla Ukrainy, gdzie podobne narzędzia zastosowano na jeszcze większą skalę i silniej powiązano z mechanizmami odpowiedzialności karnej. Z tej perspektywy konflikt ukraiński nie tyle inauguruje, ile intensyfikuje wcześniejszy model dokumentowania oparty na połączeniu oddolnego rejestrowania zdarzeń, OSINT oraz profesjonalizowanych praktyk archiwizacji i standaryzacji materiału dowodowego. Zob. C. Hine, *Upowszechnienie podejścia skoncentrowanego na osobach ocalałych: analiza wytycznych społeczeństwa obywatelskiego dotyczących dokumentowania zbrodni wojennych w Syrii i Ukrainie* (ang. *The Mainstreaming of a Survivor-Centred Approach: An Analysis of Civil Society War Crimes Documentation Guidelines in Syria & Ukraine*), praca magisterska, Utrecht University, Utrecht 2023, s. 7–9, 29–31.

w okresie, gdy miasto było pod rosyjską okupacją[977]. Innym przykładem jest wykorzystanie zobrazowań satelitarnych przez ukraińskie i międzynarodowe organizacje do udokumentowania ostrzałów artyleryjskich celów cywilnych. Obrazy satelitarne pozwalają ustalić zakres zniszczeń, np. spalone osiedla i kratery po bombach, lokalizację grobów, ponieważ świeżo wykopane doły mogą świadczyć o masowych pochówkach, a nawet typ użytej broni, np. charakterystyczne ślady uderzeń kasetowych czy pocisków balistycznych. Zdjęcia archiwalne umożliwiają porównanie stanu „przed i po" ataku, tak jak w przypadku Mariupola, gdzie zdjęcia ujawniły stopniowe równanie miasta z ziemią. Technologie teledetekcji obejmują nie tylko fotografie w świetle widzialnym, ale i obrazy termalne czy radarowe, które mogą np. wykryć ukryte masowe groby przez wykazanie naruszenia struktury gleby albo rejestrować pożary i wybuchy. Analiza danych satelitarnych pomaga też w śledztwach powojennych – Stefan Schmitt wskazuje, że w Afganistanie późniejsza analiza zdjęć satelitarnych ujawniła ślady wykopów w miejscu masowego grobu (Daszt-e Leili), wskazując, że ciała ofiar mogły zostać wykopane i usunięte w ramach zacierania śladów zbrodni[978]. Satelity dostarczają więc nie tylko dowodów samej zbrodni, ale i potencjalnie dowodów na próbę jej ukrycia. Korzyścią technologii satelitarnych jest obiektywizm – zdjęcia pochodzą zwykle od niezależnych firm komercyjnych, np. Maxar i Planet, co utrudnia stronom manipulację. Ponadto mogą one dokumentować zdarzenia w miejscach niedostępnych dla reporterów czy śledczych. Wyzwaniem pozostaje natomiast czas i zasoby: analiza setek obrazów wymaga specjalistów i oprogramowania. Nie każda zbrodnia jest uchwycona na zdjęciu, ponieważ satelita wykonuje zobrazowanie w określonym czasie, a wiele zdarzeń trwa krótko lub dzieje się nocą, choć tu pomagają czujniki podczerwieni IR. Mimo to w dokumentowaniu zbrodni na dużą skalę rola satelitów jest dziś nie do przecenienia.

[977] C. Miller, *Zdjęcia satelitarne pokazują, że ciała leżały w Buczy przez wiele tygodni, mimo twierdzeń Rosji* (ang. *Satellite Images Show Bodies Lay in Bucha for Weeks, Despite Russian Claims*), *The New York Times*, 4 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 6 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.nytimes.com/2022/04/04/world/europe/bucha-ukraine-bodies.html.

[978] S. Schmitt, *Udowodnienie zbrodni wojennych nie jest proste – ekspert z zakresu medycyny sądowej wyjaśnia, na czym polega dokumentowanie naruszeń praw człowieka w trakcie konfliktów, od Afganistanu po Ukrainę* (ang. *Proving War Crimes Isn't Simple – a Forensics Expert Explains What's Involved with Documenting Human Rights Violations during Conflicts, from Afghanistan to Ukraine*), FIU News, 5 sierpnia 2022 r. [online], [dostęp 6 marca 2025 r.]. Dostępny: https://news.fiu.edu/2022/proving-war-crimes-isnt-simple-a-forensics-expert-explains-whats-involved-with-documenting-human-rights-violations-during-conflicts,-from-afghanistan-toukraine.

6.2.2. Media społecznościowe i OSINT

Smartfony oraz powszechny dostęp do Internetu spowodowały, że współczesne działania zbrojne są dokumentowane oddolnie przez setki naocznych świadków w czasie rzeczywistym. Zdjęcia i filmy wykonane przez świadków trafiają na X, Telegram, YouTube, Facebook czy TikTok niemal natychmiast po zdarzeniu. Wiele zbrodni zostaje udokumentowanych od razu, jeszcze zanim pojawią się oficjalne ekipy śledcze, a część materiałów jest transmitowana na żywo. W Ukrainie od pierwszych dni inwazji media społecznościowe „zalewały" liczne materiały: filmy z ostrzelanych budynków, nagrania rozmów rosyjskich żołnierzy[979], zdjęcia ofiar i zniszczeń[980]. Kluczową rolę pełni tu OSINT (Open Source Intelligence), czyli wywiad z otwartych źródeł. Grupy wolontariuszy i organizacje takie jak Bellingcat, InformNapalm czy Conflict Intelligence Team wykorzystują otwarte dane, w tym media społecznościowe, fora, nagrania, dane lotów i mapy Google, do analizowania i weryfikacji zbrodni wojennych. Analitycy OSINT stosują techniki geolokalizacji, ustalając, gdzie nagrano dany film poprzez porównanie krajobrazu, charakterystycznych obiektów i cieni słonecznych, chronolokalizacji, czyli określenia czasu zdarzenia na podstawie np. pozycji słońca, pogody lub metadanych, oraz identyfikacji sprzętu, polegającej na analizie zdjęć broni i pojazdów wojskowych oraz porównywaniu ich z katalogami uzbrojenia[981]. Nowe technologie znacząco zwiększyły zasięg i szybkość obiegu informacji. W odróżnieniu od XX wieku, gdy świat dowiadywał się o masakrach z dużym opóźnieniem, dziś obrazy

[979] W rejonie Buczy podczas rosyjskiej okupacji niemiecki wywiad przechwycił rozmowy radiowe, w których rosyjski dowódca wydaje rozkazy „najpierw przesłuchać żołnierzy, a potem ich rozstrzelać". Jeden z Rosjan opowiada matce przez telefon o Ukraińcu, któremu strzelono w nogę a następnie obcięto mu uszy. W innej rozmowie jeden z żołnierzy mówi matce: „Mamy rozkaz odebrać wszystkim telefony, a ci, którzy się stawiają rozstrzelać - mamy rozkaz: nieważne, cywile czy nie, zabić wszystkich". W innej rozmowie jeden żołnierzy mówi do drugiego, że właśnie zastrzelił osobę na rowerze. Zob. M. Amann, M. Gebauer, F. Schmid, *Możliwe dowody rosyjskich zbrodni: niemiecki wywiad przechwytuje łączność radiową dotyczącą zabójstw cywilów w Buczy* („Possible Evidence of Russian Atrocities: German Intelligence Intercepts Radio Traffic Discussing the Murder of Civilians in Bucha"), *Der Spiegel*, 7 kwietnia 2022 [online], [dostęp 9 kwietnia 2026 r.]. Dostępny: https://www.spiegel.de/international/germany/possible-evidence-of-russian-atrocities-german-intelligence-intercepts-radio-traffic-discussing-the-murder-of-civilians-in-bucha-a-0a191c96-634f-4d07-8c5c-c4a772315b0d.

[980] H. Kuczyńska, *Dowody cyfrowe w śledztwach dotyczących rosyjskich zbrodni w Ukrainie* (ang. *Digital Evidence in Investigations Concerning Russian Crimes in Ukraine*), [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *Konflikt rosyjsko-ukraiński i zbrodnie wojenne: wyzwania dokumentowania i międzynarodowego ścigania* (ang. *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*), Routledge, Abingdon–New York 2025, s. 129–144.

[981] A. Ricci, J. Crawford, *Układanie puzzli: OSINT a odpowiedzialność za zbrodnie wojenne w Ukrainie* (ang. *Puzzling Pieces: OSINT and War Crime Accountability in Ukraine*), Royal United Services Institute, 26 września 2024 r. [online], [dostęp 17 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/puzzling-pieces-osint-and-war-crime-accountability-ukraine.

okrucieństw docierają do opinii publicznej w ciągu kilku minut za pomocą mediów społecznościowych. Ponadto funkcjonują projekty takie jak portal Ukrainian Archive organizacji Mnemonic, który ma stanowić archiwum zbrodni popełnianych w Ukrainie. Portal zbiera materiały z mediów społecznościowych, weryfikuje ich autentyczność i udostępnia je na prowadzonej przez siebie stronie[982].

6.2.3. Zaawansowane bazy danych i współdzielenie informacji

Kolejnym aspektem nowych technologii jest tworzenie dedykowanych baz danych, które gromadzą dowody zbrodni i pozwalają na ich analizę przy użyciu narzędzi informatycznych. W odpowiedzi na wojnę w Ukrainie Unia Europejska znowelizowała mandat agencji Eurojust, tworząc projekt CICED (Centralna Baza Dowodów Zbrodni). Jej celem jest zbieranie dowodów zbrodni w jednej bazie, do której dostęp mają prokuratury krajowe UE oraz prokuratura ukraińska[983]. Taka scentralizowana baza znacząco ułatwia pracę, np. świadek zarejestrowany w jednym kraju nie musi być ponownie przesłuchiwany przez inne ekipy, ponieważ jego zeznanie dostępne jest we wspólnym systemie. W ramach tzw. web of accountability – sieci odpowiedzialności – w sprawie Ukrainy działa co najmniej 19 zespołów śledczych OSINT, które prowadzą dokumentację, analizę i prezentację dowodów z otwartych źródeł, oraz co najmniej 17 projektów IT[984], a także dziesiątki organizacji praw człowieka i uniwersytetów. Istotny jest również polski wkład technologiczny: w 2023 r. uruchomiono aplikację „*Sunflowers*" (Projekt Słoneczniki) dedykowaną bezpiecznemu zbieraniu informacji od świadków zbrodni wojennych[985]. Aplikacja ta, dostępna w języku ukraińskim, angielskim i polskim, pozwala potencjalnym świadkom i poszkodowanym bezpiecznie zdeponować swoje świadectwa: opisać zdarzenie, wskazać rodzaj szkody, a także załączyć zdjęcia czy filmy

[982] Ukrainian Archive, *Ukraińskie Archiwum* (ang. *Ukrainian Archive*), [online], [dostęp 17 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.ukrainianarchive.org/.

[983] S. Kolarz, *Unijne wsparcie ukraińskiego wymiaru sprawiedliwości wobec wojny*, „Biuletyn PISM", nr 151, 16 września 2022 r. [online], [dostęp 17 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.pism.pl/publikacje/unijne-wsparcie-ukrainskiego-wymiaru-sprawiedliwosci-wobec-wojny.

[984] A. Ricci, J. Crawford, *Układanie puzzli: OSINT a odpowiedzialność za zbrodnie wojenne w Ukrainie* (ang. *Puzzling Pieces: OSINT and War Crime Accountability in Ukraine*), Royal United Services Institute, 26 września 2024 r. [online], [dostęp 17 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/puzzling-pieces-osint-and-war-crime-accountability-ukraine.

[985] Wolters Kluwer, Wojna w Ukrainie: powstała aplikacja do dokumentowania zbrodni wojennych, 1 listopada 2023 [online], [dostęp 17 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.wolterskluwer.com/pl-pl/news/wojna-w-ukrainie-powstala-aplikacja-do-dokumentowania-zbrodni-wojennych#:~:text=Od%20czasu%20inwazji%20Rosji%20na,poszkodowanych%20w%20zwi%C4%85zku%20z%20wojn%C4%85.

wykonane podczas zdarzenia. Zebrane tą drogą informacje są następnie udostępniane właściwym organom krajowym i międzynarodowym, by mogli z nich korzystać prokuratorzy prowadzący śledztwa. Aplikacja jest przykładem, jak technologia może wspomóc wymiar sprawiedliwości, budując pomost między rozproszonymi świadkami a instytucjami ścigania.

6.2.4. Automatyzacja moderacji treści i problem kasowania dowodów

Wspominając o mediach społecznościowych jako źródle dowodów, trzeba poruszyć ważny paradoks: te same platformy, które umożliwiają szybkie udostępnianie dowodów zbrodni, często automatycznie usuwają drastyczne treści, tym samym niszcząc potencjalne dowody. Mechanizmy moderacji, oparte coraz częściej na sztucznej inteligencji, filtrują filmy i zdjęcia zawierające przemoc, śmierć czy okrucieństwa, aby chronić przeciętnych użytkowników przed brutalnymi obrazami. Niestety algorytmy nie rozróżniają kontekstu – usuwają materiał ukazujący np. zbrodnię wojenną, traktując go tak samo jak propagandę przemocy. W konsekwencji dochodzi do nieodwracalnego kasowania licznych dowodów zbrodni wojennych publikowanych w mediach społecznościowych. Wiele filmów i postów dokumentujących rosyjskie zbrodnie w Ukrainie jest usuwanych, zanim ktokolwiek je zarchiwizuje. Dla przykładu Facebook i Instagram w pierwszych tygodniach wojny zablokowały na pewien czas nawet hasztagi związane z Buczą, przez co treści dokumentujące zabijanie cywilów w Buczy były chwilowo niedostępne; moderator uznał je automatycznie za „przemoc" niezgodną z regulaminem[986]. YouTube skasował ponad 15 000 filmów związanych z wojną w Ukrainie w zaledwie 10 pierwszych dni marca 2022 r. Tego typu działania dużych platform technologicznych mogą w praktyce cenzurować dziennikarzy dokumentujących konflikty i utrudniać pracę obrońcom praw człowieka, którzy potrzebują tych treści jako dowodów, przed czym ostrzega raport *Electronic Frontier Foundation*[987]. To pokazuje, że technologia jest narzędziem ambiwalentnym: AI może pomagać w analizie danych, ale może też bezrefleksyjnie niszczyć dane istotne. Dlatego tak ważne są inicjatywy

[986] Electronic Frontier Foundation, W trakcie inwazji na Ukrainę platformy nadal usuwają kluczową dokumentację zbrodni wojennych (ang. Amidst Invasion of Ukraine, Platforms Continue to Erase Critical War Crimes Documentation), Deeplinks Blog, 27 kwietnia 2022 r. [online], [dostęp 17 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.eff.org/deeplinks/2022/04/amidst-invasion-ukraine-platforms-continue-erase-critical-war-crimes-documentation.

[987] Ibidem.

archiwizacyjne oraz presja na platformy, by tworzyły mechanizmy przechowywania usuniętych treści dla celów prawnych.

6.2.5. DNA i nowoczesna genetyka sądowa

Dzięki dynamicznemu rozwojowi technik sekwencjonowania DNA możliwe stało się ustalanie tożsamości osób pochowanych w masowych grobach nawet wiele lat po ich śmierci, co ma szczególne znaczenie w przypadku ekshumacji prowadzonych na terenach wcześniej okupowanych lub objętych działaniami wojennymi. Analiza materiału genetycznego pobranego z kości, zębów czy tkanek w połączeniu z danymi od rodzin zaginionych pozwala zrekonstruować profile genetyczne ofiar i potwierdzić ich tożsamość z wysokim poziomem pewności. Jednocześnie nowoczesna genetyka sądowa umożliwia bezpośrednie powiązanie sprawców z miejscem zbrodni poprzez analizę mikrośladów biologicznych, takich jak ślina, pot, krew czy nasienie, pozostawionych na ciałach ofiar, w miejscach detencji, na przedmiotach czy odzieży[988]. W warunkach działań zbrojnych, gdzie bezpośrednie dowody osobowe są często niedostępne lub niewystarczające, DNA może stanowić dowód materialny o wysokiej wartości procesowej, pod warunkiem, że zostanie odpowiednio zabezpieczone i zinterpretowane zgodnie z zasadami łańcucha dowodowego. W Ukrainie analiza genetyczna odgrywa szczególną rolę w identyfikacji ofiar ekshumowanych ze zbiorowych mogił, jak te odkryte m.in. w Iziumie, Buczy czy w okolicach Mariupola. Dzięki wsparciu międzynarodowemu Francja przekazała Ukrainie mobilne laboratorium DNA[989], a lokalni specjaliści są szkoleni przez międzynarodowych ekspertów w zakresie metod zabezpieczania i analizy materiału biologicznego.

[988] A. Cioffi, C. Cecannecchia, *Rola medycyny sądowej w ściganiu zbrodni wojennych: perspektywa konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w czasie pandemii COVID-19* (ang. *Role of Forensic Medicine in Addressing War Crimes: Perspective from Russia-Ukraine Conflict during the COVID-19 Pandemic*), „Medicine, Science and the Law", t. 63, nr 2, 2023, s. 168–173.

[989] *Reuters*, *Francja przekaże Ukrainie mobilne laboratorium DNA – zapowiedź Emmanuela Macrona* (ang. *France to Donate Mobile DNA Lab to Ukraine – Macron*), 1 sierpnia 2022 r. [online], [dostęp 17 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.reuters.com/world/europe/france-donate-mobile-dna-lab-ukraine-macron-2022-08-01/.

6.2.6. Fotogrametria i skanowanie 3D

Fotogrametria i skanowanie 3D stały się jednym z najnowocześniejszych i najefektywniejszych narzędzi w dokumentowaniu miejsc zbrodni. Dzięki wykorzystaniu skanerów laserowych i technik fotogrametrycznych możliwe jest tworzenie wysokorozdzielczych, trójwymiarowych modeli cyfrowych miejsc zdarzeń, które wiernie odwzorowują ich układ przestrzenny, geometrię, uszkodzenia oraz rozmieszczenie śladów rzeczowych. Takie rozwiązanie pozwala „zamrozić" stan zastany bez konieczności długotrwałego przebywania w potencjalnie niebezpiecznym terenie. W praktyce skanowanie 3D umożliwia precyzyjne odtworzenie struktury zrujnowanych budynków, wnętrz miejsc detencji czy rejonów eksplozji, co pozwala później już w warunkach laboratoryjnych lub sądowych przeprowadzać szczegółowe analizy. Do takich analiz należą m.in. pomiar trajektorii pocisków, ustalenie linii ostrzału, rozmieszczenia ofiar, lokalizacji punktów zapalnych, a także symulacje rekonstrukcyjne, które dla osiągnięcia pełnej wartości dowodowej powinny być konfrontowane z relacjami świadków, dokumentacją foto-wideo, danymi telekomunikacyjnymi, przechwyconą łącznością oraz badaniem pozostałości amunicji[990]. Modele 3D mogą być również wykorzystywane jako materiał dowodowy w postępowaniu karnym, stanowiąc wizualne i mierzalne przedstawienie miejsca zbrodni lub zniszczonego obiektu dziedzictwa kulturowego, które pozwala sędziom, prokuratorom i biegłym na dokładne zapoznanie się z sytuacją, nawet jeśli samo miejsce nie jest już dostępne (np. zostało zniszczone)[991]. Fotogrametria znajduje zastosowanie także w przypadkach, gdy śledczy mogą spędzić w miejscu zbrodni jedynie ograniczony czas np. z uwagi na zagrożenie ostrzałem. W takich sytuacjach wystarczy kilka minut pracy specjalistycznego zespołu z dronem lub ręcznym skanerem, aby stworzyć szczegółowy cyfrowy zapis miejsca.

[990] V. Shevchuk, V. Zhuravel, S. Yevdokimenko, Y. Myshkov, *Ekspertyza sądowa i kryminalistyka w badaniu zbrodni wojennych: doświadczenia europejskie i ukraińskie* (ang. *Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: European and Ukrainian Experiences*), „Jurnal Media Hukum", t. 32, nr 1, 2025, s. 68.

[991] L. L. R. Roush, *Dziedzictwo pod zagrożeniem: metody dokumentowania służące ochronie zagrożonej tożsamości kulturowej i ściganiu zbrodni wojennych przeciwko dziedzictwu kulturowemu podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej* (ang. *Heritage under Threat: Documentation Methods for Preserving At-Risk Cultural Identity and Prosecuting Cultural Heritage War Crimes during the Russo-Ukrainian War*), praca badawcza, Johns Hopkins University, Museum Studies Digital Curation Certificate Program, 16 grudnia 2023 r., s. 38.

6.2.7. Analiza big data i sztuczna inteligencja

AI odgrywa kluczową rolę w przetwarzaniu i analizie znacznych ilości danych generowanych w czasie trwania działań zbrojnych. Współczesna wojna odbywa się w warunkach niemal ciągłego zapisu cyfrowego: setki tysięcy nagrań wideo, zdjęć, wpisów w mediach społecznościowych, danych satelitarnych i komunikacyjnych tworzą masywny, nieustrukturyzowany zbiór informacji. Żaden zespół śledczy, niezależnie od zasobów, nie jest w stanie samodzielnie przetworzyć tego wolumenu danych w sposób skuteczny i terminowy – dlatego coraz powszechniej wdraża się rozwiązania oparte na automatyzacji, uczeniu maszynowym i inteligentnym filtrowaniu informacji[992]. Nowoczesne systemy analityczne oparte na AI są wykorzystywane m.in. do rozpoznawania obrazów i obiektów w materiale wizualnym. Algorytmy umożliwiają automatyczne identyfikowanie określonych symboli wojskowych, typów mundurów, numerów jednostek, pojazdów opancerzonych, broni, a także twarzy potencjalnych sprawców poprzez porównywanie materiałów z otwartych źródeł z istniejącymi bazami danych. Narzędzia te są również stosowane do lokalizacji miejsc zbrodni, analiz trajektorii ruchu jednostek wojskowych, a nawet do odczytywania i tłumaczenia tekstów z nagrań, np. graffiti, napisów na pojazdach czy oznaczeń topograficznych. Kolejną funkcją AI w dochodzeniach międzynarodowych jest wykrywanie wzorców i powtarzających się zdarzeń, co pozwala wychwycić systemowy charakter niektórych naruszeń. AI wspierają również weryfikację autentyczności materiałów cyfrowych poprzez analizę metadanych, ustalanie geolokalizacji, badanie czasu wykonania pliku czy wykrywanie ingerencji cyfrowych, np. cięć, edycji i deepfake.

6.3. Problemy dowodowe a efektywność postępowań karnych

Hipoteza H 6.1 zakładała, że skuteczność postępowań karnych dotyczących zbrodni popełnionych w Ukrainie ograniczają przede wszystkim trzy czynniki: utrata materiału dowodowego, dezinformacja oraz brak dostępu do miejsc zbrodni i osób podejrzanych. Hipoteza H 6.2 wskazywała natomiast, że znaczenie tych barier może zostać częściowo ograniczone przez skoordynowane wykorzystanie OSINT, zobrazowań satelitarnych oraz

[992] H. Kuczyńska, *Dowody cyfrowe w postępowaniach dotyczących zbrodni rosyjskich w Ukrainie* (ang. *Digital Evidence in Investigations Concerning Russian Crimes in Ukraine*), [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *Konflikt rosyjsko-ukraiński i zbrodnie wojenne. Wyzwania dokumentowania i międzynarodowego ścigania* (ang. *The Russian Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*), 2024, rozdz. 8.

narzędzi automatycznej weryfikacji. Po omówieniu ogólnych trudności dowodowych oraz potencjału nowych technologii należy więc ocenić, jak wskazane bariery przekładają się na rzeczywistą efektywność ścigania.

6.3.1. Selektywność ścigania

Organy ścigania koncentrują działania przede wszystkim na tych kategoriach czynów, w których materiał dowodowy jest najmocniejszy i najłatwiej dostępny. Dobrym przykładem jest szybkie wydanie przez MTK nakazów aresztowania w sprawie deportacji ukraińskich dzieci. Decyzję tę ułatwiał relatywnie przejrzysty materiał dowodowy, obejmujący między innymi wykazy wywiezionych dzieci oraz publiczne wypowiedzi rosyjskich przedstawicieli, w których potwierdzano organizowanie „adopcji" ukraińskich sierot[993]. Natomiast w sprawie takich zbrodni jak systematyczne gwałty na terenach okupowanych, tj. przemoc seksualna wykorzystywana jako broń, mimo licznych relacji, według stanu na datę dostępu do przywołanego źródła w marcu 2025 r. nie ogłoszono nakazów aresztowania na poziomie międzynarodowym[994]. Nie oznacza to niższej doniosłości tych czynów, lecz wskazuje, że problemy dowodowe, w tym milczenie ofiar lub brak badań lekarskich wykonanych na czas, czynią ściganie mniej efektywnym.

6.3.2. Spowolnienie i wydłużenie procesów

Zebranie żelaznych dowodów wymaga czasu. Nawet sprawy, które pozornie wydają się oczywiste takie jak masakra ludności cywilnej w Buczy muszą zostać poddane szczegółowej i metodycznej analizie dowodowej. Każdy pojedynczy fakt musi być precyzyjnie zweryfikowany, udokumentowany oraz podparty niezbitymi dowodami, aby sprostać wysokim standardom wymaganym w postępowaniach przed międzynarodowymi trybunałami karnymi. Rozliczenie zbrodni popełnionych na terenie Ukrainy, zważywszy na ich masową skalę oraz wielopłaszczyznowy charakter obejmujący mordy, tortury, gwałty, wysiedlenia i inne akty przemocy potrwa prawdopodobnie wiele dekad. Przykładowo, doświadczenia z postępowaniami

[993] A. S. Bowen, M. C. Weed, *Zbrodnie wojenne w Ukrainie* (ang. *War Crimes in Ukraine*), CRS Report, nr R47762, 16 października 2023 r. [online], [dostęp 20 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.congress.gov/crs-product/R47762.

[994] ICC Forum, *Konflikt w Ukrainie: czy MTK powinien wszcząć dochodzenie?* (ang. *The Ukraine Conflict: Should the ICC Initiate an Investigation?*), [online], [dostęp 2 marca 2025 r.]. Dostępny: https://iccforum.com/forum/permalink/77/1022.

dotyczącymi konfliktu w byłej Jugosławii jasno wskazują, że mimo upływu ponad trzech dekad od zakończenia, wciąż nie wszystkie zbrodnie doczekały się pełnego rozliczenia. Procesy te pochłonęły znaczne środki finansowe, angażując setki ekspertów, prokuratorów i śledczych z całego świata. Ponadto, jeśli zgromadzone dowody są niekompletne, rozproszone lub niedostatecznie precyzyjne, prawnicy i śledczy muszą poświęcić dodatkowe lata na ich odnalezienie, zebranie i uzupełnienie. Proces uzupełniania luk w materiałach dowodowych wymaga przeprowadzenia dodatkowych przesłuchań świadków, analizy dokumentów, ekspertyz technicznych oraz współpracy z różnymi instytucjami i państwami. Wszystkie te czynniki wydłużają ścieżkę prawną do wydania ostatecznych i prawomocnych wyroków, ale są niezbędne, aby zapewnić sprawiedliwość, rzetelność i trwałość rozstrzygnięć, które nie będą mogły być podważone w przyszłości.

6.3.3. Ryzyko uniewinnień z powodu niedostatecznych dowodów

W procedurze karnej, zarówno krajowej, jak i przed trybunałami międzynarodowymi, kluczową rolę odgrywa zasada domniemania niewinności. Oznacza ona, że ciężar dowodu zawsze spoczywa na oskarżycielu, który musi wykazać winę oskarżonego w sposób niebudzący uzasadnionych wątpliwości[995]. W praktyce, zwłaszcza w warunkach wojny lub postkonfliktowych realiów, spełnienie tego standardu bywa szczególnie trudne. Jeśli z jakichkolwiek przyczyn kluczowy dowód zostanie utracony, dokumentacja ulegnie zniszczeniu lub świadek kluczowy dla sprawy umrze, nie będzie mógł stawić się w sądzie albo wycofa swoje wcześniejsze zeznania, dochodzi do powstania luk dowodowych, które mogą skutecznie zostać wykorzystane przez obronę. Nawet gdy wina oskarżonego wydaje się oczywista, sądy międzynarodowe są zobowiązane oceniać wyłącznie dowody prawne przedstawione w trakcie procesu. Historia międzynarodowych trybunałów karnych pokazuje, że niejednokrotnie dochodziło do uniewinnień z powodów dowodowych; jednym z najbardziej znanych

[995] W sporach o odpowiedzialność za zbrodnie międzynarodowe podstawowe zasady procesu karnego zachowują pełną aktualność i nie mogą zostać zawieszone pod wpływem ciężaru zarzucanych czynów ani presji społecznego oczekiwania na skazanie. Domniemanie niewinności, zasada in dubio pro reo, prawo do obrony, rzetelność postępowania dowodowego oraz wymóg bezstronności organu orzekającego pełnią funkcję ustrojowych gwarancji, które wyznaczają granice legalnego karania. Ściganie sprawców agresji, zbrodni wojennych czy zbrodni przeciwko ludzkości nie może polegać na obniżeniu standardu dowodowego lub relatywizacji praw oskarżonego. Zob. więcej. P. Wiliński (red.), *System Prawa Karnego Procesowego*, red. nacz. P. Hofmański, t. III: *Zasady procesu karnego*, cz. II, Warszawa 2014.

przykładów jest sprawa Vojislava Šešelja[996]. Takie przypadki, choć wzbudzają kontrowersje społeczne i budzą sprzeciw ofiar, wynikają z konieczności respektowania fundamentalnych zasad prawa karnego, przede wszystkim zasady, że wątpliwości zawsze rozstrzyga się na korzyść oskarżonego (in dubio pro reo). Im trudniejsze są warunki zbierania materiału dowodowego, tym większe jest ryzyko, że uzyskane dowody będą miały ograniczoną wartość procesową. Szczególnie w przypadku zbrodni wojennych, gdzie materiał dowodowy zbiera się często w strefach walk lub bezpośrednio po ustaniu działań zbrojnych, w sytuacjach chaotycznych, niebezpiecznych i pod presją czasu, niezbędne dowody mogą zostać niekompletnie zabezpieczone, częściowo utracone lub niedokładnie opisane. Zwiększa to ryzyko, że w trakcie późniejszego postępowania sądowego obrona skutecznie zakwestionuje ich wiarygodność i znaczenie procesowe, co może prowadzić do uniewinnienia osoby, której winę opinia publiczna czy społeczność międzynarodowa uznaje za oczywistą. Trzeba zaznaczyć, że mimo tych ograniczeń nie oznacza to całkowitej bezradności systemu. Społeczność międzynarodowa i Ukraina podjęły wiele kroków, by tym problemom przeciwdziałać. Wspomniane wyżej technologie i mechanizmy, w tym wspólne zespoły, bazy danych, archiwizacja i szkolenia, są odpowiedzią na dostrzeżone zagrożenia dowodowe. Bezprecedensowa mobilizacja w zakresie dokumentowania zbrodni w Ukrainie – od działań społeczeństwa obywatelskiego, przez wsparcie UE i USA dla ukraińskiej prokuratury, po największą w historii misję terenową MTK[997] – daje podstawy do przyjęcia, że możliwe będzie zebranie materiału pozwalającego postawić przed sądem jak największą liczbę sprawców. Mimo trudności już teraz MTK dysponuje materiałem wystarczającym do wspierania nakazów

[996] Zob. sprawa *Prosecutor v. Vojislav Šešelj*, IT-03-67. Vojislav Šešelj, serbski polityk i przewodniczący Serbskiej Partii Radykalnej, został oskarżony przed MTKJ o zbrodnie przeciwko ludzkości oraz naruszenia praw lub zwyczajów wojennych, związane z konfliktem w Chorwacji, Bośni i Hercegowinie oraz z wydarzeniami w Wojwodinie. Wyrokiem z 31 marca 2016 r. Izba Orzekająca MTKJ uniewinniła go od wszystkich zarzutów, przyjmując, że oskarżenie nie wykazało w wymaganym standardzie dowodowym przesłanek odpowiedzialności oskarżonego, w szczególności istnienia wspólnego celu przestępczego w ramach konstrukcji *joint criminal enterprise*. Rozstrzygnięcie to zostało następnie częściowo uchylone przez Izbę Apelacyjną Mechanizmu dla Międzynarodowych Trybunałów Karnych, która 11 kwietnia 2018 r. skazała Šešelja na karę 10 lat pozbawienia wolności za podżeganie do prześladowań, deportacji i przymusowego przesiedlenia w Hrtkovci, uznając tę karę za odbytą z uwagi na wcześniejszy okres pozbawienia wolności. Zob. ICTY, *Prosecutor v. Vojislav Šešelj*, IT-03-67-T, Trial Judgement Summary, 31.03.2016; IRMCT, *Prosecutor v. Vojislav Šešelj*, MICT-16-99-A, Appeal Judgement Summary, 11.04.2018. *Zob. też Justice Info*, *Przegląd tygodnia: zaskakujące uniewinnienie przed MTKJ zaburza dotychczasowy schemat* (ang. *Week in Review: Surprise ICTY Acquittal Upsets a Pattern*), [online], [dostęp 2 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.justiceinfo.net/en/26718-week-in-review-surprise-icty-acquittal-upsets-a-pattern.html.

[997] D. Bosco, *Wpływ MTK na sytuację w Ukrainie* (ang. *The ICC's Impact in Ukraine*), *Lawfare*, 27 października 2022 r. [online], [dostęp 20 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.lawfaremedia.org/article/iccs-impact-ukraine.

aresztowania kluczowych sprawców, na co wskazywali sygnatariusze apelu NGO w marcu 2022 r.[998]

Przykład ten pokazuje, że systematyczna praca dokumentacyjna tworzy istotny zasób dowodowy. Niemniej hipoteza zakładająca, że problemy dowodowe ograniczają efektywność postępowań karnych, pozostaje uzasadniona: nawet najlepiej przygotowany prokurator nie będzie w stanie skutecznie wykazać winy bez solidnego, zweryfikowanego i dopuszczalnego materiału dowodowego. Wojna w Ukrainie wyraźnie to potwierdza. Sądy ukraińskie prowadzą i zakończyły część postępowań krajowych przeciwko rosyjskim żołnierzom za zbrodnie wojenne, jednak wiele z tych spraw dotyczyło sprawców ujętych bezpośrednio albo sytuacji, w których materiał dowodowy miał relatywnie bezpośredni charakter, na przykład gdy sprawca został zatrzymany po zabiciu osoby cywilnej[999]. Zbrodnie systemowe, takie jak ostrzał miast, tortury w miejscach detencji, deportacje, przemoc seksualna i wyniszczanie ludności cywilnej, wymagają natomiast znacznie bardziej złożonego postępowania dowodowego. Skuteczność przyszłych postępowań zależy zatem od tego, czy już obecnie uda się zgromadzić, zweryfikować i zabezpieczyć dowody oraz czy sprawcy staną się dostępni dla wymiaru sprawiedliwości.

6.4. Międzynarodowe zespoły dokumentujące w Ukrainie

W obliczu liczby zbrodni wojennych popełnianych podczas trwających działań zbrojnych konieczne stało się wsparcie Ukrainy w gromadzeniu i zabezpieczaniu dowodów oraz prowadzeniu postępowań[1000], w których ważną rolę odgrywa również

[998] Stały Komitet Międzyagencyjny (IASC), *Apel nadzwyczajny dla Ukrainy 2022: cykl programu humanitarnego dla Ukrainy (marzec–grudzień 2022)* (ang. *Ukraine Flash Appeal 2022: Ukraine Humanitarian Programme Cycle (March–December 2022)*), Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej (OCHA), 1 marca 2022 r. [online], [dostęp 20 marca 2025 r.]. Dostępny: https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/2022-03/Ukraine%20Flash%20Appeal%202022.pdf.

[999] I. Marchuk, *Domestic Accountability Efforts in Response to the Russia–Ukraine War: An Appraisal of the First War Crimes Trials in Ukraine*, „Journal of International Criminal Justice" 2022, t. 20, nr 4, s. 787–803. Zob. też JusticeInfo, *Ukraina otwiera pierwszy proces o zbrodnię wojenną przeciwko rosyjskiemu żołnierzowi* (ang. *Ukraine opens first war crime trial of a Russian soldier*), 17 maja 2022 r. [online], [dostęp 3 stycznia 2024 r.]. Dostępny: https://www.justiceinfo.net/en/92265-ukraine-opens-first-war-crime-trial-russian-soldier.html;

[1000] Ukraiński ekosystem dokumentowania zbrodni po 2022 r. wyrasta z wcześniejszego doświadczenia społecznego i prawnego. Po Majdanie oraz po rozpoczęciu okupacji Krymu i konfliktu w Donbasie organizacje ukraińskie angażowały się w dokumentowanie tortur, zabójstw, ostrzałów, zaginięć i innych naruszeń, współpracując z krajowymi organami ścigania oraz kierując materiały do Europejskiego

Polska; przykładowo do lutego 2025 r. polska prokuratura przesłuchała ponad 3000 świadków zbrodni w Ukrainie[1001]. W latach 2022–2023 powołano dwa istotne instrumenty w tym zakresie: *Atrocity Crimes Advisory Group* (ACA) wraz z działającymi w jej ramach Mobilnymi Zespołami Sprawiedliwości (*Mobile Justice Teams, MJT*), a także Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie (*International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression, ICPCA*)[1002]. Ponadto kluczową organizacją działającą w Ukrainie jest Centrum Wolności Obywatelskich. Mechanizmy te stanowią odpowiedź na kluczowe wyzwania związane z rozliczeniem zbrodni w Ukrainie, odciążając ograniczone zasoby krajowego systemu wymiaru sprawiedliwości[1003]. Warto podkreślić, że współczesne obywatelskie dokumentowanie zbrodni międzynarodowych nie stanowi zjawiska całkowicie nowego, lecz technologicznie rozwiniętą kontynuację wcześniejszych praktyk humanitarnych i prawnych. Jeszcze przed II wojną światową organizacje humanitarne i pokojowe gromadziły relacje świadków, fotografie, raporty i inne materiały dotyczące okrucieństw wojennych[1004], a po 1945 r. procesy norymberskie oparto w znacznej mierze na

Trybunału Praw Człowieka, Komitetu przeciwko Torturom ONZ i Biura Prokuratora MTK. Zob. G. Chlevickaite, *Dokumentowanie zbrodni związanych z konfliktem w Ukrainie. Innowacje, adaptacje i sieci społeczeństwa obywatelskiego w ekosystemie rozliczalności* (ang. *Documenting Conflict-related Crimes in Ukraine: Civil Society Innovations, Adaptations and Networks in the Accountability Ecosystem*), „Journal of International Criminal Justice", t. 23, nr 3–4, 2025, s. 523–543.

[1001] Prokuratura Krajowa, Komunikat o polskim i międzynarodowym śledztwie dotyczącym rosyjskiej inwazji na Ukrainę, 24 lutego 2025 r. [online], [dostęp 4 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/komunikat-o-polskim-i-miedzynarodowym-sledztwie-dotyczacym-rosyjskiej-inwazji-na-ukraine.

[1002] Na tle instrumentów stricte śledczych warto odróżnić także model instytucji archiwizacyjno-dokumentacyjnej, której funkcją nie jest prowadzenie dochodzenia sensu stricto, lecz zabezpieczenie i uporządkowanie relacji ofiar oraz świadków zanim materiał ten zostanie utracony wskutek rozproszenia uchodźców, upływu czasu lub braku dostępu do terytoriów okupowanych. Taką rolę pełni Centrum Lemkina przy Instytucie Pileckiego, które od 2022 r. gromadzi zanonimizowane kwestionariusze, wywiady audio-wideo oraz materiały uzupełniające, budując repozytorium o funkcji przede wszystkim archiwalnej, memorialnej i badawczej. Model ten nie zastępuje mechanizmów śledczych, ale może je uzupełniać przez zachowanie materiału źródłowego, który w przeciwnym razie mógłby zostać bezpowrotnie utracony. Zob. A. Konopka, K. Wiciarz, *Świadkowie wojny. Centrum Dokumentowania Zbrodni Rosyjskich w Ukrainie im. Rafała Lemkina jako studium przypadku* (ang. *Witnesses to the War: The Raphael Lemkin Center for Documenting Russian Crimes in Ukraine as a Case Study*), w: P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *Konflikt rosyjsko-ukraiński i zbrodnie wojenne. Wyzwania dokumentowania i międzynarodowego ścigania* (ang. *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*), Routledge, 2025, s. 176–192.

[1003] S. Ablamskyi, D. L. R. Tchobo, V. Romaniuk, G. Šimić, N. Ilchyshyn, *Ocena odpowiedzialności Międzynarodowego Trybunału Karnego w zakresie badania zbrodni wojennych w Ukrainie* (ang. *Assessing the Responsibilities of the International Criminal Court in the Investigation of War Crimes in Ukraine*), „Novum Jus", 2023, nr 17(2), s. 353–374.

[1004] W literaturze wskazuje się m.in. na rolę Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża, środowisk kwakrów, Save the Children czy Women's International League for Peace and Freedom w gromadzeniu relacji, raportów i materiałów o skutkach konfliktów zbrojnych dla ludności cywilnej. Por. V. Shepitko, M. Shepitko, K. Latysh, *Przezwyciężanie barier związanych z dowodami cyfrowymi w przypadku ukraińskim: nowi aktorzy i standardy* (ang. *Digital Evidence Barriers Overcoming in the Ukrainian Case:*

dokumentach urzędowych, zeznaniach oraz materiale wizualnym. Dzisiejsza różnica polega więc nie na samym fakcie dokumentowania przez organizacje pozapaństwowe, lecz na skali, szybkości i stopniu cyfrowej reprodukowalności materiału dowodowego.

6.4.1. Mobilne Zespoły Sprawiedliwości

ACA – utworzona w maju 2022 r. z inicjatywy USA, Unii Europejskiej i Wielkiej Brytanii jest wielostronnym programem wsparcia Prokuratury Generalnej Ukrainy (GPU) w obliczu niespotykanej skali dochodzeń w sprawie zbrodni wojennych i innych naruszeń prawa międzynarodowego[1005]. Jednym z filarów ACA są Mobilne Zespoły Sprawiedliwości (MJT) mieszane zespoły złożone z międzynarodowych ekspertów wysyłane w teren na wniosek GPU w celu wsparcia Wydziału ds. Zbrodni Wojennych oraz prokuratorów regionalnych w prowadzeniu śledztw. Działają one in situ na terenach wyzwolonych spod okupacji, w miejscach masowych zbrodni czy ostrzałów. Mandat MJT koncentruje się na dokumentowaniu i zabezpieczaniu dowodów zbrodni wojennych. Zespoły te stanowią terenowe ramię ACA: pracując wspólnie z ukraińskimi prokuratorami i śledczymi, zapewniają bieżące doradztwo i mentoring, a także pomagają wdrażać międzynarodowe standardy prowadzenia dochodzeń[1006].

W praktyce MJT oferują wsparcie w całym spektrum działań śledczych: od zabezpieczania miejsc zbrodni, zbierania śladów i dowodów, w tym szczątków broni, pocisków czy dokumentów, poprzez przeprowadzanie wywiadów ze świadkami i ofiarami, aż po pomoc w analizie zebranych informacji i budowaniu akt oskarżenia. Skład MJT jest multidyscyplinarny: obok doświadczonych prokuratorów ds. zbrodni wojennych i śledczych obejmuje m.in. specjalistów od kryminalistyki, analityków wojskowych, ekspertów ds. przemocy seksualnej, przestępstw przeciwko dzieciom oraz

New Actors and Standards), „Revista Brasileira de Direito Processual Penal", t. 10, nr 3, 2024, e1083, s. 5–10.

[1005] Global Rights Compliance, *Komunikat prasowy Grupy Doradczej ds. Zbrodni Atrocity (Atrocity Crimes Advisory Group)* (ang. *Atrocity Crimes Advisory Group Press Release*), 21 czerwca 2022 r. [online], [dostęp 20 marca 2025 r.]. Dostępny: https://globalrightscompliance.org/ar/atrocity-crimes-advisory-group-press-release/.

[1006] Europejska Służba Działań Zewnętrznych, *Pytania i odpowiedzi: Grupa Doradcza ds. Zbrodni Atrocity (ACA) dla Ukrainy* (ang. *Questions and Answers: Atrocity Crimes Advisory Group (ACA) for Ukraine*), 31 marca 2024 r. [online], [dostęp 20 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-atrocity-crimes-advisory-group-aca-ukraine_en#:~:text=Mobile%20Justice%20Team.

patologów sądowych[1007]. Dzięki temu zespoły te mogą być dostosowane do badania różnego rodzaju przestępstw, począwszy od zbrodni detencyjnych, takich jak tortury w nielegalnych aresztach, poprzez przestępstwa wobec ludności cywilnej, w tym egzekucje, ataki na osoby cywilne oraz ostrzały obiektów cywilnych, takich jak szpitale, szkoły czy inna infrastruktura, przymusowe deportacje, w szczególności uprowadzenia ukraińskich dzieci w głąb Rosji, aż po zniszczenia środowiska naturalnego[1008]. Przykładowo MJT wspierały zbieranie dowodów w sprawach masowych zabójstw ludności cywilnej w Buczy czy systematycznych tortur w prowizorycznych miejscach detencji odkrytych na wyzwolonych terenach obwodów chersońskiego i charkowskiego[1009]. Wkrótce po odbiciu Chersonia ukraińscy prokuratorzy przy wsparciu MJT odkryli sieć co najmniej 20 nielegalnych katowni. Analiza zebranych materiałów wskazywała, że za prowadzenie poszczególnych katowni odpowiadały konkretne rosyjskie służby, m.in. Federalna Służba Bezpieczeństwa (FSB) i służba więzienna. Specjalny zespół MJT ds. przemocy seksualnej ujawnił, że niemal połowa badanych więźniów z Chersonia doświadczyła tortur o charakterze seksualnym, w tym gwałtów, rażenia genitaliów prądem i gróźb okaleczeń. Dzięki wsparciu Mobilnych Zespołów Sprawiedliwości (MJT) ukraińskim śledczym udało się zidentyfikować część sprawców odpowiedzialnych za tortury w chersońskich aresztach. Wśród nich znalazł się m.in. funkcjonariusz Rosgwardii Aleksandr (Oleksandr) Naumenko, który według ustaleń Służby Bezpieczeństwa Ukrainy – wydawał rozkazy zatrzymywania i torturowania mieszkańców miasta, w tym z użyciem elektrowstrząsów[1010].

Działalność MJT ma tym samym kluczowe znaczenie nie tylko dla krajowych postępowań karnych w Ukrainie, ale i dla postępowań przed trybunałami międzynarodowymi, ponieważ zwiększa szanse, że najpoważniejsze sprawy zostaną

[1007] Ibidem.
[1008] Ibidem.
[1009] Global Rights Compliance, *Prezes GRC, brytyjski minister spraw zagranicznych w gabinecie cieni oraz minister obrony odwiedzili miejsce masowego grobu w Buczy (Ukraina)* (ang. *President of GRC, UK Shadow Foreign Secretary and Defence Secretary Visited the Site of Mass Grave in Bucha, Ukraine*), [online], [dostęp 2 marca 2025 r.]. Dostępny: https://globalrightscompliance.org/president-of-grc-uk-shadow-foreign-secretary-and-defence-secretary-visited-the-site-of-mass-grave-in-bucha-ukraine/.
[1010] Global Rights Compliance (Mobile Justice Team), *Nowe dowody ujawniają powszechne stosowanie tortur i przemocy seksualnej przez Rosjan w katowniach w Chersoniu* (ang. *New Evidence Reveals Widespread Torture and Sexual Violence Used by Russians in Kherson Torture Chambers*), 3 sierpnia 2023 r. [online], [dostęp 25 czerwca 2025 r.]. Dostępny: https://globalrightscompliance.org/new-evidence-reveals-widespread-torture-and-sexual-violence-used-by-russians-in-kherson-torture-chambers/

właściwie udokumentowane. Strona ukraińska zachowuje przy tym pełnię uprawnień jurysdykcyjnych: międzynarodowi eksperci doradzają i asystują, lecz czynności procesowe dokonywane są przez uprawnionych funkcjonariuszy ukraińskich. W toku pracy MJT stale współdziałają także z ukraińskim społeczeństwem obywatelskim, organizacjami praw człowieka i dziennikarzami, pomagając koordynować oddolnie zebrane informacje z oficjalnymi śledztwami.

6.4.2. Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie

Drugim kluczowym mechanizmem jest Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie (ICPCA). Centrum, ogłoszone politycznie na szczycie UE–Ukraina w lutym 2023 r.[1011], rozpoczęło działalność operacyjną w Hadze, w siedzibie Eurojustu, na początku lipca 2023 r. Jego ustanowienie wynikało z faktu, że zbrodnia agresji, której sprawstwo przypisywane jest najwyższym władzom polityczno-wojskowym Federacji Rosyjskiej, nie może obecnie być osądzona przez MTK[1012]. W celu zapełnienia tej luki państwa zaangażowane w koalicję na rzecz rozliczenia zbrodni agresji, w tym Ukraina, państwa UE i G7, porozumiały się co do utworzenia specjalnego centrum dokumentacyjno-śledczego pod auspicjami Eurojustu. ICPCA funkcjonuje jako węzeł sądowej współpracy osadzony instytucjonalnie w strukturze Eurojustu[1013]. Jego mandat obejmuje wspieranie i koordynację krajowych dochodzeń w sprawie zbrodni agresji przeciwko Ukrainie, prowadzonych przez zainteresowane państwa, poprzez umożliwienie wspólnej pracy prokuratorów z różnych krajów, szybkiej wymiany dowodów oraz uzgadniania wspólnej strategii dochodzeniowo-oskarżycielskiej. W

[1011] Eurojust, *Międzynarodowe Centrum Ścigania Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie* (ang. *International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine*), 3 lipca 2023 r. [online], [dostęp 20 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.eurojust.europa.eu/international-centre-for-the-prosecution-of-the-crime-of-aggression-against-ukraine#:~:text=The%20President%20of%20the%20European,Summit%20on%202%20February%2023.

[1012] R. Kwiecień, *Agresja Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie: prawo międzynarodowe i polityka siły, czyli „co dalej”* (ang. *The Aggression of the Russian Federation against Ukraine: International Law and Power Politics or 'What Happens Now'*), „Polish Review of International and European Law”, 2022, t. 11, nr 1, s. 9–20.

[1013] K. Aksamitowska, *Międzynarodowe Centrum Ścigania rosyjskiej zbrodni agresji przeciwko Ukrainie oraz rola nowych technologii i hubów sprawiedliwości w walce z bezkarnością* (ang. *International Centre for the Prosecution of Russia's Crime of Aggression against Ukraine and the Role of New Technologies and Justice Hubs in the Fight against Impunity*), „Polish Yearbook of International Law”, t. 43, 2023, s. 381–392, Zob. też Eurojust, *Eurojust a wojna w Ukrainie* (ang. *Eurojust and the War in Ukraine*), [online], [dostęp 20 marca 2025 r.]. Dostępny: https://www.eurojust.europa.eu/eurojust-and-the-war-in-ukraine.

praktyce ICPCA tworzy platformę, na której niezależni prokuratorzy delegowani m.in. z Ukrainy oraz państw UE pracują razem na co dzień w Hadze. Uczestnikami Centrum, obok przedstawicieli Prokuratury Generalnej Ukrainy, są prokuratorzy z Polski, Litwy, Łotwy, Estonii i Rumunii. Dodatkowo Biuro Prokuratora MTK deleguje do ICPCA swoich przedstawicieli w roli obserwatorów i doradców, zaś Stany Zjednoczone ustanowiły specjalnego prokuratora ds. zbrodni agresji, który współpracuje z Centrum[1014]. ICPCA nie prowadzi tradycyjnych śledztw terenowych, gdyż zbrodnia agresji ma odmienny charakter niż zbrodnie wojenne: polega przede wszystkim na planowaniu, przygotowaniu i realizacji aktu agresji przez najwyższe kierownictwo państwowe. Dokumentowanie tej zbrodni opiera się zatem na gromadzeniu dowodów strategicznych, takich jak materiały wywiadowcze potwierdzające decyzje o rozpoczęciu wojny, rozkazy i instrukcje wydawane siłom zbrojnym, wypowiedzi publiczne przywódców uzasadniające inwazję czy dowody finansowania i logistycznego zabezpieczenia działań wojennych. W tym kontekście rola ICPCA polega na zabezpieczeniu i analizie wszelkich dostępnych dowodów tego typu już w trakcie trwającego konfliktu, tak aby w przyszłości możliwe było szybkie sformułowanie aktu oskarżenia przeciwko konkretnym osobom za zbrodnię agresji[1015]. Działanie Centrum można określić jako preprokuratorskie: przygotowuje ono podwaliny prawne i dowodowe pod przyszłe osądzenie rosyjskich przywódców za wywołanie wojny, niezależnie od tego, przed jakim sądem ostatecznie staną: czy będzie to specjalnie ustanowiony trybunał dla agresji, sąd krajowy, np. Ukrainy, czy też MTK, gdyby w przyszłości uzyskał jurysdykcję.

Pod względem prawnym i organizacyjnym ICPCA opiera się na zmianach w mandacie Eurojustu dokonanych w 2022 r. W odpowiedzi na wybuch wojny Parlament Europejski znowelizował rozporządzenie o Eurojuście, umożliwiając Agencji gromadzenie, przechowywanie i analizę dowodów dotyczących zbrodni międzynarodowych, w tym pochodzących od państw niebędących członkami JIT czy od organizacji międzynarodowych[1016]. Na tej podstawie utworzono scentralizowaną bazę

[1014] Ibidem.
[1015] Ibidem.
[1016] Materiał dowodowy zgromadzony przez Joint Investigation Team może zostać skutecznie wykorzystany w krajowym postępowaniu karnym, czego ilustracją jest sprawa MH-17. Dotyczyła ona zestrzelenia w dniu 17 lipca 2014 r. nad Hrabowem w obwodzie donieckim cywilnego samolotu Boeing 777 linii Malaysia Airlines, w wyniku czego śmierć poniosło 298 osób. W postępowaniu prowadzonym przed sądem holenderskim szeroko wykorzystano materiał dowodowy zgromadzony przez JIT, co potwierdza

dowodów – Core *International Crimes Evidence Database* (CICED), prowadzoną przez Eurojust i dostępną dla uczestników JIT oraz ICPCA. CICED stanowi rdzeń technologiczny działań Centrum: zgromadzono w nim tysiące plików dowodowych z różnych państw. Materiały z innych dochodzeń dotyczących zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości czy ludobójstwa mogą być również wykorzystane w badaniu zbrodni agresji. Pozwala to na łączenie i krzyżową analizę danych, np. informacje o atakach na ludność cywilną mogą pośrednio posłużyć jako dowody zamiaru prowadzenia wojny w sposób wyniszczający naród ukraiński. Eurojust zapewnia Centrum pełne wsparcie operacyjne, techniczne, logistyczne i finansowe, a bliska lokalizacja w Hadze umożliwia ścisłą współpracę z MTK.

6.4.3. Centrum Wolności Obywatelskich

Trzecią kluczową organizacją dokumentującą zbrodnie w Ukrainie jest Centrum Wolności Obywatelskich (*Center for Civil Liberties – CCL*). Centrum powstało w 2007 r., a po 24 lutego 2022 r. stworzyło rozbudowany obywatelski system rejestrowania zbrodni w Ukrainie. Według przywołanych źródeł w pierwszym roku pełnoskalowej inwazji organizacja uruchomiła sieć monitorów terenowych działających w wielu obwodach Ukrainy; za pomocą aplikacji mobilnej Ukraïna Evidence rejestrują oni zdarzenia mogące stanowić zbrodnie wojenne[1017]. Zgłoszenia trafiają w czasie rzeczywistym do Centrum Analiz Kryminalistycznych CCL w Kijowie, gdzie zespół prawniczo-kryminalistyczny, obejmujący ekspertów i wolontariuszy, dokonuje wstępnej

jego przydatność procesową w jurysdykcji krajowej. Jednocześnie sprawa ta ma doniosłe znaczenie z punktu widzenia prawa międzynarodowego, albowiem Sąd Okręgowy w Hadze w wyrokach z dnia 17 listopada 2022 r. stanął wobec konieczności rozstrzygnięcia zagadnień jurysdykcyjnych oraz kwalifikacyjnych na styku kilku reżimów normatywnych. W szczególności chodziło o relację między międzynarodowym prawem karnym, międzynarodowym prawem humanitarnym oraz konwencją montrealską z 1971 r., w tym o ocenę, czy zestrzelenie cywilnego statku powietrznego w warunkach konfliktu zbrojnego stanowi zbrodnię wojenną, czy też przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego, a także czy sprawcom można przypisać status kombatanta. Zob. A. Gubrynowicz, *Na styku międzynarodowego prawa karnego, konwencji montrealskiej, międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka: kilka uwag o wykładni prawa międzynarodowego dokonanej przez Sąd Okręgowy w Hadze w wyrokach dotyczących MH-17 i ich możliwym znaczeniu precedensowym* (*At the Crossroads of International Criminal Law, the Montreal Convention, International Humanitarian Law, and Human Rights: Some Remarks on the Interpretation of International Law by the Hague District Court in the MH-17 Judgments and Their Potential Legacies*), „Polish Yearbook of International Law" 2022, t. XLII, s. 134–145.

[1017] G. Chlevickaitė, *Dokumentowanie zbrodni związanych z konfliktem w Ukrainie: innowacje, adaptacje i sieci społeczeństwa obywatelskiego w ekosystemie odpowiedzialności* (ang. *Documenting Conflict-Related Crimes in Ukraine: Civil Society Innovations, Adaptations and Networks in the Accountability Ecosystem*), „Journal of International Criminal Justice", 2025, artykuł nr mqaf020. Dostępny: https://doi.org/10.1093/jicj/mqaf020.

kwalifikacji czynu na podstawie art. 6–8 Statutu Rzymskiego i art. 438–441 Kodeksu karnego Ukrainy. Drugim filarem jest Platforma Weryfikacyjna wykorzystująca algorytmy uczenia maszynowego służące do odczytywania metadanych, geolokalizacji i porównywania materiału wizualnego z danymi satelitarnymi. CCL korzysta tu ze wsparcia firmy Truepic, w zakresie detekcji deepfake, oraz eyeWitness to Atrocities, w zakresie pieczętowania kryptograficznego hashów plików[1018]. Trzecia warstwa to repozytorium dowodowe klasy *secure cloud,* utworzone wraz z Holenderskim Instytutem Badań Informatycznych (CWI) i platformą *Starling Lab*. Repozytorium obejmuje obszerny, zabezpieczony zbiór danych[1019]. Z tego zbioru wiele zweryfikowanych plików przekazano już Prokuraturze Generalnej Ukrainy oraz do Biura Prokuratora MTK w ramach art. 15 Statutu Rzymskiego. CCL prowadzi ponadto program szkoleń „WitnessSafe" dla lokalnych aktywistów, obejmujący moduły z psychologii traumy i etyki przesłuchań, opracowany wspólnie z Uniwersytetem w Utrechcie. Do końca 2024 r. przeszkolono licznych wolontariuszy, co miało ograniczyć liczbę powtórnych przesłuchań świadków – problem sygnalizowany w raportach OHCHR jako czynnik retraumatyzujący ofiary[1020]. Praca CCL ma podwójny wymiar: z jednej strony dostarcza organom ścigania danych spełniających wymogi procesowe, z drugiej buduje kulturową i społeczną pamięć o zbrodniach, przeciwdziałając ich zaprzeczaniu w sferze publicznej. Tym samym Centrum staje się pomostem między oddolnym monitoringiem społecznym a formalnym wymiarem sprawiedliwości międzynarodowej, wzmacniając zarówno efektywność krajowych śledztw, jak i legitymację działań MTK.

MJT i ICPCA zostały powołane w celu przezwyciężenia kluczowych wyzwań dowodowych związanych z dokumentowaniem zbrodni międzynarodowych w trakcie trwania działań zbrojnych. Skalę tych wyzwań oddaje fakt, iż wojna w Ukrainie bywa określana jako jeden z najlepiej udokumentowanych konfliktów zbrojnych we współczesnej historii, co paradoksalnie rodzi ryzyko nadmiernej dokumentacji,

[1018] R. Nekoliak, *Centrum Wolności Obywatelskich: kronikarz zbrodni popełnionych po rosyjskiej inwazji na Ukrainę* (ang. *The Center for Civil Liberties: Chronicler of Crimes Committed after Russia's Invasion of Ukraine*), [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *Konflikt rosyjsko-ukraiński i zbrodnie wojenne. Wyzwania dokumentowania i międzynarodowego ścigania* (ang. *The Russian Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*), Routledge, 2024, s. 165–182.
[1019] R. Nekoliak, *The Center for Civil Liberties…*, s. 165.
[1020] Ibidem.

powielania wysiłków i obciążania ofiar wielokrotnymi przesłuchaniami[1021]. Mechanizmy takie jak ACA, MJT i CCL zapewniają koordynację i spójność działań dokumentacyjnych, integrując pracę organów krajowych, ekspertów zagranicznych i organizacji społecznych, tak aby uniknąć rozproszenia dowodów i zapewnić ich należyte wykorzystanie procesowe[1022]. Zarówno MJT, jak i CCL oraz ICPCA korzystają z nowoczesnych technologii i innowacyjnych metod zbierania dowodów, co odpowiada problemowi badawczemu PB 6.2 i stanowi potwierdzenie hipotezy H 6.2 o kluczowej roli technologii w dokumentowaniu zbrodni. Przykładowo, eksperci MJT wykorzystują zaawansowane techniki kryminalistyczne, w tym badania balistyczne i DNA, geolokalizację oraz zabezpieczanie cyfrowych nośników informacji, a także analizy OSINT, obejmujące zdjęcia satelitarne, materiały wideo z telefonów komórkowych oraz dane z mediów społecznościowych, aby zweryfikować przebieg zdarzeń i ustalić odpowiedzialnych sprawców. Równolegle stworzenie centralnej bazy CICED i cyfrowych narzędzi wymiany informacji w Eurojuście umożliwia szybkie udostępnianie zebranych dowodów między prokuratorami różnych państw oraz ich wspólne analizowanie z wykorzystaniem algorytmów i specjalistycznego oprogramowania. Takie podejście gwarantuje nie tylko bezpieczne przechowywanie znacznych ilości danych w formie zdigitalizowanej, ale także ich efektywne wykorzystanie, np. poprzez wyszukiwanie powtarzających się wzorców działań, które mogą świadczyć o szerszym planie lub intencji przywódczej, co jest istotne zwłaszcza przy dowodzeniu zbrodni agresji czy ludobójstwa. Koordynacja za pośrednictwem Eurojustu i ACA sprzyja ustanowieniu jednolitych standardów dowodowych. Wypracowane wspólnie wytyczne dotyczące gromadzenia i przechowywania dowodów, prezentowane m.in. na międzynarodowych konferencjach rozliczalności w Hadze, zapewniają, że materiał zgromadzony w Ukrainie będzie spełniał kryteria dopuszczalności przed różnymi jurysdykcjami krajowymi i międzynarodowymi.

[1021] P. R. Williams, N. Carle, *Wojna w Ukrainie jako studium przypadku współczesnego dokumentowania zbrodni masowych* (ang. *The War in Ukraine: A Case Study in Modern Atrocity Crimes Documentation*), „Case Western Reserve Journal of International Law", t. 55, nr 1, 2023, s. 33–38.

[1022] D. Plesch, J. Thaler, D. Uczkiewicz, *Precedensy dla Ukrainy. Doświadczenia Komisji Narodów Zjednoczonych ds. Zbrodni Wojennych w dokumentowaniu zbrodni wojennych* (ang. *Precedents for Ukraine: Experiences of the UNWCC of Documenting War Crimes*), [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *Konflikt rosyjsko-ukraiński i zbrodnie wojenne. Wyzwania dokumentowania i międzynarodowego ścigania* (ang. *The Russian Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*), Routledge, 2025, s. 193–207.

Reasumując, działalność MJT, ICPCA i CCL stanowi modelowy przykład synergii między wysiłkiem lokalnym a wsparciem globalnym, w którym ekspercka wiedza oraz technologia służą zachowaniu pamięci i dowodów zbrodni, zwiększając szanse na pociągnięcie ich sprawców do odpowiedzialności zarówno przed sądami Ukrainy, jak i na forum wymiaru sprawiedliwości całej społeczności międzynarodowej[1023].

6.5. Podsumowanie rozdziału VI

Celem niniejszego rozdziału było zbadanie, w jaki sposób gromadzi się, zabezpiecza i ocenia materiał dowodowy dotyczący zbrodni prawa międzynarodowego popełnianych w toku rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie i jakie są związane z tym kluczowe bariery (PB 6.1), a także w jaki sposób nowoczesne technologie, zwłaszcza open-source intelligence (OSINT), zobrazowania satelitarne oraz narzędzia big data i sztucznej inteligencji, wpływają na skuteczność i wiarygodność procesu dokumentacyjnego (PB 6.2). W świetle zgromadzonych danych potwierdzono, że utrata, degradacja bądź umyślne niszczenie materiału dowodowego, działania dezinformacyjne oraz utrudniony dostęp do miejsc zbrodni stanowią główne czynniki ograniczające efektywność postępowań karnych (H 6.1). Przypadki rozbiórki ruin Teatru Dramatycznego w Mariupolu, fałszywych narracji kremlowskiej propagandy wokół masakry w Buczy oraz ryzyko proceduralnych uchybień przy gromadzeniu relacji świadków potwierdzają zasadność tej hipotezy. Brak możliwości niezwłocznego zabezpieczenia miejsc zdarzeń, śmierć lub ewakuacja świadków oraz celowe zacieranie śladów sprawiają, że znacząca część materiału traci walor procesowy, co skutkuje koniecznością prowadzenia czasochłonnych i kosztownych dochodzeń rekonstrukcyjnych.

Po drugie, zintegrowane zastosowanie technologii cyfrowych pozwala w znacznym stopniu kompensować wskazane bariery (H 6.2). Wykorzystanie komercyjnych zobrazowań satelitarnych umożliwiło niezależne potwierdzenie obecności

[1023] Zob. P. Grzebyk, D. Uczkiewicz, *Wyboista droga do sprawiedliwości: wysiłki na rzecz dokumentowania i ścigania zbrodni w Ukrainie w perspektywie historycznej i prawnej* (ang. *The Rocky Road to Justice: Efforts to Document and Prosecute Crimes in Ukraine from a Historical and Legal Perspective*), [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *Konflikt rosyjsko-ukraiński i zbrodnie wojenne: wyzwania dokumentowania i międzynarodowego ścigania* (ang. *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*), Routledge, London–New York 2025.

ciał cywilów w Buczy już w okresie rosyjskiej okupacji, zaś narzędzia OSINT, fotogrametria 3D i mobilne laboratoria DNA przyspieszyły identyfikację ofiar oraz rekonstrukcję okoliczności zbrodni. Platformy big data, zbudowane we współpracy Prokuratury Generalnej Ukrainy z partnerami technologicznymi, wykazały praktyczną zdolność integracji dziesiątek milionów plików dowodowych, ich automatycznego tagowania i wizualizacji wzorców systemowego naruszania prawa humanitarnego. Dostępne dane wskazują, że rozwiązania AI mogą istotnie skracać czas selekcji materiału i ułatwiać szybsze kierowanie aktów oskarżenia do sądów krajowych oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego. Rozdział wykazał również, że skuteczne wykorzystanie nowoczesnych technologii wymaga spełnienia surowych wymogów prawno-proceduralnych: zachowania łańcucha dowodowego, ochrony danych wrażliwych oraz rygorystycznej weryfikacji autentyczności treści cyfrowych. Standardy te, ujęte w *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations* oraz Regułach Postępowania i Dowodów MTK, stały się praktycznym drogowskazem dla krajowych organów ścigania i organizacji pozarządowych.

Wnioski praktyczne płynące z rozdziału są następujące: (1) konieczne jest dalsze rozwijanie zdolności szybkiego reagowania śledczego, w tym mobilnych zespołów specjalistycznych i platform wymiany danych; (2) państwo ukraińskie, przy wsparciu partnerów międzynarodowych, powinno zapewnić stabilne finansowanie infrastruktury dowodowej, w tym archiwów cyfrowych, laboratoriów genetycznych i platform AI, oraz harmonizację przepisów proceduralnych z międzynarodowymi standardami; (3) równolegle należy wzmacniać system ochrony świadków i ofiar.

ZAKOŃCZENIE

Rosyjska agresja przeciwko Ukrainie ujawniła szczególną słabość współczesnego systemu bezpieczeństwa zbiorowego. Zakaz użycia siły został bowiem naruszony przez państwo - stałego członka Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, a więc przez podmiot współodpowiedzialny za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. W konsekwencji podstawowy mechanizm polityczno-prawny służący reagowaniu na zagrożenia pokoju został sparaliżowany wskutek prawa weta agresora.

Pełnoskalowa inwazja z 24 lutego 2022 r. stanowiła eskalację wcześniejszych działań Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy, zapoczątkowanych w wymiarze militarnym w 2014 r. przez zajęcie Krymu oraz destabilizację Donbasu. Argumentacja Federacji Rosyjskiej, odwołująca się do rzekomej samoobrony zbiorowej, ochrony ludności rosyjskojęzycznej, „denazyfikacji" Ukrainy i zapobieżenia domniemanemu ludobójstwu w Donbasie, nie tworzyła prawnej podstawy użycia siły. Stanowiła element narracji legitymizacyjnej, łączącej rewizjonizm historyczny, imperialną koncepcję stref wpływów, negowanie ukraińskiej podmiotowości oraz instrumentalne posługiwanie się pojęciami prawa międzynarodowego. Naruszenie *ius ad bellum* spotkało się z reakcją społeczności międzynarodowej. Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, Rada Europy, Unia Europejska, NATO oraz liczne państwa potępiły agresję, wdrożyły sankcje, wsparły Ukrainę politycznie, finansowo, humanitarnie i wojskowo oraz uruchomiły działania służące dokumentowaniu zbrodni.

Międzynarodowy Trybunał Karny pozostaje najważniejszym stałym mechanizmem indywidualnej odpowiedzialności karnej za zbrodnie prawa międzynarodowego popełnione na terytorium Ukrainy. Podstawę jego jurysdykcji stanowią deklaracje Ukrainy złożone na podstawie art. 12 ust. 3 Statutu Rzymskiego. Umożliwiają one Trybunałowi badanie zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości oraz potencjalnych aktów ludobójstwa popełnionych na terytorium Ukrainy, niezależnie od obywatelstwa sprawców. Chociaż działania Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie odpowiadają materialnemu rozumieniu agresji jako zbrodni o charakterze kierowniczym, obecna konstrukcja Statutu Rzymskiego oraz poprawek kampalskich nie pozwala Trybunałowi na osądzenie tej zbrodni w odniesieniu do przywódców państwa

niebędącego stroną Statutu. Droga w postaci skierowania sprawy przez Radę Bezpieczeństwa ONZ pozostaje w praktyce zamknięta ze względu na pozycję Federacji Rosyjskiej jako stałego członka tego organu. Z tego powodu zasadnicze znaczenie ma Specjalny Trybunał ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie, którego podstawy instytucjonalne zostały ukształtowane przez umowę zawartą 25 czerwca 2025 r. między Ukrainą a Radą Europy oraz przez przyjęcie w maju 2026 r. Poszerzonego Porozumienia Częściowego w sprawie Komitetu Zarządzającego tego Trybunału. Mechanizm ten ma wypełnić lukę jurysdykcyjną, umożliwiając ściganie i osądzenie osób należących do najwyższego kierownictwa politycznego i wojskowego, odpowiedzialnych za rozpoczęcie agresji przeciwko Ukrainie.

Model odpowiedzialności za zbrodnie popełnione w Ukrainie, oparty jest na komplementarnym współdziałaniu mechanizmów międzynarodowych, krajowych i hybrydowych. W tym układzie szczególne miejsce zajmuje Polska jako państwo aktywnie zaangażowane w dokumentowanie, ściganie i rozliczanie zbrodni prawa międzynarodowego a zarazem państwo graniczne, które przyjęło znaczną liczbę osób uciekających przed działaniami wojennymi. Rozliczenie zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości wymaga precyzyjnego odróżnienia czynów jednostkowych od zbrodni kontekstowych. W przypadku zbrodni przeciwko ludzkości konieczne jest wykazanie, że dany czyn stanowił część rozległego lub systematycznego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej, a sprawca działał ze świadomością tego kontekstu. Materiał dotyczący wojny w Ukrainie wskazuje na liczne kategorie zachowań mogących spełniać te przesłanki, w tym ataki na ludność cywilną i infrastrukturę cywilną, zabójstwa i tortury na terenach okupowanych, przemoc seksualną, bezprawne deportacje, przymusowe przesiedlenia, znęcanie się nad jeńcami wojennymi, stosowanie zakazanych metod walki oraz ataki na obiekty ochrony zdrowia. W przypadku zbrodni wojennych zasadnicze znaczenie ma związek czynu z konfliktem zbrojnym oraz naruszenie norm międzynarodowego prawa humanitarnego.

Szczególnej ostrożności wymaga kwalifikacja działań Federacji Rosyjskiej jako ludobójstwa. Zbrodnie popełniane wobec ludności cywilnej, deportacje dzieci, negowanie ukraińskiej tożsamości, niszczenie dziedzictwa kulturowego oraz dehumanizująca propaganda zachowują doniosłość prawną i mogą mieć istotne znaczenie dla ustaleń dowodowych. Przeprowadzona analiza prowadzi jednak do wniosku, że na

obecnym etapie brak jest dostatecznych podstaw do jednoznacznego stwierdzenia, iż działania władz Federacji Rosyjskiej były podejmowane z zamiarem ludobójczym. Jednocześnie konieczne jest odróżnienie określania działań rosyjskich jako ludobójstwa w dyskursie politycznym, służącego podkreśleniu skali i szczególnej wagi popełnianych zbrodni, od kwalifikacji prawnej, wymagającej wykazania szczególnego zamiaru zniszczenia chronionej grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej w całości albo w części. Odrębny charakter ma problem ekobójstwa. Zniszczenie środowiska naturalnego w Ukrainie, obejmujące skutki zniszczenia zapory w Nowej Kachowce, degradację zasobów wodnych, skażenia, destrukcję siedlisk oraz szersze konsekwencje działań wojennych dla ekosystemów, ujawnia ograniczenia dotychczasowych instrumentów prawa międzynarodowego w zakresie ochrony środowiska. Obowiązujące prawo pozwala kwalifikować niektóre postacie niszczenia środowiska jako zbrodnie wojenne, w szczególności wówczas, gdy szkoda osiąga wysoki próg rozległości i długotrwałości. Koncepcja uznania ekobójstwa za odrębną zbrodnię prawa międzynarodowego stanowi odpowiedź na dostrzegalną lukę normatywną, jednak jej przyjęcie wymagałoby precyzyjnego określenia znamion czynu, progu szkody, strony podmiotowej oraz relacji do istniejących kategorii zbrodni międzynarodowych. Doświadczenie wojny w Ukrainie wzmacnia argumenty przemawiające za dalszym rozwojem tej koncepcji.

Największym praktycznym wyzwaniem pozostaje udowodnienie zbrodni, które popełniane na terenach objętych działaniami zbrojnymi albo okupacją, gdzie dostęp śledczych jest opóźniony, ograniczony albo całkowicie wyłączony. Materiał dowodowy może zostać zniszczony, przemieszczony, sfałszowany albo zdegradowany wskutek upływu czasu a państwo sprawcy odmawia współpracy, nie udostępnia dokumentacji wojskowej, rozkazów, korespondencji służbowej i danych dotyczących struktur dowodzenia. Szczególnie trudne jest przypisanie odpowiedzialności przełożonym i decydentom, ponieważ wymaga wykazania relacji podporządkowania, efektywnej kontroli, stanu wiedzy oraz zaniechania dostępnych środków zapobiegawczych lub represyjnych. Zobrazowania satelitarne, geolokalizacja, analiza metadanych, media społecznościowe, archiwa cyfrowe i sztuczna inteligencja pozwalają szybciej identyfikować miejsca zdarzeń, porównywać materiały pochodzące z różnych źródeł, rekonstruować przebieg ataków oraz ujawniać powtarzalne wzorce działania. Dezinformacja stanowi odrębne zagrożenie dla efektywności postępowań. Jej celem jest

wytworzenie wątpliwości co do samego faktu zbrodni, autentyczności dowodów, intencji stron oraz bezstronności organów śledczych. Reakcja Federacji Rosyjskiej na ujawnienie zbrodni w Buczy pokazuje, że zaprzeczanie zbrodniom i tworzenie alternatywnych narracji stało się elementem strategii państwa sprawcy. W wymiarze procesowym oznacza to konieczność szczególnej staranności przy ustalaniu pochodzenia dowodów. Doświadczenie wcześniejszych trybunałów pokazuje, że odpowiedzialność za zbrodnie międzynarodowe może być realizowana po latach. Nakazy aresztowania, dokumentacja dowodowa, akta śledztw i ustalenia organów międzynarodowych zachowują znaczenie także wtedy, gdy natychmiastowe osądzenie sprawców pozostaje nierealne. W przypadku rosyjskich zbrodni w Ukrainie najważniejsze jest więc konsekwentne utrzymywanie zdolności dokumentacyjnej i jurysdykcyjnej.

Odpowiedzialność karna stanowi jeden z wymiarów rozliczenia rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie. Równolegle rozwijane są mechanizmy odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzone Ukrainie i jej obywatelom w szczególności Rejestr Szkód, Międzynarodowa Komisja Roszczeń oraz debata dotycząca wykorzystania zamrożonych aktywów rosyjskich. W ujęciu systemowym oba porządki pozostają ze sobą powiązane. Odpowiedzialność karna służy indywidualizacji winy osób fizycznych, natomiast odpowiedzialność państwa ukierunkowana jest na naprawienie szkód wyrządzonych jego bezprawnym działaniem. Pełny model sprawiedliwości wobec Ukrainy wymaga zatem zarówno osądzenia osób odpowiedzialnych za zbrodnie, jak i stworzenia efektywnego mechanizmu kompensacyjnego dla pokrzywdzonych oraz państwa ukraińskiego.

Przeprowadzone rozważania prowadzą do wniosku, że współczesny system międzynarodowej odpowiedzialności karnej dysponuje instrumentami pozwalającymi na pociągnięcie do odpowiedzialności sprawców zbrodni popełnionych w związku z rosyjską agresją przeciwko Ukrainie, przy czym zakres oraz efektywność tych mechanizmów pozostają zróżnicowane w zależności od rodzaju zbrodni. Najsilniejsze podstawy jurysdykcyjne występują w odniesieniu do zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości popełnionych na terytorium Ukrainy, które mogą być przedmiotem postępowań zarówno przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym, jak i sądami krajowymi działającymi na podstawie jurysdykcji uniwersalnej. W przypadku ludobójstwa konieczna pozostaje dalsza, ocena szczególnego zamiaru zniszczenia chronionej grupy. W odniesieniu do ekobójstwa obowiązujące prawo międzynarodowe

zapewnia jedynie fragmentaryczne instrumenty ochrony środowiska naturalnego, co uwidacznia potrzebę dalszego rozwoju norm prawnych służących przeciwdziałaniu najpoważniejszym szkodom środowiskowym. Najpoważniejsza luka jurysdykcyjna dotyczy zbrodni agresji, ponieważ to właśnie ona obejmuje odpowiedzialność za pierwotny akt bezprawia, jakim jest rozpoczęcie i prowadzenie wojny napastniczej. Rozliczenie sprawców zbrodni popełnionych w związku z rosyjską agresją przeciwko Ukrainie wymaga długotrwałej koordynacji wielu mechanizmów. Międzynarodowy Trybunał Karny nie jest w stanie samodzielnie objąć całego zakresu spraw wymagających rozliczenia. Sądy ukraińskie potrzebują trwałego wsparcia międzynarodowego. Jurysdykcja uniwersalna wymaga aktywności instytucjonalnej państw trzecich. Specjalny Trybunał do spraw Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie wymaga stabilnego finansowania oraz zaplecza organizacyjnego. Skuteczność postępowań dowodowych zależy od zabezpieczania materiału dowodowego, ochrony świadków i pokrzywdzonych oraz ograniczania wpływu działań dezinformacyjnych. Mechanizmy reparacyjne wymagają natomiast jasnych podstaw prawnych i konsekwencji politycznej.

Należy zarazem zachować realizm co do faktycznych warunków skutecznego pociągnięcia sprawców do odpowiedzialności. Dotychczasowe doświadczenia międzynarodowego sądownictwa karnego wskazują, że pełna egzekucja odpowiedzialności wobec najwyższych decydentów następowała przede wszystkim w sytuacjach zasadniczej zmiany układu sił politycznych. Model norymberski był możliwy dzięki całkowitej klęsce państwa agresora i narzuceniu procesu jako jednego z elementów powojennego porządku ustanowionego przez zwycięzców. Doświadczenia trybunałów ad hoc dla byłej Jugosławii i Rwandy również pokazują, że wykonanie norm prawa karnego międzynarodowego było związane z asymetrią siły politycznej, wojskowej i instytucjonalnej między społecznością międzynarodową a podmiotami, wobec których kierowano działania represyjne. Zasadnicza trudność pojawia się wówczas, gdy sprawcą agresji jest mocarstwo dysponujące znacznym potencjałem militarnym, politycznym i dyplomatycznym. W realiach rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie skuteczna egzekucja odpowiedzialności najwyższych decydentów mogłaby nastąpić przede wszystkim: w razie klęski Federacji Rosyjskiej, prowadzącej do przyjęcia warunków obejmujących wydanie osób odpowiedzialnych za zbrodnie albo w razie głębokiej zmiany politycznej w samej Rosji, połączonej z wolą nowego kierownictwa państwa do współpracy z międzynarodowym wymiarem sprawiedliwości. Oba scenariusze pozostają obecnie mało

prawdopodobne, co nie podważa zasadności tworzenia mechanizmów odpowiedzialności.

Znaczenie sprawy ukraińskiej polega na tym, że szczególnie wyraźnie ujawniła ona zarówno granice, jak i możliwości współczesnego prawa międzynarodowego. Granice te widoczne są w paraliżu Rady Bezpieczeństwa, ograniczeniach jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego w odniesieniu do zbrodni agresji, trudnościach egzekucyjnych, problematyce immunitetów, braku współpracy państwa-sprawcy oraz złożoności postępowań dowodowych. Możliwości prawa międzynarodowego ujawniają się z kolei w zdecydowanej reakcji państw, uruchomieniu jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Karnego, działaniach prokuratur państw trzecich, stosowaniu jurysdykcji uniwersalnej, powstaniu wspólnych zespołów śledczych, rozwoju narzędzi cyfrowych oraz budowie mechanizmów kompensacyjnych. Tym samym system pozostaje niedoskonały, lecz dysponuje instrumentami działania. Jego przyszła skuteczność zależy od trwałości współpracy oraz konsekwentnego stosowania istniejących norm. Zakaz agresji, ochrona ludności cywilnej oraz odpowiedzialność za zbrodnie prawa międzynarodowego zachowują realne znaczenie wówczas, gdy są wspierane przez mechanizmy zdolne do ich egzekwowania. W przypadku Ukrainy proces ten będzie długotrwały, jednak został już rozpoczęty. Zbrodnie popełnione w toku rosyjskiej agresji są dokumentowane na szeroką skalę, postępowania prowadzone są przed organami krajowymi i międzynarodowymi, a tworzone mechanizmy mają służyć zamknięciu luk ujawnionych przez dotychczasową architekturę prawa międzynarodowego. Trwałość tego procesu będzie jednym z najważniejszych sprawdzianów wiarygodności międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości w XXI wieku.

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła prawa, akty normatywne i dokumenty soft law

1.1.Umowy międzynarodowe, traktaty i statuty sądów międzynarodowych

1. Karta Narodów Zjednoczonych, podpisana w San Francisco dnia 26 czerwca 1945 r., Dz.U. 1947 Nr 23, poz. 90.
2. Konwencja o amunicji kasetowej, sporządzona w Dublinie dnia 30 maja 2008 r., 2688 UNTS 39.
3. Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, sporządzona w Hadze dnia 14 maja 1954 r., Dz.U. 1957 Nr 46, poz. 212.
4. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284.
5. Konwencja o zakazie lub ograniczeniu użycia pewnych broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia albo mające niekontrolowane skutki, sporządzona w Genewie dnia 10 października 1980 r., Dz.U. 1983 Nr 23, poz. 104.
6. Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, przyjęta dnia 9 grudnia 1948 r., Dz.U. 1952 Nr 2, poz. 9.
7. Konwencja wiedeńska o prawie traktatów, sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r., Dz.U. 1990 Nr 74, poz. 439.
8. Konwencje genewskie o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r., Dz.U. 1956 Nr 38, poz. 171.
9. Międzynarodowa konwencja o zwalczaniu bombowego terroryzmu, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 15 grudnia 1997 r., Dz.U. 2004 Nr 117, poz. 1226.
10. Konwencja Narodów Zjednoczonych o immunitetach jurysdykcyjnych państw i ich mienia, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 2 grudnia 2004 r., A/RES/59/38, załącznik.
11. Konwencja o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych dnia 26 listopada 1968 r., Dz.U. 1970 Nr 26, poz. 208.

12. Poprawki do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, przyjęte podczas konferencji rewizyjnej w Kampali dnia 10 i 11 czerwca 2010 r., Dz.U. 2018 poz. 1753.
13. Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisane w Londynie dnia 8 sierpnia 1945 r., wraz ze Statutem Międzynarodowego Trybunału Wojskowego, Dz.U. 1947 Nr 63, poz. 367.
14. Umowa między Państwem Izrael a Republiką Federalną Niemiec, podpisana w Luksemburgu dnia 10 września 1952 r., 162 UNTS 205.
15. Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r., Dz.U. 1992 Nr 41, poz. 175.
16. Umowa między Radą Europy a Ukrainą w sprawie ustanowienia Specjalnego Trybunału dla Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie wraz ze Statutem Specjalnego Trybunału, podpisana dnia 25 czerwca 2025 r., dok. Rady Europy CM(2025)104-final.
17. Konwencja ustanawiająca Międzynarodową Komisję Roszczeń dla Ukrainy, sporządzona w Hadze dnia 16 grudnia 2025 r., CETS nr 229.
18. Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r., Dz.U. 2003 Nr 78, poz. 708.
19. Traktat przeciwwojenny podpisany w Paryżu dnia 27 sierpnia 1928 r., Dz.U. 1929 Nr 63, poz. 489.
20. Traktat o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec, podpisany w Moskwie dnia 12 września 1990 r., 1696 UNTS 115.
21. Traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie między Ukrainą a Federacją Rosyjską, sporządzony w Kijowie dnia 31 maja 1997 r., 3007 UNTS 117.
22. Memorandum w sprawie gwarancji bezpieczeństwa w związku z przystąpieniem Ukrainy do Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej, podpisane w Budapeszcie dnia 5 grudnia 1994 r., nr rejestracyjny ONZ 52241.
23. Konwencja o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz o zniszczeniu jej zapasów, sporządzona w Paryżu dnia 13 stycznia 1993 r., Dz.U. z 1999 r. Nr 63, poz. 703.

1.2.Akty prawa Unii Europejskiej

1. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1226 z dnia 24 kwietnia 2024 r. w sprawie definicji przestępstw i kar za naruszanie unijnych środków ograniczających oraz zmieniająca dyrektywę (UE) 2018/1673, Dz.Urz. UE L 2024/1226 z 29 kwietnia 2024 r.
2. Decyzja wykonawcza Rady (UE) 2022/382 z dnia 4 marca 2022 r. stwierdzająca istnienie masowego napływu wysiedleńców z Ukrainy w rozumieniu art. 5 dyrektywy 2001/55/WE i skutkująca wprowadzeniem tymczasowej ochrony, Dz.Urz. UE L 71 z 4 marca 2022 r..

1.3.Akty prawa krajowego

1.3.1. Akty prawa krajowego Ukrainy

1. Konstytucja Ukrainy z dnia 28 czerwca 1996 r., nr 254к/96-ВР, (ukr. Відомості Верховної Ради України) 1996, nr 30, poz. 141.
2. Kodeks karny Ukrainy z dnia 5 kwietnia 2001 r. (ukr. Кримінальний кодекс України), nr 2341-III, Відомості Верховної Ради України 2001, nr 25–26, poz. 131.
3. Ustawa Ukrainy z dnia 17 marca 1995 r. o uchyleniu Konstytucji i niektórych ustaw Autonomicznej Republiki Krymu (ukr. Про скасування Конституції і деяких законів Автономної Республіки Крим), nr 92/95-ВР.
4. Ustawa Ukrainy z dnia 2 września 2014 r. o tymczasowych środkach na okres prowadzenia operacji antyterrorystycznej (ukr. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції), nr 1669-VII.
5. Ustawa Ukrainy z dnia 18 stycznia 2018 r. o szczególnych zasadach polityki państwowej w celu zapewnienia suwerenności państwowej Ukrainy na czasowo okupowanych terytoriach w obwodach donieckim i ługańskim (ukr. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях), nr 2268-VIII.
6. O. Turczynow, pełniący obowiązki Prezydenta Ukrainy, dekret Prezydenta Ukrainy z dnia 14 kwietnia 2014 r. w sprawie decyzji Rady Bezpieczeństwa

Narodowego i Obrony Ukrainy z dnia 13 kwietnia 2014 r. „O pilnych środkach w celu przezwyciężenia zagrożenia terrorystycznego i zachowania integralności terytorialnej Ukrainy" (ukr. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року „Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України"), nr 405/2014.

7. W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, dekret Prezydenta Ukrainy z dnia 14 września 2020 r. w sprawie decyzji Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy z dnia 14 września 2020 r. „O Strategii bezpieczeństwa narodowego Ukrainy" (ukr. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року „Про Стратегію національної безпеки України"), nr 392/2020.
8. W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, dekret Prezydenta Ukrainy z dnia 24 lutego 2022 r. o wprowadzeniu stanu wojennego w Ukrainie (ukr. Про введення воєнного стану в Україні), nr 64/2022.
9. W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, dekret Prezydenta Ukrainy z dnia 24 lutego 2022 r. o powszechnej mobilizacji (ukr. Про загальну мобілізацію), nr 69/2022.

1.3.2. Rzeczpospolita Polska

1. Uchwała nr 3 Rady Ministrów z dnia 9 stycznia 2025 r. w sprawie planowanych uroczystości 80. rocznicy wyzwolenia Byłego Niemieckiego Nazistowskiego Obozu Koncentracyjnego i Zagłady Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, 9 stycznia 2025 r.,
2. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 lutego 2022 r. w sprawie agresji Rosji na Ukrainę, M.P. 2022 poz. 281.
3. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 marca 2022 r. w sprawie popełniania zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości oraz łamania praw człowieka przez Rosję w Ukrainie, M.P. 2022 poz. 367.
4. Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4 lutego 2022 r. w sprawie wsparcia Ukrainy, M.P. 2022 poz. 161.
5. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 grudnia 1991 r. w sprawie niepodległości Ukrainy, M.P. 1991 Nr 45, poz. 316.

6. Ustawa z dnia 21 lutego 2014 r. o ratyfikacji poprawek do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonych w Kampali dnia 10 i 11 czerwca 2010 r., Dz.U. 2014 poz. 500; Oświadczenie rządowe z dnia 25 lipca 2018 r. w sprawie mocy obowiązującej poprawek do Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonych w Kampali dnia 10 i 11 czerwca 2010 r., Dz.U. 2018 poz. 1754.
7. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. 2025 poz. 383.
8. Ustawa z dnia 9 października 2025 r. o ratyfikacji Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Międzynarodowym Trybunałem Karnym w sprawie wykonywania wyroków Międzynarodowego Trybunału Karnego, podpisanej w Hadze dnia 3 grudnia 2024 r., Dz.U. 2025 poz. 1608.

1.3.3. Federacja Rosyjska

1. Federacja Rosyjska, Ustawa federalna z dnia 4 marca 2022 r. nr 31-FZ o zmianie Kodeksu Federacji Rosyjskiej o wykroczeniach administracyjnych (ros. „Федеральный закон от 04.03.2022 № 31-ФЗ «О внесении изменений в Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях»”), nr publikacji urzędowej 0001202203040006.
2. Federacja Rosyjska, Ustawa federalna z dnia 4 marca 2022 r. nr 32-FZ o zmianie Kodeksu karnego Federacji Rosyjskiej oraz art. 31 i 151 Kodeksu postępowania karnego Federacji Rosyjskiej (ros. „Федеральный закон от 04.03.2022 № 32-ФЗ «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации и статьи 31 и 151 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации»”), nr publikacji urzędowej 0001202203040007.
3. Federacja Rosyjska, Ustawa federalna z dnia 2 kwietnia 2014 r. nr 38-FZ o zakończeniu obowiązywania porozumień dotyczących pobytu Czarnomorskiej Floty Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy (ros. „Федеральный закон от 02.04.2014 № 38-ФЗ «О прекращении действия соглашений, касающихся пребывания Черноморского флота Российской Федерации на территории Украины»”), nr publikacji urzędowej 0001201404020002.

1.3.4. Stany Zjednoczone Ameryki

1. Trump, D Prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki, Executive Order 14203 z dnia 6 lutego 2025 r. – Imposing Sanctions on the International Criminal Court, 90 Fed. Reg. 9369, 12 lutego 2025 r.

1.4. Akty, rezolucje i decyzje organizacji międzynarodowych.

1. Komitet Ministrów Rady Europy, decyzja z dnia 19 kwietnia 2023 r. w sprawie upoważnienia do ustanowienia Rejestru Szkód spowodowanych agresją Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie, dokument CM(2023)103-final.
2. Komitet Ministrów Rady Europy, decyzje z 1550. posiedzenia z dnia 11 lutego 2026 r. w sprawie konsekwencji agresji Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie, dokument CM/Del/Dec(2026)1550/2.3a.
3. Komitet Ministrów Rady Europy, Rezolucja CM/Res(2022)3 w sprawie skutków prawnych i finansowych ustania członkostwa Federacji Rosyjskiej w Radzie Europy, 23 marca 2022 r.
4. Komitet Ministrów Rady Europy, Rezolucja CM/Res(2023)3 ustanawiająca Rozszerzone Porozumienie Częściowe w sprawie Rejestru Szkód spowodowanych agresją Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie, 12 maja 2023 r.
5. Międzynarodowy Trybunał Karny, Elementy zbrodni, przyjęte przez Zgromadzenie Państw Stron Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego, wersja skonsolidowana z 2011 r.
6. Międzynarodowy Trybunał Karny, Reguły procesowe i dowodowe, przyjęte przez Zgromadzenie Państw Stron Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego, wersja skonsolidowana z 2013 r.
7. Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, Rezolucja 71/205 z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie sytuacji praw człowieka w Autonomicznej Republice Krymu i mieście Sewastopol w Ukrainie, UN Doc A/RES/71/205.
8. Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne, Rezolucja 76/262 z dnia 26 kwietnia 2022 r. w sprawie stałego mandatu debaty Zgromadzenia Ogólnego w razie zastosowania weta w Radzie Bezpieczeństwa, UN Doc A/RES/76/262.

9. Parlament Europejski, Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 19 stycznia 2023 r. w sprawie powołania trybunału do spraw zbrodni agresji przeciwko Ukrainie, 2022/3017(RSP), P9_TA(2023)0015.
10. Parlament Europejski, Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 15 czerwca 2023 r. w sprawie zrównoważonej odbudowy i integracji Ukrainy ze wspólnotą euroatlantycką, 2023/2739(RSP), P9_TA(2023)0247.
11. Rada Bezpieczeństwa ONZ, Rezolucja 827 (1993) z dnia 25 maja 1993 r., UN Doc S/RES/827(1993), załącznik: Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii.
12. Rada Bezpieczeństwa ONZ, Rezolucja 955 (1994) z dnia 8 listopada 1994 r., UN Doc S/RES/955(1994), załącznik: Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy.
13. Rada Bezpieczeństwa ONZ, Rezolucja 1757 (2007) z dnia 30 maja 2007 r., UN Doc S/RES/1757(2007), załącznik: Porozumienie między Organizacją Narodów Zjednoczonych a Republiką Libańską w sprawie ustanowienia Specjalnego Trybunału dla Libanu.
14. Rada Bezpieczeństwa ONZ, Rezolucja 2623 (2022) z dnia 27 lutego 2022 r., UN Doc S/RES/2623(2022).
15. Zgromadzenie Ogólne ONZ, Rezolucja 377 A (V) z dnia 3 listopada 1950 r. „Zjednoczeni dla pokoju" (ang. Uniting for Peace), UN Doc A/RES/377(V).
16. Zgromadzenie Ogólne ONZ, Rezolucja 3314 (XXIX) z dnia 14 grudnia 1974 r. w sprawie definicji agresji (ang. Definition of Aggression), UN Doc A/RES/3314(XXIX).
17. Zgromadzenie Ogólne ONZ, Rezolucja 56/83 z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie odpowiedzialności państw za czyny międzynarodowo bezprawne (ang. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts), UN Doc A/RES/56/83.
18. Zgromadzenie Ogólne ONZ, Rezolucja 57/228 B z dnia 13 maja 2003 r. w sprawie procesów Czerwonych Khmerów (ang. Khmer Rouge Trials), UN Doc A/RES/57/228B.
19. Zgromadzenie Ogólne ONZ, Rezolucja 68/262 z dnia 27 marca 2014 r. w sprawie integralności terytorialnej Ukrainy (ang. Territorial Integrity of Ukraine), UN Doc A/RES/68/262.

20. Zgromadzenie Ogólne ONZ, Rezolucja ES-11/1 z dnia 2 marca 2022 r. w sprawie agresji przeciwko Ukrainie (ang. Aggression against Ukraine), UN Doc A/RES/ES-11/1.
21. Zgromadzenie Ogólne ONZ, Rezolucja ES-11/2 z dnia 24 marca 2022 r. w sprawie humanitarnych konsekwencji agresji przeciwko Ukrainie (ang. Humanitarian Consequences of the Aggression against Ukraine), UN Doc A/RES/ES-11/2.
22. Zgromadzenie Ogólne ONZ, Rezolucja ES-11/5 z dnia 14 listopada 2022 r. w sprawie wspierania środków ochrony prawnej i reparacji za agresję przeciwko Ukrainie (ang. Furtherance of Remedy and Reparation for Aggression against Ukraine), UN Doc A/RES/ES-11/5.
23. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Rezolucja 1633 (2008) z dnia 2 października 2008 r. w sprawie konsekwencji wojny między Gruzją a Rosją (ang. The Consequences of the War between Georgia and Russia).
24. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Rezolucja 2433 (2022) z dnia 27 kwietnia 2022 r. w sprawie konsekwencji dalszej agresji Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie: rola i odpowiedź Rady Europy (ang. Consequences of the Russian Federation's Continued Aggression against Ukraine: Role and Response of the Council of Europe).
25. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Rezolucja 2436 (2022) z dnia 27 kwietnia 2022 r. w sprawie agresji Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie: zapewnienie odpowiedzialności za poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego oraz inne zbrodnie międzynarodowe (ang. The Russian Federation's Aggression against Ukraine: Ensuring Accountability for Serious Violations of International Humanitarian Law and Other International Crimes), pkt 11.2.
26. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Rezolucja 2477 (2023) z dnia 25 stycznia 2023 r. w sprawie wpływu konfliktów zbrojnych na środowisko (ang. Environmental Impact of Armed Conflicts).
27. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Rezolucja 2495 (2023) z dnia 27 kwietnia 2023 r. w sprawie deportacji i przymusowych transferów ukraińskich dzieci i innych osób cywilnych do Federacji Rosyjskiej lub na tymczasowo okupowane terytoria Ukrainy: stworzenie warunków do ich bezpiecznego powrotu, powstrzymanie tych zbrodni i ukaranie sprawców (ang. Deportations and Forcible Transfers of Ukrainian Children and Other Civilians to the Russian Federation or

to Temporarily Occupied Ukrainian Territories: Create Conditions for Their Safe Return, Stop These Crimes, and Punish the Perpetrators).

28. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Opinia 308 (2025) z dnia 1 października 2025 r. w sprawie projektu konwencji ustanawiającej Międzynarodową Komisję Roszczeń dla Ukrainy (ang. Draft Convention Establishing an International Claims Commission for Ukraine).
29. Zgromadzenie Państw Stron Statutu Rzymskiego Międzynarodowego Trybunału Karnego, Rezolucja ICC-ASP/16/Res.5 z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie aktywacji jurysdykcji Trybunału w odniesieniu do zbrodni agresji (ang. Activation of the Jurisdiction of the Court over the Crime of Aggression).

1.5. Dokumenty soft law i wytyczne

1. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law, Nowy Jork–Genewa 2022*, https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf, dostęp: 1 marca 2025 r.
2. Komisja Prawa Międzynarodowego Organizacji Narodów Zjednoczonych, *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, tekst w załączniku do rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych nr 56/83 z dnia 12 grudnia 2001 r., A/RES/56/83*, https://digitallibrary.un.org/record/454412, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
3. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, *Guidelines on the Protection of the Natural Environment in Armed Conflict: Rules and Recommendations Relating to the Protection of the Natural Environment under International Humanitarian Law, with Commentary, Genewa 2020*, https://www.icrc.org/en/publication/4382-guidelines-protection-natural-environment-armed-conflict, dostęp: 29 września 2025 r.
4. Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Komisja Praw Człowieka, Guiding Principles on Internal Displacement, E/CN.4/1998/53/Add.2, 11 lutego 1998 r.*, https://docs.un.org/en/e/cn.4/1998/53/add.2, dostęp: 1 czerwca 2026 r.

5. Uniwersytet w Lejdzie, *Leiden Guidelines on the Use of Digitally Derived Evidence in International Criminal Courts and Tribunals, 4 kwietnia 2022 r.*, https://leiden-guidelines.com/assets/Leiden%20Guidelines%20on%20the%20Use%20of%20DDE%20in%20ICCTs_20220404.pdf, dostęp: 20 stycznia 2026 r.
6. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, *Akt stanowiący o wzajemnych stosunkach, współpracy i bezpieczeństwie między NATO a Federacją Rosyjską (ang. Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation), Paryż, 27 maja 1997 r.*, https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/1997/05/27/founding-act, dostęp: 21 stycznia 2026 r.

II. Orzecznictwo sądów i trybunałów międzynarodowych

2.1.Orzecznictwo trybunałów międzynarodowych.

1. Międzynarodowy Trybunał Karny, Izba Apelacyjna, *Prokurator przeciwko Omarowi Hassanowi Ahmadowi Al-Bashirowi*, wyrok w sprawie apelacji Jordanii od decyzji o skierowaniu sprawy do Zgromadzenia Państw-Stron, ICC-02/05-01/09 OA2, 6 maja 2019 r.
2. Międzynarodowy Trybunał Karny, Izba Przygotowawcza I, *Sytuacja w Ludowej Republice Bangladeszu / Republice Związku Mjanmy*, decyzja w przedmiocie wniosku Prokuratora o rozstrzygnięcie w kwestii jurysdykcji na podstawie art. 19 ust. 3 Statutu Rzymskiego, ICC-RoC46(3)-01/18-37, 6 września 2018 r.
3. Międzynarodowy Trybunał Karny, Izba Przygotowawcza II, *Prokurator przeciwko Omarowi Hassanowi Ahmadowi Al-Bashirowi*, decyzja na podstawie art. 87 ust. 7 Statutu Rzymskiego w sprawie niewykonania przez Republikę Południowej Afryki wniosku Trybunału o aresztowanie i przekazanie Omara Al-Bashira, ICC-02/05-01/09-302, 6 lipca 2017 r.
4. Międzynarodowy Trybunał Karny, Izba Przygotowawcza II, *Sytuacja w Ukrainie*, stwierdzenie na podstawie art. 87 ust. 7 Statutu Rzymskiego niewykonania przez Mongolię wniosku o współpracę w zakresie aresztowania i wydania Władimira Władimirowicza Putina oraz skierowanie sprawy do Zgromadzenia Państw-Stron, ICC-01/22-90, 24 października 2024 r.
5. Międzynarodowy Trybunał Karny, Izba Apelacyjna, *Prokurator przeciwko Jean-Pierre'owi Bembie Gombo*, wyrok w sprawie apelacji Jean-Pierre'a Bemby Gombo od wyroku wydanego na podstawie art. 74 Statutu Rzymskiego, ICC-01/05-01/08-3636-Red, 8 czerwca 2018 r.
6. Międzynarodowy Trybunał Karny, Izba Orzekająca III, *Prokurator przeciwko Jean-Pierre'owi Bembie Gombo*, wyrok na podstawie art. 74 Statutu Rzymskiego, ICC-01/05-01/08-3343, 21 marca 2016 r.
7. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Działalność wojskowa i paramilitarna w Nikaragui i przeciwko niej* (Nikaragua przeciwko Stanom Zjednoczonym Ameryki), meritum, wyrok z dnia 27 czerwca 1986 r., I.C.J. Reports 1986.

8. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Działania zbrojne na terytorium Konga* (Demokratyczna Republika Konga przeciwko Ugandzie), reparacje, wyrok z dnia 9 lutego 2022 r., I.C.J. Reports 2022.
9. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Nakaz aresztowania z dnia 11 kwietnia 2000 r.* (Demokratyczna Republika Konga przeciwko Belgii), wyrok z dnia 14 lutego 2002 r., I.C.J. Reports 2002.
10. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Zarzuty ludobójstwa na podstawie Konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa* (Ukraina przeciwko Federacji Rosyjskiej).
11. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, *Zastosowanie Międzynarodowej konwencji o zwalczaniu finansowania terroryzmu oraz Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej* (Ukraina przeciwko Federacji Rosyjskiej), wyrok z dnia 31 stycznia 2024 r.
12. Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej, *Sprawa Fabryki w Chorzowie* (roszczenie odszkodowawcze), Niemcy przeciwko Polsce, meritum, wyrok nr 13 z dnia 13 września 1928 r., Series A nr 17.
13. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Dragoljubowi Ojdanićowi i innym* (*Milutinović i inni*), wyrok, IT-05-87-T, 26 lutego 2009 r.
14. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Duškowi Tadiciowi*, wyrok, IT-94-1-T, 7 maja 1997 r.
15. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Fatmirowi Limajowi, Isakowi Musliu i Haradinowi Bali*, wyrok, IT-03-66-T, 30 listopada 2005 r.
16. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Milomirowi Stakiciowi*, wyrok apelacyjny, IT-97-24-A, 22 marca 2006 r.
17. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Vujadinowi Popoviciowi i innym*, decyzja w sprawie dopuszczalności przechwyconej komunikacji, IT-05-88-T, 7 grudnia 2007 r.
18. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Radislavowi Krsticiowi*, wyrok, IT-98-33-T, 2 sierpnia 2001 r.
19. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Zdravkowi Tolimirowi*, wyrok apelacyjny, IT-05-88/2-A, 8 kwietnia 2015 r.

20. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Prokurator przeciwko Slobodanowi Miloševiciowi*, IT-02-54-T.
21. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, Izba Apelacyjna, *Prokurator przeciwko Radislavowi Krsticiowi*, wyrok apelacyjny, IT-98-33-A, 19 kwietnia 2004 r.
22. Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy, *Prokurator przeciwko Jean-Paulowi Akayesu*, wyrok, ICTR-96-4-T, 2 września 1998 r.
23. Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy, *Prokurator przeciwko Clémentowi Kayishemie i Obedowi Ruzindanie*, wyrok, ICTR-95-1-T, 21 maja 1999 r.
24. Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze, wyrok Międzynarodowego Trybunału Wojskowego, 30 września – 1 października 1946 r.
25. Sąd Specjalny dla Sierra Leone, Izba Apelacyjna, *Prokurator przeciwko Charlesowi Ghankayowi Taylorowi*, decyzja w sprawie immunitetu jurysdykcyjnego, SCSL-2003-01-AR72(E), 31 maja 2004 r.

2.2. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

1. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Janowiec i inni przeciwko Rosji* [Wielka Izba], skargi nr 55508/07 i 29520/09, wyrok z dnia 21 października 2013 r., ECLI:CE:ECHR:2013:1021JUD005550807.
2. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Sejdovic przeciwko Włochom* [Wielka Izba], skarga nr 56581/00, wyrok z dnia 1 marca 2006 r., ECLI:CE:ECHR:2006:0301JUD005658100.
3. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Lashmankin i inni przeciwko Rosji*, skargi nr 57818/09 i 14 innych, wyrok z dnia 7 lutego 2017 r.
4. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Navalnyy przeciwko Rosji* [Wielka Izba], skargi nr 29580/12, 36847/12, 11252/13, 12317/13 i 43746/14, wyrok z dnia 15 listopada 2018 r., ECLI:CE:ECHR:2018:1115JUD002958012.
5. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *OOO Flavus i inni przeciwko Rosji*, skargi nr 12468/15, 23489/15 i 19074/16, wyrok z dnia 23 czerwca 2020 r., ECLI:CE:ECHR:2020:0623JUD001246815.
6. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Ukraine v. Russia (re Crimea)* [Wielka Izba], skargi nr 20958/14 i 38334/18, decyzja w przedmiocie dopuszczalności z dnia 16 grudnia 2020 r., ECLI:CE:ECHR:2020:1216DEC002095814.

7. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Gruzja przeciwko Rosji (II)* [Wielka Izba], skarga nr 38263/08, wyrok z dnia 21 stycznia 2021 r., ECLI:CE:ECHR:2021:0121JUD003826308.
8. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *ANO RID Novaya Gazeta and Others v. Russia*, skarga nr 11884/22, środek tymczasowy na podstawie Reguły 39 Regulaminu Trybunału, decyzja z dnia 8 marca 2022 r.
9. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Ukraine and the Netherlands v. Russia* [Wielka Izba], skargi nr 8019/16, 43800/14 i 28525/20, decyzja w przedmiocie dopuszczalności z dnia 30 listopada 2022 r., ogłoszona dnia 25 stycznia 2023 r.
10. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Ukraine v. Russia (re Crimea)* [Wielka Izba], skargi nr 20958/14 i 38334/18, wyrok co do meritum z dnia 25 czerwca 2024 r.

2.3. Orzecznictwo sądów krajowych

1. Najwyższy Sąd Apelacyjny Republiki Południowej Afryki, Minister of Justice and Constitutional Development and Others v. Southern African Litigation Centre and Others, sprawa nr 867/15, wyrok z dnia 15 marca 2016 r., [2016] ZASCA 17.
2. Sąd Okręgowy w Jerozolimie, Attorney-General of the Government of Israel v. Adolf Eichmann, sprawa karna nr 40/61, wyrok z dnia 12 grudnia 1961 r., „International Law Reports", t. 36, 1968.
3. Sąd Rejonowy w Helsinkach, wyrok z dnia 14 marca 2025 r. w sprawie Voislav Torden, dotyczący zbrodni wojennych popełnionych w 2014 r. we wschodniej Ukrainie.
4. Amerykański Trybunał Wojskowy w Norymberdze, Stany Zjednoczone Ameryki przeciwko Ernstowi von Weizsäckerowi i innym (Sprawa ministerstw), [w:] Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, t. XIII, Washington, United States Government Printing Office 1952.

III. Dokumenty urzędowe, raporty i materiały instytucjonalne

3.1. Dokumenty i oświadczenia ONZ, jej organów i podmiotów systemu Narodów Zjednoczonych

1. Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej, *Ukraine Flash Appeal 2022: Ukraine Humanitarian Programme Cycle (March–December 2022),* 1 marca 2022 r., https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/2022-03/Ukraine%20Flash%20Appeal%202022.pdf, dostęp: 20 marca 2025 r.
2. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Ukraine: Alarming Rise in Executions of Captured Ukrainian Military Personnel,* 3 lutego 2025 r., https://ukraine.ohchr.org/en/Alarming-Rise-in-Executions-of-Captured-Ukrainian-Military-Personnel, dostęp: 5 września 2025 r.
3. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Energy Attacks amid an Unusually Harsh Winter Are Exposing Ukraine's Civilians to Extreme Hardship,* 13 lutego 2026 r., https://ukraine.ohchr.org/en/Energy-attacks-amid-an-unusually-harsh-winter-are-exposing-Ukraine-s-civilians-to-extreme-hardship-UN-human-rights-monitors-say, dostęp: 13 kwietnia 2026 r.
4. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Four Years Since the Full-Scale Invasion of Ukraine: Key Facts and Findings,* 16 lutego 2026 r., https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2026-02/2026-02-*16%20HRMMU_Four%20Years%20On_fact%20sheet_1.pdf, dostęp: 13 kwietnia 2026 r.*
5. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *High Commissioner Updates the Human Rights Council on Mariupol, Ukraine,* 16 czerwca 2022 r., https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2022/06/high-commissioner-updates-human-rights-council-mariupol-ukraine, dostęp: 30 kwietnia 2026 r.
6. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Increasing Attacks on Ukraine's Energy Infrastructure Place Civilians at Risk, UN Human Rights Monitors Warn,* 12 grudnia 2025 r., https://ukraine.ohchr.org/en/Increasing-attacks-on-Ukraine-s-energy-

infrastructure-place-civilians-at-risk-UN-human-rights-monitors-warn, dostęp: 13 kwietnia 2026 r.

7. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Misja Monitorująca Prawa Człowieka ONZ w Ukrainie, In Ukraine Short-Range Drones Were the Deadliest Weapon for Civilians in March, UN Human Rights Monitors Say,* 10 kwietnia 2026 r., https://ukraine.ohchr.org/en/In-Ukraine-Short-Range-Drones-Were-the-Deadliest-Weapon-for-Civilians-in-March-UN-Human-Rights-Monitors-Say, dostęp: 30 kwietnia 2026 r.
8. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Misja Monitorująca Prawa Człowieka ONZ w Ukrainie, Ukraine: Protection of Civilians in Armed Conflict — March 2026 Update,* 10 kwietnia 2026 r., https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2026-04/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28March%20%202026%29_ENG.pdf, dostęp: 30 kwietnia 2026 r.
9. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Ukraine: Protection of Civilians in Armed Conflict* – January 2026, 13 lutego 2026 r., https://ukraine.ohchr.org/en/Protection-of-Civilians-in-Armed-Conflict-January-2026, dostęp: 13 kwietnia 2026 r.
10. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Human Rights Situation during the Russian Occupation of Territory of Ukraine and Its Aftermath,* 20 marca 2024 r., https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-04/2024-03-20%20OHCHR%20Report%20on%20Occupation%20and%20Aftermath_EN.pdf, dostęp: 1 marca 2025 r.
11. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Report on the Human Rights Situation in Ukraine: 1 February to 31 July 2021,* 23 września 2021 r., https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/32ndReportUkraine-en.pdf, dostęp: 17 września 2025 r.
12. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Ukraine: Civilian Casualty Update 31 October 2022,* 31 października 2022 r., https://www.ohchr.org/en/updates/2022/10/ukraine-civilian-casualty-update-31-october-2022, dostęp: 19 sierpnia 2025 r.

13. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Ukraine: Civilian Deaths and Injuries,* grudzień 2023 r., https://www.ohchr.org/en/countries/ukraine, dostęp: 23 sierpnia 2025 r.
14. Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka, *Killings of Civilians: Summary Executions and Indiscriminate Attacks in the Context of the Armed Conflict in Ukraine,* 7 grudnia 2022 r., https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-OHCHR-Thematic-Report-Killings-EN.pdf, dostęp: 29 maja 2026 r.
15. Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci, *Ukraine and Refugee Response 2026, 13 lutego 2026 r.,* https://www.unicef.org/media/177141/file/2026-HAC-Ukraine-and-Refugee-Response.pdf, dostęp: 13 kwietnia 2026 r.
16. Międzynarodowy Trybunał Karny, *Sytuacja w Ukrainie: sędziowie MTK wydają nakazy aresztowania wobec Władimira Władimirowicza Putina oraz Marii Aleksiejewny Lwowej-Biełowej, komunikat prasowy ICC-CPI-20230317-PR1687,* 17 marca 2023 r., https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
17. Niezależna Międzynarodowa Komisja Śledcza ds. Syryjskiej Republiki Arabskiej, *„They Came to Destroy": ISIS Crimes Against the Yazidis, A/HRC/32/CRP.2,* 15 czerwca 2016 r., https://digitallibrary.un.org/record/843515, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
18. Organizacja Narodów Zjednoczonych, *As Lebanon Special Tribunal Closes, Secretary-General Takes Note of Closure on 31 December, SG/SM/22099,* 30 grudnia 2023 r., https://press.un.org/en/2023/sgsm22099.doc.htm, dostęp: 25 września 2025 r.
19. Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Initiative on the Safe Transportation of Grain and Foodstuffs from Ukrainian Ports,* 22 lipca 2022 r., https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2024/05/blackseagraininitiativefulltext.pdf, dostęp: 22 stycznia 2026 r.
20. Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Iraq Completes Reparations for Invasion of Kuwait, with Final Payment of $52.4 Billion,* 9 lutego 2022 r., https://news.un.org/en/story/2022/02/1111632, dostęp: 26 października 2025 r.
21. Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Rada Praw Człowieka, Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, A/HRC/49/71,* 18

marca 2022 r., https://digitallibrary.un.org/record/4027584, dostęp: 1 czerwca 2026 r.

22. Organizacja Narodów Zjednoczonych, *United Nations Treaty Collection, Russian Federation: Notification of the Intention Not to Become a Party to the Rome Statute of the International Criminal Court, C.N.886.2016.TREATIES-XVIII.10,* 16 listopada 2016 r., https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2016/CN.886.2016-Eng.pdf, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
23. Organizacja Narodów Zjednoczonych, *Zgromadzenie Ogólne, Eleventh Emergency Special Session, 5th Plenary Meeting – Verbatim Record, A/ES-11/PV.5,* 2 marca 2022 r., https://docs.un.org/en/A/ES-11/PV.5, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
24. Program Narodów Zjednoczonych ds. Ochrony Środowiska, *Kakhovka Dam Breach Ukraine – Environmental Impact Assessment,* listopad 2023 r., https://unepdhi.org/wp-content/uploads/sites/2/2023/11/UNEP_Kakhovka_Dam_Breach_Ukraine_Assessment.pdf, dostęp: 23 września 2025 r.
25. Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, *Updated Damage Assessment Finds 524 Billion USD Needed for Recovery of Ukraine over Next Decade,* 23 marca 2023 r., https://www.undp.org/ukraine/press-releases/updated-damage-assessment-finds-524-billion-needed-recovery-ukraine-over-next-decade, dostęp: 27 października 2025 r.
26. Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, *Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released,* 23 lutego 2026 r., https://www.undp.org/ukraine/press-releases/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released, dostęp: 13 kwietnia 2026 r.
27. Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, *Briefing on the Situation in Ukraine – Russian Deportations of Ukrainian Children, SC/15395,* 5 kwietnia 2023 r., https://press.un.org/en/2023/sc15395.doc.htm, dostęp: 25 września 2025 r.
28. Rada Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych, *Letter dated 24 February 2022 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General, S/2022/154,* 24 lutego 2022 r., https://digitallibrary.un.org/record/3959647, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
29. Światowy Program Żywnościowy, *War in Ukraine: How a Demining Project Is Bringing Hope to Farmers Two Years On,* 18 kwietnia 2024 r.,

https://www.wfp.org/stories/war-ukraine-how-demining-project-bringing-hope-farmers-two-years, dostęp: 23 września 2025 r.

30. Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych, *Eleventh Emergency Special Session, 15th Plenary Meeting – Verbatim Record, A/ES-11/PV.15,* 14 listopada 2022 r., https://docs.un.org/en/A/ES-11/PV.15, https://www.icc-cpi.int/news/situation-state-palestine-icc-pre-trial-chamber-i-rejects-state-israels-challenges, dostęp: 1 czerwca 2026 r.

3.2. Dokumenty, materiały instytucjonalne i oświadczenia organizacji międzynarodowych i regionalnych

1. Neville A., *Russia's War on Ukraine: Investigating and Prosecuting International Crimes*, EPRS Briefing, PE 733.525, czerwiec 2022 r., https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733525/EPRS_BRI(2022)733525_EN.pdf, dostęp: 6 marca 2025 r.
2. Biuro Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Statement on the Obligation of States Parties to Cooperate in the Context of the Declaration of the Authorities of the Republic of Poland*, 10 stycznia 2025 r., https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-cooperation-poland-10-january-2025, dostęp: 16 lutego 2026 r.
3. Biuro Prokuratora Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the United Nations Security Council pursuant to Resolution 1593 (2005) on the Situation in Darfur, Republic of the Sudan*, ICC-OTP-2025-UNSC-REPORT-40, 27 stycznia 2025 r., https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2025-01/2025-01-27-otp-40th-unsc-report-darfour-eng.pdf, dostęp: 1 marca 2025 r.
4. Biuro Prokuratora Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Report on Preliminary Examination Activities 2016*, 14 listopada 2016 r., https://www.icccpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf, dostęp: 16 stycznia 2025 r.
5. Eurojust, *Eurojust and the War in Ukraine*, b.d., https://www.eurojust.europa.eu/eurojust-and-the-war-in-ukraine, dostęp: 20 marca 2025 r.

6. Eurojust, *History in the Making – the International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression Against Ukraine Starts Operations at Eurojust*, 3 lipca 2023 r., https://www.eurojust.europa.eu/news/history-making-international-centre-prosecution-crime-aggression-against-ukraine-starts-operations-at-eurojust, dostęp: 27 stycznia 2026 r.
7. Eurojust, *International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression Against Ukraine*, b.d., https://www.eurojust.europa.eu/international-centre-for-the-prosecution-of-the-crime-of-aggression-against-ukraine, dostęp: 1 lipca 2025 r.
8. Eurojust, *Joint Investigation Team into Alleged Crimes Committed in Ukraine*, b.d., https://www.eurojust.europa.eu/joint-investigation-team-alleged-crimes-committed-ukraine, dostęp: 9 kwietnia 2026 r.
9. Eurojust, *Start of Operations of Core International Crimes Evidence Database and New International Centre*, 23 lutego 2023 r., https://www.eurojust.europa.eu/news/start-operations-core-international-crimes-evidence-database-and-new-international-centre, dostęp: 17 stycznia 2026 r.
10. Europejska Służba Analiz Parlamentarnych, *Confiscation of Immobilised Russian Sovereign Assets. State of Play, Arguments and Scenarios*, PE 775.908, wrzesień 2025 r., https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775908/EPRS_BRI(2025)775908_EN.pdf, dostęp: 26 października 2025 r.
11. Europejska Służba Analiz Parlamentarnych, *Ukraine: Two Years after the Russian Invasion – State of Play and Outlook*, Bruksela 2025, https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2025)775834, dostęp: 27 października 2025 r.
12. Europejska Służba Działań Zewnętrznych, *European Union Military Assistance Mission in Support of Ukraine (EUMAM Ukraine)*, b.d., https://www.eeas.europa.eu/eumam-ukraine_en, dostęp: 21 września 2025 r.
13. Europejska Służba Działań Zewnętrznych, *Questions and Answers: Atrocity Crimes Advisory Group (ACA for Ukraine)*, 31 marca 2024 r., https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-atrocity-crimes-advisory-group-aca-ukraine_en, dostęp: 20 marca 2025 r.
14. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Grand Chamber Judgment Ukraine v. Russia (re Crimea) – Multiple Violations in Case Brought by Ukraine against Russia Concerning Crimea*, informacja prasowa, 25 czerwca 2024 r.,

https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7981802-11134245, dostęp: 1 czerwca 2026 r.

15. Europejski Trybunał Praw Człowieka, *Grand Chamber Judgment Ukraine and the Netherlands v. Russia*, informacja prasowa, 9 lipca 2025 r., https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-8279845-11657965, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
16. European Network of Transmission System Operators for Electricity, *Continental Europe Synchronous Area Connected with Ukraine and Moldova*, 16 marca 2022 r., https://www.entsoe.eu/news/2022/03/16/continental-europe-synchronous-area-connected-with-ukraine-and-moldova, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
17. G7, *G7 Leaders' Statement on Extraordinary Revenue Acceleration (ERA) Loans*, 25 października 2024 r., https://www.g7italy.it/wp-content/uploads/G7-Leaders-Statement-on-Extraordinary-Revenue-Acceleration-ERA-Loans.pdf, dostęp: 27 lutego 2026 r.
18. Khan K.A.A., Prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Opening Remarks at United for Justice Conference*, Lwów, 3 marca 2023 r., https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-kc-united-justice-conference-lviv-ukraine, dostęp: 24 lutego 2026 r.
19. Khan K.A.A., Prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Statement of ICC Prosecutor Karim A.A. Khan QC on the Situation in Ukraine: "I Have Decided to Proceed with Opening an Investigation"*, 28 lutego 2022 r., https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-i-have-decided-proceed-opening, dostęp: 24 stycznia 2025 r.
20. Khan K.A.A., Prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Statement of ICC Prosecutor Karim A.A. Khan QC on the Situation in Ukraine: Additional Referrals from Japan and the Republic of North Macedonia*, 11 marca 2022 r., https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-additional-referrals-japan-and, dostęp: 21 stycznia 2025 r.
21. Khan K.A.A., Prokurator Międzynarodowego Trybunału Karnego, *Statement of the Prosecutor on the Issuance of Arrest Warrants against President Vladimir Putin and Ms Maria Lvova-Belova*, 17 marca 2023 r., https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-karim-khan-kc-issuance-arrest-warrants-against-president-vladimir-putin, dostęp: 23 stycznia 2025 r.

22. Komisja Europejska, *EU and Council of Europe Agree to Set Up an Advance Team for the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*, komunikat prasowy, 24 stycznia 2026 r., https://enlargement.ec.europa.eu/news/eu-and-council-europe-agree-set-advance-team-special-tribunal-crime-aggression-against-ukraine-2026-01-24_en, dostęp: 27 lutego 2026 r.
23. Komisja Europejska, *International Coalition Agrees on the Establishment of a Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*, komunikat prasowy, 9 maja 2025 r., https://enlargement.ec.europa.eu/news/international-coalition-agrees-establishment-special-tribunal-crime-aggression-against-ukraine-2025-05-09_en, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
24. Komisja Europejska, *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Establishing the Reparations Loan to Ukraine and Amending Regulation (EU) 2024/792 Establishing the Ukraine Facility*, COM(2025) 3502 final, Bruksela, 3 grudnia 2025 r., https://commission.europa.eu/document/download/ceae8dde-0291-4ee3-8519-80b30317bf35_en, dostęp: 23 lutego 2026 r.
25. Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Energii, *End of Transit via Ukraine – Information from the Conclusions of the Commission's Assessment*, 2024, https://energy.ec.europa.eu/document/download/e8a46964-f29b-44f8-9410-689f9e34463b_en, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
26. Międzynarodowa Agencja Energii, *Ukraine's Energy Security. A Pre-Winter Assessment*, 10 października 2025 r., https://www.iea.org/reports/ukraines-energy-security/a-pre-winter-assessment, dostęp: 13 kwietnia 2026 r.
27. Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej, *Update 11 – IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine*, 4 marca 2022 r., https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/update-11-iaea-director-general-statement-on-situation-in-ukraine, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
28. Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji, *Ukraine Internal Displacement Report*, 11 czerwca 2023 r., https://www.iom.int/ukraine-displacement-report, dostęp: 23 sierpnia 2025 r.
29. Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji, *Ukraine Internal Displacement Report – General Population Survey Round 22, January 2026*, 22 stycznia 2026 r., https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_UKR_Internal%20

Displacement%20Report_GPS%20R22_January_2026%201.pdf, dostęp: 13 kwietnia 2026 r.

30. Międzynarodowy Trybunał Karny, *Situation in the People's Republic of Bangladesh and the Republic of the Union of Myanmar: Information for Victims*, b.d., https://www.icc-cpi.int/victims/bangladesh-myanmar, dostęp: 1 marca 2025 r.
31. Międzynarodowy Trybunał Karny, *Situation in the Philippines: Rodrigo Roa Duterte in ICC Custody*, 4 lipca 2025 r., https://www.icc-cpi.int/news/situation-philippines-rodrigo-roa-duterte-icc-custody, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
32. Międzynarodowy Trybunał Karny, *Sytuacja w Państwie Palestyny: Izba Przygotowawcza I oddala zarzuty Izraela i wydaje nakazy aresztowania wobec Benjamina Netanjahu i Joawa Gallanta*, komunikat prasowy, 21 listopada 2024 r., https://www.icc-cpi.int/news/situation-state-palestine-icc-pre-trial-chamber-i-rejects-state-israels-challenges, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
33. Międzynarodowy Trybunał Karny, *Sytuacja w Ukrainie: sędziowie MTK wydają nakazy aresztowania wobec Siergieja Iwanowicza Kobyłasza i Wiktora Nikołajewicza Sokołowa*, komunikat prasowy, 5 marca 2024 r., https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-ivanovich-kobylash-and, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
34. Międzynarodowy Trybunał Karny, *Sytuacja w Ukrainie: sędziowie MTK wydają nakazy aresztowania wobec Władimira Władimirowicza Putina oraz Marii Aleksiejewny Lwowej-Biełowej*, komunikat prasowy ICC-CPI-20230317-PR1687, 17 marca 2023 r.
35. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Key Figures of the Cases*, wrzesień 2023 r., https://www.icty.org/en/cases/key-figures-cases, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
36. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *Slobodan Milošević Transferred to the Custody of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, komunikat prasowy, 28 czerwca 2001 r., https://www.icty.org/en/press/slobodan-milosevic-transferred-custody-international-criminal-tribunal-former-yugoslavia, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
37. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, *The Fugitives*, https://www.icty.org/en/about/office-of-the-prosecutor/the-fugitives, dostęp: 1 czerwca 2026 r.

38. Neville A., *Russia's War on Ukraine: Investigating and Prosecuting International Crimes*, EPRS Briefing, PE 733.525, czerwiec 2022 r., https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733525/EPRS_BRI(2022)733525_EN.pdf, dostęp: 6 marca 2025 r.
39. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Report on the Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity Committed in Ukraine (1 April–30 June 2022)*, Warszawa 2022, 30 czerwca 2022 r., https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/522616_0.pdf, dostęp: 3 października 2025 r.
40. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Report on Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity Committed in Ukraine (24 February–30 April 2022)*, Kopenhaga 2022, 30 kwietnia 2022 r., https://www.ft.dk/samling/20222/almdel/OSCE/bilag/36/2734155.pdf, dostęp: 3 października 2025 r.
41. Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, *Report on Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity Committed in Ukraine (1 April–25 June 2022)*, 14 lipca 2022 r., https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/515868.pdf, dostęp: 3 października 2025 r.
42. Organizacja ds. Zakazu Broni Chemicznej, *Statement on Ukraine by the OPCW Spokesperson*, 7 kwietnia 2022 r., https://www.opcw.org/media-centre/news/2022/04/statement-ukraine-opcw-spokesperson, dostęp: 23 września 2025 r.
43. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, *Bucharest Summit Declaration*, 3 kwietnia 2008 r., https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2008/04/03/bucharest-summit-declaration, dostęp: 17 września 2025 r.
44. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2025)*, 28 sierpnia 2025 r., https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/finance/def-exp-2025-en.pdf, dostęp: 19 stycznia 2026 r.

45. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, *Foreign Ministers Meeting in Brussels to Address Ukraine and Middle East*, 4 kwietnia 2024 r., https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_195468.htm, dostęp: 21 września 2025 r.
46. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, *NATO Increases Support for Ukraine and Strengthens Deterrence on Allies' Eastern Flank*, 11 czerwca 2025 r., https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_197281.htm, dostęp: 18 września 2025 r.
47. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, *NATO's Response to Russia's Invasion of Ukraine*, 20 czerwca 2025 r., https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm, dostęp: 17 września 2025 r.
48. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, *Press Conference – Transcript*, 26 stycznia 2022 r., https://www.nato.int/en/news-and-events/events/transcripts/2022/01/26/press-conference, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
49. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, *Relations with Ukraine*, aktualizacja 26 czerwca 2025 r., https://www.nato.int/en/what-we-do/partnerships-and-cooperation/relations-with-ukraine, dostęp: 19 września 2025 r.
50. Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, *Strengthening NATO's Eastern Flank*, b.d., https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/strengthening-natos-eastern-flank, dostęp: 19 września 2025 r.
51. Parlament Europejski, *Report on Recognising Ecocide as an International Crime*, 2023/2010(INL), A9-0087/2023, 2023, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0087_EN.html, dostęp: 13 września 2025 r.
52. Rada Europejska, *Deklaracja wersalska z 10–11 marca 2022 r.* (ang. *The Versailles Declaration, 10 and 11 March 2022*), 11 marca 2022 r., https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf, dostęp: 19 stycznia 2026 r.
53. Rada Europejska, *European Council Conclusions, 24 February 2022*, 24 lutego 2022 r., https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/24/european-council-conclusions-24-february-2022, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
54. Rada Europejska, *Konkluzje Rady Europejskiej z dnia 15 grudnia 2022 r.*, 15 grudnia 2022 r., pkt 23, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-

releases/2022/12/15/european-council-conclusions-15-december-2022, dostęp: 28 czerwca 2025 r.

55. Rada Europy, *About the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine*, 2023, https://rd4u.coe.int/en/about-the-register, dostęp: 26 października 2025 r.
56. Rada Europy, *Council of Europe Suspends Russia's Rights of Representation*, 25 lutego 2022 r., https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-suspends-russia-s-rights-of-representation, dostęp: 19 stycznia 2026 r.
57. Rada Europy, *Draft Convention on the Establishment of an International Claims Commission for Ukraine*, b.d., pkt 11, https://www.coe.int/en/web/portal/draft-convention-establishing-an-international-claims-commission-for-ukraine, dostęp: 27 października 2025 r.
58. Rada Europy, *FAQ – Draft Claims Commission*, 2025, https://rd4u.coe.int/en/faq, dostęp: 26 października 2025 r.
59. Rada Europy, *Frequently Asked Questions – Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*, b.d., https://www.coe.int/en/web/portal/special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine-frequently-asked-questions, dostęp: 9 stycznia 2026 r.
60. Rada Europy, *Mandate and Functions – Register of Damage for Ukraine*, 2023, https://rd4u.coe.int/en/mandate-and-functions, dostęp: 26 października 2025 r.
61. Rada Europy, *Membership – Register of Damage for Ukraine*, 2025, https://rd4u.coe.int/en/membership, dostęp: 26 października 2025 r.
62. Rada Europy, *Russia Ceases to Be Party to the European Convention on Human Rights*, 16 września 2022 r., https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights, dostęp: 20 stycznia 2026 r.
63. Rada Europy, *Specjalny Trybunał ds. Zbrodni Agresji przeciwko Ukrainie*, b.d., https://www.coe.int/pl/web/special-tribunal-ukraine, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
64. Rada Europy, *Statute of the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine*, 2023, art. 2, https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/register-of-damage-for-ukraine, dostęp: 26 października 2025 r.
65. Rada Europy, *The Russian Federation Is Excluded from the Council of Europe*, 16 marca 2022 r., https://www.coe.int/en/web/portal/-/the-russian-federation-is-excluded-from-the-council-of-europe, dostęp: 19 stycznia 2026 r.

66. Rada Europy, Komitet Ministrów, *Core Group on the Establishment of a Special Tribunal for the Crime of Aggression of the Russian Federation against Ukraine*, 30 kwietnia 2024 r., https://rm.coe.int/0900001680af831c, dostęp: 8 stycznia 2026 r.
67. Rada Unii Europejskiej, *Additional Sanctions on Russia*, 15 czerwca 2023 r., https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/russia-ukraine, dostęp: 22 września 2025 r.
68. Rada Unii Europejskiej, *Council Conclusions on the Fight against Impunity Regarding Crimes Committed in Connection with Russia's War of Aggression against Ukraine*, dokument ST 11609/23, 18 września 2023 r., https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11609-2023-INIT/en/pdf, dostęp: 18 marca 2025 r.
69. Rada Unii Europejskiej, *EU Sanctions against Russia: Questions and Answers*, 18 grudnia 2025 r., https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia-explained, dostęp: 27 lutego 2026 r.
70. Rada Unii Europejskiej, *EU Solidarity with Ukraine*, b.d., https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-solidarity-ukraine, dostęp: 25 listopada 2024 r.
71. Rada Unii Europejskiej, *G7 Joint Declaration of Support for Ukraine*, 12 lipca 2023 r., https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/07/12/g7-joint-declaration-of-support-for-ukraine, dostęp: 8 grudnia 2024 r.
72. Rada Unii Europejskiej, *Immobilised Russian Assets: Council Decides to Set Aside Extraordinary Revenues*, 12 lutego 2024 r., https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/02/12/immobilised-russian-assets-council-decides-to-set-aside-extraordinary-revenues, dostęp: 27 lutego 2026 r.
73. Rada Unii Europejskiej, *Press Statement by President Charles Michel of the European Council and President Ursula von der Leyen of the European Commission*, 21 lutego 2022 r., https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/21/press-statement-by-president-charles-michel-of-the-european-council-and-president-ursula-von-der-leyen-of-the-european-commission-21-february-2022, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
74. Rada Unii Europejskiej, *Ukraine: Council Adopts Temporary Trade Liberalisation with Ukraine*, 24 maja 2022 r., https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-

releases/2022/05/24/ukraine-council-adopts-temporary-trade-liberalisation-with-ukraine, dostęp: 19 września 2025 r.

75. Rada Unii Europejskiej, *Ukraine: Declaration by the High Representative on Behalf of the European Union on the Decisions of the Russian Federation Further Undermining Ukraine's Sovereignty and Territorial Integrity*, 22 lutego 2022 r., https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/22/ukraine-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-decisions-of-the-russian-federation-further-undermining-ukraine-s-sovereignty-and-territorial-integrity, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
76. Rada Unii Europejskiej, *Ukraine: Declaration by the High Representative on Behalf of the European Union on the Invasion of Ukraine by Armed Forces of the Russian Federation*, 24 lutego 2022 r., https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/24/ukraine-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-invasion-of-ukraine-by-armed-forces-of-the-russian-federation, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
77. Rejestr Szkód dla Ukrainy, *Diplomatic Conference Hosted by Council of Europe and the Netherlands Adopts Convention Establishing an International Claims Commission to Succeed the Register of Damage for Ukraine*, 17 grudnia 2025 r., https://www.rd4u.coe.int/en/-/diplomatic-conference-hosted-by-council-of-europe-and-the-netherlands-adopts-convention-establishing-an-international-claims-commission-to-succeed-the-register-of-damage-for-ukraine, dostęp: 23 lutego 2026 r.
78. Rejestr Szkód dla Ukrainy, *Register of Damage for Ukraine Opens for Claims*, 2 kwietnia 2024 r., https://rd4u.coe.int/en/-/register-of-damage-for-ukraine-opens-for-claims, dostęp: 12 stycznia 2026 r.
79. Rejestr Szkód dla Ukrainy, *Register of Damage Receives 100,000 Claims Submitted by Individuals Affected by Russia's Aggression against Ukraine*, 19 stycznia 2026 r., https://rd4u.coe.int/en/-/register-of-damage-receives-100-000-claims-submitted-by-individuals-affected-by-russia-s-aggression-against-ukraine, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
80. Rejestr Szkód dla Ukrainy, *Submit a Claim*, b.d., https://rd4u.coe.int/en/submit-a-claim, dostęp: 31 grudnia 2025 r.

81. Stoltenberg J., Sekretarz Generalny NATO, *Press Briefing by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following an Extraordinary Meeting of the North Atlantic Council*, 24 lutego 2022 r., https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_192408.htm, dostęp: 18 września 2025 r.
82. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, *Legal and Human Rights Aspects of the Russian Federation's Aggression against Ukraine*, dokument 15689, 24 stycznia 2023 r., pkt 7.1, https://pace.coe.int/en/files/31576/html, dostęp: 9 września 2025 r.
83. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, *Legal and Human Rights Aspects of the Russian Federation's Aggression against Ukraine*, raport, Doc. 16193, 5 czerwca 2025 r., https://pace.coe.int/en/files/34333/html, dostęp: 24 lutego 2026 r.

3.3. Dokumenty, komunikaty, wystąpienia i stanowiska organów państwowych

1. A.S. Bowen, M.C. Weed, *War Crimes in Ukraine, Congressional Research Service Report, nr R47762,* 16 października 2023 r., https://www.congress.gov/crs-product/R47762, dostęp: 20 marca 2025 r.
2. Biały Dom, *Outcomes of the United States and Ukraine Expert Groups On the Black Sea,* 25 marca 2025 r., https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/2025/03/outcomes-of-the-united-states-and-ukraine-expert-groups-on-the-black-sea/, dostęp: 22 stycznia 2026 r.
3. Biały Dom, *Remarks by President Biden and President Zelenskyy of Ukraine in Joint Press Conference*, 21 grudnia 2022 r., https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/12/21/remarks-by-president-biden-and-president-zelenskyy-of-ukraine-in-joint-press-conference/, dostęp: 22 stycznia 2026 r.
4. Biały Dom, *Statement from Secretary Rubio and NSA Waltz on Call with Zelenskyy,* 19 marca 2025 r., https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/2025/03/statement-from-secretary-rubio-and-nsc-waltz-on-call-with-zelenskyy/, dostęp: 22 stycznia 2026 r.
5. Biblioteka Izby Gmin, *Military assistance to Ukraine: What has changed in 2025?, Research Briefing,* 30 października 2025 r.,

https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-10308/, dostęp: 22 stycznia 2026 r.

6. Congressional Research Service, *Russia's Nord Stream 2 Natural Gas Pipeline to Germany Halted, IF11138,* 10 marca 2022 r., https://www.congress.gov/crs-product/IF11138, dostęp: 19 września 2025 r.
7. D. Polanskiy, *Statement by First Deputy Permanent Representative Dmitry Polyanskiy at a UNSC Arria Formula Meeting on Disinformation and Sabotage of Peace in Ukraine,* Stałe Przedstawicielstwo Federacji Rosyjskiej przy Organizacji Narodów Zjednoczonych, 2 kwietnia 2025 r., https://russiaun.ru/en/news/arria_02042025/, dostęp: 18 marca 2025 r.
8. Departament Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych, *Indictment: United States of America v. Internet Research Agency et al., United States District Court for the District of Columbia,* 16 lutego 2018 r., https://www.justice.gov/d9/fieldable-panel-panes/basic-panes/attachments/2018/02/16/internet_research_agency_indictment.pdf, dostęp: 18 marca 2025 r.
9. Departament Stanu Stanów Zjednoczonych, *Ambassador Van Schaack's Remarks on the U.S. Proposal to Establish an Internationalized Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression against Ukraine,* 27 marca 2023 r., https://2021-2025.state.gov/ambassador-van-schaacks-remarks/, dostęp: 24 lutego 2026 r.
10. Departament Stanu Stanów Zjednoczonych, *International Criminal Court: Letter to UN Secretary General Kofi Annan*, 6 maja 2002 r., https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2002/9968.htm, dostęp: 12 stycznia 2026 r.
11. Departament Stanu Stanów Zjednoczonych, *Memorandum of Conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow*, 9 lutego 1990 r., https://nsarchive.gwu.edu/sites/default/files/documents/4325679/Document-05-Memorandum-of-conversation-between.pdf, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
12. Departament Stanu Stanów Zjednoczonych, *NATO i Biały Dom: retrospektywa relacji USA–NATO (1997–2001)*, https://1997-2001.state.gov/regions/eur/fs_nato_whitehouse.html, dostęp: 18 września 2025 r.
13. Departament Stanu Stanów Zjednoczonych, *Secretary Antony J. Blinken at a Press Availability*, 26 stycznia 2022 r., https://it.usembassy.gov/secretary-antony-j-blinken-at-a-press-availability-2/, dostęp: 21 stycznia 2026 r.

14. Departament Stanu Stanów Zjednoczonych, *Ukraine and Russia Sanctions*, https://www.state.gov/division-for-counter-threat-finance-and-sanctions/ukraine-and-russia-sanctions, dostęp: 20 stycznia 2026 r.
15. Doradczy Komitet Prawny przy Ministrze Spraw Zagranicznych RP, *Oświadczenie w sprawie napaści zbrojnej na Ukrainę*, 4 marca 2022 r., https://www.gov.pl/web/dyplomacja/oswiadczenie-doradczego-komitetu-prawnego-przy-ministrze-spraw-zagranicznych-rp, dostęp: 20 stycznia 2026 r.
16. Doradczy Komitet Prawny przy Ministrze Sprawiedliwości, *Opinia Doradczego Komitetu Prawnego przy Ministrze Spraw Zagranicznych RP w sprawie przyłączenia Półwyspu Krymskiego do Federacji Rosyjskiej w świetle prawa międzynarodowego*, 22 czerwca 2014 r., https://www.gov.pl/attachment/b363dc63-dba0-414e-bf84-672f860919d8, dostęp: 20 stycznia 2026 r.
17. Główny Zarząd Wywiadu Ministerstwa Obrony Ukrainy, *Identyfikacja rosyjskich zbrodniarzy wojennych – wywiadowcy ustalili, kto ostrzeliwuje obwody charkowski i sumski rakietami Iskander* (ukr. „Ідентифікація воєнних злочинців рф — розвідники визначили, хто обстрілює Харківщину і Сумщину «іскандерами»"), 25 lipca 2024 r., https://gur.gov.ua/content/identyfikatsiia-voiennykh-zlochyntsiv-rf-rozvidnyky-vyznachyly-khto-obstriliuie-kharkivshchynu-i-sumshchynu-iskanderamy.html, dostęp: 1 maja 2026 r.
18. Instytut Pamięci Narodowej, *Decyzja Biura Politycznego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) o wymordowaniu obywateli polskich, w większości oficerów wziętych do niewoli we wrześniu 1939 r. – notatka Ławrientija Berii do Józefa Stalina z propozycją wymordowania polskich jeńców wojennych*, 5 marca 1940 r., https://katyn.ipn.gov.pl/kat/bibliografia-i-mediatek/3643,Decyzja-Biura-Politycznego-WKPb-o-wymordowaniu-obywateli-polskich-w-wiekszosci-o.html, dostęp: 29 kwietnia 2026 r.
19. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Premier w Sejmie: to barbarzyństwo musi spotkać się ze zdecydowanym odporem całego wolnego świata*, 24 lutego 2022 r., https://www.gov.pl/web/premier/premier-w-sejmie-to-barbarzynstwo-musi-spotkac-sie-ze-zdecydowanym-odporem-calego-wolnego-swiata, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
20. Komisja Helsińska Stanów Zjednoczonych, *Russia's Ecocide in Ukraine: Environmental Destruction and the Need for Accountability – Official Transcription*, Washington, 18 lipca 2023 r., https://www.csce.gov/wp-

content/uploads/2024/07/Russias-Ecocide-in-Ukraine-Environmental-Destruction-and-the-Need-for-Accountability-Official-Transcription.pdf, dostęp: 26 września 2025 r.

21. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego, *Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw wraz z uzasadnieniem*, 2025, https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy--kodeks-karny-ustawy--kodeks-postepowania-karnego-oraz-niektorych-innych-ustaw2, dostęp: 1 maja 2026 r.
22. Komitet Śledczy Federacji Rosyjskiej, *Wszczęto postępowanie karne w związku z ujawnieniem masowych pochówków ludności cywilnej na terytorium Donbasu* (ros. „Возбуждено уголовное дело об обнаружении массовых захоронений мирных жителей на территории Донбасса"), 16 lutego 2022 r., https://sledcom.ru/news/item/1656580/, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
23. M.W. Zacharowa, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, *Komentarz rzeczniczki MSZ Federacji Rosyjskiej z okazji drugiej rocznicy wydarzeń w Buczy*, 3 kwietnia 2024 r., https://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/1942147/, dostęp: 18 marca 2025 r.
24. Ministerstwo Energii Ukrainy, *Russian missile strikes cause blackouts in Dnipropetrovsk region*, 18 listopada 2022 r., https://www.mev.gov.ua/en/news/russian-missile-strikes-cause-blackouts-dnipropetrovsk-region, dostęp: 23 sierpnia 2025 r.
25. Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy, *Destroyed Cultural Heritage of Ukraine*, 2024, https://culturecrimes.mkip.gov.ua/, dostęp: 3 października 2025 r.
26. Ministerstwo Obrony Ukrainy, *Statement on Kakhovka Dam Destruction*, 6 czerwca 2023 r., https://www.mil.gov.ua/en/news/2023/06/06/statement-kakhovka-dam-destruction, dostęp: 20 września 2025 r.
27. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Chińskiej Republiki Ludowej, *China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis*, 24 lutego 2023 r., https://www.fmprc.gov.cn/zyxw/202302/t20230224_11030707.shtml, dostęp: 22 stycznia 2026 r.
28. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, *Agreement on Measures to Ensure the Security of the Russian Federation and Member States of the North Atlantic Treaty Organization*, 17 grudnia 2021 r., https://augengeradeaus.net/wp-

content/uploads/2021/12/20211217_Draft_Russia_NATO_security_guarantees.pdf, dostęp: 21 stycznia 2026 r.

29. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej, *Oświadczenie MSZ w związku z zawieszeniem członkostwa Rosji w Radzie Praw Człowieka ONZ*, 7 kwietnia 2022 r., https://www.gov.pl/web/dyplomacja/oswiadczenie-msz-w-zwiazku-z-zawieszeniem-czlonkostwa-rosji-w-radzie-praw-czlowieka-onz, dostęp: 20 listopada 2024 r.
30. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy, *NATO,* 6 sierpnia 2021 r., https://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/cooperation-international-organizations/nato, dostęp: 17 września 2025 r.
31. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy, *Statement by the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine regarding the severance of diplomatic relations with the Russian Federation*, 24 lutego 2022 r., https://mfa.gov.ua/en/news/statement-ministry-fo, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
32. Ministerstwo Sprawiedliwości Rzeczypospolitej Polskiej, *Od Norymbergi do Hagi. W obronie sprawiedliwości dla Ukrainy. Seminarium w Brukseli z udziałem Ministra Adama Bodnara*, 26 marca 2025 r., https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/od-norymbergi-do-hagi-w-obronie-sprawiedliwosci-dla-ukrainy-seminarium-w-brukseli-z-udzialem-ministra-adama-bodnara, dostęp: 18 stycznia 2026 r.
33. Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Official Statements and Speeches – Archive*, http://en.kremlin.ru/events/president/news/page/250, dostęp: 3 października 2025 r.
34. Prokuratura Generalna Federacji Rosyjskiej, *Sąd zaocznie skazał na długie kary pozbawienia wolności zagranicznych najemników walczących po stronie Sił Zbrojnych Ukrainy* (ros. „Суд заочно приговорил к длительным срокам лишения свободы иностранных наемников, воевавших на стороне вооруженных сил Украины”), 26 czerwca 2024 r., https://epp.genproc.gov.ru/ru/gprf/mass-media/news/main/e469371/, dostęp: 24 lutego 2026 r.
35. Prokuratura Krajowa, *Komunikat o polskim i międzynarodowym śledztwie dotyczącym rosyjskiej inwazji na Ukrainę*, 28 marca 2022 r., https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/komunikat-o-polskim-i-miedzynarodowym-sledztwie-dotyczacym-rosyjskiej-inwazji-na-ukraine, dostęp: 4 lutego 2025 r.

36. Rada Najwyższa Ukrainy, *uchwała z dnia 22 lutego 2014 r. o samo-usunięciu się Prezydenta Ukrainy od wykonywania konstytucyjnych uprawnień oraz wyznaczeniu przedterminowych wyborów Prezydenta Ukrainy (ukr. Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України)*, nr 757-VII.
37. Rada Najwyższa Ukrainy, *uchwała z dnia 27 lutego 2014 r. o powołaniu Arsenija P. Jaceniuka na stanowisko Premiera Ukrainy (ukr. Про призначення Яценюка А.П. Прем'єр-міністром України)*, nr 800-VII.
38. Republika Vanuatu, *Proposal to Amend the Rome Statute to Include the Crime of Ecocide*, dokument przedłożony Zgromadzeniu Państw-Stron Statutu Rzymskiego, listopad 2024 r., https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2024/11/Vanuatu-Proposal-Rome-Statute.pdf, dostęp: 12 września 2025 r.
39. Rząd Kanady, *International Coalition for the Return of Ukrainian Children*, 6 listopada 2023 r., https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/response_conflict-reponse_conflits/crisis-crises/ukraine-children-enfants.aspx, dostęp: 1 października 2025 r.
40. Rząd Królestwa Niderlandów, *Netherlands to host International Claims Commission for Ukraine*, 17 grudnia 2025 r., https://www.government.nl/latest/news/2025/12/17/netherlands-to-host-international-claims-commission-for-ukraine, dostęp: 23 lutego 2026 r.
41. Rząd Republiki Południowej Afryki, *South Africa finalises XV BRICS Summit format*, 19 lipca 2023 r., https://dirco.gov.za/south-africa-finalises-xv-brics-summit-format/, dostęp: 24 lutego 2026 r.
42. Rząd Ukrainy, *EcoThreat – Environmental Threat Tracking Portal*, https://ecozagroza.gov.ua/en, dostęp: 25 września 2025 r.
43. Rząd Zjednoczonego Królestwa, *Moscow Mechanism Report to Address Treatment of Ukrainian Prisoners of War by the Russian Federation: Joint Statement to the OSCE*, wrzesień 2025 r., https://www.gov.uk/government/speeches/moscow-mechanism-report-to-address-treatment-of-ukrainian-prisoners-of-war-by-the-russian-federation-joint-statement-to-the-osce-september-2025, dostęp: 30 września 2025 r.

44. U.S. Energy Information Administration, *Country Analysis Brief: Ukraine*, 3 czerwca 2025 r., https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_short/Ukraine/Ukraine.pdf, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
45. W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Address by President of the Russian Federation*, 18 marca 2014 r., https://en.kremlin.ru/events/president/news/20603, dostęp: 21 września 2025 r.
46. W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Address by the President of the Russian Federation,* 21 lutego 2022 r., http://en.kremlin.ru/events/president/news/67829, dostęp: 19 września 2025 r.
47. W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Address by the President of the Russian Federation*, 24 lutego 2022 r., https://en.kremlin.ru/events/president/news/67843, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
48. W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Agreement on the accession of the Republic of Crimea to the Russian Federation and formation of new constituent entities within the Russian Federation*, 18 marca 2014 r., https://en.kremlin.ru/events/president/news/20604, dostęp: 17 września 2025 r.
49. W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Przemówienie Prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina do współobywateli*, Moskwa, 24 lutego 2022 r., https://poland.mid.ru/pl/rossiya_polsha/rossijsko_polskie_otnosheniya_i_voprosy_mezhdunarodnoj_bezopasnosti/przem_wienie_prezydenta_federacji_rosyjskiej_w_adimira_putina_do_wsp_obywateli_moskwa_24_lutego_2022/, dostęp: 20 października 2024 r.
50. W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Russian President Putin Delivers State of the Nation Address*, 25 kwietnia 2005 r., https://irp.fas.org/news/2005/04/putin042505.html, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
51. W. Putin, Prezydent Federacji Rosyjskiej, *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*, 10 lutego 2007 r., https://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
52. W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, *Address to the Nation*, 6 czerwca 2023 r., https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-83921, dostęp: 23 września 2025 r.

53. W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, *Statement of the President of Ukraine*, 20 października 2022 r., https://www.president.gov.ua/en/news/zayava-prezidenta-ukrayini-78945, dostęp: 23 września 2025 r.
54. W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, *The 20 Points for Ending the War Form a Fundamental Document; We Are Actively Working – Address by the President*, 10 grudnia 2025 r., https://www.president.gov.ua/en/news/dvadcyat-punktiv-dlya-zakinchennya-vijni-ce-fundamentalnij-d-101909, dostęp: 22 stycznia 2026 r.
55. W. Zełenski, Prezydent Ukrainy, *Ukraine has always been a leader in peacemaking efforts; if Russia wants to end this war, let it prove it with actions – speech by the President of Ukraine at the G20 Summit*, 15 listopada 2022 r., https://www.president.gov.ua/en/news/ukrayina-zavzhdi-bula-liderom-mirotvorchih-zusil-yaksho-rosi-79141, dostęp: 16 stycznia 2026 r.

3.4.Raporty organizacji pozarządowych i organizacji ochrony praw człowieka

1. Afghanistan Justice Project, *Casting Shadows: War Crimes and Crimes against Humanity 1978–2001*, 2005, https://reliefweb.int/report/afghanistan/afghanistan-casting-shadows-war-crimes-and-crimes-against-humanity-1978-2001, dostęp: 3 maja 2026 r.
2. Amnesty International, *Philippines: Former President Duterte's Arrest a Monumental Step for Justice*, 1 marca 2025 r., https://www.amnesty.org/en/latest/news/2025/03/philippines-former-president-dutertes-arrest-a-monumental-step-for-justice, dostęp: 10 lipca 2025 r.
3. Amnesty International, *Russian Federation: Torture, Ill-Treatment and Death in the Army*, kwiecień 1997 r., https://www.amnesty.org/es/wp-content/uploads/2021/06/eur460101997en.pdf, dostęp: 10 kwietnia 2026 r.
4. Amnesty International, *States Must Negotiate a Robust Treaty on Crimes against Humanity after Breakthrough Resolution*, 22 listopada 2024 r.
5. Amnesty International, *Ukraine: Establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression Must Ensure Victims-Centered Justice*, 14 maja 2025 r., https://www.amnesty.org/en/latest/news/2025/05/ukraine-establishment-of-the-special-tribunal-for-the-crime-of-aggression-must-ensure-victims-centered-justice, dostęp: 28 czerwca 2025 r.

6. Amnesty International, *Ukraine: Russian Attacks on Energy Infrastructure Amount to War Crimes*, 20 grudnia 2022 r., https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/12/ukraine-russian-attacks-energy-infrastructure-war-crimes, dostęp: 19 sierpnia 2025 r.
7. Amnesty International, *Ukraine: Russian Soldiers Filmed Viciously Attacking Ukrainian POW Must Face Justice*, 29 lipca 2022 r., https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/07/ukraine-russian-soldiers-filmed-viciously-attacking-ukrainian-pow-must-face-justice, dostęp: 3 września 2025 r.
8. Amnesty International, *Ukraine: Ukrainian Fighting Tactics Endanger Civilians*, 4 sierpnia 2022 r., https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tactics-endanger-civilians, dostęp: 28 maja 2026 r.
9. Amnesty International, *UN General Assembly Must Open Formal Negotiations on Crimes against Humanity Convention*, 9 października 2024 r.
10. Amnesty International Polska, *10. rocznica aresztowania Augusto Pinocheta*, 16 października 2008 r., https://www.amnesty.org.pl/10-rocznica-aresztowania-augusto-pinocheta, dostęp: 8 kwietnia 2026 r.
11. Amnesty International Polska, *Ukraine: Deadly Attack on Mariupol Theatre a Clear War Crime – Investigation*, 30 czerwca 2022 r., https://www.amnesty.org.pl/ukraina-smiercionosny-atak-na-teatr-w-mariupolu-zbrodnia-wojenna-sledztwo, dostęp: 5 marca 2025 r.
12. Conflict and Environment Observatory, *UNEA-6 Passes Resolution on Environmental Assistance and Recovery in Areas Affected by Armed Conflict*, 6 marca 2024 r., https://ceobs.org/unea-6-passes-resolution-on-environmental-assistance-and-recovery-areas-affected-by-armed-conflict, dostęp: 14 września 2025 r.
13. Electronic Frontier Foundation, *Amidst Invasion of Ukraine, Platforms Continue to Erase Critical War Crimes Documentation*, *Deeplinks Blog*, 12 marca 2024 r., dostęp: 17 marca 2025 r.
14. Global Rights Compliance, *Atrocity Crimes Advisory Group Press Release*, 21 czerwca 2022 r., https://globalrightscompliance.org/ar/atrocity-crimes-advisory-group-press-release, dostęp: 20 marca 2025 r.
15. Global Rights Compliance, *Mobile Justice Teams (MJT Ukraine)*, b.d., https://globalrightscompliance.org/project/mobile-justice-teams-mjt-ukraine, dostęp: 17 września 2025 r.

16. Global Rights Compliance, *New Evidence Reveals Widespread Torture and Sexual Violence Used by Russians in Kherson Torture Chambers*, 3 sierpnia 2023 r., https://globalrightscompliance.org/new-evidence-reveals-widespread-torture-and-sexual-violence-used-by-russians-in-kherson-torture-chambers, dostęp: 25 czerwca 2025 r.
17. Global Rights Compliance, *President of GRC, UK Shadow Foreign Secretary and Defence Secretary Visited the Site of Mass Grave in Bucha, Ukraine*, b.d., https://globalrightscompliance.org/president-of-grc-uk-shadow-foreign-secretary-and-defence-secretary-visited-the-site-of-mass-grave-in-bucha-ukraine, dostęp: 2 marca 2025 r.
18. Human Rights Watch, *Death at the Station: Russian Cluster Munition Attack in Kramatorsk*, 21 lutego 2023 r., https://www.hrw.org/video-photos/interactive/2023/02/21/death-at-the-station/russian-cluster-munition-attack-in-kramatorsk, dostęp: 19 sierpnia 2025 r.
19. Human Rights Watch, *Russia: Forcing Ukrainians in Occupied Areas to Join Military Forces Is a War Crime*, 20 grudnia 2023 r., https://www.hrw.org/news/2023/12/20/russia-forces-ukrainians-occupied-areas-military, dostęp: 23 września 2025 r.
20. Human Rights Watch, *The Wrongs of Passage: Inhuman and Degrading Treatment of New Recruits in the Russian Armed Forces*, 19 października 2004 r., https://www.hrw.org/report/2004/10/19/wrongs-passage/inhuman-and-degrading-treatment-new-recruits-russian-armed-forces, dostęp: 10 kwietnia 2026 r.
21. Human Rights Watch, *Ukraine: Apparent War Crimes in Russia-Controlled Areas*, 3 kwietnia 2022 r., https://www.hrw.org/news/2022/04/03/ukraine-apparent-war-crimes-russia-controlled-areas, dostęp: 15 września 2025 r.
22. Human Rights Watch, *Ukraine: Banned Landmines Harm Civilians*, 31 stycznia 2023 r., https://www.hrw.org/news/2023/01/31/ukraine-banned-landmines-harm-civilians, dostęp: 23 września 2025 r.
23. Human Rights Watch, *Ukraine: New Light on Russia's Rail Station Attack*, 21 lutego 2023 r., https://www.hrw.org/news/2023/02/21/ukraine-new-light-russias-rail-station-attack, dostęp: 23 września 2025 r.
24. Human Rights Watch, *Ukraine: Russian Forces' Attack on Kramatorsk Station a War Crime*, 19 kwietnia 2022 r., https://www.hrw.org/news/2022/04/19/ukraine-russian-forces-attack-kramatorsk-station-war-crime, dostęp: 15 sierpnia 2025 r.

25. Human Rights Watch, *Ukraine: Russian Strikes Killed Scores of Civilians in Chernihiv*, 10 czerwca 2022 r., https://www.hrw.org/news/2022/06/10/ukraine-russian-strikes-killed-scores-civilians-chernihiv, dostęp: 15 sierpnia 2025 r.
26. Human Rights Watch, *Ukraine: Russian Strikes on Civilian Infrastructure*, 5 stycznia 2023 r., https://www.hrw.org/news/2023/01/05/ukraine-russian-strikes-civilian-infrastructure, dostęp: 19 sierpnia 2025 r.
27. Human Rights Watch, *"We Had No Choice": "Filtration" and the Crime of Forcibly Transferring Ukrainian Civilians to Russia*, 1 września 2022 r., https://www.hrw.org/report/2022/09/01/we-had-no-choice/filtration-and-crime-forcibly-transferring-ukrainian-civilians, dostęp: 3 października 2025 r.
28. Institute of Mass Information, *113 Media Workers Deceased in Ukraine since the Start of the Russo-Ukrainian War*, 9 czerwca 2025 r., https://imi.org.ua/en/monitorings/113-media-workers-deceased-in-ukraine-since-the-start-of-the-russo-ukrainian-war-i68745, dostęp: 20 czerwca 2025 r.
29. International Bar Association, *Ecocide as a Weapon of War*, 6 grudnia 2023 r., https://www.ibanet.org/Ecocide-as-a-weapon-of-war, dostęp: 22 września 2025 r.
30. International Center for Transitional Justice, *Syria's 'Caesar' Whistleblower Unveils Identity*, 25 kwietnia 2025 r., https://www.ictj.org/latest-news/syria%E2%80%99s-%E2%80%98caesar%E2%80%99-whistleblower-unveils-identity, dostęp: 5 marca 2025 r.
31. Landmine and Cluster Munition Monitor, *Ukraine: Impact 2023 – Country Profile*, 2023, https://the-monitor.org/country-profile/ukraine/impact, dostęp: 1 czerwca 2025 r.
32. Physicians for Human Rights, *1,762 Attacks on Health Care over Three Years as Russia Escalates Its War on Ukraine's Doctors and Hospitals*, 29 lutego 2024 r., https://phr.org/news/1762-attacks-on-health-care-over-three-years-as-russia-escalates-its-war-on-ukraines-doctors-and-hospitals, dostęp: 3 października 2025 r.
33. Physicians for Human Rights, *Coercion and Control: Ukraine's Health Care System under Russian Occupation*, 20 marca 2024 r., https://phr.org/our-work/resources/coercion-and-control-ukraines-health-care-system-under-russian-occupation, dostęp: 3 października 2025 r.
34. Physicians for Human Rights, *Health Care in the Dark: Attacks on Energy in Ukraine*, 10 lutego 2023 r., https://phr.org/our-work/resources/health-care-in-the-dark-attacks-on-energy-in-ukraine, dostęp: 3 października 2025 r.

35. The HALO Trust, *Ukraine*, b.d., https://www.halotrust.org/where-we-work/europe-and-caucasus/ukraine, dostęp: 8 września 2025 r.
36. Ukrainian Red Cross Society, *Humanitarian Consequences of the Forced Mobilization of the Population in the Occupied Territories to Serve in the Armed Forces of the Russian Federation*, 15 stycznia 2025 r., https://redcross.org.ua/en/news/2025/01/102618, dostęp: 23 września 2025 r.
37. WWF Central and Eastern Europe, *Assessing the Environmental Impacts of the War in Ukraine*, 2023, https://wwfcee.org/our-offices/ukraine/assessing-the-environmental-impacts-of-the-war-in-ukraine, dostęp: 8 września 2025 r.

3.5.Raporty eksperckie, analizy think tanków, materiały OSINT i materiały śledcze

1. Arab Center Washington DC, *A Calculus of Conflict: Netanyahu's Political Survival Through Extended War*, 16 kwietnia 2025 r., https://arabcenterdc.org/resource/a-calculus-of-conflict-netanyahus-political-survival-through-extended-war/, dostęp: 24 lutego 2026 r.
2. Atlantic Council, *Our Experts Decode the Putin Speech that Launched Russia's Invasion of Ukraine*, 22 lutego 2023 r., https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/markup/putin-speech-ukraine-war/, dostęp: 21 września 2025 r.
3. Atlantic Council, *Russian War Report: Kremlin Claims Bucha Massacre Was Staged by Ukraine*, 4 kwietnia 2022 r., https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russian-war-report-kremlin-claims-bucha-massacre-was-staged-by-ukraine/, dostęp: 30 sierpnia 2025 r.
4. Bellingcat, *Russia's Kramatorsk: Facts Versus the Evidence*, 14 kwietnia 2022 r., https://www.bellingcat.com/news/2022/04/14/russias-kramatorsk-facts-versus-the-evidence/, dostęp: 19 sierpnia 2025 r.
5. Bellingcat, *Satellite Imagery Reveals Russia Caused Flooding in Occupied Ukrainian Town Before Counter-Offensive*, 29 czerwca 2023 r., https://www.bellingcat.com/news/2023/06/29/satellite-imagery-reveals-russia-caused-flooding-in-occupied-ukrainian-town-before-counter-offensive/, dostęp: 30 września 2025 r.

6. Bellingcat, *Tracking the Kramatorsk Railway Station Attack*, 10 kwietnia 2022 r., https://www.bellingcat.com/news/2022/04/10/tracking-the-kramatorsk-railway-station-attack/, dostęp: 15 sierpnia 2025 r.
7. Ber J., Żochowski P., Graca J., Maślanka Ł., *Rosyjski mord w Wołnowasze – 614. dzień wojny*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 31 października 2023 r., https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-10-31/rosyjski-mord-w-wolnowasze-614-dzien-wojny, dostęp: 9 listopada 2024 r.
8. Centrum Lewady, *Participation in Surveys and Trust in Data*, 31 maja 2022 r., https://www.levada.ru/en/2022/05/31/participation-in-surveys-and-trust-in-data/, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
9. Centrum Lewady, *Конфликт с Украиной*, 30 czerwca 2022 r., https://www.levada.ru/2022/06/30/konflikt-s-ukrainoj-3/, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
10. Chawryło K., *Propaganda masowego rażenia. Rosyjska telewizja w obliczu wojny*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, *Komentarze OSW* 2022, nr 443, 6 maja 2022 r., https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny, dostęp: 1 czerwca 2026 r.
11. Demagog, *Niedopracowana „inscenizacja" w Buczy? Nie, to teoria spiskowa!*, 20 kwietnia 2022 r., https://www.demagog.org.pl/fake_news/niedopracowana-inscenizacja-w-buczy-nie-to-teoria-spiskowa/, dostęp: 18 marca 2025 r.
12. Dickinson P., *Medvedev Echoes Putin's Dangerous Ukraine Obsession*, Atlantic Council, 3 maja 2024 r., https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/medvedev-echoes-putins-dangerous-ukraine-obsession/, dostęp: 19 lipca 2025 r.
13. Dickinson P., *Putin's New Ukraine Essay Reveals Imperial Ambitions*, Atlantic Council, 15 lipca 2021 r., https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-new-ukraine-essay-reveals-imperial-ambitions/, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
14. Domashchenko I., *Ukraine: First Rape Trial of Russian Soldier*, Institute for War & Peace Reporting, 6 grudnia 2022 r., https://iwpr.net/global-voices/ukraine-first-rape-trial-russian-soldier, dostęp: 5 marca 2026 r.

15. Duclos N., *A Special Tribunal for Aggression in Ukraine*, Institut Montaigne, 2023, https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/special-tribunal-russian-crime-aggression-ukraine, dostęp: 28 czerwca 2025 r.
16. Fundacja im. Stefana Batorego, *Rok po Euromajdanie. Bilans otwarcia*, Warszawa 2015, https://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/rok-po-pl.pdf, dostęp: wrzesień 2024 r.
17. Hybrid Warfare Analytical Group, *"Russkiy Mir" as the Kremlin's Quasi-Ideology*, 28 maja 2021 r., https://uacrisis.org/en/russkiy-mir-as-the-kremlin-s-quasi-ideology, dostęp: 21 września 2025 r.
18. InformNapalm, *Hacking 75387: 960 Aviation Regiment*, https://informnapalm.org/en/hacking-75387-960-aviation-regiment/, dostęp: 15 sierpnia 2025 r.
19. International Association of Genocide Scholars, *Disturbing Findings of the IAGS Ukraine Committee: Russia's Justifications for Its War of Aggression and the Risk of Genocide in Ukraine*, marzec 2022 r., [online], [dostęp 3 października 2025 r.]. Dostępny: https://genocidescholars.org/wp-content/uploads/2022/03/IAGS_HintonBrown_Mar22-Final.pdf. Dostęp
20. Iwański T., *Porozumienie mińskie – rok gry pozorów*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 10 lutego 2016 r., https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-02-10/porozumienie-minskie-rok-gry-pozorow, dostęp: 8 października 2024 r.
21. Iwański T., *Ukraina–Rosja: wyhamowane zbliżenie*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, *Komentarze OSW*, 15 grudnia 2010 r., https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2010-12-15/ukraina-rosja-wyhamowane-zblizenie, dostęp: 8 września 2024 r.
22. Kardaś S., *Zabawa w kotka i myszkę – jak Rosja obchodzi sankcje*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa 2024.
23. Konończuk W., *Kres Traktatu o przyjaźni Ukrainy i Rosji*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 19 września 2018 r., https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-09-19/kres-traktatu-o-przyjazni-ukrainy-i-rosji, dostęp: 22 września 2024 r.
24. Lawless R., *Ukraine Symposium – The Budapest Memorandum's History and Role in the Conflict*, Lieber Institute for Law and Land Warfare, West Point, 15 stycznia

2025 r., https://lieber.westpoint.edu/budapest-memorandums-history-role-conflict, dostęp: 17 września 2025 r.

25. Lieber Institute for Law and Land Warfare, West Point, *Forced Civilian Labor in Occupied Territory*, 27 lipca 2022 r., https://lieber.westpoint.edu/forced-civilian-labor-occupied-territory/, dostęp: 23 września 2025 r.
26. Lieber Institute for Law and Land Warfare, West Point, *The Expert Panel's Review of Amnesty International's Allegations of Ukrainian IHL Violations*, 1 maja 2023 r., https://lieber.westpoint.edu/expert-panels-review-amnesty-internationals-ai-allegations-ukrainian-ihl-violations/, dostęp: 28 maja 2026 r.
27. Maślanka Ł., *An EU War Chest: The Success and Uncertain Future of the European Peace Facility*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, *OSW Commentary* 2023, nr 523, 10 lipca 2023 r.
28. Max-Planck-Gesellschaft, *Aggressor on Trial: What Powers Will the Envisioned Special Tribunal Have?*, 7 lipca 2025 r., https://www.mpg.de/25047100/faq-special-court-ukraine, dostęp: 27 lipca 2025 r.
29. Maxar Technologies, *Satellite Imagery Analysis: Kakhovka Dam*, 7 czerwca 2023 r., https://www.maxar.com/news/satellite-imagery-kakhovka-dam, dostęp: 19 września 2025 r.
30. Maxar Technologies, *Satellite Images of Mass Burial Sites near Izium*, 17 września 2022 r., https://mil.in.ua/pl/news/maxar-opublikowal-zdjecia-satelitarne-miejsc-masowych-pochowkow-w-poblizu-izium/, dostęp: 3 sierpnia 2025 r.
31. Middle East Institute, *Disease, Destruction, Flooded Fields, and Hunger: The Far-Reaching Consequence of the Kakhovka Dam Collapse*, 19 czerwca 2023 r., https://www.mei.edu/publications/disease-destruction-flooded-fields-and-hunger-far-reaching-consequence-kakhovka-dam, dostęp: 22 września 2025 r.
32. New Lines Institute for Strategy and Policy, Raoul Wallenberg Centre for Human Rights,. *An Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent)*, maj 2022 r.
33. NORSAR, *Seismic Signal Analysis: Kakhovka Dam Explosion*, 6 czerwca 2023 r., https://www.norsar.no/news/kakhovka-dam-analysis, dostęp: 19 września 2025 r.
34. Open Source Centre, *From Ore to Ordnance: The Environmental Impact of Russia's War in Ukraine*, 2023, https://static.opensourcecentre.org/assets/osc_ore_to_ordnance.pdf, dostęp: 6 września 2025 r.

35. Peace Palace Library, *The Legal Definition of Ecocide*, 29 kwietnia 2021 r., https://peacepalacelibrary.nl/blog/2021/legal-definition-ecocide, dostęp: 22 września 2025 r.
36. Piotrowski M., Szeligowski D., *Perspektywy polityki wobec Ukrainy po wyborach prezydenckich w USA*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Biuletyn PISM* 2024, nr 127 (2937), 30 sierpnia 2024 r., https://pism.pl/publikacje/perspektywy-polityki-wobec-ukrainy-po-wyborach-prezydenckich-w-usa, dostęp: 25 lutego 2026 r.
37. RAND Corporation, *Overextending and Unbalancing Russia: Assessing the Impact of Cost-Imposing Options*, Santa Monica 2019, https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10014.html, dostęp: 3 października 2025 r.
38. Razumkov Centre, *Public Support for Ukraine's Euro-Atlantic Course: Assessments and Recommendations*, 2021, https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021-nato-eng.pdf, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
39. Ricci A., Crawford J., *Puzzling Pieces: OSINT and War Crime Accountability in Ukraine*, Royal United Services Institute, 26 września 2024 r., https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/puzzling-pieces-osint-and-war-crime-accountability-ukraine, dostęp: 17 marca 2025 r.
40. Rosołowski R., Szczepanik A., *Beginning a Long Journey: Ukraine and Moldova – EU Candidate Countries*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, *Analyses OSW*, 24 czerwca 2022 r., https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2022-06-24/beginning-a-long-journey-ukraine-and-moldova-eu-candidate-countries, dostęp: 21 września 2025 r.
41. Sadecki A., *Farsa referendum w Donbasie*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 14 maja 2014 r., https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-05-14/farsa-referendum-w-donbasie, dostęp: 29 września 2024 r.
42. Spancerska A.M., *Rola Turcji w rosyjsko-ukraińskich negocjacjach w Stambule*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, *Biuletyn PISM* 2022, nr 65 (2484), 20 kwietnia 2022 r., https://www.pism.pl/publikacje/rola-turcji-w-rosyjsko-ukrainskich-negocjacjach-w-stambule, dostęp: 22 stycznia 2026 r.

43. Szyszczak E., *Sanctions Effectiveness: What Lessons Three Years into the War on Ukraine?*, Economics Observatory, 19 lutego 2025 r., https://www.economicsobservatory.com/sanctions-effectiveness-what-lessons-three-years-into-the-war-on-ukraine, dostęp: 21 września 2025 r.
44. Tarnogórski R., *Kwestia rosyjskiej agresji na Ukrainie na forum ONZ*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, https://www.pism.pl/publikacje/kwestia-rosyjskiej-agresji-na-ukraine-na-forum-onz, dostęp: 20 listopada 2024 r.
45. Tony Blair Institute for Global Change, *The Urgent Need to Demine Ukraine*, 7 czerwca 2023 r., https://institute.global/insights/geopolitics-and-security/the-urgent-need-to-demine-ukraine, dostęp: 8 września 2025 r.
46. Ukrainian Archive, *Ukrainian Archive*, https://www.ukrainianarchive.org/, dostęp: 17 marca 2025 r.
47. Wilk A., Żochowski P., *Atak Rosji na Ukrainę – stan po 36 dniach*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 1 kwietnia 2022 r., https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-04-01/atak-rosji-na-ukraine-stan-po-36-dniach, dostęp: 30 sierpnia 2025 r.
48. Wilk A., Żochowski P., Ber J., *Wysadzenie tamy na Dnieprze w Nowej Kachowce. 467. dzień wojny*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 6 czerwca 2023 r., https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-06-06/wysadzenie-tamy-na-dnieprze-w-nowej-kachowce-467-dzien-wojny, dostęp: 23 września 2025 r.
49. Wilk A., Żochowski P., *Czwarty rok wojny: stabilizacja frontu, pozory negocjacji*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, *Komentarze OSW*, 24 lutego 2026 r., https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2026-02-24/czwarty-rok-wojny-stabilizacja-frontu-pozory-negocjacji, dostęp: 26 lutego 2026 r.
50. Yale School of Medicine, *Russia's Systematic Program of Coerced Adoption and Fostering of Ukraine's Children*, 14 lutego 2023 r., https://medicine.yale.edu/news-article/russias-systematic-program-of-coerced-adoption-and-fostering-of-ukraines-children/, dostęp: 3 października 2025 r.
51. Żochowski P., *Rosyjska gra ludobójstwem – jak Kreml wykorzystuje kłamstwo o ludobójstwie w Donbasie*, Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, 24 lutego 2022 r., https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-24/rosyjska-gra-ludobojstwem-jak-kreml-wykorzystuje-klamstwo-o, dostęp: 15 listopada 2024 r.

IV. Literatura naukowa

4.1. Monografie naukowe i opracowania.

1. Arendt H., *Eichmann w Jerozolimie. Rzecz o banalności zła*, tłum. A. Szostkiewicz, Kraków 1987.
2. Bachmann K., *A History of Rwanda: From the Monarchy to Post-genocidal Justice*, Londyn 2023.
3. Bachmann K., Fatić A., *The UN International Criminal Tribunals: Transition without Justice?*, Londyn 2015.
4. Barcz J., *Sprawy polskie podczas Konferencji „2+4". Potwierdzenie granicy polsko-niemieckiej i odszkodowania od Niemiec*, Warszawa 2021.
5. Barcz J., Kranz J., *Reparacje od Niemiec po drugiej wojnie światowej w świetle prawa międzynarodowego. Aspekty prawa i praktyki*, Warszawa 2019.
6. Bass G.J., *Powstrzymać rękę zemsty. Polityka trybunałów do spraw zbrodni wojennych*, Princeton 2000.
7. Bieńczyk-Missala A., *Humanitarne konsekwencje wojny w Ukrainie*, Warszawa 2024.
8. Bieńczyk-Missala A., *Zapobieganie masowym naruszeniom praw człowieka*, Warszawa 2014.
9. Cała-Wacinkiewicz E., *Fragmentacja prawa międzynarodowego*, Warszawa 2018.
10. Chwalba A., Harpula W., *Polska–Rosja. Historia obsesji, obsesja historii*, Kraków 2021.
11. Curanović A., *Przeznaczeni do wielkości! Poczucie misji w polityce zagranicznej. Przypadek Rosji*, Warszawa 2020.
12. Cyprian T., Sawicki J., *Materiały norymberskie*, Warszawa 1948.
13. Cyprian T., Sawicki J., *Prawo norymberskie. Bilans i perspektywy*, Warszawa 1948.
14. Cyprian T., Sawicki J., *Proces japońskich przestępców wojennych*, Warszawa 1951.
15. Cyprian T., Sawicki J., *Walka o zasady norymberskie*, Warszawa 1956.
16. Czapliński W., Wyrozumska A., *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 2014.
17. Dawidowicz M., *Third-Party Countermeasures in International Law*, Cambridge 2017.

18. de Lazari A., *Czy Moskwa będzie Trzecim Rzymem? Studia o nacjonalizmie rosyjskim*, Katowice 1995.
19. Flemming M., *Jeńcy wojenni. Studium prawno-historyczne*, Warszawa 2000.
20. Gołkowski M., *Russkij mir*, Warszawa–Ożarów Mazowiecki 2025.
21. Grzebyk P., *Human and Non-Human Targets in Armed Conflicts*, Cambridge 2022.
22. Henckaerts J.M., Doswald-Beck L., *Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules*, Cambridge 2005.
23. Hirsh D., *Law against Genocide: Cosmopolitan Trials*, London–Portland, OR 2003.
24. Kuczyńska H., *Model oskarżenia przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*, Warszawa 2014.
25. Kusiak M., *Postępowanie karne w sprawach międzynarodowych*, Warszawa 2020.
26. Lachowski T., *Perspektywa praw ofiar w prawie międzynarodowym*, Łódź 2018.
27. Lemkin R., *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Washington 1944.
28. Lochner L.P., *What About Germany?*, New York 1943.
29. Łuniewski M., *Rosja. Od rozpadu do faszystowskiej dyktatury. Scenariusze przyszłości 2026–2036*, Warszawa 2025.
30. Nowakowska-Małusecka J., *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym. Studium prawnomiędzynarodowe*, Bydgoszcz–Katowice 2012.
31. Płachta M., *Międzynarodowy Trybunał Karny*, t. 1, Kraków 2004.
32. Potulski J., *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010.
33. Radecki W., *Odpowiedzialność karna za naruszenie środowiska w świetle prawa międzynarodowego*, Wrocław 1981.
34. Sands P., *Powrót do Lwowa. O genezie „ludobójstwa" i „zbrodni przeciwko ludzkości"*, tłum. J. Soszyński, Warszawa 2018.
35. Schabas W.A., *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge 2017.
36. Schabas W.A., *Genocide in International Law. The Crime of Crimes*, Cambridge 2009.
37. Schabas W.A., *The Customary International Law of Human Rights*, Oxford 2021.
38. Schabas W.A., *The Trial of the Kaiser*, Oxford 2018.
39. Schabas W.A., *Unimaginable Atrocities: Justice, Politics, and Rights at the War Crimes Tribunals*, Oxford 2012.

40. Skwieciński P., *Koniec ruskiego miru? O ideowych źródłach rosyjskiej agresji*, Warszawa 2022.
41. Szpak A., *Kontrola przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego w orzecznictwie międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc*, Toruń 2011.
42. Wierczyńska K., *Pojęcie ludobójstwa w kontekście orzecznictwa międzynarodowych trybunałów ad hoc*, Warszawa 2010.
43. Wierczyńska K., *Przesłanki dopuszczalności wykonywania jurysdykcji przez Międzynarodowy Trybunał Karny. Studium międzynarodowoprawne*, Warszawa 2016.
44. Włodkowska-Bagan A., *Rosyjska ofensywa propagandowa. Casus Ukrainy / Russian Offensive Propaganda. The Case of Ukraine*, Warszawa 2018.
45. Zbaraszewska A., *Odpowiedzialność państwa za czyny międzynarodowo bezprawne*, Poznań 2018.

4.2. Prace zbiorowe, komentarze i podręczniki

1. Jakubowski A., Wierczyńska K. (red.), *Fragmentation vs the Constitutionalisation of International Law. A Practical Inquiry*, London–New York 2016.
2. Madej M. (red.), *Wojny Zachodu. Interwencje zbrojne państw zachodnich po zimnej wojnie*, Warszawa 2017.
3. Menkes J., Cała-Wacinkiewicz E. (red.), *Państwo i terytorium w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2015.
4. Mężykowska A., Kobielski P. (red.), *Zbrodnia katyńska przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka. Zbiór dokumentów przedłożonych przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej w postępowaniu w sprawie Janowiec i inni p. Rosji*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2015.
5. Wiliński P. (red.), Hofmański P. (red. nacz.), *System Prawa Karnego Procesowego*, t. III: *Zasady procesu karnego*, cz. 2, Warszawa 2014.

4.3. Rozdziały w pracach zbiorowych

1. Barankiewicz T., *Metody myślenia, badania prawa i systematyzacji wiedzy w naukach prawnych*, [w:] H. Izdebski, A. Łazarska (red.), *Metodologia dysertacji doktorskiej dla prawników. Teoria i praktyka*, Warszawa 2022, s. 101–133.
2. Cała-Wacinkiewicz E., *Humanizacja prawa międzynarodowego i humanizacja w prawie międzynarodowym a upodmiotowienie jednostki*, [w:] E. Cała-Wacinkiewicz, J. Menkes, J. Nowakowska-Małusecka, W. Staszewski (red.), *Podmiotowość prawnomiędzynarodowa i jej współczesne aspekty*, Warszawa 2020, s. 85–95.
3. Czapliński W., *Immunitet wysokich funkcjonariuszy państwa w orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości*, [w:] I. Skomerska-Muchowska (red.), *Ewolucja immunitetów mających swoje źródło w prawie międzynarodowym*, Łódź 2014, s. 153–161.
4. Czapliński W., *Self-Determination – Secession – Recognition. Remarks on the International Legal Background to the Incorporation of Crimea into the Russian Federation*, [w:] W. Czapliński, S. Dębski, R. Tarnogórski, K. Wierczyńska (red.), *Sprawa aneksji Krymu w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 2017, s. 23–42.
5. Danecki J., *Tło bliskowschodnich przemian 2011 roku*, [w:] J. Danecki, S. Sulowski (red.), *Bliski Wschód coraz bliżej*, Warszawa 2011, s. 13–30.
6. Gaeta P., *Official Capacity and Immunities*, [w:] A. Cassese, P. Gaeta, J.R.W.D. Jones (red.), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, t. 1, Oxford 2002, s. 975–1002.
7. Gordon G.S., *The Trial of Peter von Hagenbach: Reconciling History, Historiography and International Criminal Law*, [w:] K.J. Heller, G. Simpson (red.), *The Hidden Histories of War Crimes Trials*, Oxford 2013, s. 31–49.
8. Gruszczyński Ł., Menkes M.J., *The Legality of the EU Trade Sanctions Imposed on the Russian Federation under WTO Law*, [w:] W. Czapliński, S. Dębski, R. Tarnogórski, K. Wierczyńska (red.), *Sprawa aneksji Krymu w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 2017, s. 237–257.
9. Grzebyk P., *Fragmentation of the Law of Targeting – A Comfortable Excuse or Dangerous Trap*, [w:] A. Jakubowski, K. Wierczyńska (red.), *Fragmentation vs the*

Constitutionalisation of International Law. A Practical Inquiry, London–New York 2016, s. 132–145.

10. Grzebyk P., *Kambodżańska droga do sprawiedliwości*, [w:] J. Nakonieczna, J. Zajączkowski (red.), *Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych. Bezpieczeństwo – Gospodarka – Cywilizacja*, Warszawa 2011, s. 202–222.
11. Grzebyk P., *Who Can Be Killed? Legal Targets in Non-International Armed Conflicts*, [w:] S. Barela (red.), *Legitimacy and Drones. Investigating the Legality, Morality and Efficacy of UCAVs*, London–New York 2015, s. 49–70.
12. Grzebyk P., *Wpływ zachodnich interwencji zbrojnych na ewolucję prawa do użycia siły*, [w:] M. Madej (red.), *Wojny Zachodu. Interwencje zbrojne państw zachodnich po zimnej wojnie*, Warszawa 2017, s. 249–273.
13. Grzebyk P., Uczkiewicz D., *The Rocky Road to Justice: Efforts to Document and Prosecute Crimes in Ukraine from a Historical and Legal Perspective*, [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*, Abingdon–New York 2024.
14. Grzebyk P., Wierczyńska K., *Współpraca międzynarodowych trybunałów karnych z państwami w świetle ostatnich decyzji trybunałów*, [w:] J. Nowakowska-Małusecka, I. Topa (red.), *Międzynarodowe i europejskie prawo karne – osiągnięcia, kierunki rozwoju, wyzwania*, Katowice 2015, s. 128–151.
15. Jakubowski A., *Zwyczajowy charakter zakazu niszczenia oraz grabieży dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego we współczesnym prawie międzynarodowym*, [w:] E. Mikos-Skuza, K. Sałaciński (red.), *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji haskiej i 15 lat jej Protokołu II*, Warszawa 2015, s. 87–112.
16. Jaros P., *Prawa dziecka w konfliktach zbrojnych*, [w:] T. Jasudowicz, M. Balcerzak, J. Kapelańska-Pręgowska (red.), *Współczesne problemy praw człowieka i międzynarodowego prawa humanitarnego. Materiały I Warszawsko-Toruńskiego Kolokwium Praw Człowieka i Międzynarodowego Prawa Humanitarnego, Toruń, 10–11 grudnia 2008*, Toruń 2009, s. 281–290.
17. Konopka A., Wiciarz K., *Witnesses to the War: The Raphael Lemkin Center for Documenting Russian Crimes in Ukraine as a Case Study*, [w:] P. Grzebyk, D.

Uczkiewicz (red.), *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*, Abingdon–New York 2024.

18. Krzan B., *Polish Involvement in Prosecuting International Crimes Committed in Ukraine*, [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*, Abingdon–New York 2024, s. 243–254.
19. Krzan B., *The Ukrainian Crisis and the Prospects for International Criminal Justice*, [w:] W. Czapliński, S. Dębski, R. Tarnogórski, K. Wierczyńska (red.), *Sprawa aneksji Krymu w świetle prawa międzynarodowego*, Warszawa 2017, s. 293–310.
20. Kuczyńska H., *Digital Evidence in Investigations Concerning Russian Crimes in Ukraine*, [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*, Abingdon–New York 2024, s. 129–144.
21. Lachowski T., *Historical Soviet and Contemporary Russian Criminal Acts against Ukrainians under the UN Genocide Convention of 1948. A Comparative Analysis*, [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*, Abingdon–New York 2024.
22. Masło K., *Czy zbrodnie popełnione przez żołnierzy rosyjskich podczas agresji na Ukrainie stanowiły zbrodnie wojenne, czy wyczerpują też znamiona zbrodni przeciwko ludzkości?*, [w:] E. Krzysztofik, I. Kozak-Balaniuk (red.), *Zbrodnie międzynarodowe popełniane w ramach rosyjskiej agresji zbrojnej na Ukrainę oraz możliwość ich ścigania przez trybunały międzynarodowe*, Lublin 2024, s. 265–290.
23. Mężykowska A., *Register of Damage for Ukraine: First Step Towards an International Compensation Mechanism for Victims of Russian Aggression*, [w:] M. Balcerzak, E. Cała-Wacinkiewicz (red.), *Legal Perspectives on the Russia-Ukraine War: International and Polish Approaches*, Abingdon 2025, s. 75–88.
24. Modrzejewska-Leśniewska J., *Konflikt rosyjsko-czeczeński (1994–1996)*, [w:] A. Bartnicki (red.), *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*, Warszawa 1996.
25. Nekoliak R., *The Center for Civil Liberties: Chronicler of Crimes Committed after Russia's Invasion of Ukraine*, [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *The Russian-*

Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution, Abingdon–New York 2024.

26. Ożarowski R., *Specyfika funkcjonowania Specjalnego Trybunału dla Libanu*, [w:] Ł. Fijałkowski, E. Stadtmüller (red.), *Normy, wartości i instytucje we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, t. 1, Warszawa 2015, s. 331–343.
27. Plesch D., Thaler J., Uczkiewicz D., *Precedent for Ukraine: Experiences of the UNWCC of Documenting War Crimes*, [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*, Abingdon–New York 2024, s. 199–202.
28. Rotfeld A.D., *Europa. Od prawa siły do siły prawa*, [w:] M. Koźmiński (red.), *Cywilizacja europejska. Różnorodność i podziały*, t. 3, Kraków–Warszawa 2014, s. 483–500.
29. Rotfeld A.D., *Porządek międzynarodowy: wartości vs. interesy i potencjały*, [w:] J. Hausner (red.), *Open Eyes Book*, Kraków 2016, s. 43–67.
30. Rotfeld A.D., *Rafał Lemkin's Concept of Genocide Crime*, [w:] A. Kołakowski, A. Mencwel, J. Migasiński, P. Rodak, M. Szpakowska (red.), *Wśród ludzi, rzeczy i znaków. Krzysztofowi Pomianowi w darze*, Warszawa 2016, s. 425–437.
31. Siekiera J., *Ludobójstwo z perspektywy prawa międzynarodowego*, [w:] E. Krzysztofik, I. Kozak-Balaniuk (red.), *Zbrodnie międzynarodowe popełniane w ramach rosyjskiej agresji zbrojnej na Ukrainę oraz możliwość ich ścigania przez trybunały międzynarodowe*, Lublin 2024, s. 123–138.
32. Wierczyńska K., *Immunitet urzędującej głowy państwa – kilka uwag*, [w:] I. Skomerska-Muchowska (red.), *Ewolucja immunitetów mających swoje źródło w prawie międzynarodowym*, Łódź 2014, s. 189–206.
33. Wylegała A., *Ethical and Methodological Challenges of Documenting the War: Recording Testimonies of Ukrainian Witnesses after February 24, 2022*, [w:] P. Grzebyk, D. Uczkiewicz (red.), *The Russian-Ukrainian Conflict and War Crimes: Challenges for Documentation and International Prosecution*, Abingdon–New York 2024, s. 145–158.
34. Zajadło J., *Humanitarna interwencja a prawo humanitarne: obowiązek działania cum diligentia maxima*, [w:] M. Lubiszewski, R. Fordoński, T. Jasudowicz (red.), *Wybrane aktualne problemy międzynarodowego prawa humanitarnego*, Olsztyn 2005.

35. Zajadło J., *Humanitarna interwencja: zagrożenie dla porządku międzynarodowego, moralny imperatyw czy norma zwyczajowa in statu nascendi?*, [w:] C. Mik (red.), *Prawa człowieka w XXI wieku*, Toruń 2005.
36. Zajadło J., *Spory wokół legalności i legitymizacji humanitarnej interwencji*, [w:] S. Kurek (red.), *W obronie praw człowieka*, Kraków 2004.

4.4. Artykuły naukowe

1. Aksamitowska K., *International Centre for the Prosecution of Russia's Crime of Aggression against Ukraine and the Role of New Technologies and Justice Hubs in the Fight against Impunity*, *Polish Yearbook of International Law* 2023, t. 43, s. 381–392.
2. Aydıngün A., Morkva V., Aydıngün İ., *Beyond Genocide, Ethnocide and Identicide: Russia's "Strategic Imperial Demographic Policy" of Russifying Ukrainian Children*, *Nations and Nationalism* 2025, s. 1–11.
3. Azarov D., Koval D., Nuridzhanian G., Venher V., *Understanding Russia's Actions in Ukraine as the Crime of Genocide*, *Journal of International Criminal Justice* 2023, t. 21, nr 2, s. 233–264.
4. Babin B., Plotnikov O., Prykhodko A., *Damage to the Maritime Ecosystems from the Destruction of the Kakhovka Dam and International Mechanisms of Its Assessment*, *Lex Portus* 2023, t. 9, nr 5, s. 23–32.
5. Bachmann K., *Like Dust before the Wind, or, the Winds of Change? The Influence of International Criminal Tribunals on Narratives and Media Frames*, *International Journal of Transitional Justice* 2019, t. 13, nr 2, s. 368–386.
6. Badar M.E., *Drawing the Boundaries of Mens Rea in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, *International Criminal Law Review* 2006, t. 6, s. 313–348.
7. Balcerzak M., Widlas-Klimsiak K., *Silent Leges Inter Arma? Provisional Measures under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Ukraine v. Russian Federation Case at the International Court of Justice*, *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego* 2022, t. 20, s. 251–264.

8. Ben-Yehuda O., Tkachuk A., *Heritage under Siege: The Impact of the Russia–Ukraine War on Cultural Heritage*, *International Journal of Heritage Studies* 2024, t. 30, nr 8, s. 735–752.
9. Biszczanik M., *The Inadmissibility of Jurisdictional Immunity of Persons Responsible for the Commission of International Crimes in Terms of Domestic Universal Jurisdiction Proceedings*, *Polish Yearbook of International Law* 2023, t. 43, s. 311–321.
10. Brunborg H., Lyngstad T.H., Urdal H., *Accounting for Genocide: How Many Were Killed in Srebrenica?*, *European Journal of Population* 2003, t. 19, nr 3, s. 229–248.
11. Burdon M., Rajapakse N., McPhie T. i in., *War and Environment: Legal Challenges for Addressing Environmental Damage from Conflict*, *Nature Communications Earth & Environment* 2025, t. 5, nr 1.
12. Burek W., *Specjalny Trybunał dla Sierra Leone jako nowy etap rozwoju międzynarodowego sądownictwa karnego*, *Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego* 2006, t. 4, s. 94–120.
13. Busol K., *Ensuring Gender-competent Responses to Conflict-related Male Sexual Violence in Russia's Aggression against Ukraine*, *Journal of International Criminal Justice* 2025, t. 23, nr 1, s. 107–131.
14. Cała-Wacinkiewicz E., *„Wpisanie" organów rozstrzygających z zakresu międzynarodowego prawa praw człowieka w system prawa międzynarodowego – rozważania w kontekście humanizacji prawa międzynarodowego i internacjonalizacji praw człowieka*, *Studia Prawnicze KUL* 2020, nr 2, s. 85–102.
15. Capone F., *The Wave of Russian Attacks on Ukraine's Power Infrastructures: An Opportunity to Infuse Meaningfulness into the Notion of "Dual-use Objects"?*, *European Papers* 2023, t. 8, nr 2, s. 741–754.
16. Cassese A., *The Statute of the International Criminal Court: Some Preliminary Reflections*, *European Journal of International Law* 1999, t. 10, nr 1, s. 144–171.
17. Chlevickaitė G., *Documenting Conflict-related Crimes in Ukraine: Civil Society Innovations, Adaptations and Networks in the Accountability Ecosystem*, *Journal of International Criminal Justice* 2025, t. 23, nr 3–4, s. 523–543.
18. Cioffi A., Cecannecchia C., *Role of Forensic Medicine in Addressing War Crimes: Perspective from Russia-Ukraine Conflict during the COVID-19 Pandemic*, *Medicine, Science and the Law* 2023, t. 63, nr 2, s. 168-173.

19. Citroni G., *Janowiec and Others v. Russia: A Long History of Justice Delayed Turned into a Permanent Case of Justice Denied*, *Polish Yearbook of International Law* 2013, t. 33, s. 279–294.
20. Czapliński W., *Odpowiedzialność międzynarodowa państwa: uwagi na tle prac Komisji Prawa Międzynarodowego*, *Państwo i Prawo* 2002, z. 9, s. 33–55.
21. Czeszejko-Sochacka K., *Zbrojna napaść Rosji na Ukrainę a kwestia odpowiedzialności karnej jednostki*, *Roczniki Nauk Społecznych* 2023, t. 15(51), nr 2, s. 147–167.
22. Dąbrowska A., *Rejestr szkód spowodowanych agresją Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie: geneza i główne cele mechanizmu*, *Prawo i Więź* 2024, nr 6(53), s. 1375–1392.
23. de Wet E., *Referrals to the International Criminal Court under Chapter VII of the United Nations Charter and the Immunity of Foreign State Officials*, *American Journal of International Law Unbound* 2018, t. 112, s. 33–37.
24. Dobrovolska V., *Documentation and Registration of Damages and Destructions of Cultural Heritage Objects during the Armed Aggression of Russia against Ukraine*, *Library Science. Record Studies. Informology* 2024, t. 20, nr 1, s. 85–86.
25. Domagała A., *Odpowiedzialność międzynarodowa karna Władimira Putina: immunitet jurysdykcyjny głowy państwa w kontekście ścigania i karania sprawców zbrodni międzynarodowych*, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 2025, nr 1(83), s. 167–185.
26. Eberhardt P., *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, *Przegląd Geograficzny* 2010, t. 82, z. 2, s. 221–240.
27. Eichensehr K.E., *Russian Invasion of Ukraine Draws Widespread but Not Universa Condemnation*, *American Journal of International Law* 2022, t. 116, nr 3, s. 605–614.
28. Farquharson J., *Marshall Aid and British Policy on Reparations from Germany, 1947–1949*, *Review of International Studies* 1996, t. 22, nr 4, s. 361–379.
29. Fiedorczyk P., Lityński A., Stawarska-Rippel A., *Wojny XX wieku i ich skutki dla ustrojów państwowych i prawa*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 2019, t. 71, nr 1, s. 59–100.
30. Flemming M., *Jeńcy w wewnętrznych konfliktach zbrojnych*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 1995, nr 2, s. 3–17.

31. Flemming M., *Konieczność wojskowa jako instytucja prawa międzynarodowego i prawa karnego*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 1977, nr 3.
32. Flemming M., *Konwencja o zakazie produkcji i stosowania broni chemicznych*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 1994, nr 1, s. 3–18.
33. Flemming M., *Traktowanie jeńców wojennych*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 1991, nr 1. s. 3 – 27.
34. Gassmann J., *Ecocide as an International Law Crime: The Tension Between Objective and Means*, *International In-house Counsel Journal* 2026, t. 19, nr 74.
35. Gavrysh K., *Prosecuting Individuals for Environmental Harm in the Armed Conflict Between Russia and Ukraine: The Case of Destruction of the Kakhovka Dam*, *Polish Yearbook of International Law* 2023, t. 43, s. 261–283.
36. Gąska M., *Zagadnienie konieczności wojskowej*, *Międzynarodowe Prawo Humanitarne* 2011, t. 2, s. 159–184.
37. Gomez J.M., Verdú M., González-Megías A., Méndez M., *The Phylogenetic Roots of Human Lethal Violence*, *Nature* 2016, t. 538, nr 7624, s. 233–237.
38. Górbiel A., *Konieczność wojskowa w prawie międzynarodowym*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze* 1970, z. 44.
39. Grzebyk P., *„Specjalna operacja wojskowa" Rosji w Ukrainie – indywidualna odpowiedzialność za zbrodnię agresji i zbrodnie wojenne*, *Państwo i Prawo* 2022, nr 9, s. 63–64.
40. Grzebyk P., *Aneksja Krymu przez Rosję w świetle prawa międzynarodowego*, *Sprawy Międzynarodowe* 2014, nr 1, s. 19–37.
41. Grzebyk P., *Classification of the Conflict between Ukraine and Russia in International Law (Ius ad Bellum and Ius in Bello)*, *Polish Yearbook of International Law* 2014, t. 34, s. 42–60.
42. Grzebyk P., *Conflict in Ukraine – Legal Battlefield. Editorial*, *Polish Review of International and European Law* 2023, t. 12, nr 2, s. 7–20.
43. Grzebyk P., *Crime of Aggression against Ukraine: The Role of Regional Customary Law*, *Journal of International Criminal Justice* 2023, t. 21, nr 3, s. 435–459.
44. Grzebyk P., *Escalation of the Conflict between Russia and Ukraine in 2022 in Light of the Law on Use of Force and International Humanitarian Law*, *Polish Yearbook of International Law* 2022, t. 41, s. 145–162.

45. Grzebyk P., *Miejsce interwencji zbrojnej w koncepcji „odpowiedzialność za ochronę" (R2P)*, *Stosunki Międzynarodowe – International Relations* 2015, t. 51, nr 3, s. 29–43.
46. Grzebyk P., *Uniwersalna jurysdykcja a odpowiedzialność karna za zbrodnie wojenne*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego" 2005, nr 3, s. 7–19.
47. Gubrynowicz A., *At the Crossroads of International Criminal Law, the Montreal Convention, International Humanitarian Law, and Human Rights: Some Remarks on the Interpretation of International Law by the Hague District Court in the MH-17 Judgments and Their Potential Legacies*, *Polish Yearbook of International Law* 2022, t. 42, s. 134–145.
48. Hałaciński A., *Misje długoterminowe OWE*, *Sprawy Międzynarodowe* 1995, nr 2.
49. Hampson F.J., *An Overview of the Reform of the UN Human Rights Machinery*, *Human Rights Law Review* 2007, t. 7, nr 1, s. 7–27.
50. Jagusiak K., *Deportacje oraz przesiedlenia dzieci podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej*, *Problemy Techniki Uzbrojenia* 2023, t. 167, nr 5, s. 173–182.
51. Kamiński I.C., *The Katyń Massacre before the European Court of Human Rights: A Personal Account*, *Polish Yearbook of International Law* 2013, t. 33, s. 205–226.
52. Karska E., Karski K., *The Child and International Law. General Remarks*, *International Community Law Review* 2025, t. 27. nr 6, s. 527–536.
53. Karski K., *Realizacja idei utworzenia międzynarodowego sądownictwa karnego*, *Państwo i Prawo* 1993, z. 7. s. 65–76.
54. Karski K., Świętońska D., *Proces przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym dla Dalekiego Wschodu i jego miejsce w świadomości historycznej Japończyków*, *Gdańskie Studia Azji Wschodniej* 2013, nr 4, s. 7–49.
55. Khmilevska P., *Russia's War Crimes: Justice and Responsibility*, *Polityka i Społeczeństwo* 2023, nr 4(21), s. 223–235.
56. Kleczkowska A., *Why There Is a Need for an International Organ to Try the Crime of Terrorism – Past Experiences and Future Opportunities*, *Hungarian Journal of Legal Studies* 2019, t. 60, nr 1, s. 40–64.
57. Korynevych A., Senatorova O., Shepitko M., *Prosecution of the Crime of Aggression in International and Ukrainian Jurisdiction: Challenges and Prospects*, *Polish Yearbook of International Law* 2023, t. 43, s. 367–379.

58. Kosman M.M., *Konflikt rosyjsko-ukraiński z perspektywy niemieckiej (luty 2014 r. – luty 2015 r.)*, *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego* 2015, t. 9, nr 1, s. 15–30.
59. Kosylo A., Dmytriv A., *Implementation and Interpretation of the Definitions of International Crimes in the National Jurisdiction of Ukraine*, *Polish Yearbook of International Law* 2023, t. 43, s. 353–365.
60. Kozak-Balaniuk I., Kozak I., *Genocide of Ukrainian Children. The Forcible Transfer of Ukrainian Children by Russia as an Attempt to Erase National Identity*, *Prawo i Więź* 2025, t. 57, nr 4, s. 971–991.
61. Kozheurov Y., *The Case of Janowiec and Others v. Russia: Relinquishment of Jurisdiction in Favour of the Court of History*, *Polish Yearbook of International Law* 2013, t. 33, s. 227–246.
62. Kozłowski G., *The Immobilization and Use of the Assets of the Central Bank of Russia as a Specific Type of Western Sanctions against Russian Federation*, *Forum Nauk Społecznych* 2025, nr 3, s. 41–60.
63. Kranz J., *Russian Crimes in Ukraine: Between Guilt and Responsibility*, *Polish Yearbook of International Law* 2022, t. 42, s. 40–41.
64. Kreß C., *Zbrodnia agresji przeciwko Ukrainie a reforma międzynarodowego porządku prawnego*, *European Journal of International Law* 2022, t. 33, nr 4, s. 1213–1234.
65. Kuc O., *Russian Properties in Warsaw. Decades-long Polish-Russian Diplomatic and Legal Battles for Parity and the Questions of Immunities in Polish Courts*, *Polish Yearbook of International Law* 2022, t. 42, s. 303–332.
66. Kuczyńska H., *Odpowiedzialność przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym za zbrodnie prawa międzynarodowego popełnione w czasie konfliktu w Ukrainie*, *Palestra* 2022, nr 4, s. 7–30.
67. Kuczyńska H., *Selection of Defendants before the ICC: Between the Principle of Opportunism and Legalism*, *Polish Yearbook of International Law* 2014, t. 34, s. 187–224.
68. Kuczyńska H., Wierczyńska K., *Head of State Immunity in Triangular Relations. The Case of Al-Bashir before the ICC*, *Czech Yearbook of Public & Private International Law* 2019, t. 10, s. 47–63.

69. Kułaga Ł., *Domestic and International Criminal Jurisdiction in the Context of the Initiative for a Special Tribunal for the Crime of Aggression*, *Polish Yearbook of International Law* 2023, t. 43, s. 339–351.
70. Kwiecień R., *The Aggression of the Russian Federation against Ukraine: International Law and Power Politics or "What Happens Now"*, *Polish Review of International and European Law* 2022, t. 11, nr 1, s. 9–21.
71. Lachowski T., *Odpowiedzialność Władimira Putina przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym*, *Sprawy Międzynarodowe* 2023, t. 76, nr 2, s. 49–50.
72. Liljeblad J., *Clarifying Indigenous Approaches to Ecocide*, *Transnational Environmental Law* 2025, t. 14, nr 3, s. 674–679.
73. Lingen K. von, *Legal Flows: Contributions of Exiled Lawyers to the Concept of "Crimes against Humanity" during the Second World War*, *Modern Intellectual History* 2020, t. 17, nr 2, s. 507–525.
74. Maksymiuk M., *Cultural Genocide in the Context of the War in Ukraine*, *Wiedza Obronna* 2025, t. 294, nr 5, s. 21–33.
75. Marchuk I., *Domestic Accountability Efforts in Response to the Russia–Ukraine War: An Appraisal of the First War Crimes Trials in Ukraine*, *Journal of International Criminal Justice* 2022, t. 20, nr 4, s. 787–803.
76. Matusiak-Frącczak M., *The EU's Sanctions against Russia in the Context of Russian Aggression on Ukraine, and Their Judicial Control*, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica* 2024, nr 106, s. 165–187.
77. Matwijczuk M., Skarbarczuk O., *War Crimes and Their Documentation on the Example of Ukraine*, *Studia – Konteksty Pogranicza* 2023, nr 7, s. 95–96.
78. Mazurek A., Widzińska M., *Reakcja Unii Europejskiej i NATO na agresję rosyjską w Ukrainie*, *Refleksje. Pismo naukowe studentów i doktorantów Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza* 2023, nr 25, s. 193–205.
79. Mężykowska A., *Establishment of the Register of Damage: The First Element in Ensuring Russia's Financial Accountability for the Aggression against Ukraine*, *European Society of International Law Reflections* 2023, t. 12, nr 3. s. 1-10.
80. Mężykowska A., *Resolutions of the Chambers of the Polish Parliament (Sejm and Senate) on Recognition of Russia as a Terrorist State in Light of the Practice of Parliamentary Assembly of the Council of Europe and European Parliament*, *Polish Yearbook of International Law* 2022, t. 42, s. 333–346.

81. Michalski W., *Potępienie tortur i nieludzkiego traktowania uwięzionych w działalności organów Narodów Zjednoczonych*, *Sprawy Międzynarodowe* 1977, nr. 6, s. 166-171.
82. Michałowska K., *EU Sanctions in the Aviation and Space Sectors Adopted Following Russia's Aggression against Ukraine*, *Studia Iuridica* 2023, t. 97, s. 160–166.
83. Mironowicz A., *Rosja – Ukraina. 25 lat między „ograniczoną współpracą" a „ograniczoną konfrontacją"*, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* 2014, t. 49, nr 2, s. 204–206.
84. Mironowicz A., *Stosunki ukraińsko-rosyjskie w XXI wieku*, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* 2014, t. 49, nr 2.
85. Missala M., *Bariery samostanowienia Czeczenii*, *Polityka Wschodnia* 2000, nr 2, s. 93–102.
86. Moodrick-Even Khen H., *The Forcible Transfer of Children from Ukraine as Genocide. Awakening the Dormant Prohibition of the Genocide Convention*, *The International Journal of Children's Rights* 2024, t. 32, nr 1, s. 78–118.
87. Moskwa D., *"For We Are One People". Russo–Ukrainian War in V. Putin's Russia's Official Discourse*, *Studia Polityczne* 2025, t. 53, nr 3, s. 60–80.
88. Muggah R., Rohozinski R., *The Mineral Wars – How Ukraine's Critical Minerals Will Fuel Future Geopolitical Rivalries*, *Horizons* 2025, nr 29, s. 186 – 197.
89. Navrotskyi V., *Correlation of International Criminal Law and National Criminal Law in the Context of the Russian-Ukrainian War*, *Studia Iuridica Toruniensia* 2024, t. 34, nr 1, s. 93–114.
90. Nowakowska-Małusecka J., *Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy. Cz. 1*, *Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej* 2001, nr 4(45).
91. Nowakowska-Małusecka J., *Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy. Cz. 2. Działalność sądownicza*, *Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej* 2002, nr 1(46).
92. Onuch O., Sasse G., *The Maidan in Movement: Diversity and the Cycles of Protest*, *Europe-Asia Studies* 2016, t. 68, nr 4, s. 556–587.
93. Palarczyk D., *Ecocide Before the International Criminal Court: Simplicity is Better Than an Elaborate Embellishment*, *Criminal Law Forum* 2023, t. 34, s. 147–207.

94. Pankiv M., Lutsyk I., Nahurnyak T., Tsiuman O., Hryniv O., *Assessment of the Impact of the War on the Environment in Ukraine: Occupational Health Dimension*, *Journal of Occupational Medicine and Toxicology* 2023, t. 18, art. 41.
95. Pattison J., *Ukraine, Wagner, and Russia's Convict-Soldiers*, *Ethics & International Affairs* 2024, t. 38, nr 1, s. 17–30.
96. Person R., McFaul M., *What Putin Fears Most*, *Journal of Democracy* 2022, t. 33, nr 2, s. 18–27.
97. Płachta M., *(Stały) Międzynarodowy Trybunał Karny: triumf idealizmu nad polityką?*, *Palestra* 1998, nr 11–12.
98. Płachta M., *Statut Stałego Międzynarodowego Trybunału Karnego: podstawowe zasady kompetencyjne, organizacyjne i procesowe*, *Państwo i Prawo* 1998, z. 12.
99. Płotka M., *Wojna sprawiedliwa i prawo naturalne w refleksji Pawła Włodkowica*, *Myśl Polityczna. Political Thought* 2020, nr 2(3), s. 37–49.
100. Pogłódek J., *Prawno-polityczne podstawy przyłączenia Krymu do Federacji Rosyjskiej (w świetle doktryny rosyjskiej)*, *Studia Prawnicze KUL* 2015, nr 2, s. 223 – 241.
101. Ptaszyńska A., *Przymusowe małżeństwo jako zbrodnia przeciwko ludzkości w świetle orzecznictwa Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone*, *Studia Prawnicze* 2011, nr 2(188).
102. Quénivet N., *The Conflict in Ukraine and Genocide*, *Journal of International Peacekeeping* 2022, t. 25, nr 2, s. 141–154.
103. Reginia-Zacharski J., *Geneza rosyjskiej agresji na Ukrainę z 24 lutego 2022 r. w świetle analizy uwarunkowań wielopoziomowych*, *Myśl Polityczna. Political Thought* 2023, nr 1(17), s. 90.
104. Resich Z., *Konwencja o nieprzedawnieniu zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości*, *Sprawy Międzynarodowe* 1969, nr 3, s. 5-18.
105. Robinson D., *Ecocide – Puzzles and Possibilities*, *Journal of International Criminal Justice* 2022, t. 20, nr 2, s. 313–347.
106. Rotfeld A.D., *Relations Between Poland, Russia and Ukraine and the Changing International Order*, *Sprawy Międzynarodowe* 2018, nr 1.
107. Sałata O., *Genocide Against the Cultural Heritage of a Nation Begins with the Destruction of Cities and Architecture*, *Wiedza Obronna* 2025, t. 294, nr 5, s. 59-68.

108. Sanz-Caballero S., *How Could It Go So Wrong? Reformatio in Peius before the Grand Chamber of the ECtHR in the Case Janowiec and Others v. Russia (or Polish Collective Memory Deceived in Strasbourg)*, *Polish Yearbook of International Law* 2013, t. 33, s. 259–278.
109. Schabas W.A., *Hate Speech in Rwanda: The Road to Genocide*, *McGill Law Journal* 2000, t. 46, nr 1, s. 141 – 171.
110. Schabas W.A., *Do the "Underlying Values" of the European Convention on Human Rights Begin in 1950?*, *Polish Yearbook of International Law* 2013, t. 33, s. 247–258.
111. Schabas W.A., *Genocide and Ukraine: Do Words Mean What We Want Them to Mean?*, *Journal of International Criminal Justice* 2022, t. 20, nr 4, s. 843-857.
112. Schabas W.A., *The Relationship Between Truth Commissions and International Courts: The Case of Sierra Leone*, *Human Rights Quarterly* 2003, t. 25, nr 4, s. 1035–1066.
113. Serdiuk V.M., *UN General Assembly Resolution 76/262 as a Strengthening of the Collective Response to the Use of the Veto Right in the UN Security Council*, *Problems of Legality* 2024, t. 1, nr 164, s. 246–265.
114. Shapoval V.M., Tsapko O.I., Polka O.O. i in., *Ecological and Food Security Consequences of the War in Ukraine*, *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine* 2022, nr 6, s. 3–19.
115. Shepitko V., Shepitko M., Latysh K., *Digital Evidence Barriers Overcoming in the Ukrainian Case: New Actors and Standards*, *Revista Brasileira de Direito Processual Penal* 2024, t. 10, nr 3, s. 1083.
116. Shevchuk M., Zatenatskyi D.V., Matulienė S., *Collecting Evidence and Investigating Ecocide in Ukraine: Problems, Innovations, Prospects*, *Theory and Practice of Jurisprudence* 2024, nr 2, s. 139-160.
117. Shevchuk V., Zhuravel V., Yevdokimenko S., Yevdokimenko S., Myshkov Y., *Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: European and Ukrainian Experiences*, *Jurnal Media Hukum* 2025, t. 32, nr 1, s. 59-77.
118. Shveda Y., Park J.H., *Ukraine's Revolution of Dignity: The Dynamics of Euromaidan*, *Journal of Eurasian Studies* 2016, t. 7, nr 1, s. 85–91.
119. Siekiera J., *Between Genocide and War Crime – Legal-Cultural Analysis of the Russian Aggression in Ukraine*, *Review of European and Comparative Law* 2023, numer specjalny, s. 55 – 76.

120. Sotula O., Piątkowski M., *Air Warfare over Ukraine and International Humanitarian Law*, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica* 2024, t. 106, s. 13–33.
121. Symonides J., *Polskie inicjatywy dotyczące nieprzedawnienia zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości*, *Sprawy Międzynarodowe* 1980, nr 6, s. 25–34.
122. Szeptycki A., *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy*, *Polityka i Społeczeństwo* 2013, nr 1, s. 129-144.
123. Szmigielski A., *Prawa człowieka i demokracja w centrum działań zewnętrznych Unii Europejskiej*, *Przegląd Zachodni* 2016, nr 1, s. 7–21.
124. Szpak A., *Legal Classification of the Armed Conflict in Ukraine in Light of International Humanitarian Law*, *Hungarian Journal of Legal Studies* 2017, t. 58, nr 3, s. 261–280.
125. Szpak A., *Test ogólnej kontroli dla umiędzynarodowienia konfliktu zbrojnego oraz określenia statusu ofiar w orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Karnego ds. zbrodni w b. Jugosławii*, *Studia Prawnicze* 2011, nr 1(187), s. 7–32.
126. Trzciński M., *Ochrona prawna dóbr kultury podczas trwania konfliktów zbrojnych – aspekty karnoprawne w kontekście agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę*, *Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze* 2022, nr 13, s. 205 – 223.
127. Wierczyńska K., *The Unrecognized Genocide – Rethinking the Legal Framework for the Destruction of Cultural Heritage in Ukraine and Gaza*, *Santander Art and Culture Law Review* 2025, t. 11, nr 2, s. 57 – 82.
128. Wiliński P., Kiejnich-Kruk K., *Right to Effective Legal Remedy in Criminal Proceedings in the EU. Implementation and Need for Standards*, *Review of European and Comparative Law* 2023, t. 54, nr 3.
129. Williams P.R., Carle N., *The War in Ukraine: A Case Study in Modern Atrocity Crimes Documentation*, *Case Western Reserve Journal of International Law* 2023, t. 55, nr 1, s. 21–27.
130. Wirtu Y.D., Abdela U., *Impact of War on the Environment: Ecocide*, *GRS Journal of Arts and Educational Sciences* 2025, t. 1, nr 3, pkt 3.2.2.1.1.1–3.2.2.1.1.2.
131. Włodkowska-Bagan A., *Rosyjska ofensywa propagandowa. Casus Ukrainy*, *Studia Politologiczne* 2018, t. 49, s. 109–124.
132. Wojciechowski R., *Porozumienie luksemburskie z 10 września 1952 roku*, *Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem* 2025, t. 47, nr 4, s. 284–295.

133. Wyrozumska A., *The Russian "Special Military Operation" in Ukraine Before International Courts*, *Polish Yearbook of International Law* 2022, t. 42, s. 9–32.
134. Yamashita N., Trinh T.-A., *Long-Term Effects of Vietnam War: Agent Orange and the Health of Vietnamese People After 30 Years*, *Asian Economic Journal* 2022, t. 36, nr 2, s. 180–202.
135. Yawar M.E., Moradi M.M., *International Law and Ecocide*, *GRS Journal of Arts and Educational Sciences* 2025, t. 1, nr 3.
136. Zadorozhnii O., *To Justify Against All Odds: The Annexation of Crimea in 2014 and the Russian Legal Scholarship*, *Polish Yearbook of International Law* 2015, t. 35, s. 139–170.
137. Zajadło J., *Odpowiedzialność za ochronę – szanse i zagrożenia w kontekście kryzysu w Darfurze*, *Polski Przegląd Dyplomatyczny* 2007, nr 2(36), s. 89–106.
138. Zmarzły A., *Jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego nad rosyjską „specjalną operacją wojskową" w Ukrainie – osądzenie „rosyjskiej wielkiej trójki"*, *Palestra* 2023, nr 7, s. 77–78.
139. Zmarzły A., *Jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego w sprawie agresji na Ukrainę*, *Palestra* 2023, nr 7, s. 62–80.

4.5. Glosy, raporty naukowe, opracowania akademickie i rozprawy dyplomowe

1. Apt C., Gienger V., *Russia's Eliminationist Rhetoric Against Ukraine: A Collection*, *Just Security*, 6 czerwca 2022 r., https://www.justsecurity.org/81789/russias-eliminationist-rhetoric-against-ukraine-a-collection/, dostęp: 3 października 2025 r.
2. Bertram D., *Should Ecocide Be an International Crime? It's Time for States to Decide*, *EJIL: Talk!*, 12 września 2024 r., https://www.ejiltalk.org/should-ecocide-be-an-international-crime-its-time-for-states-to-decide/, dostęp: 12 września 2025 r.
3. Bosco D., *The ICC's Impact in Ukraine*, *Lawfare*, 27 października 2022 r., https://www.lawfaremedia.org/article/iccs-impact-ukraine, dostęp: 20 marca 2025 r.
4. Kestenbaum J.G., *Closing Impunity Gaps for the Crime of Aggression*, *Chicago Journal of International Law* 2016, t. 17, nr 1, s. 51–79,

https://crimeofaggression.info/documents/2023/03/closing-impunity-gaps-for-the-crime-of-aggression.pdf, dostęp: 25 czerwca 2025 r.

5. Kleczkowska A., *Specjalny Trybunał dla Libanu zbankrutuje?*, *Przegląd Prawa Międzynarodowego*, 8 czerwca 2021 r.
6. Kreß C., Hobe S., Nußberger A., *The Ukraine War and the Crime of Aggression: How to Fill the Gaps in the International Legal System*, *Just Security*, 23 stycznia 2023 r., https://www.justsecurity.org/84783/the-ukraine-war-and-the-crime-of-aggression-how-to-fill-the-gaps-in-the-international-legal-system/, dostęp: 10 lipca 2025 r.
7. Lachowski. T, Stępniewski. T. *Russia's War on Ukraine: Geopolitics, International Law, and Genocide*, „Prace Instytutu Europy Środkowej", nr 10/2023, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2023.
8. Martignetti A.M., *The Classified Information Procedures Act (CIPA) and the Right to a Fair Trial*, praca magisterska, Lund University, Lund 2010.
9. Nuridzhanian G., *International Enough? A Council of Europe Special Tribunal for the Crime of Aggression*, *Just Security*, 3 czerwca 2024 r., https://www.justsecurity.org/96320/council-of-europe-ukraine-tribunal/, dostęp: 20 stycznia 2026 r.
10. Rikhof J., *The Special Tribunal for Lebanon: A Unique Institution*, *PKI Global Justice Journal* 2018, t. 2, s. 22, https://globaljustice.queenslaw.ca/news/analysis-the-special-tribunal-for-lebanon-a-unique-institution, dostęp: 25 lipca 2025 r.
11. Scharf M.P., *Results of the Rome Conference for an International Criminal Court*, *ASIL Insights* 1998, t. 3, nr 10, 11 sierpnia 1998 r., https://www.asil.org/insights/volume/3/issue/10/results-rome-conference-international-criminal-court, dostęp: 9 kwietnia 2026 r.
12. Smith H., *What the Closure of the Special Tribunal for Lebanon Would Mean for Its Cases*, *Lawyering Justice Blog – Public International Law & Policy Group*, 19 lipca 2021 r., https://www.publicinternationallawandpolicygroup.org/lawyering-justice-blog/2021/7/19/what-the-imminent-closure-of-the-special-tribunal-for-lebanon-means-for-its-cases, dostęp: 21 września 2025 r.
13. van Elsuwege P., *Walking a Tightrope: On the Legal Stakes of the EU's Proposed Reparations Loan for Ukraine*, *Verfassungsblog*, 8 grudnia 2025 r., DOI: 10.59704/331b1863c75ba636, dostęp: 25 lutego 2026 r.

14. Vanderbilt Law School, *Legal Brief Calls for ICC Investigation of Attacks on Hospitals and First Responders*, 10 września 2025 r., https://law.vanderbilt.edu/legal-brief-calls-for-icc-investigation-of-russian-double-taps/, dostęp: 3 października 2025 r.
15. Whatcott E., *Compilation of Countries' Statements Calling Russian Actions in Ukraine "Genocide"*, *Just Security*, 20 maja 2022 r., https://www.justsecurity.org/81564/compilation-of-countries-statements-calling-russian-actions-in-ukraine-genocide/, dostęp: 29 września 2025 r.
16. Williams P., *The Controversy Around Chemical Warfare, Chemical Weapons and Their Prohibition*, *Lawyering Justice Blog – Public International Law & Policy Group*, 9 czerwca 2023 r., https://www.publicinternationallawandpolicygroup.org/lawyering-justice-blog/2023/6/9/the-controversy-around-chemical-warfare-chemical-weapons-and-their-prohibition, dostęp: 23 września 2025 r.

V. Źródła prasowe i materiały internetowe

5.1. Agencje prasowe

1. ABC News, *Ukraine Littered with Land Mines, Booby Traps and Trip Wires as War with Russia Rages On*, 17 czerwca 2023 r., https://www.abc.net.au/news/2023-06-17/ukraine-landmines-booby-traps-trip-wires-demining-mine-clearing/102468924, dostęp: 25 września 2025 r.
2. Al Jazeera, *HRW Urges Ukraine to Probe Its Military's Use of Banned Mines*, 31 stycznia 2023 r., https://www.aljazeera.com/news/2023/1/31/hrw-urges-ukraine-to-probe-its-militarys-use-of-banned-mines, dostęp: 23 września 2025 r.
3. Al Jazeera, *Putin Honours Brigade Accused by Ukraine of 'War Crimes' in Bucha*, 19 kwietnia 2022 r., https://www.aljazeera.com/news/2022/4/19/putin-honours-brigade-accused-by-ukraine-of-war-crimes-in-bucha, dostęp: 17 sierpnia 2025 r.
4. Al Jazeera, *Smells of Genocide: How Putin Justifies Russia's War in Ukraine*, 9 marca 2022 r., https://www.aljazeera.com/news/2022/3/9/smells-of-genocide-how-putin-justifies-russias-war-in-ukraine, dostęp: 21 września 2025 r.
5. Al Jazeera, *Ukraine Accuses Russia of Bombing Children's Hospital in Mariupol*, 9 marca 2022 r., https://www.aljazeera.com/news/2022/3/9/ukraine-accuses-russia-of-bombing-childrens-hospital-in-mariupol, dostęp: 15 sierpnia 2025 r.
6. Associated Press, *Biden Says Atrocities in Ukraine Amount to Genocide*, 12 kwietnia 2022 r., https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-zelenskyy-biden-genocides-c933e9effd7bb2e30d42be11e0384fcd, dostęp: 3 października 2025 r.
7. BBC News, *NATO Leaders Warn Ukraine War May Last '10 Years' without Western Commitment*, 19 lipca 2024 r., https://www.bbc.com/news/articles/c03l9eky1p9o, dostęp: 21 września 2025 r.
8. BBC News, *Odesa Drone Strikes: Residents Left Without Shelter*, 15 grudnia 2022 r., https://www.bbc.com/news/world-europe-63987231, dostęp: 23 sierpnia 2025 r.
9. BBC News, *Russia Returns Ukrainian Boats Seized off Crimea*, 18 listopada 2019 r., https://www.bbc.com/news/world-europe-50458521, dostęp: 19 września 2025 r.

10. BBC News, *Russia's New Weapons of Influence: Kremlin-backed Foundations*, 21 sierpnia 2019 r., https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-49426724, dostęp: 19 września 2025 r.
11. BBC News, *South Africa's Putin Dilemma: Why Arresting the Russian Leader Is Such a Problem*, 30 maja 2023 r., https://www.bbc.com/news/world-africa-65759630, dostęp: 27 stycznia 2025 r.
12. BBC News, *Ukraine Conflict: Anonymous Hackers Claim Cyberattack against Russia*, 28 lutego 2022 r., https://www.bbc.com/news/technology-60562240, dostęp: 16 lipca 2025 r.
13. Bloomberg, *Russia Drafts Plan to Seize Foreign Assets if EU Acts on Funds*, 1 października 2025 r., https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-10-01/russia-drafts-plan-to-seize-foreign-assets-if-eu-acts-on-funds, dostęp: 27 października 2025 r.
14. Business Insider, *Russian 'Troll Factory' Accused of Interfering in US Elections Shuts Down after Exile of Wagner Boss*, 11 lipca 2023 r., https://www.businessinsider.com/wagner-troll-factory-accused-of-interfering-us-elections-shut-down-2023-7, dostęp: 2 marca 2025 r.
15. Business Insider, *Zelenskyy Denies Deepfake Video of Him Surrendering after Hackers Broadcast It on Ukrainian TV Website*, 17 marca 2022 r., https://www.businessinsider.com/volodymyr-zelenskyy-deepfake-video-surrendering-ukraine-russia-forces-2022-3, dostęp: 18 marca 2025 r.
16. Chytomo, *Russians Confiscating and Destroying Ukrainian Literature and History Textbooks*, 10 czerwca 2022 r., https://chytomo.com/en/russians-confiscating-and-destroying-ukrainian-literature-and-history-textbooks/, dostęp: 3 października 2025 r.
17. CNN, *How US Intelligence Got It Right on Ukraine – and What's Next*, 26 lutego 2022 r., https://edition.cnn.com/2022/02/26/politics/us-intelligence-ukraine-russia, dostęp: 18 lipca 2025 r.
18. Der Spiegel, *Hitlers drastische Geheimrede im Jahr 1939: »Das Kriegsziel besteht in der physischen Vernichtung des Gegners«*, 22 sierpnia 2022 r.
19. Der Spiegel, *Possible Evidence of Russian Atrocities: German Intelligence Intercepts Radio Traffic Discussing the Murder of Civilians in Bucha*, 7 kwietnia 2022 r., https://www.spiegel.de/international/germany/possible-evidence-of-russian-atrocities-german-intelligence-intercepts-radio-traffic-discussing-the-

murder-of-civilians-in-bucha-a-0a191c96-634f-4d07-8c5c-c4a772315b0d, dostęp: 9 kwietnia 2026 r.

20. Deutsche Welle, *Ukraine War: Izium Bodies Show Signs of Torture and Execution*, 18 września 2022 r., https://web.archive.org/web/20220920174215/https://www.dw.com/en/ukraine-war-izium-bodies-show-signs-of-torture-and-execution/a-63163444, dostęp: 6 sierpnia 2025 r.
21. Dziennik.pl, *To jest matka wszystkich zbrodni*, 4 listopada 2024 r., https://wiadomosci.dziennik.pl/opinie/artykuly/9492462,bodnar-wskazuje-to-jest-matka-wszystkich-zbrodni.html, dostęp: 25 czerwca 2025 r.
22. Environmental Health News, *Ukraine's Forests Face Severe Damage from War and Fires*, 28 sierpnia 2023 r., https://www.ehn.org/ukraines-forests-face-severe-damage-from-war-and-fires, dostęp: 23 września 2025 r.
23. Euronews, *Russia Planning Victory Parade in Mariupol, Says Ukrainian Intelligence*, 4 maja 2022 r., https://www.euronews.com/my-europe/2022/05/04/russia-planning-victory-parade-in-mariupol-says-ukrainian-intelligence, dostęp: 18 września 2025 r.
24. European Pravda, *EU to Help Launch Special Tribunal for Crime of Russian Aggression against Ukraine – European Commission*, 15 lipca 2025 r., https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2025/07/15/7215950/, dostęp: 28 czerwca 2025 r.
25. Evening Standard, *Hunt for Russian Commander in Charge of Bucha Atrocities as Colonel Named*, 4 kwietnia 2022 r., https://www.standard.co.uk/news/world/hunt-for-russian-commander-in-charge-of-bucha-atrocities-as-colonel-named-b992288.html, dostęp: 25 sierpnia 2025 r.
26. Financial Times, *We Need a Tribunal for Aggression*, 2 marca 2022 r., https://www.ft.com/content/8d414ba2-6c39-4d8b-b38c-2b50884e3bde, dostęp: 10 lipca 2025 r.
27. Frontliner, *Russia's War Is Devastating Ukraine's Nature*, 5 czerwca 2023 r., https://frontliner.ua/en/russias-war-devastating-ukraine-nature/, dostęp: 5 września 2025 r.
28. Gazeta Wyborcza, *Rosjanie stosowali tortury na okupowanym terytorium Ukrainy*, 15 września 2022 r., https://wyborcza.pl/7,75399,28909652,bbc-rosjanie-

stosowali-tortury-na-okupowanym-terytorium-ukrainy.html, dostęp: 1 sierpnia 2025 r.

29. Gazeta Wyborcza. Magazyn Świąteczny, *Jak rozliczyć zbrodniarzy?*, 5 marca 2022 r., https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,28338896,jak-rozliczyc-zbrodniarzy.html, dostęp: 25 czerwca 2025 r.
30. Greek Reporter, *Russian Flag Raised at Ukraine's Power Plant*, 24 lutego 2022 r., https://greekreporter.com/2022/02/24/russian-flag-ukraine-power-plant/, dostęp: 23 września 2025 r.
31. Interfax-Ukraina, *Explosion at Azovstal Plant in Mariupol, Russians Could Have Used Poisonous Substance – Ukrainian Defenders*, 11 kwietnia 2022 r., https://en.interfax.com.ua/news/general/860917.html, dostęp: 23 września 2025 r.
32. Interfax, *Министерство обороны РФ заявило, что родильный дом в Мариуполе якобы занят неонацистами и использовался в военных целях*, 9 marca 2022 r., https://www.interfax.ru/world/846957, dostęp: 3 października 2025 r.
33. International Business Times, *Surkov Leaks: Thousands of Hacked Emails of High-ranking Kremlin Officials Published*, 4 listopada 2016 r., https://www.ibtimes.co.uk/surkov-leaks-thousands-hacked-emails-high-ranking-kremlin-officials-published-1588645, dostęp: 19 lipca 2025 r.
34. Justice Info, *Netherlands to Open First Trial on Crimes against Yazidis*, 22 maja 2023 r., https://www.justiceinfo.net/en/117090-netherlands-to-open-first-trial-on-crimes-against-yazidis.html, dostęp: 31 marca 2026 r.
35. Justice Info, *The Special Tribunal for Lebanon: A Billion-Dollar Trial?*, 10 września 2020 r., https://www.justiceinfo.net/en/44825-special-tribunal-for-lebanon-billion-dollar-trial.html, dostęp: 16 lipca 2025 r.
36. Justice Info, *Ukraine: The First Wartime Rape Trial Is Held in Absentia and behind Closed Doors*, 14 lipca 2022 r., https://www.justiceinfo.net/en/103572-ukraine-first-war-time-rape-trial-in-absentia-behind-closed-doors.html, dostęp: 5 marca 2026 r.
37. Katolicka Agencja Informacyjna, *Rosja: patriarcha Cyryl po raz kolejny błogosławi wojnie przeciwko Ukrainie*, 10 czerwca 2023 r., https://www.onet.pl/informacje/kai/rosja-patriarcha-cyryl-po-raz-kolejny-blogoslawi-wojnie-przeciwko-ukrainie/z4dpdt0,30bc1058, dostęp: 18 listopada 2024 r.

38. Kresy24.pl, *Ukraina ustaliła odpowiedzialnego za zbombardowanie teatru i szpitala w Mariupolu w 2022 roku*, 15 sierpnia 2023 r., https://kresy24.pl/ukraina-ustalila-odpowiedzialnego-za-zbombardowanie-teatru-i-szpitala-w-mariupolu-w-2022-roku/, dostęp: 3 października 2025 r.
39. Kyiv Post, *Ponad 1000 cywilów zabitych podczas rosyjskiej okupacji Izium*, 13 września 2022 r., https://www.kyivpost.com/post/1291, dostęp: 1 sierpnia 2025 r.
40. MINEX Forum, *Ukraine's Mineral Wealth Attracts Global Interest, Valued at $26 Trillion*, 7 marca 2025 r., https://minexforum.com/2025/03/07/ukraines-mineral-wealth-attracts-global-interest-valued-at-26-trillion/, dostęp: 19 września 2025 r.
41. Newsweek, *Is the U.S. Headed for a Bread Shortage?*, 21 czerwca 2023 r., https://www.newsweek.com/us-headed-bread-shortage-1805449, dostęp: 22 września 2025 r.
42. Newsweek, *Leaked FSB Letters Reveal 'Civil War' Brewing among Putin Allies Prigozhin and Kadyrov*, 25 listopada 2022 r., https://www.newsweek.com/leaked-fsb-letters-civial-war-putin-allies-prigozhin-kadyrov-1760455, dostęp: 19 lipca 2025 r.
43. OKO.press, *Ani Ribbentrop, ani Eichmann nie uniknęli kary. Żaden winowajca nie uniknie kary [Zełenski w ONZ słowo w słowo]*, 20 września 2023 r., https://oko.press/ani-ribbentrop-ani-eichmann-nie-unikneli-kary-zaden-z-winowajcow-nie-uniknie-kary-zelenski-w-onz-slowo-w-slowo, dostęp: 20 listopada 2024 r.
44. Onet, *Od Dody do Grzegorza Brauna. Trzydzieści lat Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Polsce*, 1 maja 2023 r., https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/bodnar-od-dody-do-brauna-30-lat-europejskiej-konwencji-praw-czlowieka/vqkkqw7, dostęp: 30 kwietnia 2026 r.
45. PBS Frontline, *What Are War Crimes? Here's What to Know as Russia Is Accused of Atrocities in Ukraine*, 17 marca 2022 r., https://www.pbs.org/wgbh/frontline/article/what-are-war-crimes-russia-ukraine/, dostęp: 1 lutego 2025 r.
46. Politico, *Satellite Images Raise Concerns about Russian Military Activity near Ukraine*, 1 listopada 2021 r., https://www.politico.com/news/2021/11/01/satellite-russia-ukraine-military-518337, dostęp: 17 września 2025 r.
47. Polityka, *Zgliszcza, setki grobów, krzyży – więcej niż drzew. Izium po rosyjskiej okupacji*, b.d.,

https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2182364,1,zgliszcza-setki-grobow-krzyzy-wiecej-niz-drzew-izium-po-rosyjskiej-okupacji.read, dostęp: 30 sierpnia 2025 r.

48. Polska Agencja Prasowa, *Prokurator generalny Ukrainy: problemem w badaniu zbrodni wojennych Rosjan jest ich wielka liczba, mamy 105 tys. spraw*, za: *Głos Ameryki*, 26 września 2023 r., https://www.pap.pl/aktualnosci/prokurator-generalny-ukrainy-problemem-w-badaniu-zbrodni-wojennych-rosjan-jest-ich, dostęp: 6 marca 2025 r.
49. Polska Agencja Prasowa, *Ukraiński parlament wniósł do konstytucji zapis o dążeniu do UE i NATO*, 7 lutego 2019 r., https://europapnews.pap.pl/ukrainski-parlament-wniosl-do-konstytucji-zapis-o-dazeniu-do-ue-i-nato, dostęp: 8 października 2024 r.
50. Radio Free Europe/Radio Liberty's Ukrainian Service, *Waters of War, Echoes of History: Ukraine's Other Great Manmade Flood*, 7 czerwca 2023 r., https://www.rferl.org/a/ukraine-dam-destruction-flood-1941-world-war-ii-german-invasion/32448719.html, dostęp: 20 lutego 2026 r.
51. RBC-Ukraina, *British Journalists Expose 13 Russian Officers Involved in Bucha Massacre*, 27 września 2025 r., https://newsukraine.rbc.ua/news/british-journalists-expose-13-russian-officers-1759081823.html, dostęp: 23 sierpnia 2025 r.
52. Reuters, *Bucha Massacre: Identifying the Russian Military Units Implicated in Civilian Killings*, *Reuters Investigates*, 22 grudnia 2022 r., https://www.reuters.com/investigates/special-report/ukraine-crisis-bucha-killings-soldiers/, dostęp: 28 sierpnia 2025 r.
53. Reuters, *Civilian Death Toll in Ukraine Tops 10,000 – UN Human Rights Office*, 21 listopada 2023 r., https://www.reuters.com/world/europe/civilian-death-toll-ukraine-tops-10000-un-human-rights-office-2023-11-21/, dostęp: 3 października 2025 r.
54. Reuters, *France to Donate Mobile DNA Lab to Ukraine – Macron*, 1 sierpnia 2022 r., https://www.reuters.com/world/europe/france-donate-mobile-dna-lab-ukraine-macron-2022-08-01/, dostęp: 17 marca 2025 r.
55. Reuters, *ICC Faces 'Myriad Challenges' to Prosecute War Crimes in Ukraine*, 4 marca 2022 r., https://www.reuters.com/world/icc-faces-myriad-challenges-prosecute-war-crimes-ukraine-2022-03-04/, dostęp: 20 marca 2025 r.

56. Reuters, *ICC Prosecutor Aims to Show War Criminals Can't Escape Justice*, 16 czerwca 2022 r., https://www.reuters.com/legal/government/icc-prosecutor-aims-show-war-criminals-cant-escape-justice-2022-06-16/, dostęp: 30 sierpnia 2025 r.
57. Reuters, *Kyiv Compares Russia to Islamic State after Beheading Video*, 12 kwietnia 2023 r., https://www.reuters.com/world/europe/kyiv-compares-russia-islamic-state-after-beheading-video-2023-04-12/, dostęp: 3 września 2025 r.
58. Reuters, *More than 4,300 Detained at Anti-war Protests in Russia – Protest Monitor*, 7 marca 2022 r., https://www.reuters.com/world/europe/more-than-64-people-detained-anti-war-protests-russia-protest-monitor-2022-03-06/, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
59. Reuters, *Russia Begins Demolition of Bombed Mariupol Theatre*, 23 grudnia 2022 r., https://www.reuters.com/world/europe/russia-begins-demolition-bombed-mariupol-theatre-2022-12-23/, dostęp: 5 marca 2025 r.
60. Reuters, *Russian Forces Destroy Dam Blocking Water Flow to Crimea*, 26 lutego 2022 r., https://www.reuters.com/world/europe/russian-troops-destroy-ukrainian-dam-that-blocked-water-crimea-ria-2022-02-26/, dostęp: 21 stycznia 2026 r.
61. Reuters, *Ukraine Investigating Dam Blast as War Crime, Prosecutors Say*, 6 czerwca 2023 r., https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-investigating-dam-blast-war-crime-prosecutors-say-2023-06-06/, dostęp: 22 września 2025 r.
62. Reuters, *Ukraine Says ICC Arrest Warrant for Putin Helped Return Deported Kids*, 8 grudnia 2023 r., https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-says-icc-arrest-warrant-putin-helped-return-deported-kids-2023-12-08/, dostęp: 15 września 2025 r.
63. Reuters, *Ukraine Searches for Its Dead at Russian Occupation Burial Site*, 17 września 2022 r., https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-searches-its-dead-russian-occupation-burial-site-2022-09-17/, dostęp: 17 sierpnia 2025 r.
64. Reuters, *Ukraine to Begin First Trial of Russian Soldier Accused of Rape*, 23 czerwca 2022 r., https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-begin-first-trial-russian-soldier-accused-rape-2022-06-23/, dostęp: 15 września 2025 r.
65. Reuters, *Ukraine, European Rights Body Sign Accord on Tribunal for Russian Aggression*, 25 czerwca 2025 r., https://www.reuters.com/world/ukraine-european-rights-body-sign-accord-tribunal-russian-aggression-2025-06-25/, dostęp: 28 czerwca 2025 r.

66. Reuters, *White House: Russia Is Executing Soldiers Who Refuse to Follow Orders*, 26 października 2023 r., https://www.reuters.com/world/europe/white-house-russia-is-executing-soldiers-who-refuse-follow-orders-2023-10-26/, dostęp: 20 lutego 2026 r.
67. RIA Novosti, *Минобороны РФ заявило, что фото и видео из Бучи являются провокацией Киева*, 3 kwietnia 2022 r., https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html, dostęp: 3 października 2025 r.
68. Rzeczpospolita, *Ekshumacja w lesie niedaleko Izium prawie zakończona*, 23 września 2022 r., https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art37111131-ekshumacja-w-lesie-niedaleko-izium-prawie-zakonczona-ale-odkryto-kolejne-trzy-masowe-miejsca-pochowku, dostęp: 5 sierpnia 2025 r.
69. TASS, *Kremlin Comments on Kakhovka Dam Destruction*, 6 czerwca 2023 r., https://tass.com/politics/1627891, dostęp: 30 września 2025 r.
70. TASS, *Russia Slams ICC's Warrant for Putin's Arrest 'Null and Void' – Kremlin*, 17 marca 2023 r., https://tass.com/politics/1590501, dostęp: 19 lutego 2026 r.
71. The Guardian, *'I Was So Scared': The Ukrainian Children Taken to Russia for 'Financial Gain'*, 29 maja 2023 r., https://www.theguardian.com/world/2023/may/29/i-was-so-scared-the-ukrainian-children-taken-to-russia-for-financial-gain, dostęp: 3 października 2025 r.
72. The Guardian, *Evidence Some Ukrainian Women Raped before Being Killed, Say Doctors*, 25 kwietnia 2022 r., https://www.theguardian.com/world/2022/apr/25/evidence-ukraine-women-raped-before-being-killed-say-doctors-russia-war, dostęp: 28 maja 2026 r.
73. The Guardian, *ICC 'Turf War' Blocking Ukrainian Bid to Prosecute Putin for War Crimes*, 6 lutego 2024 r., https://www.theguardian.com/law/2024/feb/06/icc-turf-war-blocking-ukrainian-bid, dostęp: 10 lipca 2025 r.
74. The Guardian, *Is There Any Justification for Putin's War?*, 13 marca 2022 r., https://www.theguardian.com/world/2022/mar/13/is-there-any-justification-for-putins-war, dostęp: 18 września 2025 r.
75. The Guardian, *Russia Has Committed War Crimes in Ukraine, Say UN Investigators*, 23 września 2022 r., https://www.theguardian.com/world/2022/sep/23/russia-has-committed-war-crimes-in-ukraine-say-un-investigators, dostęp: 3 września 2025 r.

76. The Guardian, *Russia-Ukraine War: Kherson Mayor Warns of Critical Water Shortages after Russian Forces Destroyed Key Infrastructure – Live*, 13 listopada 2022 r., https://www.theguardian.com/world/live/2022/nov/13/russia-ukraine-war-kherson-mayor-warns-of-critical-water-shortages-after-russian-forces-destroyed-key-infrastructure-live, dostęp: 13 września 2025 r.
77. The Guardian, *Trump Administration Pulls US out of Body Investigating Ukraine Invasion*, 17 marca 2025 r., https://www.theguardian.com/us-news/2025/mar/17/trump-russia-ukraine, dostęp: 24 lutego 2026 r.
78. The Independent, *Russia Accused of Using Chemical Weapons in Mariupol, Ukraine*, 12 kwietnia 2022 r., https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-chemical-weapons-mariupol-ukraine-b2056042.html, dostęp: 23 września 2025 r.
79. The Insider, *Preparations for Reparations: How Russia Can Compensate at Least Some of Ukraine's Losses, Even before the Fighting Ends*, 13 maja 2024 r., https://theins.ru/en/politics/271541, dostęp: 27 października 2025 r.
80. The Kyiv Independent, *International Criminal Court Starts Investigation into Destroyed Nova Kakhovka Dam*, 15 czerwca 2023 r., https://kyivindependent.com/international-criminal-court-starts-investigation-into-destroyed-nova-kakhovka-dam-2/, dostęp: 23 września 2025 r.
81. The Kyiv Independent, *Justice Minister: Germany Is Obliged to Detain Putin, Hand Him over to the ICC*, 18 marca 2023 r., https://kyivindependent.com/justice-minister-germany-is-obliged-to-detain-putin-hand-him-over-to-the-icc, dostęp: 23 stycznia 2025 r.
82. The Kyiv Independent, *Ukraine's Orange Revolution: Explained*, 24 sierpnia 2022 r., https://kyivindependent.com/ukraines-orange-revolution/, dostęp: 19 września 2025 r.
83. The Kyiv Independent, *Zelensky Signs Ratification Documents to Launch Special Tribunal on Russian Aggression*, 25 czerwca 2025 r., https://kyivindependent.com/zelensky-signs-ratification-documents-to-launch-special-tribunal-on-russian-aggression-2/, dostęp: 28 czerwca 2025 r.
84. The New Voice of Ukraine, *Russian Invaders Use Hand Grenades with Chemical Agents in Ukraine*, 19 września 2022 r., https://english.nv.ua/nation/russians-use-grenades-with-chemical-agents-in-ukraine-50276282.html, dostęp: 23 września 2025 r.

85. The New York Times, *A Makeup Artist Recognized This Bucha Victim's Picture by Her Manicure*, 6 kwietnia 2022 r., https://www.nytimes.com/2022/04/06/world/europe/ukraine-bucha-makeup-artist.html, dostęp: 23 sierpnia 2025 r.
86. The New York Times, *Bodies Scattered on Streets of Bucha after Russian Retreat*, 4 kwietnia 2022 r., https://www.nytimes.com/2022/04/04/world/europe/bucha-ukraine-bodies.html, dostęp: 23 sierpnia 2025 r.
87. The New York Times, *Caught on Camera, Traced by Phone: The Russian Military Unit That Killed Dozens in Bucha*, 22 grudnia 2022 r., https://www.nytimes.com/2022/12/22/video/russia-ukraine-bucha-massacre-takeaways.html, dostęp: 28 sierpnia 2025 r.
88. The New York Times, *How Russia Has Attacked Civilians in Ukraine*, 18 lutego 2025 r., https://www.nytimes.com/article/russian-civilian-attacks-ukraine.html, dostęp: 15 sierpnia 2025 r.
89. The New York Times, *Key Takeaways from Visual Evidence of Atrocities in Bucha, Ukraine*, 22 grudnia 2022 r., https://www.nytimes.com/2022/12/22/video/russia-ukraine-bucha-massacre-takeaways.html, dostęp: 28 sierpnia 2025 r.
90. The New York Times, *The Milosevic Lessons: Faster and More Efficient Trials*, 2 kwietnia 2006 r., https://www.nytimes.com/2006/04/02/world/europe/the-milosevic-lessons-faster-and-more-efficient-trials.html, dostęp: 23 lipca 2025 r.
91. The New York Times, *Ukraine Says Russia Used Phosphorus Munitions on Snake Island*, 2 lipca 2022 r., https://www.nytimes.com/2022/07/02/world/europe/snake-island-ukraine-russia-phosphorous.html, dostęp: 23 września 2025 r.
92. The Telegraph, *Children's Hospital in Mariupol Destroyed by Russian Air Strikes*, 9 marca 2022 r., https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/03/09/childrens-hospital-mariupol-destroyed-russian-air-strikes/, dostęp: 3 października 2025 r.
93. The Washington Post, *Ukraine Identifies Soldier Apparently Executed in Viral Video as Tymofiy Shadura*, 7 marca 2023 r., https://www.washingtonpost.com/world/2023/03/07/ukraine-pow-tymofiy-shadura/, dostęp: 5 września 2025 r.
94. Time, *Putin to the West: Hands off Ukraine*, 25 maja 2009 r., https://time.com/archive/6946776/putin-to-the-west-hands-off-ukraine/, dostęp: 11 września 2025 r.

95. TVN24, *Rosyjska katownia odkryta w wyzwolonym mieście*, 16 września 2022 r., https://tvn24.pl/swiat/ukraina-izium-odkryta-rosyjska-katownia-przekazal-rzecznik-praw-czlowieka-st6115424, dostęp: 1 sierpnia 2025 r.
96. TVN24, *Wojna w Ukrainie. Zbrodnie wojenne Rosjan. Polska prokuratura zbiera dowody*, 25 lutego 2023 r., https://tvn24.pl/polska/wojna-w-ukrainie-zbrodnie-wojenne-rosjan-polskaprokuratura-zbiera-dowody-st6776352, dostęp: 10 lutego 2025 r.
97. Ukrainer, *How the Russian Federation Destroys Ukraine's Health Care System*, 7 grudnia 2023 r., https://www.ukrainer.net/pl/jak-fr-niszczy-system-ochrony-zdrowia-ukrainy/, dostęp: 3 października 2025 r.
98. Ukrainian News, *U.S. Department of State Comments on Shooting of Unarmed Ukrainian Prisoner of War*, 7 marca 2023 r., https://ukranews.com/en/news/919554-u-s-department-of-state-comments-on-shooting-of-unarmed-ukrainian-prisoner-of-war, dostęp: 5 września 2025 r.
99. Ukrainian Pravda, *GUR Publishes List of Russian Military Personnel Involved in Atrocities in Bucha*, 4 kwietnia 2022 r., https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/04/7337048/, dostęp: 25 września 2025 r.
100. Ukrinform, *Boychenko: Mariupol Justice Initiative Records 12,500 Civilian Deaths in Mariupol*, 1 kwietnia 2026 r., https://www.ukrinform.net/rubric-ato/4108169-boychenko-mariupol-justice-initiative-records-12500-civilian-deaths-in-mariupol.html, dostęp: 30 kwietnia 2026 r.
101. Ukrinform, *Policja wszczęła niemal 200 tysięcy spraw dotyczących zbrodni wojennych rosyjskich żołnierzy* (ukr. *Поліція відкрила майже 200 тисяч справ щодо воєнних злочинів російських військових*), 14 lutego 2026 r., https://www.ukrinform.ua/rubric-society/4091002-policia-vidkrila-majze-200-tisac-sprav-sodo-voennih-zlociniv-rosijskih-vijskovih.html, dostęp: 17 lutego 2026 r.
102. Ukrinform, *Ukraine Successfully Returns 387 of Nearly 20,000 Children Abducted by Russia*, 9 grudnia 2023 r., https://www.ukrinform.net/rubric-society/3797751-ukraine-successfully-returns-387-of-nearly-20000-children-abducted-by-russia.html, dostęp: 8 września 2025 r.

103. Vox, *Russia's Strategy Is Not Persuasion but Confusion*, *Vox Conversations*, 1 marca 2022 r., https://www.vox.com/2022/3/1/22949057/vox-conversations-ukraine-russia-putin-peter-pomerantsev, dostęp: 25 sierpnia 2025 r.

5.2. Pozostałe materiały internetowe

1. Bakke K.M., *The Eilert Sundt Lecture 2022: Geopolitics among Ordinary People in Russia's Near Abroad*, Uniwersytet w Oslo, Wydział Nauk Społecznych, 10 listopada 2022 r., https://www.sv.uio.no/english/research/news-and-events/events/the-eilert-sundt-lecture/eilert-sundt-lecture-2022-kristin-bakke.html, dostęp: 12 września 2025 r.
2. Christensen J., Kanninen T., Patomäki H., *A Concept Proposal for a Peace Process in Ukraine*, prezentacja, Think Corner, Helsinki, 1 lutego 2025 r., https://patomaki.fi/wp-content/uploads/2025/02/A-Concept-Proposal-for-a-Peace-Process-in-Ukraine-final.pdf, dostęp: 21 września 2025 r.
3. Climate Diplomacy, *UNEA-6 Passes Resolution on Environmental Assistance and Recovery in Areas Affected by Armed Conflict*, 7 marca 2024 r., https://climate-diplomacy.org/magazine/environment/unea-6-passes-resolution-environmental-assistance-and-recovery-areas-affected, dostęp: 12 września 2025 r.
4. Doughty Street Chambers, *German Court Hands Down Second Genocide Conviction against ISIS Member following Enslavement and Abuse of Yazidi Woman in Syria*, 28 lipca 2022 r., https://www.doughtystreet.co.uk/news/german-court-hands-down-second-genocide-conviction-against-isis-member, dostęp: 31 marca 2026 r.
5. Euroclear, *Euroclear Builds on Strong Momentum in Q3 2025*, 24 października 2025 r., https://www.euroclear.com/newsandinsights/en/press/2025/mr-29-strong-third-quarter-results.html, dostęp: 27 lutego 2026 r.
6. Euroclear, *Euroclear Delivers Strong Performance in 2023*, 1 lutego 2024 r., https://www.euroclear.com/newsandinsights/en/press/2024/2024-mr-04-strong-performance-fy2023.html, dostęp: 27 lutego 2026 r.
7. Holocaust Memorial Day Trust, *21 July 2008: The Arrest of Radovan Karadžić*, 21 lipca 2008 r., https://hmd.org.uk/resource/21-july-2008-the-arrest-of-radovan-karadzic/, dostęp: 16 lipca 2025 r.

8. Naczelna Rada Adwokacka, *Webinarium nt. zbierania informacji o dowodach zbrodni w Ukrainie*, zaproszenie opublikowane 21 marca 2022 r., https://www.adwokatura.pl/konferencje-i-szkolenia/webinarium-nt-zbierania-informacji-o-dowodach-zbrodni-w-ukrainie-zaproszenie/, dostęp: 6 marca 2025 r.
9. National September 11 Memorial & Museum, *Illness and Advocacy After 9/11*, https://911memorial.org/illness-and-advocacy-after-911, dostęp: 11 września 2025 r.
10. Physicians for Human Rights, *About Us*, https://phr.org/about/, dostęp: 1 maja 2026 r.
11. Stop Ecocide International, *Official Website*, https://www.stopecocide.earth/, dostęp: 13 września 2025 r.
12. Wolters Kluwer, *Wojna w Ukrainie: powstała aplikacja do dokumentowania zbrodni wojennych*, 1 listopada 2023 r., https://www.wolterskluwer.com/pl-pl/news/wojna-w-ukrainie-powstala-aplikacja-do-dokumentowania-zbrodni-wojennych, dostęp: 6 marca 2025 r.